

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

UDGIVNE AF

**SELSKABET FOR DANMARKS
KIRKEHISTORIE.**

FÖRSTE BIND.

KJOBENHAVN.

TRYKT HOS J. D. QVIST, BOG- OG NODETRYKKER.

1849-1852.

INDHOLD.

	Side
B emærkninger om den canoniske Rets Anvendelse i Danmark, af <i>Kolderup-Rosenvinge</i>	1.
Udkast til den danske Kirkeordinants fra 1537, ved <i>H. Knudsen</i>	55.
Smaastykker:	
1. Jens Gedelöche	117.
2. Foredrag i Vaisenhuuskirken til Jüdernes Omvendelse 1728. } ved <i>P. W. Becker</i> {	122.
3. Contract med en Sognepræst og hans Capellan	124.
4. Til den danske Psalmehistorie } ved <i>C. J. Brandt</i> {	137.
5. To Munke-Rim	142.
Aktstykker af H. A. Brorsons Liv og Virken som Biskop i Ribe, 1741—64, ved <i>D. Pontoppidan</i>	145.
Bidrag til Krypto-Calvinismens Historie i Danmark, ved <i>L. Helweg</i> (1.)	223.
Smaastykker:	
1. Skrivelse fra Ribe Domkapitel til Biskop Peder Nielsen, ved <i>J. B. Daugaard</i>	255.
2. Kongeskrivelse om Hans Svannings Kanonikat, ved <i>C. E. Thorup</i>	261.
3. En uordineret Præst i det 16de Aarhundrede, ved <i>Imm.</i> <i>Barfod</i>	262.
4. Præsteenken og Præsteembedet i 17de Aarhundrede, ved <i>J. F. Fenger</i>	282.
5. Helgenbilleder i Kirkerne, ved <i>J. F. Fenger</i>	285.
6. Optegnelser i Velling Sogns Kirkebog, ved <i>P. Tang</i>	286.
7. Et gammelt Rim, ved <i>C. J. Brandt</i>	287.

	Side
Herresteds Præstehistorie, ved <i>A. Crone</i>	291.
En gammel Krønike om Graabrødrenes Udjagelse af deres Klostre i Danmark, ved <i>H. Knudsen</i>	325.
Kirkelevninger fra Middelalderen, ved <i>C. J. Brandt</i>	420.
Slotsbjergby Kirkeklokke, ved <i>J. F. Fenger</i>	461.
Meddelelser af Ribe Stiftsarkiv, ved <i>C. E. Thorup</i>	473.
M. Hans Knudsen Veiles Proces og Dom, ved <i>L. Helweg</i> ..	481.
Optegnelser fra Haarslev Sognekald i Sjælland, ved <i>E. Mau</i>	510.
Klokke-Indskrifter, ved <i>J. F. Fenger</i>	521.
De ti Stolestader i Slotsbjergby, ved <i>Samme</i>	541.
Brottstycken av en Dominikanerordens Capitel - Bok ifrån xiii Århundredet, ved <i>G. Stephens</i>	545.
Kirkelige Blandinger, ved <i>C. E. Thorup</i>	643.
Helgenskrinet i Sorø, ved <i>J. F. Fenger</i>	655.
Sag- og Navne-Register, ved <i>K. A. Bregendahl</i>	662.

Bemærkninger om den canoniske Rets Anvendelse i Danmark.

Vere scire est per causas scire.

Af *Kolderup-Rosenvinge*.

Da man for længe siden har erkjendt Sandheden af *Montesquieu's* Ord, at man maa forklare Historien ved Hjelp af Lovene og disse af Historien, behöver det vel ingen Undskyldning, naar en kirkeretlig Undersögelse finder Plads i et Tidsskrift, der er bestemt for Kirkehistorien. Overskriften vil imidlertid rimeligviis skræmme manges Læser; thi hvortil — vil man maaskee sige — skulle vi hos os og i vor Tid bruge den canoniske Ret? Der skal virkelig heller ikke her være Tale om anden Anvendelse, end den, man gjorde af denne Ret i den gamle Tid, ikke engang om dens Indflydelse paa og dens Betydning for den protestantiske Kirkeret, hvorom jeg for Tiden ikke agter at handle. Men da jeg antager, at der endnu hos Endeel i Danmark findes Sands for videnskabelige Undersøgelser, har jeg troet, at den her meddeelte kunde tjene til at vække nogen Interesse for et Studium, der hos os er saa godt som aldeles forsömt. Dette har vel nærmest sin naturlige Grund deri, at der i vort Fædreland ikke er

den practiske Opfordring til at gjøre sig bekendt med den canoniske Ret, som i de Stater, der bestaae af en af Katholiker og Protestanter blandet Befolkning, hvor der idelig gjøres Fordringer og opstaae Conflicter, som ikke kunne afgjøres uden Videnskabens Mellemkomst. Men ikke desto mindre maatte dens Vigtighed som Kilde til den protestantiske Kirkeret dog fortjene særdeles Opmærksomhed endog i et reent protestantisk Land, men dertil vilde rigtignok udfordres, at Kirkeretten have vundet mere Interesse og flere Dyrkere end den desværre! hidtil hos os har fundet. Man har vel stundom troet, at Luthers Fordømmelsesdom over den canoniske Ret var tilstrækkelig til at ansee dens Studium for overflødigt, uagtet Luther selv i en senere Tid kom til en anden Erkjendelse og begyndte ivrig at studere den canoniske Ret*). Jeg skal ikke her söge at gjendrive en saa forkeert Anskuelse, som kun kan udspringe fra Uvidenhed eller en total Miskjendelse af den historiske Udvikling i al positiv Ret. Jeg veed intet at sammenligne den med, uden med den hos Theologer kun altfor ofte forekommende Tilsidesættelse af det gamle Testamentes Studium. Men hvad der især fortjener at fremhæves, det er den canoniske Rets Betydning for den europæiske Civilisation, i hvis Udviklings Historie den er et væsentligt Moment ved dens Indgriben i de vigtigste Livsforhold og ved det Herredømme, den efterhaanden fik over disse, i det den forkyndte sine Befalinger i en højere Magts Navn end den sædvanlige menneskelige Autoritets; derfor er dens dogmatisk-ethiske Charakter saa væsentlig forskjellig fra den romerske Rets, for hvilken den ellers i videnskabelig Henseende staaer saa langt tilbage. Det var dens Opgave, at gjøre Kirkens Herredømme gjeldende blandt alle Folke-

*) See Luthers Brev til Spalatin, dat. 3die Paaskedag 1529, i *de Wettes Samling* III. 433.

slag, som bekendte sig til Christus, hvor forskjellige de end vare i Henseende til Nationalitet og Herkomst, til Sprog og Sæder, Dannelse og Aandsudvikling; i det den for at løse denne Opgave vel ofte maatte lempe sine Forskrifter efter Tid og Lejlighed, tabte den dog ikke Eenheden i det Væsentlige af Sigte, men tilvejebragte den ofte ved at sammensmelte romerske og germaniske eller nordiske Elementer med hinanden, og disse bleve Grundlaget for vor Civilisation. I det den paa den ene Side bragte Billigheden og den christelige Kjerlighed ind paa Retsgebetet, satte den paa den anden Side med ethisk Strænghed Skranker mod Vold og Undertrykkelse og betjente sig dertil af et hidtil ukjendt Rets-Middel, de aandelige Vaaben. Naar man med Føje fører Klage over disse Vaabens Misbrug, over Hierarchiets Anmasselse og indre Fordærvelse i en Tid, da det i Nydelsen af sin Magt heller ikke modstod Fristelsen til at misbruge den, maa man alligevel ikke glemme, hvilken vigtig Indflydelse Hierarchiet og den canoniske Ret har havt paa Cultur og Sædelighed ved at indføre Tugt og Orden — var det endog ofte kun udvortes — og ved at bringe de raaeste og de meest dannede Folk i en saadan Beröring og Vexelvirkning med hinanden under Kirkens Herredømme, at christelige Stater og folkeretlige Forhold mellem disse kunde blive mulige.

Naar det er min Hensigt paa disse Blade at meddele nogle Oplysninger om, hvorledes den canoniske Ret efterhaanden fik Indgang og Anvendelse i vort Fædreland, er det maaskee ikke overflödigt at forudskikke den Bemærkning, at det vilde være en stor Vildfarelse, hvis man troede, at det var en Selvfølge, at en Stat, naar den havde antaget Christendommen, da ogsaa maatte have erkjendt den canoniske Ret. Vel vare der endeel Forskrifter, som angik den christelige Gudstjeneste eller som stode i nøje Forbindelse med Kirkens Bestyrelse og Gejstlighedens

(1*)

kirkelige Virksomhed, som snart maatte komme til Anvendelse, men dels indbefattede den canoniske Ret efterhaanden langt flere end de nævnte Gjenstande, dels vare selv disse ofte store Anstødsstene i de Stater, hvor Christendommen kun gjorde langsomme Fremskridt, om de endog længe havde haaret det christne Navn. Dette var især Tilfældet i Norden, hvor Folket længe hængte ved Hedenskabet, og hvor den lange Afstand fra Rom hindrede det idelige Tilsyn med Kirken og lammede Udførelsen af de pavelige Befalinger, indtil de nordiske Stater fik en saadan Betydenhed, at man fandt det nödvendigt jevnlig at sende pavelige Legater derhen. Hvorledes det stod til i Danmark med Præsteskabets Anseelse, efterat der dog allerede under Knud den Stores Regjering var virket meget for Kirken, sees bedst af det Brev, som Pave Gregor d. 7de tilskrev Harald Hejn i Aaret 1080, altsaa omtrent 50 Aar efter Knud d. Stores Död; han omtaler deri som en ond Sædvane, at de Danske gave Præsterne Skyld for ondt Vejrligt og for al legemlig Svaghed, hvorfor han truer med Bansættelse *). Til Oplysning om den Modstand, som pavelige Befalinger ofte mödte, og den Langsomhed, hvormed man opfyldte dem, behøver jeg blot at minde om Tiendens Indførelse og Cælibatloven. Det maa herved ikke oversees, at den canoniske Ret först af Gratian blev bearbejdet til et System (1150), og at dette ved Decretalerne (1234) modtog saa betydelige Forandringer, at Roger Baco (omtr. 1266) ansaae den ved Decretalerne indførte Ret som en ny Lovgivning, hvorved Decretet efterhaanden mere og mere kom i Forglemmelse **). Om de ældre Samlinger af Canones,

*) *Suhm*, Danmarks Hist. IV. 599.

***) "Gratianus multa scripsit jura, quæ nunc abrogata sunt" anført af *Gieseler* i Kirchengesch. II. 2. Abth. S. 226. Hvorledes man i Frankrig efterat Kongemagten var kommen i Strid med Kongemagten, holdt sig til Gratian som droit ancien, i Modsætning

som benyttedes før Gratians Tid, have fundet Vej til Norden, er vanskeligt at afgjøre, men det er neppe troligt. At det varede en rum Tid förend Decretet kom til Anseelse i Norden, kan allerede sluttet deraf, at den Kannik, som forfattede den lundske liber daticus, ikke veed andet Prædicat til Decretet, som Anders Sunesen havde testamenteret Capitlet, end at det var en "liber honestus et multum utilis" *). Paa denne Yttrings Betydning har allerede *Kofoed Ancher* **) og efter ham *Münter* gjort opmærksom, ligesom den Sidste ogsaa erindrer, at det havde været unødvendigt, at give særegne Kirkelove for Skaane og Sjælland, dersom den canoniske Ret allerede dengang havde havt Lovskraft i Norden ***). Disse to Kirkelove vare virkelig i flere Henseender saa ejendommelige, at man maa give Erkebispem *Jacob Erlandsen* fuldkommen Ret, naar han, omtrent 100 Aar efterat den skaanske Kirkeret var kommen for Lyset, i hans Klage over Kong Christopher d. 1., paastod, at den slet ikke var canonisk †), en Paastand, om hvis Rigtighed han saameget mere maatte føle sig overbevist, da han vel fornemmelig sammenholdt den med den nyere pavelige Ret, hvormed han, der tidligere havde været Pave Innocents den 4des Capellan, upaatvilelig havde gjort nøje Bekjendtskab. Følgende Ord i hans Klage mod Kongen ere især mærkelige: "Item conqueritur, quod vulgus et quidam homines vestri infesto clamore redire contentant ad *statuta quædam*, quæ dicuntur *Skra*,

til den ved Decretalerne indførte *droit nouveau*, skjönt der ogsaa hos Gratian var meget der kunde kaldes nyt, s. *Jerome à Costa* (Richard Simon) *histoire de l'origine et du progrès des revenus ecclésiastiques*. Fcfort 1684. p. 162—168.

*) Scr. R. D. III. 525.

**) Lovhist. I. 107, Saml. jur. Skr. I. 173.

***) Kirchengesch. v. Dänemark und Norwegen II. 235.

†) Scr. rer. Dan. V. 591.

olim inducta et tolerata propter novellam ecclesiæ plantationem, licet in quibusdam tunc etiam erant juri canonico contraria, per quæ quicquid quæstionis materiæ emergerit ad jus spectans ecclesiasticum volunt terminare. *Quibus paulatim derogatum est* tam per contrarias consuetudines a predecessoribus nostris inductas, quam per constitutiones Domini Papæ et Romanorum Pontificum. Quia, ut dicitur in quodam rescripto Domini Innocentii Papæ: “Nonnulla fuerunt in initio nascentis ecclesiæ a sanctis patribus constituta, ne fidelium populus a bono, quod cæperat, metuendo austeriora recederet: quæ, postquam firma radice in fide fuerant solidati, extiterunt non irrationabiliter mutata”. *Unde cum episcopi jurant, se observaturos Decretales et constitutiones apostolicæ sedis, nullus eorum salvo juramento potest secundum statuta, in dicto Skra conscripta, juri canonico contraria, judicare vel ecclesiam suam regere*. Naar *Münter* i Anledning af den Befaling, Cardinal Vilhelm af Sabina gav paa Kirkemødet i Skenninge 1248, at Erkebisperen af Upsal og hans Biskopper under Straf af Bansættelse inden Aarsfrist skulde anskaffe sig Decretalerne og flittig studere dem*), opkaster det Spørgsmaal, om den canoniske Ret nogensinde ved Lov er indført i Danmark, og mener, at dette er uvist**), saa turde Spørgsmaalet i sig selv ikke være vel overvejet. Jeg tvivler paa, at man vil kunne opvise nogen Stat, hvor en saadan Reception af den canoniske Ret ved Lov har fundet Sted; naar man erkjendte Kirkens lovgivende Myndighed, var dermed ogsaa afgjort, at dens Love maatte

*) Dipl. Svecanum I. 333. Herfra skal den store Mængde af Decretalsamlinger have sin Oprindelse, der fandtes allevegne i de svenske Cathedralkirker, s. Statuta synodal. eccl. Sveogoth. ed. *Reuterdahl*. Lund 1841. 4. pag. 2.

**) Kirchengesch. II. S. 235—236.

være forbindende; om en formelig Anerkjendelse af Decretet kunde der saa meget mindre være Spørgsmaal, som selv Paverne aldrig have meddeelt en saadan*); det er kun ved Doctrinen og Praxis, at dette Værk har faaet sin Anseelse og det har, som bekjendt, ingen Retskraft uden forsaavidt som det er en Samling af virkelige Kirkelove, hvorimod ingen saadan tilkommer Gratians egne Yttringer. Anderledes er det med Decretalerne, som fik en officiel Charakter derved, at Paverne sendte dem til Universiteterne i Paris og Bologna med Befaling, at man skulde bruge dem ved Universiteterne og ved Domstolene, og at Ingen maatte foranstalte nogen anden Samling. Derimod kunde vel det Spørgsmaal opkastes, om en lignende Befaling, som den anførte af Cardinal Vilhelm, er udgaaet til Erkebiskoppen af Lund og de danske Biskopper? Nu er det vel saa, at vi ikke have Kundskab om nogen saadan Befaling, og heller ikke er der Grund til at antage, at Cardinal Vilhelm har været i Danmark paa den Rejse, han gjorde til Norge og Sverrig**), men ikke desto mindre er det dog lidet rimeligt, at de Legater, som senere kom til Danmark i Anledning af Processen med Jacob Erlandsen og Joh. Grand, skulde have forsømt et saa vigtigt Middel til at haandhæve Pavens og Kirkens Herredømme, dersom

*) Det er forlængesiden oplyst af Sarti, Spittler o. Fl., at den formeentlige Bulle af Pave Eugen d. 3die fra Aaret 1153, hvorved han skulde have anbefalet Gratians Samling til Universitetet i Bologna (s. *Böhmers* Fortale til Udg. af C. I. C. p. XIII), blot grunder sig paa Advocaten *Alexander Machiavellis* († 1766) patriotiske Bedrageri, jvfr. v. *Savigny* Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter. III. S. 8 ff. (første Udg.). Det er derfor besynderligt, at den lærde *Hurter* i hans *Leben Innocents* d. 3ten I. S. 30 endnu foredrager den gamle vildfarende Mening uden nogensomhelst Bemærkning.

**) Jvfr. *Reuterdahls* svenska Kyrkans Historia, II. I. Hft. S. 272—273.

man ikke maaskee turde antage, at de danske Klerker under deres hyppige Ophold ved fremmede Universiteter i det 13. Aarhundrede havde gjort et saa nøje Bekjendtskab med den canoniske Ret*), at en Befaling som den ovenanførte ansaaes unødvendig for de danske Biskopper.

Naar det nu ifølge det Anførte maa ansees for afgjort, at den canoniske Ret ikke paa eengang, men efterhaanden og langsomt har fundet Indgang og Anvendelse i Danmark, turde det ikke være uden Interesse, dersom man kunde paavise dens gradvise stigende Indflydelse paa Retsforholdene. Jeg tør ikke love at levere nogen udtømmende Fremstilling af denne righoldige Materie, der især af Diplomer kan vente en fleersidig Oplysning, men følgende Bemærkninger turde i alt Fald tjene til at godtgjøre Gjenstandens Vigtighed.

Dersom vi ville opsøge de første Spor af den canoniske Rets Indflydelse, maa vi begynde med den Skaanske og Sjellandske Kirkeret, og Undersøgelsen maatte da især gaae ud paa at vise, hvorvidt dens Bestemmelser stemte overeens med Gratians Decret eller strede derimod, samt dernæst, hvori de vare forskjellige fra de senere Decretaler eller den egentlige pavelige Ret. Men da denne Undersøgelse vilde fordre en egen Afhandling, maa jeg her lade det berøe ved at omtale nogle enkelte af disse Kirkeloves Bestemmelser og ved at gjøre et Par Bemærkninger om denne Lovgivnings Beskaffenhed i Almindelighed. Naar saaledes begge Love, der, med Undtagelse af at den Sjellandske Lov bruger Nævninger istedetfor Jernbyrd, ere overeensstemmende, bestemme, at Bønderne (d. e. Grundejerne, de Bosatte) skulle vælge deres Præst med Biskoppens Samtykke, saa er

*) See det bekjendte Vidnesbyrd, som **Arnold** fra Lybek (Lib. III. o. 5) giver de Danske, som studerede i Paris.

dette vel ikke stridende mod Kirkens ældste Forskrifter*), men den senere Kirkeret gjør Valget aldeles afhængigt af Biskoppen og forvandler Menighedens Valgret til en blot Præsentationsret; derfor finde vi ogsaa i den nyere latinske Oversættelse af den Skaanske Kirkeret c. 3 Vægten lagt allene paa Biskoppens Samtykke i disse Ord: “qui (presbyter) instituat de *mero consensu* et voluntate episcopi, alias non” **). — Kirkelovenes Bestemmelser ere i det Hele højst ufuldstændige, og naar de tilstede Nævninger at afgjøre Slægtskabs og Svogerskabs Nærhed, som Hindring for Ægteskab, og gjøre Sjælegavers Gyldighed afhængige af Nævnings eller endog i visse Tilfælde kun af Mededsmænds Eed, var dette i aabenbar Strid med den canoniske Ret, der, som vi i det Følgende faae Lejlighed til at vise, fordrede, at saadanne Spørgsmaal skulde afgjøres af den gejstlige Ret.

Naar jeg har sagt, at disse vore ældste Kirkelove vare højst ufuldstændige, saa har jeg allerede paa et andet Sted berørt denne Gjenstand ***) og skal kun her tilføje, at

*) C. 2 D. XXIV. (concil. Carth. III. a. 397): Nullus ordinatus clericus, nisi probatus fuerit vel episcoporum examine vel *populi testimonio*. *

**) Heel anderledes bestemmes der i den med den Skaanske Kirkeret omtrent samtidige Kirkeret for Vigen eller Borgarthings Christenret c. 12: at Bønderne skulde have den Præst, som de ville vælge og at Biskoppen ikke kan afsætte ham, undtagen at to Præster bevise, at han formedelst Uvidenhed ikke kan være Præst. Derimod synes den nu først trykte Eidsiviathings Christenret c. 31 (Norges gamle Love I. 385) ganske at overlade Valget til Biskoppen, naar det hedder: “hann (biscop) skal oss kænni men fa, þa er han uæit at kunnasto hafa til, börn at skira oc scrifta málom uarum at lyda” &c. (jvfr. den kortere Recensjon S. 401). See endnu den ældre Gulathingslov Cap. 15 og Kong Sverres Christenret c. 17. Hvorledes man i Sverrig holdt fast ved Menighedens Valgret s. *Reuterdahl* Kirkehist. II. 220—221.

***) *Maanedsskr. f. Litr.* IV. 231 ff.

denne Ufuldstændighed er saameget mere paafaldende, naar man sammenligner dem med de omtrent samtidige norske og svenske Kirkelove, den Vigenske og Kirkebalken i Vestgöthaloven, som ganske anderledes gaee i Detail og tildeels omhandle andre Gjenstande f. Ex. om Börns Udsættelse, om Forebyggelse af Fosterbord, om forbudne Spiser, om Gravsteder osv. En udförlig Sammenligning mellem disse nordiske Kirkelove vilde i flere Henseender give interessante Resultater, men her maa det være nok at udhæve, at den Vigenske Kirkeret ender med den Bemærkning, at dersom noget skulde mangle, *skal Biskoppen böde derpaa med sin Ret* *), hvorimod haade den Skaanske og Sjellandske Kirkeret ende med at sige, at dersom Bønder og Biskop blive uenige om Lov, da skal det, som her er opskrevet (thæssi script) afgjøre deres Trætte. Dersom jeg ikke meget fejler, har den Skaanske Kirkeskraa aldrig haft den Bestemmelse at skulle være en formelig Kirkelov, men indeholder blot en Afgjörelse af adskillige Punkter, hvorom der havde været Tvist mellem Erkebiskoppen og Skaaningerne, som dertil havde valgt den belejligste Tid, da Eskild var kommen i Fejde med Kong Valdemar og var bleven ydmyget (1162 **). I alle andre Punkter, erkjendte man vistnok en ældre Praxis for gjeldende; Retten havde nemlig, som Indledningen til Loven siger, tilforn været for stræng (ofharthær), og Erkebiskoppen gav nu, da man indrömede Biskopstjenden, som man hidtil havde vægret sig for at udrede, en mildere, det vil sige en saadan som mere stemmede med Folkets Önsker, *forsavidt* som man havde været misfornöiet med den ældre, men ogsaa kun *forsaa-*

*) "Nu er kristinrettr taldr, slikr som ver komom minni ä. skorter nokot ä þa böte biscupar yuir med sinum rettyndm".

***) *Suhm* VII. 91.

vidt. Det vilde ellers være aldeles uforklarligt, at man deri savner Bestemmelser om en stor Deel særdeles vigtige Forhold, som nödvendig maatte have deres Regel, og som udförlig behandles i de andre nordiske Kirkelove; jeg vil blot nævne Forskrifter om Daabens Nödvendighed og Form, om Fasten og de Tider, hvori det var utilladeligt at holde Bryllup, om de forbudne Grader, om Gejstlighedens Værneting, om Offer, om Tiende**), om Kirkens Vedligeholdelse, om Gravsteder osv.***). Naar man iövrigt lægger Mærke til, at Christendommen paa den Tid var mere rodfæstet i Danmark, end i Norge og Sverrig, er det ikke vanskeligt at forklare, hvorfor disse Rigers samtidige Kirkelove netop ere blevne udförligere, thi mange Forhold behövede endnu der at ordnes, som her enten allerede vare ordnede ved Praxis eller overladte til Biskoppens Afgjörelse. Ogsaa

*) Til Sammenligning kan om de her nævnte Gjenstande jevnføres den Vigenske K. R. Cap. 2—7, Gull. L. c. 2, Westgöth. L. 1. K. B. Cap. 1.

**) Hvor nøjagtig Gejstlighedens Indtægter i andre nordiske Kirkelove ere bestemte, derom see f. Ex. den Vig. K. R. Cap. 11 og 12, Westgöth. L. 1. K. B. Cap. 5, 15, 17—20, II. 31—32, 52—54. Denne Lov gaaer endog saavidt, at den ikke tilsteder Tiggere Begravelse, uden at Præsten faaer hans Stav og Pose (Cap. 15); og II. 52 har en lang Fortegnelse over Böderne til Biskoppen "at gamblum loghum".

***) Jvfr. de omstændelige Bestemmelser om denne Gjenstand i den Vigenske K. R. Cap. 9, hvor der gjöres den mærkelige Adskillelse mellem Stændernes Plads paa Kirkegaarden: først Lensmænd og deres Familier mod Öst nærved Kirken, derpaa Bønder og Bondebørn, saa Frigivne, som igjen udgjøre to Classer, og tilsidst Trællene, som skulde ligge nærmest ved Kirkemuren tilligemed de Skibbrudnes Liig, hvis Haar vare skaarne efter Norsk Skik (hvori man formodentlig fandt Beviset for at de vare Christne). Mærkelig er ogsaa Capitlets Slutning om Straffen for at forstyrre de Dödes Fred. Jvfr. Eidsiv. Christenr. c. 50, hvor dog de Skibbrudne ikke omtales.

er det kun under den Forudsætning, at der existerede en saadan ældre for hele Danmark forbindende, om endog uskreven Kirkeret, at man kan begribe, hvorledes det gaar til, at Jylland og Fyen ikke har nogen Kirkelov at opvise; thi at den Skaansk - Sjellandske Kirkeret *der* skulde være bleven indført, saaledes som Kofod - Ancher og Schlegel have antaget, er, saavidt jeg skjønner, med afgjørende Grunde modbeviist af Hr. Professor *Larsen**). Naar jeg gaaer ud fra Forudsætningen om en ældre *uskreven* Kirkeret, maa jeg dog bemærke, at ligesom Ancher og Schlegel have antaget, at vi have havt en *skreven* Kirkelov, ældre end den Skaanske, saa har ogsaa den Forfatter, der senest har behandlet Nordens ældre Kirkehistorie med ligesaa-megen Kritik, som Lærdom, Dr. *Reuterdaahl*, været tilbøjelig til at antage Tilværelsen af en saadan ældre Kirkelov paa Grund af de ovenfor anførte Udtryk om den ældre Rets Strængthed**). Uagtet Muligheden ikke lader sig nægte, maa jeg dog tilstaae, at jeg finder det troligere, at der ved hine Ord blot er sigtet til den kirkelige Sædvane og Biskoppens afsagte Kjendelser, og det isærdeleshed af den Grund, at det ikke vel lader sig forklare, at en saadan Kirkeret, der efter det Ovenanførte vistnok maatte have indeholdt Merc og Andet end den Skaanske Kirkeret, skulde være aldeles forsvunden, uden at den i det mindste var kommen til Omtale under Tvistighederne mellem Kong Christopher og Jacob Erlandsen, som netop angreb Gyldigheden af den under Eskild forfattede Kirkeret. Jeg kan iøvrigt ikke forlade vore gamle Kirkelove uden at gjøre opmærksom paa et Sær-syn, som jeg ikke veed at forklare, det nemlig, at de norske og svenske Provindsiallove, i Modsætning til de danske og de fleste Middelalderens Love, have et eget Af-

*) Jurid. Tidsskr. XV. S. 9 Not.

**) Svenska Kyrkans Hist. I. 470.

snit om de kirkelige Forhold, under Navn af Christenret eller Kirkeret; vor Skaanske og Sjellandske Kirkeret findes vel sædvanlig i de samme Haandskrifter, der indeholde de Skaanske og de Sjellandske verdslige Love, men aldeles ikke i nogen saadan umiddelbar Forbindelse med disse, at de kunne ansees for integrerende Dele af dem. Derfor har heller ikke Anders Sunesen optaget den Skaanske Kirkeret, med hvilken han vel heller ikke var tilfreds, i sin latinske Bearbejdelse af den Skaanske Proviudsiallov, og i Jylland finde vi, som ovenfor bemærket, ikke Spor til nogen selvstændig Kirkeret, ligesaalidet som der i Loven findes noget særligt Afsnit for de kirkelige Forhold. Dette er saa meget mere paafaldende, som man i de Love, som Knud den Store gav England, havde et Forbillede, da Knud havde fulgt sine Forgængeres, Alfreds, Edgars og Æthelreds Exempel og stillet de kirkelige Forskrifter i Spidsen af sin hele Lovgivning.

Meget vigtig for vor Gjenstand er Abbed Vilhelms Brevvexling fra Slutningen af det 12te Aarhundrede, hvori han berører endeel kirkelige Spørgsmaal, som han snart forelægger Paven, snart en eller anden Biskop til Besvarelse.

Men jeg nødsages, med Hensyn til den Anvendelse jeg i det Følgende gjør af denne Brevsamling, at forudskikke nogle Bemærkninger om dens Beskaffenhed og om de Tidsbestemmelser for de enkelte Breve, som i Noterne til Suhms Udgave i Scr. R. D. 6te Bind hidrøre fra Arne Magnussen, Bartholin og Langebek. Naar jeg har kaldt den Abbed Vilhelms Brevvexling, uagtet han i sin Fortale kun taler om at have samlet i et Bind "epistolas, quas ad personas diversas emisimus vel sub aliorum nomine scripsimus", saa er det fordi at Samlingen unægtelig ogsaa indeholder Svarskrivelser fra Biskopper og Paver paa de Spørgsmaal, som han enten i sit eget eller Andres Navn har forelagt disse Autoriteter, hvorimod det ofte kan være

vanskeligt at afgjøre, om han har spurgt i sit eget Navn eller ikke. At noget af Svarene i 1ste Bog skulde være forfattet af Vilhelm, troer jeg bestemt maa benægtes, og jeg vilde ikke have berørt denne Gjenstand, dersom jeg ikke saae, at Suhm har antaget*), at et Svar *fra Paven* paa et Andragende fra Biskoppen af Paris, der opføres paa Indholdsfortegnelsen under Nr. XXII og XXIII (thi Brevene selv mangle**), skulde være forfattet af ham, hvorfor Suhm antager, at det maa være skrevet i Aaret 1194, da Vilhelm var i Rom; Suhms Grund er allene den, at man ellers ikke kunde indsee, hvorfor dette Svar skulde staae blandt Vilhelms Breve; men det er klart, at det samme kan siges om Biskoppens Skrivelse; begge kan han dog ikke have opsat, og naar der spørges om hvad der er det rimeligste, enten at han har skrevet for Paven eller for Biskoppen af Paris (hvor han ogsaa var i Aaret 1196), er dog vel det sidste det sandsynligste; man begriber ikke let, hvorledes Paven skulde falde paa at bruge Vilhelm, der opholdt sig i Rom som Gesandt fra det danske Hof i Anledning af Dronning Ingeborgs Klager over den franske Konge, til at concipere et Brev til en fransk Biskop i et Jurisdictionsanliggende. Formentlig har Overskriften af et andet Brev Ep. XI. b. (p. 15): *In persona Domini Papæ* bragt Suhm paa den Tanke; men denne Overskrift betyder vel, at en Anden end Paven (ex mandato), men derfor ikke just Abbed Vilhelm, har besvaret den foregaaende Skrivelse; thi denne er vistnok forfattet af Vilhelm, og han kan ikke antages

*) Dmks. Hist. VIII. 522 -- 523.

***) Overskriften over N. XXII lyder saaledes: *Queritur* (o: *queritur*) *episcopus Parisiensis ecclesiam Scti Germani obedientiæ et jurisdictioni ecclesiæ Parisiensi fuisse subtractam. Est etiam alia in eadem epistola quæstio, si videlicet in utero matris valeat aliquis baptizari. XXIII. Domini Papæ responsio ad utraque.*

at have svaret paa sit eget Brev. Men intet viser bedre end netop disse to Breve under Nr. XI., hvormeget den hele Brevsamling trænger til en kritisk Prøvelse og især hvad Tidsbestemmelserne angaaer. Naar XI. b. (Pavens Svarkrivelse) henføres til Aaret 1199, maa man aldeles have overseet, at Paven taler om sin Alderdom som en Hindring for at deeltage i det Korstog, hvortil Brevskriveren (man gjætter paa Biskoppen af Capua) har opmuntret ham; da Innocents den 3die blev Pave i Januar 1198 i den kraftigste Manddomsalder, kan det umulig være ham, der skriver, men vel mulig hans Formand Cælestin III, der var en Olding, da han i Aaret 1191 modtog Paveværdigheden. Men man maa fremdeles forundre sig over, at der i det foranstaaende Brev (XI a), som har foranlediget Svaret, ikke med eet Ord berøres noget Korstog, men foruden de øvrige Spørgsmaal om Daaben, som alle findes besvarede i Pavebrevet, tilsidst forekommer et nyt, og tilskrevet paa et ganske upassende Sted; efterat Brevet nemlig sluttes med de Ord: "Cui parti sit credendum, divinæ et Apostolicæ sedis duximus consilium exquirendum", læser man endnu følgende Linie: "Et si tantum valet baptismus per malum, quantum per bonum hominem datus", og herpaa indlader Paven sig ikke, ligesaa lidet som Spørgsmaalet findes i Overskriften i Indholdsregistret (S. 4). Naar man derimod af denne Indholdsliste seer, at af de to forkomne Breve Nr. XX og XXI det første har til Overskrift: In hac epistola Papa monetur, quatenus contra hæreticos vigor ejus acrius excitetur, og det andet: "si baptismus datus per meliorem plus valeat quam per pejorem", bliver det i høj Grad sandsynligt, at Nr. XI a*) og Nr. XX har udgjort et eneste Brev, hvortil da Pavens Brev slutter sig,

*) Paa det Sted i Dmkhist. hvor *Suhm* udførligst omtaler Vilhelms Breve (VIII 431) forbigaaer han ganske N. XI. a. og b.

og at den för omtalte Linie i XI a. er et Fragment af Nr. XXI. Hvad de i Noterne angivne Tidsbestemmelser angaaer, da maa det endog ved et blot flygtigt Gjennem-syn vække en vis Forundring, at de fleste Breve hensættes i en Tid, hvor Abbed Vilhelm var langt over de 80 Aar og mange endog til Aaret 1200, altsaa da han var 95 Aar gammel*). Hvad isærdeleshed det 2det og 3die Brev angaaer, skal jeg strax faae Lejlighed til at vise, at de umulig kunne henføres til Aaret 1200, men udentvivel maa være skrevne för 1164.

Det förste Brev i Samlingen er tabt, men af Overskriften i Registret over Indholdet sees**), at det har været stilet til en Biskop, som opfordredes til at besvare det Spørgsmaal, om en Person kunde indgaae Ægteskab med det Fruentimmer, med hvem han havde begaaet Hoer? Det er at beklage, at vi hverken have Brevet eller Svaret, da man deraf kunde have seet, om Abbed Vilhelm havde taget Hensyn til Gratian, som ved at støtte sig til Augustinus vil have Pave Leos og Concilium Triburiensis (Aar 895) Forbud indskrænket til de to Tilfælde, hvor Konen, som havde gjort sig skyldig i Hoer, enten havde stræbt sin Mand efter Livet eller i hans levende Live havde lovet Hoerkarlen Ægteskab (C. 1—3 Causa. XXXI qu. 1), hvilken Mening paa Grund af

*) Det er iøvrigt mærkeligt, at Ingen, saavidt jeg veed, har havt Betænkelighed ved at tillægge Abbed Vilhelm den høje Alder, som han efter Forfatteren af hans vita (Scr. R. D. V. 480) skal have opnaaet. Thi efter denne Regning var han 89 Aar, da han tiltraadte Rejsen til Rom 1194 i Dronning Ingeborgs Sag, og 91 Aar da han i 1196 blev fængslet i Frankrig, hvilke Begivenheder iøvrigt hans franske Biograph ikke engang har fundet vigtige nok til at omtale med et eneste Ord.

**) Scr. rer. Dan. VI. 3.

Gratians Autoritet siden blev almindelig i Praxis*). I det andet Brev besvarer en Biskop, som man formoder i Paris, det Spørgsmaal, som Abbed Vilhelm havde forelagt ham, om et Ægteskab burde ophæves, fordi det befindes, at den ene af Ægtefællerne var en Træl eller Trælqvinde, og ligeledes hvorledes et Ægteskab mellem to Personer, der begge vare i Trællestand og som tilhørte forskjellige Herrer, skulde betragtes. Begge Spørgsmaal besvares efter de Canones, som findes anførte hos Gratian (c 4 & 8 C. XXIX qu. 2), men Gratian citeres ikke, og det er urigtigt, naar i Noten i S. R. D. p. 9 de Ord: "Apud Numerian." rettes til *Gratianum*; der skal læses: Vermeriam (c: in concilio apud Vermeriam, A. 752). Dersom Bartholins og Langebeks Formodning var rigtig, at Brevet er skrevet i Aaret 1200, vilde denne Omstændighed tjene til at vise, at Gratian endnu ikke havde synderlig Anseelse, ikke engang i Paris, forudsat, at den omtalte Biskop har levet der. Det samme kunde sluttet af det følgende 3die Brev, som ogsaa tillægges samme Biskop og skal være skrevet i samme Aar**); thi i dette udførlige Brev, hvori de for-

*) See *Böhmer jus eccl. lib. IV. lib. 7 §§ 1—3. Richters Lehrbuch § 260.*

***) Jeg veed ikke, hvorpaa den ommeldte Tidsbestemmelse be-roer, men om man endog antog, at disse Breve vare en Snees Aar ældre, er det neppe noget uvigtigt Moment, naar man søger at besvare det Spørgsmaal, naar Gratians Arbejde egentlig har faaet Autoritet? *I. H. Böhmer* har været tilbøjelig til at antage, at dette allerede har fundet Sted i Tydskland i det 12te Aarhundrede (*Jus eccl. lib. I. Tit. II. §§ 19—31*), men flere af de anførte Grunde passe ikke uden paa Italien, hvilket ogsaa gjelder om de enkelte romerske Glossatorer i Bologna, tildeels Gratians Samtidige, som undertiden have citeret Decretet (s. *Savigny* *Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter*, i Registret: *Decretum Gratiani*) og nogle af hans Grunde for Decretets Anseelse ere dog aabenbar altfor svage, som f. Ex. i § 24, hvor han paastaar, at Innocents d. 3die af

budne Grader i Slægtskab og Svogerskab opregnes og Gradregningen bestemmes, citeres intetsteds Gratian, og Indholdet af de der anførte Pavebreve, der ogsaa findes hos Gratian, angives paa en saadan Maade, at det er aldeles klart, at Gratian ikke har været Brevskriverens Kilde. Man sammenligne blot de her anførte Pavebreve af Gregorius, Nicolaus og Zacharias samt Henviisningen til Isidorus med c. 16. C. XXXV. qu. 2 og 3, og fremdeles c. 17, 19 *ibid.*, c. 1 qu. 5, c. 4; og c. 20 qu. 2, 3. Det er ikke blot den Orden og Følge, hvori disse Pavebreve forekomme i Brevet, der er forskjellig fra den, hvori de findes hos Gratian, men det er især den Maade, hvorpaa de benyttes, det Raisonnement, hvorved de forbindes, som er heel anderledes hos Forfatteren af Brevet, hvorfor ogsaa Udgiveren (eller maaskee Arne Magnusen) rigtigen bemærker om flere Sætninger, at han ikke har kunnet finde dem hos Gratian. Brevets Forfatter er nemlig ingen anden, end den berømte *Petrus Lombardus*, i hvis *Sententiarum lib. IV. Dist. 40 og 41* det hele Brev findes, naar man undtager hvad der hører til Brevformen, Indledning og Slutning, som allene staaer i Abbed

Gratian har ladet sig forføre til at begaae to Fejl, den ene, at ansee Conciliet i Constantinopel under Photius for lovligt, hvilket den romerske Kirke ikke antog, den anden (i et Decretale fra 1204, s. c. 13 X. de jud.) hvor han tillægger, ligesom Gratian, Kejsers Theodosius en Forordning, som tilhører Constantin; men hvoraft veed man da med Vished, at ingen anden end Gratian kan have begaaet disse Fejl? Det turde maaskee ved nøjere Undersøgelse findes rigtigere, at regne Decretets Anseelse fra det 13de eller i al Fald fra Slutningen af det 12te Aarhundrede. Der udkrævedes dog vel endeel Aar, førend dets Berømmelse kunde blive forkyndt af Gratians Disciple og naae en saadan Højde, at det ganske kunde fortrænge de ældre Samlinger, hvoraft flere, saasom Ivos og Burchards, neppe stode saa langt tilbage for Gratians, naar man undtager dennes mere systematiske Anordning. Iøvrigt er dette et Punkt, hvis Afgjørelse jeg maa overlade til Kyndigeres Bedømmelse.

Vilhelms Samling *), hvorimod der i denne paa et Par Steder mangle nogle Linier, hvilket aabenbart hidrører fra Afskriverens Skjødesløshed. At Vilhelm henvendte sig til denne Biskop i Paris, er ogsaa let at forklare, naar man betænker, at han förend han blev Biskop havde holdt Forelæsninger i St. Genoveva, hvor Vilhelm var Canonicus. Men da Petrus døde 1164, og Vilhelm kom til Danmark i 1161 **),

*) Brevet begynder med følgende Ord: "Fraternitatis tuæ literis ad nos usque transmissis nobis innotuit, quantum spiritualibus studiis occuparis, quærens indesinenter, quibus Deo placeas et quæ congruant honestati Pontificis. Solicitudinem talem gratanter amplectimur, *præcipue cum rarus sit numerus, qui velint hoc tempore talibus occupari.* In petitionis autem tuæ prima parte videris expetere, quatenus diligentiam tuam de consanguinitatis vel affinitatis gradibus instruamus, in quo videlicet gradu possit vel non possit secundum canones vel decretorum auctoritatem institui. Et in fine amplius adjecisti, utrum scilicet, qui ecclesiæ judicio disjuncti fuerunt, reconciliationis beneficio postmodum potiantur. Est autem cognatio &c." Istedetfor denne Indledning hedder det blot hos P. L. "Nunc superest de cognatione aliquid dicere. Est autem cognatio &c. og derpaa følger hele Brevets Indhold lige indtil de 3 sidste Linier efter Ordene: usque ad septimum gradum. Om Brevets Slutningslinier skal jeg siden tale. Af Petri Lombardi sententiæ har jeg havt Udgiven fra 1546 (Lovanii) for mig; i denne findes det anførte Sted af 4de Bog S. 357 og 358. Jeg maa ved dette Brev endnu bemærke, at *Suhm* mener (Dmk. Hist. VIII. 522), at det er skrevet fra en Biskop til en anden, maaskee fra Biskoppen i Paris til Biskoppen i Roeskilde; jeg veed ikke, hvorpaa han grunder denne Mening, undtagen forsaavidt som den Titel: fraternitas tua dertil kunde give nogen Anledning; men jeg tvivler paa, at man paa den Tid saa nøje har holdt over Titulaturen, at en Biskop ikke kunde kalde en Abbed over et Kloster, med hvem han stod paa en venskabelig Fod: fraternitas tua; man see f. Ex. Vilhelms Brev til Abbeden i Esrom (Ep. lib. 1. XXXVII), hvor han giver denne Prædiketet af Sanctitatis vestra.

*) Naar jeg antager, at Abbed Vilhelm allerede er kommen hertil i Aaret 1161 eller 1162, veed jeg vel, at jeg har en betydelig (2^c)

følger rigtignok heraf, at Brevet ikke kan være forfattet i Aaret 1200, som Bartholin og Langebek have meent, men det maa være skrevet imellem Aarene 1161 og 1164. Det

Autoritet imod mig, nemlig *Suhms*, som vil, at det først er skeet 1165, ja Langebek vil endog, efter Papebroch i *Acta Sanctorum*, sælte hans Ankomst til Danmark til 1171 (*Scr. R. D. V. 470 Not.*). Men det forekommer mig, at *Suhms Grunde* (*Dmk. Hist. VII. 192*) ere temmelig svage; det maa bemærkes, at Angivelsen af de nævnte Aarstal forekommer paa tre Steder, først i det bekjendte Brudstykke, som *Stephanius* har fundet (*Scr. R. D. V. 459*) og dernæst i *Vita Vilhelmi* paa to Steder (*Scr. V. 470 og 480*), hvor der paa det første udtrykkelig angives Aaret Anno millesimo centesimo sexagesimo primo, og paa det sidste hedder, at han døde "anno ab incarnatione Domini millesimo ducentesimo secundo, ætatis suæ anno nonagesimo octavo, postquam vero curam Dominici gregis suscepit quadragesimo" (altsaa 1162). Naar *Suhm* herimod støtter sig paa den Beregning, som *Munkene i Ebelholt* i Fragmentet i *Scr. R. D. VI. 79* anstille over den Tid, hvori de havde nydt *Absalons Velgjerninger*, nemlig 36 Aar indtil *Absalons Død 1201*, som giver Aarstallet 1165, saa kan det af det Følgende forklares, hvori den aarlige Indtægt opgives idetmindste til 6 Mark Sølv, i nogle Aar havde de endog havt 20 Mark. Efter den Beskrivelse, som paa andre Steder gives over Klosterets maadelige Forfatning i Begyndelsen, kan det vel begribes, at *Munkene* ikke have taget de første Aar i Betragtning. Vigtigere er det, at *Papebroch* i *Acta Sanct.* mense April. I. 624 anfører et Pavebrev, som skal vise, at *Vilhelm* i Aaret 1164 endnu var i Frankrig (jvfr. *Suhms Note* i *Scr. V. 470*), hvorfor Papebr. gjør den dristige Conjectur, at der paa ovenanførte Sted skal læses trigesimo istedetfor quadragesimo og 1171 istedetfor 1161. Men ved at eftersee det af *Papebroch* paaberaabte Brev af Pave *Alexander* den 3die, vil man finde, at det er uden Aarstal og har kun til Underskrift: *Dat. Senonis XV. Kal. Sept.*; det er alene ved en ny Conjectur, der turde befindes at være temmelig usikker, og som staaer i aabenbar Strid med de ovenanførte Data, at *Papebroch* udbringer Aaret 1165. Vil man imidlertid alligevel holde paa dette Aar, har det ikke anden Indflydelse paa hvad jeg har sagt om Brevvexlingen mellem *Vilhelm* og *Petrus Lombardus*, end at den da har fundet Sted førend *Vilhelm* kom til Danmark.

samme gjelder uden Tvivl ogsaa om det andet Brev, som jeg ovenfor har omtalt; thi ogsaa dettes hele Indhold, om just ikke ganske ordret, findes i Sentent. lib. IV. Dist. 36, som begynder med de Ord: "Nunc de conditione videamus, an valeat conjugium dividere", som svarer til Brevets Overskrift (p. 3): "Episcopo Parisiensi, in qua quaeritur, utrum conditio valeat conjugium separare." Naar Brevene saaledes ere forfattede et halv Sues Aar efterat Gratians Arbejde blev fuldendt, er det da ikke at undre over, at hverken Abbed Vilhelm eller Petrus Lombardus dertil toge noget Hensyn, hvortil Petrus havde saa meget mindre Anledning, som hans egen Fremstilling af Læren om de forbudne Grader er langt bedre, end Gratians *).

Naar man nu nærmere betragter Indholdet af det tredie Brev, saa gaaer det fornemmelig ud paa at vise, at Ægteskaber ere forbudne indtil 7de Grad i Slægtskab og Svogerskab, og at Graden skal regnes ikke paa den romerske Maade efter Födslers Antal, men saaledes som Canonisterne allerede i Midten af det 11te Aarhundrede havde begyndt at regne efter flere frankiske Conciliers Exempel, efter generationes, saa at man gik ud fra Familien som en Eenhed **) og derfor regnede Södskende for 1ste Grad, Södskendehörn for 2den osv., eller som man plejer

*) Dr. *O. Meyer*, som i Zeitschrift für deutsches Recht 7ter Bd. har leveret en lærd Undersögelse om den saakaldte Gregoriske Computation, har derfor S. 185 kaldt Lombardi Fremtilling af den Regnemaade, i hvilken man gik ud fra Börnene som truncus og saaledes regnede 6 istedetfor 7 Grader, "eine geordnete Darstellung", hvilket först bragte mig paa den Tanke, at Petrus muligens kunde være den franske Biskop, der havde tilskrevet Vilhelm, og da jeg eftersaae Stedet, kunde jeg ikke længere have nogen Tvivl om, at Formodningen jo var rigtig.

**) Jvfr. c. 2 § 1 C. 35 qu. 5: "Quia vero nuptiæ sine duabus non valent fieri personis, ideo sacri canones *duas in uno gradu constituere personas*".

at sige, man talte i den lige Sidelinie kun paa den ene Side, istedetfor at Romerne talte paa begge, og at endelig den saakaldte Isidoriske (Gregors) Slægtskabs Beregning, uagtet den nævner 6te Grad som Grændse, dog sigter til 7de Mand, fordi den gaaer ud fra Södskende som truncus *). Hvad der nu heraf paa dette Sted nærmest kan interessere os, er den Bestemthed, hvormed den 7de Grad erklæres for Slægtskabets Grændse, da den Skaanske og Sjellandske Kirkelov synes at sætte Grændsen ved 3die Grad**) i Overeensstemmelse med hvad Pave Gregor skrev til den engelske Biskop Augustin (s. det ovenanførte Sted c. 20 C. XXXV. qu. 2, 3), men om hvilken Bestemmelse han siden erklærede, at den ikke var givet generaliter, men specialiter for Englænderne, som et Folk, der nylig var omvendt til den christne Tro***). Videre havde Eskild og Absalon heller ikke vovet at gaae, men Biskoppen, af hvem Vilhelm forlangte Vejledning, ender Brevet med at sige: "His autem et tua fraternitas sit contenta et hæc

*) Jvfr. iøvrigt herom min Retshistorie § 85, *Richters Lehrbuch des Kirchenrechts* § 257 og isærdeleshed den ovenfor citerede Afhandling af *O. Mejer*.

**) See Sk. K. Cap. 11: "Æn um man wetær mishald i bårdaghæ ællæ i rani fathær ællær mothær, brother ællæ systær, syzkine börnum ællæ næst syskine börnum, tha skal mæth næfnd witna. Æn um ukunnari ær, tha uiti thæt mæth laghfastum mannum". Om de sidste Ord end antyde, at Slægtskabet kunde strække sig videre (jvfr. den gl. lat. Oversættelse C. 12: si remocior est cognatio), synes dog den Omstændighed, at det kun er i Tilfælde af Slagsmaal mellem saa nære Frænder, i Forbindelse med den Forskrift i det foregaaende Capitel, at det er Nævninger, som skal "sværge Ægteskabet sønder eller sammen", dersom Biskoppen gjør Forbud paa Grund af Slægtskab, at pege paa den anførte Slægtskabsgrændse.

***) Samme Eftergivenhed viiste Innocents den 3die mod Liefländerne 1199, *Suhm Dmks. Hist. VIII. 499*.

etiam prædices esse tenenda, quod si qui contra hæc attentare voluerint, in eos Canonicam dare sententiam nullatenus immoreris, nisi resipiscant." Saaledes vidste man altsaa hvad man havde at rette sig efter, og saaledes forblev det indtil Innocents d. 3die paa det 4de lateranensiske Concilium, efterat Forbudenes urimelige Udstrækning efter den canoniske Regnemaade havde voldt Forvirring og Klager, vendte tilbage til de gamle 4 Grader (7de Mand), hvorved man stöttede sig paa et Argument af Galens Lære om de 4 humores i det menneskelige Legeme*), der var ligesaa godt, som det man tidligere havde laant fra Augustin for at forsvare de 7 Grader, at der nemlig var 7 Verdensaldre, og at Gud hvilede paa den 7de Dag efter Skabelsen**); disse Grunde vare imidlertid efter Tidens Aand***).

*) "Quaternarius vero numerus bene congruit prohibitioni conjugii corporalis, de quo dicit Apostolus, quod vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier, neque mulier habet potestatem sui corporis, sed vir, *quia quatuor sunt humores in corpore qui constant ex quatuor elementis*". C. 8. X. de consangv. (4. 14) jvfr. *Böhmer* jus eccl. lib. IV. Tit. 14 § 26. -

***) ... "Ideo autem usque ad sextum generationis gradum consangvinitas constituta est, ut sicut sex ætatibus mundi generatio et hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur" c. un. C. XXXV qv. 4). Jvfr. det af Richter (*Lehrbuch* § 257 Not. 13) citerede Sted af et Brev fra Pave Leo den 3die til de Bayerske Biskopper A. 800: ". Reperimus quippe in beato Ysidoro, Spaniensi episcopo, sic usque in septimam generationem observare et sic copulare, quia in septimo die quievit Dominus ex omnibus operibus suis et in novellis Romanorum legibus instar invenitur"; hvormed kan jevnføres Isidor. *origines* XX. 11. 2, Forcellini *Lex.* art. ætas, Augustin. *de civitate Dei* XV. 16, og hvad Henviisningen til Romerretten angaaer Pauli *sentent. recept.* IV. 11. 8, som siden er optaget i *Breviarium Alaricianum*, jvfr. *L. Wisigoth.* IV. 1. 7. See ogsaa *Walters Kirchenrecht* § 310 (9de Udg.).

***) At man selv efter den anførte Indskrænkning af Ægteskabsforbudene jevnlige maatte give Dispensationer, sees blandt

Det 4de Brev indeholder en Forespørgsel til Paven (1198), om en gift Mand, som var rejst langt bort og under sin lange Fraværelse havde indgaaet nyt Ægteskab i fremmed Land, kunde forlade den sidste Ægtefælle og vende tilbage til den første, hvilket Paven besvarer bekræftende i det femte Brev.

Det 6te Brev er Pavens Svar paa det Spørgsmaal, om den ene Ægtefælle kan gaae i Kloster uden den Andens Samtykke, hvilket Paven besvarer med Nej. Dersom dette Pavebrev efter Noten i Script. S. 12 er fra Aaret 1198, seer man, at Vilhelm endnu ikke har kjendt Gratian, der anfører baade Pavebreve og Synodalbeslutninger, der paa det bestemteste fordre, at begge Ægtefæller skulde være enige (s. c. 21, 22, 23, 25 C. XXVII. qu. 2). Men Virkningen af denne Forskrift finde vi i Eriks Sjell. L. 1. 29, som forbyder Mand og Kone at gaae i Kloster, "utæn thæs at the takæ klæthæ samæn ok thæn samæ reghul thær the faræ til". Udentvivel er det ogsaa ifølge denne Analogi, at J. L. 1. 32 forbyder Manden at fledføre sig, naar ikke Konen vil fledføre sig tilligemed ham, eller de ere saa gamle, at Biskoppen tillader dem at leve adskilte.

I det 7de Brev fra samme Aar forespørger Vilhelm sig hos Paven, om Nogen kunde gifte sig med sin Slægtningens Fæstemö efter Slægtningens Död (præcipue cum non intercesserit coitus, sed solum de præsentis consensus), da han ikke finder Spørgsmaalet afgjort "Sanctorum auctoritate". Paven svarer (det 8de Brev p. 14) med Bestemthed, at det ikke kunde være tilladt og anfører som Hjemmel de ogsaa hos Gratian forekommende Pavebreve af Gregor

andet af en Dispensation fra Aaret 1502, som den pavelige Legat Raimund meddeelte 50 fattige Personer her i Landet, som tildeels af Uvidenhed havde indgaaet Ægteskab i 3die og 4de Grad, s. Pontopp. Ann. II. 724.

og Julius *) (c. 12, 14, 15 C. XXVII qu. 2). Dersom man heraf vilde slutte, at Abbed Vilhelm endnu i Aaret 1198 ikke havde *kjendt* Gratian, vilde denne Slutning vel ikke være afgjørende; thi der var endnu den Mulighed, at han vel havde *kjendt* ham, men enten ikke havde fundet sig fyldestgjort ved den Maade, hvorpaa han i denne Materie søgte at forene de modsigende Yttringer af Kirkefædre og Paver, eller i al Fald ikke havde tillagt hans Forklaring nogen Vægt. Imidlertid vilde det dog være besynderligt, om han skulde have *kjendt* Gratians udførlige, men just ikke heldige Behandling af Spørgsmaalet om Virkningen af Sponsalia, uden med et Ord at nævne Gratian i hans Forespørgsel til Paven, forudsat, at Gratian virkelig allerede i Slutningen af det 12te Aarhundrede har havt den Anseelse, som man i Almindelighed tillægger ham. Gratian søger nemlig netop at gjendrive de anførte Pavebreve, som Vilhelm ikke synes at have *kjendt*, med Augustin, (c. 15, 16 l. c.) **), og han citerer endnu et Brev af Pave Leo, hvori han udelader et *non* ***), for at faae det til at stemme

*) Den, som har skrevet Anm. til Vilhelms Breve, siger, at han ikke har kunnet finde dem.

***) "His omnibus auctoritatibus probantur isti esse conjuges, sed Augustinus testatur contra, dicens: Non est dubium, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua commixtio sexus non docetur fuisse".

****) Item Leo papa: Quum societas nuptiarum ita a principio sit instituta, ut præter commixtionem sexuum *non* habeant in se nuptiæ conjunctionis Christi et ecclesiæ sacramentum, non dubium est, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua docetur non fuisse nuptiale ministerium", men allerede Correctores Romani have bemærket, at hiint *non* ikke findes i Leos Brev, ligesom der ogsaa skal læses: nuptiale mysterium. Imidlertid maa jeg dog bemærke, at Gratian maaskee har havt Forgængere, der have begaaet denne Fejl, da ogsaa Petr. Lomb. citerer Leo paa samme Maade som han, s. libr. IV. Dist. XXVI. G., hvor han

med hans Theori, at Ægteskab ikke kunde siges at finde Sted uden at det var fuldbyrdet ved Samleje; siden udvikler han sig i nye Vanskeligheder (c. 3), da Augustinus paa et Sted havde erklæret, at der var et fuldkomment Ægteskab mellem Maria og Joseph, og han ledes derved til at gjøre en unyttig Distinction mellem conjugium initiatum og perfectum. Denne i det 12te Aarhundrede controverterede Materie, hvori det kom an paa nøje at opfatte Begrebet af sponsus og conjux*), er behandlet langt bedre og ganske i Overeensstemmelse med Kirkens Lære, at det nemlig allene er Samtykket mellem Ægtefællerne som stifter Ægteskabet, af Petrus Lomb. IV. Dist. 27, hvor han, efterat have fremstillet Grundene for og imod og udviklet Betydningen af consensus de præsentii, ender med at sige: "Non est ergo ambigendum, quin solus de præsentii consensus conjugium efficiat et exinde veri conjuges appellentur".

Imidlertid turde det vel være muligt, at Gratians Lære, som blev udbredt ved Glossen og som udentvivel stemte overeens med de nordiske og germaniske Nationers gamle Sædvaner, en Tidlang har fundet Indgang i Middelalderen**), og hos Anders Sunesen forekommer en Yttring, der synes at vise, at ogsaa han har anseet Ægtesengens Bestigelse

søger at hæve Vanskelighederne, ved at erklære Ægteskab, som ikke er fuldbyrdet ved Samleje, for et Billede paa "illa unio Christi ecclesie, quæ est in charitate, sed non illa, quæ est in naturæ conformitate. Est ergo et in illo matrimonio typus conjunctionis Christi et ecclesie — sed non illius, qua per susceptionem carnis capiti membra uniuntur".

*) Jvfr. *Böhmer* lib. IV. Tit. I. §§ 12—47, hvor han ogsaa omhandler den Indfyldelse, som den rimeligviis af Skolastikerne i den canoniske Ret indførte Forskjel mellem Sponsalia de præsentii og de futuro har havt paa den protestantiske Kirkeret.

**) See med Hensyn til Danmark min Retshistorie § 87, hvor til det anførte Sted af Graagaasen endnu kan føjes *Festab.* c. 6, 50, 54, Kb. c. 61 og *Baugatal* II. 183.; om *Sverrig* s. *Nordström*

for nødvendig efter den Skaanske Ret*), hvilket ikke kan undre os, da ikke længe førend Sunesen havde endt sit Værk en Biskop af Brixen i Aaret 1205 forespurgte sig hos Innocents den 3die, utrum ex solis verbis matrimonium contrahatur? see c. 25 X. de sponsal. (IV. 1)**).

Af de følgende Breve staae især det 11te, det 15de og 17de i Forbindelse med vor Gjenstand. Det 11te (a og b), som jeg ovenfor har omtalt, indeholder adskillige Spørgsmaal og Svar angaaende Daaben: 1) om den, om hvem det ej vides med Bestenighed, at han er döbt, kan döbes? 2) om Vand er aldeles nödvendigt til Daaben? og 3) om den, der skal döbes, bör neddypes een, to eller tre Gange? Paven (efter det Ovenanföerte Cælestin d. 3.) besvarer det sidste Spørgsmaal med ja, med Anförsel af Pave Leos Autoritet (s. c. 113 dist. IV de consecr.), det andet ligeledes, med Citat af to Steder af Augustinus, der ikke findes hos Gratian***), og hvad det tredie angaaer, da erklærer han det for ligegyldigt, efter hvad Pave Gregorius derom har udsagt (c. 80 dist. IV. de consecr.). Det 15de erklærer, at en voldtaget Pige ligefuldt skal ansees for Jomfru, en Sætning, hvoraf der maaskee er gjort et Slags Anvendelse i J. L. 1. 33; og af Overskriften til det 17de, hvoraf den störste Deel er tabt, seer man i det mindste,

Bidrag till den svenska Samhällsörfatn. Hist. II. 28—29; om Tydskland *Grimms* deutsche Rechtsalterthümer S. 440.

*) ... quod maritus tandem post cohabitationem habitam cum uxore legitima (III. 7.)

**) Paven svarer: "Nos igitur inquisitioni tuæ taliter respondemus, matrimonium in veritate contrahitur per legitimum viri et mulieris consensum".

***) Pave Gregor den 9de besvarede det samme Spørgsmaal i Aaret 1206 i et Brev til Biskoppen af Trondhjem (c. 5. X. de baptismo. [3. 42.]), men af bedre Grunde, end dem Augustinus bruger, hvoriblandt er den, at det var Vand, som udföod af Christi Side.

at **Konen ansaaes berettiget til at sagsöge sin Mand super fornicatione, hvilket dog i lang Tid ikkun medførte kirkelig Straf, og ingen anden Virkning for Mandens Vedkommende*).**

Uagtet man neppe kan paatvivle, at **Abbed Vilhelm, der har været saa ivrig sysselsat med at udvide sine Indsigter i Kirkeretten, heller ikke har ladet det mangle paa Interesse for at udbrede saadan Kundskab blandt sine Munke og de mange Gejstlige, hvormed han kom i Beröring, ligesom det neppe kan fejle, at han ogsaa i Absalon har fundet Understöttelse, naar det kom an paa at gjøre Anvendelse af de canoniske Sætninger i forekommende Tilfælde, vilde det dog være en overilet Slutning, naar man antog, at det danske Folk allerede i Slutningen af det 12te Aarhundrede var villigt til at böje sig under Kirkens Bud i Eet og Alt. Ligesom Innocents den 3die i sit bekjendte Brev af 16. Novbr. 1198 til Absalon klagede over, at man lagde Hindringer ivejen for Sjølegaver**), saaledes havde han et Par Dage iforvejen tilskrevet Erkebispnen et langt Brev***), hvori han beklager, at Folk ikke vil indfinde sig ved Synodalmöderne og at man havde lovet de verdslige Övrigheder en stor Deel Penge for ved deres Hjelp at undgaae Bansættelse, naar man efter Stævning til Synodet udeblev. Det var fremdeles kommet til hans Kundskab, at man aldrig dicterede höjere Bod for kirkelige Overtrædelser end 1 Mark †), og at man med Magt sögte at sætte igjennem,**

*) Jvfr. min Retshist. § 88, Not. e.

**) Jvfr. Retshist. § 120.

***) Af 13de Nov. — Epistolæ Innocent. III. ed. Baluz. 247. Lilliegren Dipl. Svec. 1. 131. Jvfr. Suhms Dmks. Hist. VIII. 432 ff.

†) Dette er ganske overensstemmende med den Sk. Kirkeret Cap. 3. og Sjell. Kirkeret Cap. 3, som for Brud paa Kirkefreden ikke sætter Boden höiere end til 3 Mark Penge d. e. en Mark Sölv, til Biskoppen, og tilføjer, at dersom Forbryderen ikke ejer

at de, som havde indgaaet Ægteskaber med Beslægtede eller Besvogrede i 5te eller 6te Led, skulde kunne beholde deres Koner, naar de betalte 1 Mark Sølv til Biskoppen eller Provsten, dersom den Skyldige var en Ridder; simple Folk*) slap endog med 1/2 Mark, hvilket alt han befaler at afskaffe som stridende mod de hellige Canones og paalægger Erkebispens at belægge de Gjenstridige med Ban.

Imidlertid maa det dog herved erindres, at dersom vi ikke havde flere senere Vidnesbyrd om vore Forfædres Langsommelighed til at antage Kirkens Forskrifter, vilde det sidste Pavebrev ikke kunde ansees for afgjørende, da det nærmest er foranlediget ved en Indberetning om Forholdene i Sønderjylland og navnlig i Nordfriesland. Dette sees ikke blot af Pavebrevets Indledning, hvori de hyppige Oversvømmelser omtales, men især af den næsten ligelydende Skrivelse, som Paven under samme Datum udfærdigede "ad præpositum de *Strand* et prælatos in *Utlandia***). Men at Friserne fremfor Alle udmærkede dem ved deres Gjenstridighed imod Gejstligheden, er bekjendt nok***), og endnu i det 17. Aarhundrede siger en af deres Præster

saameget, skal hele Kirkesognet udrede Boden. Jvfr. Gullandslov Cap. 8 § 11 og den gamle Fortælling om Gutharnas Omvendelse til den christne Tro § 22 hvor det hedder: "Biscups sak i Gutlandi er æi hüygrî þan þriar marc". (*Schildners* Udg. af Gull. L. S. 113 jvfr. S. 144 Not. 72).

*) Saaledes maa udentvivl Udtrykket: si vero pedestrium fuerit consortio deputatus — forståaas, og ikke om Væbnere, saaledes som *Suhm* vil l. c. S. 433.

**) *Innocentii III. epistolæ* ed. Baluz. I. 247.

***) See *C. Æ. Scharling* comment. de Stedingis. Hafn. 1828 og *Michelsens* Nordfriesland im Mittelalter S. 161 ff, som iøvrigt ikke nævner det anførte Pavebrev.

og Landsmænd om Almuen “dasz der gemeine Mann *jederzeit* frech und ruchlosz gewesz” *).

I Norge synes man allerede i det 12te Aarhundrede at have været føjeligere og flere pavelige Legaters Nær-værelse, især Cardinal Nicolais, der siden blev Pave (Hadrian d. 4.), Ophold der 1152 bidrog til at give de kirkelige Forhold større Fasthed; i det mindste vidner Snorre, at Norges Indbyggere aldrig havde viist nogen Fremmed saa stor Agtelse eller saa stor Lydighed i Alt hvad han paa-lagde dem, som denne Cardinal **). Det bedste Beviis paa de Norskes, i det mindste den norske Konges, Lydighed mod Kirken giver Magnus Erlingsöns Brev af 1174, hvori han erklærer Norges Rige for at være St. Olafs Ejendom og sig selv for hans Statholder og Stridsmand (vicarius, miles ***).

Naar vi nu gaae over til det 13de Aarhundrede, da vide vi om de kirkelige Forhold og deres Ordning efter den cano-niske Rets Fordringer i Begyndelsen af dette Aarhundrede kun lidet, uagtet vi ikke have Grund til at betvivle Erkebispen Anders Sunesens Iver i denne Retning. Hans Statuta ecclesiastica †) indskrænke sig næsten allene til

*) Præsten *Matthias Boetius* i hans Bog de cataclysmo Nordstrandensi, 1615, hvis mærkelige Ytringer om Norstrands Indbyggere findes anførte i Dankwerths Landesbeschreibung S. 145.

**) Sagan af Sigurdi, Inga oc Eysteini c. 23 (Stokholm. Udg. III. 406).

***) *Thorkel*. Dipl. II. 9 jvfr. Samtalen mellem Erkebispen og Erling Skakke hos Snorre S. af Magnusi Erlings. c. 21.

†) Disse Statuter, trykte i Anchers Lovhist. II. 525 ff. ere uidentivl forfattede 1205 eller 1206, da det maa være til dem at Innocents den 3die sigter i hans Brev af 19. Jan. 1206, naar han roser de “institutiones” som Erkebispen havde sendt ham til Stad-fæstelse, men dog nægter at meddele den, “ne per confirmationem hujusmodi jus commune statuere videremur” (Dipl. Svec. I. 153) s. *P. E. Müller* vita Andr. Sunon. p. XXXIII.

at foreskrive de gejstlige Straffe for allehaande Forbrydelser, men da vi ikke have ældre Bestemmelser til Sammenligning, kan det ikke siges med Bestemthed, om de vare strængere end de ældre, hvilket dog er at formode*). lövrigt vidner Artiklen: "Nullus ordinet clericum ulterius sine testimonio" om Præsteskabets lave Standpunkt i moralsk Henseende; men tillige om Erkebispens Bestræbelser for at raade Bod derpaa, hvorom ogsaa Pavens Brev til ham af 10. Decbr. 1203 giver Oplysning**). At det derimod ikke har staaet i Anders Sunesens Magt paa den Tid, han skrev sit Værk over den Skaanske Lovgivning (för 1215), at faae Ægteskabssager inddragne under det gejstlige Værneting, sees af hans Yttring i XIII. 3, hvor han klager over, at Hoersager behandlede ved de verdslige Retter, skjönt det var anderledes efter den guddommelige

*) Dog gjelder dette ikke om den Pænitense, som han paa-lagde Mödre, der laae deres Börn ihjel, hvilken tilforn havde været strængere, see den Sjellandske Krönike i Scr. R. D. II. 628.

**) C. 35 X. de sentent. exoom. (V. 39), ogsaa indrykket i *Münters* Magazin f Kirchengesch. I. 171-172, hvorimod det mangler i Dipl. Svec. Der kunde vel være nogen Anledning til Tvivl, om det virkelig er tilskrevet Andr. Sunesen; i Böhmers og Richters Udg. af Corp. J. C. har det til Overskrift: *Londonensi* episcopo, men Böhmer bemærker, at Gonzales har erindret, at der bør læses *Lundensi* (og med denne Overskrift findes det ogsaa hos Brequigny og Du Theil II. I. T. p. 381.), men, siger Böhmer, der burde da have staaet: *archiepiscopo*. Formodentlig har dette bevæget Richter til at følge den anden Læsemaade. Men det turde være, at denne Afvigelse fra Brequigny og du Theil er ligesaa ubeføjet, som en anden Richter har tilladt sig i V. 33. 11, hvor Innocents den 3dies Brev til Absalon af 1198 om Uordener blandt Hospitalsbrødrene har faaet Overskriften *Archiepiscopo Lugdonensi*, uagtet Böhmer bemærker: "inscriptio sincerior hæc est: *archiepiscopo Lundensi*", saaledes som der staaer hos Baluz. I. 265. Hverken *Suhm* (VIII. 431) eller *Münter* (Kirchengesch. II. 654) have havt mindste Tvivl ihenseende til sidstnævnte Brev.

Lov, hvorefter den verdslige burde rette sig*); dog skete denne Forandring inden hans Död, da det blev bestemt paa det Slesvigske Kirkemöde, at ingen andre, end Biskoppen, maatte dömmе i Ægteskabssager**), hvilket iövrigt neppe altid strængt overholdtes, da man fandt det nödvendigt at gjentage dette Bud paa det Helsingborgske Kirkemöde 1345***) og atter i Erkebispens Peder Lykkes Statuta Provincialia 1425 †).

Ogsaa en anden vigtig Forandring, der var dybt indgribende i den verdslige Lovgivning, foregik inden Anders Sunesen nedlagde sit Embede og maa tilskrives den canonske Rets Indflydelse, nemlig Afskaffelsen af Jernbyrd som Beviismiddel; i Forordningen om Jernbyrds Afskaffelse i Skaane paaberaaber Kong Valdemar den Anden sig udtrykkelig Pavens Forbud, hvorved ikke kan sigtes til noget andet end det, som udgik paa det 4de lateranensiske Concilium 1215 ††) og som Legaten Gregorius de Crescentio endnu skal have gjentaget paa det Slesvigske Kirkemöde 1222 †††). Derimod havde den Fordömmelsesdom, som Paven afsagde over den danske Skik, at tilstede den Sagsögte ved Benægtelseseed, understöttet af Mededsmænd, at afkræfte Sagsögerens Vidnebeviis, hvilken Fremgangsmaade

*) "Verum in parte constat, huic humane legi, velud famule obsequenti, velud pedissequae sequenti domine sue vestigia, per divine legis preeminentiam derogari, que matrimonia jubet non fori, sed poli, non curie secularis, sed ecclesie spiritualis examini atque regimini subiacere, nec permittit etiam separationem thori per igniti ferri iudicium celebrari". (Min Udg. S. 121—125).

***) Hvitfeld, Bispekrönike S. 21. Suhm Dmks. Hist. IX. 406.

****) Suhm, Dmks. Hist. XIII. 800.

†) Hvitfeldt, S. 715.

††) Jvfr. Maanedsskrift f. Literat. IV. 231—239.

†††) See Suhm IX. 408.

han kalder "pestis omni juri contraria" *), udenfor de gejstlige Domstole ingen Virkning, skjönt det er umiskjendeligt, at det er herfra den Modification i Beviistheorien skrives sig, der efterhaanden nedsatte Benægtelseseden til et secundært Beviismiddel, og som først udtales i en Stadsret, der skyldes en Biskop, nemlig i den Kjöbenhavnske af 1294 Cap. 28 **).

Endnu et vigtigt Diplom fra Anders Sunesens Tid fortjener at omtales, det er Statutterne for Kannikerne i Aarhus af 1206 ***) , som ere de ældste danske Capitel Statuter, i det mindste de ældste, som vi kjende. Vi kunne nu vel ikke sige, at de indeholde noget Beviis for den canoniske Rets Indflydelse hos os paa den Tid, da de snarere stride imod den ved at sætte Biskoppen i et Afhængighedsforhold til Capitlet, som Paverne forgjæves søgte at modvirke †), men de ere ikke destomindre højst mærkelige deels fordi de vise, hvilken Betydning og Selvstændighed Capitlerne allerede paa den Tid havde opnaaet i Danmark, deels fordi de paapege Misbrug af Biskoppernes Magt, som ikke maatte have været ualmindelige. Af de flere herhen hørende Bestemmelser, som Biskoppen maatte beedige at han vilde overholde, vil jeg blot nævne, at han skulde vise Kanni-

*) C. 12 X. de probat. (II. 19); det er udentvivel ogsaa herpaa, at Munken *Thomas Gheysmer* har støttet sig naar han siger: "quam legem, *inmo pestiferam abusionem*, Dani adhuc firmiter tenent, ut prius vita, quam ea carere vellent". (S. R. D. II. 357).

**) Item statuitur, quod *lex negativa* Hafnis in posterum non procedat inter cives, dummodo contrarium possit probari per tres cives vel saltem per duos testes ydoneos et fide dignos &c., jvfr. Udtrykkene i det omtalte Pavebrev: "mandamus, quatenus in hujusmodi probatione negativæ, dum tamen possit affirmativa ex adverso probari, contra canonicas sanctiones in foro ecclesiastico neminem audiatis" &c. Jvfr. iøvrigt min Rethistorie § 183.

**) Pontopp. *annal.* I. 619, jvfr. *Suhm* IX. 102—104.

†) See C. 6 § 2 Dist. XXXII. (Alex. II. 1063) og *Gregor den 7des Befaling* i c. 9. X. de vita et hon. cleric. (III. 1.)

kerne den skyldige Ærbødighed (*quod canonicos habeat in in debita reverentia*) og ikke formindske deres Friheder; at han ikke paa egen Haand vilde bortgive Præbender; at han i at besætte Præsteembeder ikke skulde følge Kjødets Tilskyndelser, men Fornuftens Dom, “valde quidem absurdum, ut tales recipiantur ad regimen aliorum, qui se ipsos regere non noverint”; at han vilde indskrænke sine Udgifter, saavidt det kunde bestaae med Kirkens Ære; at han selv skulde udføre de biskoppelige Forretninger og undgaae at foretage Noget, der var utilladeligt eller lovstridigt; at han ikke vilde excommunicere Nogen af Vrede, Had eller Letsindighed, men efter modent Overlæg*); at han ikke maatte sætte Nogen i Besiddelse af afdöde**) Kleikers Gods, undtagen forsaauidt det med Rette kunde tilkomme ham; at ingen maatte nyde noget Præbende, uden han var residerende, og at ingen maatte betragtes som residerende, om hvem det kunde bevises, at han var mere fraværende end tilstede (*qui probari potuit plus fuisse absens quam præsens****). Kannikernes Antal, som paa den Tid var 12, skulde ikke foröges. Det er i Anledning af disse Bestemmelser, at *Sulm* finder sig foranlediget til den Bemærkning, “at en catholsk Biskop har saaledes i mange Maader været ligesaameget indskrænket ved den canoniske Ret og ved sit Capitel, som en luthersk Biskop ved Lovene og Cancelliet”. Naar *Sulm* anseer det for rimeligt, at vi have havt ældre Capitelsstatuter, er det dog neppe sand-

*) Den 10de Art. Hos Pontoppid. læses: Item quod sententiam excommunicationis in aliquem ex ira, adeo vel aliqua levitate non proferat; der skal naturligviis læses *odio* istedetfor: *adeo*.

**) Pontoppidans clericorum *discedentium* maa rettes til *decendentium*.

***) Om den vigtige Qvæstion om Residentsen jvfr. Böhmer jus eccl. Lib. III. Tit. 4.

synligt, naar man betænker, at man anseer det fra Passau af 1251 for et af de ældste i Tydskland*).

Ikke mange Aar efter Anders Sunesens Tid blev Valdemar den 2dens Jydske Lov given (1241). Jeg skal nu ikke opholde mig ved at paapege ethvert enkelt Sted i denne Lovgivning, der bærer Vidne om den canoniske Rets Indflydelse (som ikke blot har indskrænket sig til Fortalen, hvorefter et vigtigt Stykke er en ligefrem Oversættelse af Decretet), da dette er skeet paa andre Steder**), men to af de Bestemmelser i Jydske Lov, som skyldte den canoniske Ret deres Tilværelse, have haft en saa indgribende Virkning paa den hele Retsforfatning i Danmark, at de her ikke bør forbigaaes. Den første indeholdes i J. L. I. 44, som fastsætter, at man kan hævde fra Kirken, naar man har besiddet den Ejendom, hvorpaa den gjør Paastand, i 40 Aar uden Kære; herfra er denne Erhvervelsesmaade først indkommen hos os og efterhaanden bleven almindelig, da man ikke kunde tage i Betænkning at anvende den samme Fremgangsmaade mod Andre, som var lovlig mod Kirken***). Men i det man indførte Hævds-Institutet fra den canoniske Ret, optog man det dog ikke aldeles saaledes, som det deri findes; navnlig er det klart, at man ikke fordrer, at Besidderen skulde være i god Tro, hvilket den canoniske Ret opstillede som Betingelse†). Dette er ikke det eneste Exempel paa den Maade, hvorpaa

*) *Hurter*, Gesch. Pabst Innocentz des 3ten. III. 376 Not. 33 (2. Aufl. 1843).

**) Schlegels *Encycl.* S. 369, jvfr. min *Retshist.* § 15 Not. d.

***) Jeg har udviklet dette nøjere i min *Retshist.* § 130 og paavist flere Diplomer til Hjemmel for min Paastand, der finder ny Bestyrkelse ved flere Domme, som jeg har meddeelt i Udvalg af gl. Domme, see især I. 183 og III. 299.

†) See *Retshist.* a. St. og en Herredagsdom fra 1590, i gl. *Domme* IV. 161.

man i Norden optog og benyttede fremmede Love og Skikke; man antog dem sædvanlig kun forsaavidt, som man fandt sig tjent dermed, men ikke altid i deres Heelhed og med alle deres Conseqventser; da man saaledes ved Gejstligheden havde faaet Sjølegaverne indførte, vilde man dog derfor ikke strax indrømme, at Spørgsmaalet om deres Gyldighed skulde afgjøres ved det gejstlige Forum; ogsaa har jeg paa et andet Sted*) samlet endeel Bestemmelser af de nordiske Love angaaende det hemmelige Skriftemaal, som ere af et ganske ejendommeligt Indhold, uden at noget Tilsvarende findes i den canoniske Ret. Man opgav den Gang ikke blindthen sit Eget for det Fremmede, men man tog hvad der passede for vore Forhold, og man var ikke saa urimelig, i Eet og Alt at identificere vore egne Tilstande med dem, som fandt Sted i fremmede Lande. Den anden, og i den hele Retsforfatning endnu mere indgribende, Bestemmelse, som jeg har for Öje, er J. L. II. 7, som underkaster Sandemændenes Dom Biskoppens og de bedste Bygdemænds (Herredsmænds) yderligere Paa-kjendelse**), hvilket ogsaa kan udledes af Lovens II. 42 ihenseende til Ransnævninger, endskjönt dette Lovsted ikke udtrykkelig nævner Biskoppen, men vel de bedste og fleste Herredsmænd. Men det var en Følge af, at Sandemænd og Nævninger afgave en edelig Kjendelse, at den kunde inddrages under Biskoppens Forum, og man gjenfinder her hvad der tidlig andensteds blev iagttaget ved de gejstlige Synodalretter, at Biskoppen i disse omhyggelig undersøgte, hvilke falske Eder der maatte være aflagte. Da nu næsten den hele Retspleje hos os, efterat Jernbyrd

*) Bemærkninger om det hemmelige Skriftemaals Anvendelse i Norden, i Vid. Selsk. histor. og philosoph. Afhandl. VII. 1—19.

**) "Skil sannendmøn a. tha scal thet stande thær flere gøræ. uten af the bæstæ bygdmøn oc the sannæst attæ oc biscop winter (o: skjønner) thet the hauæ gört ulogh æth uræt eth bothe."

var afskaffet, hvilede paa edelig Afgjrelse af Nævninger, Sandemænd, Mededsmænd (Consacramentales) eller Vidner, seer man, hvor vigtigt det maatte være, naar enhver edelig Afgjrelse*) af en Sag kunde tilintetgjøres ved Appel til Biskoppen tilligemed, vel at mærke af ham udvalgte, Meddommere. At Biskoppen selv valgte dem, staaer vel intetsteds i Loven, men baade er det klart af de gamle Synodalretters Indretning**), og det sees ligeledes tydeligt af et Diplom af 1486***). Jeg kan derfor ikke være ganske enig med Hr. Professor *Larsen*, naar han anseer denne Appel for en Særegenhed ved den Jydske Proces, som først senere har fundet Indgang i de øvrige Provindser†); det er vel sandt, at vi ikke finde Spor dertil i Provindsiallovene for Skaane og Sjælland, men da disse ere ældre end Jydske Lov, kan der intet være til Hinder for at antage, at samme Regel er bleven antagen samtidig i alle Provindser paa den Tid da Jydske Lov blev given; naar man nemlig, som jeg troer at være klart, maa hidlede Bestemmelsen fra den

*) Jvfr. Thord Degns Art. (19): "Si aliquis super quacumque causa testimonium habet, et adversarius similiter habet, tunc illud testimonium tenendum est pro firmo, in quo episcopus et octo meliores illius bygd testimonio suo consenserint, jvfr. Rigens Ret, Till. i Ghemens Udg. af Eriks Sjell. L. (Dansk Mag. 3 R. I. 195).

**) "Episcopus in synodo residens, post congruam allocutionem septem ex plebe ipsius parochiæ vel eo amplius aut minus, prout viderit expedire, maturiores, honestiores atque veraciores viros in medio debet evocare, et, allatis sanctorum pignoribus, unumquemque illorum tali sacramento constringat &c. *Regino* de disciplina eccl. Lib. II. c. 2.

***) Biskop Eiler af Aarhus tilskriver Hans Lykke og Oluf Friis "at I vel göræ oc komme hid til Aars pa Fredag nu nestkommendes *och være Bygdemend* i en Sagh met oss mellem Borgemestre oc Raad i Aars paa then ene oc Sannemen af Ryde paa den annen Side &c. See *Hüberts* Actstykker vedkommende Aarhus. I. 51.

†) Jurid. Tidsskr. XV. I H. S. 28 ff.

canoniske Ret, er det uantageligt, at den har været provindsiel, hvilket ogsaa paa det bestemteste modsiges af Christian den 2dens Haandfæstning, hvor den omtales som en almindelig Forskrift for hele Riget*). At Biskopperne med tiltagne Bygdemænd efterhaanden ikke indskrænkede deres Kjendelser til saadanne Tilfælde, hvor Nævninger eller Andre sigtedes for Meened, men ogsaa afgjorde, om den afsagte Dom i andre Henseender var lovmedholdelig, sees af en saadan af Biskoppen i Aarhus med tiltagne Meddomsmænd 4 Riddere, 13 Væbnere og 12 Bønder i Aaret 1469 paakjendt Sag**). Det er iøvrigt Skade, at vi ikke have flere saadanne Domme tilbage, for at man kunde have en Mening om deres Retfærdighed, da der paa Christian den 2dens Tid blandt flere Klager over Bispernes Retspleje ogsaa føres den: "at Bisperne ville, at hvad de dømme med Bygdemænd skal være Lovens Ende, men den menige Almue mener, at hvad der dømmes *saa ulovlig for Vild eller Gaves Skyld*, ville de ikke undgjelde, men nyde vor naadige Herres og Rigsens Raads Dom derpaa"***). Det faldt imidlertid Ingen ind at foreslaae, at de Eedsvornes — Nævningers og Sandemænds — Domme skulde være uden Appel, men da man efter Reformationen afskaffede Biskopperne som Overdommere i slige Sager, satte man Landsdommeren istedet med tiltagne Meddomsmænd (Landnævn) og fra disses Kjendelse kunde man endnu appellere til Kongen og Rigsraadet. Og naar man betragter de mange Tilfælde, i hvilke Nævninger og Sandemænd i det

*) "Item thet som biscoppen oc bygdemend fælde eller reise, thet scal være loghens ende, som vor srefne logh sisher". *Behrmann* Chr. d. 2dens Hist. S. 49.

***) Danske Magaz. VI. 54, jvfr. Retshist. § 194 Not. b.

****) Danske Magaz. VI. 360, jvfr. Christ. den 2dens G. L. Cap. 19.

16de Aarhundrede dömte aabenbart uretfærdigt**), kan man vel begribe, at man ikke vilde give Retfærdigheden til Priis for disse Eedsvornes Vilkaarlighed.

Vi have her berört en mærkelig Virkning af den gejstlige Jurisdiction og seet, hvorledes Biskoppens Pligt, at vaage over Edens Hellighed og straffe Meenedere, fremkaldte en Bestemmelse i Jydske Lov, der efterhaanden gav Anledning til saagodt som en ny Instants i alle Sager, der vare afgjorte ved Eed. Men Udvidelsen af den gejstlige Jurisdiction i næsten alle Retninger blev i det 13de Aarhundrede en af de vigtigste Opgaver for Hierarchiets Virksomhed i Norden, fordi denne Jurisdiction var dets vigtigste Stötte. Gejstlighedens Rettigheder i denne Henseende begynde först med en Fritagelse (Exemption) for den verdslige Jurisdiction, men denne Fritagelse var dog i Begyndelsen indskrænket til egentlige gejstlige Sager; siden udvidedes den til alle Sager, forsaavidt som gejstlige Personer vare Sagvoldere. Saavidt var man allerede kommet under Kong Niels **). Men Erlandsen forfægtede ivrig den Sætning, at Fritagelsen ogsaa maatte komme Gejstlighedens Tjenere (familia) tilgode, da det ikke kunde hjelpe de Gejstlige stort, at deres egne Personer vare frie for den verdslige Magt, naar dog deres Tjenere vare udsatte for dens Forfølgelse og Domfældelse***). Naar denne Befrielse for verdslig Jurisdiction er bleven Gejstligheden indrømmet, kunne vi ikke sige med Bestemthed; Christopher d. 1ste modsatte sig vel, men længe kan det ikke have varet; — thi vi finde Exempler

*) Beviserne for denne Paastand findes i Fortalen til Udv. af gl. Domme. II. XXIII ff. og III. 44, 58, 102, 197, 206, 218, 332.

**) Jvfr. Retshist. § 55. I Sverrig fik det gejstlige Værneting ikkun langsomt Indgang, see *Reuterdaht Sv. Khist. II. 231—237.*

***) Ser. R. D. V. 598.

paa gejstlige Birker allerede under Erik Glipping*), og disse maatte være den nærmeste Følge af en saadan Indrømmelse; thi naar de gejstlige Godsers, Bispenses og Klosterens Fæstere (familia) fritoges for at dømmes ved de sædvanlige Ting, maatte de dømmes ved et særeget, og intet var da naturligere, end at Bispen eller Klosteret satte deres Fogeder til at varetage de Functioner, som tilkom Kongens Foged paa Herredstinget; og saaledes have ogsaa andensteds Forholdene udviklet sig**). Naar man betænker den Mængde Ejendomme, som Kirken efterhaanden erhvervede, indseer man, hvilken betydelig Indflydelse Gejstligheden maatte kunne udøve paa sine Undergivne gjennem Jurisdictionen; om disse derfor vare værre farne, end de, som levede paa de Verdsliges Godser, er et Spørgsmaal,

*) S. Erik Glippings Diplom til Nonnerne i Öe Kloster af 1279: "...concedentes ipsis de gratia speciali, quod villici, coloni ac inquilini sui de Öb, quotiescunque inter sese excesserunt, pro hujusmodi excessibus spectantibus ad nostrum iudicium unus alterum trahere non possit nec debeat in causam alibi quam in placito earum proprio infra ipsam sylvam, quam inhabitant, sicut tempore Waldemari regis de consuetudine habuerunt, *nulli etiam nisi dispensatori dictarum sanctimonialium pro hujusmodi excessibus respondebunt*". (Pontopp. Annal I. 751). Naar her endog henvises til Kong Valdemars Tid, er det udentvilt saaledes at forstaae, at Klosteret allerede dengang har udgjort et eget Birk, men som da har haft en Kgl. Foged, hvorimod, som Slutningen viser, dennes Myndighed nu skulde gaac over til Klosterets egen Foged. Naar *Suhm* XI. 57 henfører dette Diplom til Erik Menved under Aaret 1289, uagtet han tidligere (X. 784) har anført det under Erik Glipping, saa tvivler jeg paa, at der er tilstrækkelig Grund til at fravige Aarstallet 1279, som findes under Diplomet (Datum Allburgis MCCLXXIX in die...)

***) Jvfr. *Böhmer* lib. II., Tit. II. § 43 og V., Tit. XII. § 14. *Möser*, Osnabrück. Gesch. I. § 28 (jvfr. *Documenta* Nr. I. og VI.) *Eichhorns* Rechtsgesch. I. § 172.

hvis Besvarelse her ikke vedkommer os, men som maaskee efter nøje Undersøgelse vilde blive at besvare benægtende.

Vigtigere end den Udvidelse af den gejstlige Jurisdiction, som efterhaanden fandt Sted med Hensyn til de *Personer*, som kom til at henhøre under den, var endnu den, som det vaklende Begreb af *gejstlige Sager* maatte medføre*). Der findes intetsteds i den canoniske Ret for det Costnitzer Concilium nogen fast Bestemmelse om, hvilke Sager der skulle ansees for gejstlige eller som saadanne, at de dermed stode i Forbindelse (*causæ spirituales et spiritualibus adnexæ***). Canonisterne nævne kun Exempler. Men naar man betænker, hvor let det var at henhøre næsten enhver Forbrydelse til Overtrædelser af Guds og Kirkens Love, kan man ikke undre sig over, at Böhmer har kunnet levere en Fortegnelse af 103 Forbrydelser, som mere eller mindre betragtedes som gejstlige***). I Norge havde man tidlig, ved det Tönsbergske Forlig 1277, søgt at bestemme Omfanget af de gejstlige Sager, men forsaavidt som der i Slutningen begyndes paa en Opregning af allehaande Forbrydelser, er det ligesom man har opgivet at komme til Ende dermed ved at tilføje: “et alie consimiles, que ad ecclesiam spectant mero jure” †).

*) At gejstlige Sager skulde afgjøres “secundum statuta canonum” siges udtrykkelig i den Kjöbenhavn af den Roeskildske Biskop givne Stadsret 1294 c. 42.

***) Jvfr. *Eichhorns* Kirchenrecht II. 138—144. *Walter K. R.* § 181 ff. og min Kirkeret § 38 Not. p.

***) *Jus eccl. lib. V. Tit. I § 66.*

†) ... “sed per judices ecclesiasticos tales cause de cetero libere dirimantur, ut sunt hee omnes *cause clericorum*, quando inter se litigant vel a laicis impetuntur, *matrimoniorum*, natalium juris patronatus, decimarum, votorum, *testamentorum*, maxime quando agitur de legatis ecclesiis et piis locis et religiosis, tuicio peregrinorum, visitancium limina beati Olai, et aliarum ecclesiarum cathedralium in Norwagia et earum cause; item *cause possessionum*

I de danske Kirkelove vil man ikke finde en saadan Fortegnelse, men vel finder man endeel af de i Tönsberger Forliget nævnte Forbrydelser i flere gejstlige Statuta omtalte som Gjenstande for Excommunication, see t. Ex. Peder Lykkes Statuta hos Hvitfeld S. 718, jvfr. Ulrik Stykkes af 1443 C. 55*). At iövrigt de samme Forbrydelser i Danmark, som i Norge, ere blevne betragtede som Brud paa Guds og Kirkens Love og vel paa samme Tid i begge Riger, er der neppe Grund til at betvivle. Derimod forholder det sig maaskee noget anderledes med flere af de civile Sager, som ifölge det Tönsbergske Forlig ansaaes at være af den Beskaffenhed, at Lægfolk i disse vare pligtige at møde og lade dem dömmе ved gejstlig Ret. Herhen höre naturligviis ikke de Sager, som ere satte i Spidsen for alle övrige: "*causæ clericorum, quando inter se litigant vel a laicis impetuntur*"; disse ere udentvivel med Flid satte överst, fordi det upaatvivleligt er dem, som först have begrundet det gejstlige Værneting; de indbefatte en dobbelt Klasse, först de Gejstliges Stridigheder indbyrdes,

ecclesiarum, sacrilegii, perjurii, usurarum, simonia, heresis, fornicacionis, adulterii et incestus, et alie consimiles &c." Norges gamle Love II. S. 464. De samme Sager opregnes i de norske Biskoppers Statuta af 1351, anförte i min Retshist. § 59 Not. a.

*) *Thorkelins* Kirkelove S. 69, hvor der anføres endeel Forbrydelser, for hvilke Præsten ikke kan meddele Absolution, men kun Biskoppen (*casus reservati, casus episcopales*). Efterat de ere opregnede, anføres följende Vers:

(*Casus episcopales in his versibus continentur*):

Qui facit incestum, deflorans, aut homicida,
 Sacrilegus, patris percussor, vel Sodomita,
 Transgressor voti, perjurus sortilegusque,
 Vel mentita fides, faciens incendia, prolis
 Oppressor vel blasphemus, hæreticus, adulter,
 Cum bruto coiens, Iudæa vel Pagana.
 Conjugis in mortem machinans, sacramento abutens,
 Pontificem quærens semper devotus adibis.

hvilke Sager allerede paa Conciliet i Chalcedon bleve undtagne de verdslige Domstole*), og hvilke ogsaa, efter Saxos Beretning, hos os under Knud den Hellige har foranlediget det ældste gejstlige Værneting; han kalder disse Sager: *literatorum controversias***); den anden Klasse ere Sager, som Lægfolk anlægge mod Gejstlige; efterat disse for deres Personer vare blevne fritagne for at møde for verdslige Domstole, var det en Selvfølge, at de som Sagvoldere allene kunde søges for den gejstlige Ret, og dette udgjør det andet Stadium i Udviklingen af den gejstlige Jurisdiction, saaledes som jeg allerede ovenfor har erindret***). Det maa iøvrigt bemærkes, at disse Sager gjerne kunde være criminelle, hvorfor det ogsaa hedder hos Thord Degn Art. 10 (7): “Item clericus, ordines habens et coronam, si vulneraverit vel occiderit laicum, vel e converso, super hoc non debent veredici discernere”. Men Thord Degn siger udtrykkelig, at det ikke blot var i det Tilfælde, hvor en Klerk havde dræbt eller saaret Lægfolk, at Sagen skulde gaae Sandemændene forbi (fordi den nemlig skulde behandles ved gejstlig Ret), men han tilføjer: “*vel e converso*”; altsaa ogsaa, hvor det var Lægmand, der havde begaaet en Forbrydelse mod en Gejstlig, fandt det gejstlige Værneting Anvendelse, hvilket ogsaa stemmer overeens med Innocents den 3dies Brev til Anders Sunesen af 1206, hvori han befaler ham at nøde hver den, som havde lagt Haand paa en Klerk, til at komme til den romerske Stol †).

Kirken sørgede saaledes ikke blot for sine Klerker derved, at den forbeholdt sig selv Dommen over dem, naar de havde forbrudt sig, men ogsaa derved, at den til-

*) Si clericus adversus clericum habeat negotium &c. c. 46 C. XI. qv. 1.

***) Ed. Steph. p. 215, i Müllers Udg. S. 513.

***)) Jvfr. min Kirkeret S. I. 80 og 81.

†) Suhm IX. 113. Dipl. Svcc. I. 154—155.

tog sig Dommen over deres Fornærmere og ramte dem med Banstraalen eller andre gejstlige Straffe. Man bør forresten ikke glemme, at under den Kamp, som i Danmark var begyndt mod Kirken i det 13de Aarhundrede og som fortsattes i det 14de, hvor Forfølgelserne mod Erkebiskop Grand og den senere lovløse Tilstand under Christopher den 2den truede Hierarchiet med Undergang, var Præsteskabet idelig udsat for de verdslige Magnaters Voldsomheder og Rovbegjærlighed og maatte til sit Selvforsvar anvende de aandelige Vaaben, som endnu stode til dets Raadighed, og hvormed det havde gjort Begyndelsen da Striden aabnedes med Statsmagten ved den bekjendte Vejle Constitution: *Cum ecclesia Daciana* *). Det er ikke blot Statutterne paa det Helsingborgske Kirkemøde 1315, som vidne om Kirkens betrængte Tilstand**), og lige-

*) Jvfr. Erlandsens Yttringer i Processen med Christopher den 1ste i Scr. R. D. V. 597: „*nec movere Regem debet, quod ecclesia aliqua statuit de iis, quæ spectant ad ejus forum siue iudicium, cum sicut duo sint gladii, materialis et spiritualis, ita duo principes siue iudices et diversa iudicia, et uterque statuere possit et leges condere suo modo. Scire etiam Regem convenit: quod sicut spirituale præcellit temporalis, ita et jus ecclesiæ juri seculari, et si sibi fuerint contraria, majus derogat minori, scilicet spirituale temporalis. Est enim *salus animarum*, propter quam institutum est iudicium ecclesiæ, præcipua et incomparabilis omni rei temporalis.*”

**) See f. Ex. strax i Indledningen: Sane licet Dominus noster Jesus Christus, quæ Dei sunt Deo reddenda, docuit et præcepit, nec ea laycorum quoquo modo subesse voluit potestati, quibus super ecclesia et ecclesiasticis personis nulla sit attributa facultas, sed potius manet necessitas obsequendi, tamen quorundam laicorum oculos nostræ provinciæ adeo avaritiæ detestandæ cupiditas excæcavit, ut rerum temporalium affluentia et quasi dominii principatu, quibus jam cructant et utuntur ad libitum, non contenti, sacrilegos conatus suos ad bona ecclesiarum, decimas et proventus ac redditus clericorum extendere non verentur, in tantum, ut non solum in eorum bona, verum in ipsos frequenter manus injiciant violenta

ledes et Pavebrev af 10de April 1377, som omtaler de Voldsomheder, der udövedes mod Gejstligheden i Lunde Stift*), det er ikke blot disse gejstlige Vidnesbyrd, som kunne troes at være partiske, der berette om idelige Angreb paa Kirkens Personer og Gods, men ogsaa et mærkeligt verdsligt, et Document nemlig, som 12 Adelsmænd i Salling Herred have udstedt i Aaret 1377, og i hvilket de edeligen forbinde dem til at forsvare Kirken "med hendes Personer og hvad dertil hörer, fordi de have befundet arme Danmarks Rige og hendes Indbyggere at have lidt fordærvelig Skade af Rov og Brand", og fordi de befrygte Guds Straf "*fordi at Kirken og Kirkens Personer ere meget foragtet og skilt ved deres Friheder*"**).

I nær Forbindelse med den her omhandlede Gjenstand, det gejstlige Værnetings Anvendelse i de Tilfælde, hvor Lægfolk havde udövet personlige Fornærmelser mod Gejstlige, staaer et andet Spørgsmaal, nemlig hvor Sager skulde behandles, der angik Kirkens Ejendomsret? Ogsaa disse hörte under det gejstlige Forum og dertil sigter det Tönsbergske Forlig ved Udtrykket: *causæ possessionum ecclesiarum*. Herhen hörte da ikke allene de Tilfælde, hvor Kirker eller Klostre, Biskopper eller andre Gejstlige vare i Besiddelse af Gods, hvorpaa Andre gjorde Paastand, men ogsaa de, hvor Lægfolk vare eller havde sat sig i Besiddelse af det omtvistede Gods, altsaa vare Sagvoldere. At dette tidligt er bleven antaget i Danmark, see vi af en Proces, som förtes ikke længe efterat hiint norske Forlig var indgaaet. I Aaret 1283 procederede Lygum Kloster

et ad extorqvendum ab iis pecuniarum summas, ipsos capiunt &c. Suhm XIII. 796, jvfr. ogsaa den Slesvigske Biskops literæ ex-communicationis af 1341 i *Michelsens Nordfriesland* S. 188.

*) *Suhm*, XIV. 45.

***) Dette mærkelige Aktstykke findes i *Thorkelins Samling af Kirkelove* S. 122—123.

med Ridder *Johan Urne* om nogle Jorder, som vare Klosteret testamenterede, men som Urne voldelig havde berøvet det. Strax i Processens Begyndelse exciperer Urnes Advocat mod den af Erkebiskoppen valgte Dommer Biskop Tyge af Ribe, men vel at mærke, ikke fordi Sagen var indstævnet for gejstlig Ret, men paa Grund af at Klosteret skulde have tabt sin Ret til Sagens Behandling ved denne Domstoel, fordi det havde henvendt sig med Klage til Kongen og saaledes formeentlig havde mistet sin Ret ved at opfordre den verdslige Dommer*). Men hertil svarer Klosterets Sagfører, at Klosteret havde henvendt sig til Kongen, fordi Urne havde gjort sig skyldig i Vold mod Klosteret, og det var derfor i sin Orden, at man for den af ham udövede Vold havde søgt Hjelp hos Kongen, i hvilket Tilfælde man maatte kunne henvende sig til hvilken Dommer man vilde og söge Sagvolderen for sit sædvanlige Værneting, men at Klosteret derved ingenlunde havde tabt sin Ret til at indtale sin Ejendom ved gejstlig Ret**). Biskoppen forkaster derfor den Exception, der var fremsat af Urne, som derpaa appellerer til Paven. Iövrigt vidner det hele Actstykke om den flittige Brug, man i Rettergang gjorde af den canoniske Ret i Slutningen af det 13de Aarhundrede,

*) "quia dictus Abbas et monachi regem, videlicet iudicem sæcularem, in dicta causa adiverunt et suam sententiam in eadem causa retulerunt, unde alium iudicem, videlicet ecclesiasticum, sibi impetrare non liceret, et adeundo sæcularem iudicem causam amittere meruerunt". Scr. R. D. VIII. 161, hvor flere Actstykker denne Proces angaaende, som först endtes med et Forlig i 1290, findes aftrykte; jvfr. ogsaa Staatsbürgerl. Magaz. X. 515 ff.

***) "quod dicti Abbas et monachi a dicto Johanne passi sunt violentiam, quo casu asseruerunt se posse, coram quo mallent iudice litigare, nec obstat Decretalis "si diligenti de foro Canonico-rum (c. 12 X. II. 2.) que allegabatur, nam loquitur de clerico clericum ad forum pertrahente seculare. In dicta vero violencia actor forum rei sequebatur".

i det Sagförrerne paaberaabe sig Lovsteder snart i Decretet, snart i Decretalerne. Et andet Exempel af det omhandlede Slags forekommer i Aaret 1397, da en Adelsmand ved Navn *Eberhard Moltke*, som var i Strid med det Roeskildske Capitel om Byen Maalö, ved en Dom af Biskoppens Officialis Niels Bille den 25de September frakjendtes denne By og samme Aar paa St. Nicolai Dag (den 6te December) blev bansat*). At Bansættelsen har frugtet, see vi af en af Moltke paa St. Clemensdag (d. 23. Novbr.) udstedt Declaration, hvori han erkjender, at den omtalte Landsby allerede havde været frakjendt hans Svigerfader Bo Dyre, og at han derfor erkjender: “matura deliberacione prehabita (se) nullum jus in ipsa villa Molöva, in Smörum hæret sita, vel suis pertinenciis quibuscunque nominibus censeantur infra quatuor terminos camporum, dictos markæskæl, in presentiarum habere nec aliquo huc usque habuisse”**). Endelig kan jeg anföre endnu et tredie Tilfælde fra 1415, da den Slesvigske Erkedegn Erik Dozenrode dömmet og bansætter en Enke paa Foör, fordi hun var i ulovlig Besiddelse af endeel Jorder, som skulde tilhöre Ribe Domcapitel***).

At de anförte Tilfælde ikke kunne betragtes som enkeltstaaende Undtagelser, men at det har været Regel, at behandle alle Klager fra Gejstlighedens Side over Lægfolk ved gejstlig Ret, derom kan der ingen Tvivl være. Især har det 15de Aarhundrede været gunstigt for den gejstlige Jurisdiction i Danmark, og den canoniske Rets Anseelse synes da fornemmelig at have været befæstet. Det var saaledes bleven Skik, at Lægfolk ogsaa i deres indbyrdes Tvistigheder henvendte sig til den gejstlige Domstoel, og Bansættelse blev

*) Aktstykkerne hos Suhm XIV. 637—638.

**) Suhm XIV. 651.

***) Dommen findes trykt i *Michelsens Nordfriesland im Mittelalter* S. 203—206.

efterhaanden et almindeligt Executionsmiddel. Derfor hører man i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede den Klage: "at alle de Sager, som bör at handles til Herredsting og Landsting, stævnes nu til Provsteting og dermed dömmes og bandes (bansættes) Almuen, den til stor Skade og Armod, og vor naadigste Herres og Ridderskabets Friheder og Rettigheder nedlægges (indskrænkes, ophæves)"*), og dertil sigter Christian den 2den i hans Ordinants c. 82 (jvfr. G. L. c. 19), naar han siger: *Haffuer vi thet oc saa skicket oc ændeligen vele, at Biscoper, Officialer, Biscoper, Prouester, Degen oc alle andre andelige Personer, skulle ei herefter i nogen Mode befatte sig met nogen de Sager, som bör at handles paa Tyng eller Raadhuus i vore Kiöbsteder, huerken till Biscopstying, Provstetying eller Kiellertying, enten om Gjeld eller om andre Sager, som Prouester hertil. pleje at sætte Folck uden Kirke og forbiude Lægfolk theris Sacrament fore &c.*" Denne Fremgangsmaade blev nu virkelig afskaffet paa Herredagen i Odense 1527, men den Forordning af samme Aar, hvorved Frederik den 1ste kundgjör Herredagens Beslutning, viser paa det tydeligste, hvor almindeligt det har været paa Landet, at Almuen i Retstrætter heuvendte sig til den gejstlige Ret, og Grunden er let at finde, naar man veed, hvor vanskeligt det paa den Tid var at faae en Herreds- eller Birketingsdom exequeret paa Landet, og det er ogsaa af denne Aarsag, at Frederik d. 1ste ved hiin Forordning indförer Execution ved Herredsfogden og 4 Mænd, da man nu ikke længer kunde tage sin Tilflugt til Bansættelse som Executionsmiddel. Forordningens egne Ord ville bedst kunde sætte denne Sag i sit rette Lys: "At nu vi med vort elskel. D. R. Raad have skicket udi neste forledne

*) Brysth, som i nogen Tid haffuer veret betald (omtalt) och kierdh er, ath ther skall fyndes hos Bisper, Prelater oc Kirkens Personer", *Danske Magaz.* VI. 359.

Herredag udi Odense, at ingen skal stevnes for Kirkens Dom for Gjeld eller andre Sager*), som bör at handles til Herredsting og Landsting, *da er det befrygtendes, at mange derudover skulle forhærde dem og lade dem lougsöge og fordele, saa at Almuen derover skulle förössmes og ikke kunde komme til deres Ret, da osv.***)

Hvorledes iövrigt denne Anvendelse af den gejstlige Jurisdiction paa aldeles verdslige Sager blandt Lægfolk, var en Følge af den Lære om *audientia episcopalis*, som ved den canoniske Ret efterhaanden stedse mere og mere fik en större Udvidelse, skal jeg her ikke videre söge at udvikle***), men at man dog allerede i Slutningen af det 15de Aarhundrede paa enkelte Steder begyndte at blive kjed af denne gejstlige Afgjörelse af aldeles verdslige Sager, derpaa indeholder fölgende Tingsvidne fra Lange-land fra Aaret 1477†) et mærkeligt Beviis:

“Alle men thette breff see eller höre læses, helser vy matis Joonson landsdomer vdi langelandh, Anders clauson i emberbölæ, Oloff ienson i swalebölæ, hans iwll i leybölæ, borgermestere i Rudköpinge, magens rodson ibid. och verner hanson ewinneligh met gudh kongiöre wy alle men, nerverendis och kommandis met thette wort opne breff Ath aar effther gudsbyrdh Mcdlxx Septimo thæn Otheuss Dagh

*) Dette staaer iövrigt ikke med tydelige Ord i Recessen, der begynder med at hjemle Bisper og Prælater den Jurisdiction, “de hidtil havt have”, og siden kun omtaler Gejstlighedens Værneting med den Indskrænkning, at det skulde bortfalde i de Tilfælde, hvor der procederedes om faste Ejendomme; s. Saml. af gl. danske Love IV. 138—139.

**) Danske Magaz. IV. 282.

***) See min Kirkeret § 38.

†) Jeg skylder dette interessante Document Hr. Studiosus Plesners velvillige Meddelelse, som har afskrevet det i det Kgl. Geheime-Archiv.

nest fore wor frue Dagh purificationis tha war skicket for oss och for flere Dannemen pa langensfar landstingh Welburdugh man Bent b(ille) höwitz man pa trancker hwilke ther beddis fik och fremledde eth fult standendis tingsvitne [aff xii ac] the dannemen, Som ere hans trvgelson, Jës mwrrestere, hans ayeson, Anders michelson, Anders ... Anders hwidzson, Anders matisson, michel nielson i heningtwed, hans hvidzson, per.. affn nis ma... villiom i torop hwilke xij. acthæ dannemen alle samdirecteligh vitnet pa theris g[ode tro] och san [nin] ge, Ath the hörde och swaæ, Atth the gode Riddermentz men och acthæ bönder och meninghæ almwe och indehbygghre, Som bigger och boor pa langelandh, wilkoret och beplictet thennom saa Ath enghen skulle steffne then annen for kyrkens dom eller wilkore thennom vnder kyrkens Dom vdhen thet war for börne gotz, kyrkegiold, eller fatige viduer. Hwoo thet giör emoodh these forscreffne vilkor och beplictelssæ tha skall han haffwe forgiord ij sz gr emoodh syn husbonde och ij sz gr emoodh herskabet Och haffue forbrot then sagh han steffner then annen fore &c. Item frandelis bade the gode Riddermentz men, acthe bönder, och meninge almwe forde bent bille thet han wille wære theris budh til war nadighæ herre saa thet hans nade wille verdis ath giffwe thennom syn Dom pa forscreffne wilkor och artickell matthæ bliffwe stadfasth. In cuius testimonium Sigilla nostra presentibus inferius sunt impressa. Datum Anno Die & loco quibus superius prenomnatis” *).

Den mærkeligste Anvendelse af den canoniske Ret i det 15de Aarhundrede er unægtelig den, som gjordes i en Dom af Rigens Raad 1453, hvorved en stor Deel af Kro- nens Lehn, som vare overdragne i Pant, men som Pant-

*) Orig. paa Papir i Geh. Arch. topogr. Saml. voce Långe- land; syv størstedeels ukjendelige Segl ere pastrykte.

haverne havde havt saalænge, at de havde oppebaaret det tredobbelte eller fiirdobbelte af den laante Capital, bleve dömt at være hjemfaldne til Kronen "efter gejstlig Ret, paa det deres Sjæle ikke skulde lide Nöd, som have havt samme ubillige Opphørsel og Rente" *). Det kunde maaskee tænkes, at saadanne Anvendelser af den gejstlige Ret kunne have foranlediget Foreninger, som den anførte Langelandske. Det fortjener i al Fald at bemærkes, at den samme Tendents til at indskrænke den gejstlige Jurisdiction spores i en omtrent paa samme Tid afsagt Dom ved Viborg Landsting, hvori det antages, at den, som var endelig frifunden ved de verdslige Domstole, ikke siden kunde tiltales for gejstlig Ret **). Disse Bestræbelser ere iøvrigt saa langt fra at gjendrive, hvad jeg har sagt om den canoniske Rets Anseelse og practiske Betydning hos os i det 15de Aarhundrede, at de meget mere stadfæste den. Hvorledes dens Grundsætninger i criminelle Tilfælde endogsaa fandt Indgang ved de verdslige Domstole, har jeg nylig havt Lejlighed til at vise ved at meddele en Landstingsdom fra Viborg, afsagt i Aaret 1433, som i Medhold af den canoniske Ret anvendte Talionsprincippet mod Calumnianter, en Sætning, der siden fik, som det synes, almindelig Erkjendelse baade i Praxis og Lovgivning ***).

Til Slutning vil jeg kun minde om Biskop *Knuds* Glosser til Jydske Lov og hans Oversættelse af *Joh. Andreae*

*) *Hvitfelds* Ord S. 858. Hermed kan jävnføres Sixtus IV. Bulle mod Aager i Slesvig og Holsteen af 1 Jul. 1474, som kan ventes trykt i Hr. Registrator *Knudsens* Diplomsamling fra Christian den Istes Tid; see iøvrigt om denne Bulle *Dahlmann* Gesch. v. Dänemark III. 245.

***) Dom af 1475, see Saml. af gl. Domme I. 14.

***)) See Oversigt over det Kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger i Aaret 1849 S. 19. En udfürligere Fremstilling vil blive meddeelt i *Danske Magazin* 3. Række 3. Bind.

summula de processu iudicii *). *Kofoed Ancher* har handlet udførlig om den Anvendelse, han i sine Glosser gjør af den canoniske Ret **); hans ubetingede Ærefrygt for den kan ikke udtales med stærkere Ord, end de, han bruger i Glossen til II. 96, hvor han siger: “Constitutiones et leges contra sanctam ecclesiam aut ecclesiasticas personas seu earum libertates et contra leges spirituales et canonicas sanctiones sunt revocandæ, et talis constitutio vel lex non meretur dici lex nec pro lege debet haberi, et talium constitutionum fautores, consilio, opera vel auxilio, autoritate statutorum provincialium (d. e. Synodalbeslutninger) sunt ipso facto excommunicati”. Og strax derefter tilføjes i Anledning af vor Beviismaade med Mededemænd: “Item Extr. de prob. c. ad nostram (c. 12 X. de prob. II. 19)***)

*) Jeg har udgivet den i N. D. Mag. VI. 179 ff. men dengang staaet i den urigtige Formening, at Biskop *Knud* maaskee selv havde været Skriftets Forfatter, see Danske Mag. III. I Bd. S. 207 Not. og *Rudorff* i Zeitschr. f. geschichtl. Rechtswissensch. XI. 107—109.

***) Lovhist. I. 199—206. At Biskop *Knud* ikke havde Tilnavnet *Kobsen*, men *Michelsen*, er bemærket i Samling af gl. Domme I. 16 Not. I Diplomer i Langebeks Diplomatarium fra 1444, 1448 og 1550 kaldes han *Kanutus Michaelis*, Decanus Hafnensis (∴ capituli); i et Diplom 1450 kaldes han utriusque juris Doctor; dersom den Notits, som findes i *Brings* monum. Scan. 224, angaaer ham, saa har han faaet Doctorgraden i den canoniske Ret i Greifswalde: “Post festum trium regum in Facultate Juridica promotus est a Rubenovio, primo illius facultatis Decano, *Kanutus Corsani*, ord. S. Joh. Hieros. de Dacia, in jure Canonico”, men Tillæget *Corsani* og at han skulde have været af Hospitalsbrødrenes Orden, gjør det tvivlsomt. Tilnavnet *Kobsen* staaer maaske første Gang i *Pontopp.* Ann. II. 300; jeg har i det mindste ikke fundet det hos ældre Forfattere. Fra *Pontoppidan* er Vildfarelsen formodentlig gaaet over i andre Skrifter og navnlig i *Worms* Lexicon. *Kof. Ancher* kalder ham kun Biskop *Knud* uden noget Tilnavn.

***) See ovenfor S. 33.

dicit Papa in textu: hec pestis omni juri contraria, id est: hec lex Daciana scilicet, contram sanctam ecclesiam et contra leges spirituales et canonicas sanctiones, penitus a clero exstirpetur, id est: in judicio ecclesiastico secundum eam non judicetur."

Kun ved een af hans Glosser skal jeg her opholde mig, da den vedkommer den gejstlige Jurisdiction; det er Glossen til III. 45 hvor han, ved at omtale Testamenter og anføre Indholdet af Thord Degn Art. 37, tilføjer: "Nota ad episcopum pertinet defensio testamenti et ejus executio, ut voluntas defuncti defendatur (?) *) et hoc verum est in hiis, que ad pias causas relinquuntur, de testament. C. tua nobis" (c. 17. X. III. 26). At Sager angaaende Testamenter ifølge den canoniske Ret hørte under Biskoppens Paakjendelse, deri har Biskop Knud ganske Ret **), og ligesom det i Norge allerede var erkjendt i det Tönsbergske Forlig ***) og ligeledes var gjort gjeldende i Sverrig †), saaledes har det vel ogsaa paa Biskop Knuds Tid været stadig Praxis; men at denne dog først temmelig seent er bleven antagen i Danmark, synes at kunne sluttes af det aabne Brev, som Erkedegnen i Roeskilde Niels Bille udstedte 1420 ††); thi heraf sees, at en Trætte om en Enkes Testament, hvorved der var givet en Gaard i Thorslundemagle til Roeskilde Domkirke, blev under Biskop

*) Der synes egentlig at staae: deservatur.

**) See foruden det anførte Sted af Greg. d. 9des Decret. ogsaa Cap. 3 og 6 Tit. cit.

***) See ovenfor S. 41.

†) *Stiernhöök* de jure Sveon. vetusto p. 430.

††) Overskriften i N. D. Mag. VI. 239 er ikke ganske nøjagtig, naar det hedder: "Kjendelse, hvorved et Testamente paa Jordegods til Roeskilde Domkirke ophæves 1420;" Vidnesbyrdet er vel fra 1420, men Kjendelsen meget ældre.

Niels i Roeskilde († 1395)*) ikke afgjort af Biskoppen, men af gode Mænd, som han dertil udnævnte, hvoraf rigtignok 3 vare Kanniker i Roeskilde, men de övrige "*gote Lægmen*" (hvormange, siges ikke), altsaa af en af Gejstlige og Verdslige sammensat Domstoel, kvis Kjendelse gik ud paa, at Enkens Arvinger skulde beholde den omhandlede Gaard i Thorslundemagle imod at give Kirken 10 lödige Mark **).

*) At det maa være denne Biskop Niels i Roeskilde, som Documentet mener, og ikke den ældre Biskop Niels Stygesen, der döde 1249 (Hvitf. Bispekrön. S. 46) sees deraf, at *Ridder Jæip Olefsen* ogsaa nævnes, som vistnok er den samme, der i Aaret 1377 underskrev Kong Olufs Haandfæstning tilligemed Biskop Niels (Jacobus Olai i den latinske Text, hos Hvitfeld S. 563 Jeppe Olufsön) og som den 13. Jul. 1377 udstødte et Brev til Dronning Margrethe angaaende Holbek Slot (*Suhm XIV. 41*, hvor han kaldes Jacob Olavisen).

**) Jeg benytter denne Lejlighed til at berigtige en Sætning, som jeg har omtalt i min Retshistorie I. 266—257 angaaende Testamenter; jeg har nemlig, efterat have antydnet Grunde for og imod den Mening, at Arvingernes Samtykke udkrævedes til et Testamentes Gyldighed, antaget, at Modgrundene vare overvejende. Jeg har siden fundet en Auctoritet, som i denne Materie udentvivel er uimodsigelig, det er Rigskantsleren *Hvitfelds*, som i Anledning af det Sagn, at Christian d. I. skulde have testamenteret Hertugdømmene til Frederik d. Iste, siger: "ej heller gjelder noget Testamente her i Danmark *videre, end det af Arvingerne samtykkes*". (Krön. I. 963). De Udtryk i Sk. L. II. 10: at giuæ *fran aruum*, hvorpaa jeg især havde lagt Vægt til Fordeel for den modsatte Mening, indeholde da strængt taget, heller ikke mere, end at hvad Testator bortgiver, det gaaer fra Arvingerne, uden at deri nødvendig ligger, at det skeer uden noget Samtykke fra deres Side.

Udkast til den danske Kirkeordinants.

Meddeelt efter Originalen af Registrator *H. Knudsen*.

Det Haandskrift, hvorefter *Udkastet til den danske Kirkeordinants* her for første Gang offentliggjøres, findes i det kongelige danske Geheime-Archiv, og udgjør et Hefte i Folio, bestaaende af 126 beskrevne Sider og 4 ubeskrevne Blade. Gram har i Fortalen til sin Udgave af Krag's og Stephani's Kong Christian III's Historie (den danske Oversættelse S. 135—42) første Gang omtalt dette Haandskrift og tillige handlet om Udkastets Tilblivelse og dets Forhold til den gjeldende Kirkeordinants. Til disse Grams Bemærkninger kan det her være tilstrækkeligt at henvise, saa meget mere som en ny og udførlig Undersøgelse om vor Kirkeordinants (af Hr. Prof. Theol. *Engelstoft*) allerede kan ventes i et følgende Hefte af nærværende Tidsskrift. Blot om selve Haandskriftet skal her tilføies et Par Bemærkninger. Det er skrevet med en god fast Haand, der meget ligner Haanden i en Cancelliregistrant fra Kong Frederik I's Tid, men synes dog ikke at være den samme. Endnu mindre ligner Haandskriften nogen af de Reformatorers, der er Udgiveren bekjendt. Oprindelig er kun den ene Halvdeel af hver Side, den høire, bleven beskrevet; den venstre Halvdeel blev staaende blank, for at der kunde være Plads til de Rettelser, Kongen vilde foretage. Disse Rettelser findes nu ogsaa tilføiede paa den dertil bestemte Plads, undertiden ogsaa over eller mellem Linierne, altid, som Gram har bemærket, med Kongens Sekretær *Jesper Brochmans* Haand. I nærværende Udgave har Udgiveren

bestræbt sig for at tydeliggjøre Læserne, hvorledes Udkastet har været saavel før som efter Kongens Gjennemsyn. Alt hvad der af det oprindelige Udkast er bleven staaende, er derfor her bleven trykt med almindelig Skrift, hvad der er bleven overstreget er her givet med mindre Skrift, og de Rettelser og Tillæg, der hidrøre fra Kongen og ere tilföiede med Jesper Brochmans Haand, ere givne med heldende Skrift (Cursiv). Iövrigt har Udgifveren bestræbt sig for at levere et *bogstavret* Aftryk af Originalen og beholdt dens Interpunction.

I n d h o l d.

	Side
I. Om Lærdommen	58.
II. Om Ceremonier	60.
I. Om Börnesang og Læsning i Kirkerne . .	60.
II. Viis og Maade at sige Messer	63.
III. En Skik til at prædike	67.
IV. Om Helligdages Hold	73.
V. Hvorledes Daaben skal tilgaae	75.
VI. Hvorledes Aflösningen skal tilgaae	76.
VII. Hvorledes man skal berettes	78.
VIII. Hvorledes man skal samle Folk i Ægteskab	80.
IX. Hvorledes Kirkens Tjenere skulle tilskikkes	81.
X. En Skik, hvorledes de Forhærdede skulle bandsættes	86.
XI. En Skik at besøge de Vanføre og Fattige	87.
XII. En Skik, hvorledes man skal gaae til dem som dönte ere til Döde	90.
XIII. En Skik at jorde Liig	90.
XIV. Hvorledes Jordemodere skulle undervises	91.
XV. En Skik at undervise Barselqvinder . . .	93.
XVI. En Skik, som holdes skal med de Qvinder, som sine Börn ligge ihjel	94.

III. Om Börneskoler	95.
Hvorledes Skolerne skulle have sig . . .	96.
Om Övelse udi Skolerne	99.
IV. Om Ophold og Forsyn til Guds Ords Tjenere og de Fattige	102.
Om Hospitaler	108.
V. Om Superintendenter og Provster og deres Med- hjelpere	110.
VI. Om Landspræsters Bøger etc.	114.

En godt ordinantz och skick vdi kiircken,
standner sunderlig vdi Sex articler.

Thet furstte er om leerdommen.

At ther maa vdtkeesis gode skickelige Predickere som kundne rethsinddeligenn predicke Euangelium, rethskaffeligen vddeele Sacramenterne, Och bequemmeligenn forclare the thye budt, Troens articlere, Pater noster, och Sacramenternis brug, for thee Vnghe och vfulldtkommene Christne.

Thett andnet er Cerimonier, och vdtuorttis
kiircketiennistte.

At ther maa forordineris nyttelige och eendregttelige skickelszer offuer alldle saagne kiircker, At thee eenffolddige ey mue forargies aff nogenn vliigelighedt vdi nogenn saadann handnell.

Thet tredie er Scholerne.

At ther tilskickes gode bequemme Scholemestere vdi stederne, huilcke alldle wegne medt sandt skickelighedt kundne vplere vngdommendt vdi alle maade.

Thet fierde.

Er een menig kiistte for kiirckernis tiennere, och thee fattige, at ther maa were atforsyrge kiirckernis tiennere theris nering met, och thee fattige mue bliffue hiulpene.

**Thet fempte er om superintendentar, och
prouestter.**

At ther maa were saadanne som kundne holde tiennerne wedt theriss embede, och see tiill met, at allde ting mue allde wegne gaa reet tiill.

Thet siette er om Bøgher.

At gode Saagne presttere mue haffue at drage reth sandt gudelighedt vtaff, Och ey bliffue snart vfforseendes forgiffuene aff nogre vpdne böger, huoerdanne nu meer, endt nogen tiidt tilforn vdtgaa.

Atkomme nu tiill thet furstte som er om leerdommen, ia thendt woer salighedtzs tienniste wedt huilckenn gudtzs wellgerninger thee Christus oss haffuer forhuertuet vdkyndnes for faalck, och vddeellis eblant allde tbennom som throe.

Szaa indeholdder tha samme leerdome sunderlig three pungher. I furst. thet hellig Euangelii predickenn huilckenn ther hoess och saa hart kreffuer penitentzs, och bedring, throen och hindnes fructer som ere gode gerninger.

II Sacramenternes skickelig och böerlig tildelelsze, thee och saa kreffue een sandt penitentzs, styrcke throen, och paamyndne oss throens fructer.

III Een enfolddig forclaring paa woer börne leerdome, wedt huilckenn ther clarlig wiisis, vdi huadt maade mandt schall rethe och bedre seg, giffuis kyndtskab paa synddere, och gode gerninger, och wiisis haade huilckenn thend retthe sandne throe er, och huoerledis wii hindne mue offuerkomme.

Frambdelis schall nu thendne hellig Euangelische leerdome allde wegne were reen, och eendregfiig hoess allde, och fore alldt tyng trenghe hart indt paa thendt artickell om mendiskenns rethferddighedt, at huer maa forstaa huadt throen er, och huadt hun göer, huoerledis wii hindne offuerkomme, och huilckelundne mendiskene

rethferddige göris, Ja och saa huadt mennige predickere schulle haffue, Och huoerledis thee predicke schulle.

Om Gudtzs loug och gudtffrygtighedt.

Om Euangelio och throen tiill Gudt.

Om penitentzs.

Om Kaarset.

Om böen.

Om gode gerninger.

Om thendt friie wiillig.

Om thendt Christelig friiehedt.

Om Gudtz eniige forsuien.

Om menddiskelige paaffundt.

Om öffuerighedt och heerscab.

Om eegthescab.

Om Hellgene.

Om fastte.

Om Billider.

Och saadanne stycker flere, At predickerne ey forstöre eenffoldige faalckis siindt met nogenn vffornumstig predickenn, och forföre thennom saa fra Euangelio.

Nu staar Sacramenternes rethscaffne tiilldelelssze och börne leerdommens eenffoldige vdtleggelsze heer paa, At Sacramenterne liige effther Gudtzs ordt vdtdeelis, och börne leerdommen liige saa forklaris, Och saa er thet behouff, At saadant skeer liighe eens hoes alde.

Thrye bliffue Sacramenterne, Och met liige stoer gudelighedt schulle thee holdes och brugis aff alde.

Daabenn hörer tiill thennom som ere plath bleffuene fortabthe, och wiille worde Christne.

Afflöessningenn hörer thennom tiill, som mussen paa thet negeste ere fortabthe, thee falldene ere och begiere at staa vp igenn.

Herrens nadere hörer the tuiffuellagtige tiill, thennom som begere atstyrckes och stadffestis.

II. Om Ceremoniere.

Ceremoniere ere saadanne skicke vdi kiircken, som ere meenlig vptagene fore een goedt skickelighedtzs skyldt, fore vden alldt rethferddighedtzs och nödtorffthighedtzs mening.

I. Maadenn och skick om börne sang och lessning vdi kiirckenn.

II. Huorledis messenn schall holδες for faalcket.

III. Om Gudtzs ordt atpredicke.

III. Om atdöbe börnn.

V. Om aff atlöesze.

VI. Om atberethe faalck.

VII. Om atholde helligt.

VIII. Om atgöre eegthescab.

IX. Om predicker atbeskicke.

X. Om atbandtsetthe the forherdede.

XI. Om atbesöghe thee siughe.

XII. Om attuere hoess thennom som schulle affliiffues.

XIII. Om at iorde liigh.

XIII. Om atunderuise Jordemodere.

XV. Om atlere quindner vtj theriss börne födtzell.

XVI. Om huorledis mandt schall handle met thee quindner som theriss egne börn ligge ihiell.

Furst om börne sangh och lessning vdi kiirckerne att uenne thennom thermet tiill thendt hellige scriiftis brug, Huor Vicarierne well och saa mue were tiilstede, huilcke endt nu nyde samme (sic) prebender, Men daag lade seg aff Scholemesterenn raade.

Om sögnedage fra viij eller ix sleth, naar thet ringher, Mue börnene effther sedtuaane söghe kiirckenn, Och som tuo börn haffue begynth antiphonet, szaa schole Choerne emodt huer andre siunge, effther antiphens tone iij Othesangs psalmer eller myndre effther kirckerherrens gode tycke at börnene icke besuares met forlang

sang, och en partt aff the xxij vdi thendt psalme Beatj immaculatj met Gloria patri &c., Och alldtiudt naar thendt for^{ne} psalme Beatj &c., er vde, Tha schall mandt een siindne vdi hindnes stedt siunge thenndt psalme Quicumque vult saluus esse, Och siidenn tage antiphonet igenn och siunge thet vdt, Strax effther antiphonet er vdtiunget naar ther icke predickes, Tha schal ith barn vdi thenndt stedt som Capitelet pleygede atlesszis, aff thet nye testamente begyndne en latine Lectie met thenndne forleesning, Lectio sancti Euangelii Mathei Capite primo, Och eendnen saa som prophetierne pleygede at eendnis, Ther mandt saa wiill, Tha maa een andenn och lesse een, Ja well och saa thendt tredie thesligestte om thet saa gaath siunis, Daag paa danske liige thet selfue samme som thee furstte tuo siunge paa latine.

Effther samme lectie mue the begyndne en dansch sangh, eller och Benedictus met ith antiphen, Siden schulle Börnene fallde paa knee och siighe kyrie eleyson &c. Och lesse Pater noster. Ther nest enthenn eth aff börnene eller och tiennerne, Ostende nobis dñe misericordiam tuam, met sin geensuaar aff Choret, Szaa Dominus vobiscum, met collecten, Paa thet siiste siunge börnene Benedicamus dño.

Och ther som tha nogre ere, thee fore nogre merkelige sagher (huilcke there tiillkende giffuis) begere atberethes, Szaa mue thee well bliffue berethe, eller och effther predicken, Daag schall ther were skenbarlig uödtorffthgedt paa feerde, paa thet at thendt menige nadere ey maa siunis atforagttes ther met.

Liige sammeledis om samme sögnedage fraa tuo eller fyre sleth naar thet ringher maa mandt siunghe three affthensangs psalmer effther antiphonens tone, Vnder-tagenn thenndt part aff thendt psalme Beatj immaculatj.

Frambdelis schulle och börnene siunge Lectier for Capitelet aff thet gamle testamente met thendt waanlige begyndelssze och eendne, saaledis, *Lectio libri Geneseos Capite primo*, Ther effther sögnedages hymnen, siidenn en dansk sang eller *Magnificat* met en antiphen, Och saa eendnes thet liige som om morgenen.

Om Hellige dages aftener, och om hellige dage till affthensang, maa alldting göres och wedt thenndt samme maade, Men tha schall effther Lectierne siungis eth *Responsorium* met *Gloria patri*, siidenn hymnen, Och effther hyndne *Magnificat* met ith antiphen, Paa thet siiste *Nunc dimittis* for udem tone, Och saa endnis thet som heer tiillforrn.

Tiill Othesang om sönddager och Hellige dage schulle fore predicken siunges three psalmer *eller ferre*, Och tuo parter aff *Beatj immaculatj* met een antiphen, effther huilcke börnene schulle met medell maade röst foruden tone vplese Börne leerdomen, saa daag at *Scholemestter* begyndder furst paa hueer part saaledis at siunge fore *Hæc sunt præcepta Domini Dei nostri*, siiden tage Börnene thet andet langszommelige Een thet ene, En anden thet andet, saa, *Ego sum Dominus Deus tuus*, *Non habebis deos alienos coram me &c.*

II. *Scholemester*, *Hii sunt articuli fidei nostræ*, Siidenn Börnene een effther anddenn *Credo in Deum Patrem omnipotentem &c.*

III. *Scholemester* *Hæc est oratio dominica*, Siidenn Börnene effther huer andre *Pater noster qui es in coelis sanctificetur nomen tuum.*

III *Scholemestter* *Hæc est commendatio Sacramenti Baptismi*, qua mandauit *Christus*, vt in ipsum baptizemus dicens, Siidenn börnene effther huer andre *Ite in Vniuersum mundum &c.*

V Scholemester Hæc est institutio Sacramenti corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi Børnene Dominus noster Jesus Christus &c.

Effther thendne Børne leerdøm mue Børnene om saa teckis lesse lectierne, Effther lectierne maa ith Responsorium siungis, och Børnene mue siunge Verset met Gloria patri, Sidenn Te Deum laudamus, Och eendnet effther sedtuaane.

Om søndager och hellige dager schall alldt ting giöris vti affthensang liige som om hellig dagis affthenn Men ther som sanghenn bliffuer lengre endt nytheligt kandt were for predickenn, theer skee schall, tha maa saagne-presttenn tiill kiirckenn handtle met Scholemesterenn, at handt lader sompt stande tiilbage.

Frambdelis maa well vdi Domkiircker och Claastere alldting sammeledis holdes met alldde dagis tiider, ther tiill met mue thee och well lesse och saa preste tiider, alldeniste de tempore, Men tage seg nöyge waare fore, at siunge noget som kandt were thendt hellige scriift emodt, Ja heer sec Biispenn eller Superintendens fliitteligen tiill, at heer anddet ingthet skeer enthenn vdi Domkiircker eller Claastere.

II.

Wiiss och maade at siige messer allmyndelig for faalck (thii alldde andre altere messere afleggis allddelis) och alldeniste een holdes mere for thennom som seg wille lade berette, for thii Messenn er daag ingthet andet endt Herrens naders brug tiill at tröste thee skröbeliige sambuittigheder och atforkyndne Herrens dödt.

Saa schall ther nu holdes een menige messe om søndageñ fore thennom som wille lade seg bereette, vdi thee waanlige messe kleder offuer ith briidt altere met waanlige Cälck och disk och teendne liuss.

Canickerne och sunderlig thee huess domkiircke icke er nogenn Saagne kiircke, mue holde paa latine een söndags messe, Om there er thee seg lade bereette, Canon schall bliffue there vde Och saa mue the forkyndne Herrens dödt. *Her schall agttis at pater noster och the ordt som consecreres met at the læses paa danske lige som vdi alle andre kircker.*

Tienneren som Messen schall holde, schall falde paa knee fore alteret och lesse *och schal bede at gudts ordt maa well forkyndes, och fore koningen och fore Riiiget thend stund och emeden at folcket siunger Confiteor* (thet mandt saa kallder) Eller huadt hannss eigenn tancke hannom andderledis indtskiuder.

Siiden schall hanndt forfyllgie messen ephther thenndt wedtagne seedt, Szaa daag at hun icke bliffuer besmittet met noget ordt som liuder om offer eller gerning.

Furst schall siunges eller lesis indtgaengenn, men icke nogenn andenn endt thendt som er tagenn aff scriftenn, saa som thee ere ther falde om söndager, och om Christi höygtiidtzs dag, tage vdt aff psalterenn, eller vdi thenndt stedt nogle danske psalmer, och sunderlig paa landtzs byen.

II Kyrie eleyson vnder atskillige noder effther tiidtszenns atskillighedt liige som heer tiill dagis haffuer werit holddet met thendt engelske louffsang Gloria in excelsis, thendt prestenn schall paa latine eller danske begyndne atsiunge.

III Saa wender handt seg tiill Faalcket och siiger Herren were met ether, och wender seg saa om igenn Och less Collecten, men allt paa danske, och thendt alldenistte een, vdenn tiidtszens nödtörttighedt effther sin leyglighedt esker endt een, Tha schall daag alldt tiidt thendt gaa fore, met huilckenn wii bede thet ondelige. Och faalcket schall allt suare Amen. Naar thet er

nu giordt , Szaa wender handt seg atter igenn tiill faalcket
Och less Epistolenn , Men alth paa dansche.

III Alleluia , som er een euiig liudt vtj thenndt
hellige kiircke , schulle tuiindne börn siunge met verset,
men forudenn thendt lange hale bag effther. Siidenn vtj
thenndt stedt som mandt pleyede atsiunge Gralen , maa
siunges een, dansk sang tagen vtaff scriiffteff , eller och
een Grale alldt enistte met tuo vers.

Allde Sequentier schulle lades tiillbage, vdenn vdi thee
three Christi hoffuit höygtiider, fra Juell och indtiill kynder-
misse Grates nunc omnes, met sin dansche sang ther hoess.

Fraa Paasche och indtiill Pyngiste dag Victime paschali
laudes met sin dansche, Christ stodt op aff döde.

Och pyngestte dag Veni sancte spiritus. *met thendt
danske sang , Nu bede wij thend Hellig aand.*

V, Nu wendder handt seg tiill faalcket igenn och
less Euangelium , men allt paa dansche met thenndne
begynddelssze , These efftherffyllgende ordt &c.

Ther nest atter wender hand seg tiill alteret och
siunger Wii throe alldesammenn paa een Gudt , Och saa
maa well Scholemesterenn thenndt begyndtne , Och saa
skeer alldtiid thendt waanlige predickenn.

Och hiidt indtiill kommer mandt well offuer eth,
Men effther predickenn , holder mandt atskilligenn , Heer
begyndne nu Papisterne theriss offer Och ther aff liuder
allt thet efftherffyllgendes om Offer , Men thet allt sammell
met thenndt heele Canon forskiude wii , Och holde alld-
enistte thet som purt , gudeligt , och helligt er , Och
begynde nu Messen furst for alluorgie. Ere there tha
thee som wille were berette , Szaa bereede seg tiennerenn
brödt och win effther som thee ere mange tiill , thee seg
wille bereette lade , Szaa schulle thee samme giffue seg
op tiill alterit , mendene wedt thendt höygre, och quin-
derne wedt thendt wenstre siide.

VI. Naar tienerenn er tha reede saa wendder handt seg tiill faalcket szom wiill were bereett, och schall göre een formanig tiill thennom om Sacramentet, om thee ere nogle mange. Naar thendt er giordt, saa wender handt seg tiill alterit, och begynder Woer Fader som &c. Alth paa Dansche, Och strax ther paa, Nadernis ordt, Woer Herre Jesus Christus, &c, Och fore allde andre schulle thee iaa siunges paa dansche maaell, Och icke latine, Och strax paa ordene schall handt bequemelige vp löuffthe och lade vnder thess tyngre*) met klaackenn som sedt er.

Naar naderens ordt ere nu vdtsiungene, tha schall Scholemester met sine och met faalcket siunge Iesus Christus er woer salighedt, eller noget andet saadant, vnder thess schulle furst menddene och siiden quinderne gaa fram, *och i thet at the anamme brödet och kalcken skall ingtet siigis, forthij at thet tilforen er thennom alle sagt then thiid ther consecreredis effther christi ordt Och schulle tienerne giffue fliteligen ayt paa at thee wiide tal paa huor mange som wille berettis, paa thet at the icke skulle nödigis tiill tvennde gange at consecrere* och vtj thet som thee annamme thet hellige brödt schall prestten siighe, Tag och edh, thette er herrens leghom som er giffuit for theg, Och naar the annamme Calckenn, Tag och driick, Thette er thet nye testametes blodt som er vdtüst for teg, Men alltsammen paa dansche.

VII. Naar thet er giordt, saa schall handt wendne seg tiill faalcket, och siighe, Herren were met ether, Och wende seg saa om igenn, och lesse Collectenn for een tacksiigelssze, och faalcket schall suaare Amen, Siidenn schall handt atter wendne seg tiill faalcket, Och siighe furst Herrenn were met ether, Ther effther schall handt wellsigne faalcket met thendt wellsignelssze

*) *Tyngre* er igjen overstreget, og ovenover, med en anden ubekjendt Haand, skrevet *ringe*.

screffuenn staar vtj thenndt fierde Mosi baag, vtj thet sethe Capitell, Herrenn wellsigne &c.

Och Scholemesterenn schall begyndne the X budt, Eller een andenn sang paa danske, Och ther met bliffuer thet vde, Vnder thess maa thienneren afföre seg, och flye aldtting sammell, falde saa atter paa knee fore altere Och tacke Gudt,

Men naar ther er ingenn atberethe, Tha schall ther icke consecreris, paa thet at wii ey mue falde vtj sacramentens mesbrug, Naar wii saa handtlidet emodt Gudtzs beffalling, Daag schall handt liige well forfyllge messenn vtj messe seercken alldeniste *fore nogen bogestoell och icke fore alteret* och lade hagelell ligge, Hanndt schall och springhe offuer naderens ordt, och effther een sang eller tuo lesse een Collect eller tuo, och som waanligt er wellsigne faalcket.

Vdi store Christi höygtiider som tiill paasche, pyn-gestte dag, hellig Treffolldighedtzs söndag &c. maa ther siunges *vdj köpstederne* Introitus paa latine, Gloria in excelsis, Alleluia met Sequentier the rette ere, Och saa præfationes latinæ huilcke tienneren saa schall begyndne Dominus vobiscum, Sursum corda, och saa Framii, Ther nest Sanctus, och saa Pater noster met naderens ordt, alldtiidt paa danske maall. Paa thet siiste Agnus dei, Men heer raader daag tiennerenn siellff for allt, naar handt wiill siunge Latine eller danske.

III.

En skick tiill at predicke.

For thii Euangelii predickenn er aandtsens och woer salighedtzs retthe tienniste, for huess skylldt seerlestis predickerne och liignes wedt Christo, Szom handt self sagde huoe ether hörer, handt hörer meg, och ther fore schulle thee icke lade seg nöyge ther met, huilkelunde thet kommer fram, Men met rethskaffennhedt aff sandt

(5°)

agt forfyllget som ith Gudtzs ordt , som aff Gudt och vdi Gudtzs aasiuenn wedt Jesum Christum schulle the siighet fram, At thee vtj ingenn maade forkrencket engthenn met at tiillege eller fraa tege.

Furst schall handt tha som predickendes worder formane faalcket tiill atpaakalldede Gudtzs hielp , Ther nest schall handt forthelle textenn som schall forklariss , Och siidenn vdtleggenn , och offuer een tyme schall hanndt ey forlunge sin predickenn , icke schall hanndt helder staa och siighe huadt hannom self lystter , men huadt ther hörer tiill saghenn schall hanndt paamyndne met clare ordt, saa at mandt forstaar hannom. for alldt tyng schall handt holde seg vtaff alldede honde skendtzseler och forhaanelssze, Szaa at handt io ingenn rörer wedt naffuenn , alldteniste schall handt straffe syndenn vtj allmynddelighedt , och saadannt som handt haffuer hördt och wedt for west, Huadt handt ingthet haffuer hördt thale om , thet schall hanndt tiide. Icke schall handt helder hasttelige lade iillde paa Papisterne , met mindre endt paamynddelisse och theriss vnde exempell esker saadant.

Naar predickenn er nu vde saa schall tha predickerenn atter tiillraade faalcket atbede baade for thet aandelig och werdtzig liiffuis nödtorftighedt , och alldt thet behouff göres, Och alldt meest for woer naadigeste herre och Konning, At Gudt oss wiillde wedt hannom beskerme , och gifue thet hellig Euangelio sin retthe framfardt , at wii vnder hannom met fredt maathe kunde forfremre Gudtzs ere, Szaa schall thendt menige kiircke bede Pater noster, naar thendt er udtbedenn , saa schall Scholemesterenn begynde en dansch sang och met thend hele meenhedt siunge thendt vdt. Eller om ther er nogenn sunderlig nödt for hende , Tha maa ther siunghis Da pacem , eller lessis Letanier som pleyghe at lessis , och siidenn een Collecte som liuder om samme nödtorft , Szaa schall

Faalcket suaare Amen, Siidenn efftherfyllger formaningenn som tiillforrn er hördt vtj Messenn *Her schall giffuis agt paa at the danske letanier at the Jo vdj thet mindste siunges en gang om vgen effther at predicken er vdhe huiilcken Dag som kirckeherren sinnes got were.*

Om söndagenn vtj Stederne schall alldtiidt predickes thet waanlige Söndages Euangelium vtj Othe sang aarlig aff Capellanen , och vdi Messen aff Saagnepresttenn , Menn effther maalltiidt börne lerdommen alldtiidt fore thee vnghe, furst budtordene , Ther nest throens artickler , siidenn Pater noster , Och paa thet siiste thee thrye sacramenter, saa daag at there huert siindne een part fulld eendnis, och alldtiidt schall ther tiilleggiss vtj eendenn een wess och eendregtig vdydtning paa thennom allde , liighe som hun staar vdi Lutheri liillde Catechismo.

Icke schall nogenn there beuiise sin leerdom , men allth thet handt kandt affstedt komme thet schall handt heer göre tiill kiirckens vppbyggellsse , at there alldtiidt maa höris alldt thet samme aff allde , och faalcket maa thess wiissere vnddereettis aff leerdommens liigformighedt, Menn alldt thet stundt een partis artickle forclares , tha schall alldtiidt thendt samme heele part met allde sine article forteelles , Daag saa langlig at vnge faalck mue tyendes hoess seg selfue kundne fyllge met , men articklen som tha forclares schall, thendt maa alldt met en sunderlig maade begyndnes och cendnes , och saa schall liige thet samme skee vtj thee andre parter , och strax samme Börne lerddom vdi allde sine parther er saaledes eendt, saa schall mandt alldtiidt tage furst paa igenn.

Tyser om vghenn schall vtj thet höygestte predickes vtj stederne , om Odensdagenn , och om freddagenn , Men naar oppenbare nödtorffighed seg begiffuer , tha tager mandt the tuoe dage tiill tiisdagenn och taarssdagenn, och ey schulle thet tha andre bögher predickes, endt thee

som ere leetthe och nythelige, Szaa som Söndagers Episteler, eller noget saadant, met huilcket mandt kandt formane faalcket tiill sandt penitentzs, sandt Gudtfrugtighedt, reth tiillliidt tiill Gudt, och sandne gode gerninger. Thi vdenn penitentzs kanndt throenn icke were, Jcke er helder Penitentzs forudenn throenn thet hun wiill siunes, och thee tuo wiill Chrus haffue baade predickede tiill sammenn Lucæ vdi thet xxiiij. Men daag laste wii icke at ther och saa vtj thee steder huere som faalcket er möget och predickerne manghe bliffuer och saa aff andre bögher hueer dages predickenn, ther som ellers thet forhandtles som kandt were tiill vpbyggellsze.

Paa Landtzsbyerne schall och liighe sammeledes om söndagerne predickes thet waanlige Euangelium een halluff thyme, och thendt andenn halluff thyme schall bruges tiill at forclare Börne lerddommenn vdi, Och ther som nogle aff the nu ere saagne prestere paa landet kunde icke reth predicke thet Gudt tiillhörer, Tha mue thee aff dansche postiller lesse ordt fraa ordt for sine faalck baade Euangelii vdtlegning, och börne lerddommens forclaring, Szaa lenghe indtiill thee met tiidenn mue wennies tiill atpredicke och thale selff, Daag schulle thee göre sin flit heer vdi, at thee ey tage nogenn aarsaghe tiill liisendhedt aff thet, ther saa tiill nogenn tiidt offuerberis met thennom vdi kerlighedt. Huer söndag schulle landtzsprestterne forclare een artickell aff nogenn partt vtj Börne leerddommen, Och allt thet stundt thee saa duelie vtj een part, tha schulle the och saa alldtiidt fortellie thendt heele part, som naar the ere vtj Budtordene och haffue ith atforclare. Tha schulle thee liighe well vpleese allde thee andre. Enddaag ther saa tiill forclaring icke flere vdtleggis endt thet ene. Och liighe sammeledes vtj throens artickler, Pater noster, och Sacramenterne. Och saa beskedelig schulle thee vplese samme artickler, at hueer

aff bönderfaalcket kanndt saa tiidendes wedt seg selfue tellie thennom effther, Men huer part aff samme Börne leerddom schulle thee alldtiidt met saadann en wiss och kaartt vdtlegning besluthe, som ther staar vdi Lutheri liillde Catechismo, Thee schulle och icke göret andderledis endt saa. och alldtiidt schulle thee begynde och eendne huer aff these sex parter thee börne lerddommen indeholdder, met nogenn merckelig begyndelssze och eendne, Och ther schulle the iidelig och alldtiidt tage waare paa, for huess skylldt samme Börne leerddom och schall begyndes paa nye strax effther handt er een siindt eendt. Effther predickenn schulle alldtiidt skee bönner for wortt Heerscab, for thendt allmynddelig nödtorffthgedt, och thet rene Gudtzs ordt, och aff allde eendregtelig schall bedis Pater noster. Paa thet siiste schall ther siunges en dansch sang, eller thee allmindelige Letanier met en Collect, om thendt menige nödtorffit thet saa fatter vdi een brugh.

Vdi stederne schall mandt emodt thee three störestte höygtiider Jule affthenn, Paasche affthenn, och pyngeste affthenn tiill affthenn sang predicke fierde partenn aff en tyme, Och paa samme höygtiider three dage om kring, och saa effther middag, schall mandt predicke om höygtiidenn. Paa thee andre höygtiider som ere, Nyeth aarss dag, hellig three konninger dag som handt kalldes, kyndermisse, Mariæ hebudelszes dag, woer herris hymnellffaris dag, Mariæ besögelsszes dag, S. Hannss Baptistæ dag, S. Michels, och allde helligenn dag, schall ther predickes om dagenn alldene, och ingthet om affthenenn tiillfornn vden mandt wiill.

Nogle sunderlige predickene falde ther om aaret, szom S. Staphens dag, Tha schall ther predickes om Diaconer, och ther hoess thales om S. Laurentzszes Exempel,

at faalcket maa indtgrundnis een merckelig omhyggelighed for thee fattige.

Paa S. Hanssis dag tredie Jule dag om atskillige kalldt, at huer agther siith kalldt, och lader thet seg saa bliffue befalet, at handt icke thet forlader, och leder effther noget andet.

Thendt söndag Esto mihi thet er Fastelaffuens söndag, schall lesis thet Euangelium Matthei 3. och thendt dag schall forklares alt thet daabsens Sacramente haffuer paa seg.

Thendt söndag Quasi modo geniti nest effther paasche aff thendt aarsaghe thet Euangelium Joannis XX. gifuer, schall tracteris thet Sacramente afflöesning.

Skeertaarsdag schall forclaris Christi legoms och blodtzens Sacramente, Och ther som nogenn tha will lade seg berethe, tha schall alldting met sang och lesning gae tiill liige som om söndagenn, aldeniste schall Faalcket ther om flittelig paamyndes, at mandt ey thendt tiidt tager Sacramentet aff en bloet sedtuaane for tiidtszenns skyldt, *ther skall och giffues tilkiende och handles om föddernes thoelssse som chrus̄ thoede syne discipellers födder om skeertorsdag.*

Langfreddag om morgenenn effther Börnne sang naar thet menige faalch haffue vdtsiunget theriss danske sang tiill sammell, saa schall predickeren vpstye och vplesse thendt hele pass stycke effther andet, liige som handt er sammen sanblet vtaff thee fyre Euangelister wedt Docter Hannss Pomer, indtiil lvpstanddelsszens historie, Och begyndne saa, Thette er woer Herris Jesu Christi piinssels historie, som hun er aff thee fyre Euangelister vpscreffuenn, ther woer Herre Jesus Christus haffde effther naderenn tacket, tha gick handt heden nvd̄t offuer thenndt beck Cidron &c. Ther effther maa handt paa een halluff tyme wiise faalcket hannss piinssels brug, och siidenn

effther maalltiidt wiidere forclare thee andre stycker vdi passenn. Ther som och nogen begerer atberethes paa thendne dag, saa lade seg berethe, men alldt thendt parth aff messen som waanlig er for predicken, maa bestaae seg saa at mandt begynder effther predickenn paa for maningenn.

S. Hanss Baptistæ dag schall mandt predicke om Gudtzs ordtzs liudige predickenn, emodt hine geendöbere som praale saa fast met thet prophetische ordt, Erunt theodidacti, at huer schulde leeriss aff Gudt selffuer, Och ther met foragthe mundelige predickenn, Och forstore allde Scholer. *Taa maa och siungis then Sequentia aff sanctj hansses halsshugning, Sallite, icke skall heller forglemmes thend historia aff sancthe hans huilcken vdi en predickenn icke kand endnes.*

Allde Hellgene dag schall ther predicckes om thenndt rethe helligens Dyrckelssze *thend rette ære och hellgenes efftherfolgelsse*, at thendt hellige kiircke maa forstaa huorlunde helligene mue gudelige dyrckes *æres oc* Gudt louffuis vdi thennom, och met alldt Gudtfrygtighed theriss Exemple aff oss annammes och efftherfyllgiess.

S. Michels met allde engelters dag schall skee een allmyndelig tacksiiigelssze for aldt thendt gröde mandt haffuer thet aaer faaett, Och for een tacksiiigelssze schall ther met inderlig hiartthenss Gudelighed siunges strax effther predickenn aff thenndt hele Meenhedt *Te Deum laudamus*. Szaa schall ther thendt hele dag baade om morgenenn for middag och effther maalltiidt predicckes om Englene, at huer maa fornemme huadt gaffuenn wii haffue vtaff theriss tienniste, och hui mandt maa well alldtiidt tacke Gudt.

III.

Om Hellige dagers holdd . . Thi heer maa holddes nogle sunderlige hellige dage, icke for dagenes eigene

skyldt, men paa thet at ordet maa bliffue predicket, och att allde stycker thee Euangelium indeholder mue tiill gaffuenn bliffue forclarede.

Ingenn hellige dage tage wii wedt vdenn thee waanlige söndager, at faalck een siinde om vghen mue huile seg aff arbeide, höre Gudtzs ordt, annamme sacramente, allmyndelige met huer andre bede om alldt nödtörfft, och tacke Gudt for well giordt.

Three Christi hoffuit höygtiider *huert besönerlige* vtj three sambfelde dage holde wii for Christi historię skyldt hellige, Thesligeste nyeth aarss dag, hellig Three konninger dag, kynddermisse dag, Mariæ forkynddelsis dag, Och ther som thendt samme fallder vtj Dümell vghe Thaschall hand holddes Palme leffuerdag effther gammell seedt.

Woer Herris hymmelfariss dag Mariæ besögelsses dag met sith wonlige Euangelio, men Epistelenn schall lessis aff Esaïæ prophetii Capite xj. Ther schall vdtgaa en quiist &c. och eendnes there, Och hannss leygherstedt schall worde hederlig S. Hanss Baptistes höygtiidt S. Michels, och allde hellgene dag.

Apostelers dage schulle aff predicke stoelenn forkyndes, och met S. Mariæ Magdalene dag vpsettis tiill theriss nestte efftherfyllggenes söndager Daag schall ther paa samme söndager alldt ting lessis, siunges, ock predickes, effther som thet om söndagenn fallder, at theer alldt eniste bag vdi predickenn paamyndes, om there er noget sanddrugeth om thennom vdi scriffthenn ther mandt kandt tage effthersiuen vtaff tiill at throe Gudt, elske sin nestte, och taallmodelig here thet hellig kaarss, Men huor som skeer daglig predicken ther maa thet were frieth atforhandtle samme Euangelium eller historie paa samme dag som hun fallder *Och om sancte marie magdalene dag maa siungis thend Sequentie om henne, laus tibi chre.*

V.

Huorledes daabenn schall tiillgaa, Thii daabenn er dog een beseigling paa thee stycker, huilcke wii throe om Christo, styrckendes throen, Handt bemercker een penitentz, och kreffuer ith Christeligt leffnet.

Börnn schulle döbes met dansch lesning, och vti thendt samme font som sedtuon er, The schulle bloedthes och saa three siindne offuer öeszis met wandt, daag schall mandt giffue sköede paa theris föerlighedt, om thet er saa vtj tiidenn at thee och thaalet atbaress. Thii mandt söger met daaben börnenss salighedt och icke theriss forderffuelssze.

Szaa schall nu döbe ffaderen atspörge Fadderne, huess barnn thet er, Och om thet er hiemme döebt, Ther som handt hörer tha, at thet er retthelig döebt, Tha schall hanndt inggellunde döbet igenn, effther thii, ther er icke vdenn een daab tiill Ephe. iij. Alldenestt schall hanndt tha vpregne throens artickler vdi spörsmaals wiiss som sedt er, lesse Euangelium Marci Och bede Pater noster, Och saa maa handt well lesse en dansk psalme offuer Barnet. Siidenn schall hanndt siige tiill thennom som neruerendes ere, och sunderlige tiill Fadderne *som forelderne sculle bede ther tiill eller effther doben om thet icke kand skee tilforu* Brödre och sustre, thette barn er döebt och haffuer allde reede thendt hellig aandt met sundtsens forladelssze, ther fore wille wii icke döbet igenn, at wii icke mue forhaane thendt hellig aandt, huilcket i ffaddere schulle wittne saa som winttnesbyrdt for allde andre, Och tacke thendt herre Gudt som hannom haffuer taget tiill naade wedt Christum. Siiden schall hanndt siighe tiill Barnnet, Herrenn beuaare thin indtgang och vdtgang fraa nu och indtiill euig tiidt, Gudtzs Fredt were met teg Amen. Eller och handt maa lesse thendt bön som saa begyndnes. O Aldtmegtigestte Gudt. Paa thet

siiste schall handt thale ffadderne tiill, at thee nu heer om schulle allde wegne bere winttnisbyrdt, och ther som thet saa hendtnede seg at forellderne tiill barnet döde, thee tha wiillde were barnet vdi forelldernis stedt, vti thee erinde som salighed er anrörendes. *om the ere vdj thet samme stedt.*

Men ther som barnet icke er döbt, eller och ther tuiiffuelis (som well ouffthe skeer) paa barnszens daab (thii daabenn shall met wiillckaar icke haffue roem hoess oss vdi kiirckenn) som mandt pleyer atsiighe Est thu icke döebt tha döber ieg teg. Tha schall ther furst göriss een formanig tiill ffadderne som there staa hoess, at thee mue bliffue paa myntte om daabenss ypperlighedt, och saa schall thennom formaner at thee giffue agt paa huadt ther nu siighes, Szaa schall handt begyndne, Faer heer nu vdt thu vrene aandt &c., Naar Daabenn er tha skeedt, saa schall atter een formanig göress tiill faderne effther sedtuaane, at thee mue wiide huadt thee ere barnet plegtige, om thet hender seg at fforellderne döe, förendt thet kommer tiill skells allder, Tha ere thee pleegtiig at uplere thet vtj börne leerdommenn *om the ære vdj thet samme stedt boendes och besiddendes* at hanndt maa naar hanndt vpuoxer bliffue wedt Christum liighe szom hanndt wedt daabenn er indtpaadet vtj hannom.

VI.

Huoerledis afflöesningen schall tiillgaa.

Afflösning er en vpreysning fore thennom som ere fulldt neer baarttfaldene, och saa gaath som een igennkommelssze tiill daabenn, aff huilckenn wii maatthe agthes atuere fraafaldene, huilckenn er thenndt krafftigeste leygdom fore arbeydendes sambuittigheder.

Igenn schall afflöeses vdenn hanndt aff sine sunders wederkendelssze begerer afflösning. Ther fore schulle Saagneprestter vdi stederne were tiill stede vtj kiirckenn,

om löffuerdagenn vnder affthenn sang, Menn paa Landtts byerne förendt messen holddes om söndagenn, Och lade seg finde redebone fore alde thee scriiffite wille och be-reettis. Thenndt som scriiffther schall göre scriiffthe-faderenn regenscab paa sith leffuenet, och engthenn vdi allmyndelighedt bekeendne seg een sundere, eller och wederkendne noget thet hanndt haffuer forsömmet vtj siith kalldt, eller om sambuittighedenn noget nagger, Tha schall hanndt thet siighe fram, Ellerss kreffuis heer icke alde sunders vpregnelssze, och hueerss vtj seer, men at mandt nogle fortellgie, thet kanndt saare queigne sambuittighedenn, Menn heer maa allt tiennerenn were for-numstig, och före legdommen tiill syndnenn *aff gudts ordt*, hueer som hun er tiill, Och saa löese hannom aff met hannss *handts* paa leggellssze, och lade hannom nyde thenndt rethig-hedt hanndt före haffde vnder daabet, vdenndt hanndt finder hannom atuere bandtseth och icke endt nu forliigt met thenndt hellig kiircke igenn ther effther, om hanndt wiill berethes, schall hanndt fiittelig atspöries, huadt forstandt och mening handt haffuer om Herrens nadere, om hanndt och forstaar huadt Herrens nader er, och huadt nythe hanndt haffuer met seg, och for huadt sagh hanndt be-gerer atbrugen, Och om hanndt haffuer vdi Christi Schole saa ytherlig forbeidret seg, at hanndt weedt at upreigne the X. budt och andet som hörer tiill börne leerddom Ther som hanndt icke tha kanndt fortellie oerdene vdi börne lerddommen, Och ey suaare effther som nu er sagdt Tha bliffue seg paa thendt siindne som thenndt ther haffuer icke Bröldtluffuis kleder, vdelugt aff na-derens deellagtighedt. Men wedt hanndt atsuaare tiill alt thette, tha schall ther agthes om paa hannss leffuenet, huadt handt holder aff samme forstandt, fföre thee som siighe seg atthroe, och ere dog aff openbare lastte be-röyghet, Thee schulle holddes fraa thenndne nadere,

fförendt thee met openbare tegne beuiise seg atföre eth andnet leffnet.

Ther schall ingenn manddrabere faae afflöesning, förendt handt bliffuer forliigt met sagnuollderindt, och faaer fornöiget haade heerscab och sagnuollderenn, möget myndre schall saadane giffuis breff och stadtfestes som kanndt well were skeedt vden sagnuollderenns och heerscabs sambytcke, men heer met scriffue wii nödtörfft icke regell fore, Thii hun haffuer ingenn loug.

Men thendt som effther saadant mandtslett er bliffuen met herscab och hannss wenner som dreebt er forliigt, handt schall effther een gammell seedt tage nogle tiill seg aff sine kynddinge och wenner, och gaa saa om sönddagenn tiill hannom som er saagneprest ther sammestedtz, och ther strax effther predickenn for höye alter giffue oppenbarligenn sin anger och ruffuelssze tiillkende for alde. Naar Saagnepresttenn hannom saa haffuer hördt, tha schall hanndt mane thenndt heele kiircke tiill atbede fore hannom, tröste hannom met thet hellig Euan gelio, Och saa aflöse hannom.

Liige vdi samme maade schulle och hyne vskellige wiindinge giirighe och saa mange som met oppenbare lastter haffue oppenbare fortörnet thendt hellige kiircke, göre oppenbare pliigt, begere thee tha allffuaarlig och aff hiarthet at aflöseses, tha mue thee faae aflöesning oppenbare, och bliffue forliigtte met meenedenn thenndt helligh kiircke, for thii, syndder som witherlige ere, thee schulle oppenbare forlades, Men thee som lönlige ere aff thennom, maa mandt och lönlig aflöse.

VII.

Huoerledis mandt schall berettes.

Thendne berethning er thee throe Christnes stadtfestning, Ja saa godt som ith pantt, thet oss giffuer wintnesbiurdt och wesshedt atschulle faa thee stycker, huilcke

oss loffuis vtj Euangelio, som er syndens forladelssze rethferdighedtzs tiillregnelssze, och thet euiige liiff.

The szom wuille tha berettis och annamme Sacramentet, the schulle annammet vnder begge parter *vdj alle steder Och om nogre ære som icke ære stadfeste vdj troen, thet er, som icke torffue vdj saa maade anamme Sacramenttet, eller ære endnu wanuittige, the same mve formiddelst flitige predicauer vdj tre maanedede nogsam vnderuises och læres huorledis chr̄s thet haffuer indsat och skicket paa thet at the och vdj lige maade wille anamme Sacramenttet nar the see andre theris exempell Ellers ther som the icke wille lade thennom vnderuise, thaa schall mand icke holde thennom fore suage eller fore wanuittige, Men fore forherddede och forstockede emod chr̄i indsettning och skickelse.*

Tiill thendne hellige sambquem (huillekenn hører alldenniste thee Christne tiill) schall ingenn tiillstedis, icke endt hellder aff the Christne, met myndre Endt thee haffue ladet seg vp for tiennerne, och haffue bedet om atmue bliffue bereet. Icke schulle hellder allde thee som hede ther om tiillades, förendt thee faae giordt skell for theriss throe. Och suoret tiill thee spørsmall som görris tiill thennom om naderenn, vden mandt daag keendne thennom atuere skickelige och rethskaffne noch. Ja ther som thee endt fulldt well wiide atsuaare, tha schall ther daag giffuis agt paa theris seygher *seder* om thee icke ere danide *skickede* effther forstanddenn.

Szaa schall heer nu furst inggenn tiillades aff thennom som throe, thee seg icke haffue tiillkende giffuit. thernest och ingenn aff thennom som haffue ladet seg offuerhöre, och kunde icke suaare tiill thet thee atspöris. Thesligeste ey helldder nogenn aff thee forhörde som icke lader metfyllge vdi sith *sönduge* leffuenet thet hanndt haffuer vdi offuerhöringenn bekeendt.

Thii schall mandt nu holde these efftherscreffne fraa thenndt deellagtighedt vtj thet hellig Sacramente.

Furst thee som oppenbare ere handtsette och icke endt aflöestte

II Thee som forherdelige hengge wedt nogenn witherlig kettheriie.

III Afsindige mendische och vffornumstige hörnn.

III szaa mange som haardtryckelige leffue vdi nogenn oppenbarlige lastter som hoerkarlle, sköerleffnere, aagerkarlle, slemmere, daablere, skeendne gestte, woldtzsmentd och alldermeest Gudtzs ordtzs forhaanere och foragthere thee som oppenbare och forudenn alldt Gudtzs frygt szaa syndne, Och wiide daag möget met store ordt atblabre om Euangelio.

Vdi en Sum er thette meninghenn, at thee Christj Discipler som seg haffue beteedt fore kiirckenns tiennere, haffue ladet seg offuerhöre och bekeendt sandthedt som saghenn haffuer seg, Och haffue heer tiill beuiist bekeendelsenn met theriss leffuenet, och haffue faaet aflöesning och ey ere bleffuene forskudene, thee mue gaa fram mendene furst och saa quinderne. Och saa schall ther affkyndnes huertt aar thyeser, Szaa mange som seg schulle vndtholde fraa alters Sacramentet Palme söndag och fierde söndag vdi Aduent.

VIII.

Huorledis mandt schall saffne faalck vdi
Eegthescab.

Met eegthe perszoner paa eygthescabs wegne haffue Gudtzs ordtzs tiennere ingthet atskaffe vdenn at giffue thennom tiillsammen, och atvnderrethe theriss bekumrede sambuittighedt, alt andet hörer werdtzslig öffuerighedt tiill. Ther schulle inggenn giffuis tiillsammell vdi eegthescab emodt forbudt vdi thee forbödene lecdt, Jcke hellder thee som lönlige emellom seg selfue haffue throeloffuet seg

sammell, forudenn theriss willig, huilcke thee ere vndergiffuene, Eller thee som icke ere tillfornn een siindne och anddenn siindne operbarligenn forkyndede vtj kiirckenn och met een mene bön haffue ladet seg hielpe. Men huor tuo nu ere, ther ingenn hynder er hoess vtj these eller andre maade, thee mue vtj kiirckennss neruerelsse, effther landtzsens wedtagne seedt aff kiirckenns wedtagne tienner lade seg samle effther thendt skiick och maade som staar vdi Docter Mortens store Catechismo.

The forbödne leedt schall mandt vdtleede aff landtzslougenn, for thee saa well som alldt thenndt tuiiffuell eller trette seg kanndt om eegtescab begiffue hörer öffuerighedenn tiill, Och ther schulle the forhandtles, men fallder ther nogre behenddelige sagher indt, tha maa mandt raadtsporie seg, met Superintendenterne.

Men effther thii, thet heer vdi Riiget er icke saa clarlig met landslougenn berammet heer om, Tha bede wii gerne, at konninglig Maicestat wiillde beraade seg heer om met Riigens raad och lade saa met thet furstte vdtgaa, huilcke leedt sömelige schulle were och huilcke vsömelige. *Her effther skall ingtet Egteskab tillades vdi thet tredie lid paa thet at blodsens ærlighed och bluxell vppeholdes, lige som her tiill aff wore forelderne er huldet.*

IX.

Huoerledis Kiirckenns tiennere schulle tiillskickes.

Fore thii prest weyningenn eller ordning er ingthet andet, endt een skiick vtj kiirckenn atkallde nogenn tiill attienne vtj Gudzts ordt och Sacramenter Thii ingenn schall aff seg selfuer, vdenn hanndt bliffuer louglig kall det, vnderstaa seg thendt tienniste vdi kiirckenn, eller indtrente seg vdi nogenn saagenn.

Naar mandt behöuffuer tha een tienner vdi kiirckenn, Tha schall ther förendt nogenn vdtuelies flüttelig bedis

om hannom effther Christi eget ordt, Och naar thee, huilcke saadant tiillhör, och saadann een behöuffue, met proffuestenn atspörgie hannom hoess superintendentem, eller och före hannom nogenn saadaun tiill, tha schall hanndt daag icke settis theer hedenn tiill een forstandere vtj kiirecken aff prouestenn, förenndt hanndt bliffuer well offerhördt, och bliffuer fundenn duelig och bequeem naach tiill atannamme thenndt aandelig ordening, atpredicke Euangelium for meenheden, och tiill Sacramenterne, icke atgöre, men atuddeele thennom, j. Cor. iiij.

Siidenn schall prouestenn effther predickenn saa ledis, eller wedt sliig maade thale faalcket tiill. Kere Brödre och Sustre vdi Christo, i wiide atj nu haffue giordt en fying och Credentzs tiill Gudt ffader, at hanndt for Christi skylldt wiillde giffue ether een godt predickere, och vdi thet er thendne, som i heer see tiill stede, ether tiillkommen (aff theriss flittige tiillhielpning som ther haffde om atsköde) en godt höffuisk leardt mandt, och saa möget som mandt forfare kanndt, tiill saadaun ith Embede icke vbequem. Ther fore görer nu thet som igenn staar, beder Gudt, at hanndt hannom giffuer for Christi skylldt sin naade, tiill atgöre hannss embede tiill alldes ethers salighet, och drages tiill miindne, at Christus giorde selfuer liige saa, ther hanndt wiillde vdtuellie sine Aposteler, Lucae vj. Nu schall hanndt beffaes ether heer fore alteret met sang, bön, och hendders paaleggelssze. Ther fore beder nu Gudt ffader inderlig for hannom allde sammen. Szaa schall tha hanndt som tienuistenn schall annamme met nogle aff thennom ther neest hoendes saagneprester kneele neder for alterit, och thenndt stundt samme Saagnepresttere hiemmelig bede for hanum schall ther siunges, Kom Hellig aandt Herre Gudt &c. Och naar thet ene Vers er vdtsiunget, saa schulle saagnepresterne stande vp *och proffuesten skall lese en hellig*

leysse om bisperne aff then Epistell tiill Titum paa danske Och effther samme leysse er endt skall hand giffue then som ordineres skall fore the bud och befalning om thet hellige euangelium alffuerligen och tro- ligen at lere och predicke, och om Sacramentterne retteligen at vddele och ther effther at hand retteligen lere om penitentie at giöre och om kaarssett och om offuerrigheden, om gode gierninger, och at hand met sand lerddom emod staar falsk wildfarelsser Och at hand met aldt flüidt studerer then hellige schrift och at bede Och thend som schaall ordineres skaall aabenbare fore alle met aaben röst sware at hand thette alt samen effther som gud giffuer hannum nade tiill will thette fuldkomme och ther effther skulle kirke- herrene legge henderne paa hannum och legge hender paa hannom, som tiennistenn annamme schall, liige thet samme schall och proffuestenn göre, wendendes seg om for alteret, och met thet samme lese offuer hannom en Collect paa danske, tiil huilckenn faalcket schall suaare, Amen Och siunge saa, Nu bede wii thenndt hellig aandt &c. Vnder thess bede saagnepresterne atter och met thet samme schulle thee beffale saa thendt Herre Gudt alldt saghen och staa vpp och saa schall alt thet skickelse om ordineringe forfuldes effther paulj ordt Creaturet hellig göris wid ordet och bönnen.

Thii these tuo stycker höre baade tiill atgöre een menig tienniste vdi kiirkenn, Prophetii thet er leerdom och *schriftens* forstandt, och eth reeth kalldt, och ehuem engthenn eller begge fattis, hanndt bliffuer thet menige embede tiill nogenn saagne tienniste vbeuaaret.

Huilcken sognekircke paa landzbyerne som luffuer en tienere behoff then schall met proffuesten vduelge seg en tienere som kand were bequem Ther som hun kand schriftue sandt widnesbyrdt om hans

leffnit och seder tiill superintendenten Och met samme schriffuelsse skall hun sendne hannum tiill superintendenten at hand offuerhörer hannum om hans lerdom Och ther som hand findes ther god fore thaa schall hand presenteres aff samme superintendenten tiill koningens lensmand Och hand paa konniglige maie-stadts wegne schall anamme hannum Och schall loffue sig met thet allerförste at wille bede om confirmats aff thend öffuerste superintendent och sende samme confirmats tiill kircken paa ko. maiestats bekostning Och thend som schall ordineris hand schall icke reigse lenger end tiill samme lensmand, Men thenne proffuestens och thend som ordineres schall skickelsse tiill superintendenten then skall skee paa kirckens tering och bekostning.

Och huilcke som aff gammell tiil haffue Juspatronatus tiill at vduelge och at presentere sogneprest eller predicantte thennom schall kircken bede om en mand som then kand tencke at were ther till bequem och at then presenteris superintendenten formiddelst proffuesthen effther som forskreffuit staar.

Vdj köpstederne ther schulle burgemesthere och raad haffue magt tiill at presentere bequeme personer tiill sognekirckerne och saa ther som the her tiill inghen Juspatronatus eller anden rett haffue hafft.

Ithermere, Effther thii Superintenderne faae icke (sunderlig nu saadane tingeste saa fornyes) thend tiillbörlig agth och myndighedt hoess Faalcket, tha sjuness thet raadeligt, at konninglig M^{tt} gaffue sine Leenssmendt beffalling, at ther som nogle saagneprester saa louglig kalldthe, och offuerhörde förde breff fraa Superintendenten, aff huilcket thee maathe staa tiill throendos hoess leenssmandenn, At samme leenssmandt tha paa konningens wegne forudenn alldt geensiigelssze stadtfestede samme saagneprest, Thenndt saa er kalldet och offuerhördt. Iflor, ther som huer saagneprest schulde henthe sin Confirmats aff konningen, thaa

wiillde Saagnepresterne furst henghe een stoer thering paa. Ther nest waare thet och tiill fryttende, at the schulle nödiges tiill atlöse theris stadtfestelssze breffue allth och dyre. Och offuer allt er endt thette thet suaareste, at konninglig Maiestat wiillde hendne stoer vmaghe, och saa Saagneffaalcket mögenn besuaring naar mandt saa aff konningenn schulde hentte stadtfestelssze breffue, Enddaag wii vdi thendt sagh scriffue konninglig M^{ts}. indthet fore, at hannss naade maa ey dömmen huadt nytteligest och best er.

Ther findes och saa well thee saagne ther huerckenn er saa möget faalek tiill, eller saa rundelig ere forseette, at huer kandt föde sin Saagneprest, Ther aff kommer thet, at en saagneprest nödiges tiill attiene mange saagne met sin stoere vmag, Och theriss föye forbedring, *forthij schall om saadanne sognnekirckes saa skickes lige som konninglige maiestadt haffuer thet ordineret vdi then skickelse som bleff gördt vdi nörre iutlandt.* vdi huilcket wii höygelig begere kon. M^{ts}is gode raadt, at there vtaff saadanne tuo eller three saagne maathe beskickes een.

Och saa begere wii, at hync tygge brödre maathe met keninglig forbudt formeenis atstaaye saa om heer och theer och foruendne saa thee eenfoldige menddischers siindt fraa sandthet. Ja inggelledis schulle Saagnepresterne steede enghenn muncke eller hine bisse predickere vpp vtj theris predicke stoell. *Tyggebrödre muncke skulle her effther vdi thette riige icke vpeholdis, the skulle icke heller trygle, icke predicke &c. men the som ere gamble och siuge the schulle bliffue vdi theres clostere Sameledis the som icke ere duelige tiill noget embete ther schulle the födes for gudts skyld dog met saa skall at the skulle afflegge cappen och the icke skulle bespote gudts ord och euangelium,*

Item thee billeder ther thendt wanuittige allmue göer offring tiill, huor och saa aff lang weyss ther fraa er stort tiillaab tiill stoert affguderii, *the skulle begerede wii atlade aff konninglig mynddighedt plaeth horttages. Thij at huer er well witterligt at thet icke andit er end clart affguderie.*

Thee Saagneprestere, som ere nu saaledis forskickede tiill thendt aandelig tienniste, mue saa lenghe agttes och kalldis thet thee ere, Szom thee hliuffue waaragtige vtj rethsiinddig leerddom och gode seyder, men ther som thee begyndne atbliffue andre endt thee waare, och ey raade boedt paa naar thee ere bleffuene vnderuiste, Tha mue thee well effther Superintendentens och prostørs (sic; prostens?) sköen aff herscabet settis tiill rethe, at thee holddes vnder thendt menigh skiick, och regnis for vueygde, liige som andet allmues faalck.

X.

En skiick Huoerledis thee for heerdede schulle bandtsettis.

Thii bandt er thenndt ytherste leeygdom kiircken haffuer tiill athindre syndder och lasttere met, Och ther fore schall mandt holde hartt ther wedt vtj thendne siiste tiidt ehuoerdann Kiircken er.

Szaa manghe som oppenbarlig ligge vdi oppenbare lasttere, och saa ledis fortörne kiirckenn, som hoer karlle, sköerleffnere &c., och wille icke retthe seg, naar thee ere en siindne och andenn siindne vnderuiste, men bliffue forheerddede vtj theris vndscab, the mue holldes fore hedenske och fordömelige, Mathej xvij., Icke schulle thee heldder stedis tiill alters Sacramente tiill thess stöerre theriss fordömelssze, Szaa lenge som thee seg icke lade fortryde thet thee saa oppenbare haffue iillde giordt, men tiill predicken maa mandt stede thennom, och eblantt met schal mandt flittelig atuaare thennom at thee frygte Gudt, och ey foragthe thenndt samme dom, som predickerne paa meenedenns wegne effther Gudtzs ordt haffue ladet lyde offuer thennom, at thee ey mue vpuecke nogenn stöerre Gudtz doem emodt seg, och wende saa thet kiirckenns moderliig riiss seg tiill een euüig fordömmelssze,

Thii huadt som helst predickerne vtj thee maade besluthe, thet wiill Gudt holde wedt fulldt magt. Daag nue wii met thendt bandt satthe well haffue een mendeskelig omgengelssze for thenndt meenige fredt och roelighedtzs skylldt, menn ingthet schall manndt handtle met hannom som met en broder, at kiirckenn ey maa beskuffis vtjff hannss vdygdt.

Alt thet andet hörer herrscabet tiill, for thii Gudtzs foragthere hoerkarlle, Jomffrue krenckere, fattige börns fortryckere, kiirckeröffuere, och theris vgdelige offuerfälldere, thee fälde och saa vnder suerdet, Szaa er och suerdet kiirckenn sin tienniste möget pleygtig, at hun ther wedt maa bliffue vtj fredt.

XL

En skiick atbesöghe thee waanföre och fattighe.

Thet böer alldt meest reett gode predicker atgöre, fore the hauffue best fore alldre andre behouff athöre Euangelium, Ther fore schulle predickerne idelig gerne besöghe thee fattige och waanföre, och fiittelige naar aarsaghe giffuis paamyndne faalcket, at thee noget tiidelig effther siugenn tager thennom, sende budt effther thennom, at the kunde siidenn thess inderligere gaa tiill thennom och giiffue thennom paamynddelssze och ey biide tiill thenndt allder ytherstte nödt, met myndne endt nogenn bleffue aff hastelige och en vfforsseendes siugdom forrasket.

Huort thec ere tha een siidne kalldele, tiidt schulle thee siidenn vnderstundom gaa hedenn igenn, effther som thenndt siughe haffuer behouff, vdenn *thend siuge* handt haffuer nogre andre hoess seg thee hannom kunde göre fyldtlestte naack met vnderuisning, Men ther som thee icke kalldes, tha ere thee redeligenn aarsaghe om thee icke komme tiidt.

Naar thee komme tha baart atberette thenndt siughe, Tha schulle thee sunderlig giffue agt paa huorledis thendt siughe haffuer skaaedt seg wedt Gudtzs ordt, at thee mue thess bedre tiill gaffns kunde vnderuiise hannom. Ther nest kandt thendt siughes wiillckaar thet thaale, tha schulle thee aff clare steder vdi scriiftenn beuiise allde mendiske atuere sundere, och wedt throenn aldeniste tiill Jesum Christum atffaae synddennis forladelssze. Siidenn huoertiill Christus haffuer indtskicket sin nadere effther formaningenns indtholdt, som hannom schall forholdes förendt handt berethes, Vnder thess schall handt beffalle atbrede een reen dug paa boerdet, och lade sette eth thendt liuss vp, om thet er tiill fangs, Szaa schall handt legge bröedt paa disckenn och lade win vdi Calckenn, och naar thet er giordt, tha schall handt wende seg om tiill thennom som neruerendes tiillstede ere och siige, Woer herre Jesus Christus siigher saa selffuer Mathei, xvij huor som tuo eller three ere vdi mith naffuenn forsamlede ther er ieg mith eblant thennom, och huadt som thee vdi hannss naffuen bede thet schulle thee wisseligenn faa.

Effther thii wii ere tha vdi herrens naffuenn heer forsamlede atholde een amynddelsse om hannss nadere, *Thaa wille wij vdj herrens naffn giffue hans Sacramente wor broder thenne siuge eller wor Söster huilcken som icke kand sielff gange tiill oss tiill then menige Herrens natvore.* och at annamme hannss Sacramente, saa wiille wii och met en sandt throe nyde och bruge hannss Sacramente och effther hannss beffalling tracterit met hannss egne ordt, och annamme saa tiill wore syndders forladelssze Amen.

Szaa schall handt met clare röest paa dansche lesse furst Credo och Pater noster och siidenn naderens ordt och siighe, Woer Herre Jesus Christus &c. Och recke saa thendt siughi Christi leghom, som mandt pleygher.

Ther nest schall handt tage Calckenn och siighe sammeledis, Liighe saa tog hanndt och Calckenn &c.

Tiennerne schulle och före seg vdi höffueske och bequemme *menige* prestte kleder naar the saa tractere Sacramentet, thet ereffulde sacramente tiill een ere.

Paa thet siiste schulle thee flüttelig vnderuiise saadanne siughe om daabenn och om kaarsset, och fore allt andet raade thennom tiill taallmodighedt, at thendt herre Gudt sender oss kaarsset tiill, icke paa thet handt wiill forderffue, men kalde oss tiill boedt och bedring, at naar wii saa langt ere kommene, at wii kende oss selfue och hannom tiill met, handt tha aff sandt paakalldt maa deelle sith godtz met oss, och göre well emodt oss, Thii huilckenn handt elsker thendt reffser handt, och haffuer een sunderlig behafflighedt ther tiill, liige som en ffader tiill sin sön. Och thette for thi were thenndt Sabbat, huilckenn mandt schall holde thendt herre Gudt hellig, at mandt tholligen liider alldt tyng, och schulde thet endt geelde tiill dödenn, At wii och thendt daab gerne annamme, helst for thii, at woer dödt er vdi Christo ingenn dödt, men en indt-gang tiil thet sandne liiff, som screffuit staar, Huoe som throer paa meg handt schall alldrig döe.

Men thee som vdi theriss liiffuis tiidt haffue foragthet Euangelium eller och daag leffuet iilde, wiille the aff predickerne lade seg omwende paa theriss siiste, saa er thet gaatt, Men wiille thee icke, tha maa Christi leghoms och blodtzs Sacramente icke giffuis thennom, at thee ey annamme seg thet tiill störe fordömmelssze, Men huilcke som Christum bekende, och saa kende theriss vnde leffuemet, och ret alluaarlig bede om Sacramentet, thennom maa mandt anttuordet forudenn alldt fare. Thii tiennerenn kandt daag icke wiidere dömmc endt effther som handt seer och höerer,

Ther tiill met schulle thee och flütteligenn besöghe thee fattige *vdj hospitalerne* een siinde och andenn siindne om vghenn, och tröestte thennom wenlig och kerlig met Gudtzs ordt, Thesligestte och saa vnderuiise thennom ther som behouff görris.

XII.

En skiick huoerledis mandt schall gaae tiill thennom som dömtte ere tiill Döde.

Thet samme er och en sandt meskundthetz gerning, thendt Christus och saa paa thendt yderste dag wiill taar kende seg wedt Mathei vdi XXV. Szaadanne vdedische som retthis schulle, schulle predickerne icke alldenistte naar thee vdtledis tiill pinen, men och saa andenn siinde thet stundt the sidde, ouffthe besöghe, at thee kunde snacke met thennom och vnderuiise thennom tiill Gudtz naadis wederkendellsze, For thii saadann oppenbare sundere meenlig foragthe Gudtzs naade, met myndne end de eblant met paamindes tha schulle thee neppelig kunde lade seg vdi Gudtzs naade reth grundelig vnderuiise, Men ther som Gudt giffuer nøgre aff thennom thendt naade, at thee met reth alluaarlighedt bekende sin throe, och begere saa Sacramientet, thennom schall thet io for eens giffuis, Enddaag en dag eller tuo förendt thee retthis, men thennom ther wii saadann een throes bekendelsze icke beffinde vtj Mue wii beffale Gudt, Enddaag ther ingthet schall lades tiillbage aff thenndt vnderuisning thennom kandt giffues, Och ey mandt schall offuergiffue thennom förendt thee ere bleffuene retthede.

XIII.

En skiick tiill at iorde liigh.

For thee dödis begraffuelssze er och regnet eblant meskundelige gerninger, ffor huess skylldt tiemmerenn ey schall keedis wedt atsöghe tiidt naar handt theer tiillkaldes.

Naar nogre aff thee Christne ere afflödö vdi Herrenn, och beriss nu tiill graffue, tha maa mandt lade ringhe *och huilcken som begerer at ringe thend schall giffue kircken tiill bygning penninge som her tiill skedt er och thette maa well skee* icke for the döde, men tiill at vpuecke the leffuende, Och huor som Scholer ere, mue pefflingenne gae for liighet Siungendes engthen Benedictus, eller thendt psalme Dne refugium, met thet antiphen *Media vita* alth paa danske, eller nogenn andenn dansk sang, men huor som scholer icke ere, Ther mue thee fyllge tiidendes effther liighet, som thet haffue ladet vdt bere, och naar mandt er kommen tiill graffuenn Szaa legger mandt liighet neder och kastter paa, Vnder thess *siunge börmene troen paa danske* som börmene siunghe *och nunc dimittis och om tiiden tha giffuer siig* Szaa schall predickeren (om handt er ther tiill kalddenn) göre een formaning vt aff Sanctj Pouell eller nogenn andenn stedt vtj scriiffthenn tiill faalcket, met saadann ordt, Kere brödre och sustre, effther thii wii höre och see, at thette liiff er endeligt, Tha lader oss allde saa leffue at wii mue tiill salighedt döe &c. Och paa thet siiste bede thennom allde falde paa Knee, och bede pater noster &c. At heer maa saa leffuis &c.

XIII.

Huorledes iorde modere schulle vnderuiises.

Szaadanne iorde modere schall mandt haffue, som ere erlige och Gudfruttige, szom forstaa seg noget paa sith embede, och hoe paa bequemmelig steder.

Predickerne schulle vnderuiise these iorde modere, naar thee ther tiill ere vdtuolde, huorledis thee seg tha schulle haffue met barssell quinderne och siidenn met fosterit. ffurst at thee skaae seg saa met barssell quindner, och thennom som saa frammerliig reede tiill, at thee kunde tröstte thennom, och formane thennom tiill tacksigelssze,

flurst for thendt Gudtzs wellsignalssze som icke weidderfaress allde quindner,

II Och saa for thi Gudt er selff neruerendes tillstede och wiill selffuer göre thet bestte vdi iorde moders stedt. ij. Machab. vii. III for thendt Gudtzs hielp och biistandt hun maa wesselig wentte seg, om hun kalldder indderlig paa hannom. at thee och mue forstaae thenndt smertte thee liide vtj födtzselenn at uere ith kaarss thet thennom er vtaff Gudt paa lagdt, gene: iij, Huilckenn thennom schall daag met Gudtzs hielp snarlig wendes om tiill en stoer glede Jo. xvj. Och schulle thee endt staae vdi nogen liiffuis fare, at thee were daag taallige och beffale seg Gudt met allde thennom som bere hannss kaarss. II at thee haffue seg saa met Frugthenn och fosterit, at thee beffale Gudt thee foesttere som vdi moderennss liiff döde findes, och agthe thet seg ingthet atkomme wedt som döeth er, och ey er tiill werden födt, alldeniste göre seg ther sin fliitt tiill, at hun som for er speentt maa bliffue wedt.

Men finde thee fostterne leffuende eller och noget framkomne, daag möget skröbelige, Tha schulle thee ligeuell icke döbe thennom som thet well skeer, förendt thee ere aldelis födde, for thi ther kandt io inthet igenfödes thet icke endt er födt, beffalle seg thet ickun Gudt met thesse eller thess liige ordt.

O Herre Jesu Christe, som haffuer een sunderlig behafflighedt vtj the börn, huilcke teg tiillberis, och annammer thennom gerne tiill thet euige liiff, thu som sagde, lader thee smaa komme tiill meg, Effther huilcket ordt wii offre teg thette barn O frelssere Jesu, icke vdi fagnenn, men met wore böonner, Annammet kere herre, och ladet euindeligen nyde thin forlösning thendt thu oss forhuerrffuede paa kaarsset, Amen. Och ther som thet hendder seg, at barnet saa hedenn döer foruden daab, tha schall mandt daag icke meströste paa samme barns salighedt, effther

thet ordt, Lader börn komme tiill meg, och huadt som helst i bede &c.

Ther som barnet er och vtj liiffuis fare, effther thet er födt Tha schall mandt strax beffalet Gudt met these eller thess liige ordt, O Herre Jesu Christe thette barn offre wii teg effther thit eget ordt och bede teg attu annammeret och laderet bliffue en Christen, och ther met schall thet strax döbes met these ordt, Jeg döber teg vdi Gudffaders, Sönss, och Helligaands naffuenn Amen. Ther szom mandt och saa haffuer sigt*), at barnet er ingthet naffuen giffuit, tha maa mandt siidenn giffuit naffuen. Siiden beres thet tiill kiircke, alldeniste at Barnszenns daab maa aff tiennerenn bliffue stadtfest och forkyndt vdi Faddernis neruerellsze, men inggenlunde schall thet döbes igenn, paa thet, at wii ey mue stöde oss paa thenndt menige helige scriiift.

XV.

En skiick at underuise Barssellquinder.

Thii saadanne Barnemodere ere retthe Gudtzs redtskab och ther fore thess meer affholdene hoess Gudt, som thee ere nermer tiill atföde, Szaa schulle tha predickere flittelig vnderrethe saadanne vledte quinder *vdi theris predicken* furst at naar thee saa reede tiill barssell, mue wenne seg tiill saa vti tha och tha atbeffale Gudt theriss fruct met these eller saadanne ordt. Jeg tacker teg Aldtmegtigeste euiige Gudt for thendne thin wellsignalssze, och teg beder ieg O Herre Jesu Christe, attu wiillt lade thendne fruct were teg alldtiidt beffallet, Och effther thii, thu haffuer beffalet atlade Börn komme tiill teg, tha offerer ieg teg och saa thette mith foster met thendne min bön, attu annammeret, och laderet faae eth euiigt gaffuenn aff thit hellige dyrebar blodt Amen.

*) sigt o: hastet.

Szaadanne Börn som saa effther theriss wilckaar effther Christi eget ordt befales och faaes hannom vtj hendner, thee mue icke holldes atuerer fordömppte, om thee endt döe vdi moders lifff, meer endt Jsraeliternes börn, som indenn ottendne dagenn döde Vomskaarne,

Thet andet, Szaa er och thette theriss tröst, at thee ey for thi thöre frygthe seg athöre *dieffuelen* thendt vnde mandt tiill, Szom saadanne heer tiill well haffue meentt *formiddelst wanuittighedt och at the icke haffue retteligen kiendt gud* enddaag thee saa freestis noget meer, endt andre vdi thee maade, at thee saa föde döde börnn, Thii Sathan legger seeg theer well fast effther, at hanndt maa göre quindderne thet theriss kalldt hadeligt och keedtsommeligt, wedt huilcket thee aldt meestt teckis Gudt.

III Enddaag thee ere nu friie for Mosi loug, at thee ey törfue holde seg ther effther, och behöffue atlade seg aff tiennerne indtlede, naar thee effther theris börne födtzszell wiille gaae vdi kiircke, Daag mue thee holde seg hiemme som seedt er, om thet ey endt skeede aff skröbelighedt, at thee gade io well gaeth, Daag schulle thee for een höffuiskhedt och erlighedtz skylltdt thet icke göre, at thee ey mue were andre tiill noget vntt exempell, Och ther met maaskee raade iillde for theriss börn.

XVI.

En skick som holldes schall met thee quindner som sine börn ligge ihiell.

Thee quinder som aff reth witterlig forsömmelssze ligge sine börn ihiell, thee fälle vnder suerdtseenns reth, men huilcke thet göre aff een vfforsömmelighedt höylig emodt sin willig, thee schulle indtföris for Prouesterne, och ther effther saghenns leylighedt straffis met een Sum pendinge atgiffue vdt, Huilcke pendinge schulle leggis hedenn tiill thee fattige, Siidenn naar thee haffue angret sin syndt, thendt stundt theriss penitentzs tiidt waarer, Szaa mue thee lade seg afflöese. *Huilcken quinde som formiddelst for-*

sømmelsse ligger sit eget barn ihjell (aff huilcket sognepresterne vdi theris predicken fliteligen skulle paamyndne themnom at atware thennom at icke skeer) thend skall ledis aff sognepresten tiill superintendenten Och ther skall hun begøre och bede afflösnig aff sünden Och Superintendenten schall sette henne thet for penninge saa meget hun kand tolle at giffue fore saadan sag Och the samme penninge schall kastes vdi theud menige kiste tiill fattige folck.

III.

Om Börne Schoeler.

At Börn mue vptugttis och vdi sinddene beredis til Euangelium, aff huilckenn beredtning thendt furstte barnddom bliffuer skickelig tiill sandt Christelig Gudtfrygtighedt och andre dyder, och begriffuer thee kunstter, huilcke möget kunde hielpe engthenn at leere thet ther hörer tiill Gudtzs ere vdi Christendommen, eller tiill at upholde och beuaare ith gaath werdtzslig regimente vtj allde sagher.

Vdi huer köebstedt schall were een latine schole, och duelige och bequemme forstanddere som thennom kunde regere, Three eller och tuo vdi thet miindtste, ther schulle thee vnge börn setthis tiill, at thee ey mue falde fraa Christo igenn, thendt thee een siindne ere bleffuene tiillueygede vdi daabenn. Ther schulle och gode predickere allt ieffuent raade allmugenn tiill met alldt windtskibelighedt, at foreldere tencke seg thet atuere theris börn pliigtige, at Gudt thet och kreffuer aff thennom, at thenndt menige nödtörfftighedt haffuer och saa saadannt behouff, at ther mue were thee tiill, wedt huilcke wij kunde lade sandt Gudtfrygtighedt vdi Christenn dommenn sendes effther oss hedenn tiill wore efftherkommere, eller och saa bruge siiden theris arbeide vdi werdtzslige regimente tiill thet menige nythe.

Huoerledis Scholerne schulle haffue seg.

Vdi huer Köebstedt schall were alldt enistte een schole, och alde hine andre pughe scholer som heer och theer holddes, schulle affleggis Saa schall hun deelid vdi fleere atskillige lectier, att ther kanndt göris skeellnit paa börnene, Jcke schall ther hellder andet leris vti thennom endt latine, for thi latinsche scholer forderffuis gerne aff thee dansche och tydtsche Scholer, Och saa söghe thee meer theriss egenn gaffuenn och forbedring, endt börnens, szom lese grechesk och hebraisch som thet well kender seg self.

Huoer som ere three forstandere tiill Scholen ther schulle lectierne were fyre, men huor som ere ickun tuo, ther schulle lectierne ickun were three.

Thenndt furstte lectie maa were for thennom som lere Abc och som lere atstaffue, thee ene mue sidde paa thenndt ene silde och thee andre paa thenndt andenn. Abcdsinckerne schulle lere atlesse af thee Abcdeböger ther Pater noster staar vdi, Credo, och the x budt, met ordene som liude om daabenn, nöglene, och herrens nadere, met andre saadane börneböner, huilcke mandt schall om affthenen lade gaae hiem met tuo gloeser, och om morgenen höre thennom igenn naar thee lesse theriss lectie vp.

Men thee sincker som lesesincker ere, komene vt aff Abcdbaagenn, och kunde noget saa hedenn lesse, the schulle haffue Donatum och Cathonem Ja Cathonem schulle thee lere atlese, men Donatum atthye ordt fraa ordt och ther vdi schulle the fliittelig öffuis, Och naar thee een siindne haffue vdtlerdt, saa schulle thee igenn begynden paa nye, naar thee kunde reeth lesse Vnder dess schulle thee och huer dag scriffue, och wise theriss scriift, och saa schulle thee thesligestte och saa wiises om affthenenn hiem met tuo gloeser, och om maargenen höres igenn, naar thee lese theriss lectie op.

Thenndt andenn lectie,

Maa were for thennom som kunde reth lesse, och lere regle in Grammatica Theriss bögher schulle were om maargenen Grammatica philippi, Och for een öffuelssze in Grammatica mue thee haffue Esopum atthye, och wenne seg saa vnder thet samme tiill met at declinére och Coniugére Och saa effther reglene thennom ere faaede atdeclinére och coniugere effther Effther middag Esopi fabuler och om affthenenn Mosellani pedalogiam, och naar the ther ere noget riske vdi, saa maa thennom faaes tiill met, nogle colloquia Erasmi aff thee vdtuaaldtleste och sköneste. Vnder thess schulle thee flittelig öfluis at thee alldtiidt thale latine, scriffue reth, och lere atthye reth konnstelig. Och om afftenen schall mandt giffue thennom ith prouerbum och lade thennom ther gaae hiem met, Och lade thennom thet siige vp igenn om maargenenn.

Thendt tredie lectie

Maa were for thennom som noget ytherlig ere forbedrede in Grammatica, thee noget saa hedenn kunde declinére Coniugére och thye, theris bögher mue atter were, Grammatica Philippi, huor thennom tha schall Terentius atter reppes igen tiill atöffue thennom in Grammatica met, mandt schall och lade thennom thye och siighe reglene ther tiill in Grammatica vdenn at. Och effthermiddagenn schall thennom forlesis Terentius, huilckenn thee och schulle lere vdenn at, Och naar thee haffue ther vtj noget forbedret seg, nogle vdtuolle Comedie Plautj. Om afftenenn nogle thee steckiste Epistolæ Ciceronis eller noget andet saadant, These schulle alltidt thale, latine, huer dag noget vpsighe aff Terentio, een siinde hueer vghe, scriffue Epistoler, och om affthenenn gaa hiem met tuo verss, som haffue een sköen forstandt om gode siigher.

**Thendt fierde lectie vti thee Scholer ther som Schole-
mester er sellffredie**

Maa were for thennom som kunde nu noget saa hedenn baade thale och scriffue latine, theriss bûgher mue were atther Grammatica philippi om morgenen, huocer atther tiill een öffuellsse in Grammatica Virgilius well maa reppis igenn, och for udenn vdtydelssenn schall thennom there Wiises thee merckeligeste figurer som ere vtj ordt, Oratier, och sententier, och naar thee ther vdi ere well öffuede, tha maa thennom tiill met om siigher forleesis Dialectica och Rhetorica Philippi, Om effther middagenn Vergilius, och ther nest Metamorphosis Ouidii, om affthenenn officia Ciceronis eller hans familiares Epistolæ. These, offuer thet at thee ingthet andet schulle thale endt latine, schulle thee och huer dag vpsighe nogre verss aff Virgilio, stilen schulle thee flittelig öffue, och huer vghe göre engthen Epistoler eller verss.

Thendt fempte lectie

Maa were for thennom som ere nu maadelige hedenn forsögthe vdi latinen och siuness athaffue nu well styrcket nemmet, saa at thee nu kunde scriffue godt latine och thale reth, thennom maa Scholemesteren well forlese noget fundament vdj grecheschenn, men daag saa at thet skeer forudenn alldt affdragt vtj latinen Thi theriss mening er vlidelig som wille at börn schulle lere grechesch och hebraisch förendt thee faa noget fremmerlig forbedrit seg vdi latinen.

Scholemesterne schulle beholdé vdi allde köebsteder thet thee heer tiill dages haffue haffdt, och ther som thee noger stedt ikke ere rundelig naack forsyrgede, tha kandt mandt met superintendenternis och predickernis hielp forhuerffuet aff konningenn at thee nogerledis mue bliffue forseethe.

Om öffuelse vdi Scholen.

Om maargenenn fraa sex sleth och indtiill viij sleth, schall offuer alldt scholen Grammatica flittelig öffuis Furst paa ordenis wegne, at mandt weedt theriss rethe vdt spring, ther nest thendt rethe vdttydning, at mandt weedt huor ordene henger reth tiill sammen, och paa thet siiste, at mandt lerer reth at accentuere, och wedt vnder huadt tone huer syllaba schall vdtryckes och Framthales effther som disciplene vdi huer lectie ere bequemme tiill atbegriibe, Och thendne öffuelsse schall alldtiidt saa skeep, Ther for schal mandt alldtiidt naar hun er vde, tagenn paa nye igenn, at vngdommen maa ther vdi saa well öffuis och fornemme thendt rethe Grammatiche art. Ther for raade thee saare iillde for Börnens lere, som formene thennom atkomme vedt reglene, eller mene at Grammatica kandt well anderledis leris bedre.

Naar othe slaar schulle thee aff thee öffuerste lectier söghe Choer, och vnder thess schulle thee andre öffuerhöress vdi Scholerne, naar thee ere da komene vt af kirkken, tha schulle thee met maadelig röest tiill sammen vplesse Catechismum, och gaa saa hieem.

Fraa taalluff och indtiill ith sleth schulle börnene ickun siunghe at the mue lere ey aldeniste aff en waane at siunghe men aff reth kunst, icke heldder vnder enffolddige noder alldeniste men och saa discant.

Vnder ith sleth schall huer aff the three lectier haffue sin öffuelsse sunderlig for seg self, Thee vdi thendt anden lectie in Esopo, Thee vdi thendt tredie in Terentio, The vdi thendt fierde in Virgilio.

Naar Claackenn slaar tuo schulle atter thee aff thee öffuerste lectier söghe Choer, och vnder thess atter thee andre öffuerhöris.

Vnder thrye och fyre sleth schulle atter lectierne atskillies och huer haffue sin öffuelsse for seg self, Thee

vdi thendt andenn lectie in Pædalogiis, och tha lere thet prouerbium thee om morgenenn schulle vpsiighe, Thee vdi thendt tredie lectie vdi Ciceronis steckistte Epistoler, och tha lere thee tuo verss the schulle om maarginenn vpsiighe, Thee vdi thenndt Fierde Lectie in Officiis Ciceronis, och thennom schulle och anttuordes nogle verss aff Vergilio, huilcke thee schulle wiide vdenn at och lesse vp om maargenenn igenn.

Thette schall saa holdes alldtid om manddagenn, tiisdagenn, taarsdagen och freddagenn, vdenn saa möget, at fraa Sancti Symen och Jude och tiill Kynddermisse mue Börnene komme tiill Schole tiill vij sleth om maarginenn, och gaa hiem igenn naar fyre slaar om afftheuen, och söghe Choret, naar ix slaar, effther Scholemesternis gode tycke,

Huer Odensdag schulle börnene haffue louff aff Schole naar mandt om morgenenn haffuer offuer hördt thennom alde thee lectier, som thee haffue haffdt, offuerseett börnens handtscriiff, och sagdt thennom materi tiill atscriffue effther paa nye, Szaa at vngdommen maa haffue saa well hiemme som vtj scholen noget atgöre, Szaa schall thennom giffuis louff saa at thee och schulle were om affthenenn frii for Choer.

Men for thii börnens studering kandt tha lyckes naar ther er Gudtfrygtighedt hoess, som Christus och siiger, Atspörger furst Gudtzs riighe &c. Som Gudt och beffaler Deuterono: vj. At wii schulle lere wore börn atfrygte och dyreke Gudt, Thii schall vdi huer vghe, leffuerdagen holdes ther tiill, at börnene tractere sunderlig thet tiill hellighedt hörer, at börnene vdi allmyndelighedt mue saa laackes tiill Gudtzs frygt, throen, och gode seder, Thii schall thennom tha börne leerddommene furst eenffolldelig vdtleggis alde, thet ene effther thet andet, och saa maa thennom som bedre er komene tiill forstandt forlesis nogit aff thet nye testamente, som Matheus eller nogle aff thee leettiste

Sancti Pouels Epistler, Davids psalmer, eller Salomons spraag, effther som börnene kunde begriffuit, Daag paa thet eenfoldigestte, at thee reenlig forudenn aldt blandning mue lere thet som tiill Christendomen hörer, och wennis tiill atkunde sköen paa skrömtherii, huor thendt seg vdtgiffuer for reth gudelighedt, Och paa thet at börnene mue thess tefftigere legge windt paa atlere noget vdi thend hellig scriiff, Tha er thet icke naach atlese möget for thennom, men mandt schall holde thennom tiill atlerit vdenn at, at thee vdi thenndt andenn lectie kunde eenfoldelig framsiige oordene, om börne lerddom, Thee andre ther nest een eenfoldig vdtleggelssze ther paa, Men thee som sidde vdi thendt fierde lectie, nogle aff thee vdtuoldtteste psalmer, och nogle besunderlige steder aff scriiffthenn, huilcke scholemesterenn och schall som een leffuedages arbeit vdtkreffue aff thennom, och saa atlesse ith effther andet vdenn at, at thee ey maa gaa vdi glemme. Siidenn schulle thee gaa vdi affthenn sang, och naar thenndt er vde, maa thennom giffuis hiemlouff, och liige sammeledis maa mandt holddet om affthenen for hellige dage. Thesligeste schulle och Scholemesterne met aldt fliitt agthe sine disciplers nemme, och aldt tiidt naar börnene ere offuer theris tollifte aar giffue forellderne vdi reth throe maall tiillkende, huilcke aff sin studering ingthet siunis at bliffue forbedrede, at thee mue vtj tiide settis andderstedes hedenn tiill erlige Embeder, Men huilcke thee fornemme athaffue gaath nemme thennom schulle thee holde vtj Scholen indtiill theriss sextende aar, men fraa thet samme aar schulle thee see grandtgiffuelig tiill, huilcke ther kunde tiill gaffuens deelle met andre huadt thee aff theriss studering hafue faaeth, och thee som siuniss thet atkunde göre, thee schulle offris herrenn, och forskickes till allnynddelige studia, enthenn paa sin eller noger mandtzs egenu, eller och meenhedtzs bekaastning. Men thee som thet

icke saa well tiill gaffuens schulle kunde göre, Thee mue tages fraa Scholen og sættis tiill erlige werdtzslige Embeder.

Ther tiill met synes thet och raadeligt, at Clercke och thee som studere schulle bliffue noget wedt konninglige M^{tt} forseethe met nogle priuilegier och frieheder och haffue noget tillforn for thendt menig allmue, Thii vden thet skeer, Tha schulle inggenn were, ther sine börn schulle wille seethe tiill Schole.

Scriffuer scholen (sic) som mandt thennom kaldder, for dreng och piigher, och andre thee ther icke due tiill atlere latine, maa öffrighedenn forsyrgre Doog schulle thee ther och haffue atsköde om, see tiill met, at sandt Gudt-frygtighedtzs grundt maa samme börn saa effther haanddenn indtgydess och indtgrundnes.

III.

Om vpholldt och forsuien tiill Gudtzs ordtzs tiennere, och thee Fattige.

Huer saghenn vdi köebstederne schall vtj thet myndste haffue tuo predickere, och vdi thet miindste liige saa mange forstanddere tiill Scholenn, furst Scholemesterenn, Och saa degnenn for thenndt anden, *om theud tredye huor som behoff giöris effther som forscreffuit staar.*

Landtzs saaghene schulle lade seg nöyghe huer met sin Saagne prest, om thee kunde föde hannom, kandt thet icke een göre, tha maa ther leggis een eller tuo aff thee negeste ther tiill, men inggenn schall eyghe seg flere endt three tiill, vden oppenbare nödt trenggher hannom ther tiill.

Tiill landtzs prestternis vpholldt maa holddes thenndt rentte som heer tiill pleyger at udredis, som er korntiindne och queygtiindne, met nandtnesttenn om Juelenn, Prestte-garde met skoug och marck som thet thennom er tiill-lagdt effther lougher och kiirckeböger, *Offer paa the ij christi störste fest* paa nogre sunderlige tiider, sielegaffuer,

brudeuigelssze, och kiirckegang om mandt kandt ellers for-
huerffue these thrye siidste aff konniglig M^{tt}.

Ther tiill schulle ther och skickes tuo kiirckeuegriere
vdi huer saaghen som schulle raade for kiircke rentten,
och thee samme schulle met prouesten forsuaare Saagne-
prestterne, och suore till theriss sagher, och huess thee
tiill gaffuennss thet icke kunde göre tiill tynghe, tha schulle
the thennom indtföre for öffuerighedenn och flye thet saa
at prestterne mue faa sin rettighedt indt tiill gode rede Och
ther som noget er nogenn stedt nu der fraa taget engthenn
bundegaarde, agher, cyng, skoug, fiiskeuandt, eller noget
saadant Tha schulle thee were ther om, at thet maa
komme ther tiill igenn, Thi Euangelium tager ingenn sith
fraa Men hielper huer atbeskythe allth thet hannom tiill-
hörer, Szaa möget thess myndre schulde mandt wiille tage
ther fraa huadt gaatt ther er tiillagdt.

Szaa schulle nu landtzprestterne tage waare paa theriss
kiircke tiennistte och bliffue friie for skatthe och konning-
lige tyngher, Och thee schulle inggenn köebmandtzscab
bruge vden met huess hiemme hoess thennom self affless,
möget myndre schulle thee holde noget dranckers huss,
och allt tiidt schulle thee gaae vdi ith bequemtt preste
klede som kandt söme en Gudtzs ordtzs tiennere.

Jthermere schall och inggenn tage seg nogenn landtzs
saaghenn tiill, vden hamndt bliffuer louglig kalldet ther tiill,
icke schulle ther hellder liides nogle Capellaner, som seg lade
tiill Saagnene saaldde, Thii the schulle neppelig kunde met
een godt sambuittighedt göre tiennisttenn, huadt siighe
atbliffue bestanddige vdi frestelssze, for liige som thee seg
saa indwelde vdj saagner, iaghe icke saa saare effther
thennom fore thet thee ere indtskickede, at thee wiille wiude
faalcketz bestte met raadt och leardom, Szaa indsetthe
thee och meenligenn thee vbequemmestte offuer faalcket,
och saaledis fortrycke saa möget som vtj thennom er

alldt Gudtfrygtighedt vnder Gudttfrygtighedtss skyn, Ja well offthe och saa indsetthe thet arme Saagnefaalck vluuffue for Hiurder. Och thet endt meer er, at thee icke ere selffue indtueygdè eller beskickedè tiill nogenn tiennistte eller embede vtj kiirckenn, Men ere ingthet andet endt liigmendt, och heer tiill dages plath vbequemme tiill noget saadant embede wi wiille icke nu sighe kiircke röuffre och hindt Symen thraalldt kaarlls staalldtbrödre, som met gunst och gaffue indtföre seg saa for eigenn wiilldz skylldt,

Daag kunde thee saagne som aff begyndelssze haffue leiget tiill Canicke dömmè, saa bliffue, men huilckenn andenn thennom ellers ther offuer forleentt ere, ther wiillde wii bede konninglig M^{tt} om, at ther som tiennerenn ther sidder hoess kandt ellers lofflig göre sith embede fullth, handt tha maa fulldelig well bliffue forsyrgt, och were Superintendenten vndergiffuen liige szaa well som thee andre.

Effther thii och saa Adelenn haffuer met andre Riigens indtbyggere sambtyckt och indtgaæt thendt rene Euangelische leerddom, Ther som thee haffue tha nogenstedt rettighedt tiill atforlene saagner, Tha schulle thee hedennsende thendt Saagneprest som thee haffue kalldet, tiill *proffuesten samestedt Saa at thet skeer om hannum alt som tilform om tiennerens vduelgelsse och confirmatie sagdt er Saa at hand offuer höres aff Superindtendenten ther samme stedts och confirmeres och stadfestes siiden aff thennd öffuerste superintendente, paa thet at vlerde sogneprester icke tilschikes tiill sielenes fare och waade huilcke christus met hans blod haffuer ighen lösdt eller at gode Sogneprester ther offuer skulle besuares Superintendenten, Szaa schall thendt samme Saagneprest (naar handt er aff Superintendenten offuer hördt) effther som hanndt er lerdt tiill, icke som handt er kalldet tiill, bliffue wedt eller affuiises, liige vdi alde maade som thet gaar met thee andre.*

Huilecke som aff Adelenn icke wiille fornøge sine Saagneprester thendt waanlige rentte naar thennom liider well, Thee schulle och ingenn rettighed haffue tiill thennom, naar thennom trenger Thii thet er vskelligt atkreffue nogen saadann Gudtsh tiennistte vtj trang aff thendt, huilekenn mandt plath ingenn wellgerning werdis tiill atgøre vdi sin wellmagtt, Och endt er thet möget wiidunderffulth, at mandt beer saadant fore, at for thii thee ere Adell, ther fore schulle thee ingthet were plegtige, helst fore thii, thee eske vtj alde maade fast thess större tiennistagtighed aff thennom, foruden thet at thee ey forudenn theriss eigenn salighedtzs fare weyer-siighe thennom saadann theriss fortiente löen, Daag wiille wii icke heer met vtj noger maade betage eller krencke nogenn siin frie-hedt, huadt heer vdi skie schall, eller icke skie, thet setthe wii vdi konninglig M^{ts} frii beraadt. Thii wii lede icke effther noget andet her met endt at thes fattige Saagneprestter maatte bliffue forseette, som beklage sin store armoedt och vsellhedt, ffor thet the roese seg saa athaffue werit friie heer tiill dages, thet haffue thee aff Adelenn ickun taget seg tiill, siidenn thendt tiidt Euangelium haffuer werit predicket, ther som thee doog tiillforn alltiidt haffue endt rundelig naack vdtgiffuit nogre tyndner renthe aff törsket korn, och endt smör tiill met, om thee haffue icke giffuet wiss tiende, Thii wii wille icke nu siighe at Adelen haffuer vtj thee maade werit heer tiill dages liige thet samme som thee andre, Och effther thii the icke mindre behöffue Sacramenter, Euangelio och Christo, tha indtstuttis thee och vnder thet samme S. Pouels ordt met alde andre, Thendt som lader seg vnderuiise vdi Gudtsh ordt handt deele allt gaatt met hannom som hannom vnderuiiser, Gal. vj. Och ther som thee thet icke wiille, saa see seg tiill, at the fare icke wiilldt, Gudt lader seg icke spaatthe.

Och effther at adelen haffuer bedet om at the motte bliffue friig fore tienden som the theris sognepresthene och Sielesorgere ere pligtuge, Och nu icke kunde tuingis tiill at vdgiffue thend Thaa wille wij paamane thennom at the wille dog betencke thennom at vere christet folck och giffue willeligen christi tienere aff theris godts, thet er theris predicanter hvad thennom sielffuer tyckes, paa thet at fordömelssen icke schall

komme offuer thennom aff huilcke christus taler tiill predickerne Huilcken som eder forsmaar hand forsmaar meg och then som meg forsmaar hand forsmaar hannum som meg haffuer vdsendt Och Sodome skall vere mere tilgiffuit paa then yderste dag end saadanne forsmcere.

Landtzs Saaghener som ligge noget neer köebstederne, schulle tage seg Saagne diegne aff Scholerne, och fliic thennom thendt waanlig rentte for en hielp atstudere met. *Dog at the lære böndernes börnn troen en gang om vghen paa it stedt som Sogneherren ther om tilskicker Thij at her effther skulle alle sognedegnne vdj saa maade lere böndernes börnn troen Och ere the icke skickelige ther till thaa mue the icke heller vere sogne diegne.*

Tiill thee tienneres vpholldt som predicke vtj köebstederne, schall mandt lade fyllge huess godtzs Saagnene er heer tiill dages tiillagdt, och thet ther aff en gammell rettighedt tiillhörer. Men ther som Saagnepresttenn kandt ther met icke vere well forseett, tha schall mandt met konninglig M^{ts} raadt och Burgimestteres och raadtzs vdj byenn forhedret for thennom som meer behöffue vtaff andet kiirekens godtzs, och ther som thee ey saa kunde bliffue well forsygede, tha schulle Burgerne och legge noget tiill aff theris.

Om thet godtzs som giffuit er tiill kiirekenn er thendne woer mening, at thet icke maa kreffuis igenn aff theriss affuinge som thet haffue tiidt giffuit, Enddaag thet icke skeer, huilcket thee haffue benefndt atholldes schulle for samme godtzs, Men for thii ingenn kanndt siighe ney ther fore, at thet er io giffuit tiill Gudtzs tienniste, och huer mandt bekender thet at thendt rethe sande Gudtzs tienniste er nu kommen vp, tha er thet io clart, at theris willig som samme godtzs haffue bebreffuit fraa seg tiill Gudtzs tienniste, skede allddriig wessere och sandeligere endt nu, och at arffuingene allddriig haffde myndre reth tiill atkreffuit igenn endt thee nu haffue. Göre thee therefore heer tueertt emodt at thee met kriie hordthedt kreeffuet igenn, tha see seg tiill at thee falde icke

vdi Gudtzs affgunst och striide tuertt emodt theriss forfedris willig, vdenn tuiiffuell. Huoer mandt saa hartt hengger wedt, at saadant godtzs faaess igenn, tha fortherer thet gerne (som thet aff een sunderlig lycke er vlycksommeligt) huadt andet gaatt mandt haffuer, Szaa som forfarenhedt thet clarlig naack beuiiser Thii ther som woere forfedre met saadanne stoere bekaastninge, thee giorde vdi theriss gudelighedt haffde godtzs offuerflödelig naack, Ther liide somme aff woere nu icke allddeniste nogenn föye nödt met alt thet godtzs thee tage fraa kiirckenn.

Och heer till schulle nu tuo kiirckeuegiere eller Diaconer vdtuellgies *vdj huer sogenn vdi kiöpstjerne* som schulle haffue registter paa aldtt *kirckens* thendt rentthe, Renthenn schulle thee tage vp, och skiiffthenn saa till huer fierdding aarss eblandt tiennerne, och göre huert aar regenscab openbare vdi raadtszenns och predickerens neruerellssze.

Naar Landtzs prestterne döe, tha schulle theriss efftherleffuendes Encker vdi Saagnene met theriss smaa börn vpholdis ith heelt aar effther theriss dödt, indtiill thee kunde bequemmelige bliffue forseethe, Och een siindne effther mandtsenns dödt schulle thee haffue engthenn winterseeden eller sommerseeden, Och tage halluffdelindt aff tyendenn. Szaa at ther som Saagnepresttenn döer effther rug er saaedt, szom baartt effther S. Mortenns dag Tha maa hun met thenndt heele rughöst och saa haffue bygseedenn halluff met thenndt halluff tiillkommendes tyende, och holde saa Saagneprestten tiill kaastt, indtiill hanndt tager rentten. Men döer hanndt effther bygseeden som emellem Wolddermis och Sancti Bartholomei dag, tha maa hun höstte thet hun haffuer saaedt, tager halluff tyendenn och haffue siidenn halluff rugseedenn Men döer handt emellom S. Bartholomei och S. Martini dag, saa maa hun beholde det aarss tyendne altsammell och haffue rugseedenn aldtene och holde saa Saagnepresttenn tiill kaast, indtiill hanndt tager renthenn, Men naar aaret er vde, tha schall hun wiighe aff prestte gaarddenn, om Saagne presttenn

wiill strenghe. Ther som thet och siunis thenndt efftherkomere noget suuart, Szaa tencke seg thet affaae igenn vdi sin efftherleffuerske alt huadt hannom heer vdi affaldder.

Naar nogenn Gudtzs ordtzs tienner döer, vtaff köebstedenn, tha schall meenhedeun halfue omsaarrig for hans efftherleffuersche, saa at hun met thet furstte forseess, effther sine wülckaar met een frie boelig, Och ther som behouff göriss met nogenn vpholldt aff fattige faalckes kiistte, eller och halluffdelenn aff hannss aarlig rentte szom thet aar tiene schall, maa falde hinde tiill paa thenndt ene siindue.

Ther tiill schulle beskikkes tuo diaconer *eller flere effther som borgermesthere och raa tyckis got were thee sniilde och forstanddige ere som schulle oppebere samme godtzs*, och gaa om kring om hellige dage och samledt, och deelle saa vdt eblantt thee fattige throeligenn och rundeligenn effther som huer haffuer behouff, Och huert aar schulle thee openbare göre regenskab paa alth thet thee haffne indtaget och vdtgiffuit vdi Raadtszins och tienneris neruerelssse.

Saagneprestterne schulle allmyndelig alde enghenn leffue kyskelig vdi reenliffuenhedt, huilcke thet er giffuit, Eller och güffthe seg. Ther som thee heer göre emodt, Tha schall mandt eensiindue och andenn siindue paamyndne thennom, raade thee tha icke boedt paa, Tha schulle thee settis vtaff embedet, och vdi theriss stedt andre tiillskickes.

Om Haaspitaler.

Furst *wiille nij at* for alldt tyng schall heer leggis sunderlig windt paa at ther *skall* maa igenn tiilleggis tiill fattige faalckes frie brug, landtzsbyer, möller, fyskewandt, skouffue, ager, och eyng, och huadt andet ther kandt findes athaffue werit aff forðum tiidt lagdt tiill saadanne fattige mendiskers vpholldt. Och ther som saa-

dant findes nogerstedt atuere icke naack, tha kanndt huadt ther fattis met konninglig M^{ts} raadt legges tiill, at thee fattige mue haffue theris vpholldt *thaa wiill koninglige M^t legge ther mere tiill som hand ved christi ordt hvad i haffue giordt en aff myne mindste thet haffue i giordt meg.*

Men offuer thee fattiges godtzs schulle settis Diaconer, the som met ret throescab wuille indtage renthenn, och göre regenscab for indtegt saa well som for vdtgiiffit vdi raadtszenns och predickernis neruerelssze, fforstandderen tiill hospitalet schall före ith fromptt och Gudtfruytigt lessuenet, som schall haffue dreng och piigher vnder seg effther som thee fattige ere mange tiill Szaa at huer maa throelig faa sin tiennistte effther som handt behöffuer, thendt samme forstander schall met sin hustruff och börn och andre tiennere opholdes aff thenndt menige kiistte, Szaa daag at ther haffues thendt agt och omsaarig for thee siughe at thendt vpholldt wenddes icke tiill nogenn offuerflödt eller kresenhedt och eigenn wiillighedt, Thendne forstandere maa och haffue een wogenn och sende thenndt vdt som sedtuaan er attygge offuer thet leen saa langt som thet recker, at thee fattige och saa mue noget gaatt faa aff almesse, Heer schulle och Landtzpresterne huor som wogenn kommer lade sin flüit tiill atformane faalcket tiill kerlighedtzs wellgerninger.

Aff Saagneprestens raadt och saa raadtszens vtj byenn schulle byggemestterne indtlegge thee fattige thee reth wedtörfftige ere eller och waanföre, at thee icke tienne meer paa theriss egenn wiilldt endt thendt menigh wedtörfftighedt met saadann theriss vdtuelligenn, huilcke hanndt och schall eenn siindne och andenn siindne besöghe som er selesurger vtj stedenn Och ther som hanndt finder vtj noger maade forsömmelssze paa thendt röygt thee fattige schulle haffue, tha schall handt paamyndne forstandderen, ther som hanndt wiill icke höre, saa schall

handt föret indt for Byggemestterne, och vtj thenndt miindste schall hanndt een siindne om vghenn tröstte samme siuges sambuittighedt.

Store haaspihaller som noget langt ligge fraa byerne, thee mue *huert* haffue och föde selfue sine predickere, at thee fattige ey maathe liide nogenn skade, om thet waare behouff atgiffue Sacrament eller och tröstte nogen ther döe wiillde om natthenn.

Ther schall och leggis windt paa at Camer, senghe, fadt, och schaale och huadt andet ther hörer tiill en brug maa forskickes thee siughe atskilligenn effther theriss atskillige siugdome syndderlig, huoe frygt er paa sferde, att siugenn kandt fenghe, at siughenn ey maa aff omgengelssze fraa nogle faa vdtbrede sine kreffther tiill manghe.

Thee siugher som leghelige ere szaa som *) och andet sodant ther schulle leigher vdi stederne göre theriss beste tiill och legge fliittelig windt ther paa atleghe thennom Och tage löen for theriss arbeit, at thee fattige schulle icke endt aldeeniste vpholdes, men och saa hielpis tiill förlichhedt saa möget som mugeligt er.

Om Superintendenter och prouesttere theriss methielpere.

Superintendenter som schulle holde thenndt igenn vpkommene Gudtze ere wedt magt schulle were een vdi huertt stiigt, och een noget sunderlig schulle thee haffue eblant seg, och vtj huert herret een prouest for en methielper.

Prouesterne kunde haffue sin vnderholdning aff thet thee besöge Saagnerne *Proffuersterne om the fore theris leyghighedt icke haffue nock aff theris Sogner thaa schall ther rundeligen tilleggis paa thet at the som drage*

*) I Udg. 1542 tilföjes "*Pocker &c.*", hvorimod "*och andet sodant*" udelades.

andres burden icke schulle lide armod, Men naar proffuesten visiterer nogen kircke och behoff göris thaa schall kircken giffue hannum en marck, men for thii heer kandt ingenn wess skiick göris paa Superintendenternis vpholldt Thii setthe wii thenndt alldtsammen indtill konninglig M^{tt}is Rundthedt och eigenn welluillige godthedt.

Superintendentenn schullo *sammestedts hand skal* haffue tiilsiuen tiill alde Saagne kiiircker Och Scholer, saa möget som Gudelig leerddom och börnetugt och studering er anrörendes, *och schall hand tiill sette en scholemestere ther som hand och sogne presten och borgemesteren befunder therfore god atwere Och scholemesterenn schall sette andre hörer och methielpere vdi scholen vnder siig och met sogneprestens samptycke schall hand thennum anamme och huer superintendent schall met thet förste besöge alle syne sogner,* men personerne mue thee som thet tiillhörer wed proffuesterne tiillskicke, naar thee ere aff Superintendenterne samtyckthe och tiill ladte. Och een siinde schulle thee vdi furstningenn met fuldt magt och oppenbare mynddighedt besöghe alde sine Saagner, offuerlegge huer saaghenns leyglighedt bescriffue theriss godtzs met alldt sin tiilleg, naar thet er bescreffuit, schulle thee föret tiill reede vdi register, beholde ther eth aff selfue, och legge eth indt hoess konninglig M^{tt}, at mandt ther aff kandt alldtiidt vdtspörgie, om Saagneprestene haffue och naack atholde seg aff, och ey huer woghe halss maa lettelig effther thendne dag findne aarsaghe tiill atberöffne kiiirckerne.

Prouesterne schulle haffue forstandt vtj Landtzslougenn, besöghe alde Saagne kiiircker, Och naar thee haffue hördt kiiirckens regenskab Tha schulle thee randtsaghe met thet furste, huor puerlig presterne predicke Euangelium, forclare barne leerddomen, vldelle Sacramenter, forfyllge sith forpliiigtde embede, pryde beffalingenn met leffnedet, och huor redelig thee ere forsygede, Ther nest schulle

thee giffue agt paa Saagneffaalcket, at thee mue wiide huadt thee forbedre seg vdi thendt Christelig throe, huilckenn thee haffue wedtaget, hurledis thee haffue seg wedt thendt papistiske wederstygghelighedt, huilckenn thee een siindne haffue offuergiffuit, hurledis thennom yndnis thendt Euangelische leerddom, huadt fructh thee met leffnedet giffue ther vtaff Thee schulle och haffue agt paa kiirckerne och keergaardene, och vdtspörgie huoerledis thee lade Saagneprestterne faae thendt waanlig pliigtt och ret-tighedt.

Och ther som thee fornemme at Saagneprestterne fatthis noget vtj noger maade, Tha schulle thee flitthelig paamyndne thennom huadt theriss embede er, och huadt thet kreffuer, och huilcke som icke wiille retthe seg, thennom schulle thee steffne indt for Superintendenten, huilcke thee kunde icke sethe tiill retthe thennom mue thee forskicke tiill öffrighedenn, liighe thet samme om Saagnemendene, naar thee ere paamyndthe aff prouestterne huadt thennom tiillböer, *at the icke haffue holdet ordnunge och icke giffuis sognepresterne thend dell thennom bör athaffue,* vdenn thee tencke seg om, da mue de och steffnes indt for öffuerighedenn.

Saagnepresterne schulle indtföre for prouesterne huadt thennom skader, Sza schulle thee bestillet saa at aldt tyng kandt forenis fore leensmenddene och herritzsffogetherne, paa thet at Gudtzs ordt ey maa faae ith vntt rögtthe aff Saagneprestternis kiiff och treethe.

Naar nogenstedtzs begynder atfathes Saagneprester Tha schulle prouestterne tiidt fare meth thet snaristte for-mane faalcket tiill atfalde ind tiill thendt Herre Gudt och bede hannom at thee mue faae en godt Saagneprest. Siidenn schulle thee paamyndne kiirckeuergerne, huilcke thet tiillböer At thee schulle were ther om hoess biispenn och öffuerighedenn at thee saadann en mue faae.

Superintendenterne schulle (ther som thee ere) vdtlegge och predicke thendt hellige scriiff, skelne paa aandelig sagher, thee werdzlige forskicke tiill öffuerighedenn, huert aar holde thöser prestte moede, och ther forhöre thennom som thee haffue mistancke tiill, thee rethskaffne vdi thendt sande leerddom schulle thee stadffeste, tuiiffuellagtige sagher schulle thee forclare, forlige thee vrethagtige, och ther som nogenn leerddom er vpuoxenn emodt Euan-gelium, Tha schulle the thendt offueruiindne och ned-demppe, Ther tiill met schulle thee offuerhöre thennom som ere louglic kallede, och huilcke thee finde atgöre fylldtlestte, thennom schulle thee anttuorde prouesterne, naar thee ere sambyckthe aff öffuerighedenn, Szaa schulle prouesterne indføre thennom vtj theriss kiircker wedt thendt maade som för er sagdt. *och icke anderledis end som forskreffuit staar.*

Ther som Superintendenterne bliffue beffundene ther met at thee icke icke throlig naack göre theriss embede fullt, at thee lade seg forkrencke met gaffuer aff Saagne prestterne, eller och vdi andre maade findes icke saa öeruaagne tiill atgöre thet thee schulde som thennom biurde, tha mue thee effther thendt öffuerstte Superintendents skelling aff öffrigheden setthis vt aff embedet, och andre thee bedre och rethskaffnere ere igenn indt-sckickes, for thee schulle (effther som biisper böer) were forudenn oppenbare laster icke alldenniste tha naar thee vdtuellies, men och saa att effther thee ere bleffuene vdt-uolde, thee ey tha lade seg bemeercke met slemmerii, giirighedt, eller hoffmodt, Huilcke heer lade seg meercke met, och bliffue oppenbare offueruundene theer vdi, och ey raade ther boedt paa effther thee ere een siindne och andenn siindne atuaarede, thennom haffuer konninglig M^{tt} reeth tiill lüghe som tiill nogre andre.

Fyre aff menige brödris församling mue were vdtkeestte tiill atudtuelligie Superintendenterne, huilcke schulle (effther thee haffue paa kaldet thendt hellige aandt) met alldt throescab lönlig emellom seg self vpneffne Superintendenterne, och saa schulle the före konninglig M^{tt} thee samme vpneffuende fore, At ther som konninglig M^{tt} behaffuer thennom, hanss naade tha stadfester thennom, Ther som (och?) icke, hanss naade tha wiilde nedtslaaet, at that ey saare bleffue berygthet om thennom.

Thersom och nogen Superattendent behoff göris ther skulle alle sogneprester komme tilhobe vdi thet stigt vdi Superattendentens bolig tiugende dag nest effther at hand döder och affgangen er och ther skulle the samdregteligen giffue iij sogneprester fulde magt at vduelge en anden som thee ther till kunde finde skickelig och the iij skulle presentere hannum then öffuerste superintendent met theris breffue och schriftuelsse och ther som hand befunder hannum ther till at were duelig tha schall hand sende hannum till ko. M^{tt} at confirmeres Och ther som ko. M^{tt} thaa anammer hannum thaa schall hand befaale hannum stigtet formiddelst hans nadis embitzmend Och schall biude och befule alle Saagneprester at the kiende hannum fore theris superattendent och at the were hanuum hörige och lydiige vdi the stycker som Superattendenten ere befallede.

VI.

Om Landtzs prestters bögher nogre sundderlige huilcke thee neppelige kunde tiill gaffueus ombedre.

Effther thii ther gaar saa idag vtallige vndne bögher vdt, aff huilcke ey alldeniste thee waanuttige men endt och saa thee som kunde ouffthe fulldt well skön, bliffue forgiffne, tha mue allde gode Saagneprestter bruge alldeniste thee bögher som ere mynddige och wedtagne, at

thee ey vnder sandthedtzs skyn inddricke wiiltdfarelssze theriss faalck tiill stoer skade og forderffuelssze.

Thii schulle the furst for allde andre haffue thendt hellige Bibel som er een kiillde ther alldt Gudelighedt och Gudtfrygtighedt skyder vtaff.

Ther nest D. Mortens postill, vdi huilckenn thennom vnderuiises huilcke lunde Euangelium schall handtles vdi kiirckerne.

III. Apologiam Philippi vdi huilckenn ther bestaaes och heuiises alldt Christendoms visse leerddom, och giffuis tiillkende hui mandt noget saaledis schall throe Och saaledis leere fraa seg.

III. Locos Communes Philippi, vdi huilcke thee nytheligeste och nödtörfsteligeste artickler, och steder vdi scriiffthenn paa thet letthiste och genistte vdtleggis.

V. nogenn baag ther börne leerddommenn er well forclaret vdi met D. Mortens myndtste Catechismo, At thee mue wiide hnorledis thee schulle rettelig vplere vngdommen vtj thendt furste grundt tiill gudelighedt.

Paa thet siiste schulle thee och haffue thendt baag vdi huilckenn thennom giffuis vnderuiisning som schulle fare omkring at thee mue wiide, vdi huilcke stycker thennom hör sunderlig atuere well leerdde.

Offuer alth göres heer och for mange haandne, och sunderlig for Christendommen atholde wedt magt, behouff, een menighe Schole, saa er thet och alldelis nödtorfftiigt, at heer vdi Riiget vprettis ith höytiideligt, skönt, allmyndeligt Collegium, eller och hielpis paa föder thet som nu er, och thet styrckes och bekreefftis effther thendt erliige sedt, som andre saadanne Scholer pleyghe, met fordeeler, och priuilegier, friheder och redelig vnderholdding.

Men wii haffue ith stoer haab her tiill at konninglig Maiestat schall well selfuer haffue stoer omhyggelighedt

for allt saadant, saa som hanss naade haffuer een stoer metfødt wiillig och kerlighed tiill leerddom och gode baagelig kunster. Huilckenn woer keriste naadige Herre Gudt Fader for sin enbaarne Sönss skyllt beuaare oss lenghe, sundt, salig, och forudenn alldt skade. AMEN.

Item alle frigheder som Saagneprester predicanter och alle andre kirckernes och scholernes tienere och studenter her tiill haft haffue Thennom skulle the och saa her effther vbrödeligen vdj alle maade nyde och beholde.

Smaastykker ,

(1-3 meddelte af Mag. Artium , Pastor *P. W. Becker* ,
4-5 af Cænd. *C. J. Brandt*).

1.

Om *Jens Pedersen Gedelöche*, der gik over til
den jödiske Tro *).

1729.

Om *Jens Pedersen Gedelöche*, som skal have været Procurator i Kiöbenhavn, fortælles Fölgende i *Pontoppidans Memoza*, III. 459—460: “Denne (Gedelöche) havde efter sit Foregivende saaledes forarget sig paa de mange Slags Christne og deres indbyrdes Dispyter , at han fattede Mistanke til dem allesammen, og sögte sin Siæls Frelsning i Samfund med Jöderne som de troende Patriarchers Börn. Denne hemmelige Overgang blev ikke aabenbar bekiendt, förend i hans Helsot, da Sognepræsten til den runde Kirke, Hr. *A. ***), ved en og anden Besögelse vilde vise ham paa ret Vei , men fandt et ganske tillukket Hierte og en

*) *Gedelöche* var ei den eneste Danske, der gik over til den jödiske Religion i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede. Om den langt mærkeligere *Holger Pauli*, som apostascrede i Amsterdam, “formedelst nogle slemme Jöders og andre onde Menneskers Forførelse” — som det hedder i et Rescript af 18. December 1706 — finde vi maaskee en anden Gang Leilighed til at tale.

**) Hr. *Matthias Anchersen*, som fra 1726—1731 var Sognepræst for Trinitatis Menighed i Kiöbenhavn. Han døde som Biskop i Ribe 1741. Hans Levnetsomstændigheder angives i *Bircherods* Dagböger, S. 459 Anm. En Notitse om hans Ophold i England, hvor han studerede i Cambridge (omtrent 1706) under Orientalisten *Sike*, findes i *Monk's Life of Bentley* (London 1840 4to) p. 258.

ublu Mund, hvorover hans Nidkiærhed gik saa vidt, at han overgav Gedelöche til Diævelen, hvilket Nogle kaldte overflödig, Andre altfor dristigt. Da denne Elendige saaledes havde opgivet sin Aand, og Rygtet kom ud, blev ved Politimesteren befalet Jöderne at antage sig deres döde Broders Lig, og med egne Hænder at jorde det paa deres Kirkegaard i Staden. De vægrede sig længe, og søgte at kiöbe sig lös, foregivende, at som han ei var omskaaren, bleve de og deres Kirkegaard meget fornærmede ved ham. Men det hialp intet, og de maatte, skiöndt med megen Jammersang, forstaae sig til dette urene Arbeide. Dog bragte de det siden saavidt, at Liget blev optaget ved andre Hænder og andetsteds hensat". Saavidt *Pontoppidan*. Nöiere Kundskab om den nævnte Jens Gedelöches Apostasie og de övrige efter "Menoza" ovenfor fortalte Begivenheder, faer man af følgende Kongebreve, som meddeles af *Siellandske Tegnelser* Nr. LXVI. Fol. 469. Fol. 508:

Politimester og Borgemester *Hans Himmerich* *) at lade foranstalte, at den bortdöde *Jens Gedelöches* Lig, som hemmeligen udi Garnisons Kirkegaarden uden Österport ved Kiöbenhavn er begravet, bliver af Jöderne igien opgraven og i deres Kirkegaard nedsat, da Ingen maa hielpe dennem uden Natmanden og hans Folk m. v.

F. IV. Vor Gunst tilforn. Eftersom Vi af en Din til Os indsendte allerunderdanigste Relation, dateret den 7. huius, have fornummet, at Du udi Anledning af det om *Jens Pedersen Gedelöche* heri Vor Kongelige Residentsstad Kiöbenhavn efter hans Död spargerede Rygte, at

*) *Hans Himmerich*, siden A. 1726 Politimester og Vice-Borgemester i Kiöbenhavn, fra hvilke Embeder han blev afskediget 1731 og forviist Landet. Han gik i russisk Tieneste, og döde som Oberst. *S. Jonge*, Beskr. over Kiöbenhavn, I. 119; *Hist. Tidsskrift*, udg. af den hist. Forening, III. 573, Anm.

han skulde være död en Jöde, og af Jöderne begravet, skal have ladet holde et Politiförhör, da bemeldte *Gedelöches* Enke og Datter med Flere skulle have tilstaaet, at han udi levende Live skal have foraget at bruge Alterens Sacramente, og alene af Frygt for den i Vor allernaadigste Lov dicterede Straf*) skal have ladet sig persvadere til at bruge det eengang om Aaret; dernæst at han skal have bundet sig til de jödiske Ceremonier, og til den Ende ladet hente Kiöd til sin Spiisning fra Jödernes Slagtere, og ikke heller villet spist andet Kiöd af Höns og deslige, uden det, som paa jödisk Maneer og med den Kniv, som han af Jöderne til saadant Brug skal have erholdt, var slagtet; og endelig at han udi hans Sygdom og indtil hans Dödstime ugudeligen skal have negtet at bruge Sacramentet, saa og ikke kunnet fordrage, at for ham blev siunget Passions- eller andre Psalmer, hvorudi Jesu Navn var og blev nævnt, saa at de Præster, som have været hos ham udi hans Svaghed, for at betiene ham med Sacramentet, skulle have maattet forlade ham som en ubodfærdig og vantro Synder; Vi og af forberörte Din allerunderdanigste Relation og hosfulgte Politieförhör have erfaret, at en Studiosus, navnlig *Christen Blichfelt*, skal have understaaet sig under falskt Föregivende og Beretning, at forskaffe en Seddel paa fri Jord udi Garnisons Kirkegaard her udenfor Stadens Österport til forommeldte *Gedelöches* Lig, og sammesteds ladet ham hemmeligen begrave: da, eftersom det af det holdte Politieförhör klarligen sees, at den afdöde *Jens Pedersen Gedelöche* haver havt megen Omgængelse med de herværende Jöder, ja ofte med en Jöde, navnlig *Henrik Israël*, skal have lukket sig inde i sit Kammer og havt Bibelen for dem, saa er det at formode, at han af deres Omgængelse er bleven

*) D. L. 2-5-27; 2-9-8.

forledet til at antage deres Religion; thi er nu hermed Vor allernaadigste Villie og Befaling, at Du lader til Dig kalde de Ældste for den herværende jødiske Nation tilligemed saamange andre Jöder, som Du formener at være nok til igien at opgrave den døde *Jens Pedersen Gedelöche*, hvilke udi Din Hos- og Overværelse skulle være pligtige igien at optage ham og begrave ham i deres egen Kirkegaard; men skulle de ville betiene sig af nogen Hielp til at lade ham opgrave, da maa det ikke være dem tilladt at betiene sig af nogen Anden end af Natmanden og hans Folk; og efterdi fornævnte *Christen Blichfelt* haver ladet sig bruge til at besørge hans Begravelse udi Garnisons Kirkegaard: saa haver Du at tilholde ham at følge med, for at anvise Stedet, hvor han er bleven begravet. Udi det Övrige haver Du, siden Jöden *Henrik Israël* i Særdeleshed haver giort sig suspect ved sin med bemeldte *Gedelöche* havde Omgang, ham underhaanden paa det Skarpeste derom at examinere, og ellers at anvende al Din Flid for at faae opdaget, hvo der kan have været meest Aarsag udi, at han til de jødiske Vildfarelser er bleven forledet, hvorom Du siden Din allerunderdanigste Relation til Os haver at indsende. Derefter &c.

Fredensborg Slot, d. 23. Mai 1729.

Politiemester *Hans Himmerich* anlangende den imod Jöden *Henrik Israël*, formedelst han skulde have søgt, at forføre den afdöde *Jens Gedelöche* til den jødiske Religion, reiste Sags Ophævelse, saafremt intet noget tilstrækkeligt Beviis haves imod ham, saa og at Hs. Majestæt haver bevilget, at de maae lade den udi deres Kirkegaard nedsatte *Gedelöche* igien opgrave mod en vis Condition.

F. IV. V. G. T. Eftersom Vi af Din paa tvende til Os fra endeel Jöder udi Vor Kongelige Residentsstad Kiöbenhavn under den 31. Mai næstafvigte indkomne Memorialier, nemlig den ene fra *Meyer Goldschmidt*, *Jacob Cantor* og *Meyer Levi Jacob* som Ældste for den derværende jødiske Nation paa egne og Nationens Vegne, og den anden fra Jöden *Henrik Israël* paa egne Vegne, udi hvilke Memorialier de allerunderdanigst have beklaget sig, at Du udi adskillige Maader skal have handlet utilbørligen med dennem, da Du skulde see Vor til Dig den 23. Mai næst forhen ergangne allernaadigste Befaling anlangende at lade den afdöde *Jens Pedersen Gedelöches* Lig af Garnisons Kirkegaarden udenfor Kiöbenhavns Österport ved Jöderne opgrave og igien i den jødiske Kirkegaard nedsætte, allerunderdanigst efterlevet, til Os indsendte Erklæring have fornummet, at Du med mange Mennesker edelig skal kunne godtgjøre, at med Jöderne i ingen Maade haardere eller anderledes er forfaret, end just efter Indholdet af forberörte Vor allernaadigste Befaling, saa at ikke Nogen af dennem saaledes af Dig er bleven beegnet, som de allerunderdanigst have andraget, hvorimod Du allerundandigst haver udbedet Dig Vort allernaadigste Commissorium over Jöderne, og det saa ample at maatte forfattes, at derved kunde have Leilighed at examinere alle deres Sager, saavel Religionen betreffende, som om deres Mandtaller paa deres Familier samt angaaende christne Tienstefolk; men saasom Vi ikke ere sindede nogen Commission herom at anordne, allerhelst Vi gjöre Os Forsikkrende, at Du saavel angaaende forskrevne Poster, som om nogle af Jöderne skulle befindes at ville forlede nogen Christen til de jødiske Vildfarelser, saaledes exercerer det Dig allernaadigst anfortroede Embede, som Du det for Os allerunderdanigst agter at ansvare: saa er nu hermed Vor allernaadigste Villie og Befaling, at, saa-

fremt Intet haves imod Jöden *Henrik Israël*, som lovligen kan overtøye hannem at have ladet sig bruge til at forføre den afdöde *Jens Pedersen Gedelöche* til den jödiske Overtro, Du da ikke alene ophæver den af Os forberörte 23. Mai allernaadigst befaledede Examination, men endog lader hannem tilbagelevære den af hannem, for at blive af Arresten lösladt, udgivne Caution. Og have Vi ellers allernaadigst bevilget, at, naar de i bemeldte Vor kongelige Residentsstad værende Jöder til de Committerede ved de Fattiges Væsen sammesteds betale 100 Species Ducater samt de övrige ved *Jens Pedersen Gedelöches* Opgravelse og Nedsættelse i den jödiske Kirkegaard anvendte Bekostninger med Hyreyogne og deslige, maae de lade hannem igien optage og udenfor deres Kirkegaard, dog ikke udi nogen christen Jord, nedsætte, hvilket dog udi al Stilhed skal skee. Derefter Du Dig &c.

Fredensborg Slot, d. 27. Juni 1729.

2.

Om religiöse Foredrag i Vaisenhuus-Kirken i Kiöbenhavn, sigtende til Jödernes Omvendelse. 1728.

Efter de om *Gedelöche* ovenfor anförte Ord, fortæller *Pontoppidan*, Menoza, III. 460—61, at “man paa samme Tid var her betænkt paa at omvende Jöder, og havde, ligesom i Rom, anordnet visse Prædikener og Samtaler i Vaisenhuus-Kirken, hvor nogle Jöder hver Gang maatte indfinde sig til Evangelii Hörelse, med Frihed at giöre alle muelige Indvendinger og kræve videre Grund for det dem syntes ugrundet.” “Ildebranden” — tilföier *Pontoppidan* — “giorde Ende paa den Sag, som kort tilforn var begyndt.”

Nöiere oplyses denne Plan ved følgende tvende kongelige Rescripter, som ere indførte i *Siell. Tegnelser* Nr. LXVI.

Fol. 57. Kiöbenhavns Magistrat anlangende at for sig kalde de Ældste, som staae for Jödernes Synagoger i Kiöbenhavn, og dennem at tilholde, at de paa førstkomende Torsdag, d. 20. Mai, indfinde sig i Vaisenhuset og der anhøre Hr. Geheimeraad *Holstes* Tale til dem i Hans Majestæts Höie Navn. Hafniæ d. 18. Mai 1728.

Fol. 177. Dr. *Henrik Dyrkop* og Hr. *Matthias Schreiber* *) anlangende at indfinde sig hos Missions-Collegii Tilforordnede udi Vaisenhuset, naar de maatte finde fornödent den jödiske Nation der at indkalde.

F. IV. V. G. T. Eftersom Os Elskelig Hr. *Johan Georg von Holstein* tilligemed de övrige Vores Tilforordnede udi Missions-Collegiet allerunderdanigst have begieret, at Vi allernaadigst ville anbefale Eder at indfinde Eder udi Vaisenhuset heri Vores kongelige Residentstad Kiöbenhavn, for vexelviis der at overvære, naar den herværende jödiske Nation, i allerunderdanigst Følge af Vores til Os Elskelige Præsident, Borgemester og Raad sammesteds d. 18. Mai næstafvigt ergangne allernaadigste Befaling, der kommer tilstede: da, som Vi Intet höiere ønske, end at Vi kunde see samtlige Vores kiære og troe Undersaatter alle paa den Maade at frygte den allerhöieste Gud, som han udi sit allerseligste Ord, saavel det Nye som det Gamle Testamente, selv haver budet og befalet, Vi dog ikke dermed ere sindede ved nogen Slags Tvang at bringe Jöderne til Omvendelse fra den Vildfarelse, hvorudi de ere begrebne, men aleneste af christelig Omsorg for dem som endeel af Vores Undersaatter, ville lade forsøge, om det ikke maatte behage den allerhöieste Gud ved Aandens Kraft i Ordet at lede dennem til sand og alvorlig Om-

*) Begge Præster ved St. Petri Kirke i Kiöbenhavn.

vendelse; saa er nu hermed Vores allernaadigste Villie og Befaling, at I udi Vaisenhuset indfinde Eder hos Vore Tilforordnede i Missions-Collegiet, naar de efter Anmodning maatte finde for godt den jødiske Nation der at indkalde, hvormed I have at giøre en Begyndelse førstkomende Torsdag, hvor Vi da forvente af Eders Os bekiendte retsindige Nidkiærhed for Guds Navns Ære, at I dennem med Sagtmodighed af Guds Ord søge at overbevise deres Vildfarelse, og med al Flid ved Guds medarbeidende Aand og Naade, ved Spørgsmaal og Svar samt andre fornuftige Forestillinger, at overtale dennem, om det Gud saa maatte behage, til Omvendelse *).

Derefter &c. Hafniæ, d. 7. Juni 1728.

3.

Contract mellem Sognepræsten for Vester- og Öster-Egede Menigheder i Sielland, Hr. *Jens Frederik Hofman*, og hans Capellan p. p. Hr. *Jacob Pedersen Nöring*, samt Sidstnævntes Forpligt til Kirkepatronessen.

1703.

Disse Documenter, der ere aftrykte efter Thybiørg Herreds Provsti-Protokol, give ei faa Oplysninger om den Afhængighed, hvori Præsterne i Begyndelsen af forrige Aarh. stode til Kirkepatronerne, og disses Indtrængen i

*) I Oversecretair *Möinichens* Brevbog for A. 1727 og 1728, som glemmes i det forrige kgl. danske Cancellies Archiv, findes under Nr. 266 en Skrivelse af 7. Sept. 1728 til Vaisenhusets Direction, hvis Erklæring fordres over en fra Jøderne *Meyer Goldschmidt*, *Meyer Levin* og *Berent Jacob* "paa egne og den her-værende jødiske Nations Vegne" indgiven Ansøgning om Fritagelse før at møde paa Vaisenhuset. Under Nr. 272 en Skrivelse til samme af d. 18. Sept. 1728 om at erklære sig over en lignende Begiering fra *Granada Jøde*.

Forhold, der efter Lovgivningen vare dem uvedkommende (s. Theol. Tidsskr. 6. B. 2. H. S. 133—34). At en *Aftægtscontract* som den her meddeelte, kunde oprettes og underskrives af Provsten til Vitterlighed, i hvilken alle giældende Anordninger om Naadensaar, Præsteenkers Pensionering af Kaldene m. m. ganske ignoreres, bekræfter, hvad der ogsaa fremgaaer af andre Efterretninger, at en Praxis havde dannet sig, efter hvilken Lovens Bud om disse Anliggender ei kom til Anvendelse i Præstekald, der besattes af Private. De samme Documenter kunne ogsaa tiene til at karakterisere den Aand og Tone, som dengang herskede blandt den underordnede Geistlighed samt Standens økonomiske Forfatning. Efter den i Vester-Egede Pastorats Kaldsbog indeholdte *Series Pastorum*, var Sogne-Sræsten Hr. *Hofman* beskikket til Præst for de nævnte Menigheder i A. 1691, efterat han tidligere i 3 Aar havde været Præst paa St. Thomas i Vestindien og derpaa i 1 Aar Skibspræst. Han afgik ved Døden d. 8. November 1727, i sit 83. Aar. Hans Capellan, Hr. *Nöring*, oplevede ei at blive Sognepræst; han døde alt 1720, og fik til Efterfølger Hr. *Matthias Sigwardt*, hvem Kaldet tilfaldt ved Hofmans Afgang.

Gud alleene være Ære! Anno 1703, d. 12. Novembr. hafver ieg *Jens Fredrich Hofmann* Sogne Præst til Öster og Wester Egede Sogner med den Hæderlige og Vellærde unge Karl *Jacob Pederssön Nöring*, som Hendis Höy Grefvelige Naade till *Samsöe*, Frue til Rixtorpf, Schouweide oc Egede gaarder, Grefvinde *Sophia Amalia* *) har bevilget oc samtycht for min store Svagheds skyld, at være min Medtjenere til bemældte-Sogner, Venligen oc Kierligen opretted denne contract, forretninger oc belönninger angaaende fra den tid hand ankommer ordineret oc til S. Michels dag Ao. 1704, saa vel som oc hvad siden tid

*) Som man let seer, den fra Christian V's Historie noksom bekendte Jomfru *Moth*, siden d. 1. Januar 1679 Grevinde af *Samsö*.

hans Belønning for forretning skall være, iligemaade om det som angaaer Huusholdningen, Avlingen oc hvis videre, som enten imedens Jeg lefver eller effter min död skal vorde holdet.

A. *Forretningen* angaaende. 1. *Jacob Nöring* forplicter sig till alle Prædichestunde, som^o Loven omtaler, til tid og sted at være bereed til at prædiche lige saa fuldkommelig som hand skulle prædiche være sig ordinarie, extraordinarie, Paabudne bededage, Maanedsbenedage, hvorved maa forstaaes at giöre Ligprædichener, Trolovelser, Brudevielser, Qvinders Indledelser, at alle ting effter loven oc Ritualen kand forsvarlig forrettis, uden han vil self stande til rette, om noget skulle effterladis oc forsömmis. 2. Iligemaade at mesze for alterit, naar ieg for min svaghed iche kand. 3. at være ufortrydelig om det iche forhen sigis ham, enten han skal prædiche oc forrette altertienisten, paa det hand kunde hafve Lisze (sic), Ligesaadant at forstaa om der forefalder anden forretning som i den förste Post ommældet er, Det samme er oc at forstaa om hand blifver fri att prædiche i det ene sogn, at hand da skal forrette det i det andet sogn, hvilchet af dem det kunde paakomme paa, effterdi ieg iche veed min svagheds leilighed enten den under forretning eller under vejs vilde angribe mig, hvilchet, Gud bedre mig saa sandt! saa tit oc offte skeer. 4. Ingen modstand at giöre, men lade forretningerne være i Sogne Præstens villie oc behag, naar magt oc Kræfter ere dertil, men ellers tillige med Sogne Præsten at efftersee, at intet vorder forsömmet om end Sogne Præsten beholder *Præ* i hvad *occasion* det er. 5. Sognebud at være bereed til, enten det er hisset eller her, uden saa er, at Sogne Præsten acter self at besøge, om hand har sundhed. 6. Scrifftestolen at opvarte naar et begiæris. 7. *Catechismi* underviisning at tage sig *conscientieus* an, som Sogne Præst kunde være der self,

paa det at den Handel skall icke *obiter* hen tracteret vorde, men fuldkommelig efter loven. 8. Börnedaab at forrette, naar begiæris. 9. Intet at befatte sig med skudsmaal. 10. uforbigængelig oc uryggelig i alle maader holde de *articuler*, Medtienere oc *Capellaner* vedkommende, som Loven omtaler pag. 315. 316.

B. *Belønningen angaaende.* A. Fra den Tid hand ankommer *ordineret*, oc til Michelsdag 1704.

1. Den 8de *articul* pag. 315 i loven, forplicter sig *Jens Fredrich Hofmann* uforbigængelig oc uryggelig at holde, dog at all Miszbrug og ofverdaad forekommis af *Jacob Nöring* som acter at lade sig *ordinere* og indvje til at være Medtienere. 2. Skal den Aarlig lön være, at beregne fra S. Michelsdag 1703 oc til Aarsdagen 1704, **Credive Slette Daler, Siger 30 Sl. dr.**, dog at forstaa, saa megit at fradragis af samme *quanto*, som fra S. Michelsdag 1703 oc til hans Ankomst i mit huus, ugentlig kand belöbe sig. 3. for Liigprædichener, som skeer under Eening med den anden Prædichen, bekommer hand intit for, uden det som Sogne-Præsten self vil meddele ham, men dersom hand paa andre tider, naar icke ellers Prædichedag er, forretter den tieniste, da skal *Nöring* intit prætere, men Sogne-Præsten forplicter sig at gifve ham deel, som hand skal lade sig nöye med, enten det skeer i Öster eller Wester Egede. 4. Sogne-Præsten forplicter sig oc saa at lade sin Medtiener haffve de trolovelser, som hand til hannem vil afstaa, oc nyde hvad got folch vil gifve. 5. Offer som vancher for Brudevieser, naar *Jacob Nöring* forretter dem, maa *Nöring* haffve som de hannem *a parte* gifver, men hvis som blifver paa alterit, deraf gifver Sogne-Præsten sin Medtiener saa meget som hand vil; vil de ellers gifve *Nöring* nogit *a parte* naar hand icke forretter, er hans. 6. Börnedaab, naar der efter ofris, har det sig lige saadant med.

7. Offer effter Qvindens Indledning bliver ved det samme.

8. Hvad som iche bliver næfnit af Kaldets indkomster, skal *Nöring* iche holde sig til at hafve deel udi, men saaledis at være fornöyed som ommældthe Poster indeholder.

9. *Nöring* maa ey lade sig fortryde, at Menigheden bliffver det foreholdit, at Sogne Præsten vil iche være afkorted paa sit offer paa de tre Höje Feester eller anden tid, effterdi hand dog faaer sin Lön af Sogne Præsten, men dersom de *a parte* vil *Nöring* nogit offre, Sogne Præsten uformindsket, det staar till dem, hvilchet dem end oc skal erindris; Hvorved oc forstaaais förste Messe.

10. Naar *Nöring* offeris paa de 3 Höje Fester, og mand derefore kunde formercke Sogne Præstens offer formindskit, at det vanlige *quantum* iche opnaaedis, da paa det under sleb (ei) skal indsnige sig, da skall *Nöring* bevise *Hofman* den troskab 1) at vise ham den deel som hand fich, uden nogen modstand at ville beholde det, hand fich, at mand af beggis samling kunde vide, om det vanlige offer var gifved. Hvis da offeret for Sogne Præsten var forringed paa en ringe deel, i det som han kunde formercke sin med tiener at være meddeelt, saa kunde Medtieneren med Sogne Præstens samtyche det beholde hvad hand hafde faait. Men hvis Sogne Præsten var sin deel for meget formindsket oc Medtieneren skulle det være blefved meddeelt, da skall 2) Medtieneren gifve sin Sogne Præst af det hand (hvad) sig som billigt kand eractis.

C. Belönning for forretning siden S. Michels dag 1704, som Hendis Höj Grefflige Naade til *Samsöe* er saa vel foreviist som alt det andet at skulle holdis, effterdi det er indgaait. Efftersom mand er forsichred om, at Hendis Höj Grefflige Naade skal gjerne vilde forunde *Jacob Nöring succession* oc meddele Breff derpaa, da skal Belönningen ved forsagde Tid være all Wester Egede Sogns Indkomst af Korn oc qvægtiende, smaa retzel,

Julerente ligesom vanligt er, iligemaade de ty tönder Korn af Udby ved Calundborg*), som den hæderlige Pensionarius Præsten der sammesteds ved Dionysii Tider skal clarere for; dog skal *Jacob Nöring* i min Tid lade det forblifve ved de ty R. daler, som de kongl. Commissarier ved en accord det indrettede, men effter min död söge hand sit Behag, enten hand vil hafve Penge eller Kornit. Her hos at merke, at naar der kommer skiel paa, at der skal svares af samme sogns tiende oc denne pension, da skal *Jacob Nöring* self svare deraf, ligesom ieg self svarer af Öster Egede Sogns Indkomster, hvilche *Jacob Nöring* iche endnu tilkommer. 2. Maa han hafve alle Ligprædichener i *Wester Egede*, uden saa er, at nogen begierer Sogne Præsten til forretning, oc da nyder *Jacob Nöring* halvdelen af fortienisten, men i *Öster Egede*, om *Nöring* forretter tienisten, da nyder *Nöring* ichun hvad deel Sogne Præsten vil unde ham, thi derfor har hand ellers alle Ligprædichener i *Wester Egede* Sogn. 3. Saa skall alle de articuler holdis, som i belönnungen sub num. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. i det förste aar forfattes.

*) Til Forbedring af de smaa Præstekald: St. Mortens i Nestved, Vester-Egede, Fensmark (alle i Thybiørg Herred), og Haudrup (i Thune Herred) henlagdes i A. 1639 8 Pund Byg, som nogle Præster havde havt at udrede til flere Capeller ved Roeskilde Domkirke. Efter den Fordeling mellem de nævnte Kald, som Biskoppen foretog, henlagdes til V. Egede 10 Tdr. Byg af det Qvantum, som Præsten i Udby i Arts Herred hidtil havde maattet erlægge til *Sacellum Trium Regum* og *Sacellum b. Virginis*. Da den ovennævnte Hr. Hofman i A. 1692 besværede sig over, at den ham saaledes tilkommende Indtægt ei var ham betalt i 3 Aar, overdrog Kong Christian V. denne Sags Ordning til Stiftamtmanden og Biskoppen i Siellands Stift, som tilveiebragte et Forlig mellem de paagieldende Præster (19. Januar 1693), hvorefter Hofman for den resterende Pension for 3 Aar skulde modtage 50 Slettedaler af Sognepræsten i Udby, og senere aarlig 10 Slettedaler istedetfor 10 Tdr. Byg. (Efter de originale Documenter i Vester-Egede Pastorats Archiv).

C. Avlingen oc Huusholdningen angaaende. 1. Efferdi mine Kræfter formindskis daglig, saa ieg icke kand være med at see til saadan Nærings fortsættelse, men meget heller behøffver rolighed, da ofverlader ieg *Jens Fredrich Hofman* baade apling oc Huusholdning til *Jacob Nöring*, at hand maa den antage vid St. Hans dags tider Aar 1704, dog med visse Kaar, paa det ieg siden derfra befries. α Hvad Rugsæd som er saaed 1703 skal *Nöring* igien afbetale med Skieppe paa Skieppe, det er hand skal gifve mig fem Pund Rug, og hver Pund Rug beregnet til fire tönder fuld maal, got Korn, ligesaa got som det, der blef saaed. Men biug saaed, som ieg lader saae til Vaardagen 1704, skal hand betale mig med halsparten af afgröden, oc Haffren skal det ligesaa hafve sig med. Jeg saaer oc lader höste all sæden ind, men siden skal *Nöring* lade den tærskke oc betale tærskerlön paa begges vegne, oc skal *Nöring* gifve *Hofman* sin deel imod sin egen deel, hver gang der opmaalis paa loe. β Skal hand siden aarlig gifve Sogne Præsten til sin Huusholdning af samme avling tj tönder Rug oc tj tönder Biug, oc det paa lige maade som det forrige at levere. γ. Skal ocsaa svare til alle kongl. contributioner, men hvis *Personel* skatter er angaaende, det svarer hver for sig oc sine Personer. δ. Gierdsel oc Luchelsse skal *Nöring* drage omsorg for, det upaaklagelig blifver luct oc holdet ved lige. ε. To Heste, to Hopper, to föll, 4 Köer, 4 Kalfve skal hand holde mig paa foér om Vinteren, oc der som de skulle staa oc haffve foér, skal ieg *Hofman* raade for, oc skal dem gifvis saa got foér af hans folch, som det kunde være hans egne, i den tanche, at de kunde blive hans snarere end hand tæncte. Om Sommeren holder hand mig Kiöerne og Kalfvene fri i Fællad paa Græsning, men Heste, Hopper oc föll dem forsiuner ieg self. ζ. Med foering, som af begge Sogners tiende indkommer, foruden

af avlingen, skal holdis qvæg oc bæster, som høre boligen til, til gode, oc iche at indtage fremmed, alt at fortære, förend egne kand forsicris at vorde forsiunede. η. Langhalm, som enten af avlingen eller af tienderne kand optællis, forblifver ved boligen, oc skal uden nogen disput eller paatale om betaling komme boligen til gode, hvilchet Jeg *Jens Fredrich Hofman* skal self lade oplegge oc betale tæcherlön, saa skal *Nöring* hielpe ved sine folch at lade kline, naar tid oc fornödenhed udkreffver. θ. Af samme Avling skal hand holde sig self oc sine paa *Kaast*, oc iche af mig eller nogen af mine for sin eller sines kaast at prætere. *Viaticum* gifver *Nöring* Probsten, men *Cathedraticum* gifver *Hofman* Biscopen. ι. Oc efterdi ieg *Hofman* ofverlader til *Nöring* avlingen oc huusholdningen, da ofverdrager ieg til *Nöring* all fornöden Huusgeraad, som kand hannem overdragis af det, som ved stæden findis, hvad nafn det oc hafve kand, som siden skal i Pennen *specifice* indföris, hvad det er, alt efter lovlig prjs, som de best med hin anden kand forenis om, dog saa, at ieg, *Hofman*, iche for meget fornærmis; Men ved dette ofverdragne forstaaes börnenis Patrimonium, som ere mine Stifbörn *), af hvilchet aarligen *Nöring* leverer mig rente a 5 pro Cento, oc naar iblant andet bæsterne ham overleverede (döe?), da skal hand forsiune sig self med Vogn oc bæster imellom Sognene, oc egen Karl, men naar ieg *Hofman* skal til sogns, da forsörger ieg mig self med heste oc Vogn, men *Nöring* ofverlader mig Karl, som skal köre for mig, oc dersom ieg ellers skal nogen steds af Bye, troer ieg ham i lige maade til det samme at laane mig Karl, som kand köre mine heste oc Vogn.

*) Börn af Hr. *Hofmans* Formand i Kaldet — hvis Enke han synes at have ægtet — Hr. *Hans Hansen Egede*. Under den 30. Juni 1704 er i Herredsbogen indført et Beviis af *Nöring*, at han havde “annammed Sl. Hr. *Hans Hansis* hans 4 Börns Patrimonium”, til Belüb 330 Sl. Daler, hvilke han forpligter sig til at forrente med 5 P. C.

Vaaninger baade self at være i med sin Huusholdning oc at hafve avlingen i, skal *Nöring* være fornöjdet med, som ham det noch forsvarlig skal anvisis effter *Husenis* leilighed, saa oc loe at tærskes paa, dog iche at formene mig loe, naar min fornödenhed det udkrefver, iche heller at saadanne Vaaninger oc plats skulle være dragen fra *Præstegaards* bygning, hvilchen ieg ofverlader til min *Hustru* i arf efter min död for sine mange besværligheder med mig i min store Svaghed, oc falder det saa af sig self effter *Loven*, om ieg lefver hendis död, da er den bygning oc mine sande arfvinger, eller hvem ieg den vil gifve, tilhörig oc hiemfalden. *Haven*, som ligger ved *Præstegaarden*, vil ieg, *Hofman*, have mig self forbeholden, uden hvad *Kiendelse* ieg self vil vide *Nöring* deraf, saa lucher ieg ved mine folch self gierde derom. λ. Höstdag af *Huusmænd* oc *Inderster*, saavelsom deris *Hustruer* ere *Nöring* tilladte fra 1704 *Michelsdag* oc siden dereffter af *Wester Egede Sogn*. μ. *Brændevæd* til ovne, *Köler*, fyrstæder skal *Nöring* lade mig raade for oc lade sig nöije, at mand med *Mainagie* kand være ved magt, effterdi leilighed derom er mig *Hofman* best vitterlig, men med *Nörings* bæster oc *Vogne* at hiemskove det, oc siden hver af os at holde disciplin, at den ene iche tager fra den anden.

D. Hvad der er ingaaed oc skal holdis, medens ieg *Hofman* lefver, oc naar ieg ved döden er hiemkaldet.

1. *Præstehusene* i *Wester Egede* skal *Nöring* vel effter min död uden besichtelse oc brösthærdigheds prætention antage, men imedens ieg lefver, skal hand nyde fra *Michaelis* 1704 oc siden det huus, som *Lars Hvid* iboer, med den *Humlehafve*, som ligger *Norden* derved, oc maa denne *Mand* iche, iche heller de börn, som ere födte i vaarnede tid, komme fra stæden, uden *Hærskabed* kand være baaded dermed, eller der kand skee *Mageskifte*.
2. Imedens min *Hustro Gyde Peders Daatter* med mig

lefver, da beholde vi börnen hos os self, eller skaffe dem blive plats, som kand være hos got folch, men dersom min Hustru döer, da blifve de hos mig eller hvor ieg kand faa dem i forvaring, oc saa leverer *Nöring* mig deris rente, som för er sagd. 3. Dersom ieg *Hofman* ved döden afgaar, da skal *Successor Nöring* betale min Hustru Præstegaards hygningen, som för er mældet, oc enten hand betaler eller hand forrenter Betalingen, som icke er mere end billigt, til hende, saa skal hand dog lade hende hafve huus værelse med börnene fri oc uden betaling, saa forsvarelig som en Hæderlig Mand's Hustru bör at hafve, lade hende hafve brænde af vædkasten fri til varme oc mad at kaage, oc vel at handle med hende; Her hos meent, at Hendis Broder *Peder Pedersen* skal være tilladt oc saa at hafve huus værelse, saalenge ham behager att være i Præstegaarden. Af Haven, naar Gud vil gifve velsignelse, skal *Nöring* gifve hende til Kiendelse to Tönder Eble af de beste giemme-fruct oc lade hende hafve stæd til Kaalrom. 4. Oc effterdi haade avlingen oc tierderne ere adskildte, da skal hand lade Naadsensaar være for min Hustru Gyde Pedersdatter ligesaadan som ieg kunde være i lefvende lifve, alleniste att all offer skal halfveris, forstaa, om ieg ved döden afgaaer effter S. Michelsdag 1704. Men dersom ieg ved döden afgaaer for inden Michelsdag 1704, da skal alting holdis rigtig effter loven, at den icke i nogen maade offvertredis. 5. Dersom min Hustru döer effter mig, da nyde börnene *annum gratiæ* af *Nöring* lovlig oc forsvarelig; saa skal plads være dem foruendt i Præstegaarden, saa at *Nöring* kiendis ved dem, som de kunde være hans egne Börn, at hielpe dem i deris nöd oc svagheit oc forsvare dem imod uret, holdende sig effter loven som en Formynder, men effter Guds ord som en fader imod dem. 6. Især skal hand tage den ufuldkömne Sön an, enfoldig *Hans Ditleb Hans-*

sön, oc lade ham forsvarlig opholdis, holdis i varetegt oc hefd, oc aldellis forskaffe det saa, i hvordan hand bær sig ad, at samme barn skeer ingen ulæmpe eller uæfne, men at hand vær forsichred om bliveplatz oc ophold med Klæder oc föde, saa lenge det usle Lif for drengen varer.

7. Paa det der iche skal være disput om den ottende deel, som min Hustro *Gyde Pedersdatter* effter min död aff Kaldets indkomster skal halve, da skal *Nöring*, saalenge hand ved Kaldet forblifver, gifve hende aarlig paa hver af de 3 höje Fester tj slette daler, det er *Tredive* sl. dl. skal hand gifve hende aarlig i Penge, oc det ufortrydelig forplicter hand sig til at holde. Saa skal hand oc holde hende tvende Köer fri paa foér, at hver af dem staaar i baas med en af hans Köer, oc faar lige got, oc om Sommeren tage hende dem fri i Græsning paa marken oc i ofverdrefved. Af Rug skal hand gifve hende 4 tönder. Af Biug otte tönder, af Hafre 10 (16?) skpr. nymaal, hver Mortens dag at leveris got oc uforfalsked. Af Lam gifver hand hende otte, af gies otte, af höns to par. Hvad hun nu vil self af all dette . . ., det skal staa til hende.

8. Dersom man siden finder oc fornemmer noget, som nu er forglemt, oc iche kunde ihukommis, være sig forretninger, belönninger, aalingen eller Huusholdningen vedkommende, da forplicter *Nöring* sig att hand deri vil föye *Hoffmann*, effterdi denne igien forplicter sig, at hand *ingenlunde vil forfordele* hin. Thi effterdi os er et saadant *Talente* betroed af Gud, at vi ere Huusholdere ofver Guds hemmelige ting, da forplicter vi os paa begge sider baade at holde os effter Guds ord oc effter Kongens Lov, saa (vi) aff Gud skal halve æren, vor næste got exempel, vore velyndere fornöyelsze, vore afvindsmænd forhaanselsze, men vi self en hver for sig en god samvittighed. Dette hafve vi underscrefne, nemmelig Mag. *Hans Svane* paa sin Söns Veyne, nafnlig *Jacob Pederszen Nöring*, Her *Jens*

Fredrich Hofman paa sin oc sin Kiæristis oc Börns Vegne, saa oc Monsieur *Jörgen Jörgenszön*, Hendis Høj Greflige Naadis Ridefoged til Egede gaard paa Hendis Høy Grefllige Naadis Vegne, ofver været, med vore hænden undertegned, oc hoströgte Zigneter stadfæsted, att dette saaledis uryggelig paa begge sider skal holdis, oc hafve vi venligen ombedet Velærværdige Probsten Hr. *Claus Winslów* *), hand dette med os til Bekræfftelse vilde underschrifve og forsegle, oc udstæde os en Copie af denne Contract, som i Tybjerg Herridz Protocol er indföртt.

Næsby, d. 27. November 1703.

Jens Fredrich Hofmann *Jacob Pederszen Nörning.*
paa sine egne Vegne. (L. S.) (L. S.)

Paa min Söns Vegne. Paa mit Naadige Herschabs Veigne.

H. Svane. (L. S.) *J. Jörgensen.* (L. S.)

Til Vitterlighed efter begiering underschrifver

C. Winslów. (L. S.)

Anno 1706 d. 20. Julii hafver Hæderlige og fornemme lærde Mand Hr. *Jens Friderich Hofman* Sognepræst for Öster- og Wester Egede begiærit, at den forplict som hæderlige oc Wællærde Mand Hr. *Jacob Pedersen Nörning*, nu Medtienere for bemelte Öster- oc Wester-Egede Sogner hafver gifvet hendisz Høj grefvelig Naade til Samsöe, maatte i Protocolen införisz, da er Samme forplict ord fra ord, som efter følger:

No. 20. Fiire oc Tive Skilling: 1703. Efter Hendisz Højgrefvelig Naade til Samsöe, Frue til Rixdorf, Skönvejde oc Egede gaarder hafver i Hendis meget store Fromhed benaadet mig at være den Hæderlige oc Wællærde Maudsz Hrr. *Jens Friderich Hofmans* Medtienere i

*) Hr. *Claus Jacobsen Winslów*, Sognepræst for Næsby og Tyvelse Menigheder, en Farbroder til den berömte Anatom *Jacob Benignus Winslów*. *S. Nyerup*, om de lærde *Winslöwer*, i *Skand. Liter. Selsk. Skr. f. 1815*, s. 138.

Ordet til *Öster oc Wester Egede* Sogner, for hvilchen Naade Gud rigeligen belönne Hendis Höjgrefvelige Naade! Saa paa det, at Höjstbemelte Höjgunstige Patronesse maa være af mig forsichret om it Christeligt lif oc lefnits forhold, som det sig en Hæderlige Mand andstaar, Hvilchet jeg nest Guds hielp formoder at blifve: da forplicter jeg mig at lefve saa ædruelig oc schichelig, at ingen scha befinde mig i nogen druchenschab eller anden u-tidig sædwane med sværmen, Suus, Snus (sic) eller andet saadant, som det mig allerede forlagt er af mine gode welyndere, megit mindre lade mig af nogen bedrage at være Companion wed saadant, som enten drichelaf kunde op Egge, eller hosz Nogen, som ont hiertelaf der til schulde hafve, at sette splid oc u-Eenighed imellem mig oc min Sognepræst. Jeg forplicter mig oc den Contract, som min Hr. Fader Mag. *Hans Svane* har allerede paa mine Wegne seet udkastning paa, at indgaae oc holde, saa sant som jeg wil forsvare det for Gud oc all Christelig Öfrighed; Ingen giæld wil jeg medføre, ej heller naar jeg med min For Elschte Hierte kiærteste *Kirstine Hanszdaatter* blifver forbunden, at paaføre, paadet hun iche schall for min schyld lide Ilde, om jeg schulle wed döden affgaae, men mine Arfvinger paa min Side der til at svare, Alt dette befatter jeg den möje (sic) jeg vil söge Guds ære, Herschabets gode, föje och med mig fornöielsze, oc min Næstes opbyggelsze, af hvad stand oc Condition hand være kand, saa sant som Gud schal hielp mig. Datum *Wester Egede Præstegaard* d. 12. November Anno 1703.

Jacob Pederszön Nörning.

Til Bekræftelse *Hans Svane m. p.*

Effter begiæring til witterlighed: *J. Jörgenszön m. p.*

Dette at være rictig Copie effter Hr. Jacob Nörings udgifne forplict testerer wi underschrefne. *Actum ut supra.*

Claus Winslöv. P. Mandall. P. Printzholm.

4.

Til den danske Psalmehistorie.

I sin Fortale til Gradualen (1699) siger Kingo om Frederik den Anden: „Efter den søde Sangeres, den gudfrygtige Davids Exempel tog han Guds Kirke-Harpe i Hånden og befalede den ved sine åndelige Sangere at opstemme, endogså på sådan Tid, da han nu fast for 130 År siden, nemlig 1569 den 5. November lå mod sine Fjender udi Feltlejren for Varbjerg, og havde Våben i den ene og en snar Skrivers Pen i den anden Hånd.” Det er det Kongebrev, Kingo sigter til, som nedenfor skal meddeles. Det var i det sidste År af Syvårskrigen, da Kong Frederik lå for Varbjerg Slot, som Svenskerne havde inde og først overgav efterat der var rundet dyrt dansk Blod: den 6. November faldt Frands Brokkenhus, den 11. November Daniel Ranzau, begge Heltene fra Svarterå. Men midt under Kampbulderet glemte Kongen ikke Fredens Værk. I Sommeren samme År havde han stiftet Kommunitetet; fra Feltlejren for Varbjerg lod han udgå et kraftigt Brev til Rigens Biskopper, om alvorlig at sørge for at Stiftets Kirker havde de fornødne Böger, og at de holdtes i forsvarlig Stand. Gjenstanden kunde synes ringe i Forhold til de djærve Udtryk, som om man skulde mindes om, at Kongen førte „Våben i den ene Hånd, medens han havde en snar Skrivers Pen i den anden”; men den omdannede Statskirke var kun en Menneskealder gammel, og dens Lærere trængte til al den Oplysning og Vejledning de kunde få, uden at dog mange af dem endnu havde synderlig Sands for de tilvise udmærkede Böger til Kirkebrug, de som en Guds Gave nylig havde fået. Nu vilde Kongen smedde disse til Degnestolen; havde han kunde smedde dem til Degnen selv og Præsten, havde han vist gjort det, og

ment han havde da gjort Sit, og idetmindste, som Ordet siger, nödt Fårene tilvands. Den var noget håndfast men dygtig og djærv, den Tid der fulgte næst efter Reformationen, Anders Vedels Samtid. Den var djærv i Gjer-ning og djærv i Tale, og det ansås ikke for Drakonisk Stræng-
 hed at true en Præst med Embedsfortabelse, hvis en af Bögerne, der hörte til Kirken, bortkom eller blev beskadiget. Det er desuden Kristian den Fjerdes Fader, der lader sin Befaling udgå, og han "vil dertil finde Råd" om den ikke "uforsömmelig og med al Flid udrettes."

Dette Kongebrev til Biskopperne oplyser navnlig to Punkter i vor Psalmehistorie. Det godtgjør at Niels Jespersens Gradual er yngre end H. Thomissöns Psalme-
 bog, og at det fölgelig er urigtigt, når Pontoppidan (III, 405) siger at Gradualen udkom 1565. Af dette År er rig-
 tignok det Kongebrev som står foran Bogen, og hvori den omtales som færdig, men det må altså være affattet forud, sagtens da Hvervet blev Fyens Bisp overdraget, og i den Hensigt at ledsage Bogen, når den engang blev færdig. Hans Thomissöns Psalmebog udkom i Efteråret 1569, (Fortalen er dateret den 10. Avgust) og i nedenstående Brev til Superintendenterne (af 5. Novemb. s. Å.) omtales den som udkommet, medens der siges, at Niels Jespersen *har Gradualen under Hænder*. Den förste Udgave af denne er således da den bekjendte af 1573.

Dernæst ser man af dette Frederik den Andens Brev, at man gjør Enevoldskongerne Uret, når man siger, det var först dem der fandt på at lægge Psalmesangen i Bånd, og at den för hörte til de Ting Menighederne eller Synoderne kunde tage Bestemmelse over. Tvertimod var Hans Thomissöns Psalmebog omgærdet med endnu stræn-
 gere Privilegier end Kingos. Den sidste skulde vel være enerådende i Kirken, men om den förste hedder det ikke alene, at "den skal bruges overalt i Riget" og det ej blot

i Kirken, men "udi alle Skolerne og ingen anden"; men Superintendenterne må ej engang "tilstede nogen anden Psalmebog at købes, eller falbydes, enten paa Markeder eller andensteds, såvidt deres Stift sig strækker." Dette strænge Forbud blev imidlertid enten ikke ret længe overholdt, eller og har man fortolket det meget liberalt. Det varede idetmindste kun få År, før Bogens Forlægger, Lorentz Benedict, klagede over, at han ikke blot daglig med Sorg måtte se sin Bog eftertrykt, skönt han havde fornøjet og fyldestgjort Forfatteren hans Umag og Arbejde efter hans egen Villie og Begjering; men at endog Nogle understode sig samme Psalmebog "at mutere, forandre og forvende", og gave fore at de gjorde det for fattige Skolebørns Skyld som ikke formåtte at betale sal. Mester Hans's den store Psalmebog" (Fortalen til en Psalmebog, fra 1592, som selv indeholder ikke ubetydelige Forandringer i Hans Thomissöns). Ind i det 17. Aarhundrede er Forbudet sagtens gået rent ad Glemme, og man mindes kun derom ved at Moltkens og Cassubens Samlinger altid på Titelbladet gjøre opmærksom paa, at Mester H. Thomissöns Psalmebog findes i dem, foruden meget andet.

Brevet er her meddelt efter "Tegnelser over alle Landene X. Bl. 456 v." i Gehejmarkivet. I Ny Kongl. Samling Nr. 1128, som indeholder Kongebreve til Lunde Bisper i Tidsrummet 1478-1596, findes S. 158 en Afskrift af det der blev sendt til Tyge Asmundsen (1561-77), hvoraf et Par Steder, betegnede med [], her ere optagne.

Stift-Skriverne som omtales i Brevet vare de Embedsmænd "der paa Kongens Vegne oppebar hans og Kronens Part af Tienden og anden Rettighed, af Præsterne og Kirkerne i Landet", s. "Register over alle Landene Nr. 10 Bl. 456 v.", hvor Kaniken Hans Brolægger i Lund 1568 beskikkes til dette Embede.

Disse Embedsmænd fik samtidig med Superintendenten en Skrivelse fra Kongen, om at besørge det fornødne, som anmærket er i o. n. "Tegnelser" Bl. 456.

Stigtschriffuerne offuer alt Riigitt finge breff

Att skulle lade bliffue hoss huer sognekirke saa mögit aff Kirkens thiende som Mester Hans Tomesens Psalmebog og Mester Niels Jespersens gradual kand kiöbis fore saa oc saa mögit som skal bekostis paa Jernlencker till kirkens böger att fatte i.

udj k. M. feldtleger for Warberg 5. Novemb. A^o etc. 69.

Superintendenterne offuer alt Riigitt finge Breff som følger.

Viider att oss Elskelige hederlig oc höglerd mand mester hans tomessen sogne prest tiill wor Frue kirke vdj wor kiöbsted kiöbnehaffn haffuer nu Religionen tiill beste ladit vdгаа en psalmebog som er aff the höiglerde vdj vort Vniuersitet i kiöbnehaffn offuerseet oc approberit huilken wij ville skall brugis offuer alt riigit. Thj bede wij eder oc begere attj befaler alle herritzprouister vdj eders stigt att the tiilsiger kirke wergerne tiill saa mange kirker huer vdj befalninge haffuer att the tiiltæncker att kiöbe en aff for^{ne} ny psalme böger tiill kirkens behoff. Oc efftherdj wij forfare att en stor deel aff the Danske Bibler som kirkerne her vdj Riigit haffue kiöbt oc bekostit, tagis vd aff kirkerne oc brugis aff andre saa the ere mesten forderffuit oc somme maa ske med alle forröct hvilkit wij wgierne formercke oc for ingen deel ville tiilstede, Thi bede wij eder oc ville attj ther med vdj eders stigt haffuer it aluarligt oc flittigt indseinde oc huar som

nogen aff for^{ne} Bibler er komit fran kirkerne Attj tha bestiller thet saa att kirkewergerne thennom igien inddeler oc flier [igien] tillstede Och paa thett att huis bögger som hörer kirkerne tiill Bode the som alrede ere kiöbte oc her effther bliffuer kiöbte kirkerne tiill beste [mue stedtze bliffue wforryct hoess kirkerne] Bede wij eder oc ville attj forschaffe thet saa att besönderlig thisse epther schriffne böger som ere thend Danske Bibel for^{ne} Ny psalme bog Ordinantzen oc Manualen saa oc gradualen som oss Elskelige hederlig mand Mester Niels Jespersen Superintendent vdj Fyens stigt effther vor befalninge nu haffuer vnder hender oc med thet förste skall kome vdj prent oc vdj lige maade kiöbis tiill alle sogne kirker Mue bliffue indlagt vdj kirkerne oc med Jernkeder smidede oc hefttett tiill degnestolen saa att the altiit skulle ther bliffue tiil stede liggendis oc ey fran kirkerne enthen lones vdberis eller i andre maade forrückis Oc ther som her vdj nogen bröst eller sogneprestens forsömmelsse findis skall hand ther med haffue forbrutt hans preste embide. Wij haffue oc tiill thes ydermere befordringe tiillschreffuit stigt-schriffuerne vdj alle stigterne att the skulle lade bliffue hoss kirkerne saa mögit aff kirkens thiende att for^{ne} böger ther fore kunde kiöbes oc the lencker bekostis som högerne med skulle hefttis tiill deyne stolen effther som för er rördt. Samelidis bede wij eder oc ville attj bestiller thet oc i eders stift saa endelig forschaffer att thene for^{ne} ny psalmebog brugis vdj alle scholerne oc ingen anden oo attj icke tiillsteder nogen psalmeböger att kiöbis ey heller att föris tiill kiöbs enthen vdj markeder eller vdj anden stedtz saa wiitt eders stigt siig strecker andre end for^{ne} ny psalme böger som for^{ne} Mester Hans Tomessen haffuer ladit vdgaa. Fordrister siig nogen tiill att giöre modstand oc forhindring i saadan eders bestilling tha skulle i thet giffue oss tiilkiende saa ville wij ther

thil finde raad. Thette alt ville wij eder aluarligen befalit
haffue attj thet vforsömelig oc med ald fliid vdretter oc
bestiller oc ther offuer holder oc forschaffer att saa vdj
alle maade skeer wiid thend eed i oss suorit oc med for-
want ere oc saa framt i wor wnaade ville vndgaae.

schreffuit vdj kon. M. Feltleger for Warberg. 5. Novembris
A° etc. 69.

5.

To Munke-Rim

(efter Hdskft. Arn. Magn. 76 (8), Blad 27 og 126).

1.

Fides, spes et caritas
Swo fagre søstræ tree
Earum viget claritas
Swo holde ære the at see
Inter omnes feminas
Swo faa ære nw af thee

Vinum sumptum dulciter
Forderwær swo manghen man
Sic et mala mulier
Om hwn fongher wold ower hanum
Salomon fert taliter
Thet sigher han for sant

Omnis amor mulieris
Han ær swo swigefwld
Sampson probat verbis veris
Thet han er seldom hwld
Fellito corde defrauderis
Det er cober thet synes guld

Hamo piscis capitur
Swo swiges mangen man
Mellitis verbis quatitur
Han ey forstande kan
Et si sensus dabitur
Swo omwendes han

Adam fraude femine
 Han brødh wor herres bwdh
 Daud rex in semine
 Ther han kom thet j hwæ
 Petit uxorem vrie
 Tha synnedhe han modh gudh

Omnis homo caueat
 Schridher han meth en foodh
 Ne vigore careat
 Hannum stondher annen o moodh
 Si constanter erigat
 Tha fangher han thes wel boodh

Qui festucam irripit
 J sin brodhers øyæ
 Trabemque non decpit
 Han som wil for ødhæ
 Deus est qui conspicit
 Han dømme effther dødhæ

2.

Gamil och vngh thu thench ther paa
 huar vthroskaff ær oprwndhen
 thet iek vel beuise ma
 vthroskaff ær beffwndhen

Wthroskaff ær saa widhe spreth
 blandh legh och lære bodhe
 y blandh the quindfalk ær han mest
 the spotte en man aff hode ¹⁾

Then quinne meth syn falskæ listh
 hwn kan en man bedrøue
 thu tro mik santh iek sigher tik visth
 thu skal henne ord vel prøue

Quinne kerligheth iek aldrig
 prisse vill eller ære
 forthi han rekker ikke længher en
 man haffuer ath forthære

¹⁾ *hod* (håd), Spot, Kaadhed.

Nar pwnghen dingler with thith laar
tess mere hwn segh ath tik halke¹⁾
nar thine peninge ære forthereth
en annen hwn sik fangher

Hwn helser tik meth such och gradh
och feller faar tik thaare
thet er ey annet vdhen vask og draull²⁾
hwn vil en man saa daare

Nar hwn haffwer tik locheth aff
thet mere och thet mynne
saa skal thu tik ath styele gaa
eller meth skam af landet rynne

Nu haffue wi alle quinne kær
thet kan iek vel besyndhe
y tess deylegher ther hwn ær
thes løsser haffuer hwn syndhe

Jeg thet ey ene sye kandh
ath pygher voxe kloghe
en pige fangher seg saa snarth en man
som fisken napper kroghe

Salomon vor bode viss och klog
hans klogskaff gich offuer alle
thy vill iek for sanningh sye
en mesther mwne the hannum kalle

Salomon war bode viss och klog
som wi y skreffthen fynne
thet vil iek fore sendingh syge
han war alth sueghen aff quinne

¹⁾ *halke sig frem* er: hale sig frem (V. S. O.). Men dette *halke* eller *hdlike* er saetens et andet Ord; måske i Slægt med *hal*, glat, (jf. Kingos: Verdens *hale* Is); om dette skulde være et tilsvarende Go. *at gjøre sig lækker?*

²⁾ *draul*, læs Snak.

**Aktstykker af Hans Adolph Brorsons Liv
og Virken**

som Biskop i Ribe fra 1741—64,

meddeelte af *D. Pontoppidan*, residerende Capellan
til Domkirken i Ribe.

F o r o r d.

Forrige Aar modtog jeg fra en Præst i Sjælland den Opfordring, at nytte mit Ophold i Ribe til at levere danske Christne en Levnetsbeskrivelse af vor uforglemmelige Brorson, hvis hele Manddoms Liv og Stræben faldt netop her i Egnen og Stiftet. Jeg tog virkelig Tanken op, bar den nogen Tid hos mig, søgte efter alle de Meddelelser, jeg ansaae fornødne til dette Arbeide og henvendte mig navnlig til Randrup Sognepræst og Brorsons nærmeste Afkom for at erfare, hvad jeg maatte kunne samle til Mandens private og offentlige Livs Belysning. Men ligesom Præstearchivet i Randrup ved en ulykkelig Ildebrand var lagt i Aske, saaledes erklærede Brorsons Familie sig ogsaa ude af Stand til at meddele mig Kilder at öse af. Da uden Traditionen her i Ribe og Omegn er saa forunderlig död om Brorson, var jeg henviist dels til de faa tidligere meddeelte Bidrag til en Charakteristik af vor Kirkefader, dels til Stiftsarchivet og Bispearchivet her i Ribe. Uagtet jeg nu snart overtlyede mig om, at det her ikke fattedes paa tilstrækkeligt Materiale til at oplyse Brorsons Personlighed, saavidt den traadte offentlig frem i Embedets Forvaltning, saa fölte jeg dog efterhaanden mindre og mindre

Kald og Evne til at levere en fuldstændig Biographi af ham. Hvad jeg derimod ikke turde vise fra mig, var en indre Opfordring til at gjøre mig bekendt med Bispearchivets velordnede og velbevarede Materiale fra Brorsons Tid og dertil at lede op i det chaotiske Stiftsarchiv, om ogsaa her skulde findes noget Udbytte. Jeg gennemgik det Meste af 3 tykke Folio-Protokoller til Copier af Breve og Erklæringer fra Brorsons Tid og en lignende Landemods-Protokol, hvilke 4 Protokoller tilhøre Bispearchivet, og ved at søge og søge i Stiftsarchivet fandt jeg ikke heller saa faa skriftlige Vidnesbyrd om Brorson, og jeg har den Tro, at en fortsat Eftersøgen vilde bringe et betydeligere Forraad for Lyset. Hvad jeg nu, foruden den Glæde jeg selv har havt af at faae et klaret Syn paa Brorson som Biskop, tilstræbte og satte mig for, var af den store Masse Breve og Erklæringer at udtage saadanne Enkeltheder, som forekom mig i Særdeleshed skikkede til at belyse haade Mandens Person og Tidsalder, for ved disse Meddelelser muelig at give en Biograph et kjerkomment Bidrag og alle Brorsons christelige Venner et uforfalsket Vidnesbyrd og Udtryk af den Aand, i hvilken han levede, rørte sig og var som Biskop i Ribe. Jeg meddeler Aktstykkerne ganske uforfalskede, paa faa Undtagelser nær hele og holdne, og enhver Udeladelse er skeet for ikke at trætte hverken mig selv eller Andre med Uvæsentligheder. Jeg meddeler dem uden Commentarer, da ethvert Aktstykke deels i Reglen forklarer sig selv tydelig nok deels staaer isoleret i Materialet uden at Fortolkninger navnlig af historiske Spørgsmaal forefindes, saa at jeg let kunde gisne feil og lede vild. Idet jeg saaledes lader alle enkelte Stykker fremtræde i den nøgne Originalitet, vil jeg kun gjøre Undskyldning for den Inddelingsgrund, jeg har fulgt; thi jeg føler heelt vel, at den ikke er fast og sæder rigtig. Men da jeg vaklede mellem at vælge en chronologisk eller en

Real-Orden, kom det mig dog for, at den sidste, om end noget holdningsløs, var at foretrække. Derved er det ogsaa skeet, at Breve og Erklæringer baade til enkelte Mænd og Auctoriteter have faaet Plads i 3die Afsnit, som indeholder "Blandinger", og navnlig har jeg nödig villet adskille de tre sidste Breve under "Blandinger", fordi disse have en særlig politisk Interesse og faae det især ved at læses samlede.

Skulde nogen Læser af disse Meddelelser finde Anledning til at gjøre Spørgsmaal og ønske Oplysninger, som jeg maatte være istand til at besvare eller give, da vil det naturligviis glæde mig at kunne være til Tjeneste. Maatte kun ingen Læser savne den Glæde, jeg selv har fundet i at gennemgaae og prøve en stor Mængde af vor Brorsons skriftlige Efterladenskaber og efter mit bedste Skjøn at vælge og meddele det Bedste!

Ribe i December 1849.

A.

Breve til General-Kirke-Inspections-Collegiet og Cancelliet (Kongen).

1.

Deres Excellence og samtlige høie Herrer ved dette General-Kirke-Inspections-Collegium takker jeg underdanigst og ydmygst, at De har været saa naadig og gunstig at tilstille Bartold Hesseldahls indgivne Klagemaal til min Erklæring; og ihvorvel det gjør mig ondt, at det stakkels Menneske farer saa uophørlig fort i hans vilde Væsen, er jeg der-

(10*)

hos forsikkret om, at saadanne hans Bemöielser langt imod al hans Formodning desværre aabenbarer hans egen elændige Tilstand, som ikke kan dölges, naar jeg her eenfoldig fortæller, hvordan med den hele Sag er til-gaaet. Saasnart Hans Konglige Majestæts allernaadigste Befaling om Commissionens Ophævelse paa Romøe, om Hesseldahls Underholdning af Degnekaldet med Videre var ankommet, sagde jeg ham ikke selv noget derom, efterdi han endnu af Alle passerede for afsindig, og Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Ordre lyder, at jeg skulde sige ham Kongens allernaadigste Resolution, naar han var kommet til sig selv, men forkyndte hans Kone det, som da var her i Byen. Men som Konen sagde, at han var ved Forstand, han og kort derefter begjerede at tale med mig og forlangte at höre det Kongelige allernaadigste Rescript samt Copie deraf, fik han begge strax efter sit Önske. Han havde samme Tid den Begjering til mig, at jeg vilde indcassere aarlig for ham de Penge, som han skulde have af Degne-Tjenesten. Nu veed Gud, hvor gjerne jeg vilde gjøre ham al den Tjeneste, jeg kunde; men efterdi han er et Menneske, som i alle Ting søger at indvikle sig paa Folk, og en Mester til at söge Sag i de alleruskyldigste Ting, undslog jeg mig derfor, især jeg ved denne Leilighed fik et stort Beviis paa det, som jeg ellers havde hört sige, at han er capabel at bevise den störste Utaknemmighed imod dem, som har beviist ham meest Godt; thi da jeg gav ham Anslag paa dem, som havde beviist ham meest Godt, til at cassere hans Pension, især nævnede Dr. Anchersen, som baade med Mad og Penge havde gjort ham stor Bistand, fornam jeg, at han var meget ilde tilfreds med ham, hvilket mere afskrækkede mig fra at tage mod hans Penge, men formedelst hans uophörlige Paatrængsel sagde, jeg vilde tage det i Betænkning, sagde og siden, at vilde

min Amanuensis gjøre det, vilde jeg tillade det, men aldrig har jeg lovet ham, at jeg vilde gjøre det, som han ikke undseer sig ved falskelig til de høie Herrer at angive.

Anlangende den Memorial, som han kalder en Supplik og foregiver jeg skulde have forlangt at indgives til mig, da har jeg fra først til sidst lovet ham, at han skulde i alle Ting skee Ret, ligesom jeg og baade mundtlig og skriftlig har handlet med Sognepræsten paa Romøe derom og gjort min Flid, at han kunde erlange alle billige Pretensioner, ja heller over end under, men da han vilde have en og anden Ting særdeles hans sidste Aars Indkomst paa Romøe angaaende skriftlig decideret, svarede jeg, at det skulde gjerne skee, dersom han vilde indgive sin Pretension til Stiftamtmanden og mig, men at jeg efter hans uophørlige Paastand skulde ene afgjøre den Sag, var ikke i min Magt; desuagtet, da jeg nogle Gange har sagt ham det, og han for Gud og sin Samvittighed er overbeviist, at jeg bemeldte Sag ikke kan afgjøre i Følge det Kgl. allernaadigste Rescript af 3die November sidstleden, har han ikke været tilfreds med tit og ofte at overløbe mig derom, men endogsaa søger dermed at afmale mig for de høie Herrer som Een, der ikke vil lade Folk skee Ret. Hvad angaaer, at Hr. Neves Søn efter mit Raad skal have beskikket ham med 2 Mænd, da forholder det sig saaledes: Hr. Neves Søn kommer til mig og beklager, at da han paa sin Faders og Romøe Sognefolks Vegne havde været hos Hesseldahl for at betale ham det første Qvartal af den ham af Hans Majestæt allernaadigst tillagte Afgift, men Hesseldahl vilde ikke qvittere derfor, vidste han ikke, hvorledes han dermed skulde forholde sig, begjerte derfor mit Raad, som jeg ikke vidste bedre, end at han i tvende Mænds Overværelse tilbød ham Pengene, at det ikke siden skulde hedde, de ingen Penge vilde betale ham, hvilket var jo i sig selv

ikke alene uskyldigt, men endog ved slige Omstændigheder nödvendigt.

Af denne min korte og underdanige Erklæring seer Deres Excellence og de höie Herrer min Opførsel i den Sag og en Pröve af Hesseldahls Konst til at sætte en sort Farve paa uskyldige og redelige Forretninger, ja Beviset paa, at han er et intrigant Meeneske, der finder Fornöielse i at gjöre Fortræd. Det Allerværste er endnu, at han derunder gjerne vilde ansees for at have nogen Nidkjerhed for Guds Ære, og da han ikke ret understaaer sig at lade sig mærke dermed for dem, som han kjende, saa bruger han desto mere skriftlig hos dem, som ikke kjender ham, og allermeest paa de Steder, hvor han mener at besmykke sin onde Sag, hvorhen ogsaa hörer dette, at han endelig paa en tvungen Maade skal i hans Memorial til de höie Herrer have indført, at han gaer i Bön hos Provst Stockemark, hvilket og uden Tvivl er hans fornemste Öiemed, hvorfor han kommer der, at det maatte blive General - Kirkeinspectionen bekjendt, thi anden Hensigt veed man ikke at finde, naar man betragter hans Vandring. Alt dette har jeg ei kunnet undlade, endeel for at oplyse hans Memorial, endeel for at lægge den rene Sandhed og min Uskyldighed for Dagen, men langt ikke for at disrecommandere ham; meget meer vilde jeg underdanigst og ydmygst bedet, at han maatte naadigst og gunstigst conserveres ved den ham allernaadigst tillagte Pension af Sognekaldet, saasom han ellers, som intet kan fortjene, paa ingen Maade kan subsistere.

Ribe, den 29. Mai 1742.

2.

Det slette Rygte, som Sognepræsten for Nykirke og Give Menigheder, Hr. Johan Bilhardt har paa sig om ad-

skillige forargelige og liderlige Gjæringer, er saa anstødeligt, at jeg ikke kan undlade, for Deres Excellence og samtlige høie Herrer Sagen at anmelde, for derefter at udbede mig Deres Raad og Betænkning i saa vigtig og vanskelig Sag.

Saasnart bemældte Præstes onde Rygte ved mit Embedes Tiltrædelse blev mig af Adskillige foreholdt, har jeg fra den Tid af brugt al mulig Flid for at faae noget Tilforladeligt, hvorpaa man kunde grunde sin Paaanke, men til Dato ikke fundet Anklagelse eller Anklagere (efterdi Alle frygte ham som en Mand, der er mægtig dreven i Processer) undtagen vedfølgende uden Haand og Navn, som giver Anledning til, hvorledes Sagen kunne oplyses. Men som det er utaaleligt at høre slige Ting, der ere grove Mørkhedens Gjæringer, spargere som en Mand, som burde være et Lys for Andre, saa vilde jeg herved udbede mig Deres Excellence og høistærede Herrer Raad og Betænkning, hvorledes hermed skulde omgaaes :

om De formene det var nok ved Requisition at tage Attester af alle Præsterne i Nörvangs Herred og deromkring paa deres Samvittighed angaaende Hr. Bilhardts Berygtelse og Opførsel, for derefter allerunderdanigst at demonstrere Sagen for Deres Kgl. Majestæt med Forestilling, at slig berygtet og forargelig en Mand burde removeres fra Embedet og en anden ham igjensættes, som Menighederne kunde forestaae ;

eller og Deres Excellence og høistærede Herrer finde for godt at han ved ordentligt Lovmaal bör tiltales, og hans Forhold ham overbevises (hvilket kan vare længe formedelst hans bekjendte Udflugter og Vidtløftighed), Deres Excellence og høistærede Herrer i saa Fald vilde da allerunderdanigst forestille Sagen for Deres Kgl. Majestæt og udbede beneficium, at Sagen contra Hr. Bilhardt maa ved alle Retter paa slet Papiir og uden

Betaling föres , da jeg derefter ikke skal mangle at constituere Actor til Sagens lovlige Paatale. Og efterdi Hr. Bilhardt har Rang med Slotspræsterne i Kjöbenhavn og selv *jus vocandi* til sine Nykirke og Give Menigheder og siges nu at ville kalde Een til Adjunctum og Successorem , saa kan jeg ikke forbigaae at melde det , om Deres Excell. og höistærede Herrer maatte i slig Fald finde for godt dette Hans Kgl. Majestæt til den Ende allerunderdanigst at remonstrere , med Begjering , at ikke noget af Hr. Bilhardt udstedt Kaldsbrev allernaadigst bliver confirmeret förend Sagens Udfald , da han nok vil blive uværdig til baade selv at betjene saa og kalde Nogen til dette hellige Embede , saafremt det Mindste af saadanne Ting , som Rygtet er fuldt af , bliver ham lovligt overbeviist. Udi Erwartning af Deres naadige og gunstige Betænkning herudi lever jeg med al underdanig sumission og confid. etc.

Ribe , den 17. September 1744.

3.

Til Cancelliet.

Naar jeg efter Deres Kongl. Majestæts allernaadigste Befaling og min allerunderdanigste Skyldighed skal give min sandfærdige Erklæring over Supplicantens Niels Hjortlunds allerunderdanigste Memorial , er det til Sagens desto mere Oplysning nödvendigt , at jeg allerunderdanigst beretter , at bemeldte Niels Hjortlund , omendskjönt han saavel i denne hans allerunderdanigste Supplique , som ellers vil passere for en eenfoldig og fattig Bonde ved Misbrug af det ham betroede Pund samt havende Lyst til Processer og Rettergang derudi saaledes er övet og drevet , at han i Snedighed (jeg vil ikke just skrive Underfundighed) har faa , der er ham voxen , hvoraf han noksom har givet Pröver ved

de mange for Retten brugte Protester, protocollationer og Udflugter, hvorom udförlig vidner de adskillig for geistlig og verdslig Ret holdte Forhör og förte Tingsvidner, som til Deres Kgl. Majestæts allernaadigste Eftersyn tilligemed denne min allerunderdanigste Erklæring havde blevet over-sendt, dersom de ikke vare saa mange og vidtlöftige, at Posten derved for meget vilde graveres. Den ellers deraf om ham havende Idee bestyrkes fremdeles ved nöie Be-tragtning af hans övrige Omgang og Opførsel, hvoraf jeg alene herved allerunderdanigst vil anföre et og andet Exempel. For nogle Aar siden skeer det, at en Smeds Kone af Vor-basse Sogn, som levede hele Menigheden til Forargelse, af Sognepræsten samme Sted bliver afholden fra Sacra-mentet. Saasnart Niels Hjortlund fik det at vide, erböd han sig strax at ville paatage den Sag og see hende uden publice absolution eller længere Henstand til Sacramentet forhjulpen. Derpaa bliver en Attest om bemeldte Kones ulastelige Forhold skrevet, og af Sognemændene under-skrevet. Saasnart nu Niels Hjortlund havde faaet samme, giver han i Smedens Navn en Klage ind til mig over Præsten, at han nægtede at antage hende til Sacramentet, omend-skjönt han formeente hende at være uskyldig, hvilket han af hosfølgende Attester vilde bevise. Men som Mandens mig forhen bekjendte Naturel foraarsagede hos mig nogen Misstanke om Attesternes Rigtighed, lod jeg samme lovlig undersøge, hvor da befandtes, at ikke alene Original-attesterne tildeels i Stilen differerede fra de til mig ind-sendte Copier men endog Lovens Eed under Originalerne med anden Haand, Pen og Blæk var undertegnet, da det af Tingsvidnet under 22de September 1744 ved mange Vidners eedelige Udsigende bevises, at benævnte Eed ikke var under Attesterne, da de af Sognemændene bleve under-skrevne; at jeg ikke skal melde om, hvorledes han i et Brev til Smeden af 18de Mai 1743 skriver, at han den

samme Sag angaaende har været hos mig paa Lydomgaard i Vester-Herred (uagtet jeg aldrig har været paa det Sted, end mindre seet eller talt Niels Hjortlund der), og i et andet uden Datum har han ikke undseet sig ved at skrive samme Mand til, at han for desto snarere at gaae sin Sag vel igjennem, har foræret mig 2 Specier og min Famulus 4 Mk. dansk, hvilken Beskyldning vel i sig selv er temmelig nærgaaende, men da Herren veed, at det er en grov Calumnie og Usandfærdighed, saa er det mig ogsaa nok; at han samme siden for Retten har fragaaet; hvorledes hans Omgang har været med hans egen gamle Fader, med hvilken han forhen offentlig har procederet, er Gud og hver Mand i Egnen bekjendt; hvorledes han tverimod hans dyre Eder og contestationer har villet forurette Grindsted Sognemænd ved Tiendens Oppebørsel m. v., det vil Deres Kgl. Majestæt allernaadigst behage at erfare af Sognepræsten Hr. Claus Haagens indhentede Erklæring, som herhos in copia til Deres Kgl. Majestæts allernaadigste Eftersyn allerunderdanigst vedlægges. Og som da saadan hans Omgang var hele Menigheden bekjendt, han ikke heller efter Sognepræstens derom först i Eenrum og siden i Medhjælpernes Overværelse gjorte Formaniger har villet erkjende og deprecere sin givne store Forargelse, er Præsten nødtvungen mod saadan et i sin Forargelse fremturende Lem at bruge Kirkens Disciplin, og kan jeg ikke see, at Præsten derudi har forscet sig men meget mere, om han ved saadan Niels Hjortlunds ubødfærdige Tilstand havde continueret i den forhen snarere formegen end forliden brugte Lemfældighed; thi som han er en Huusholder over Guds hemmelige Ting, saa staaer han ogsaa til Regnskab og Ansvar for sammes administration, og Guds Ord tilholder ham nöie at paaagte, at Perler ikke skal kastes for Sviin, ja Deres Kgl. Majestæts paa Guds Ord grundede Lov forbyder i den af Præsten i hans Erklæring allegerede Ar-

tical uden publique Absolution at antage dem til Sacramentet, som ere overbeviste Meen-Eed m. v. Thi kan jeg ikke andet end paa Præstens Vegne allerunderdanigst udbede Deres Konglige Majestæts allernaadigste Haandhævelse over ham i hans Embede, med allerunderdanigst Forbøn, at han, som foruden den tvende Gange erlidte Fæstyrning har maattet gjöre saa store Bekostninger paa Tingsvidners Förelse etc. fra videre Process med denne vidtlöftige Mand allernaadigst maatte forskaanes, hvorved ikke alene andre retsindige Lærere meget vilde opmuntres til at forrette Deres Embede med al Alvorlighed efter Guds Ord og Deres Kongelige Majestæts allernaadiste Lov og Forordninger, men endog Andre, som kunde være ligesindede med Niels Hjortlund derved afskrækkes baade fra deres onde Levnet og Forsæt ved Processer at fatiguere deres Sjelesörgere, hvis Indkomster, fattige Omstændigheder og övrige Embeds Forretninger forbyder dem at udholde samme; og kunde da denne Sag uden videre Process allerlettest vorde afgjort, om det maatte behage Deres Kongl. Majestæt derudi selv allernaadigst at decidere, at Supplicanten Niels Hjortlund uden foregaaende publique deprecation i Grindsted Kirke til det höiærværdige Sacrament ikke maa admitteres, samt at han til aabenbar Skrifte ikke maa antages förend han viser mere Lydighed mod hans Lærere, som skulle gjöre Regnskab for hans Sjel, og lader sig af Guds Ord lede til den rette Vei til Salighed; paa hvilken Maade den foragtede Kirkedisciplin, som dog burde være en Muur og Gjerde mod den i christne Lande herskende Ugudelighed og deraf flydende Guds retfærdige Dom og Vrede, nogenlunde kunde vedligeholdes. Thi som Processer er denne Mands Element, saa er og hans Hensigt ved den allerunderdanigst ansögte Commission slet intet andet end ved Rettergang og derved tusinde brugte Konster at fatiguere og overvælde Præsten og saaledes

bane sig Veien til det höiærværdige Sacramente at nyde uden nogen sin Synds Erkjendelse eller Forsæt om allermindste Levnets Forbedring. Jeg indstiller alle Ting til Deres Kongl. Majestæts höikongelige Naade og Nidkjerhed for Guds Ære og hans Kirkes Bedste; og Herren den store Overhyrde skal derfor uendelig velsigne og glæde Deres Kongl. Majestæt i Tid og Evighed!

Ribe, den 16. August 1748.

4.

Til Cancelliet.

Da jeg paa min Visitats i Hjerm Herred er kommet i Erfaring, hvorledes Beboerne paa den lille Ö Vænøe, som er annecteret til Hjerm og Gjemsing Menigheder her under Stiftet höiligen ere at beklage i Henseende til at deres Præst, som boer paa det faste Land, undertiden om Vinteren formedelst den farlige og sær vanskelige Overfart, som endog har kostet en Præstes Liv, ikke kan komme der til Landet at forrette sit Embede med Prædiken, Sacramenternes Administration, Syges Besøgelse i deres Dödsstund m. v., saa har det alletider lagt mig meget paa Sinde, hvorledes disse arme Indvaaneres höie Trang paa nogen Maade kunde afhjælpes, hvorfor jeg ogsaa har bedet Hr. Consistorialraad Thomas Jermin, som er Sognepræst til Hjerm og Gjemsing samt dette Vænøe, paa det nöieste at overtænke Sagen og söge at udfinde et Middel, hvorledes saadan Mangel kunde remederes, saa jeg da Deres Kgl. Majestæt til forventende allernaadigst Approbation allerunderdanigst vilde forestille, til hvilken Ende han ogsaa ved den derværende Capellan-Vacance har tilskrevet mig med fölgende hans originale Brev, hvorudi han ikke alene godvillig afstaaer samme Vænøe Kald og lover paa egen Bekostning at lade opsætte til Præsten et

beboeligt Huus, men endog gjør det Forslag, at den Sognepræst, som paa Öen blev beskikket, skulde tillige nyde Degnens og Skoleholderens Indkomster, paa den Maade, at han ved en Anden skulde forsyne Degnestolen og selv informere Ungdommen, hvilket i Henseende til, at Menigheden kun er liden, ogsaa gjerne kunde lade sig gjøre, allerhelst bemeldte Consistorialraad erbyder sig at fornöie Degnen for de faa Indkomster hannem af dette lidet Kald kunde tilkomme. Men, allernaadigste Konge! om end alle disse Indkomster til en Sognepræst bleve henlagte, saa vil det dog blive ganske lidet for ham, da Sognets Hartkorn kun skal være noget over 50 Tdr. Desaaarsag man med desto større Vished kunde vente at faae en retsindig Mand dertil, dersom det maatte behage Deres Kgl. Majestæt, som selv allernaadigst har *jus vocandi*, af Kgl. clemence at give Præsten allernaadigst Löfte om promotion efter 6 Aars tro Tjeneste og allernaadigst forunde ham Kaldsbrevet gratis. Jeg indstiller alle Ting til Deres Majestæts allernaadigste Resolution, og herudi saa meget desto mere implorerer allerunderdanigst Deres Majestæts Naade og Mildhed, som dette Forslag sigter til Guds Ære og disse Deres Kgl. Majestæts fattige Under-saatters aandelige og evige Velfærds Befordring.

Ribe, den 23. Juni 1749.

5.

Til General-Kirke-Inspection-Collegiet.

Da Deres höigreveelige Excellence og samtlige höist-ærede Herrer General-Kirke-Inspectores ved naadigst og gunstigst Skrivelse af 6te hujus forlanger min Erklæring om den opkomne Stridighed mellem Sognepræsten Hr. Jörgen Fog til Feuling og Holsted Menigheder og de tvende Bønder S. P. O. og H. J. i Feuling Sogn, saa

indberettes herved underdanigst og ydmygt Sagen i sin rette Sammenhæng saaledes som følger :

I November Maaned 1759 anmeldte ovennævnte Sognepræst, at benævnte Mænd ikke vilde lade den ene sin Søn, den anden sin Broder med andre Confirmander gaae til Degnen. Da jeg spurgte, om dem fattedes Kundskab, efterdi han vilde have dem til Degnen, svarede han, at han for den Skyld ikke forlangte dem derhen men Andre til Exempel og det i Følge Skole-Instruxen af 23. Jan. 1739, som siger, at Degnen skal være forpligtet efter Præstens Anviisning at öve Saadanne i det Mindste een Gang om Ugen, samt Skole-Fundatsen, som forbinder Degnen at føre dem til Perfection; at de til Confirmation og det höiærværdige Alterens Sacramente kunde eragtes at antages. Og som jeg nu ansaae dette for en Iver hos Præsten for Ungdommens Underviisning, men de Andres Forhold derimod for en Særsindethed og Gjenstridighed, især da een gang kun blev forlanget, at de skulde lade Börnene gaae 5 ad 6 Dage til Degnen i Skole, saa resolverede jeg, at de skulde lade dem gaae den ommældte Tid i Skole, eller takke sig selv, om deres Börn til Confirmation ei bleve accepterede. Men jeg tilstaaer gjerne, at jeg uden Tvivl var gaaget en anden Vei, dersom de tvende Bönder, da de kom til mig med Bitterhed og Pukken, om de ikke strax fik den Ordre til Præsten som de vilde, kunde i den Sted stillet mig Sagen for som den var i alle sine Omstændigheder. Jeg ventede desuden aldrig andet, end ved min Resolution at faae dem bevægede til Lydighed, og kunde ikke troe, at Nogen var saa unaturlig, at kunne udvælge for sig og Sine saa stor Fortræd i Stedet for saadan liden Föielighed. Men de bleve ved deres Mening og Drengene af Præsten udelukte ei alene fra Confirmation, som var mig meget ukjært, men endog fra hans Information.

Nogen Tid derefter, nemlig den 6te Mai, forlange bemeldte tvende Mænd af mig, at jeg ved en upartisk Provst eller Præst vilde lade offentlig for Menigheden deres Börn examinere med de Bedste af dem, som vare blevne confirmerede, da de vilde bevise, at de ikke havde nær saa god Kundskab som deres Börn. Men hvor gjerne jeg igjen vilde föie de stakkels Folk i alle muelige Ting, kunde jeg dog ei resolve dertil. Jeg ansaae det meget betænkeligt, ei alene fordi det var Sognepræsten meget imod efter hans Skrivelse til mig af 4de November 1760; thi dersom disse efter almindelig Formodning vare blevne befundne dygtigere end de til Confirmation antagne, vilde det blevet et hardt Anstöd hos Almuen for Præstens Embede, som man gjerne intet skaaner; men endog især, fordi der var stor Splid og Forvirring i Menigheden over denne Sag, saa jeg frygtede for onde Hændelser, ifald saadan Examen var bleven foranstaltet, at jeg ikke skal tale om, at bemeldte tvende Drengene vare blevne udelukte fra Confirmation ei for Mangel af Lærdom men Lydighed. Men efterdi Mændene paastode, at de behövede saadant Beviis om deres Sönners Dygtighed til dermed at belægge den Klage, som de agtede at indgive paa höiere Steder, holdt jeg det raadeligere, at Provsten med Assessores for sig kaldte og examinerede dem, for at erfare og bevidne deres Kundskab, samt om og hvordan de fandtes beqvemme til at confirmeres. Men da Provsten var en Svoger til Hr. Fog, forsaarsagede dette og Betænkning og Opsættelse, allerhelst, da jeg erindrede, at de tvende Mænd i Skrivelse til mig af 6te Mai 1760 tilforn selv havde protesteret derimod.

Imidlertid som disse tvende Bønder meget tit kom her til Byen, ja ofte til mig med deres Procurator anlangende denne Sag, og jeg derved fandt mangen Leilighed til at forestille dem, hvilken jammerlig Tilstand i en

Menighed det var, naar der var Splid mellem Lærere og Tilhørere, som burde staae i den største Enighed til at forarbeide paa begge Sider deres Saliggjøreelse med Frygt og Bævelse, saa mærkede jeg aldrig hos dem saadan Gjenstridighed og Forbittrelse som før, men derimod efterhaanden mere og mere en Længsel efter at forliges med deres Sognepræst, forsikkrende, at de vilde gjerne föie sig i alle Ting saavidt muligt; den Sag med Degnen skete ikke af Modvillighed, de holdt deres Börn fra ham, ei alene fordi de intet lærte der, men fordi Degnen havde Had til dem, saa de ikke kunde före over deres Hjerte at lade dem gaae derhen, vilde ellers gjerne fornöie Degnen for deres Börn og i det Övrige bevise hvad de sagde.

Men da dette gav mig paa den ene Side noget Haab om, i nogen Maade at faae denne Forargelse dæmpet, saa gjorde det mig derimod desto mere ondt, at jeg ikke mærkede hos Præsten den Omhyggelighed til at vinde dem med Kjerlighed som jeg önskede; og især bedrövede mig, at da disse Mænd saavidt jeg mindes ved Juletider tilböd, at deres afviste Börn skulde gaae med de nye Confirmander til Præsten at undervises saatit han vilde, at han endda ligestærkt paastod, at de skulde gaae i Skole hos Degnen. Mig syntes: 1) hvad de tvende Bänder angik, at havde de forseet sig, da havde de og lidt derfor tilstrækkelig, deres ustandne Fortræd, mangfoldige besværlige Reiser og Omkostninger vare meget større end Nogen skulde troe; — og 2) hvad Börnene angik, da har jeg tilforn beklaget, at jeg i Begyndelsen kunde ingen ret Indsigt faae i adskillige Ting i denne Sag, i hvor meget jeg end bemöiede mig. Præsten og Provsten, som skulde givet mig samme, vare, saa syntes, interesserede i Sagen. Saaledes havde jeg kun en slet Tanke om de to Dreng, fordi de i Præstens Breve ledte kun ulydige og gjenstridige. Men siden jeg mærkede, at han forstaaer den

Ulydighed og Gjenstridighed imod Kongens Forordning, nemlig at de ikke gik i Degnens Skole, og han vidste, at det var dem forbuden at gaae til Degnen, han og aldrig har givet dem Skyld for noget andet end det samme, følgelig var fra først af beviist om deres Uskyldighed, hvorfor giver han dem da de hestligste Navne, hvorfor jog han da uskyldige Börn bort fra sin Confirmation? da de saa gjerne vilde blevet der; hvorfor hjalp han dem ei til Confirmation, da han aldrig har nægtet, at det jo kunde skee? Kunde han ikke anklaget Forældrene for Övrigheden til Afstraffelse, naar de vare skyldige, og skaanet de Uskyldige? Ja med hvad præsteligt Hjerte kunde han udelukke Saadanne fra Confirmation og det ei alene paa et heelt Aar men endog atter igjen paany afvigte Qvasimodogeniti.

Jeg foreholdt ham, at den allernaadigste Instrux's Öiemed nemlig Börnenes forsvarlige Underviisning var opfyldt, som för er beviist; desforuden staaer der vel, at Degnen skal være pligtig til at lære hvo ham auvises, men ikke at de skal gaae der i Skole, som det ikke behöve. Ved denne Perfection, som Degnen efter Fundatsen skulde före dem til, forstaaes vel her ingen anden, end den han pleier at give sine Disciple; at Andre af dem tager ondt Exempel var en Følge af hans unödige Paa-stand. Thi i slige Tider fölger hver sit Partie; alt dette faldt, naar man viste Kjerlighed og Föielighed. Desuden var den Sag let hjulpen, thi de, som ikke behövede Degnens Information, var det Synd at jage derhen. Det vilde give en slet Opmuntring for flittige Disciple, om de skulde nödes til at holde Skolegang ud med de Dovne, bare for Exemples Skyld. Der maa jo bruges Forstand i alle Ting, og derfor befaler den allernaadigste Instrux, at det skal skee efter Præstens Anviisning, som bör for staae hvo der bör og hvordan de bör undervises. De,

som behövede Degnens Information, og vilde ikke, kunde man let lære det, nemlig foruden anden med den retfærdige Straf, som de tvende Drengene lide uskyldig, og som vel ingen let skulde lystes ved at fortjene. Her burde man for Alting faae denne Forargelse i Menigheden dæmpet, allerhelst det kunde skee ved saa liden en Föielighed, og især betænke, hvor langt det er fra den allernaadigste Instrux's Mening, ja hvor stridende mod vor allernaadigste Konges allermildeste Hjerte, at hans Forordning bruges til at plage hans uskyldige smaa Undersaatter.

Af ovenbemeldte vil Deres höigrevelige Excellence og höistærede Herrer naadigst og gunstigst mærke:

- 1) Hvad Böndernes Paastand er, at, efterdi de have holdt deres Börn paa det allerflittigste i Skole, saa de vidste hvad Andre lærte hos Degnen, saa vilde de ikke, at de der skulde spille deres Tid med videre, som ovenfor er meldet.
- 2) Sognepræstens Paastand er denne, at Degnen er skyldig at undervise de Unge efter Kongelig allernaadigst Instrux og Præstens Anviisning. Og da han nu har anviist disse to Drengene at gaae til Degnen, saa vil han blive derved til det Yderste, og det er den Nidkjerhed, han i sine Breve beraaber sig paa mod Kongens Forordninger.

Men da her var nu intet Haab til nogen kjerlig Forening, og de tvende Bönder igjentog deres Begjering om at faae deres Drengene examinerede, skrev jeg i Dec. 1760 til Provsten i nærmeste Herred, Hr. Jochum Frederik Neumann i Gjörding, at han med tiltagne Assessores vilde indkalde bemeldte Mænds Börn, nöie overhøre dem i Saliggjorelsens Kundskab, skrive hvert Ord, som blev spurgt og svaret, i en Protokol og mig samme derpaa tilsende.

Men inden denne Examen blev foretaget, indfandt sig hos mig oftbemældte tvende Mænd tilligemed en forstandig Mand af deres Egn, som foreholdt mig mit Løfte, om selv at komme til Feuling for at see Sagen nedlagt. Det gjorde mig hjertelig ondt, at jeg nu som tilforn ved svagt Helbred var hindret, allerhelst da jeg bemærkede hos bemældte tvende Mænd endnu større Længsel efter at forliges med deres Præst; overtalede derfor Apotheker C. her i B., en christelig, forstandig og sagtmodig Mand, som er Svoger til oftbemældte Hr. Fog, först at reise derhen til samme Forlig at stifte, hvilken ogsaa, da han mærkede Mændenes Attraa efter Fred, var strax villig og tog Af-tale med dem, at han vilde komme derhen anden Dagen derefter, og at de skulde holde sig hjemme indtil der kom Bud til dem at möde ham i Præstegaarden.

Da imidlertid var ankommen Indkaldelse fra Provsten i Gjörding, at de skulde anden Dagen möde til ovenbemeldte Drengenes Examen, og de nu ikke vidste, hvad de helst skulde udvælge, besluttede de at söge Forliget, som dem var meest angelegen; thi begge Steder kunde de ikke være, da Hunderup Kirke, hvor de skulde möde, ligger 2 Mile derfra. Saaledes have Mændene svaret mig, da jeg spurgte: hvorfor de ikke mödte Provsten og Assessores i Hunderup Kirke; og det er den Ulydighed, hvilken Hr. Fog taler om, at de har viist mod Hr. Provst Neuman.

Imidlertid gik det mig nær, at ei alene denne Examen men endog ovenstaaende Forlig begge paa eengang bleve forhindrede. Thi vel indfandt Apothekeren sig i Feuling, men Hr. Fog, formodentlig for at afskrække ham og en god Ven, som var med i samme Ærinde for at tale om Forlig, viste dem mine allerförste Breve i denne Sag, da denne dog nu havde en ganske anden Skikkelse; og maatte de gode Mænd reise af med den Tak: „om de ikke havde andet at bestille“.

Hvor inderlig det krænkede mig, at saadan Strid og Forargelse, som endog udbreder sig i andre Sogne, skulde fremture ved bare stiv Paastaaenhed, kan Ingen udsige. Jeg skrev derfor en Ordre til Hr. Fog af 26de Januar om at antage disse Drengene og atter een af 6te Februar, da jeg samme Tid faldt i en meget haard Sygdom, som varede hele Fasten igjennem.

Dog — da jeg kom mig lidt igjen imod Paaskefesten, og erfarede, at Hr. Fog skulde atter ville udelukke de tvende fattige, uskyldige Drengene, skrev jeg 2den Marts paany en Ordre til ham, som alle tre hermed underdanigst og ydmygst vedlægges. Men da jeg af hans Svar ei kunde sec, hvad Vei han vilde, skrev jeg til Provsten i Herredet Hr. Bützow, at saafremt Hr. Fog ikke vilde tage de tvende Drengene til Confirmation, Provsten da vilde kalde dem for sig, og naar han fandt dem beqvemme, antage dem blandt sine Confirmander. At Provsten har tilskrevet Bønderne, men at de ikke forstode, at Brevet var fra Provsten, begge sees klart af deres Underskrift; og det er denne Ulydighed, som Hr. Fog taler om, at de have beviist mod Hr. Provst Bützow, da de ei vidste, at han havde skrevet dem til. Vel skrev Provsten mig til, om han atter skulde indkalde dem, men efterdi jeg fik Brevet for sildig, gik dette ogsaa overstyr. Saa uheldig var jeg da og i dette Foretagende.

For endelig at vise, hvorledes han har baaret sig ad med begge mine Ordre om at antage de tvende Drengene til Underviisning blandt sine Confirmander, da vilde De höigrevelige Excellence og höistærede Herrer naadigst og gunstigst mærke: at han

- 1) intet agtede de tvende første Ordre.
- 2) da han har faaet den tredie, tager han Drengene an, for ikke at vove det for yderlig.

- 3) Da Ingen tvivlede paa og han selv aldrig kan nægte, at han jo havde isinde at holde Confirmation afvigte Qvasimodogeniti, saa besluttede han ingen at holde, da disse to Drengene vare komne til ham, at han endnu kunde vise sin Myndighed og derhos en subtil Maade til at illudere sin Biskops Ordre paa.

Jeg tager mig herhos den underdanige Frihed at spørge:

- 1) dersom end slet ingen af hans mange Confirmander havde kunnet antages til Confirmation, burde han dog ikke have holdt Confirmation for de to uskyldige Drengene.
- 2) om der da var falden nogen casus for, som syntes at kunne hindre det, burde han da ikke melde mig det, og ikke saa egenmægtig handlet i saa vigtig en Sag, som havde kostet saa usigelig megen Fortræd og Møie, og paa hvis Udfald at see Alles Öine vare rettede.

Dette skulde jeg ikke unkladt strax at andrage for Deres Excellencer og höistærede Herrer General Kirke-Inspektorens, men maa bekjende, at det er bleven hindret, ei alene af tvende siden den Tid udstandne haarde Sygdomme, som jeg ei endnu har forvundet, men endog Ömhed over at anklage bemeldte Hr. Fog, förend jeg blev nödt dertil.

Men da dette nu er Sagens rette Sammenhæng, saa haabes underdanigst og ydmygst, at Deres höigrevelige Exc. og övrige höistærede Herrer naadigst og gunstigst deraf bemærker:

- 1) At Hr. Fog ingen Föie har havt til sin Klage imod mig, at jeg har ladet mig overtale til at beordre ham til at antage Börnene samt at föie Bönderne, fordi jeg overlöbes af dem, som begge ere haarde men i. d. ufortjente Beskyldninger; men at meget mere af den hele Sag er aabenbart, at jeg 2) har staaet Præsten bi i hans Embede paa det Yderste, saalænge han efter min Indsigt havde Ret. Men ligesom Intet er Guds Kirke gavnligere og

glædeligere, end en gudelig, alvorlig og kirkelig Myndighed i Lærestanden, som alene søger Guds Ære og Menneskenes Ophbyggelse, og derimod Intet afskyeligere, end naar Kongens Lov og Forordninger misbruges til at drive Herredømme over Herrens Ære, saa har jeg: 3) billig havt hjertelig Medlidenhed med de uskyldig Forurettede og kunde hjulpet dem til Rette, dersom Hr. Fog havde statueret Subordination. Men da jeg ei kan dølge længere, at han 4) derimod har tilsidesat mine Formaninger, meget letsindig og foragtelig trakterede mine til ham ergangne Ordre, og derimod handlet mod sin dyre Eed, ja Deres Kgl. Majestæts Love og Befalinger, og der er ingen Ting, som finder større Medhold end ustraffet Egenraadighed, saa nödes jeg til at udbede mig den Naade og Godhed hos Deres Excellence og höistærede Herrer, at ved deres höitformaende Forestilling hos Deres Kgl. Majestæt mit Embede maa nyde den allernaadigste Forsvar og Satisfaction, at Hr. Fog kan lære i Fremtiden at vise den tilbörlige Lydighed *).

Ribe, den 21. August 1761. Jeg forbliver etc.

6.

Til det Kongelige danske Cancellie.

Af indlagte Provst Fabricius i Varde hans Erklæring maatte allernaadigst erfares, hvor ublue Supplikanten Hr. Lemvig i sin allerunderdanigste Memorial haver belöiet samme brave Mand som ei alene til sin Alderdom har passeret for en retsindig, kjerlig og forsigtig Lærer, men

*) I Landemods-Protokollen forefindes et Udtog af det Kongelige Reskript, som udsiger, at Stiftsbefalingsmanden tilrettesætter Hr. Jörgen Fog for hans imod Biskoppen og hans Ordre viste Opsætsighed og Ulydighed, samt tillige paalægger ham at betale 10 Rd. Mulkt til fattige Præste-Enker i Stiftet.

som endog især i denne Sag ei alene med stor Taalmodighed har baaret Hr. Lemvigs utallige Urimeligheder og Grovheder imod sig, men endog ved sin fermete og vigilance ustridig været Middel til, at bemeldte Hr. Lemvigs Kone ikke slet er omkommet i hendes Elændighed, ligesom det og af Ltr. B. er öiensynligt, at vor kjere Stiftsprovst Stokemarck, som bær sine graae Haar med Ære i Guds Kirke, bliver asmalet med de sorteste Farver, just fordi Han og Hans af inderlig Medlidenhed over denne Kones Nöd og Elændighed har forekommet, at hendes Mand ikke kan have den Glæde, fremdeles at pine og qvæle hende. Hvad hans Klage mod mig angaaer, forholder Sagen sig saaledes: 1) Da det rygtedes fra Mandö om Hr. Lemvigs onde Op'ørsel mod sin Hustrue ogsaa der paa Landet, hvilket hun og skriftlig tilmeldte mig, var jeg heel svag og afmægtig, og havde gjerne til en anden Tid opsat denne Sags Undersögelse, hvis jeg ikke havde havt Haab om, derved at forekomme en Ulykke, som almindelig befrygtedes. Jeg skrev efter dem begge, thi jeg ventede ikke et sandt Ord af ham, dersom hun ikke var tilstede, men befrygtede dog, at han vilde komme ene med Brev fra hende, at hun var syg og havde Intet at klage paa Manden, hvilket han lettelig kunde true hende til at skrive. Da det nu og skete saaledes, og jeg fornam, at hendes Broder vilde sende en Vogn efter hende, som formodedes at kunne være i Ribe Dagen derefter Klökken 2, lod jeg Hr. Lemvig sige, til bemeldte Tid tillige at indfinde sig. Er han den Dag kommen saa ofte til mit Huus som han skriver, da kan det ikke være skeet i anden Hensigt, end at han vilde have noget at klage paa mig. Jeg fordrede ham ikke tiere eller i anden Hensigt, end allerunderdanigst er ommeldt; og at han siger, han i mit Huus er bleven haanlig afviist, er usandfærdigt og ikke Nogen endog den Allerringeste vederfaret. 2) Da Hr. Lemvig til bestemte Tid var an-

kommen og hans Hustrue $\frac{1}{2}$ Time derefter indfandt sig ogsaa frisk og sund, ledsagede min Kone hende (fordi hun var undseelig) til Dören og vinkede ad mig for at lade mig vide, at hun var ankommen; og da jeg for Afmagt besværlig kunde komme op, gik Stiftsprovsten til Dören og derpaa sagde mig, at hun var kommen — det var den visse Mand, som han skriver om. Da Madame Lemvig var indkommen, spurgte jeg hende, om hendes Mand ogsaa havde slaget hende paa Mandö, og som han kort för hun indkom, svarede med stor Frækhed paa det Spørgsmaal, at han der aldrig havde lagt en vred Finger paa hende, saa bekjendte hun nu derimod, at han der ogsaa havde slaget hende, sparket med sine Stövler hendes tilforn af ham forstödte Knæer, slaget hende paa Munden og hendes Arm til Skade, saa hun maatte lade den læge af en Mand paa Landet, spyttet hende i Ansigtet etc., som han ikke kunde svare et Ord paa — alt dette gaaer han forbi. Da jeg saavidt var underrettet om Sagen og alvorligen havde tiltalt ham derfor, men mine svage Kræfter tillod ikke videre denne Gang, saa skete det derpaa, som Stiftsprovsten i sin Erklæring har andraget, at den elændige Kone, efterat hun havde drukket The, fandt Leilighed til at undkomme til hendes Broder, som af ovenmeldte Ltr. B. allernaadigst maatte erfares. 3) Med Kopien af det allernaadigste Rescript, som han klager ikke at kunne faae, gik det saaledes til: efterat samme var blevet ham tydeligt forelæst, begjerte han engang derefter at faae Copie deraf; jeg svarede, at det var kommet tilbage til Stiftsbefalingsmandens Archiv, der kunde jeg og ladet ham sögt det. Men for at tjene ham, lovede jeg, saasnart jeg kunde faae Tid dertil, at lade det Kongl. Rescript hente og ham deraf Copie ved hans Kones Broder tilsende, hvilket han var ret tilfreds med. Men som han endda ofte för den belovede Tid sendte Bud derefter, saa blev det ved en Mand af hans Menighed, som

af ham dertil var udsendt, en Dag før Tiden ham tilstillet. Har nu samme hans eget Bud ikke leveret ham det før efter hans Kones Broders Ankomst, som han foregiver og klager, saa er Skylden hos samme Bud. Men hvorfor lod han det da saa ofte fordre inden det var ham lovet og man kunde faae det expederet? sandelig efter min Indsigt af ingen anden Aarsag, end at han vilde have noget at klage, laste og angive for Deres Majestæt. 4) Hvad den Person Hesseldahl angaaer, som han ønsker sig til Procurator, da er samme for 30 Aar siden allernaadigst kaldet til Hospitals og Froprædikens Præst her i Ribe. Men da hans slemme Rygte var opdaget, blev Kaldsbrevet igjen strax frataget ham; efter den Tid var han kaldet til Degn paa Romö, men anrettede der saa megen Tumult, at han efterat Sagen ved en Kgl. Commission en Tid lang var undersøgt, blev af hans Kgl. Majestæt Christiano Sexto gloriosissimæ memorix afsat fra sit Degne-Embede og vel tilladt at beholde sine Degne-Indkomster, fordi han Intet havde at leve af, dog med den Condition, at han aldrig mere maatte komme til Romö. Efter den Tid har han opholdt sig her i Ribe, men da det vilde blive for vidtløftigt al hans urolige og fortrædelige Opførsel at berøre, vil jeg alene mælde, at han i Anledning af en Klage over mig til det Kongl. General-Kirke-Inspections-Collegium, af dette fik Befaling, at han ei mere maatte skrive dem til. Han har mangan Gang været furieux og rasende i lang Tid, naar han enten ikke noksom kunde eller ganske ustraffet vilde hevne sig paa Folk, og det er endnu ikke afgjort, om han alene har gjort sig saaledes, eller Gud har tilladt, han virkelig er blevet saaledes, som han i Begyndelsen har anstillet sig. Denne Mand er det, som Hr. Lemvig udbeder sig til Procurator, ei alene af General-Kirke-Inspectionen, men endog af Deres Kongelige Majestæt selv, og det ei af Mangel paa Lovkyndige her i Egnen, hvor det endog ei fattes paa dem,

som gjerne omsonst ere til Tjeneste, thi Ugudelighed fattes aldrig Medhold, men fordi han ingen kjender, som er bedre skikket til at chicanere Den, som paa Embeds Vegne bør træde op mod det Onde — — —

Hvilket jeg paa Hr. Lemvigs ubillige Andragende ikke har kunnet undlade efter Deres Kongelige Majestæts aller-naadigste Befaling herved allerunderdanigst og sandfærdigst at erklære. Forblivende etc.

Ribe, den 31. August 1762.

7.

Til General-Kirke-Inspektions-Collegiet.

Deres Excellence og høistærede Herrer foraarsages jeg herved underdanig og ærbødig at indberette følgende Sag imellem Hr. Knud Lang, Sognepræst for Vilslev og Hundrup, og Een af hans Tilhørere Peder Christensen, Möller i Jedsted i bemeldte Vilslev Sogn.

I Aaret 1754 begyndte Mölleren først at yttre sin Ondskab mod bemeldte hans Sognepræst, hvortil han tog Anledning af en kort Tid tilforn opkommen forargelig Uenighed imellem ham og en i Nærheden af Möllen boende fattig Huusmand og Kone i Sognet, som han trakterede saa ilde med Skjeldsord, Hug og Slag, at Præsten efter deres derover til ham førte Klagemaal raadede dem til at sælge og forlade Huset og opsøge sig en anden Bopæl i Sognet, for at leve i Fred og Rolighed, hvormed Mölleren selv anstillede sig at være fornøiet, men fortrød dog hemmelig paa, at han skulde slippe disse Naboer, som havde været ham til daglig Tjeneste og end mere, at han skulde betale det af dem forladte Huus med en liden Penge af 10 Sl.dl., efterdi han ikke vilde unde nogen Fremmed det, men tænkte at kunne have aftvunget dem det for Intet, endskjönt det paa ingen Maade tilhørte hans Mölle.

Han besluttede derfor at hevne sig paa Præsten, siden han ikke videre kunde faae sin Hevn udført paa Beboerne selv og offrede ham til de paafølgende Høitids-Dage alene 6 Skilling Dansk for sig og sin Hustrue i Stedet for det forhen sædvanlige Offer af Möllen 4 Mark Dansk. Der- ved lod Præsten det forblive, efterdi han hellere vilde lide Uret end indvikle sig i en vidtløftig og bekostelig Proces, som mulig i hans Livstid ikke kunde komme til Ende igjennem alle Vidtløftigheder i det Slesvigske, men Møl- leren blev deraf desmere fræk og forhærdet, og for sig og Hustrue offrede Præsten til hver Høitid i mange Aar derefter kun 2 Skilling Dansk til Spot, men Degnen gav han der- imod 24 Skilling, foruden mange andre Præsten tilfødte Chicaner, som han selv udtrykkelig tilstaaer (Litr. B.), hvilket Alt Præsten overbar med Taalmodighed, indtil Mölleren, som mere forbittreredes af Præstens Sagtmodig- hed, gjorde det i Aaret 1761 paa en beviislig Maade saa grovt ved skammelige Skjeldsord, lögnagtige Beskyldninger, skjændig Spotdrivelse med hans Person og Embede og haarde Trudsler mod hans timelige Velfærd, at Præsten maatte nødes til at anlægge Sag imod ham, som vel i Begyndelsen pukkede og trakterede Stevningmændene paa en voldsom Maade men siden ved nogle gode Mænds Mellemlhandling overtalede Præsten til at frafalde Sagen imod ham, som han selv saae og tilstod vilde drage ulykke- lige Følger efter sig for ham, og til den Ende gjorde Præ- sten en sømmelig deprecation for Retten ved Hunderup Birke-Thing, hvorudi han udtrykkelig tilstaaer alt sit straf- værdige Forhold og afbeder samme, men lover tillige den bedste Forbedring og i Mangel deraf at underkaste sig al den Straf hans forrige Opførsel haver fortjent, som da ganske skal staae ham aaben; ja end mere til Beviis paa hans foregivne forandrede Sindelag erbyder sig til ei alene at betale de afvigte Aar Præsten saa uforsvarlig forholdte

Höitids Offringer efter Usance, men endog uvægerlig at give ham herefter som sædvanlig 4 Mark til hver Höitid for sig og Hustrue, som han udtrykkeligen tilstaaer at være Præstens Rettighed, efterdi hans Formænd og han hverken have nydt eller nyde andet af Möllen saasom Korn, Qvægticnde, Smörbör eller anden Smaaredsel uden alene det stipulerede Offer. Men hvor slet og ilde han har meent og opfyldt sit gjorte Löfte saavel i det Ene som Andet, kan deraf sees, at han ikke alene i de paafølgende Aar og indtil denne Tid hverken har betalt af det resterende Offer, mindre offret det Ringeste til Præsten, som i alle disse Aar ikke har nydt den mindste Deel af dette Sted, hvilket han dog med en bestandig Taalmodighed har maattet lade passere uden mindste Paatale, endskjönt han dertil har havt den største Föie. Men det, som er det Værste, Mölleren har siden den Tid yttret den største Bitterhed, Had og Foragt i Ord og Gjerning imod bemeldte sin Sognepræst og hans hellige Embede.

Anno 1762 skrev han med egen Haand i en efter Kgl. Ordre ombaarne Collect-Bog til Nörre-Sogns Kirke i Viborg: „Gud velsigne Kirken, men Fanden tage Præsterne!“, som sees af Thingsvidnet. — Han ihjelskjöd af blot Malice en Deel af Præstens Smaakreature, indtil hans Ondskab endelig gik saa vidt, at han den 28de Jan. sidstafvigte indfandt sig i Vilslev Kirke til Skriftemaal med Andre af Sognet. Han opgik til Skriftestolen i en skiden og uanstændig Dragt, for derved at bevidne sin Foragt mod Præsten og hans hellige Embede, og i Stedet for Skrifteböen og sömmelige Gebærder, udraabte han höit til Præsten: „at han vel for saavidt var kommet her, men vilde reent ud sige, at han hverken havde mindste Lyst til at gaae til Alters eller mindste Nytte deraf, ja ikke kunde taale at see Præsten for sine Öine“. — Endskjönt Præsten paa

saa uventet en Maade paa dette Sted var bleven beegnet, saa dog med al Sagtmodighed formanede han ham til at betænke sig og erindre sin Pligt, men han gik strax bort fra Skriftestolen og med megen Bulder ud af Kirken, og da han kom i Vaabenhuset, udstødte han med høi Röst disse ugudelige og bespottelige Ord: „Jeg vil lige saa gjerne lade mig betjene af Rakkeren i Ribe som af Præsten”, hvorved han paa en skjændig Maade har bespottet Naademidlerne, Guds hellige Ord og Sacramentet selv, hvorover Han har sat Lærerne til at være Huusholdere. Da det nu er bekjendt, at Præsten er en Mand, som i al hans Embeds Tid har været elsket og æret af sin Menighed, hvilket hans egen Fjende Mölleren selv maa tilstaae i sin egen gjorte deprecation i Aaret 1761, det ogsaa er beviist, at Præsten aldrig nogensinde hverken før eller efter hans onde Forhold imod ham har gjort Mölleren den allermindste Fortræd i Ord eller Gjærning, men tvertimod belønnet Ondt med Godt, og bestandig søgt at vinde ham ved Kjerlighed og allehaande Tjenestes Beviisning, ja med en besynderlig Taalmodighed Tid efter anden har overbaaret og fordöiet de personelle Forbrydelser imod ham, for derved om muligt at bringe ham til en sand og alvorlig Eftertanke: saa kan ei andet sluttes, end at bemældte Möller jo maa være et i høi Grad ondt og ugudeligt Menneske, som uden allerringeste Grund har fattet et bittert og uforsønligt Had imod Præsten, hvilket befrygtelig i Fremtiden vil drage farlige og ulykkelige Følger efter sig mod Præstens Person, ja Liv og Velfærd, hvis ikke Hænderne i Tide blive bundne paa et saa ugudeligt Menneske, foruden den store Forargelse, som heraf maatte følge, naar saadan hans skjændige Opførsel skulde hengaae uden vedbørlig Straf. Men som det vilde falde Præsten alt for tungt, vidtløftigt og bekosteligt at udføre Sagen til Doms imod Mölleren, saa

indstiller jeg underdanig og ærbødig, om det ikke maatte behage Deres Excellence og høistærede Herrer at forestille Hans Kgl. Majestæt Sagen paa den Maade, at Mölleren skulde publice deprecere den ved hans ugudelige Forhold Menigheden givne store Forargelse, samt stille Præsten nöiagtig og gyldig Caution, at han hverken direkte eller indirekte i Fremtiden vil tilföie Præsten eller Hans mindste Skade paa Ære, Gods og Liv, og i Mangel af at kunne præstere denne Caution, da at arbeide i nærmeste Fæstning paa nogle Aar, paa det han ikke længere ved sit utaalelige Forhold skulde qvæle Præsten og forarge Menigheden. Jeg recommanderer underdanig og ærbødig denne Sag i Deres Excellences og høistærede Herrer's naadig og priisværdig Forsorg for Guds Kirkes sande Bedste og forbliver stedse med underdanig Submission og særdeles Höiagtelse etc.

Ribe, den 3. April 1764.

B.

Breve, vedkommende Kirke- og Præste-Tugt.

1.

Til Hr. Megier i Möeltönder.

Af Deres tilstillede Erklæring paa Maren Jörgens Klagemaal seer jeg De undslaaer Dem for at meddele hende Skudsmaal eller Skrifteseddel, maaskee enten i Anledning af Forordningen af 9de Februar 1701 eller og paa Fundamente hun for begangen Leiermaal i hendes Ægtestand ved Dom skal være forviist Grevskabet Schakkenborg, har

desuden siden den Tid paa 2 Aar opholdt sig i andre Menigheder, hvorfra hun intet Beviis foreviser. Men lad nu dette arme Menneske være en aabenbar Synderinde, som er bekjendt og hun selv tilstaaer, lad hende være forviist Grevskabet, er det da forsvarligt enten for Gud eller Samvittigheden at lade hende saaledes hengaae som et vildfarende Faar uden Hyrde. Fra Dem er hun forviist, Andre ville ikke antage hende uden Beviis, og det nægtes hende fra den Menighed, hvor hun sig har opholdt og sin Feil offentlig deprecere — hvad er det andet, end at nægte hende det, som ingen enten guddommelig eller menneskelig Lov udelukker hende fra og maaskee aabne Døren for et større Onde? Hun har jo udstaaet Kirkens Disciplin og er engang igjen antagen i Kirken, hvor kan hun da nu udelukkes, saalænge det ikke kan godtgjøres, at hun er i det Tal, som efter Loven pag. 240 Artikel 2 fremture i Synden; og lad være den verdslige Lov udelukker hende fra Grevskabet, den kan og maa dog ikke efter Forseelsens Beskaffenhed udelukke fra Guds Menighed, som har Guds Ord paa sin Side, der antager endogsaa de største Syndere. Hvorfor min kjærlige Begjæring er til Deres Velærværdighed, udi hvis Menighed hun sig har opholdt og sidst nydt Alterens Sacramente, at De lader sig denne Sag være angelegen og udvirker en Slags Dimission fra Herskabet for hende, og lad det være efter hendes merite, hvorpaa De kunde tegne hvad Dem er bevidst hendes Saligheds Sag angaaende, paa det hun et andet Sted kunde vorde admitteret, og ifald Herskabet samme skulde nægte, De da som *pastor loci* giver hende et Brev med til det Steds Præst, hvor hun sig nu opholder, til Beviis om hendes Forhold og Saligheds Sag, hvorved hun igjen kan blive antaget i Kirken. Er det Enhvers Pligt at kalde dem tilbage, som vende Ryggen, hvormeget meer da saadan en

Vildfarende, der baade kjender sin Feil og begjærer at hjælpes tilrette? Jeg vil da med faa Ord have Dem Sagen anbefalet, hvornæst jeg ønsker Guds Velsignelse over Dem!

Ribe, den 14. October 1741.

2.

Til Hr. Bloch i Ramme.

Til Gjensvar paa Deres Skrivelse anlangende den Qvindes Person, som har vanæret Deres Menighed ved sit urene Levnet saavel som ustadige Bekjendelse meldes kortelig: at det forstaaer sig selv, at bemeldte Qvindes Person ikke kan admitteres til Alterens Sacramente uden foregaaende offentlig deprecation, ei heller til offentlig deprecation admitteres, förend man finder Tegn hos hende til en sand Hjertens Bodfærdighed, at hun smertelig föler hendes hæsige Synder og lærer da i saadan Hjertens Anger i en sand Tro at indflye til den korsfæstede og opstandne Jesum, visende rette Poenitents Frugter i hendes Levnet, da og ellers ikke hun til aabenbare Skriftemaal kan annammes; saa det er det Allereneste, som Deres Velærværdighed i denne Sag med idelig Underviisning og Formaninger har at tragte efter, ved uafslædig Suk og Bön for det arme vildfarende Faar, hvortil ønskes Naade og Kraft ved vor Herre Jesum Christum!

Ribe, den 21. November 1741.

3.

Til Hr. Christen Beck.

Paa Deres Ærede af 19de hujus angaaende Landsoldatens Ole Christensens Möller Leiermaale samt den derover ved Skodborg-Vandfuld Herreds Thing den 7de December sidst ergangne sentence, hvorudover De begjærer

min Betænkning, mældes udi Gjensvar, at hvor beklageligt det end er at see saa store ofte gjentagne delicta ikke anderledes i Følge Loven at blive afstraffede, som faaer hefte paa Dommerens Ansvar, kan jeg ikke andet end falde i Forundring over Dommerens Urimelighed, der vil dømme ikke alleneste over det, som er baade over hans Fornuft og udenfor hans Forum, men endog dømme en Præst til at absolvere en Synder, enten han er bodfærdig eller ikke, enten Præsten kan gjøre samme med eller mod hans Samvittighed.

Jeg vil ikke tale om det var Dommerens Sag eller ikke, Delinqventen til aabenbare Skriftemaal at henvise som en Ting, der hører hen under geistlig Övrighed, da Loven og Forordningerne ere tydelige nok i den Post, og enhver retsindig Sjelesörger understaaer sig vel ikke *sine prævia et publica deprecatione* at absolvere slig forargelig en Synder, men alene give dette endelige Svar, at Delinqventen Ole Möller kan ikke antages til Alterens Sacrament uden foregaaende aabenbare Skriftemaal, men at Præsten for den Menighed, hvor han skal absolveres, seer sig for han ikke kaster Helligdommen for Hundene, jeg mener, ikke antager saa *notorium peccatorem ad sacram synaxin* uden foregaaende Prüver og Kjendetegn paa en sand Bodfærdighed, saaledes som han agter at svare for Gud og sin Samvittighed, som herudi er Dommer, hvilket maa tjene Dem til Gjensvar for denne Tid.

Ribe, den 27. Januar 1742.

4.

Til Hr. H. Hornemann.

Paa Deres Andragende angaaende Maren Nielsdatters Barn, som er taget dödt op hos hende, mældes udi Gjensvar, at ihvorvel de Nærværendes kan vidne, at Barnet

(12)

forhen var svag og Natten igjennem jamred og græd, ei heller er foreviist nogen Synsforretning, som kunde vidne, om Barnet var opprimeret, saa dog siden Moderen ikke veed tilvisse, om Barnet i Søvne ved hendes Bryst kunde være opprimeret, hun og desuden for begangne Leiermaal skal deprecere publice, kunde hun med det Samme afbede hendes Uagtsomhed og trygge Sövnagtighed udi hendes Barns Svaghed, som hun bedre kunde opagtet. Hvad Mulkten angaaer, da siden hun er fattig kan hun for samme forskaanes.

Ribe, den 13. Februar 1742.

5.

Til Provst Rosenberg i Lemvig.

Det forhen gjorte Forslag angaaende en Catechet er mig usigelig kjært, og skal jeg gjöre min yderste Flid til derudi efter al Mulighed at tjene Dem, saasart jeg faaer Deres Mening anlangende hans Salarium, hvortil jeg beder og haaber, at De vil vise al mulig Raisonabilitet, eftersom De derved ikke alene kan vente sig en stor Lindring i Deres vidtløftige Embede men endogsaa en ubeskrivelig Glæde af Ungdommens kjendelige Fremvæxt, naar der kan blive mere arbeidet paa dem, hvilken Ungdommens deilige Grøde at see jeg holder for den allerstørste Glæde her i Verden, og hvad derpaa anvendes kommer 1000-fold igjen! ja bliver Deres Dages Forlængelse og Alderdoms Krone, om Gud vil lade Dem saalænge i denne stridende Kirke foruden Deres Velærværdigheds höie og dobbelte Embeds Persuasions Kraft. Thi endskjönt enhver Præst er skyldig at fremstille en vel underviist Ungdom, saa bör det især at staae i fuld Blomster i en Provstes Menighed, som bör i Sandhed være et Speil for alle de andre, og af det unge Mandskab, som David

taler om i Psalm. VIII, 3, bør de være som Liv-Regiment. Er det ikke sandt jeg skriver, min hjerte Hr. Provst! derfor for Guds Skyld stræb med den Sag af yderste Evne.

Ribe, den 7. Januar 1743.

6.

Til Hr. Höyer i Aandst.

Da jeg för vilde troet, at Havet skulde brænde, end at Deres til mig gjorte dyre Contestationer for Guds Ansigt skulde blive glemte, og derfor i Begyndelsen ingenlunde vilde troe det Rygte, som mig kom for Ören om Deres onde Forhold mod Deres Kjæreste, saa har jeg desværre faaet al for stærk Confirmation derpaa, som meget har nedslaget mig, og veed snart ikke, hvad man mere skal begynde, naar en Lærer, som burde foregaae sin Menighed med et exemplarisk Levnet, ikke skammer sig ved at give dem saadant Exempel, som endog de, som har aleneste nogen Undseelse for den ærbare Verden, skammer sig ved at lade höre om sig, endogsaa saa fremturende, og det efter de allerstærkeste gjorte Forpligtelser, som jeg da ikke saa hjertelig havde glædet mig over, dersom jeg kunde havt mindste Tanke om, at de ikke skulde betyde mere. De er overbeviist om i Deres Samvittighed, hvor nödig jeg vil gjøre noget Menneske Forträd, end sige en Sjælesörger, men de veed og, at jeg har et Embede, som ikke er at spille med hverken for mig eller Andre, og det maatte falde mig for haardt i min sidste Stund, dersom jeg af Magelighed, syndig Sindsomhed, Menneskers Venskab eller Vrede lod det saa gaae som det kunde, ja Herren maatte snarlig komme over mig med en svar Dom som fordem over Eli for hans utidige Barmhertighed. Jeg har hört, at den sidste Handel er ved Provsten af Höyen hans Mellemaandling componeret,

(12*)

hvorved det da ogsaa for denne Sinde maa have sit Forblivende, saafremt De vil love mig med bedre Hjerte end sidste Gang, at det ved den Höiestes Bistand aldrig mere skal höres og dertil söge Kraft af det Höie ved en hjerrens bodfærdig og troende Bön. Thi dens Mangel er alene Aarsag til al den Jammer. Men skulde ogsaa denne min Formaning være frugteslös, saa vil jeg ved Guds Hjælp see min Samvittighed frelst og Forargelsen dæmpet med al den Alvorlighed som Sagens Vigtighed udfordrer. Jeg vil herpaa strax ervarte Deres skriftlige Svar og med al Oprigtighed forbliver jeg o. s. v.

Ribe, den 25. April 1743.

7.

Til Hr. Kingo i Hoe.

Jo mere bedröveligt det er, naar en Sjelesörger geraader i Proces med sine Tilhörerere, jo mere har jeg haabet og önsket, at Tid og Taalmodighed kunde afgjort den ommeldte Sag, den Forurettede til allerstörste Satisfaction; men da jeg seer Deres Velærværdighed formener sig tvungen til Proces at redde Deres Embede og Reputation, skal De derom erholde min Resolution, saasnart jeg har hört *alteram partem*. Paa Forlangende remitteres hermed Mikkel Jensens Brev *in originali*, da det skulde meget glæde mig, om Sagen endnu ved godt Folks Mediation i Mindelighed kunde afgjöres. Forblivende o. s. v.

Ribe, den 4. April 1744.

8.

Til Hr. Provst Bech.

Det er mig kjert at fornemme af Deres under 21de hujus, at den Sag imellem Emmiche Hjerm og Michel

Raaberg er forligt og saaledes afgjort. Betræffende den arme Christen Katkjær, som gaaer endnu hen i slig elændig Tilstand alene af Mangel for en Sjelesörger (som er en skammelig Sag og staaer ilde hos dem, der af Gud er sat til at bringe en arm og vildfarende Synder paa rette Vei igjen) da haver Deres Velærværdighed efter denne min Ordre at anbefale Hr. Peder Bie, Sognepræst for Hygom Menighed, at han, udi hvis Menighed bemeldte Katkjær forhen har været antaget, tager sig hannem an, veileder og bringer ham udi hans Saligheds Kundskab saaledes, at han derefter kan antage ham til Sacramentets Nydelse, dog at han först deprecere publice, fordi han siden han sidst saavidt er bekjendt communicerede udi Hygom Kirke har udelukt sig selv fra Kirkens Samfund. Hvad bemeldte Katkjærs legemlige Underholdning angaaer, er det en Sag jeg overlader til de Fattiges Direktörer, allerhelst jeg kan ikke forestille mig, at Kjerligheden iblandt Christne skulde være saa kold, at et armt Menneske skulde lide Nöd og Mangel af nödtörftig Underholdning. I Övrigt haver Deres Velærværdighed at indberette mig, at det er Dem indhændiget og Hr. Peder Bie ankyndiget.

Ribe, den 28. April 1744.

9.

Til Provst Thomsen i Lunde.

Det er Dem tilforn bekjendt, hvorledes der i Varde er reist en Dispyt imellem Sognepræsten Hr. Tranders og Kapellanen samme Sted Hr. Dyssel angaaende Confirmation m. v.; og som man gjerne önskede, at denne til Guds Fortörnelse og Menighedens Forargelse begyndte Stridighed kunde i Mindelighed blive afgjort, saa vilde Deres Velærværdighed kalde bemeldte to Præster for sig, formane dem til indbyrdes Enighed, samt foreholde Hr. Dyssel,

at skjönt det ikke nægtes han jo efter den Kongl. allernaadigst udgangne Forordning om Confirmation kunde antage Confirmander, som Forældre ham tilsender, det dog var saavel mod den skyldige Subordination som mod en Lærers saa høist nödvendige prudence, at han om den Sag, især da den tilforn har været Anledning til Dispytte og Trætte, ikke først i Mindelighed talede med Sognepræsten, hvorved den allerede begyndte Forargelse kunde være forekommet og Veien banet til en hjertelig Enighed og Kjærlighed, som er Christi Disciples og Tjeneres rette Kjendemerke, hvilket Deres Velærværdighed derfor bemældte tvende Præster i Varde paa det Alvorligste vilde recommendere.

Ribe, den 21. November 1747.

10.

Til Provst Münnick.

Som jeg af Deres Velærværdigheds seneste Skrivelse meget ugjerne maa fornemme, hvorledes Chordeggen udi Ringkjöbing Henrik Broholm endnu fremturer udi sin Gjenstridighed og Ulydighed, ligesom forhen i Deres Formands Tid imod sin Sognepræst, Provst og Biskop og saadan hans Adfærd og Opførsel ikke længer kan tolereres, saa vilde Deres Velærværdighed paa mine Vegne alvorligen betyde bemældte H. B., at han præcise holder Chorsang ved den Tid og Time, som Deres Velærværdighed tilsiger og befaler ham, da jeg i Mangel af hans Forbedring agter at give ham Prøver paa, at jeg er hans Övrighed, som han under hans Embeds Fortabelse bör og skal være hörig og lydig.

Ribe, den 19. December 1747.

11.

Til Kapellanen Neuchs i Veile.

Hans Forhold med Slagterkonen i Veile, saaledes som han mig den haver tilmældet, har jeg ikke det Ringeste imod, meget mere approberer samme saavel som al anden gudelig Nidkjærhed for Kirkedisciplinen at fremme og haandhæve, at Menneskene dog engang maatte vaagne op af Søvne og ikke saa skammelig undertræde Ordet og Sacramenterne og derved med Magt trætte Guds Godheds, Taalmodigheds og Langmodigheds Rigdom og nöde ham til at føre sine svare Domme over os. Gud veed, hvor gjerne man vil bruge al Taalmodighed og Lemfældighed med arme vankundige Mennesker, om man paa den Maade dog kunde frelse Nogle, men at give Guds Helligdomme til Rov for Enhver og tillade dem Sacramentet, det livsalige Kjerligheds Maaltid, som viser ei alene ikke mindste Skjønshed mod vor Guds Kjerlighed og Naade imod os arme syndige Mennesker, men endog tvertimod selv aabenbarer, ja forsvarer deres Uforligelighed og Bitterhed, derfra frie os, kjere Herre Gud! Dersom bemeldte Kone allerede kan have fortrydt sin Synd og vil lade sig lede til Omvendelse, er det mig ikke imod, saafremt man skulde finde det tjenligt, dennesinde at bære over med hende, hvis ikke, og hun ei heller i Præstens og Medhjælpernes Nærværelse vil bekjende hendes Synder, give Guds Ord og Naade Rum, kan hun til Sacramentet ikke antages. Dette maa alvorlig iagttages, og saafremt Provsten ikke for Alderdoms og Svagheds Skyld er istand til at see aabenbare Ugudelighed anseet efter Kongelig Ritual, Lov og Anordning, saa maa min kjere Hr. Neuchs! som den, der ogsaa derpaa har aflagt sin Eed, desto mere vigilere derfor, alt eftersom Sagernes Beskaffenhed det udfordrer; ligesom jeg ikke vil være mindre villig end skyldig til paa alle optænkelige Maader med Raad og Daad derudi at gaae ham

tilhaande, hvilket jeg og gjør desto glædeligere, efterdi jeg er forsikkret om hans gudelige baade Retsindighed og Prudence. Herren vor Guds Ansigts Lys bære ham frem i al hans Udgang og Indgang; det ønskes af inderste Hjerte.

Ribe, den 20. Juni 1747.

12.

Til Consistorialraad Jermin.

Deres Velædle Velærværdigheds gode Skrivelse af Iste hujus har jeg rigtig erholdet, og gjør det mig hjertelig ondt deraf at erfare saa mange bedrøvelige Tidender, hvoraf de fleste ere Dem til Besværing og Bekymring; især er det meget fortrædeligt at høre Deres Kapellans slette Forhold og deraf flydende sinistre Omstændigheder; det er ikke muligt, at han paa anden Maade end Lov og og Dom kan removeres fra Embedet; jeg har i lige *casu*, hvor der var *propria confessio*, forhen i Mag. Kaalunds Sag gjort Forespørgsel hos Kongen, om det ikke ved samme burde have sit Forblivende og han uden videre Proces burde være afsat, men fik derpaa til Svar, at Sagen ved Lands Lov og Ret burde afgjøres; ikke heller kan forinden nogen Successor antages, saa der vel desimidlertid følger Leilighed, at jeg et Sted paa Visitats kunde høre den foreslagne Person prædike. Som jeg ellers seer, at saadan Langdrag i Tiden vil blive Deres Velædle Velærværdighed besværlig, saa blev vel den korteste Vei for Dem til Deres Soulagement i Fremtiden det, som de ellers saa længe har ønsket sig, nemlig at der kunde kaldes en egen Præst til Vænøe, saafremt Hr. Consistorialraaden nogenledes kunde udfinde Middelvei til sammes Værelse og Ophold. Det vil vel ikke være saa

let at gjøre, men tungere er det dog, *rebus sic stantibus*, baade for den lille Menighed og Dem, som skal betjene den; og er der i det Slesvigske Insuler, som have egne Præster og dog ikke ere større end Vænøe. Kan Deres Velædle Velærværdighed derfor gjøre nogen antagelig Forslag, skal jeg stræbe af yderste Magt samme at secundere, og skulde det være mig kjært, om jeg kunde faae Deres Brev derom 10 ad 12 Dage i det Seneste af Dato, at, om Herren sparer Liv og Helbred, jeg da kunde faae Noget i denne Sag udrettet, medens Hans Majestæt var udi Kolding. Jeg er i Övrigt med o. s. v.

Ribe, den 15. Mai 1748.

13.

Til Hr. Höyer.

Den Person, som Deres Velærværdighed gjerne ønskede sig til personel Kapellan, har jeg vel hört en Prædiken af, men den var tildeels ikke vel at fatte, fordi han ofte maatte tage sin Tilflugt til Concepten; men det Værste er, at han har glemt sin Theologie og ikke er istand til at bevise endog de allervigtigste og bekjendteste *articulos fidei*. Da jeg altsaa ingen Mulighed saae til, at han for nærværende Tid kunde betroes dette saa vigtige Embede, saa beder jeg Deres Velærværdighed modtage en ledigværende Kapellan Hr. Hegelund, som De med desto større Glæde kan gjøre, da jeg med Sandhed kan forsikkre, at han ei alene er en duelig, arbeidsom, tro og velövet Lærer, men endog en særdeles taalmodig og föielig Mand, saa de har Aarsag at prise Guds Forsyn for Dem og Deres Menighed.

Ribe, den 7. Juli 1758.

14.

Til Stiftsprovst Stokemarck.

Deres Velædle Velærværdighed kan ikke være ubekjendt med det almindelige Rygte om Kapellanen ved vor Frue Kirke Hr. Peder Haard, hvorledes han Aftenen og Natten mellem Mandag og Tirsdag den 4. og 5. hujus paa adskillige Steder her i Byen skal have teet sig meget uanstændig og forargelig i Ord og Gjerninger, allerhelst Drukkenskab og hvad derved er foraarsaget; men da dette er en Sag, hvis sande Beskaffenhed saavidt muligt at faae opdaget er mig meget angelegen, og jeg derfor aarsages et lovligt Provste-Forhör at forlange den Sag angaaende, saa vilde Deres Velædle Velærværdighed med tiltagne Assessores, saasnart skee kan, samme Forhör foretage, Hr. Haard for sig indkalde, Sagen saavidt muligt paa det Nöieste undersøge og mig samme med Forderligste tilstille.

Ribe, den 11. December 1758.

15.

Til Hr. Haard.

Herhos følger indesluttet den Deprecation*), som Eders Velærværdighed imorgen *Dom. Ata adventus* til Aftensang af Prædikestolen strax efter at "Fader vor" er læst efter Prædiken for Menigheden Ord for Ord lydelig og tydelig oplæser og mig med Paaskrift, at det ogsaa er fuldkommet, strax igjen tilsender. Jeg forbliver med en glædelig Festes inderlige Forönskning Eders Velærværdigheds tjenstberedvilligste Tjener

Brorson.

Ribe, den 23. December 1758.

*) vide C. 4.

15.

Til Hr. Friis paa Fahnöe.

Hvor elændig og jammerlig en Christendom der findes iblandt os, det seer og hörer man ei alene daglig af den megen Banden og Sværgen, Guds Ords Foragt, Ulydighed, Uenighed, Letfærdighed, Bagvaskelse og deslige, men ytrer sig og undertiden paa en sær grov afgudisk og hedensk Maade, naar der kommer en Kogler og Hexemester eller som vil passere derfor, Mand eller Qvinde. Thi da fare Folk til hvor de have Syge og söge Raad hos Satan, at man maa skrækkes ved at see den allergroveste og barbariske Vankundighed i de Lande, hvor man har Guds Ord saa klart og overflödigt. Dersom man ikke desværre saae det, skulde man aldrig troe, at det var de samme Mennesker, der ere döbte i Navn Gud Faders, Söns og Helligaands, der har gaaet i Skole og lært deres Christendom, der har hört saa mange Prædikener om Syndens Vederstyggelighed og Straf, om Guds forunderlige Kjærlighed, om hans Söns bittere og blodige Pine og Död for al Verdens Synder, der har gaaet saa tit til hans hellige Legems og Blods velsignede Sacramente. Ja! er det ikke forfærdeligt at tænke paa, at jo mere Gud i sit hellige Ord saa alvorlig kalder og saa venlig indbyder Menneskene til sin Naade, jo mere foragte de det; men kommer Een i Satans Navn, om han end aldrig er saa vankundig, taabelig og naragtig, han tör kun lade sig nærke med, at han har noget med Satan at gjöre, strax löber Folk, der er deres Gud, af ham vente de Hjælp, ham lide de paa. Den sande, evige, uendelig gode Gud, som har skabt dem, som alene kan og vil give dem alt Godt til Liv og Sjæl, som og har givet sin eenbaarne Sön i Döden for dem, ham troe de slet intet godt til, og derfor söge de ham ei heller i deres Nöd. O! elændige Tider vi leve i! Og som de derudi vise den störste Foragt imod Gud,

saa vises og deraf synligst og kjendeligst Satans Riges sorte Magt, som man maa grues ved at tænke paa; thi naar det hedder: "denne er forhexet", da er det som en Helved Suurdeig, der snart udbreder sig til uskyldige Menneskers Bagvaskelse, til Familiers Beskjæmmelse, da opkommer Strid og Bitterhed mellem de nærmeste Paa-rørende, fortroligste Naboer, kjereste Venner. Saa kjendelig hersker Satan og Folk vil dog ikke skjønne, at hans Rige er saa stort iblandt os. Endelig følger det deraf, at intet Menneske, Mand eller Qvinde, kan vide sig fri for at blive holdet for en Hex; det koster ikke mere, end at et Djævelens Barn siger det, saa troer fast hver Mand det, eller har Mistanke derom. Forfarenhed har lært, at naar Een først af et løs og letsindigt Menneske er kaldet en Hex, saa breder det sig mere og mere ud, og inden vi vide deraf, saa passere de fast for Hexer tilsammen, tit meest de, som før allermeest har spottet de andre, saa Ingen tilsidst veed, hvem de skal troe eller hvad Andre ansee dem for. Men ak! hvo bekymrer sig om, at Djævelens Magt er saa stor? hvo jamrer og græder over, at Guds Navn skal af Christne saa skjændig vanhelliges? og hvad Under, at Gud nu udöser sine bittre Vredes-Skaaler over Menneskene? hvad Under, at hans Christenhed maa derfor svømme i Blod? Ja hvo kan vente andet, end at de største Plager ere gjemte til os, som have Guds Ord klarest og gjøre mindst derefter?! Efterdi jeg da fornemmer, at slig Vederstyggelighed, som til min inderlige Bedrövelse har nogen Tid vidt udbredt sig i vort Land, ogsaa begynder at ytre sig i Deres Velærværdigheds Menighed, saa tvivler jeg ikke paa, at de jo bruger derimod al mulig vigilance, og ei alene uafsladelig og ved al Leilighed særdeles i Prædiken og Catechisation viser Menigheden, hvilken forskrækkelig Synd det er, saaledes at vanære Gud, skjænde og bedröve deres Næste, tjene,

ære og glæde Satan; men endogsaa formane til desto større Iver i Christendommen og uafsladelig at vaage i Ordet og Bönnen mod Djævelens forfærdelige Magt; fremdeles opmuntre de Troende til at bede Gud inderlig om, at han vil lade saadanne Æreskjændere blive aabenbare, at de kunne falde under Övrighedens retfærdige Straf, Andre til Skræk og Afsky; derimod foreholde dem, som lide uskyldig, at det jo i sig selv er ingen Skam at spottes og bagvaskes af Satan og hans Lemmer, hvilket vor kjere Frelser, som af de onde Jöder blev udskjeldt for en Samaritan, der havde Djævelen, hans Apostle og troe Efterfølgere allermeest have maattet lide, og at det ikke varer saalænge, förend Gud lader saadanne Skjændegjester blive aabenbare til Skam og Skjændsel for alle, som ikke i Naadens Tid vender tilbage til Herren fra deres vederstyggelige Væsen.

Men skulde det imidlertid blive vitterligt og beviisligt, hvorfra dette onde Rygte er kommet, vilde Deres Velærværdighed behage mig det strax at tilmælde. Thi det er for Alting höist magtpaaliggende, at en saadan giftig Kilde stoppes itide. Herren lade sit hellige Ord voxte med Magt og knuse Satan snarlig under vore Födder; det önskes af inderste Hjerter med al Velsignelse over Dem og Deres Menighed!

Ribe, den 21. Februar 1759.

17.

Til Hr. Wind paa Vænöe.

Det gör mig hjertelig ondt, at Eders Velærværdighed har forefundet Deres Præstegaard saa slet; dog det blev vel ændret, naar derom blev skrevet til Consistorialraad Jermin, hvilket jeg og, om det forlanges, gjerne vil efterkomme. Men langt fra jeg enten turde raade Dem til at

søge noget inden den rette Tid (da De jo er kaldet med Condition til dette ringe Sted) ei heller give Dem Tilladelse at reise til Kjöbenhavn af den Aarsag at søge translocation, som er imod Deres Kaldsbrev. At bruge til Motiv Husets slette Tilstand og for denne Skyld at ville forlade sin Post efter saa faa Aaringer, kunde svække Deres Credit hos Vedkommende, men derimod styrke *politicos* i den Mening, at Geistlige aldrig ere tilfreds uden de altid have den gode comoditet. Hvad Besværlighed lider ofte Handelsmænd til Lands og Vands? Ja maatte mangen Officeer, endog af høi Stand, som andensteds cantonerer eller camperer, have deres Kjæreste og Börn hos sig, hvor gjerne behjalp de sig i et lidet Rum? Mit Raad er, at De i Sommer seer at faae Deres Huus istand og saa giver sig i god Taalmodighed til at oppebie den rette Tid, da Deres Befordring bliver med Guds Hjælp dobbelt ønskelig. Deres Formand vilde ogsaa gjerne anticiperet Forflyttelsen, men han fortryder ikke, at han fulgte mit Raad, at bie til rette Tid. Naar Frugten faaer sin Modenhed eller sidder sin Tid ud, saa smager den ret. Vilde de solgte Tjenere i Israel altid hastet efter Frihed, da vilde de aldrig havt en fornöiet Stund, men gik de med en god Villie deres Tid ud, o! hvor glædeligt blev da det 7de Aar. Og saaledes bliver med Guds Hjælp og hans 7de Aar et Jubelaar. Naar Tiden bliver ham lang, kan han tænke paa de gamle Propheter, som gik i Huler og paa Bjergene; ja hvad mener han vel, om disse dyrebare Guds Mænd maatte havt det saa godt og i den Sted siddet med Ro i deres Huler. Eller hvor vilde mangen tro Christi Tjener, hvor Krigen raser, glæde sig ved at maatte sidde i Fred paa Vænöe? Lader os kun med Andagt efterlæse Pauli svære Arbeide, farlige Reiser, trange Logementer 2 Cor. 6, 4 og 11, 23; ja foruden al Ende vor söde Frelsers trange Omstændigheder i hans

Födsel, Flugt, Fristelse i Örken, Gethsemane, Jerusalem, Golgatha! Han maa, min kjære Hr. Wind! ikke tænke, at jeg ikke har Medlidenhed med ham eller ingen Indsigt i hans Besværlighed, men for de arme Sjæles Frelses Skyld maa Een nu have disse Vanskeligheder, og dertil er nu Ingen skyldig uden han. Og efter min Indsigt kan han ikke med god Samvittighed nu söge Forflyttelse, med mindre dertil vare andre vigtige Aarsager, som ere mig ubekjendte. Jesus siger til den Discipel, som han elsker, da han var paa Pathmos: Jeg er α og ω . At det maa være hans Hjertes Klippe og Deel evindeligt, det önsker jeg ham med gode Kjæreste, at denne vor " α og ω " vil desrigeligere glæde Dem med sin söde Kjerlighed og dermed samt önskelig Helbred desmere forsöde Dem nærværende Vanskeligheder. Jeg er stedse o. s. v.

Ribe, den 13. Marts 1759.

18.

Til H. i T.

Jeg takker Deres Velærværdighed mangfoldig for Deres meget kjerlige Skrivelse og glæder mig hjertelig over, at De er ved Helbröd. Hvad den omskrevne *casus conscientie* er anlangendes, da gjør mig ondt den Forträd, De har af den omskrevne Meeneder. Dog fornöier mig derhos, at jeg deraf formoder, at Meened ikke maa være saa gemeen hos Dem, som andre Steder og Egne desværre er berygtet for, især, at Deres Velærværdigheds Nidkjerhed derimod gaaer saa vidt som det kan være mueligt. Men at svare paa det Spörgsmaal om en Lærers Forhold, naar han er forsikkret om, at Een af To i hans Menighed, som have vidnet mod hinanden paa Thinge, er en Meeneder, da præsupponerer jeg, at man har fuldkommen Vished om, at Een af dem er det (thi det skeer ellers

tit, at 2 Vidners Udsigende kan være hinanden imod som dog ikke vare Meenedere), og er min Betænkning om Sagen, som den er indberettet, saaledes: 1) er det Ret, at D. V. siden denne Eds Aflæggelse har alvorlig talet med disse Mennesker og trolig advaret dem om at give Gud Æren og den Skyldige at erkjende og bekjende sin Synd for Gud og Menneskene. 2) er det ikke Uret, at D. V., da Een af dem forlangte at komme til Guds Bord, holdt ham noget tilbage, for at see, om Samvittigheden ved den Leilighed maatte röres paa den Skyldige, eller i Haab om, at Sandheden paa en eller anden Maade ved denne Forhaling maatte blive opdaget. Men da 3) dersom desuagtet intet Vist kom frem, men Enhver bliver ved at paastaae sin Uskyldighed, *qveritur*: om da ikke Begge bör holdes fra Sacramentet, indtil den Skyldige kommer for Lyset? *respons: Negatur*. Thi: a) *disciplina ecclesiastica* excerceres ikke uden imod *notorios peccatores*, hvorfor og ikke engang vor kjere Frelser udelukte Judas fra Sacramentet Luc. 22, 20. 21, fordi Synden var ikke aabenbaret; b) naar der tvivles, om en Person er skyldig eller uskyldig, da man har *argumenta pro & contra* ligestærkt, saa kan derpaa ingen Udelukkelse grundes, men da bör *argumenta pro* have Fortrin: dette gjælder endogsaa *in jure civili*, og roses Ludovicus den Hellige i Frankrig, som iblandt adskillige Loves Forbedringer førte ogsaa dette ind: dersom Beviserne ere lige stærke paa begge Sider, saa maatte Dommen falde til den Anklagedes Fordeel. Efterdi Retten er altid villigere til at frikjende end fordømme, hvor meget mere *in ecclesiasticis*, hvor Læreren er Fader, som ikke slaaer uden han er tvungen ved aabenbar Ulydighed. Derfor siger Jacobus: at Barmhertighed roser sig imod Dommeren; c) naar en Lærer vel veed, at Een af To er skyldig, men ikke hvo, saa kan han ikke nogentid i nogen Maade holde Een af

dem skyldig, förend Herren aabenbarer det, saafremt han vil undgaae den Fare at dömmе den Uskyldige, men han maa saalænge lade dem begge passere for uskyldige; og dersom de ikke skulde til Guds Bord, förend Een af dem blev kjendt skyldig, som maaskee aldrig skete i denne Verden, saa leed jo Een af dem aabenbare, ja især en forskrækkelig Uret, om han var naadehungrig. Derfor, naar D. V. endnu engang enten i Eenrum eller og, om Dem saa godt synes, i Medhjælperes Overværelse, tiltaler dem bevægelig i den Sag, saa kan De derpaa tage dem til Alters, naar de det forlanger, og dem forud tydelig er bleven lagt paa Hjerte, at de selv skal være Gud ansvarlige derfor, hvo som understaaer sig at æde og drikke uværdig. *De occultis non judicat ecclesia.* Dette vilde jeg ikke undlade at melde med samme Post, uanseet Tiden er knap, baade fordi der er *periculum in mora*, da den Ene af dem saavidt jeg slutter vil reise til Kjöbenhavn, som og for at bede D. V. ei krænke Dem over Ting, som ikke staae i Eens Magt, men forsikke Dem til, at Vorherre for denne Fortræd i Menigheden og deslige vil give Dem derimod megen Glæde af Andre. Jeg forbliver o. s. v.

19.

Til Provst Pontoppidan i Fridericia.

Det er Deres Velærværdighed bekjendt, at *successiones* i den geistlige Stand ere af de Ting, som ikke uden extraordinarie blive forestillede, desaarsag jeg heller ikke pleier at melere mig derudi, förend det sendes til min Erklæring. Imidlertid har jeg dog skrevet derom til H. G. E. von Holstein og derudi sendt Deres Velærværdigheds Memorial, hjertelig önskende og haabende, at alle Ting maae udfalde til Herrens Ære, Menighedens Velsignelse og Deres Velærværdigheds Fornöielse. *

Imidlertid da det nu er med os gamle Stakler mod Flyttefærd, saa tænker jeg paa den gamle Simeon med Jesum paa Armene :

See hvor det gamle Hjerte slog
 Af Himmelglæde, da han tog
 Guds Søn paa sine Hænder,
 Og tæt ham lagde til sit Bryst :
 Her, sagde han, er Liv og Lyst
 For alle Verdens Ender !
 Hvor stod da Glæde-Taarers Vand
 Som Perler i den gamle Mand
 Hans himmeltændte Öie ;
 For liden var ham Verdens Jord,
 Men han vil op i Himmelchor,
 Den Naade at ophöie !

O! hvad er det godt at være saa vel bekendt med vor söde Immanuel, inden vi komme ind i Döden ; thi derfra er ingen Udgang uden ved ham. Vi har et svært Regnskab. Naar vor Frelser i Evangelio taler om Een, som var 10,000 Pund skyldig, da forstaaer han fornemmelig Lærere ; thi dem taler han om og taler med paa dette Sted. Men dersom vi föle det og ingen Rast eller Ro kan finde, förend vi med knuste Hjerter söge til Jesum, som har baaret vore Synder ; naar vi med den gamle Nicodemus troer Jesu Ord : Uden nogen bliver födt paany, kan han ikke see Guds Rige og i Troen seer ham for os ophöiet, ligesom Moses ophöiede Slangen i Örken, naar han er os söd og liflig som for Simeon og vi ved ham have Frimodighed til den Indgang i Guds frydefulde Himmerige, ja saa maa Döden komme naar den vil jo för jo heller. Efterdi jeg er skröbelig og vi maaskee ikke tales mere i denne Jammerdal, saa skulde jeg ikke undlade, i hvor kort end Tiden er, saaledes at sige vor kjære gamle Senior Farvel, med det inderligste Hjertens

Önske , at Herren selv vil berede os til en salig Afsked og samle os med Glæde for sit Ansigt i den salige Evighed ; og jeg forbliver med oprigtig Hengivenhed etc.

Ribe, den 29. Januar 1760.

C.

Blandinger.

I.

En Collats af 1748.

Hans Adolph Brorson, Biskop over Riber Stift, gjør vitterlig , at eftersom Hans Kongelige Majestæt vor allernaadigste Arvekonge og Herre ved allernaadigste udgiven Kaldsbrev af 29. December 1747 haver kaldet og beskikket Velærværdige Hr. Ivar Hagelund til at være herefter Sognepræst for Veerst og Bekke Menigheder udi forrige Sognepræstes Hr. Niels Tøxens Sted, saa haver jeg efter foregaaende Examen befunden ham i Lærdom saa grundig og Levnet saa exemplarisk , at hannem det hellige Prædike-Embede kunde betroes og derfor ved Bön og Paakaldelse i den Herres Jesu Navn ordineret ham til Sognepræst for bemældte Veerst og Bekke Menigheder, i den visse Tillid, at han efter hans til mig paa Embeds Vegne aflagte Eed samme Embede med retskaffen Aarvaagenhed skal forestaae, prædike det sande og sunde vor Herres Jesu Christi Evangelium efter den uforandrede augsburgske Confession, administrere de höiværdige Sacramenter efter Christi egen Indstiftelse , med al Fyrrighed og Vindskibelighed

drive Catechisationen), holde Kirkedisciplinen efter bedste Mulighed vedlige og baade i Lærdom og Levnet vise sig som en eedelig og utrættelig Jesu Christi Tjener, alt efter Guds Ord og Hans Kongelig Majestæts Ritual, Lov og Forordninger. Thi er til Velærværdige og Høistærede Hr. J. Buch, Sognepræst for Hjarup og Vamdrup Menigheder samt Provst over Andst Herred min kjærlige Begjering, at han Deres Kongl. Majestæts allernaadigste Kaldsbrev tillige med denne min Collats Menighederne udi Veerst og Bekke forelæser og dermed installerer ham til Sognepræst for disse Menigheder, formanende derhos samtlige Tilhørere, at antage ham som deres rette Sognepræst, Hyrde og Sjelesørger, være hans Ord og Formaning i Herren lydige, bevise ham al Velvillighed og Kjerlighed og i alle Maader forholde sig saaledes, som det retskafne Tilhørere tilkommer, og at alle Ting maa skee til Guds allerhelligste Navns Ære, hans Riges Udbredelse og deres fælleds evige Salighed. Dertil forlene Dem Gud Fader sin værdige Helligaands Naade ved vor Herre Jesum Christum!

2.

Til Hr. Elert i Lomborg.

Da forrige Provst over Skodborg Herred ved Döden er afgaaet og Herredets Præster derefter have indsendt deres *vota* til et nyt Provstevalg, saa har jeg den Fornöielse herved at gratulere Deres Velærværdighed som Provst over samme Herred, i den visse Formodning, at De samme vigtige Embede efter Guds Ord og Hans Kgl. Majestæts allernaadigste Ritual med tilbørlig Flid og Troskab skal forestaae, hvortil af Hjertet ønskes Dem den Allerhöiestes overflödige Naade, Viisdom og Velsignelse. I det Övrige vilde Deres Velærværdighed lade dette til Præsternes Efterretning i Herredet circulere og rette Deres

Leilighed efter til førstkommende Riber Landemode, om Gud sparer Liv og Helbred, dertil at vorde indviet.

Ribe, den 12. November 1753.

3.

Allerunderdanigst Erklæring.

Saa billigt og christeligt det er i sig selv, at der i vigtige Tilfælde forundes visse Personer, som af Samvittigheds Tvang til slig Ansøgning ere drevne, allernaadigst Dispensation at communicere hos en fremmed Præst, som de kunde have mere Fortrolighed til end deres ellers ordentlige Lærer, saa billigt er det og, at der til saadan Ansøgning bør være gyldige og trængende Aarsager, og det er efter min allerunderdanigste Formening betænkeligt, at Enhver uden Forskjel efter derom under Paaskud af Samvittigheds Tvang gjørende Ansøgning skulde meddeles saadan Kongelig Benaadning; thi Erfarenhed lærer, at det ikke altid kommer af en om Samvittighed, men som oftest enten af en Egensindighed eller en Slags animosité; og da Supplicanten grunder sin Ansøgning paa en Uenighed, som skal være opkommet mellem ham og hans Sognepræst, men det efter bemeldte Præstes saavel som Provst Winthers i Veile derom indhentede Erklæringer, som hermed allerunderdanigst følge, synes at den foregivne Uenighed ikke er foraarsaget af Præsten men snarere af Supplicanten selv, og tilmed den Uenighed ikke synes af saa stor Betydenhed, at den jo, ifald det havde været Supplicanten derom at gjøre, kunde have været bilagt; og dersom sligt efter beviste Lyst dertil ikke havde været gjøreligt, saa havde han først havt billig Aarsag til saadan Ansøgning. Jeg formener derfor allerunderdanigst, at Deres Kgl. Majestæt i Betragtning af de for det vigtige Læreembede deraf flydende Consequentser ikke forunder Supplicanten saadan allernaadigst Bevilling, aller-

helst naar den skulde extenderes til hvilken Præst i Herredet eller Stiftet han fandt for godt at betjene sig af, thi det var saa at formode, at saasnaart han ikke i alle Ting var fornöiet med een Præst, han da strax vilde vælge en anden, hvilket, om saa skete, ikke kunde være uden Forargelse.

Ribe, den 31. Mai 1758.

4.

Deprecatio.

Da det er Eders Kjerlighed, desværre, nok bekjendt, hvorledes jeg afvigte 4. December om Natten formedelst Drukkenskab og anden deraf fulgte strafværdige Uordentlighed har været Aarsag til det om mig udsprede slette Rygte, saa erkjender jeg det nu her offentlig for Gud og hans Menighed, og med Hjertets Blussel bekjender, at jeg derved ei alene skammelig har vanæret min Daab og Christendom, men endogsaa beskjemmet mit hellige Embede til desstørre den Allerhöiestes Fortørnelse, hans Börns Bedrøvelse og de Ondes Bestyrkelse i deres Ugudelighed. Vee! Vee! mig, om Herren nu vilde gaae til Doms med saadan Tjener, som veed sin Herres Villie og gjør den ikke, og hvis givne Exempel er i saa mange Henseender forargeligt og fordømmeligt.

Men, som jeg aldrig nok kan erkjende og prise Guds Godheds, Taalmodigheds og Langmodigheds Rigdom imod mig og at han har givet mig endnu Tid til Omvendelse og min Synds Afbedelse hos Gud og Menneskene, jeg og ei heller skal aflade at raabe til ham Dag og Nat, at han for sin eenbaarne Søns blodige Offers Skyld vil udslette denne og alle mine Synder: saa beder jeg og Eders Kjerlighed paa det allerydmygste og indstændigste, at I for samme vor allerkjæreste Frelzers Skyld vil forlade mig og glemme denne givne Forargelse, og især, at jo

Ingen dermed vil styrke sig i sin syndige Sikkerhed; men da det maa smerte mig til Marv og Been, at I skulle have saadant Exempel af Eders Lærer og det især mod denne hellige Julefest, saa beder jeg for Hans Skyld, som i denne Nat er kommet til Verden at gjøre Syndere salige, at hvo i slig eller anden Maade har syndet, lade sig ved min Bekjendelse, Bön og Graad tillige opvække at undflye den tilkommende Vrede og haste til denne velsignede Naadestoel, imens den er at finde.

Især beder jeg, at alle de, som jeg med min Synd har bedrövet, vil nu i den Sted sucke og raabe med mig til al Naadens Gud og alle Barmhertighedens Fader, at dette Fald maa blive mig til saadan Opreisning, at min Vandring herefter maa blive Gud behagelig og hans Naade til desto större Lov, Priis og Ære, mit Navn og Rygte, saavidt det kommer, til Christi gode Lugt for Gud og Menneskene; ja at al min Indgang og Udgang maa herefter, som det sömmer sig Christi Tjener, være et priseligt Exempel for Guds saa dyrekjøbte Menighed og det jo meer og meer til mit sidste Aandedræt. Amen! Amen! Det höre og gjøre al Barmhertighedens gode Gud ved sin værdige Helligaand for vor fuldkomne, eneste Midlers og Frelsers Jesu Chrii Skyld. Amen! Amen!

Anm. At denne deprecatio virkelig saaledes blev oplæst, fremgaaer af Kapellanen Peder Haards Brev af 24. December efter Aftensang, saalydende: "Jeg sender underdanigst indlagte deprecation, som jeg efter Deres Höiærværdigheds Ordre lydelig og tydelig har oplæst, og beder om allerydmygst, at Deres Höiærværdighed herefter vil elske og ære mig, som er og bliver det Eneste, der udi det Timelige kan opreise og opmuntre mig. Jeg forbliver med Höiagtelse og en glædelig Festes Forönskelse over Dem og Familie Deres höiædle Höiærværdigheds underdanigste Tjener P. Haard".

5.

En Reise-Tilladelse.

Da nærværende Velærværdige Hr. Andreas Fogh, Sognepræst for Skjærbek Menighed, har andraget, hvorledes han efter fornemme Medicorum og gode Venners Raad har i Jesu Navn maattet resolvare til for sit meget elændige Öies Skyld at gjöre en Tour til Hamborg for at forsöge, om der maatte være nogen Hjælp derfor at erlange, og til saadan Reise har været min Permission og Consenz begjerendes, saa bliver ham samme Tilladelse ligesaa villig som billig herved meddeelt, under det hjertelige Önske, at Herren selv desto mere vil styrke ham og vederqvæge ham i disse smertefulde Omstændigheder og lade ham med Glæde fuldende denne besværlige Reise, ligesom jeg ikke paatvivler, at alle Forekommende med desto større Velvillighed lader ham paa denne sin lovlige og nödtvungne Reise fri og uhindret passere og re-passere.

Ribe, den 10. Februar 1759,

6.

Til en Ordinandus.

Da det med min Helbreds Restitution, Herren være lovet, endelig er kommet saavidt, at jeg haaber ved hans naadige Bistand at kunne foretage Ordinationen strax efter *Domin. judica*, men det nu ei anderledes kan passe sig, end at han prædiker for mig her i Domkirken samme Söndag til Aftensang over den sædvanlige Aftensangs Text, saa berede han sig til at forklare af Hebr. 9de Cap. det 13de og 14de Vers, samt saaledes indrette sin Reise, at han V. D. i det Seneste Dagen tilforn her kan indfinde sig. Herren selv tage ham ved sin höire Haand og vel-signe saaledes den vigtige Reise, at den maa være ham

ja mange, mange Sjele sød at tænke paa, paa deres sidste Reise og i al Evigheds Evighed! Amen.

7.

Censura.

Da vore Tider især meget haardt trænge til Opvækkelse i alle Stænder, som det eneste Middel, hvorved de svære Guds Domme, der saa saare trykke Christenheden, kan forekommes eller formildes; og hvo dette af Hjertet önsker, ei andet kan, end glæde sig inderlig, naar de höre Vægttere paa Zions Mure at vaage og Christi Boanerges mere og mere at lade sig höre, saa har jeg og med desto större Fornöielse gjennemlæst dette saa bevægelige som grundige Skrift, i den fulde Forsikkring til Guds Barmhjertighed i Christo, at mange Sjele skulle blive opvakte til en fyrrig Christendom ved denne tro Christi Tjeners muntre Vægterstemme, dersom samme paa *summe venerabl. facult. theol.* forventede behagelige Approbation jo för jo heller til Trykken bliver befordret.

Ribe, den 5. Mai 1759.

8.

Circulære til samtlige Provster og Præster.

Da det sidste 100 Aar i den danske Historie billig kaldes det gyldne Seculum i Henseende til de store og utallige Velsignelser, hvormed Herren har kronet vort kjære Fæderneland under saa eiegode og dyrebare Kongers allertryggeste og huldrigste Enevolds Scepter og det nu har behaget vor allernaadigste Monarch for desto mere at udbrede og ophöie den Herrens Miskundhed, ved hosfølgende allernaadigst Rescript dertil at anordne en stor Höitid og Jubelfest den 16. October förstkommende, som

, var just for 100 Aar siden den lyksalige Dag, da den Allershöieste selv ved den souveraine Krone ophüiede de danske Kongers Magt til den höieste under Himmelen og deres Rigers Velstand til den önskeligste paa Jorden, saa gjælder det nu om, mine Brödre, at Levi Börn lade höre deres Jubelbasuner saaledes som Deres Kongl. Majestæt det befaler og som det saadan glædelig Höitid og deres vigtige Embede kan være anstændigt. Vel maa Enhver tilstaae, at Ingen fortjener Navn af en redelig dansk Undersaat end sige en sand Christen, som ikke bevæges til Herrens Lov, naar de nu dertil opfordres af saadan Konge, hvis Kjerlighed til sine Undersaatte al Verden admirerer, ja Stok og Steen, som ikke inderlig röres over den Guds Naade imod os, at vor velsignede Monarch holder Jubelfest med sine Riger, naar andre svømme i Blod. Men, mine kjere Brödre! hvor stor er ikke Utaknemmelighed paa Jord og især den almindeligste, naar intet mindre skjönnes end de allerstörste Guds Velgjerninger, naar endog hans Höitider og Taksigelsesfester formörkes ved Forfængeligheds Taage, og hans kostbare Viingaard i den Höstens Tid bringer de mange vilde Druer, og hvor snart kan da dens Gjerde nedrives: visselig maa alt dette gjöre Christi Tjenere brændende som himmelske Fakler og Tilhörerne derved lysvaagne til i den Sted at begrunde, söge og smage Guds Godhed, Kjerlighed og Södhed i hans forunderlige og utallige Velsignelser baade til Liv og Sjæl, ja saaledes forene og oplöfte Hjerterne i Herrens Priis, at hver Blodsdraabe og alt det i os er maa jubilere og triumphere i Jesu Christi inderlige Kjerlighed. Men jo mere dette er fornödent og jo mindre Kraft vi selv have dertil, jo inderligere lader os bede al Naadens milde Fader, at han med samme sin eenbaarne allerkjereste Sön vil saaledes udöse sin Helligaand i vore Hjerter til saadan Andagtslue, at han maa glæde sig over

vor Jubelfest med alle sine Engle i Himlen og lystes ved at fornye sine store Miskundheder imod os, ja især af sin høie Himmelthronen overöse sin Salvende, vor allernaadigste Arvekonge og Herre, hans umistelige Person, hans Enevolds Arvestoel, ja det ganske kongelige Arvehuus med Naade og Velsignelse, med Held og Lykke, med Fred og Glæde, med Fryd og Salighed Dag fra Dag jo meer og meer foruden al Ende! Amen. Jeg forbliver med al Velsignelses inderlige Önske over Dem allesammen o. s. v.

Ribe, den 25. Juni 1760.

9.

Allerunderdanigst Erklaring.

Supplikanten (Sonne Sonnesen i Dahler Sogn) er for sit ugudelige Levnet og liderlige Opførsel ei alene for mange Aar siden dömt til Tugthuset i Viborg, men endog siden fast i hele Landet blevet bekjendt deraf, især da han derefter gik omkring og gav sig ud for en Læge og ved den Leilighed skilte Mange ved deres Hilsen, ja adskillige Qvinder ved Ære og Velfærd, alt under Ægteskabs Löfte. Paa hvilken Maade han og forførte den Enke i Visby Sogn, som han blev copuleret til, da hans Hustrue endnu, ja mange Aar derefter, levede. Og da han nu saa mange Aar allevegne har været et höist forargeligt Menneske, ja endnu continuerer med Drukkenskab, Slagsmaal, tyrannisk Opførsel mod den Qvinde som han er copuleret til, foruden andre onde og slemme Rygter, saa bliver det en Glæde for Guds Menighed og til Velsignelse for Landet, naar saadan skjændig Forargelse exemplariter afstraffes, og Supplikanten maatte agte det for en særdeles Kongelig Naade og Mildhed, at dömmes

til Tugthuset, som han mere end 10 Gange har fortjent, hvilket saaledes allerunderdanigst indstilles til Deres Kgl. Majestæts Naade.

Ribe, den 6. October 1761.

10.

Erklæring.

Saasom den til Thorsted kaldede cand. theol. Grönvolds Skrivelse til Johanne Pedersdatter Sörensen af 26. April sidst afvigte klarligen viser, at han har været forlovet med hende og tilladt hende at gjøre det bekjendt for Alle og Enhver, ligesom hun ogsaa hans Begjering har accepteret og hendes Jaord skriftlig meddeelt, og det derfor er ham, som en candidato ministerii, dobbelt uanstændigt at bryde dette Løfte, saa syntes det billigt, at han paa nogen Maade stiller hende tilfreds eller i Mangel deraf anbefales at give hende de præsenterede 300 Rdl., allerhelst som hun for hans Skyld har afslaaet et andet convenabelt Ægteskab. Men skulde han ikke være istand til, samme paa eengang at betale, var det efter mine allerunderdanigste uforgribelige ringe Tanker billigt, at han saalænge hun er ugift maatte betale hende en Enkepension eller 8de Parten af hvad Præstekald han desimidlertid betjener. Thi hvad han derimod i sin allerunderdanigste Erklæring indvender, Puerilitet og Uformuenhed, da har han lige saa slet Ære af det Første som hun Satisfaction af det Sidste; og hvad angaaer den Misforstaaelse mellem dem, som han vil bevise af hendes Brev Ltr. C, saa sees af hans Ltr. A, at den da længesiden var glemt.

Ribe, den 30. August 1762.

11.

Erklæring.

Da mig ikke er bekjendt, med hvilke Conditioner Colonisterne her i Landet ere antagne, saa kan jeg om Supplikanternes allerunderdanigste Ansøgning ei andet tænke, end at det synes betænkeligt, om fremmede Religions Forvandte paa Landet eller andre Steder, end allerede skeet er, skulde tillades *liberum religionis exercitium*, thi at jeg ikke skal tale om, hvad Strid og Uro af saadan Blanding i Fremtiden kan befrygtes, saa skal vel de Katholske paastaae at nyde samme Frihed, som Gud dog naadelig vilde afvende, efterdi saa farlige som deres Religions principia er for Staten ei mindre end Kirken, saa umuligt bliver det siden at faae saadan Klinte udryddet. Hvilket altsammen til Deres Kognl. Majestæts Skjönsomhed og laudsfaderlige Mildhed allerunderdanigst indstilles.

Ribe, den 30. August 1762.

12.

Erklæring.

Da Sognepræsten for Vildberg og Timring Menigheder her i Stiftet Hr. Lorentz Helt er en retsindig Mand ja en af de habileste og forsigtigste Lærere i den hele Egn og jeg ved Eftersøgning ei andet har kunnet erfare anlangende den af Supplikanten anmeldte Dispytte, end at det er bleven Præsten, som sidder i et meget fattigt Kald, ilde optaget, at han ikke vilde lade et Bryllup fare, som ham med Rette tilkom, saa skjønner jeg ikke, at Velbaarne Hr. Linde har havt Aarsag at klage over sin Lærer, end sige at begjere en anden Sjelesörger, men maa derimod allerunderdanigst bekjende, at saadan Vexel og Valg af Skriftefader uden sand og vigtig Aarsag geraader ofte

til stor Forargelse og Anstöd for Menighederne, især naar de allernaadigst meddelte Dispensationer misbruges til at udvælge sig saadanne Lærere, som ikke ere meget omhyggelige for Sjelenes Frelse eller dog saa langt borte, at han ofte veed Lidet eller Intet om saadanne Confitenters Opførsel, som undertiden kan være forargelig men ved retskafne nærværende Sjelesörgeres trohjertige Formaninger forekommes, hvilket allerunderdanigst indstilles til Deres Majestæts allerhöieste Skjönsonhed.

Ribe, den 25. Februar 1763.

13.

Til Hr. Baron, Conferentzraad i Haderslev Gyldenchrone.

Det gjør mig særdeles ondt af Deres Excellences meget gunstige Skrivelse under 2den hujus at have erfaret, hvorledes min til Provsten Hr. Höhne i Vestervedsted under 13. October sidstleden givne Ordre om en lovformelig Justits-Protokols Indretning for Geistligheden i Hvidding Herred med Videre er bleven Deres Excellence ved Deres nylige Ankomst til Haderslev forestillet at skulle være stridig mod det Kongl. allernaadigste Rescript af 6. October 1727 samt til Præjudice for Haderslev Amtshuses Rettigheder. Hvad nu egentlig ved saadant Andragende er intenderet, kan jeg ikke letteligen begribe, saasom den omskrevne Protokol allerede af Vedkommende er besörget indrettet og af mig auctoriseret, med mindre det maa være skeet for derved under foregIVEN Nidkjerhed for Haderslev Amthuses Rettigheder at ville gjøre sig meriteret, eller ved denne Leilighed, efter adskillige dette Lehns Geistliges gamle Sædvane, saa uformærkt at faae udströet den Sæd, hvoraf i forrige Tider saa stor Disharmoni imellem Amtmændene i Haderslev og Biskopperne i Ribe er opvoxet; hvilket jeg dog ganske vist formoder

saa meget mindre skal lykkes dem, som Deres Excellences vidtberømte Retsindighed og Genereusitet gjør mig fuldkommen forsikkert, at det er lige saa lidet Deres Exc. som min Intention at extendere Deres Embeds Myndighed uden de rette Grændser, og saalænge Sligt ikke fra nogen af Siderne tenderes, kan alle slige Fortrædeligheder forhaabentlig være forebyggede, da det ved saa mange Tid efter anden udgangne Kgl. Befalinger noksom er fastsat og afgjort, hvorvidt baade Amtmandens i Haderslev og Biskoppens i Ribe deres verdslige og geistlige Jurisdiction i det Törninglehnske strækker sig. Og da samme Kgl. Reskripter ventelig kunne give Deres Exc., som nylig ankommen til Amtet, et stort Lys udi denne og andre herefter forekommende Sager, saa har jeg holdt det for min Skyldighed deraf til Deres Exc. behagelige Eftersyn at fremsende hosfølgende vigtige Gjenparter fra Nr. 1 til Nr. 13 inclusive samt derhos ved denne Leilighed at give Deres Excellence en sandfærdig Idee om den egentlige Beskaffenhed med disse törninglehnske Geistlige saaledes som følger.

Det er vel en unægtelig Sandhed, at de som beliggende i Haderslev Amt og Hertugdømmet Slesvig udi Gjælds og andre verdslige deres Indkomster og Udgifter angaaende Sager sortere under de der brugelige Love, saa at de ikke nyde deres Indkomster efter den danske Lov, ikke heller svare med andre Geistlige her i Stiftet enten ordinære eller extraordinære Paabud, ligesom det ogsaa er vist, at de der faldende geistlige Skifter forrettes ved ethvert Steds Herredsfoged. Men det er og bliver i alt dette uimodsigelig vist, at det 1) med disse Geistlige, som derhos sorterende under Riber Stift, deres Vocation, Ordination, Introduction etc. i alle Maader efter den danske Lov og Ritual forholdes; Provsterne vælges paa den udi Loven og nærmere Kgl. Rescript foreskrevne Maade, og

efter aflagte Eed at forestaae dette Embede efter Loven etc., af Biskoppen i Ribe ved Landemoderne, ligesom andre Provster i Stiftet dertil creeres. Præsterne faae ligesom andre danske Præster deres Kaldsbreve fra det Kgl. danske Cancellie, ordineres af Biskoppen i Ribe, og efter hans Collats-Brev af Provsten indsættes. Degnene til alle de Menigheder, hvor Kongen selv kalder Præster, beskikkes af Biskoppen, ligesom overalt i Stiftet, hvilken Rettighed af Amtmanden Grev Reventlou udi Aaret 1729 men forgjæves blev Biskoppen disputeret. 2) at Provster, Præster og menige Clerici udi bemeldte Lehn, som hørende under Riber biskoppelige Jurisdiction have fra Reformationen af *in omnibus ecclesiasticis* skullet rette sig efter Ordinantsen og andre Kgl. Befalinger, ligesom de og siden 1684 have været undergivne den danske Lov samt de Kgl. Forordninger, som i slige Tilfælde enten udgivne ere eller herefter udgivne vorder. 3) at Biskoppen i Ribe som den geistlige Övrighed i Törninglehn fra ældgamle Tider baver Inspection med disse Geistliges Lærdom, Levnet og Vandel, og fölgelig ikke alene er berettiget men endog ex officio pligtig, at lade saadanne Geistlige i fornöden Tilfælde actionere, og da saadanne Sager saaledes dependerer af Biskoppens Foranstaltning, saa fölger af sig selv, 4) at De samme imod geistlige Personer, som befindes at have forseet sig imod deres Eed og Loven, bör udföres for den geistlige Ret, thi i modsat Fald skulde de söges for Herreds Tinget, hvilket ikke alene er stridigt imod Loven og Geistlighedens Privilegier, men endog vilde drage den Consequence efter sig, at de havde een Lov at leve efter og en anden derfra different at dömmes efter, som vilde blive en uhört Rettergangsmaade og umulig kan have Sted under en saa naadig og retfærdig Regjering. Da nu saadanne Sager efter den danske Lov i Provsteret skal paakjendes, saa

bliver deraf en fornöden Følge: 5) at de samme efter den udi vor danske Lov foreskrevne Rettergangsmaade skal udföres, hvilket iblandt Andet erfares deraf, at saadanne Sager appelleres til Landemodet her i Ribe og derfra til Kongens höieste Ret udi Kjöbenhavn, og da paa disse Steder intet Document, uden det er bilagt med Kongelig dansk stemplet Papiir, til Paakjendelse antages, saa er end ydermere deraf klart, 6) at i saadanne geistlige Sager ikke bör bruges andet end det danske stemplede Papiir, med mindre man vilde sige, at der udi een og den samme Sag skulde bruges diverse Sorter Papirer for Under- og Over-Retterne. Herforuden maa jeg endnu melde dette, at da alle Matrimonialsager i Törninglehn henhörer under Tamper-Retten i Ribe, saa bruges dertil alene dansk stemplet Papiir, saa at Alt, hvad fra denne Ret udstædes, være sig Stævninger, Udtog, Domme etc. er paa dansk stemplet Papiir, ligesom og de Indlæg, som en Haderslev-huser der indgiver, ligeledes bilægges med samme Papiir; hvoraf det bliver en fornöden Følge, at naar verdslige Folk i Törninglehn, som i det Övrige *in totum* sortere under Herredstinget og Ober-Gerichtet i Slesvig, i saadanne Matrimonialsager maae bruge det danske Papiir, fordi de föres for en dansk Ret, saa bör meget mere udi geistlige Sager, som af en af Biskoppen befalet Actor föres imod en geistlig Person, for en geistlig dansk Ret efter den danske Rettergangsmaade udföres og for danske Overretter indstævnes, bruges det danske stemplede Papiir, ligesom og af samme Aarsag de ved samme Retter brugende Justitsprotokoller med samme Slags Papiir efter Forordningen af 23. Januar 1719 bör bilægges, hvilket af Foranförte bliver en saa fornöden Følge, at videre Deduction herover maatte eragtes overflödig, ja ufornöden.

Hvad nu videre angaaer den qvæstio, af hvem saadanne Protocoller bör autoriseres, da, som Biskoppen

alene uden den verdslige Övrigheds Concurrence efter Kgl. allernaadigst Rescript, anordner alle Provsteretter, beskikker Aktor til Sagernes Förelse med Videre, saa seer jeg ikke, hvorfor han ikke skulde være ligesaa berettiget, ene at autorisere en Protokol for de under hans Jurisdiction sorterende Retter, da jeg endydermere formener, at det lige saa lidet kan vedkomme en verdslig Övrighed at autorisere de geistlige Retters Protokoller som det kan tilkomme en geistlig Övrighed at autorisere Protokoller ved verdslige Retter, da enhver har sin separate Jurisdiction, hvorudi den Ene ikke bör præjudiceres af den Anden. Naar nu Deres Excellence behager gunstigst at considerere foranförte Omstændigheder, hvis Rigtighed udi de hosfölgende Kgl. Rescripter enten med klare og bare Ord stadfæstes, eller deraf *per legitimam consequentiam* tydelig kan deduceres, formoder jeg ganske vist at Deres Excellence selv befinder, at jeg ved den forbemeldte Provst Höhne tillagte Ordre ikke i mindste Maade har fornærmet Deres Excellence som Amtmand i Haderslev, udi den Dem tilkommende Jurisdiction, da det uimodsigelig alene tilkommer den, som har den geistlige Jurisdiction, at autorisere saadanne Protokoller, og Deres Excellence — at jeg derom skal bruge det under 20. Marts 1750 er-gangne Kgl. Rescripts egne Ord — fölgelig efter Kgl. allernaadigst Ordres ikke bör befatte Dem med den geist-lige Jurisdiction i Törningeln, da jeg endvidere til Beviis paa, at jeg herudi ikke har villet gjøre andet, end hvad Ret var, kan mælde dette, at jeg i Forveien, förend jeg saaledes tilskrev Provsten, har informeret mig hos Ved-kommende, hvorledes i lige Tilfælde forholdes paa Ærö og Als, hvor det med Jurisdictionerne haver den samme Beskaffenhed, som udi Törningeln, at de *in civilibus* sortere under Hertugdömmet Slesvig men *in ecclesiasticis* under Fyns Stift, og derfra faaet det Svar, at saadanne

Protocoller autoriseres af Biskoppen. Anlangende den nu anmeldte gamle Protokol, da har det dermed den Beskaffenhed: Efterat afgangne Biskop Anchersen havde beordret Provsten Hr. Peter Dahler i Bröns at lade indrette en Protokol for Geistligheden i Hvidding Herred, har bemældte Provst efter sin sædvanlige Inclination til at melere Amtmanden i Haderslev udi hans Embede formeentlig uvedkommende Ting, ladet samme af hannem først autorisere, men at Salig Biskoppen i denne Sag har været af lige Mening med mig, er af hans nedenpaategnede Autorisation noksom kjendelig. Imidlertid lod han det den Gang saa passere, men da bemeldte Provst derefter gik saa vidt i denne Sag, at han, der han var indstævnet for Landemodet at tilsvare hans Behandling udi en mellem tvende Geistlige da svævende Sag, ikke undsaae sig ved iblandt andet paa Fundament, at hans Protokol var signeret med slesvigsk Papiir, og af hans egen Amtmand og Biskop *conjunctim* ratificeret, at excipere imod Landemodet og paastaae, at Sagen som dette *foro* uvedkommende hurde henvises til sit rette *forum competens*, til Paakjendelse af Amtmanden i Haderslev og Biskoppen i Ribe, og derpaa erholdtes den Kongelige Resolution, at han tilligemed sine Assessores for deres ubetænksomme og usømmelige Expressioner samt utilladelige Forhold skulde gjøre Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen en offentlig Afbigt i Landemodet og betale til Stiftets Enkekasse en Mulkt af 20 Rdl., saa og at den qvæstionerede Sag til Paakjendelse i Landemodet skulde antages — saa haver Biskop Anchersen ved saadan Anledning fundet sig beföiet til at tilbagekalde bemeldte Protokol, som derefter i Stiftskisten til Bevaring blev henlagt. Og ligesaa lidet jeg efter saadaane Omstændigheder haver kasseret bemeldte Protokol, ligesaa lidt kan jeg befatte mig med at extradere samme, saasom Sligt ikke kunde skee uden en Slags

Præjudice for min Salig Formand, hvis Ordre om Protokollens Indlevering ikke var uden Aarsag men saaledes af mig maatte annulleres, og det desuden er nu ganske ufornödent, da en anden lovformelig Protokol allerede efter min Ordre af den Vedkommende er besörget indrettet og af mig autoriseret.

Det er i det Övrige den allerhöieste Gud bekjendt, at jeg aldrig nogensinde har tænkt, mindre sögt at ville melere mig med saadanne Ting, som enten vare mit Embede uvedkommende eller kunde være nogen Anden enten direkte eller indirekte til Præjudice, ja at jeg meer end een Gang af en inderlig Begjerlighed til Fred og oprigtig Afsky for al fortrædelig Collision har overbaaret adskillige fra den haderslevske Side mig tilföiede Fornærmelser, hvorom jeg ved denne Leilighed ikke kan forbigaae i Fortrolighed og alene til Deres Excellences egen behagelige Underretning at erindre. — — —

Sluttelig takker jeg endnu Deres Excellence ydmygst og allerskyldigst for Deres meget gratiöse Skrivelse og derudi givne gunstige Forsikkring om Deres priisværdigste Intention til en god og bestandig Harmonies Vedligeholdelse, hvorom jeg desuden tilfulde er persvaderet, forsikkrende derhos oprigtig, at jeg aldrig med min Villie eller Vidende skal give Anledning til andet, men meget mere ved alle givne Leiligheder söge mere i Gjerningen end i Ord at vise, hvor meget angelegen det er mig bestandig at kunne conservere Deres Excellences særdeles ønskelige Grace og Bevaagenhed. Og forbliver jeg etc.

Ribe, den 8. December 1752.

Brorson.

*

*

*

Efterat Amtmand, Baron Gyldenkrone havde faaet denne Skrivelse, svarede han Brorson, at han indsaae nu, hvorledes Bispem var i sin gode Ret. Dog forlangte

han Autorisationen den negative Bestemmelse tilføjet, at i denne Protokol intet maatte forhandles til Præjudice for Amthusets Jurisdiction. Dette vilde Brorson ikke, 1) for ikke at erklære sin første Autorisation for uefterrettelig at være, og 2) fordi ildesindede Præster mod ham ikke skulde finde Skalkeskjul bag denne overflødige Reservation og 3) fordi det var uden Exempel i Kongens Riger og Lande, at en vis Jurisdictions Protokoller erklæredes at skulle være uden Fornærmelse for en anden Jurisdiction, thi dette er en Selvfølge. I Övrigt formaner Brorson i sine senere Skrivelser til Fred og Samdrægtighed uden at krænke Sandheden eller hinanden. Men vilde Amtmanden ikke considerere alle anførte Omstændigheder og hvile ved det Skete, da kunde han jo henvende sig til Kongen, som havde den sidste Afgjölrelse, og han skulde da ydermere erfare, at Brorson havde Kongernes mange Love og Forordninger for sig; kun bad da Biskoppen, at hans Breve og de tilstillede Documenter i Anledning af denne Sag maatte blive vedlagte som Bilag. Men det synes, som om Amtmanden og hans Öretudere ikke have tröstet sig til denne Dyst mod den sandhedskjerlige, kjække Biskop.

14.

Til det Kongelige danske Cancellie.

Det fra det Kongelige tyske Cancellie indkomne Pro-memoria med hosfølgende Hr. Kammerherre og Amtmand v. Klingenberg's Skrivelse angaaende de Skrydstruppers Tiende-Sag med Videre remitteres hermed med min aller-underdanigste Erklæring saaledes:

Hoved Qvæstionen i denne Sag er denne: om Amtmanden i Haderslev kan *de jure* tilegne sig nogen Ret at melere sig i de under Archidiaconatet liggende Törning-lehnse Kirkesager eller samme tilkommer alene Biskoppen

i Ribe? Det Første, nemlig at Amtmanden har dertil Rettighed, formener Hr. Kammerherre Klingenberg og det paa følgende Fundamenter:

1. Fordi disse törninglehnske Kirker ligge i Haderslev Amt og altsaa skal höre til Haderslev eller under Amtmanden i Haderslev, hans Jurisdiction.
2. Fordi Archidiakonaten er efter hans Formening kun en Titul og altsaa ingen Ret kan give Biskoppen i Ribe til ene at administrere disse törninglehnske Kirker.
3. Formener Hr. Kammerherre Klingenberg, at hans Paastand er grundet i Sagens Natur; og
4. søger at bestyrke bemeldte sin Pretention med det Kgl. Rescript af 6. October 1727, at i Kirkesager, Kollekt og deslige ikke uden Amtmanden i Haderslev, hans Forevidende, Samtykke og concurrence noget af Biskoppen i Ribe skal anordnes og foretages; og
5. tilsidst heraaber sig paa, at han en og anden Gang tilligemed mig har underskrevet visse Ordres angaaende Kirketiendernes Bortforpagtning.

For nu allerunderdanigst at oplyse, hvor svage disse Amtmandens Grunde efter min Formening ere, og hvor god Adkomst derimod Biskoppen i Ribe ene har til disse Kirkesagers Bestyrelse, finder jeg fornödent at gennemgaae hver især.

1. hedder det, at de törninglehnske Kirker bör staae under Amtmanden i Haderslev, hans Jurisdiction, fordi de ligge i Haderslev Amt. Hertil svares: Der ligger andre Kirker i Haderslev Amt, som i slige Tilfælde ikke staae under Amtmandens Jurisdiction, hvilket umuligt kan være Hr. Amtmanden ubekjendt, og ligesom derfor dette Argument ikke giver ham Rettighed til andre Kirker, saa ikke heller til de törninglehnske, med hvilke det har følgende Beskaffenhed:

- a. have de törninglehnske Kirker fra den Tid den christelige Religion blev etableret og Kirker byggede i Danmark, bestandig hört under Riber Stift, Riber Domkapitel, det danske Cancellie og saaledes aldeles til Danmark.
- b. saa er og i den coldingske Afskeed de törninglehnske Kirkers Regnskaber med udtrykkelige Ord reserveret Riber Domkapitel, som fra gammel Tid af alene har revideret og approberet samme, med videre af saadan Jurisdiction dependerede. Derforuden er :
 - c. det *jus patronatus* til Kirkerne, som samme Tid blev reserveret Hertug Johan sen., siden igjen til Deres Majestæt hjemfalden og Riber Domkapitel derved stadfæstet i sin gamle Rettighed.
2. objiceres, at Archidiaconatet er kun en Titul og efter Formening ingen Ret kan give Biskopperne i Ribe til alene at administrere de törninglehnske Kirkesager. Denne Exception, som flyder enten af en virkelig eller forstilt Uvidenhed om Archidiaconatets Beskaffenhed, bortfalder af sig selv, naar Deres Kgl. Majestæt betragter, at Archidiaconatet ikke er en blot Titel men et virkeligt og vigtigt [Embede], hvilket jeg beviser paa følgende Maade :
 - a) Under Archidiakoni Inspection ligge fra gammel Tid foruden andre Kirker i Loo Herredet 18 Kirker i Törninglehn. b) Ved dette Embede, det fornemste Prælatur ved Riber Domkirke i Pavedömmet, tælles för Reformationen 19 archidiakoni ; c) ligesom og samme Embede er af Deres Kongelige Majestæts höisalige Forfædre bestandigen conserveret efter Reformationen, saa der har været 7 Archidiakoni indtil d) Fredericus Tertius salig og höilovlig Ihukommelse

ved den sidste Archidiakoni Velbyrdig Peder Lange til Kiærgaard hans dødelige Afgang 1652 lagde dette Embede til Biskop Kragelund i Ribe og hans Successores, hvilket sees af hosfølgende Extrakt af Riber Capitels Jordebog 1669 under Ltr. A. e) Saa at 8 Bisper alene have forestaaet forbemeldte Kirker uden nogen Andens Concurrence nu langt over 100 Aar, som ikke alene vedfølgende Udskrift af Biskop Kragelunds Copibog men endog de lige saa gamle Kirkeregnskaber udvise; f) hvilket klarligen viser, ikke alene at Archidiakonatet er et ganske betydeligt Embede, men endog at samme giver Biskopperne i Ribe alene Rettighed at forestaae Archidiakonatets Kirker; — saa det er mere end underligt, hvorledes Amtmanden i Haderslev kan *de jure* tilegne sig nogen Concurrence derudi. — Saa er det og langt fra hvad

3. invendes, at hans Paastand er grundet i Sagens Natur, da det synes at forholde sig tyertimod, efterdi ingen Kirker i hele Ribe Stift ere saa nær forbundne med Ribe som Törninglehns. Thi

a) ligger Ribe i Törninglehn i Hvidding Herred, omgivet af Törninglehn paa alle Sider, af hvis Kirker de fleste ligge ikke over 2 og ingen over 4 Miil fra Ribe. b) have *Lectores theologiæ* i Ribe altid tilforn været Sognepræster til den törninglehnske Kirke "Vestervedsted"; c) ere begge Capellanerne til vor Frue og Katharinæ Kirker i Ribe *compastores* til den törninglehnske Seem Kirke; ja d) efter Kgl. allern. Befaling af 24. Juni 1683 havde Capellanen til Katharinæ Kirke længesiden ogsaa været Sognepræst til den törninglehnske Kirke Fardrup, dersom der ikke var skeet allerunderdanigst Forestilling, at

bemeldte Præst ved høie Vande undertiden umulig kunde komme ud til bemeldte Kirke. Ligesom e) de to överste *Collegæ* her i Skolen ere Degne til Domkirken og Katharinæ Kirke, saa ere de de 3 nederste *Collegæ* Degne til de 3 törninglehnske Kirker Fardrup, Vestervedsted og Hvidding; f) som og Disciplerne af Mester-Lectie fra gammel Tid have været Degne til omliggende törninglehnske Kirker, hvorfor og de nu beskikkede Degne aarligen svare Pension til Riber Latinskole.

4. grunder Amtmanden i Haderslev bemeldte sin Preten- sion paa det Kongelige allernaadigste Rescript af 6. October 1727, at i Kirkesager, Kollecter og des- lige Ting ikke uden den haderslevske Amtmands Forevidende, Samtykke og Concurrence Noget af Bi- skoppen i Ribe skal anordnes og foretages. Ved hvilke Kirkesager ikke kan forstaaes Noget som hen- hører til Bispedömmets ordinære Embede, hvilket ham alene vedkommer efter salig og höilovlig Ihu- kommelse Christiani Quinti Rescript af 23. Juli 1684 og Deres Kongelige Majestæts egen allerhöieste Be- faling af 20. Marts 1750, at Amtmanden i Haderslev ikke maa befatte sig med den geistlige Jurisdiction i Törninglehn, men overlade samme til Biskoppen; langt mindre tales der mindste Ord om Archidiakonatu, efterdi :
 - a. her tales ikke om det, som Biskopperne altid alene have forestaaet; men hvad de tilforn have havt i conjunction med Amtmændene, saasom Kollecter og desl., nemlig Taxationer, Skatter, Contributioner i Hensænde til Geistligheden, eller hvad Deres Kongelige Majestæt allernaadigst maatte anbefale.

- b. og da Amtmanden tilligemed Biskoppen i Ribe havde Anno 1726 anordnet den allernaadigst paabudne Udgift til den Bergen-Grönlandske Handels Fortsættelse, hvortil Geistligheden i Törningehn ogsaa gav deres Kontigent, saavel som i det følgende Aar ved det viborgske allern. Paabud, saa er det just saadant, som ved det allegerede Rescript bliver afskaffet; da derimod samme Kgl. Rescript ikke ansees som en Decision i en Sag, der den Tid ikke blev ventileret.
- c. Og havde daværende Amtmand anderledes forstaaet Rescriptet, da er aldeles ikke at tvivle paa, at han som med saa kjendelig og stor Auctorité urgerede Amtets Rettigheder, jo ogsaa herudi havde observeret samme: saa at det oftbemeldte Rescript
- d. er egentlig ikke saa meget en Decision mellem Amtmanden i Haderslev og Biskoppen, meget mindre Archidiakonum, som imellem Stiftamtmanden i Ribe og Amtmanden i Haderslev, hvem af dem ved Collecter og deslige med Biskoppen skulde concurrere. Ligesom jeg og efter Kgl. allernaadigst Befaling haver concurreret med Amtmanden i Haderslev i Skatte-Commissionen 1744 og ligeledes ved den allernaadigst paabudne Skat 1757. Det
- 5te, ja i sig selv det Eneste, som med noget Skin kan objiceres, er at
- a. Amtmanden en og anden Gang haver underskrevet disse *ordres* angaaende Kirketiendernes Bortforpagtning. Jeg refererer mig herudi til hvad jeg den Sag angaaende har i min allerund. Erklæring af 29. Januar 1762 [?] anført, og uden at berøre, hvorledes jeg i Stedet for god Forstaaelse og deraf forventende Publici Velgaaende haver fundet

mange Fortrædeligheder, alene allerunderdanigst maa forestille, at enten det skal kaldes hos mig en Föielighed eller en Forseelse, ja hvor stor den endog kan ansæes, dog aldrig kan *de jure* give Amtmanden i Haderslev noget Fundament til saadan concurrence, da det i det Foregaaende er beviist, at Deres Kgl. Majestæts höisalig Forfædre have lagt Archidiakonatet alene under Biskopperne i Ribe.

- b. Hvad det af Amtmanden paaberaabte Brev af 26. Juni 1736 fra Salig Biskop Anchersen angaaer, da har det gaet bemeldte min Formand som mig, at vi deels af oprigtig Afsky for al fortrædelig Conflict, og deels for ikke uden den höieste Nödvendighed at incommodere Deres Majestæt enten ganske have tiet stille dermed, eller og sögt paa en slags Maade i Mindelighed at afgjöre det.
- c. Hvad ellers forbemældte Salig Biskop skriver om Stolestadernes Deling i Bröns, som af Amtmanden og Biskoppen burde approberes, da er det ikke imod Archidiakonum, som aldrig haver tilegnet sig alene at dele Stolestader, men dem, som det tilkommer, og at Amtmændene i Haderslev ved Rescriptet tillægges den samme Magt i Törninglehn som Stiftamtændene, det rörer ikke Archidiakonatet og ingenlunde er et Argument imod men mere for mig. Thi udi Riberhuus Amt Loe Herred ligge 5 Kirker, som höre under Archidiakonatet og hvis Regnskaber Biskoppen alene som Archidiakonus forhörer. Og saalidet nogen Stiftamtmand, som tillige er Amtmand, nogensinde har befattet sig med disse Archidiakonatets Kirker, fordi de ligge i Riberhuus Amt, hvilke alene ligge

under Biskoppen : saa lidet kan og Amtmanden i Haderslev paa Fundamente, at de ligge i Haderslevhuus Amt, tilegne sig nogen Rettighed i det qvæstionerede Tilfælde.

Allernaadigste Arve-Konge og Herre !

Jeg formoder tydeligen at have beviist, at Biskoppen som Archidiakonus har Rettighed at administrere de törninglehnske Kirker under Archidiakonatot uden Amtmandens Concurrence. Jeg kan med god Samvittighed bevidne, at disse Kirker, som staae under min Administration, ere i lige saa god Stand som nogen Kirke enten i Danmark eller Provstiet, som staaer under Amtmanden i Haderslev, skjündt Kirkerne i Törninglehn have kun halv Tiende mod de andre. Jeg haver indtil denne Tid erfaret, at Deres Kgl. Majestæt allernaadigst haver beskyttet mig ved mit Embeds Rettighed imod saa mange Indtrængelser og allerunderdanigst kan rose mig af at min Uskyldighed er allernaadigst bleven kjendt i alle de törninglehnske Sager, som ere indkomne til Deres Kgl. Majestæts allernaadigste Decision. Hvorfor jeg i Stövet takker Deres Majestæt for Herrens Ansigt; og lever altsaa i det allerunderdanigste Haab, at Deres Majestæt i denne i Henseende til sine Conseqvenser for mig og Efterkommere saa betydelige Sag, allernaadigst haandhæver os ved den Rettighed, som Biskopperne i Ribe nu over 100 Aar har haft og befaler Amtmanden i Haderslev, ikke at melere sig i de Sager, som angaae Archidiakonatot, uden naar jeg maatte finde mig foraarsaget til at begjære hans, som Övrigheds Assistance og saaledes soumitteres Sagen Deres Kongl. Majestæts allernaadigste Resolution.

Ribe, den 31. August 1761.

H. A. Brorsou.

15.

Til Kammerherre von Klingenberg i Haderslev.

Anlangende de udi Deres Höivelbaarenheds høist-ærede Skrivelse af 27de dennes ommældte Nustrup og Skrydstrup Kirke-Tiender, og hvo der har Rettighed samme at lade udleie eller licitere, da har jeg til Hans Kongelige Majestæt derom gjort allerunderdanigst Forestilling, at Amtmændene i Haderslev ikke nogensinde have med mine Formænd i Embedet, som have været 7 Biskopper, havt nogen Fællesskab eller Communion i Henseende til Archidiaconatets Embede, ikke heller er saadant hört, uden at det i min Tid er skeet en eller anden Gang, og det ikke af nogen Nödvendighed men af bar Föielighed, som er kommet mig dyre at staae: hvilket alene er Aarsag til, at jeg er bleven nödt til at holde tilbage og ikke agere gemeinschaftlig med Deres Höivelbaarenhed i saadanne Ting, og efterdi jeg da forhaaber at have beviist, at jeg derudi har den klare Ret paa min Side, som ligger under Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Resolution og Forsvar, saa skjønner og Deres Höivelbaarenhed selv, at det ikke var mindre præjudicerligt for mit og Efterkommeres Embede end i sig selv formastelig egenmægtigt, at handle Noget i de Ting, som staae under Hans Kgl. Majestæts allerhöieste Krisi, og derfor har jeg den visse Tillid til Deres Höivelbaarenhed at de vilde behage at oppebie og imidlertid lade Sagen blive *in statu quo*, da Intet skal være mig kjerere, som jeg og vist formoder, end at denne Sag derved skal komme til den saalænge forönskte Enighed og Endelighed, hvorefter jeg i mit nu over 23 Aars Embede uafsladelig har tragtet, og derfor sügt det paa de Veie, som siden have faldet anderledes ud: og hvor meget mere maa dette være mit Hjertes Önske, da jeg nu er 70 Aar gammel, mestendeels afmægtig og

sengeliggende, og hvert Öieblik saare længes efter at komme ud fra denne urolige Verden *). Det Övrige er, at al Naade og Velsignelse til al forönskelig legemlig og aandelig Velgaaende bestandig maa hvile over Deres Höivelbaarenhed og ganske höie Familie. Det önsker af inderste Hjerte til sidste Stund jeg, som har den Ære med störste Respekt at forblive Deres Höivelbaarenheds ydmyge Tjener. Br.

Den 29. Mai 1764.

*) Brorson döde 5 Dage efter dette Brevs Affattelse, den 3. Juni 1764.

B i d r a g
til **Krypto-Calvinismens Historie**
i **Danmark.**

ved *L. Helweg.*

1.

Affattelsen af nedenstaaende "Tavle" blev foranlediget ved den calvinistiske Bevægelse, som Præsten Hardenberg i Bremen opvakte. (Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen I. Side 107—111). Den er ingensteds tidligere trykt, men omtales i Conrad Aslac's "Et hundrede Aars Chronologi eller Tidtavle" — et Tillæg til hans "Chronologiske og historiske Beskrivelse om den reformerede Religion" paa Latin 1620, paa Dansk 1621 — under det Aar 1557. Pontoppidan omtaler den slet ikke, men i det Brev, der her meddeles fra Christian III. til Melancthon, forekomme Hentydninger til den (*Annales eccl. Dan.* III. Side 381). Treschow anfører i sine "Danske Jubellærere" (S. 127), ligesom Hr. Provst Heiberg i *Theol. Tidssk.* IV. 1. S. 139 fg., enkelte Sætninger af Underskrifterne, der ledsage Tavlen, uden dog at meddele Tavlen selv. Den Latinske Original fra 1557 er mig ikke bekendt, men Oversætteren angiver i Fortalen meget nøie sit Forhold til den. Den meddelte Oversættelse findes mellem det Kgl. Bibliotheks Haandskrifter i tvende Afskrifter Gl. Kgl. Sml. 4, 1442 og 8, 3409, i den sidste samlet med flere andre theologiske Afhandlinger fra den Tid. At Oversættelsen fremkom 1574

er heller ikke uden Betydning, da det netop var i det Aar, Hemmingsen ved Udgivelsen af sin "*Syntagma institutionum Christianarum*" vakte det calvinistiske Røre; og usandsynligt er det ikke, at han selv dengang har foranlediget dens Affattelse, for at skjule den calvinistiske Lærdom, hans Syntagma indeholdt, ved at opfriske Mindet om den "Tavle", hvori han udtaler sig saa stærkt Luthersk som nogensinde; medens det kongelige Forbud, der meddeles som Nr. 2, forklarer, hvad der dengang hindrede Oversættelsens Trykning.

**En Taffle om Herrens Naduere
eller Alterens Sacramente,**

paa Latine bescreffuen aff

Doctor Niels Hemmingssön

oc aff menige Höylærde udi Kjöbenhaffns Universitet
approberet oc underscreffuen, Aar 1557.

Nu fordansket, oc udi somme Steder dennom til Undervisning oc Tieniste, som Latine ey forstaa kunde, met en enfoldig og föye Tilleggelse forklaret, den rette Grund oc Mening dermed aldelis uforkrencket.

Nyttig at læse oc vide i disse sidste oc farlige tider, imod alle haande Vildfarelser om Naduerens Sacramente, A. D. 1574.

Til den christen Læsere.

Effterdi den zwingliske oc calvinske Vildfarelse nu mangesteds begynder at yppis aff urolige Menniske, oc ydermere end nogen Tid tilforne, at fordædigis oc forsuaris,

end ocsaa i de stæder, dersom den tilforne oc hertildags icke haffuer verit hört eller fornummen: Er det i sandhed got oc gantske nøttigt, at huer mand i tide sig foreseer, oc saa megit mueligt er, tager vare at dersom nogen Vildfarelse sig yppe og udbryde vilde, at mand aff den som aff it Edder eller Forgiffit ey skal bliffue til sin Siæll oc paa Troens Vegne forgiffuen.

Oc derfaare, paa det at baade den Misforstand oc vrang Mening, som mange haffue om det høyverdige Altarens Sacramente, oc huorfaare mand den bør at sky og fly, disligeste den rette Grund oc Mening, huorved mand tryggeligen maa oc endeligen skal bliffue, disbedre oc klarligere kand aff alle forstaa is oc merckis:

da er denne Taffle aff Latinen paa Danske *transfererit* oc udsat, nogle fromme Christne, som det paa det høyeste begierit oc fordrif haffue, til Villie oc Tieniste, Huilcken taffle tilforne, efter Høybaarne og Stormectigste Förstis oc Herris, Konning Christians den Tredies (med salig oc høylofflig Ihukommelse) aluorlige befaling, er tilhobe-screffuen, udi det Aar 1557 aff hederlig, höylærd Mand *D. Niels Hemmingsön*, den Hellige Scrifftis Doctor, oc nu udi mange aar *Professor* udi Kiöbenhaffns Universitet at skulle vere icke en enistis eller nogle faa Personers, men en almindelig, obenbare oc endrectig den menige christne Kirckis, offuer alle disse Lande og Riger *Confession* oc Bekiendelse, huilcken fordi haffuer verit samme tide aff *Superintendenterne* udi Siælands oc Skaane stigt (effter at de andre *Superintendenter* ey da haffue saa nerværendis tilstæde verit) desligeste aff menige *Professoribus* oc Höylærde udi Kiöbenhaffns Universitet samtyckt, oc met egne Hender underscreffuen.

Saa er nu udi denne taffle antegnit oc opscreffuen siw atskillige Meninger om de ord i Nadueren: *dette er mit Legome: oc dette er mit Blod:* iblant huilcke der

kand dog icke uden en være ret oc sand, oc bliffuer kortelig oc enfoldelig beuist met den hellige Scriffit oc Guds egne Ord, at de sex förste Meninger, som aff Menniskene ere paafundne oc faaregiffne uden Guds Ord, ere allesammen vrette oc falske. Men den siwende oc sidste Mening er eniste ret oc sand, ved huilcken alle Christne maa oc skulle bliffue. Oc er samme rette Mening, desligeste hues andet som sagen nu mest paagelder, oc udi denne taffle besynderligen bör at actis, afftegnit udi Bredden met saadant tegn eller mercke “.

Nu er oc denne taffle stillet oc screffuen paa Latine udi nogen anden Form, efter den maade oc Viis, som udi Scholerne oc hos de Lærde er brugelig, oc met langt ferre Ord, end som hun nu her faaregiffuis met; desligest er oc, foruden det som Tafflen dog udi grunden oc Meningen indholder, sommesteds noget mere tillagt, oc saadant befattet i denne Bog imellem disse tuende tegn []. Huilcket altsammen ingen skal saa annamme, forstaa eller udlegge, som denne Taffle vaar nu slet foruent, oc vaar nu en anden Lærdom oc Bekiendelse udi Dansken end som tilforne haffde verit udi Latinen, huilckit ingen heller aff dennom som Lærde ere, oc denne sag grundelig forstaa skulle törfvue eller met rette kunde sige. Men alt huess i saa maade skeet er, det er skeet simple oc enfoldige folck som dog denne sag grundelig (saa megit som mueligt er) forstaa ville, oc dog icke vide sig, udi de lærde Mænds viis at skicke til undervisning Tieniste oc gode. Oc offuer alt, den almectigste Gud til ære, ved hans kiere Sön Jesum Christum Vor Herre.

A m e n.

* * *

Disse Ord udi Herrens Naduere Legome oc Blod: anammis oc udleggis nu aff Sacramenterer oc andre udi atskillige maade.

Först ere nogle som ved disse ord: **Legome oc Blod** forstaa icke andet, end nogle bare oc ledige mercke eller tegn, met oc hoss huilcket det sande Jesu Christi Legome oc hans sande Blod, ey skal være i sandhed neruærendis tilstæde.

Huilcken Mening effterdi hun ey kommer uden af den kiödelig forstand oc Menniskelig fornuft [, som udi Guds oc Religionens sager er aldellis blind, oc som Paulus siger it fiendskab imod Gud. Rom. 8].

Dertil er samme Mening rede oc tuert imod Christi ord oc foriættelse [som haffuer loffuit oc sagt, at hand udi denne sin Naduere vil være oc er næruærendis tilstede, met sit eget Legome som er hengiffuet for os, oc met sit eget Blod, som for oss er udstyrt paa Kaarsit]. Da maa oc skal samme Mening aldellis forskiudis oc bortkastis, som den der er gantske spottelig imod Christum oc skiender hans ære paa det hūiste [ligesom Christus enten udi hans Testamente, oc der hand vilde giffue sin sidste Vilie tilkiende, haffde brugt nogen forblommit Tale for sine Discipler, oc hafft en anden Mening, end som Ordene lyde, eller vaar icke saa mechtig at hand kunde vdrette, oc giöre det som hand sagt haffde].

De som vdi denne Mening ere, forstaa de forneffnde Ord, oc dennem vride oc vende udi atskillige maade, saa at mand af den atskillighed oc deris ustadighed i samme forklaring oc Udleggelse lettelig kand formercke, hvor bedragelig oc falskelig de handle [met Guds Ord oc den hellige Kircke]. Oc dette stæder Gud, paa det man disbedre kan forstaa sig paa samme deris Suig oc Bedrægeri.

(15*)

I. En part aff dennom tager sig faare det Ord dette
Carel- [naar Christus siger, dette er mit Legome item, Dette
stadius. er mit Blod] Oc disse haffue til deres Formand oc Principal
 Anders Carelstad [hvilcken nogen tid vaar en Erchidegn
 udi Slotskircken til Witemberg] som vdi vor Tid aller-
 først tog sig faare, oc fordristede sig til at forvende oc
 forfalske Naduerens Ord i det Aar mand screff 1524, oc
 det aff idel Had og Niid imod den Guds Prophete salige
 Doctor Martin Luther, som havde straffit hannem, fordi
 hand saa ubeskedelig oc i utide bestormede oc nedbröd
 Billeder udi den Witembergske Kirke.

Denne Carelstad forstaar oc forklarer det Ord dette
 i saa maade: Mit Legome som giffuis for Eder, er dette,
 ligesom Christus [der hand sagde, det er mit Legome
 som giffuis for Eder] haffde peget paa sig self, saasom
 hand nu sad iblant Disciplerne, oc icke meent Brödet,
 som han racte og gaff dennom.

At dette er men en falsk og forfengelig Dict, beuiser
 den hellige Apostel S. Povel der som han bekiender, at
 det Bröd i Sacramentet er Herrens Legome. 1 Cor. 10.

II. Der er oc nogle aff disse Sacramenterer, som tage
Ulrich sig det andet ord Er faare, oc det udlegger imod all
Zwingel. billighed, oc met Vold paa deris Vild, at det Christus
 siger dette er skal vere saa megit meent, som dette
 betyder eller bemercker, iblant disse Ulrich Zwingel [til
 Zürich, hvilcken bleff ihielslagen i den Switzerske Krig
 det Aar mand screff 1531] Denne Vildfarelse er tuert
 imod de klare Ord, med hvilcke Nadueren er indskicket,
 oc kand met samme Ord vederleggis oc igiendruffuis.

Thi vdi de ord giffuis klarlige tilkiende at mand udi
 Nadueren æder det samme Legome som er giffuit for oss
 oc mand dricker det samme Blod som for Os er udgydet
 [oc icke nogit andet Legome eller Blod, ey heller det
 Legomes eller Blods Betydelse]. Derfaare efterdi alle

Christne bekiende, at wi ved det sande Christi Legome oc ved hans sande Blod, saa som formedelst it fuldkommet oc nöyactig Værd oc Betalning ere igienløste, da maa oc kand det ey andet vere, end at deris Mening er falsk oc lögnactig, som meen oc siger at Christi Legomes betegnelse [oc icke dette sande Legome] skal giffuis udi Nadueren.

Nogle udlegger oc det ord Legome ved en figur som III. mand udi Scholerne kalder *Metonymiam* [hvilcken dog *Oecolampadius.* her, om man ellers ret vil actet, aldels intet rum eller Stæd kand haffue]. Deris Formand oc Mester haffuer verit Johannes Oecolampadius. Disse sige at det som er it Tegn eller mercke alleniste, neffnis saasom det dermet bliffuer bemercket oc betegnit, ligesom naar mand kalder it Rige eller Kongedömme, en Spir [eller en Krone]. Denne Mening er lige den samme som Zwingels Mening, endog udi Ordenes forklaring er nogit forskel [Thi dersom Zwinglius saa udlegger Naduerens Ord: Det er mit Legome, det er, dette Bröd betyder mit Legome: der siger Oecolampadius, dette Bröd er mit Legoms figur eller Tegn, hvilcket er alt det samme].

Denne Mening kand *refuteris* oc igiendruffuis met det samme argument oc aff den samme grund som det zwingliske Ketteri oc Vildfarelse [efftersom forscreffuit staar. Oc disse ere nu de tre förste vildfarendes Meninger om disse Sacramentens Ord: dette er mit Legom, oc dette er mit Blod].

Herforuden ere oc nogle [saa som hine Giendöbere] IV. som forstaar ved Legome oc Blod it aandeligt Legome, oc it aandeligt Blod, hvilcket aldels ingen Grund kand haffue, men er megit aff Veyen oc ubequemmeligt sagt: Thi der ingenlunde er hengiffuet eller offrit for oss, saadant it aandeligt Legome, ei heller saadant it aandeligt Blod for oss udgydet paa Korsit; men Christi aandelige Legome er den hellige christelige Kircke. Eph. 1. *Ana-baptistæ.*

De arme Giendöbere siunis at vere komne i denne vildfarendis Mening herved, at de haffue icke ret forstaait eller kundet *accomodere* oc udlegge det Paulus siger I Cor. 10. Det Bröd som vi bryde, er det icke Christi Legomes Deelactighed? Thi som det er it Bröd, saa ere wi mange it Legome.

Men Paulus taler her [i denne sidste part aff disse Ord] icke om huad i Nadueren uddelis oc giffuis, men huad denne Naduere forarbeyder oc udretter i oss, som er, at wi vdi denne hellige Naduere först tilföyes oc bliffuer it ved Christi Legome, oc siden indbyrdis tilhobeföyes med hver andre, oc bliffue Christi aandelige Legome.

V. Foruden disse forscreffne Sacamenterer, ere endnu *Papistæ.* nogle som ved de Ord Legome oc Blod forstaa icke bare oc ledige Tegn som för sagt er, ey heller it aandeligt Legome eller aandeligt Blod; men sige at ved dennom kand forstaa is baade de uduortis Tegn, oc det som med samme Tegn betydis: det som kaldis paa Latine *signa et res signate simul.*

Aff disse er en part som mand kalder *Transsubstantiatores*, som falskelig meene, at Bröd oc Viin aldellis forvendis oc foruexlis fra deris egen Nature til naturligt Kiöd oc Blod. Disse holde for, at det mand kalder *accidentia*, det er den Danlighed eller Fadzone, oc hues Bröd oc Viin kand naturlige vere metgiffuet, saadant altsammen bliffuer saa got som behengendis uden nogen naturlige Verilse eller Substantz, som mand kalder *subiectum*. [Huilcket dog icke skee kand, da Fadzone, skickelse oc tilfelijkheid maa endelig være udi nogen Ting, som fast er, ellers kand den icke være eller bestaa].

Denne er Papisternis Mening paa denne Dag, huilcken er tuert imod Pauli Ord, der som hand siger I Cor. 10. Er icke dette Bröd som vi bryde Christi Legomes Deelactighed? Item I Cor. 11. Saa tit I æder aff dette Bröd.

Gelasius Paffue som leffde for 1070 Aar beuiser oc det samme klarlige, dersom han saa siger: de visse oc sande Christi Legomes oc Blods Sacramenter, som vi annamme ere en guddommelige ting, oc derfaare bliffue vi ocsaa formedelst dennom vdi en guddommelige Natur deelactige, oc alligeuel forsuinder icke, men bliffuer [den formere] Brödens oc Vinens Substantz eller Natur.

Nogle aff dennom som ved de Ord Legome oc Blod VI. forstaa *signa et res signatas simul* det er udvuaartis oc *Calvinus.* siunlig Tegn, og siden noget usiunligt, som ved samme tegn betydis, bekiende vel, at Christi sande Legome oc Blod er udi Nadueren tilstede, men de meene oc sige at saadant Christi Legome oc Blod annammis alleniste aff de rette troendis oc christne Menniske med Troen. Endog disse oc vel bekiende at saadant Christi Legome og Blod giffuis oc uddelis formedelst Tienerens, det er, Præstens Haand, oc alligeuel at der findes nogle lærde Mænd, som denne Meuing icke forskiude eller forkaste, saa kommer hun dog icke offuer ens med Pavli Ord, som siger, at den som uverdelig annammer dette Sacramente, hand bliffuer skyldig i Christi Legome oc Blod, fordi hand icke giör forskiel paa Herrens Legome.

Nu bruger Paulus der merckelige ord der hand siger paa grædske *μη διακρινων*, det er at hand icke giör forskiel. Thi det ord *διακρινων* mercker atskillie eller at giöre forskiel [paa de ting som ere i sig selff atskillige]. Derfaare annammer den icke verdelig Saramentet som ingen sand Poenitentz findis hoss, oc den som icke giör forskiel imellem Herrens Legome, oc anden meenlig Spise ey heller troir stadelige, at Jesu Christi Legome oc Blod giffues oc uddelis formedelst oc met Tienerens hender til dennom som i Sacramentet ere deelactige.

“Omsiger ere oc nogle som bekiende oc sige at udi VII. “Nadueren er Christi sande Legome oc hans sande Blod *Lutherus.*

“neruærendis tilstæde, oc at saadant annammis icke alleniste
 “aff de Gudfryctige oc fromme, men ocsaa aff Öyenskalcke
 “eller falske Christne oc ugudelige Menniske, aff disse
 “allene met munden [dog ikke ved nogen siunlig natur-
 “lig eller menniskelig, men ved en aldellis usiunlig offuer-
 “naturlig, oc aff Mennisken ubegribelig Viiss, ved huilcken
 “Jesu Christi sande Legome og hans sande Blod er oc
 “udi Nadueren med Bröd oc Viin tilstede]. Men aff de
 “andre baade met Munden oc met Hiertet [eller Troen].
 “Denne Lærdom oc Mening beuisis oc stadfestis met
 “den Herris Jesu Christi oc met S. Poffuels egne Ord.
 “Thi baade Christus oc Paulus bekiende oc bestaa, at udi
 “Nadueren uddelis Legome oc Blod. Christus siger klarlige:
 “Tager oc æder, det er mit Legome, oc at mand icke skulle
 “dicte nogen unöttig figur eller ny glose paa samme Ord,
 “siger hand fremdelis: det som giffuis for eder: disligest
 “om Kalcken: Tager og dricker det er mit Blod. Her
 “formeener hand udi lige maade saadan ny glose eller figur,
 “met det hand strax siger: det som udgydis for eder.
 “Paulus siger oc, at huo som æder uverdelig heraf, hand
 “æder sig self dommen, dermed at han giör icke forskiel
 “imellem Herrens Legome, oc anden meenlig Spise. Saa
 “haffuer fordi Paulus verit i den act oc Mening, at de
 “ugudelige oc falske Christne annammede ocsaa i sandhed
 “Herrens Legome.

“Dette haffuer nu verit den almindelig christelig Kirckis
 “mening oc Bekiendelse udi 1500 Aar, dermed holder oc den
 “augzburgiske Confession. Den samme Lærdom bestaar,
 “bekiender oc lærer alle Kircker udi Saxen oc udi Danne-
 “marck gantske tryggelig oc endrectelig oc lidet acter hues
 “Argument eller Beuisninger som Menniskens Skarpsindighed
 “eller fornufft herimod kand opbringe eller fremføre. Thi de
 “acte at mand her heller skal følge Guds Ords klare Liuss,
 “end den menniskelig fornufftis Phantasie oc drömme.

Nu til en videre forklaring oc ydermere Samvittigheds Tröst oc Stadfestelse, skal mand om denne Guds hemmelighed oc forborgne skat, som er, det hellige oc höyværdige Naduerens Sacramente, acte oc offuerveye trende Ting.

- 1) Det förste er, med huad naffn Nadueren kaldis oc huorfaar hand saa er kaldit.
- 2) Det andet om nogle atskillige ting som i Nadueren ere tilhaabeföiede, oc bör tilhaabe at actis.
- 2) Det Tredie, huorledis mand denne Naduere værdeligen holde oc bruge skal.

O m d e t F ö r s t e .

Udi denne Lærdom om Herrens Naduere bruger den hellige Kircke atskillige Ord oc Naffne, paa det mand ved dem disbedre kand forstaa, baade huad Nadueren er, oc huorledis mand den rettelig skal bruge.

Bröd oc Viin kaldis Elementer fordi det er legomlige oc siunlige Creatur oc Ting, som mand kand see, föle oc fornemme, oc naar ordene kommer til disse Elementer da bliffver det it Sacrament [som Augustinus siger].

Sacrament siges deraff, at her under nogle jordiske oc uduortis ting, som mand kand see oc fornemme, fremsettis oc visis, himmelske oc usiunlige ting for Troens Öyne.

Saa bruger oc den hellige kircke det Ord signum oc kalder det Sacramente it Tegn, fordi det betegner noget andet, som her icke sees, oc dog sandelig er her tilstede [ved saadan en Maade som er usiunlig oc aff Mennisken ubegribelig].

Dernest kalder den ogsaa Bröd og Viin Symbola, det er saadanne Tegn som haffue nogen Merkelse met sig, Thi de bemercker den aandelige fruct oc Nytte, som mand faar aff Sacramenterne, det er, de kaldis Symbola,

for den Lignelse skyld, som disse Jordiske ting eller Elementer haffue met de himmelske oc euige Ting.

Thi ligesom Bröd oc Viin föder, vederqueger oc forlyster det uduortis Menniske i denne Verden, sammeledis föder, vederqueger oc forlöster Christi Legome oc Blod it Menniske, som troer, udi Christi Rige til det Euige Liff. Derfaar siger Augustinus: Haffde Sacramenterne icke nogen Lignelse met de ting til huilke de ere Sacramenter, da vaare de icke Sacramenter.

Denne Naduere kaldis oc ἀγάπη det er, Kierlighed, thi den udkreffuer aff alle dem som udi denne Naduere er deelactige, at de skulle haffue en christelig Kierlighed til huer andre indbyrdis.

Hand kaldis oc Synaxis det er, en Menighed eller Samquem, fordi det er icke nogen eenstige eller besynderlige Naduere, som aff nogle faa holdis skal, men en almindelige Naduere, til huilcken den hele christen Kircke oc Menighed indbyrdis oc tilkaldis.

Hand heder oc Eucharistia, det er Tacksigelse for den Tacksigelse skyld som de denne Naduere brugte, pleyede at giöre oc mand plictig er Gud, for disse oc alle andre sine Velgierninger.

Her foruden kaldis den Oblatio det er it Offer eller Offrelse enten . . . fordi Sacramentet offredis, det er det bleff faarebaarit aff Kirkens Tienere, for de Christne, som Sacramentet brugte, eller fordi man udi Nadueren gjorde Collectas, det er man tilhobebar oc samlede Almisse til de Fattiges nödtörfft oc deris Underholdning som tiente udi Menigheden.

Paa det sidste kalder oc den hellige Kirckis Lerefædre eller Patres denne Naduere undertiden Sacrificium, det er it Offer fordi det er en Amindelse oc Ihukommelse paa det Offer, som engang bleff offrit for oss [paa Korssit].

Papisterne staar hart derpaa, at den derfaare kaldis it Offer, fordi udi Messen som de sige skal Guds Sön bliffue

offrit for leffuendis oc Döde, men at denne deris mening er vildfarendis oc vrang beuisis klarlige aff den Epistel til de Hebræer.

Aff denne Vildfarelse kommer nu, som meenligen skeer, en anden Vildfarelse om Bröd og Viin at oplöfft i Nadueren. Thi effterat Papisterne formerckte oc forstode, at udi det gamle Testamente vaar it slaus offer som skulde oplöfftis, förend det forbrendtis udi Ilden

(Huor faare det oc kaldis Terûma det er, en Oplöfftelse eller Oplöfftoffer, om huilckit der staar screffuit Exod. 25. 29 oc 30. Levit: 22. Numer. 8 oc 18).

Thi haffue de villit saadant effterfölge, dog gantske ilde oc ubeskedenlig: oc haffue saa paalagt, at det deris selfdictede Offer, skulle oc være it Teruma oc Oplöfftelse paa det at det i saa maade maatte actis for it Offer. Effterdi nu den hellige Kircke retteligere er undervist oc oplærdt, saa at den veed, at Nadueren er it Sacramente oc intet Sacrificium eller Offer, om mand ellers ret beskedelig, oc som det sig bör herom vil tale, da skal hun igen afflegge saadan Oplöfftelse, som hoss de aaroniske Præster vaar brugelig, oc nu bruge den hellige Naduere uden saadanne fremmede Ceremonier, som intet hörer til Sagen men mere siunis at vere papistiske oc ugudelige.

O m d e t A n d e t.

Udi Herrens Naduere ere saa got som ved try par ulige oc atskillige ting at acte.

Det förste par er det uduaartis Ord oc det induortis Ord fordi naar det uduortis ord liuder udi Öerne, da rörer det euige Ord [huilckit er Guds Sön] vor Sinds oc Hiertens Ören, at det som Öerne höre uduortis kand oc indvortis annammis udi Hiertet.

Det andet par er det uduortis Menniske oc det indvortis Menniske.

“Det tredie par er siunligt Bröd, oc siunligt Viin, hoss
 “oc met huilcke der visseligen ere nerværendis tilstæde usiun-
 “ligt Legome oc usiunligt Blod.

Udi disse trende par skal mand besynderlig acte
 oc besinde Guds gode Villie og Kierlighed imod oss arme
 Menniske, i det han saaledes föyer sig effter vor menneske-
 lige Skröbelighed oc besegler oss sin Naade baade uduortis
 faar vore uduortis sind, disligest ocsaa udi vore Hierter
 induortis. Men Öyenskalcke oc falske Christne alligeuel
 at de annamme met deris mund Christi Legome oc Blod,
 dog effterdi de ere foruden en sand tro, da faa de icke
 deraff den aandelige fruct oc Nytte som er, at ligesom det
 uduortis Menniske födis, voxer, vederquegis oc forlöstis
 ved Bröd oc Vin: Saa födes, voxer, vederquægis oc for-
 löstis ved den allerhelligste Naduere alle de som rettelige
 troer paa det indvortis Menniske Vegne til det euige Liv.

O m d e t T r e d i e .

Naar du nu vilt gaa til denne hellige Naduere oc du
 troer Christi foriættelser, at der udi samme Naduere er
 visselig tilstæde det sande Jesu Christi Legome oc Blod,
 da skalt du först betencke din Synd oc Ondskab, for
 huilcken Christus haffuer betalet med sin Pine oc Död.

Dereffter tenck paa Jesu Christi Legoms oc Blods Offer,
 som er offrit for dig, at du skalt igienlösis oc frelsis fra
 Synden der ved, saa at Synden nu ingen ret kand haffue
 imod dig.

For det Tredie skal dette Offer paaminde dig om,
 huor stor Guds vrede er imod Syndere: desligest, huor
 stor oc usigelige Guds Barnhiertighed er, huilcken dig nu
 annammer til Naade igien oc huilcken Kierlighed Guds Sön
 haffuer til dig, at hand giör Bön for dig, oc tager paa sig
 Gud Faders Vrede for din skyld.

For det fjerde, naar du saa betencker din Synd oc huor stor Guds Vrede er imod Synden, da kommer deraf Poenitentz oc Anger for Synden, men Troen optendis deraff, at du betencker Guds Barmhertighed, Guds Söns Kierlighed imod dig, det Offer som er giort engang for dig oc alle Syndere.

For det femte skal nu saadan Tro styrckis oc stadfæstis met den hellige Naduere, som er it Sacramente til saadanne höie oc merkelige ting, huilckit skeer naar du oplöffter dit Hierte, Hu oc Sind oc met Troen udi den hellige Naduere seer hen til det Guds Lam [Jesum Christum Vor Herre som blev it Offer for all Verdsens Synder], thi udi denne Naduere bör dig at ansee oc beskue, for huilcket oc samme Naduere er indskicket, ligesom udi en spegill, Jesum Christum, som bleff korsfest, oc igien opstod fra de Döde.

Heraff kand mand lettelig formercke, huad det er for en Pröffuelse som Paulus omtaler (1 Cor. 11) at huer skal pröffue sig self oc forfare om hand finder oc fornemmer til visse udi sig Poenitentze oc Troen.

Endelig, naar troen er saa stadfest oc beseglet met det hellige höyværdige Sacramente, da skal der efterfølge Tacksigelse til Gud, indbyrdis christen Kierlighed oc aldels it nyt Leffnit, at du intet giör som ey kand sömme Christi Legome der du nu est indliffuet vdi (om du ellers troer stadelig) formedelst denne aller helligste Naduere.

*

*

Til de Romere Cap. 4.

Abraham bleff icke skröbelig i Troen, hand saa oc icke til sit egit Legome, som vor allerede döt, effterdi hand vor nogit nær 100 Aar gammel oc til Saræ döde Legome, thi hand tuilede icke paa Guds Löffte, formedelst Vantro, gaff Gud ære, oc viste paa det allerviseste, at huad som Gud loffuer det kand hand holde.

*

*

*

Nu effter følger tuende Superintendenters sampt
alle Professorum udi Kiöbenhaffns Universitet
Subscription eller Underscriffuelse.

Ieg Christiern Torckilsön Morsianus Rector udi Kiöbenhaffns Universitet, bekiender met denne min Handschrift, at ieg forskiuder oc vedersiger Sacramenternis Vildfarelser, som sette ere i denne Taffle, oc at ieg beiaer oc samtycker den sidste Sententz oc Mening om Herrens Naduere, som her er udtryckelig tilkiendegiffuen, huilken Christus, de hellige Apostle oc den augsburgiske Confession lærdt oc bekiendt haffuer.

Oc Ieg Peder Palladius Doctor, Superintendentens udi Siælands Stigt, oc Professor Theologicus udi Kiöbenhaffns Universitet, vedersiger oc fordømmer disse Vildfarelser oc Ketteri udi denne Lerdom om Sacramentet, som i den Taffle "optegnede ere oc ieg beiaer oc samtycker den almindelige "christne Kirckis Lærdom oc Mening om Herrens Naduere "som her er udtryckeligen sat oc tilkiendegiffuen, oc troer "stadeligen, at udi Herrens Naduere er Christi sande Legome "udi oc met Bröd: oc Christi sande blod udi oc met Viin, "oc at dette alt tilhobe er it Tegn oc Vidnisbyrd paa Guds Naade mod oss, oc paa Guds Foriættelse som paaminder oss, oc stadfester vor Tro om det gantske Evangelio om Jesu Christi Död oc Opstandelse, oc dette bekiender ieg obenbare med min egen Hand.

Oc ieg Iohannes Machabæus Doctor oc udi den hellige Scrifft Professor i Kiöbenhaffns Universitet, fordømmer oc forsuzær disse oc aldelis alle de Vildfarelser som imod Jesu Christi Nadueris Sandhed, urettelig oc falskeligen opdichtede ere oc ieg forsager aff Hu og Hierte, al den lærdom, som aff Mennisken optenckte ere imod den samme Nadueres Sandhed, oc der imod beiaer oc samtycker ieg den Sententz oc Lærdom, som de hellige Apostler udi deris

Scrifft lære oc den høyberymte Schole udi Witemberg nu lærer oc bekiender, huilcken oc i dette neruærendis scripto udtrykis oc indeholdis. Til Vidnishyrd haffuer ieg met min egen Haand underscreffuit.

Oc Ieg Albret Knopper udi begge Ret Doctor oc Professor Juridicus udi Kiöbenhaffns Universitet, bekiender met denne min egen Haand, at jeg aff Hu oc Hierte for-dømmer oc forsager alle Suermeri oc Vildfarelser om den allerhelligste Christi Naduere, som udi denne Taffle er ordentlige opregnede oc befattede, oc at ieg annammer oc samtycker, disligeste met Mund oc Hierte obenbare bekiender den Sententz oc Mening om Sacramentet, som den Witembergiske Kircke nu haffuer oc lærer, oc er udi enden paa denne Taffle udtryckt oc tilkiendegiffuen, huilcken mening oc lærdom kommer overeens met den hellige Scrifft, oc er den christelige Tro lig.

Oc Ieg Iens Schellerup Doctor oc Professor Physicus udi Kiöbenhaffns Universitet, bekiender met denne min Handskrifft, at ieg forskiuder oc forsager alle vildfarendis Meninger om den allerhelligste Herrens Naduere, som enten udi denne Taffle ere opscreffne, eller nogen Tid, haffue ellers verit optenckte oc paafundne, oc Ieg annammer oc bekiender oc beholder alleniste den Sententz oc Lærdom som ieg annammit oc lærdt haffuer aff mine præceptoribus baade vdi Witembergs oc Kiöbenhaffns Universitet, oc den som alle Kircker her udi Danmarckis Rige her til Dags endrecteligen effter Jesu Christi indskickelse holdit oc samtyct haffuer.

Oc Ieg Niels Hemmingsön, den hellige Scrifftis Ordinarius Professor udi det Kongelige Kiöbenhaffns Universitet, bekiender og bestaar met denne min Handskrifft, at ieg forsager alle Sacramenternis Vildfarelser om Herrens Naduere, oc at ieg annammer oc samtycker den almindelig Jesu Christi Kirckis Sententz oc Lærdom, som

udi denne Taffle aff Naduerens Ord er fremsett, forklaret "oc beuist, oc at ieg saa aldels klarlig oc udtrykelig "beiaer oc samtycker den Augsburgiske, den Saxiske oc "vore Kirckers Confession oc Bekiendelse om den aller-"helligste Herrens Naduere.

Oc Ieg Peder Parvus Rosæfontanus Decanus facultatis artium oc Professor Rhetoricus, forsuer oc forsager met Hierte oc Mund all den Lærdom, som imod det høyverdige oc allerhelligste Jesu Christi Legomes oc Blods Sacramente opdietet oc lærdt er, enten aff Sacramenterer eller andre Ketter, i huad naffn de neffnis med, oc aldels fordømmer alt det som enten her til Dags aff bedragere oc forförrere haffuer verit optenckt imod den Euangeliske oc Apostoliske sandhed eller her effter kand, udi huad som helst maade aff Falsknere oc Forförrere fremsettis oc faaregiffuis, oc holder ieg deris Sententz oc Mening, som her for mig under screffuit haffue, uden tuill fast oc uryggelig.

Oc Ieg Iohannes Monasteriensis, Professor Græcus udi Kiöbenhaffns Universitet, bekiender at udi Naduerens Sacramente met Bröd oc Viin, som er uduortis Symbola oc siunlig Tegn uddelis det sande Jesu Christi Legom oc Blod, huilckit beuisis met Christi oc Pauli klare oc forstandelige Ord, oc bekiender ieg obenbare, at ieg forsager alle deris Vildfarelser, som icke holde met Christi oc Pauli ord, huilcke ere saa klare oc obenbare, eller ere mod denne screffne Bekiendelse.

Oc Ieg Hans Albretssön Dialecticus Professor udi Kiöbenhaffns Universitet, bekiender met denne min Subscription oc Underscriffuelse, at ieg forskiuder oc forsager aff ganske Hu oc Hierte de Vildfarelser som i denne Taffle ere met Guds Ord affbeuiste oc igiendreffne, oc at ieg samtycker oc annammer den hellige Kirckis sande Lærdom om Herrens Naduere, som udi denne samme Taffle er begreben.

Oc Ieg Pouel Madtzön Professor Pædagogicus udi Kiöbenhaffns Universitet bekiender at Ieg obenbare oc aluorlig oc uden argelist forsager oc fordömmet Sacramenterennis Vildfarelser, oc at ieg samtycker oc annammer den sande Lærdom om den allerhelligste Christi Naduere, huilcken Lærdom i denne Taffle er udtryct oc tilkiendegiffuen, saa som den der kommer offuereens met Christi Indskickelse oc den Almindelige Christelige Kirckis Bekiendelse, oc det bestaar oc vidner ieg met denne min egen Haand.

Oc Ieg Claus Lauritzön Professor Mathematicus udi Kiöbenhaffns Universitet bekiender at ieg aluorligen oc uden argelist forsager oc fordömmet alle Sacramenterennis Vildfarelser, oc at ieg beiaer oc samtycker den sande Lærdom om den allerhelligste Jesu Christi Naduere, som i denne Taffle er udtryct oc tilkiendegiffuen, saa som den der kommer offuereens met Christi Indskickelse oc den almindelige christelige Kirckis bekiendelse, oc det vidner ieg met denne min egen Haandschrift.

Oc Ieg Niels Palladius Superintendens udi Skone stigt, fordömmet oc forsager aff ganske Hierte disse Sacramenterennis oc alle andre Ketters Vildfarelser, som imod den allerhelligste Herrens Naduere er aff menniskelig Daarlighed oc fortrædenhed opdickt efftersom de udi denne Taffle ere tilhobe screffne. Oc ieg samtycker oc annammer, sampt den "sande oc almindelige christen Kircke, den Sententz oc Lærdom, som her er indset om Guds Söns sande Legomes oc "Blods næruærelse i Herrens Naduere udi, under oc met Bröd "oc Viin effter Christi Ord oc den hellige Scriftis Liudelse. Huilcket ieg obenbare bekiender met min egen Hand, fordi at naarsomhelst it Menniske enten legger noget til, eller tager noget fra dette Sacramente, imod Christi rette Indskickelse oc Lærdom, da er det it forferdeligt oc grueligt skyld eller Kirckeran, udi saadan en himmelske oc guddommelig ting [thi man röffuer baade Gud oc Jesu Christo sin ære fra, oc den hellige Kircke sin ædelste oc allerbeste Skat oc Klenodie.

Finis.

2.

Dette Kongebrev fra 26. Juni 1574 (Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen I. Side 165) er ligeledes omtalt i Aslac's "Tidstavle" under A. 1574 og derefter hos Pontoppidan (Ann. Eccl. Dan. III. Side 441) uden at han dog selv har kjendt det. Det er her taget af en Samling af Kongebreve, meest angaaende Skaanestift (Kgl. Bbl. Ny Kgl. Sml. 4. 1128), og derfor her meddeelt som det blev sendt til Skaanes daværende Biskop M. Tyge Asmundsen, medens ligelydende Breve bleve de andre Biskopper tilstillede. Kongen indskjærper her, for første Gang udtrykkelig, Lærdommens Overeenstemmelse med den augsborgske Confession, for at holde den Bevægelse, som de tyske lutherske Theologer dengang vakte ved Affattelsen af et nyt Bekjendelsesskrift, borte fra den danske Kirke. Der kan nemlig neppe være nogen Tvivl om, at man ved de "urolige Mennesker, som mere søge deres egen Ærgjerrighed", her maa tænke paa Jacob Andreæ og hans Venner, især naar man sammenligner det her under Nr. 4 meddelte Brev til Henrik af Navarra, foruden det bekjendte Forbud mod Concordieformlen. Hvad der i dette Brev paabydes, gjentages atter af de regjerende Rigsraader i et Brev af 10. Juli 1588, der findes trykt i Danske Magazin V. S. 87.

*

*

Thil M. Thyge om simpel Lærdom
de Coena Domini.

Frederich then anden. Wor synderlige gunst thilforn. Wider adt wi forfare, adt uden Landtz allevegne baade udi Kirker och Scholer, skal yppis adtskillige Ny disputatzer om Sacramentet och andre then Christelige Troes Artikle, aff urolige Mennsker, som mere søge theris egen Æregerighed, end Gudz Loff och Ære. Tha paa thet

wdi disse lofflige Kongeriig maa holdis god Endrectighed udi Religionen och Lærdommen, som thil diss Gud ske Loff verit haffuer, och ingen ny Lærdom indföris, wille wi adt udi alle Kirker, saa vell udi Ethers Stigt som udi andre Kirker her offuer Riiget paa thet allerenfoldigste skal læris och prædickis om Sacramentet effther den aussburgiske Confession, och ingen ny suptilig disputatz ther om föris. Bedendis Ether och ville, at i thilsiger och alffuorligen forbiuder presterne udi Ethers stigt nogen ny unyttelig disputatz adt opuecke, Enthen udi theris predicken, Eller udi anden samthale om sacramentet, eller andre then christelige Troes Artickle. Men adt the paa thet Enfoldigste, saa megit som paa salighedtzens vegne behoff giöris, Effther then Aussburgiske Confession theris sognefolk lærer och wnderuiser, adt i ther offuer alffuorligen holde, och ther medt haffuer it flittigt Indseende, saa frempt som nogen findis ther imod adt giöre, Eller I medt nogen seer igiennem fingre, wi tha icke skulle wide thet hoss Ether, Och I ther fore adt skulle stande oss thil Rætte, Ther meth skeer vor villie. Thi lader thet ingelunde.

Screffuit paa vort Slot Kiöbenhaffn. Then 26. dag junii aar 1574. Under vort signet.

Frederich.

3.

Dette Brevs Indhold er angivet i Overskriften, og det meddeles her efter et Haandskrift paa Kgl. Bibl. Gl. Kgl. Sml. 4. 1446 til yderligere Oplysning om et forhen bekjendt Factum.

*

*

*

(16*)

Regis Frederici Secundi Bref

ved Fire af Rigens Raad tilskikked de Höylærde i Kiöbenauns Universitet om den Bog (Syntagma Theologorum) som Doctor Niels Hemmingsen havde ladet udgaa.

Wor synderlig Gunst tilforn. Wider efftersom vi tilforn lod give Eder tilkiende om en Bog D. N. Hemmingsön nogen Tid siden forleden skal have ladet udgaa, hvorudi skal findes nogen Calvinisk Lærdom, det höyværdige Alterens Sacramente omrörendis, og vi af Cur og Förster ere advarede, at mange stöde dem og ere selsomme over samme Bog, formenendis vore Præster og Kirker her i Riget med samme Lærdom at være forförte. Saa ere vi og nu paa det ny af nogen store forvante Cur og Förster udenlands blevne paaminte, hvorledis voris Kirker og Scholer her i Riget skal være fast mistænkt, at de om samme Articul anderledis skal præke og lære end i vor kiære Hr. Faders tid Sl. höylovlig ihukommelse skeed er, synderlig af den aarsag, at den artikel i samme Bog ikke er af D. N. Hemmingsön revoceret, og aabenbarlig igienkaldit; Thi beder vi Eder og ville at I strax besheeder forn. D. N. Hemmingsen for Eder og hannem tilholder, at hand paa latin skrifftligen, hvad som forargeligt er i samme Bog in meliori forma igienkalder og sig derom forklarer, at vore Kirker og Scholer her i Riget, som vi med samme Lærdom vilde have ubesmített, maa for slig mistanke blive befriede, saafremt vi ikke anderledis herom skulde tiltænke paa andre Middel, og at I samme Bog overseer, og siden os den tilskikker förend den udgaar. Dermed etc.

Actum Friderichsborg d. 23. Febr. Ao. 1576.

(L. S.)

Friderich.

Höybemæltet vor allernaadigste Kongis tilforordnede Regjerings Raad.

Niels Kaas. Peder Munch. Jörgen Rosenkrands.
Christopher Walkendorp.

4.

Efterfølgende Brev af 13. Juni 1580 fra Frederik II. til Henrik af Navarra fortjener fremfor nogen af de forhen meddelte Aktstykker en ganske særegen Opmærksomhed, fordi det bidrager til at oplyse, hvad der tidligere henstod uforklaret, Frederik II.'s personlige Forhold til den Tids kirkelige Bevægelser. Det er affattet ganske kort før det bekjendte Forbud mod Concordieformlen, og man seer deraf, at Kongen har været langt villigere til at gaae ind paa Dronning Elisabeths og Henrik af Navarras Forslag end Pontoppidan antager (Ann. eccl. Dan. III. Side 474) samt hvad han havde gjort til dette Öiemeds Fremme. (Jvfr. Den danske Kirkes Historie efter Reform. S. 178, 180 fgd.). Dette Brev findes ikke i den Samling, som J. Riccius udgav i Utrecht anno 1679 under den Titel: Henrici Navarr. Regis epistolæ; derfor kjender Resen det heller ikke, da det er af hiin, han har uddraget og oversat den Brevvexling mellem de tvende Förster, der er trykt som Bilag til hans "Frederik II.'s Krönike", der udkom 1680. Brevet er her trykt efter et Haandskrift paa Kgl. Bibl. Gl. Kgl. Sml. 4. 2582, hvor Afskriveren ogsaa gjør opmærksom paa, at dette, som er det förste i den lille Samling af Breve, Haandskriftet indeholder, var forhen ubekjendt.

*

*

*

Fridericus Secundus

Dei gratia

Daniae, Norwegiae, Vandalorum Gothorumque Rex,

Dux Slesvici, Holsatiae, Stormariae et Dithmarciae,

Comes in Oldenburg et Delmenhorst

Serenissimo Principi

Henrico

Regi Navarrorum, Principi Bearniae etc.

Serenissime Princeps, Consanguinee, Amice et Frater
carissime. Ex proximis Serenitatis Vestrae literis,

tam iis quas anno superiore 13mo mensis Junii, quam his, quas nuper 10mo Martii Neraco in Ducatu suo Albrechtensi ad Nos dedit, summa cum animi voluptate intelleximus, quanta cum mutæ amicitæ fiducia, ac quam pio et Regio plane candore non tantum sententiam de dissensionibus reformatarum Ecclesiarum moderandis libere ac familiariter nobiscum contulerit, verum etiam operam et commendationem nostram apud Illustrissimum et optimum Principem, Affinem et Fratrem carissimum Dm. Augustum Ducem Saxonæ, Sacr. Rom. Imperii Archi Marescallum et Electorem, gratam sibi esse testatus sit, quapropter ea in parte, ac in Synodo inprimis in Germania promovenda, non tam suo quam afflictarum Ecclesiarum nomine, ne inauditæ et innocentes eæ condemnentur, obnixè petivit, ac pia cum contentione a Nobis postulavit; quorum quidem alterum cum ad propriam Christianorum Regum necessitudinem, alterum vero ad communem Ecclesiæ et Republ.: Christianæ utilitatem referendum sit ac utrumque certe ad gloriam Dei et puræ religionis conservationem pertineat, tantum abest ut Serenitatis Vestræ in negotiis istis bene explicandis libertatem in aliam quam optimam in partem accipiamus, ut ipsi pro candida et sincera consiliorum communicatione permagnas, sicuti par est, et agamus et habeamus gratias, ideoque Serenitatis Vestræ contestationem de dignitatis ac potentiæ nostræ prærogativa ad summam potius ipsius humanitatem ac singularem erga nos benevolentiam, quam ad rerum necessitatem aut præminentiam nostram referimus: ad gloriam enim Dei et Christianorum Regum officium maxime pertinere existimamus, cum omnes qui rejectâ idolomaniâ Papticâ, verum et pium ipsius verbum amplexi sumus, ipsum Conditorem et Conservatorem nostrum unicum per Mediatorem ipsius Filium, Dominum nostrum Jesum Christum invocemus, ac in eadem simul navi versemur, quæ in bono navigationis cursu non minus

ob gubernatorum dissidia, quam Romani Pontificis ac ceterarum gentium tyrannidem ingruentesque calamitates alias sat concussa est et afflicta, ut de mediis et rationibus idoneis, quibus exulceratis istis horum temporum dissensionibus remedium adhiberi, et salutaris concordia inter pias Ecclesias constitui possit, consilia libere conferant ac inter se communicent: Quam quidem ad rem Ecclesiæ et Reipublicæ perutilem et necessariam si quid pro nostra etiam parte operæ ac consilii conferre possumus, profite-mur aperte omnem quantumvis magnum laborem in eo suscipiendum nobis fore jucundissimum: Proinde cum tam Serenissimæ Angliæ Regiæ, Consanguineæ et Sororis nostræ carissimæ, quam Serenitatis Vestræ sententiam de Synodo omnium Ecclesiarum, quæ reformatam Religionem profitentur, in Germania instituenda, toties per literas declaratam, ad rationem concordiæ tentandam accommodatam, nec ab ea alienam judicaverimus, ideo non tantum anno superiore, oblata ad eam rem occasione sat commoda, cum bene memorato carissimo Affine et Fratre nostro carissimo, traditis ipsius Ill^{ti} literis istis Serenitatis Vestræ, sermonem iis de rebus libenter institimus, verum etiam hoc anno, si, quod certe futurum sperabamus, ipsius Ill^{tas}. huc in regnum et colloquium nostrum venisset, iis in rebus proponendis nec conjunctissimi Principis officio, nec Vestræ Serenitati, eramus defuturi.

Quia vero ipsius Ill^{tas}. magnis ac inopinatis rationibus mota, consilium perfectionis ultra dimidiam itineris partem feliciter ad nos susceptæ mutavit, ac propter gravia impedimenta tum ad communem Reipublicæ tum ad privatam Ill^{tis}. ipsius dignitatem pertinentia, in ditiones ac provincias suas redierit, ideo quod ipsi, occasione tam exoptata destituti, ex voto Serenitatis Vestræ coram facere non potuimus, vel per literas nostras vel per Legatos

Ill^{ta}. ipsius, quos brevi ad nos venturos speramus, tempore ad eam rem opportuno explicabimus.

Qua quidem in familiari communicatione nostra, e candido et sincero pectore profecta, si ad publicum Ecclesiæ et Reipublicæ commodum, apud Ill^m. ipsius vel anno superiore multum profecissemus, vel etiamnum aliquid proficere possemus, illud in primis ad Dei om̄ipotentis gloriam et deinceps ad conjunctissimi Principis et exoptatissimi Affinis et Fratris nostri carissimi minime vulgarem erga nos benevolentiam referendum esse censeremus; minimeqve dubitamus Ill^{tem}. ipsius pro sua erga vicinos Reges et Principes singulari observantia et humanitate, si de eo vel a Serenissima Angliæ Regina vel a Serenitate Vestra amice compellatur, sua sponte ac sine ulla iterata intercessione nostra, ita se exhibiturum et declaraturum esse, ne quid Serenitas Vestra, quod ad pii et tranquillitatis Ecclesiæ et Reipublicæ Christianæ amantissimi Principis officium pertineat, in Ill^{te}. ipsius desideret: Ita enim nobis variis argumentis optimi Fratris et Affinis istius nostri perspecta et cognita est pietas et Heroica animi integritas, cum summo sinceræ Religionis studio conjuncta, ut, sicut scribit Serenitas Vestra, certo certius statuendum sit, ea quæ Ill^{tas}. ipsius ad rationem certam piæ concordie instituendam hactenus suscepit et tractavit consilia, ex pio zelo ac optimo studio erga Christianam Republicam profecta esse: neqve tamen dubitandum est, si Jacobus iste Andreas, quem jam Papam in Germania agere Serenitas Vestra existimat, aut alii Theologiæ Professores optimi Principis bonitate et potentia invidiose abutantur, et pro pace ac tranquillitate, quam ipsius Ill^{tas} pro studio meditatur, facem belli et turbarum in Ecclesiam et Rempublicam Christianam ingerant, quod quidem Serenitas Vestra suspicari videtur et innuere, quin tamen pro laudabili Majorum suorum in

celebratissima Domo Saxonica pietatis studio, et proprio optimæ ac Heroicæ naturæ genio, et sui ipsius et utilitatis communis condignam demum rationem sit habitura. Nos quidem cum novis formulis istis ac libris consignatis nihil penitus negotii habemus; Ecclesiæ et Scholæ regnorum et omnium provinciarum nostrarum sub imperio Divi Prædecessoris nostri, Serenissimi Patris et ut nomine ita animo Christiani Principis, rejecta idolomania Papistica et omnibus blasphemii erroribus repudiatis, pie reformatæ ac bene constitutæ sunt: In qua doctrinæ coelestis sinceritate pariter ac tranquillitate, ab optimo Parente ad nos usque propagata aqviescimus ac constanter perseveramus nec ulli Theologo licentiam contra semel receptam et approbatam Ecclesiarum nostrarum Ordinationem quicquam vel innovandi vel disputandi indulgemus, eaqve ratione veritatem simul et pacem in Ecclesiis amplissimorum Regnorum nostrorum, Ducatum et Provinciarum sine ullis novis reformatoribus Dei beneficio hactenus conservavimus; ac certo confidimus, ipsum divina benedictione sua deinceps etiam gubernationem nostram fortunaturum esse. Nec certe de felici purioris Religionis progressu in Ecclesiis in florentissimo Galliæ regno reformatis amplius dubitamus: in eo plane securos nos facit Christianissimi Francorum Regis, Consangvinei, Fratris et Foederati nostri carissimi pia et amica declaratio dum Serenitas ipsius tam per scriptas literas, quam per orationem Generosi, in primis nobis propter vitudinem dilecti Ordinarii sui in aula nostra Legati, Dni. Caroli Dantzæi testata est, se pacificatorii edicti semel approbati formulam in regno suo firmiter observaturam, et diligenter provisuram esse, ne ullis novis tumultibus Respublica istic perturbetur: quæ res spem certam nobis facit, post tantam ac diuturnam christiani sanguinis profusionem, ac tot florentissimi Regni calamitates, (quæ

jucunda præbent Latio spectacula Papæ) et Serenitatis Vestræ et aliorum piorum in Christum credentium tempora in posterum Divina sub protectione isthic fore mitiora et tranquilliora; quod quidem ex animo et optamus et precamur, ac a Serenitate Vestra pro mutua amicitia nostra amanter petimus, ut diuturniorem moram, quæ inter superiores Vestras et has nostras responsorias intercessit literas, in bonam partem fraterne accipiat. Et enim cum ad petitionem illam Serenitatis Vestræ re potius quam verbis respondere vellemus, ac ad colloquium cum Illustrissimo et Optimo Principe, Affine et Fratre nostro carissimo, iterandum spem certam propositam haberemus, illa longioris istius moræ nec alia causa fuit: Quo quidem nomine Serenitatem Vestram, nos amice excusaturum esse plane confidimus. Denique de nostra erga Serenitatem Vestram propensa et paratissima voluntate non dubitandum est: sicut summam Serenitatis Vestræ ac plane verecundam moderationem cum singulari pietate ac bene merendi studio conjunctam magna cum voluptate amplectimur.

Ita tam in Synodo in Germania, quantum quidem in nobis erit, promovenda, quam in aliis rebus omnibus ad communem Ecclesiæ et Reipublicæ Christianæ utilitatem pertinentibus, nec Christiani ac tranquillitatis communis amantissimi Regis officio, nec Serenitatis Vestræ expectationi sumus defuturi. Deus qui dat salutem Regibus, Serenitatem Vestram quam diutissime incolumem servet ac tueatur.

Dabantur in arce nostra Coldingæ die 13. Jun. anno 1580.

(L. S.)

Fridericus.

6.

Dette Brev fra Niels Mikkelsen Aalborg til Ole Kock er af særdeles Vigtighed saavel til at oplyse dets Forfatters personlige Stilling til den Tids kirkelige Bevægelse som denne selv. Ingensteds er nemlig saa tydeligt som her, denne opfattet, ikke som en personlig Tvist mellem Resen og Kock om nogle utydelige Udtryk, men som en Tvist mellem de dengang overalt kjæpende Anskuelser, den lutherske og den calvinistiske, og idet Aalborg seer den fra dette Synspunkt, træder han her ubetinget paa Kocks Side. Derved hidrager det til at oplyse Aalborgs personlige Stilling, da der efter det neppe kan være nogen Tvivl om, at det var dette Brev, der saavel fremkaldte Sagen imod ham som ogsaa motiverede Dommen. (Jvfr. Den danske Kirkes Historie efter Reformationen I. Side 242. 254—57). Pontoppidan har ikke kjendt dette Brev, skjönt han flere Gange omtaler det (Ann. eccl. Dan. III. Side 602. 642), da det tilligemed de tvende tyske Theologers, Paræi og Lubini, af Kock blev fremlagt i Retten som Vidnesbyrd for ham. Det er her trykt efter et Haandskrift paa Kgl. Bibl. Gl. Kgl. Sml. 4. 1455, hvor det findes i en temmelig skjödeslös Afskrift mellem en Mængde andre Aktstykker i den samme Sag, der ellers for størstedelen alle ere tidligere bekendte.

* * *

Exemplar literarum M. Nicolai Michaelis
ad M. Olaum Coccium.

S. D. Gratias ago tibi, vir clarissime, amice suavissime, frater in Domino Jesu Christo, unico sospitatore nostro, vero Deo et vero nobiscum reali et essentiali homine, ex Maria virgine in temporis plenitudine primum nato: tum quidem pro innumeris beneficiis, mihi præsentibus

pariter atqve absenti præstitis ; tum, vel omnium maxime, quod usque adeo strenuum te militem in Domini militia præbeas, ut non adversariorum ictus venenosos, minis horrendis et diris calumniis (uti eorum Magistri, Sathanæ, utiqve mos est) ejaculatos supterfugas ullo modo, sed fortiter te illis opponas. Crede mihi, Dominus Jesus Christus unicum Ecclesiæ suæ Caput, Coryphæus et Antisignanus solus pro te pugnabit immo virtutis suæ et spiritus sui efficacia in te pugnabit, ut tandem lætus et triumphans salutarem hujus Belli exitum videas. Neqve vero tunc tamen belli hujus finis extremus sperandus : quin potius uno Sathanæ cornu absciso (tanta illius est versutia, tanto erga mulieris semen odio flagrat) alia plura renascuntur ; ut semper habeant electi Dei occasionem exercendorum spiritualium armorum. Nunquam Ecclesiola Dei in hac patria nostra collecta, inde usque a prima illius, per singularia Dei organa Lutherum, Philippum, Bugenbadium, et alios, reformatione, ita periclitabatur atqve hodie. Liber concordiæ, Regiis, sereniss., pietissimæ memoriæ, Frederici II. literis publice prohibitus, in publica Academia, quæ in inclitis hisce Regnis unica est, citatur, et juvenibus studiosis, qui propediem Ecclesiam Dei verbo (utinam non ficto, sed carne facto) gubernabunt, apprime commendatur, uti audio. Quid quæso, philosophia sobria e libro Concordiæ et Metaphysicis nugis congesta, nunc studiosis adolescentibus disputandis obtruditur ? ut meam de eodem libro sententiam, tibi mi frater pandam : contigit per transennam veluti semel in eundem inspicere. Cum viderem et intelligerem phrases a simplicitate sacræ scripturæ, concionum et colloquiorum Christi, scriptorumque Apostolicorum longissime abscedere (quippe qui Christo filio Dei et hominis illocalem quandam illocalitatem (heu quantæ nugæ) assignat) et quam proxime ad phrases Metaphysicas nugacissimas simplicitatem ser-

monum Christi transcendentissimæ transcendentis accedere: confestim e manibus proiecti. Fateor equidem, hanc esse Sathanæ viam ad seducendum Iuniores (qui propediem Ecclesiæ Dei præficiuntur) appositissimam. Scis enim juvenile ingenium avidum esse ad capienda abstrusa. Vilesunt illis simplicia et vulgariter trita, qualis est simplicissima doctrinæ Christi veritas. Ad subtilissima quæcunque aspirant. Ubi vero subtiliora, ubi magis abstrusa, quam in Metaphysicis? Vide quam artificiose technas suas Sathanas struit, dum hæc Metaphysica in simplicem Theologiam nostram invehit. Hi jam phrasibus hisce transcendentibus inescati et saturi, ubi ad functiones Ecclesiasticas (arte quæcunque) aspirabant, qualem quæso doctrinam suis auditoribus proponunt. Eheu quam hodie periclitatur Ecclesia. Meo qualicunque iudicio, nunc satius est simpliciter credere, et secundum normam divinitus patefactam, per Dei gratiam bene vivere, quam tot disputationum extra scripturæ simplicitatem et veritatem vagantium tricis se involvere. Domine Jesu Christi, veni cito et vindica tuæ majestatis gloriam, nec permitte, ut propter ingritudinem nostram densis ignorantiae tenebris puniamur. Extingvi lucem nec patiari tuam. Non potui, quin hæc ad te, frater dilectissime, scriberem, quæ jam pridem scripsissem modo oportuna se obtulisset occasio. Tu pro ingenii dexteritate et mei amore, si quid in literarum scribendarum intermissione hactenus delictum sit, candide ignosce.

Helsingburgi 1613, die 15. Decembris.

T. T.

Nicholaus Michaëlius A.

7.

Efterfølgende Fragment, der findes i det samme Haandskrift som det foregaaende, er kun taget med for at vise, hvilken Opmærksomhed denne Strid mellem Resen og Cock havde vundet ved de tyske Universiteter.

* * *

Fragmentum Epistolæ D. D. Menzeri
ad M. Nicolaum Episcop. Viburg.

Fama certaminis inter D. Resenim et M. Olaus Coccium me excitavit, ut ad te, Vir venerande et Clarissime D. et in Christo frater plurimum observande et dilecte, hoc exararem. Ex quo enim certius hoc negotium, quod maximi momenti esse apparet, cognoscerem, præter te nemo occurrit, qui interfuisti isti tractationi. Vidi equidem disputationes nonnullas D. Reseni, de quibus, si sententia dicenda foret, fatendum a me non intellectas. Neque probare possum quosdam loquendi modos novos plane et insolentes. Amo linguam eruditæ ecclesiæ, claram et perspicuam, et judico insigne Doctoris Christiani donum esse, sic loqui et scribere, ut ab omnibus intelligi sine ambiguitate possit. Quoniam autem non sunt nulla, quæ de singulari quodam errore suspicandi ansam dare possunt: malo tamen authoris sententiam prius liquido cognoscere, quam meum de eo iudicium in medium afferre. Quare diligenter peto a Reverenda V. D. si grave non sit, fierique commode possit, ut de summa istius controversiæ informare me, ne dedignetur. Sparguntur passim discordiarum semina, ut dubium non sit imminere difficilima, et bellorum gliscunt incendia, quæ minantur tristes vastationes. Precibus igitur opus est ardentibus et assiduis.

Giezsæ scripsi XI. Aprilis A. D. 1614.

Si Dominus pro nobis, quis contra nos.

S m a a s t y k k e r

(1. meddelt af Biskop *Daugaard*. 2. af Adjunkt *Thorup* i Ribe.
3. af Cand. *Imm. Barfod*. 4. og 5. af Pastor *J. F. Fenger*.
6. af Pastor *Tang* i Velling).

1.

Ribe Domcapitels Skrivelse til Biskop Peder Nielsen.

I Ribe Bispekrønike forekommer imellem 1465 og 1483 Peder Nielsen eller Petrus Nicolai. Efter et gammelt Skrift, som Helvaderus beraaber sig paa dog uden at tillægge det stor Troværdighed, skulde han først have været Præst i Roager, men da Domcapitlet i Ribe, uenigt med sig selv i Valget af en Biskop i den 1465 afdöde Biskop Henriks Sted, overlod ham dette Valg, have valgt eller udnævnt sig selv, beraabende sig paa Ordsproget: "Hvo som har Korset, signer sig selv". Dette Sagn har vel neppe fundet megen Tiltro. Rimeligere er det, at Domcapitlets første Prælat, Erkedegnen, ved denne Vacance er bleven valgt til Biskop, hvad enten dette er skeet med eller uden Strid i Capitlet, med eller uden Roager Præst's Mellekomst; thi i Diplomer, som findes i en Ribe Stiftsarchiv tilhørende Copibog af gamle i Stiftskisten forhen opbevarede Brevskaber, nævnes i de nærmest Biskop Henriks Död foregaaende Aar Peder Nielsen Erkedegn. Saaledes tager han et Vidne paa Hing Herreds Thing Torsdagen efter Kyndelmisse 1464, et andet i Ribe Torsdagen efter St. Matthiæ Apostoli Dag samme Aar og faaer Brev paa noget Gods paa Holmsland St. Benedicti Abbatis Dag samme Aar. Men 12. Julii 1465 har Biskop Peder stadfæstet det af Biskop Henrik Capitlet givne Privilegium, og siden forekommer Erkedegn Peder Nielsen ikke; dog har jeg ingen Brevskaber kunnet finde for de nærmeste Aar derefter, hvori nogen Archidiakonus nævnes, men først 1473 forekommer i et Brev Johannes Vammehagen.

Det havde imidlertid neppe været Umagen værd at skrive endog kun disse faa Linier for at gjøre det mere sandsynligt, at det gamle Sagn om Hr. Peder i Roager, at han ved en List blev Biskop i Ribe, er ugrundet; men jeg har stødt paa et Document, som tjener til at sætte denne Biskops Løvnet i et ganske andet Lys end det, hvori det hidtil har staaet, og tillige til at kaste et Lys over Forholdet mellem Domcapitlet og Biskoppen. Diplomet selv fortjener at aftrykkes i sin Heelhed, og disse Linier skulle kun tjene til en Forberedelse derfor.

Efter Pontoppidan (Ann. 2, 468) nævner den gamle af Terpager udgivne *Chronicon Ecclesie Ripensis* denne Biskop, som sad fra 1465 til 1483, som *virum eruditum et discretum, licet ex humili familia rurali natum*, og Hvitfeld tillægger ham Veltalenhed. Han roses ogsaa som en Mand af *ingenium* og *presence d'esprit*, og i det af Amerinus over ham forfattede Vers, hvilket Pontoppidan anfører om denne som om enhver af Ribe Bisper, skal han ikke have været mindre hærømt ved Dyd end ved Lærdom. Men at han med Urette har faaet Navn af en dydig Mand, vil det anførte Diplom tilstrækkelig godtgjøre. Dette Actstykke er et Brev, som det hele Domcapitel i Ribe paa Löverdagen for *Reminiscere* 1474 skriver til Biskoppen, og hvori det vel med tilbørlig Höflighed, men ogsaa med stor Frimodighed straffer flere slemme Feil, i hvilke han har gjort sig skyldig. Jo mere paa den ene Side Brevet fremstiller et Billede af en catholsk Biskop, som vi ere vante til at tænke os ham i den nærmeste Tid foran Reformationen, og jo mere det paa den anden Side fremstiller os Geistlige optrædende og handlende paa en Maade og efter Grundsetninger ganske forskjellige fra dem, hvorefter man tænker sig det catholske Clerus til samme Tid at handle, desto mere har det Fordring paa vor Opmærksomhed. Det lyder, rettet efter Originalen i Gehejmearchivet saaledes:

Reverendo in Christo Patri Domino Petro, Dei gracia Episcopo Ripensi, Archidiaconus, Decanus, Cantor totumque Capitulum Ripense salutem debitam in Domino, obedienciam et honorem. Cum, vulnerato pastore, nullus sit, qui curandis ouibus adhibet medicinam, radiceque graui peste infecta fructus utilis non speratur, expedit etiam, vt capite languescente singula membra succurrendo deproperent in solamen. Nos igitur vestros multiplices excessus infamationemque non modicam attendentes, quam non sine graui dolore et periculo hucusque dissimulauimus semper sperantes emendam ¹, et quia hujusmodi infamia pontificalis dignitatis serenitatem non parum obuubilat et denigrat, non possumus sine scandalo et animarum nostrarum periculo talia vltius tolerare. Vestre igitur paternitati caritatiue et per ewangelice denunciationis modum vnanimi et concordii consensu defectus vestros varios ac statum lamentabilem totam diocesim commoventem licet coacti duximus intimare ²), et si vestrum publicum delictum exprinimus, non contristabimini nec vos peniteat, quoniam intentio et denunciatio non tendat nisi ad penitentiam peragendam iuxta illud ewangelii: “Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te et ipsum etc.” imprimis humiliter supplicamus, qvatenus D. V. dignetur se emendare de illa publica lubricitate, videlicet adulterio, incestu et consimilibus, in quibus vulgata contra vestram paternitatem laborat infamia apud spirituales et seculares nedum infra fines diocesis, sed per totam provinciam Dacie ³) et precipue

¹) Substantiv. Her: Bød, nedenfor: Bøde. Fransk *amande*.

²) Verbum cadentis latinitatis 1) intimum facere, vereinbaren, vereinigen. 2) indicare, denunciare, publice proponere, figere scriptum, figere tabulam, chartam in publicis ponere. (Nolten. Lexicon antibarbarum).

³) Danmark, i kirkelig Forstand Provinds af den romerske Kirke.

de istis focariis ⁴⁾ in Episcopali residencia et confinio detentis et heu vestra incontinentia nunc admodum est notoria, quod non potest aliqua tergouersatione celari. Insuper de illa publica symoniaca prauitate, qua proch dolor jam sanctuarium Dei per manus vestras venale exponitur, et infelix clericus carens quod offerat, mendicat in plateis. Et quia symoniaca hæresis vbi non interuenerit, ibi dominatio vestra ad suam mensam et commodum burse ecclesias reseruat, decimas et beneficia, capitulo irrequisito, vnde iamdudum paternitatem vestram adeo indurauit auaricie cecitas, vt quasi meliores ecclesie Diocesis vestro cedant lucro. Item significamus paternitati vestre auisando, vt conscientiam suam salubrius informet de juramento suo in intronizatione prestituto de prescriptis videlicet ecclesiis et earundem decimis pro vsu mense vestre non reseruandis, et insuper de canonicis vestris in debito honore habendis, et de iuribus eorum et redditibus in nullo diminuendis, sed pro posse augmentandis cum pluribus consimilibus articulis et punctis in prefato juramento contentis, in quibus, si phas esset dicere, estis manifeste perjurus, vt lucide volumus et possumus docere et probare. Preterea in excessibus clericorum corrigendis vestra dominatio more pii patris non procedit, sed quasi tyrannizando ordinem seruatis preposterum primo bona eorum pro libito voluntatis illicite occupantes, 2° inhoneste eosdem trahi ⁵⁾ facientes ac demum contra iuris ordinem sine iudicio capituli suspendentes, nec delictum reperitur adeo enorme, pro quo aliqua infligitur pena corporalis aut spiritualis, sed omnes jam pene ecclesiastice conuertuntur in questum, et sic non curatur de animabus saluandis sed magis de marsubiis replendis. Ceterum si aliquis iuris ordine seruato veniret mulctandus, hujusmodi mulcta et emenda esset merito applicanda ecclesie et non vestre priuate burse. Insuper de bonis Clericorum

⁴⁾ focariæ = concubinæ (Justinianus). ⁵⁾ bedrages.

decedentium vestra dominatio passim occupat bona cujuscunque clerici decedentis siue pauperis siue diuitis contra tamen vestrum prestitum juramentum, vnde jam in statu clericali verificatur illud p̃s^{te} 6) “simul in vnum diues et pauper”. Insuper vestra paternitas inquilinis ecclesie et Capituli indebitas imponit hospitalitates plus solito, ex quibus quidem hospitalitatibus inquilini nostri vltra modum onerantur et bona nostra per huiusmodi desolantur. Que quidem bona cum suis inhabitatoribus per vos et vestros complices deberent manuteneri et protectionis clippeo defendi. Reverendissime Pater, non decet vestram dominationem se talibus immisceri, nedum Episcopo congruit, sed nec cuicunque alteri priuato. De cetero enim tacere nequimus, ne contra quemlibet nostrum illud Ys. 7). “Ve michi quod tacui” valeat rationabiliter retorqueri, potissime cum nostra taciturnitas sit vobis erubescencie materia et subuersionis occasio, magis eligimus vos offendere vestre opinioni consulendo quam tacere dampnabiliter vobiscum et ignominiam vestram dissimulare silencio. Denunciamus igitur vobis vnanimiter premissa, humiliter exorantes, quatenus in hiis et quampluribus aliis excessibus, enormitatibus et exorbitantiis, quanto caucius et prudencius poteritis, supersedeatis nec pudeat vos errorem vestrum corrigere, qui positi estis, vt aliorum corrigatis errores. Sin autem nostro contempto consilio de cetero huiusmodi vt verisimiliter presumitur, pertinaciter, presumpseritis attemptare, ad superioris implorandum indubie auxilium iuris tramite seruato vnanimiter recurramus. Deum tamen testamur, quod quecunque scripta vel dicta sunt vel fuerint, non typo malicie sed pocius caritatis zelo ducti scripsimus et intimanus ad scandalum de clero tollendum

6) o: Psalmistæ. vide Ps. XLVIII, 3.

7) o: Ysaie o: Jesaiæ. (6, 5).

et contra huiusmodi inveteratum morbum congruum antidotum celeriter adhibendum. In singulorum premissorum evidens testimonium et vniformis omnium fratrum consensus scripta nostra propriis nostris sigillis concorditer cum manuali subscriptione duximus roborare.

Acta sunt hec Capitulariter feria sexta proxima ante Dominicam Remiscere Anno Dⁿⁱ millesimo quadringentesimo septuagesimo quarto.

Ego Johannes Vame hagen Archidiaconus Ripensis premissis interfui et consensi, quod protestor.

Ego Thomas Langhe Decanus Ripensis omnia premissa protestor.

Et Ego Jacobus Windh ecclesie Ripensis Cantor premissa singula protestor.

Ego Nicolaus Bacquinj Canonicus Ripensis premissis interfui et consensi.

Ego Petrus Friis Canonicus Ripensis premissis interfui et consensi.

Ego Kanutus Lundh Canonicus Ripensis singula premissa protestor.

Ego Wilhadus Friis Canonicus Ripensis premissis interfui et consensi.

Ego Lago Johannis premissis interfui et consensi.

Ego Hennickinus Saxe Canonicus Ripensis premissis interfui, conscripsi et consensi.

Ego Jacobus Staghe Canonicus Ripensis premissis interfui et consensi.

Ego Mathias Johannis Canonicus Ripensis in suprascriptis confratribus meis sum conformis,

Ego Lambertus Conradi Canonicus Ripensis in suprascriptis confratribus meis sum conformis.

Ego Johannes Andree Canonicus Ripensis in supradictis confratribus meis sum conformis.

2.

Konge-Skrivelse til Ribe Domkapitel.

Nedenstaaende Brev af 1552 fra Kong Christian den Tredie til Kapitlet i Ribe angaaende Mester Hans Svanning (den Yngres) Kanonikat sammesteds er taget nøjagtig efter Originalen, som er i Meddelerens Værge. Saavidt vides er Brevet ikke tidligere trykt; derimod har Terpager (Ripæ Cimbricæ p. 125) Dronning Dorthæas Diplom af 1547, hvorved Kanonikatet tillægges Hans Svanning efter afgangne Mester Jens Warde, og dertil danner dette Brev fra Kongen et ret mærkeligt Bilag.

* * *

Christiann mett guds naade danmarcks Norgis
Wenndis och Gottis Konning etc.

Vor gunsth tillforn Wiider att oss elsk^e mester hans Suaningh degenn vdj Riiber domkircke haffuer werett huos oss och berett hurledis att handt ingenn tiener haffuer till sitt cauckedom som kunde giffue hannom synne bona comunia och giöre hannom then rettighed som andre prelatter haffue aff theris tiennere Desliig^{te} haffuer handt oc ingenn partt aff engine thij att the elste vdj capittellett haffue vnder thennom bode tiennere oc enge Thij bede wij etther och wille att effterthij handt will nu boe ther huos domkirckenn och giöre sliig tienniste som en residerende degenn bör att giöre Saa oc effterthij handt haffuer weret hogborne lörstis herttug frederich wor kiere sönnis tugtmester oc tiennt troeligenn och well wille wij attj vdlegge hannom saa mange tienner som kunde giffue hannom synne bona comunia till gode rede oc att handt thennom maa brugge som andre prelatter och canicker i capittell brugge theris tienner Desliig^{te} attj och vdlegge hannom synn partt vdj engine Saa att handt huerckenn for tienner eller enge haffuer segh ther effter for oss wiider att beclage Icke

ansienddes langh seduanne att the elste vdj capitellett haffue alletiidt haft tienner vnder thennom meenn mer ansienddes att hand bode haffuer tienntt och kandt tienne oss och riigett och religionenn som handt troeligenn heer till giordh haffuer Heer wnder alting^{te} att rette etter effter och lader thett ingendlunde Befallenddes etther gud Schreffuit paa wortt slott kiöpnehaffnn löffuerdagenn nesth effter Sancte marie magdalene dagh aar etc. mdlj.

Vnder wortt Signnett.

Christian

(Brevets Udskrift:)

Oss elsk^e prelatter canicker och capittell vdj Riiber domkircke.

(Med en senere Haand er nedenunder tilføiet:)
pro Decano.

3.

En uordineret Præst i det 16de Aarhundrede.

De efterfølgende Aktstykker, hvortil Originalerne findes i Lolland-Falsters Bispe-Arkiv, indeholde en højst mærkværdig Sag fra Slutningen af det 16de Aarhundrede om en Mand, der i lang Tid, som det synes i mange Aar, havde været ansat som Præst og havde forvaltet en Præsts Embede, uden at være ordineret. For at give et Overblik over Sagen, meddeles dens Sammenhæng i Korthed. En Kapellan i Stubbekjøbing, ved Navn Jens Nilsen, blev 22. Oktober 1590 af Lensmanden Nils Friis til Hæsselager indstævnet til Landemodet paa Nykjøbing Slot, for at bevise, at han havde modtaget præstelig Ordination. Hvor længe han da havde været i Embedet, kan ikke sees af Akterne, men af et enkelt Sted turde det maaske sluttes,

at han allerede har været der 1578. Men i hint Aar 1590 var det i et Selskab i Stubbekjöbing offentlig forekastet ham, at han nok ikke var ordineret, uden at han dristede sig til at nægte det. For Retten fremlagde han inidderlid et Ordinations-Brev med den Bergenske Biskops, Dr. Jens Skjelderops Haand og Segl, dat. 13. October 1570, samt et Testimonium fra Samme, dat. 13. Kal. Octobris 1570 (o: 19. Sept.), hvori attesteres, at han i 2 Aar havde tjent som Kapellan hos en Præst i Bergens Stift, hvilken Tjeneste han nu forlod. Lensmanden opkastede Tvivl om disse Breves Ægthed, da det var ham besynderligt, at han ifølge hine Attester skulde have været Præst i over 2 Aar før han blev ordineret, ligesom ydre Kriterier gav ham Anledning til at betvivle, at Seglet var ægte. Hr. Jens Nilsen opfordres derfor til at bevise, at den fremlagte Haandskrift og Segl virkelig var Dr. Skjelderops, og da han ikke paa Stedet var i Stand dertil, gaves ham Tid til næste Pinse til at forhverve sig de forlangte Beviser, dog at han i Mellemtiden skulde være suspenderet fra sit Æmbede. Næste Sommer gik Hr. Jens Nilsen til Regjeringsraadet i Kjöbenhavn, beklagede sig over Lensmanden, der uden Aarsag skulde have suspenderet ham fra hans Kald, og vakte virkelig Raadets Medynk, saa de tillod ham at drage hjem at bruge sit Kald. Dette erfarede Lensmanden, da han kort efter kom ind til Herredagen, hvorhos Regjeringsraaderne overgave ham et Document, hvormed Hr. Jens maatte antages fuldelig at have godtgjort sin Ordination, nemlig et Brev med samme Haandskrift som Ordinations-Brevet, underskrevet af Dr. Skjelderop, og hvorpaa Ærkedegnen i Viborg Dr. Joh. Paludan og Kannik M. Peder Hög bevidne med deres Haand og Segl, at dette Brev virkelig er Dr. Skjelderops Haandskrift. Iligemaade forevistes ham et Brev fra en Præst i Hanherred, der attesterer, at han er bleven ordi-

neret samme Gang som Hr. Jens, og endnu et Brev fra en jydsk Foged, der bevidner, at han dengang havde været tilstede ved Ordinationen i Bergen. Nils Friis maa imidlertid have været temmelig sikker i sin Formening om Ordinations-Brevets Uægthed, naar end ikke disse, som det maatte synes, aabenbare Vidnesbyrd kunde bringe ham til at lade Sagen falde. Han henvendte sig til Rektor og Professorer ved Universitetet, for ved deres Bekjendtskab blandt Studenterne mulig at kunne skaffe oplyst, om Ordinations-Brevet var skrevet med Dr. Skjelderops Haand. Da fremstod en Student, Kort Axelsen *), en indfødt Bergenser, der en Tid havde tjent Dr. Skjelderop som Famulus, og erklærede, at han ikke kunde skjønne, at det var dennes Haand eller Segl. Iligemaade afgave 3 Viborgensere det samme Vidnesbyrd med Hensyn til det Brev, hvorpaa Dr. Paludan og M. Hög havde tegnet deres Navne, idet de rentud benægtede, at disse vare skrevne af dem selv. Altsaa var det godtgjort, at Hr. Jens for at redde sig, havde skrevet et nyt falsk Brev med en falsk Attestation. Ved næste Laudemode paa Nykjöbing Slot 3. October 1591 fremlagdes disse Vidnesbyrd for Hr. Jens, tilligemed et Gældsbevis, denne under sit Ophold i Kjöbenhavn sidste Sommer havde udstædt til en Borger sammesteds og beseget just med det samme Segl, som han havde udgivet for Dr. Skjelderops. Falsum var godtgjort, og Hr. Jens søgte forgæves at forsvare sig ved nye Udflugter. Han maa skriftlig love Nils Friis under Embedes og Æres Fortabelse at möde paa Nykjöbing Slot 14 Dage efter, 18. October, at höre sin Dom. Han mödte ikke; Landemodet frakjendte ham Embedet og det hæderlige Herre-Navn. — Af det förste

*) (Conrad Aslac) död som Professor theol. ved Kjöbenhavns Universitet 1624. — Vind. Ac. Hafn. 194—200.

Brev erfares , at han rigtignok har været i Viborg og erholdt et af Dr. Skjelderops Breve, men da han naturligvis ikke kunde bruge det ægte, foretaget den ommældte Forfalskning. Det andet Brev viser, at ogsaa Undersøgelser ere skete med Hensyn til de fra Præsten i Hanherred og Fogden fremlagte Breves Ægthed, men disses Resultat er ikke opbevaret. Det er mærkeligt, at andet og tredie Brev ere af et yngre Datum, end Dommen, saa at man altsaa ikke har anset det for nödvendigt at oppebie disse Undersøgelser, da det desuden af Dommen sees, at hine Breve fra Præsten og Fogden tydelig bare Falskhedens Præg, idet de vare forsynede med samme Segl og Mærke. Naar fjerde Brev er skrevet, vides ikke; men det er ventelig affattet efter Dommens Fældelse, da Hr. Jens har været i Angst for, at Lensmanden nu vilde forfølge Sagen videre. Landemodet skulde jo nemlig blot dömmе, om han var Præst, det var ikke dets Hverv at dömmе ham for det begaaede Falsum, men det er jo höjst rimeligt, at en ny Sag maatte anlægges imod ham for verdsligt Forum, naar det blev oplyst, at han havde begaaet saa grove Forseelser. Hans Brev til Biskoppen har derfor uden Tvivl til Hensigt, at denne gjennem Lensmanden skulde bevirke, at en saadan ny Sag ikke blev anlagt. Denne Begjæring er næppe opfyldt, i det Mindste hentyder den Yttring i det tredie Brev, "om vi dem videre have Behov" paa, at Sagen ikke er forbi, medens Nils Friis rigtignok ikke antager, at nye Dokumenter behöves. — Det maa her blot tillöjes, at Hr. Kall Rasmussen i Konsistoriets Arkiv har fundet et hidhörende Aktstykke in orig., nemlig det Forhör, Konsistoriet lod holde over Kort Axelsen (og de 3 viborgske Studenter) angaaende Dr. Skjelderops, (Dr. Paludans og M. Högs) Haandskrifter.

*

*

*

Provsterets-Dom

over Hr. Jens Nilsen, Kapellan i Stubbekjöbing.

Jacob Matzön Superintendens offuer Fyens Stigt Nils Axelssön Sogneprest thil Widby Sogen oc proust i Nör Herred, Matz Anderssön Sogneprest thil Skelby oc Gedisby oc proust wdi Synder Herred paa Falster.

Kiendis oc gör witterligt for Alle At Aar 1590, then 22 Dag Octobris, Haffde Erlige oc Welbyrdige mand Nils Friis thil Hesselager Dron: May^{tz} Stigs Leensmand offuer Falster paa Den ene Indsteffnit for os wdi retthe paa Almindelig Landemod som Stod paa Nykiöbings Slot wdi begge Herritz presters neruerelsse Her Jens Nilssön Capelane wdi Stupekiöbing paa den anden side, for Atskillige sager som Hand mente en guds ords tienner icke wel Stode, oc icke Heller Hand sig paa sin befalings wegne torde wnderstaa lenger At taale oc see igennem fingre met. Wdi blant Huilcke worre nogre som for werslig Dommere Heden Hörde Men for en besynderlige sightede Hand for^{ue} Her Jens som gielt Hans preste embede paa, At Hand icke wor Ordineret oc induiet, thil en guds ords tienner oc prediker i den christen Kirke, oc dog bruger nu som thilforne vdi lang thid wnder et skin det Hellige prædike embede Oc beuiste At Saadan saffn wor Her Jens forkast i Almindelig samquem i Stupekiöbing aff en Borger wid naffn Christoffer Lunde ibidem som Her Jens icke benectit, men sagde den sag At werre forligt mellem dem selffuer, Oc mente W. Nils Friis At Hand burde saadan ord oc saffn sig thilsagt Anderledis oc louligen At Afbeuise, effterdi Her Jens bekiender sig icke At werre Ordineret i Danemark. Da frem lagde Her Jens Först wdi retthe tho beseglede breffue som Hand sagde At S. Doctor Jens Skellerop Fordum Superintendens i Bergen Stigt i Norge Haffde screffuett met sin egen Haand, oc beseglet met sit egit

Signet, Det ene wor screffuet paa Danske liudendis i sin mening At Doctor Jens Haffuer Hannem induiet effter den Hellige Apostoliske skick, met hön thil Gud, oc prestemens Henders paaleggelse thil det Hellige prædike embede, oc Kirke tienniste, oc Hannem forkynder en ret guds ords tienner At werre Bedendis Alle At fremme Hannem thil det beste Dateret wdi For^{ne} Bergen den 13. Octobris Anno 1570 oc wor samme breff beseglet met rödt wox oc wnderskreffuit met Latinske Bogstaffue oc ord D. Johannes Schelderop propria manu, der er paa Danske Doctor Jens Skelderop met egen Hand. Det Andet wor et Latinske breff oc paashor skreffuit met gode Latinske bogstaffue oc wdgifuet Aff Doctor Jens Skelderop liudendis wdi sin mening At thenne Hæderlige mand Her Jens Nilssön er kaldit for thu Aar thil Kirke tienniste Aff en pastor Her i Stigtit, Huelken Hand Her thil tient Haffuer, oc met willie oc wenskab nu er skild fraa Hannem, Saa Hand maa söge sig widere om en erlige tiennist Oc der for meddeler oc saa Doctor Jens Hannem sit pasbort, giffuendis Hannem et got windisbyrd om sin Lerdøm oc Leffnit, Bedendis der hos Alle At forhielpe Hannem thil det beste Som det breff widere indholder Data Bergis 13. Calendas Octobris Anno 1570 oc wor samme pasbor beseglet met rödt wox oc wnderskreffuet met Latinske ord, oc Bogstaffue, id est mea propria manus Huilke ord liuder paa danske, det er min egen Hand. Oc mente for^{ne} Her Jens met saadanne skreffne oc beseglede breffue At kunde noksom sig beuise At werre indwiet thil det Hellige prædike embed oc werre en ret prestmand. Disligeste beuiste met got folkis windisbyrd Hannem for sin tienniste giffuet wdj Skaane. Oc mente sig at Haffue wdi XXI Aar brugt preste embed, oc ingen haffuer lastet, eller kiert paa Hans tienniste i Saa lang thid förind nu Hand der paa thiltalis. Der thil suarede for^{ne} W. Nils Friis at for^{ne} thuende breffue gaff

Hannem megen tuil At Her Jens skulle werre rettelige Ordineret oc induiet thil en ret guds ords tienner oc mente at Her Jens burde At beuise met sit kalds breff, Huem Hannem kallet thil Kirke tienniste der Hand bleff Ordineret som icke findes wdi Hans Kaldsbreff. Disligeste At for^{ne} Her Jens burde at beuiise Huad den mand Hæde, oc Hor Hand bode, Hand tiente i presteembedit i de tho Aar Hand wor Hos Hannem, oc lade see Hans pasbor som samme prestmand Hannem giffuit Haffde. Oc tuiffede Hart paa Datum screffne i begge breffue, At Hans beretning kunde icke werre sandru. Thi Hans Ordinatz eller preste breff, findis at werre wdgiffuen then 13. Octob. 1570. Oc det latinske pasbor findis samme Aar 13. Calendas Octobris, som er den 19. dag Septembris At werre skreffuet. Aff Huilke bogge breffuis Dato letteligen kunde forfaris, At Her Jensis Sag wor icke saa rigtig som den burde. Thi Hans pasbor er skreffuet oc giffuet thre wgger oc nogre dage förind Hand er Ordinerit. Disligeste metförer At Hand Haffuer tient en prest wdi tho Aar, Hor Aff er At forfare At Hand skulde Haffue werrit prestwiet tho Aar thre vgger, oc nogre dage förind Hand er Aar 1570 then 13. Octobris ordineret aff S. Doctor Jens Skelderop. Offuer Alt bar for^{ne} Nils Friis megen tuil paa Signet, som wor tryct wnder disse begge breffue. Thi tryckit wor icke wel kiend, oc bogstaffuen offuen i Signetet waar wel et *I* oc *S* Men dette *S* laa neder paa sien saa ledis Oc mente Hand saadan en Höyleid mand som D. Jens wor icke beseglet met saadaane foruende bogstaffue oc wkiendelig Signet. Sagde sig ocsaa inthid At tale paa de pasbor Her Jens Haffde fangit wdi Skaane, Fordi, worre de sanddrue, da worre de Hannem selfr wnder öygen i det Hand saa lang thid Haffde brugt det Hellige prestembede, oc wor wordineret. Thi Hand kunde icke beuise met dem sig at werre Ordineret thil preste embede oc sette der för

wdi Ald retthe om for^{ne} Her Jensis Ordinatzbreff oc pasbor, oc Hans egen ord wor noksom at beuise Hand wor en Ordineret prestmand. Oc begerede Dom om Hand burde, At tienne wdi det Hellige prædike oc preste embede Förind Hand Anderledis kunde beuisse met D. Jennis egen Haand, wonlig Signet, eller sand windisbyrd sig At werre kaldit, oc Ordineret thil en gudsord tienner, oc prædikanter. Thil Huilket Her Jens suarede sig paa denne thid, det icke Anderledis At kunde beuise end for er rörd. Oc begerede dag oc thid At Hannem maatte forleggis At Hand kunde söge widere breffue, beskeden, oc sand windisbyrd. Tha er Hannem saadan Hans begering beuilgit fraa denne dag, thil Pintzdag nu sidst forgangen, oc da sit preste embede Christeligen, oc sandferdeligen At forsuaere Dog diss wdi medeler thid at opholdis aff sin tienniste, effterdi det gielt Hans presteembede oc ære An, oc Hans breffue icke siuntis saa loulig at werre som de burde saadan en wectige sag At auffwerge met.

Effter denne opsettelsis beuilling som Her Jens Haffuer Selfuer ombedit oc uedtagit, Haffuer W. Nils Friis Steffnit Hannem For os wdi retthe paa Nykiöbing Slot Anno 1591 Octobris 3 Oc berettid Horledis Her Jens nu thuende gange i Sommer Haffde Hannem Angiffuet for regerings raadet. Oc Hannem wid thuinde borger Foruist Sit kald, wden nogen Dom oc billige Aarsage. Oc satte wdi retthe om Her Jens icke plictige worre nu effter sin egen forplict at beuise Sig christeligen oc rettelige At werre indwiet thil det Hellige prædike oc preste embede. Da er Her Jens möt wdi rette oc fremlagt et Latinske Sendebreff skreffuit met den samme Latinske Haand Her Jennis pasborgd oc Ordinatz breff er skreffuen oc wnder skreffuet met Huelkit sende breff er dateret wdi Bergen den 5. Septembris Aar 1660. Dog fands der ingen wdskriffit paa samme breff, icke Heller kendelig Signet tryct.

Men der wden paa wor skreffuen en bekiendelsse aff D. Johannis Paludani Erkedegen wdi Wiborg oc M. peder Jenssöns Hög Canik ibidem deris mund liudendis At det skulle werre et Aff S. Doctor Jens Skilderops breffue som de Haffde fundit iblant mange Andre breffue effter S. Mester Jens Block. Oc thil windisbyr skulle werre wnderskreffuit met deris egne Hender, oc mente sig met samme wnder-skreffne ord, oc breff, At kunde beuise Sit Ordinatz breff, At werre Sanddru, i det de worre skreffne met en Haand. Desligeste frem lagde Hand thuinde breffue et Hand Haffde bekommit Aff en prestemand wid Wiborg, som skreff sig at werre Ordinerit met Her Jens, Oc et Andet skulde werre S. Matz Skeels Fogitz som wor den thid thilstede der Hand bleff Ordinerit. Huelke windisbyrd Hand Haffde thilforne Angiffuet for regerings raad, oc der met bekreffte sig At werre Ordinerit Aff For^{ne} Doctor Jens Skelderop som Hans Supplicatz formelder. Lagde Hand ocsaa i rette en skreffuen forseet liudendis i sin mening At Ordinantzen metfører, Att Leensmenden Huer i sin Stigt bör At forsuaare deris preste Oc der for setter wdi retthe, om W. Nils Friis maa förre nogen breff eller windisbyrd i rette emod Hannem, effterdi Hand bör Hannem At forsuaare. Disligeste om Hand icke bör At kaldis thil de windisbyrd oc breffue Nils Friis frem legger i retthe. Oc met saadanne breffue oc beretning mente sig nocsom At Haffue beuist det Hand wor Loulig Ordinerit thil en guds ords tiennere. Thil denne Her Jenssis beretning oc fremlagde breffue berette W. Nils Friis, At den thid Hand kom thil Herdagen i Kiöbenhaffn nu forgangene Sommer, oc Her Jens word da thillat for medynck at bruge sit kald. Da er Hannem Atskillige tidinger forkommet om Her Jens, som Hans preste embede icke wel Stod, oc gaff Hannem io Störe oc Störe mistancke, At Her Jenssis Sag wor ganske Falsk oc wklar, Thi Hand tuilede da som thil-

forne, At det icke skulle werre Doctor Jenssis Haand, oc Signet, Her Jenssis Ordinats breff, oc pasbor, wor wnderskreffne oc wndertryct met. Oc lagde for os Her i retthe Fürst Rectoris oc professorum wdi Kiöbenhaffn obne breff oc Segel Daterit 1591, 3. Julij, At en Studenter wid naffn Cordt Axelssön Som nogen thid tiende Doctor Jens Skelderop, oc Kiender Hans Handskrift, Haffuer wondit for dem At det pasbor Nils Friis lagde wdi retthe oc skulde werre skreffuit oc beseglet aff D. Jens oc giffuet Her Jens Nilssön Aar 1570. 13 Kalendas Octobris, kunde Hand icke kiende At det wor enthen D. Jenssis Haand eller Signet, Oc Haffuer for^{ne} Cordt strax Hent et Andet breff, skreffuit oc wdkast thil en wid naffn David Jörgenssön, oc Sagde det sandeligen At werre D. Jenssis Hand oc thil Sandheds bekrefftelsse skreff Hand sin egen Haand paa denne wdkast. Disligeste frem lagde Hand et winde thre Studenter Haffde paa deris Eed met opracte fingre wondit wdi Kiöbenhaffn for D. Anders Christenssön Rectore, D. Anders Krage, oc M. peder Oggessön Læsemestere ibidem. Anno 1591 Julij 5. Den ene haffde werreit Hörer wdi Wiborg Schole, oc de Andrø tho gangene der wdi Schole, Huilke personer bekiende sig At kiende D. Johannis Paludani oc M. peder Högs Haand. Sagde ney At de wnderskreffne naffne som Stode paa det Latinske Missiuæ Her Jens Haffde bekommit wdi Wiborg wor icke deris Hender, som samme winde widtlöfftig oc widere formelder. En Aff dem frem lagde ocsaa et M. peder Högs Latinske pasbor, skreffuit i Wiborg Anno 1583 Martij 13 wnder M. peders egen Haand oc Signet, Huilken Haand som icke suarede den Haandskrift, som Nils Friis frem lagde. Fremdelis lagde Nils Friis ocsaa i rette for os et danske opladelsse breff, Huilkit D. Jens Skelderop Haffde wdgiffuet thil sin Sön Daniel Jenssön Skelderop som beslutter, At saa er i Sandhed Stadfester jeg met mit in Segel oc egen Haand, Datum

Bergen 24 Julij Anno 1576 Ego Johannes Skelderop manu propria subscribo Det er, ieg Jens Skelderop wnderskriffuer met min egen Hand. Oc wor dette Signet Störe oc Anderledis forfattit, (oc Stod *S* rett op i dette) end det Signet som Stod wnder for^{ne} Her Jenssis pashor oc Ordinatz breffue, oc denne Haand som wor Her wnderskreffuen wor met Andre bogstaffue tegnet, end den som fands i for^{ne} Sendebreff. Samledis frem lagde for os Nils Friis en Her Jenssis Haandskrift som Hand Haffde wdgifuet i Kiöbenhaffn thil en Borger wid naffn Rasmus pederssön liudendis paa 2 daler, Hannem paa sin ære At affbetale met det förste Skreffuit i for^{ne} Kiöbenhaffn 5 Junij Anno 1591. Huilken Haandskrift wor wndertryct met det samme Signet for^{ne} Her Jenssis Ordinatz breff oc pashor er wndertryct met, oc liger lige saa ∞ neder paa siden. Oc wor samme tegen oc merke i dette Signet som i de Andre Signeter der wor tryct wnder de for^{ne} breffue. Beuiste ocsaa Nils Friis for os At Her Jens wden dette Signet Haffuer tryct i Atskillige tider met thre Andre Atskillige Signeter Först et Som Her Jens bekiender selffuer At Hans naffn met fulde bogstaffuer wor omkring graffuet, Huilket Hand Haffde forlagt thil Tinge. Thi det wor for wilt Hannem fore. Et Andet som icke wor wel kiend, oc dog wnder Hans egen Hand tryct, met tho Dannemends effter besegling Daterit i Nykiöbing 21 Februarij Ao. 1578. Det thridie Haffde Hand Hos sig oc wor nogit Stor met en död mands Hoffuit, (som Hand sagde) mit wdi. Beuiste ocsaa for^{ne} W. Nils Friis for os At Hand icke Haffde Hannem wid thuende borger sagt fraa sit kald wden Ald dom oc skellige Aarsage, som Hand falskelige Haffde wdi Hans Supplicatz beklagit for regerings raadit, oc frem lagde en dom wdgifuen Aff Her Nils Axelssön proust i Nör Herred, met tho Andre prestemend paa Nykiöbing Slot, Anno 1591 Julij 23 At de Haffuer dömt, Her Jens bör At opholdis efter Bispens

opholdelsse indthil Hand kommer thil Landet, efter de breffue, oc beuisning, som W. Nils Friis, Leensmanden Haffde for dem i retthe. Oc satte wdi retthe om Her Jens kunde kiendis rettelig at werre Ordinerit, oc en ret gudsords tienner, prest oc prædiker oc om Hand burde At Holdis efter denne dag, for nogen prestemand.

Thil for^{ne} W. Nils Frissis beretning, breffue, oc beuisning suarede Her Jens for det förste, At Huis de thuende breffue sit Ordinatz breff oc det Latinske pasbor wor Anrörendis saa Hand met sin oygne, At D. Jens beseglede dem paa sin Sotte seng i Bergen. Men om det wor Hans egen Hand wnderskreffuen kunde Hand icke nu enckinde*) sige, men mente det got folck som Hand Haffde tient Hos, Haffde icke lidit Hannem saa lenge i Tiennisten om Hand icke Haffde werrit Ordinerit. Saa wit det sende breff Hand Haffde bekommit wdi Wiborrig war Anrörindis som skulle werre wnderskreffuit met D. Johannis Paludani oc M. peder Högs Hender wnderskreffne wiste Hand icke Andet end saa At werre i Sandhed. For det tredie bekiende Hand den Haandskrift Hand Haffde giffuet Rasmus pederssön i Kiöbenhaffn paa de tho daler At werre Hans egen Haand. Men den thid Hand wndertryckte den da trycke Hand den icke met dett Signet som nu wnder findis, Men met et Andet Hand Haffde Hos sig met den döde mands Hoffuit wdi, som wor megit Störe end det som wor tryct wnder Haandskriften. Saa At Huis dette Signet der fands nu wnder Haandskriften, Haffde werrit tryct siden paa det Store, da Haffde randen oc bredden aff det Store, werrit megit kiend, wden fore, som dog icke findis saa At werre. Thil de Andre thre Signeter suarede Hand, At Hand Haffde forlagt det förste thil tinge som for^{uit} Staar, Thil det Andet som wor wkiende-

*) egentlig. Se Danske Atlas IV. Side 176.

lig oc de tho mend Haffde beseglit effter Hannem, bekiende Hand breffuit at werre sin Haand, oc haffuer skreffuit sig thil besegling met Sit Signet. Det tridie met det mands Hoffuit wdi, bekiende Hand sit At werre. Tha Haffue wi optagit oc opsat denne sag i Fiorten dage thil den 18 Octobris Oc da At gaa for Dom Huis ret er. Oc Haffuer Her Jens skrifftelig forplictet sig thil W. Nils Friis wnder sit kalds, embedis, oc æris, Fortabelsse At möde wdi rette Huilkit Her Jens dog icke giort Haffuer Men pouel Abraham W. Nils Friisis fuldmyndig, Haffuer möt for os wdi rette i Nykiöbings Kirke paa denne dag, oc begered endelig dom paa sin Hosbondis wegne i denne sag. Da Haffuer Her Jens icke selfuer möt wdi rette, men giort skrifftelig en mand wid naffn Rasmus pederssön fuldmyndig wdi sin Sted At Anamme Huis dom i sagen, skulle gaa, Oc skriffteligen stillit sin beretning wdi de Stycker som Hand thilforne gjorde Octobris 3. Oc da widere satte wdi retthe om Leensmanden burde icke selfuer At döme met Bispen offuer prester effter Ordinantzen, Oc mente sig icke At burde möde Her for retthe effter sin forplict, effterdi At Leensmanden wor icke selfuer thilstede.

Tha effter thiltale, gensuaar, Breffue oc beuisning som erre i dag komne i retthe for os, Saa effterdi Her Jens paa sin ære, kald, oc prestedomis fortabelsse Haffuer sig skriffteligen forplictid At möde Her i dag i retthe, oc icke Haffuer möt. Disligeste At Ordinantzen metförer det Gudsords tienner maa effter Superintendentens oc proustens skön, Aff Herskabit settis thil retthe, om de begynde At bliffue Andre, end de worre, oc bör At werre, Oc Nils Friis Haffuer proustens breff dom for sig, At Hand Haffuer opholdit Her Jens i sit embede thil Bispens thilkom, Oc nu Hannem thil taler for Superintendent oc prouster paa Hans preste embede. Finde wi At Nils Friis Haffr fuldt Ordinantzen Her wdi, oc ingen wret At

Haffue giort for^{ne} Her Jens. Disligeste effterdi At Her Jens er thilsted rom oc thid noch effter Hans egen begering At söge oc pröffue om sandferdige breffue oc windisbyrd, Sit preste embede met At forsuare, oc beuise Sig At werre Ordineret, Aff S. Doctor Jens Skelderop oc dog icke giort Haffuer, men beuisis for os, At det sende breff Hand sagde sig At Haffue bekommit i Wiborg, Huerken At werre Doctor Jenssis Haand. Icke Helder At werre D. Johannis Paludani eller M. peder Högs Hender som erre paa samme breff skreffne, som Hand sig berömt. Oc de tho breffue, som den prestemand, oc den Anden mand wid Wiborg findis At werre tryct met et Signet, oc et merke. Samledis beuissis for os met Hans egne preste breffs oc pasbords Dato som Hand selfuer leger Her vdi retthe. At Hans preste pasbor er thre wgger, oc nogre dage eldre, end Hans Ordinatz breff er. Oc aff det samme kand forfaris, At Hand skulle Haffue tient i preste embedit, en prestemand i Bergens Stigt (Huis naffn dog icke der uefnis, eller Hor Hand bode) thu Aar för Hand er Ordinerit. Samledis affbeuissis At der Huerken findis Doctor Jenssis Haand eller Signet At werre, som ere tryct oc skreffne wnder Her Jenssis Ordinatz breff oc pasbor. Men er i sandhed wndertryct met det Signet, Her Jens Haffuer wndertryct sin egen Haandskrift met, wd-giffuen i Kiöbenhaffn thil Rasmus pederssön ibidem paa de tho daler. Beuisis ocsaa met Hans egen bekiendelse, oc Haandskrifter At Hand Haffuer brugt paa Atskillige thider, for wden for^{ne} Signet, thre Andre Signeter At be-segle met. Oc nu Flyer for retthen mod sin forplict

Kunde wi icke aff den forstand gud os Haffuer for-lent, kiende for^{ne} Her Jens Nilssön, Som Haffuer werit Capellane i Stupekiöbing At werre rettellig Ordinerit oc wiet thil en gudsords tiennere oc prædicanter, oc Huis tiennist Hand Her thil dags Haffuer i saa maade brugt

wnder et Skin , At Haffue giørt det mod Ordinantzen Oc icke Heller bör At Holdis , eller kaldis , en gudsord tiener eller prest , Oc ey Haffue eller bruge dette Hæderlige Herre naffn effter denne dag. Meden oc Aldstund for^{ne} breffue oc beuisning som for os er komme i rette , Stander wid sin Heffd oc mact At saa i Sandhed er , trycker wi worris Signéter Her nedem fore Datum die , et loco vt supra.

(L. S.)

(L. S.)

(L. S.)

*

*

*

Fire Breve

samme Hr. Jens Nilsens Sag vedkommende.

I.

Woris Gandske wenligh Hiellssen Ether Nu Och Althidt förssendt medt gudt wor Herre. Wellbyrdige Gode Niels Frys , Och Kierre M. Jacob Matzen. Betacker wy Ether gierne för allt beuist gott , Som wy althidt gierne medt Ether Forskyldede will y hues maade oss moug- ligt er , att görre Ether nogit thill willie Eller thiennist. Kierre Herrer och wener Giffuer wy Ether venligh thil- kiende , att wy y gaar , som waar then x. Dagh. Octobris haffuer bekommit Ethers Breff , wedt Ethers budt oss thillskickett , wthi huillecke y Schriffuer oss thill om En Capellan y Stubkiöbingh wthi Fallster , wedt naffn Her Jens Niellssen , huillecken Sigh thill behielpningh , Och Sin Onde Sagh thill att Besmycke , dogh medt liden Sandhed Berober Sigh Paa En aff S. D. Jens Skielderops Biscops wthi Bergen Sticht y Norge , hans breff , Som skulle werre Salligh Mgr. Jens Block medt for^{ne} Skielderops Haandt , thillscreffuitt. Och Er Samme Her Jens Niellssen , aff Samme Mgr. Jens Blocks arffuinge offueranttuordett.

Och wy Johannes Paludanus , och Peder Jenssen Högh , thill windisbyrdt, medt worris haandt skulle vndschreffuitt haffue. Och nu thill oss wedt Ethers budt och schriffuellsse, thilskicker thenne Breff, Som Her Jens y Rette baarett haffuer, Och Sigh ther Paa Berober att werre then Samme S. Doctor Jens Skielderups breff, som wy skulle haffue hannom anttuordett, Och wy medt woris hender skulle haffue vndschreffuitt, Begierendis ther hos att wy skulde Forklare oss ther y Om wy Samme Handschiffther, Som then breff er Bekrefftedt medt y woris naffn, kiendis i Sandhed woris att werre. Och ther thissligist Begierendis aff oss, att, Som handt haffuer berettit For Ether, wy skulle haffue hans Ordinatz breff, Och Passordt igien thill Pantt for then S. Doctor Jenssis Skielderops breff, Saa lenge wy then thilbage Fick, Att wy wille skicke Ether thisse breffue, medt then breff y haffuer os thilskickett. Saa tacker wy Ether gierne, att y Nu wedt Ethers budt haffuer thenne breff, Som handt haffuer berobit Sigh Paa, och y Rette lagdt, oss thilskickett. Att wi os Emodt then wssande berettningh kunde vndskylde, Och y kunde komme y Rett forfaringh om Sandhed.

Ther Paa y gode Herrer Och wenner, Paa Ethers Schriffelige begieringh kandt wy icke forholde Ether, att Saa er io y Sandhed thillgangett: Nu forgangen foraar, Er kommen her thill Wyborrigh thill oss, En Mandt, Som waar oss aldellis wbekientd, Och lodt Sigh kalde Her Jens Niellssen, Och Sagde Sigh att werre Capellan y Stubbekiöbingh y Fallster, och haardeligh Beklagit Sigh for huer Mandt, att handt waar kommen y Stor nödt, Fordi att the handt waar y thrette medt, icke kiende S. D. Jens Skielderops haandschiff, Eller throer hans ordinantze Breff och Passbordt, Som Salligh D. Jens Skielderop Skulle haffue giffuit hannom, Och medt Sin Egen handt Schreffuitt och Petzier besseglitt. Och Eptherdi

hannom waar witterligt, att Salligh Mgr. Jens Block waar S. D. Jens Skielderops Söster Sön, och therfor kunde well tencke, att ther waar titt gangen Schriffuellsse Emellom thennom Och Endnu kunde Findis aff the Sendebreffue, Som thennom waar Emellom gangett. Saa haffuer handt giffuitt Sigh thill oss, och S. Mgr. Jens Blockis arffuingh, och begieritt aff os, att wy For Guds Skyldt, wilde meddielle hannom, En Missiue Eller anden liden breff, Som waar Schreffuitt medt S. D. Jens Skielderops haandt, huor medt hand kunde wisse Salligh Doctor Jenssis haandschrift, thennom Som then icke kiende. Saa haffuer wy aff medynck, och for andre gott folckis forböns skyldt, Som thet aff oss begierendis waar, hannom meddiellit, Och anttuorditt En aff the Missiuer, Eller Sendebreffue, Som S. D. Jens Skielderop, S. Mgr. Jens Block, thillschreffuitt haffde, yblant de andre, Som ther mange fandis, Men icke y andre mæningh, End om ther nogitt thuill Paa ferde waar, Om D. Jenssis handschrift, att wdaff thenne Sendebreff, Sandheden Forfaris kunde. Saa haffuer wy ladit woris Dreng Skriffue Paa Samme breff, woris bekiendellsse, att wy denne S. Doctor Jenssis Sendebreff hannom wndt haffde, Och then wedt woris hender wndschreffuen. Men thenne Breff, Som hand y Rette boritt haffuer, For S. D. Jenssis breff, Och y oss nu wedt Ethers budt thillskickett haffuer, bekiender wy icke att werre then breff, Som wy hannom anttuordett haffuer, icke heller att werre S. D. Jenssis haandt. Men haffuer Her Jens Suigeligh Forfallskett S. D. Jenssis breff, Och woris hender, Som skulle werre wndschreffuit, vnder woris Drengs haandt, Som woris bekiendellsse Paa breffuen Schreffuen haffuer, Saa att ther findis fire falske handschriften, y then Ene breff, Som handt y Rette lagdt haffuer, huilckett wy will nu Beuisse Ether, Medt S. Doctor Jenssis handschrift, Som wy nu *en* thill Ether

skicker, medt woris Drengs haandschrifft, Som thenne breff nu medt Sin Egen haandt Schreffuitt haffuer. Och woris Egne hender, Som wy will wnder thenne breff vnder-schrieffue, och thennom for huer mandt bestaa. Huoraff huer mandt letteligⁿ och klarligⁿ kunde kiende och ordele, Om handt y thenne Sagh Sandhedt brugtt haffuer. Och Som y wider aff os begierendis er, hans ordinantzbreff och Passbor, Som handt For Ether berett haffuer, att wy skulle haffue y Pantt For thette Saligh D. Jenssis Missiue, Som handt aff oss Fangit haffuer. Saa maa y thro oss y Sandhed, att wy icke haffuer begiertt hans Passbordt Och Ordinantz breff thill wederpardt for thet breff hand Sagde. Men haffuer thennom alldrigh Seet, thi hand Sagde for oss, att begge hans ordinantz breff och Passbordt, waar beslagen huos Ether, Och y Forhollthe then hoss Ether, Saa lenge, thill handt kunde fange S. D. Jenssis haandschrifft, Och legge then Emodt hans ordinantz breff och Passbordt, att mandt klarlig ther aff kunde ordele, om thet waar Sandhed handt haffde medt att fare. Her aff kandt y gode herrer och wenner well forfare, huaadt Rett eller wrett er y thenne Sagh. Forhaabendis att huer mandt skall anssee och kiende woris Sande och Retferdigh vndskyllningh y thenne Sagh, Som y skicker oss thill thuende andre breffue, Som Her Jens skulle haffue bekommit y Hanherritt, then Ene aff En Prest, then anden aff En bonde: Saa kunde wy icke y thenne hastt, Saa Snartt Sandhed ther om forfare, thi Hanherritt Er langt fraa oss. Och bunden Sagde Sigh att haffue befallingh aff ether, att handt skulde möde Ether thill Harritzkier thill begraffuellsse. Och endog wy er befrychtendis, att thet skall thage Slig en Ende, medt the tho breffue Som medt the andre, thi om y haffuer giffuitt Rett acht Paa, Saa er de baade adtskilligh mends breffue, beseglit medt En Signett, Saa haffuer wy dogh thill oss anammit de

tho breffue , Och ꝯkall En aff oss medt thett første drage thill Hanherritt , then Rette Sandhedt och leylighedt ther om att forfare , Och wille tha ther om all beskedt , Som wy kandt Fange , mett thett Snariste mugliggt er , frem thill Ether forssende . Och wille wy nu icke lenger medt woris Ringe Schriffuellsse , Ether woris gode herrer och wenner bemöde , Men haffue Ether 'gudt allmechtigste Euindeligh befallit . Datum Wyborg then 11 Octobris aar 1591 .

Johannes Paludanus
medt Egen handt

Peder Högh Jenssen
medt egen handt

Denne breff haffuer iegh Niels Block , D. Johannis Paludani
drengh Schreffuit .

Niels Block
medt Egen haandt .

Er woris wenligh begieringh thill Ether , att nar y haffuer
nochssom brugt S. Doctor Jenssis Sendebreff , Som wy
nu Ether thillskicker , att wy thenne motte bekomme igien .

II.

Min ganske wenlig helsend nu och altijdt ether forsendt medt gudt wor herre Welbyrdige gode Nelis frys , Och kiere mester Jacob Matzen betacker ieg ether gierne for alt beuist gott som ieg altijdt gierne forskylde wil , effther min ringe formue och giöre huad eder kand were til wille eller thienste . kiere herrer och wenner som ij skriffuer Mester peder Jenssön hög och mig Johanni paludano til om her Jenss Cappellan ij stubbekiöben saa forhaber wij att ij forlenget haffuer faugit woris suar ved eders eget budt , och som wij löffuede ether att en aff oss ꝯkulde drage til Anherret att forfare sanhede ock rett kundskop om die tu breffue som her Jenss nielssen ꝯkulde haffue foruerffuit vdi anherret en aff en prestemant ij Juling sogne

och prestegarde och en anden aff en bünde ij Borderop, saa haffuer ieg verit vdi Annherrit och der fljigt bespurit mig om alle gelegenhedt och haffuer ieg fangit der thenne kundskob som ieg eder tilschicker vdi thenne mijnn breff indluckit vorvdaff ij visse kundskob och rette sandhed om de tu her Jensis breffue forfare kand. Och vil ieg nu icke lenger ether gude venner och herrer medt min ringe skriffuelse bemöde, men haffue ether gudt almectigste befallit Actum Wiborg then 20 Octobris Ao. 1591.

Johannes Paludanus,

III.

Mynn wenlig Helssenn nu och aldtid forssendtt medtt wor Herre, Kiere Mester Jacop Synderligge guode wenn, Nest min gandske wenlig tacksigelsse for alltt gott ssom ij meg beuist haffuer, Huilckett ieg aldtid gandske gierne forskylle will, medtt huis ieg etther till willig och guode were kand, Giffuer ieg etther wenligenn tilkende, Att ieg nu haffuer fangitt wider skriftlich Suar och beskenn fran Doctor Johanes paludanus om her Jensis Falske breffue och handell, Huilcke breffue och beskenn, ieg eder her hoss till skicker, huor aff ij hans falske forhandling thend leillighedtt wiidder haffuer att forfare, Huilcke breffue och beskeen ij kunde gieme hoss eder self, om wij thenom wiidder haffuer behoff, Och huis etther kiertt er giör ieg aldtid gierne, och will her medtt nu och aldtid haffue eder Gud aldmechtigste befallitt, Bedends eder gierne attj wille helse eders kiere höstru med mange guode netter paa mine wegne, Lader wiuicke Helse eder buode med mange gode netter, Datum Nykiöbing thend 9 Nouember aar 1591.

Niels
Friiss.

IV.

Gudz naade werre altid huos ether Kierre mester iacob, giörer end nu vel for iesu christi naffn Skyld, oc forhielper mig med ethers fromhed forbön thil min kierre öffrighed oc lensmand, at ieg motte verre i rolighed, ieg vil gierne veluilligenn fra staa mit kald, oc hielper mig huor ieg kand med gud oc ære: thi ieg ved vist, at ingen aff den gode mandz foreldre stod nogen tid, effter nogen mandz forderffuelse, Saa troer ieg vist, at theu gode mand icke helder stunder effter min: thet troer ieg vist then gode mand til, at Hand det effterlader: oc ther som den fromme mand haffue vil, Huis fattigdom som ieg eier, for Hans vmage som Hand Haffuer Hafft for minn Skyld, Saa vil ieg med en god vilge thet gierne efterlade, thet begierer ieg gierne for iesu död oc piuis skyld, thi denne nat vor mig Saa lang, som en ganske aar har verrit mig til forn: kiere domine pater giör ther vdi eders beste som ieg troer eder til, Gud i Himmelen verre altiid huos ether met alt det i vel vil for iesu naffn Skyld Amen:

E : F : t : a : Jens
nielssenn

4.

Præsteenken og Præsteembedet
i 17de Aarhundrede.

At Enken følger med Gaarden snarere end Gaarden med Enken, det er i Bondestanden noget saa sædvanligt endog i vore Dage, at man neppe mere forundrer sig derover naar man har levet nogle Aar med Bondestanden, har seet midaldrende eller vel endog gamle Enker række Haanden for Altret til unge Karle, hvis Mödre de stundom

for Alderens Skyld kunde været, og saa været Vidne til, at der af saadanne Spekulations-Giftermaal ofte fremstod fredelige og tilsyneladende lykkelige Ægteskaber. Alligevel er det en Uskik at Enken følger med Gaarden til dennes nye Fæster, og jeg vil haabe, at denne Uskik i Bondestanden ikke varer Aarhundredet ud, ligesom den i Præstestanden er fuldstændig aflagt. Der var det jo rigtignok saa meget galere, som Enken fulgte ikke blot med Gaarden men ogsaa med Embedet, saa det hed til en Candidat, der meldte sig til et ledigt Embede: "ja, Embedet kan Du nok faae; men saa maa Du ægte Din Formands Enke", en Betingelse, som Candidaten uden mange Skrupler indlod sig paa, naar Præstegaard og Avling og Embedsindtægter i Övrigt anstod ham. At dette var det 17de Aarhundredes Praxis i Danmark, det kan oplyses med Exempler i Hundredeviis; men det Exempel, som Liunge og Braaby Præstehistorie har at fremvise søger vist sin Lige; thi her ægtede to Koner alle Aarhundredets Sognepræster i Liunge, i Tallet 6. Dette skal jeg tillade mig at oplyse.

Præsterækken i Liunge og Braaby var i 17de Aarhundrede følgende: 1) Casparus Ingvardus (Jesper Ingvorsen) † 1607. 2) Peder Jakobsen † 1618. 3) Oluf Nielsen † 1628. 4) Sören Hansen † 1650. 5) Lauritz Jörgensen Hammer † 1668. 6) Anders Schytte † 1716. Af disse har Nr. 1—4 havt een Hustru, om hvilken Nr. 4, Hr. Sören Hansen, i den gamle Kirkebog for 1645 har nedskrevet Følgende: Anno 1645 den 17. Novembris døde min Hustru Maria Andersdaatter Thiegels der hun havde levet her i Verden 63 Aar ringer 17 Dage, havt sine fire Mænd: Mester - - - *) 1 Aar og 3 Maaneder, Hr. Peder Jakob-

*) Her staaer et Navn, jeg ikke kan læse, men det forekommer mig at der staaer *Casp. Qvist*. I saa Fald maa Casparus Ingvardus have havt det Tilnavn Qvist; thi da Sören Hansen siger,

søn 10 Aar og 6 Maaneder, Hr. Oluf Nielsøn 9 Aar og 2 Maaneder, Hr. Sören Hansøn udi 17 Aar og 2 Uger, (og havde aldeles ingen Börn med nogen af sine Mænd) hvilken og stedde hendes Lig hæderlige til Jorden den 24. Novembris, og blev af den hæderlige Mand Hieronymo Knoph, Præposito, forklaret Davids Ord Ps. 73: "Haver jeg ikkun Dig, Herre" etc. Det haver Gud givet hende her i Verden, det haver hendes Sjæl i Himmerige. Legemet forventer hos de trende hendes Mænds Been en glædelige Opstandelse".

Nu giftede Sören Hansen sig anden Gang og efterlod sig ved sin Död 1650 en Søn Hans og to Döttre Maren og Barbara; en filius posthumus blev kaldet Sören. Dette sees af Kirkebogen samt at Maren siden blev gift med Andreis Lowson, Barbara med Lauritz Barchmann, Sognepræst til Herfølge og Sædder, og at Hans blev Præst til Baarse og Beldringe. Filius posthumus maa være död tidlig. Der findes nemlig indlagt i den gamle Kirkebog et Afkaldsbrev af 28. Januar 1669, hvorved Stud. Theol. Hans Sörensen paa egne, og Præsten i Skiörpinge, Christopher Hansen (Sören Hansens Broder) paa sine to Broderdöttres Maren og Barbara deres Vegne give til deres Moder, ærlig og gudfrygtig Matrone Elizabeth S. Hr. Lauritz's i Liunge fuldkommen og uryggelig Afkald paa hvis Arvepart dem efter deres Fader, Sören Hansen kunde tilkomme. Men hvad følger heraf? At Elisabeth Knoph, S. Hr. Sören Hansens Efterleverske, maa have indladt sig i Ægteskab med hans Eftermand i Embedet, Lauritz Jörgensen Hammer, forhen Præst i Sorøe, og derpaa, da denne døde 1668, 3die Gang have indladt sig i Ægteskab med Hammers Efterfølger, Hr. Anders Schytte; thi

at hun hviler hos sine 3 Mænd, saa er det høist sandsynligt, at den Første ligesom de Følgende har været Præst paa Stedet, især da han tituleres Mester.

ved hans Side findes hun paa et Maleri i Kirken, som Indskriften viser. Med de to sidste Mænd har hun, saavidt jeg har seet, ikke havt Börn og maa være död henvend 1690 da Hr. Schytte tog sig sin anden Hustru Margrethe, som fødte ham adskillige Börn.

Altsaa staaer Sagen saaledes. Af Liunge Sognepræster i 17de Aarhundrede har Nr. 1 (?), 2, 3 og 4 været gifte med Maria Andersdatter og Nr. 4, 5 og 6 med Elizabeth Knoph.

5.

Helgenbilleder i Kirkerne.

Om disse hedder det i Kirkeordinantsen (Kirkehistoriske Samlinger I. Side 85): "Item de Billeder, der den vanvittige Almue gjør Ofring til, hvor ogsaa af langveis derfra er stort Tilløb, til stort Afguderi, de skulle plat borttages". Denne Borttagelse er ingenslunde overalt udført, saa at man endnu i mange Landsbykirker seer Helgenbilleder meest af Træ med Spor af fordums Forgyltning. De ligge for Meste omkring i Krogene og ville vel mere og mere forsvinde. I Liunge Kirke ved Sorøe har man paa en egen Maade forbundet Helgenbilledernes Bevarelse med en Advarsel mod deres Misbrug. Det Første Öiet falder paa naar man træder ind af Kirkedören er tre Helgenbilleder som staae i Rad paa et Tværtræ under en af Kirkebuerne. Tværtræet har en dobbelt Indskrift. Forpaa staaer: "Du skal tilbede Herren Din Gud og dyrke ham alene" Matth. 4, 10. Bagpaa læser man: "Abraham kjender os ikke og Jacob veed Intet af os; Du Herre, er vor Fader, vor Gjenlöser er Dit Navn af Evighed" Esaias 63, 16.

6.

I Velling Sogns Kirkebog findes følgende Optegnelser af Hr. Jeppe Nielsen Colding, der var Præst for denne Menighed (Ringkjöbing Amt i 33 Aar [1675—1708]):

“Den 30. December (1680) sluttede gamle Jesper Simon- sen dette Aar mod Solens Nedgang, og blev begravet den 5. Januari ætatis 103. NB. Han döde fra hans 4de Ægte- Hustrue, og var nu møt af Dage; Gud være os naadig, som igjen leve, og giv at den Comete, som nu af Vesten er oprunden og meer end 14 Dage siden har ladet sig see, ikke skal være over os og vores Rige et Vredsens Tegn; men om saa er, at Gud da midt i sin Vrede tænker paa sin Miskundhed og Barmhertighed, og straffer os ikke haardere end vi kan taale; vi ere — proh dolor — et Folk af svære og mange Synder; Gud forbarme sig dog over os for Jesu Christi Skyld, Amen”.

Til dette Uddrag har den nuværende Præst i Velling endvidere föiet følgende Meddelelse:

“Præsten Jeppe Nielsen Colding var 3 Gange gift og Fader til 11 Börn. Hans Eftermand, Fyenboen Henrik Reutze (1708—28) har jeg endnu hört en fjern fordeelagtig Stemme om; men siden syntes i 102 Aar (til Hassenfeldt) huslig Lykke ei at ville blomstre i Velling Præstegaard; den eneste Rationalist her (dog liv- fuld) hed H. Möller, en Jyde, fra 1818 til 1830”.

7.

Et gammelt Rim

(meddelt af C. J. Brandt, efter et Papirhaandskrift.
Gl. Kgl. Saml. Nr. 3427 i 8vo.)

Wor herre gick i syn ørtther gard
Alle hans wuener omkring hannum war
wor herre løffte op syn skønnæ bro
saa blideligh han oppa syn wwen saa

Thet seygher war herre ihesus cristh
hwo ydmygelig oc gudelig være wist
ok regnæ sig mynst wærdug at være
i hiemmerige fangher han hedher ok ære

Paulus seygher

Tenck thet ydersste hwat ta kann skœe
thyne wener robe affwy oc vee
intthet følger teg tha tiill graffwe
aff althet tw haffuer sancket i thyne dage

Petrus segher

Vilttw fortienne hiemmerige
fly ondt oc løff ta gudelige
aff ondt wanne søndher tw manghen stwndt
natwrlig gjør tw thet ingelundt

Johannes

Hwo thenne verszens glede haffuer saa kyer
at han for glemmer then i hiemmerig er
ner dødhen kommer oc han wijl rade
tha er han skelder wed then bode

Jeronimus segher

Hwo altid wel i wærdhen moo
oc altidt [alting] wijl effter hans vilie gaa
thet er vissesæ thegen her
at han gwdh ey er meget kior (jf. Dsk. Psalmedigt.
XXVII, v. 33.)

Ambrosius syger

Man tør ther ey aff høfferdig blyffue
 at gud wjl hannwm got løcke giffwe
 gud ma then snart fra hannum thage
 som hannum ey tacker i alle syne dage

Augustinus syger

Lad thine word være alle sant
 borge ey mere ænd tw betalle kant
 wndre møghet oc tall ey alt
 tenck well hwat tw thale scalt (sst., v. 34.)

Gregorius syger

Vij ære alle fremmede gyesste
 wij byghe her slot oc store fesste
 ieg wndrer hwij wij byge ey mwwr oc booer
 ther som wij skwlle ewyndelig bwo (sst., v. 3.)

Dauid diet

Hwo sit hoff tijl rygdom wyll wende
 han fanger gerne aff wærdhen ondt ende
 han fanger then ey i graff met seg
 men heluedis pynen ewindelig (sst., v. 35.)

Sallomon seyer

Jeg thet for sandhen seye wjl
 then førsste wijssdom som fyndis tijl
 er at elsske then metijge gwd
 at holle hans hellige ord oc bwod

Isaias sygher

Hwre tør tw tegh i thit leffnet giffue
 som tw wilt nødet døder bliffue
 effther thet leffnet thw haffwer hære
 sa wjl gerne tit endelig være

Daniel syger

Inthet mon gwd hadeligere være
 thet syger ieg teg opa min ære
 høfferdighet om tw thet faar staar
 thy hwn offwer alle søndher gaar

Johannes sygher

Vere tig alle tijde æne
 oc holt thine thancke høffwesske oc rene
 oc (holt) fore øgn the x gudz bwd
 oc ther tijll elsk offuer altijng gud

Jeremias seyer

Godz oc lande nødis wij offuer at gyffue
 ware gerninger skule met oss blyue
 thij skule vij altiitd velgøre
 then stwnd wij her i werdhen ære

Dauid sygher

Scriffte mol for wdhen angher
 thet er æn were som swigh ther thet trengher
 en bøn for wden ydmygelighed
 thet [er] forloret oc taffuet arbejde

Frydanck syer

Tenck hwat tw est oc tw skalt være
 oc fricte hwort som tw skalt fare
 kant tw tet tencke i jørdereg
 tha blyffuer tw salyg i himmerig

Gregorius syger

Hwadt skal wærssens rigdom oc ære
 men iegh skal thet i dødhnen ombere
 wærssens godt thet kommer oc farer
 himmerigis glede ewindelig warer

Barnardus sygher

Althet wndt wij thole her
 thet mwne alt for war sønder være
 giorde wij (altiitd) som oss bodet ære
 tha hæfde oss gud ewindelig kiere

Isodorus seygher

Gudz ordt skulle wij lære oc høre
 giemme them well oc effther them giøre
 tha bleffue wij sallig tijl ewindelig tijd
 oc gud han bliwer oss altid blijd

Dionisyus syer

Tenck wel met tegh sielwer alt
 hwat thw est oc hwat tw være skalt
 kandt tw thet tractere oc bessynde
 tha giør tw søndhen møget tyss mynde

Rabanws seyer

Sorrig fwlt hiert skalttw hoffswalle
 oc inghen mand skalttw forthalle
 regne theg sielwer then søndigiste at wære
 thet wijl ieg tegh for got raad lære

Jeronimus seyer

Hwo som trohe thenne stackede rijd
 at hwn skal wære tijl ewijg tijd
 han seg sielwer dømme maa
 at han gar pa søn reyenebo at sta

Katho seyer

Then dag mattw weel hellig scriffue
 ther tw kant udhen søndhen bliffue
 then dygd offwer alle dygdher gaar
 at man mod ond begering staar

Frydanck seyer

Jeg haffuer goodtz meg hører ey tijl
 ieg weed ey hwre tet løde wijl
 thet standher ey tijl myt bwd
 søn ieg fortherer oc giiffuer gud
 at thee tysse ærinde som screffne stande
 tha fangher tw priss offuer alle lande
 kloge messthere i dybe konst
 haffue thennem dicttit aff søndherlig gwnst
 thij wære scal weell at mercke,
 bode aff legemen oc sa aff kleroke
 mercke wij thennem for udhen gammen
 tha fa wij himmerige alle sammøn
 amen

Herrested Præstehistorie

ved

A. Crone,

Sognepræst til Herrested og Præst til Christi Kapel paa Raunholt.

Forord.

Ved Herrested Præstegaards Brand (8. Octb. 1843) tilintetgjordes samtlige til Kaldet hørende Embedsbøger og Breve, et Tab, der med Hensyn til Præstehistorien vel var mindre føleligt, eftersom den gamle Kaldsbog rimeligviis kun har indeholdt den almindelige, kortfattede Series pastoralis. For nu at udfylde den ledige Plads i den nye Kaldsbog, skaffede jeg mig ved venskabelig Bistand Udskrifter af de i de kjøbenhavnske Bibliotheker henliggende utrykte Bidrag til den fyenske Geistligheds Historie. I Begyndelsen var det kun min Agt, deraf at uddrage det Vigtigste for min Kaldsbog; men da mine Samlinger lidt efter lidt voxte, og "Selskabet for Danmarks Kirkehistorie" paa min Forespørgsel erklærede sig villigt til at optage dette mit Arbeide i "Kirkehistoriske Samlinger", søgte jeg at bringe det i en saadan Form, hvori det meest passende kunde fremtræde for dette Tidsskrifts Læsere.

Enhver, der af egen Erfaring veed, hvor sparsomt de Kilder flyde, hvoraf en Præstehistorie maa öses, vil ikke i de efterfølgende Blade söge Oplysninger, som det ligger i Sagens Natur, at jeg ikke har kunnet opspore. Dette gjelder navnlig om Præsternes Virksomhed til Op-

(19*)

lysnings, Guds frygts og Christendoms Fremme i Menigheden, hvorom Lidet eller Intet er kommet til Efterverdens Kundskab. Jeg har da maattet lade mig nøie med at samle de adspredte personalhistoriske Bidrag, uden at det er lykkedes mig at kunne give et levende Billede af Mændene selv. Et og Andet, der vel ikke, strengt taget, hører med til en Præstehistorie, har jeg alligevel troet at burde medtage, nemlig hvad jeg har forefundet om Kirken og Kapellet; thi da disse Efterretninger ene hidrøre fra utrykte Kilder, hvilke maaskee ellers aldrig ville komme til almindelig Kundskab, ville de formeentlig ikke findes upassende i et Tidsskrift, der har sat sig den Opgave, at meddele hidtil utrykte Aktstykker og Documenter.

Under Udarbeidelsen af denne lille Afhandling ere Haandskrifter og Documenter fra Odense Bispearchiv og Cathedralskoles Bibliothek samt fra Raunholt Archiv med største Beredvillighed blevne mig udlaante; ligeledes har Hr. Etatsraad Dr. Vedel-Simonsen med sædvanlig Velvillie meddeelt mig flere vigtige Vink og Oplysninger.

I Henviisningerne til Haandskrifterne har jeg brugt følgende Forkortelser:

- B. & N. betyder Blochs og Næraaes Samlinger (paa Universitetsbibliotheket).
- P. 1755 — Præsteindberetningerne af 1755 for Fyens Stift (i den Kallske Manuskriptsamling paa det kgl. Bibliothek, Nr. 377, 4to, Tom. I).
- M. V. — Biskop Jakob Madsens Visitatsbog (i Odense Bispearchiv).
- P. 1690 — Vinding Herreds Præsteindberetninger af 1690 (sammesteds).
- V. — Præsternes ved Ordinationen egenhændigt nedskrevne Vitæ (sammesteds).

B. M. betyder Mag. Thomas Broderus Bircherods Manuskript (i Odense Cathedralskoles Bibliothek).

Desuden har jeg gjennemgaaet et Haandskrift fra Slutningen af forrige Aarhundrede, tilhørende Horsens Skoles Bibliothek, hvilket fører Titel af: "Udkastning til en fuldstændig Beskrivelse over Fyens Stift angaaende gamle og nye mærkværdige Ting i Kjøbstæderne og paa Landet; samt Recension paa samtlige Stiftets Præster siden Reformationen, saavidt vides". Dets Betydenhed for Herrested Præstehistorie er imidlertid kun ringe.

För Reformationen.

Herrested By er beliggende i Sognet af samme Navn, Vinding Herred, Svendborg Amt i Fyen. I gamle Documenter kaldes den "Hærrigstath, Hærighstadh, Herigstath, Hergestath" eller „Hærætzstæde"¹⁾. Tidligst omtales den i Kong Valdemar den Andens Jordebog²⁾ (af 1231), hvor den kaldes Hærmæstath og regnes til Gudme Herred. Allerede under Kong Christopher den Første fik den ved kongelig Benaadning sit eget frie Bonde- eller Landsbybirk, hvilken Rettighed af de følgende Konger oftere stadfæstedes³⁾; men ved et Mageskifte af 30. Marts 1580

¹⁾ Vedel-Simonsens Formodning om dens Betydenhed i Fyens ældre Historie see hans Rugaard I, 1, 63 f.

²⁾ Script. Rer. Dan. VII, 523.

³⁾ Molbechs Afhandling i Historisk Tidsskrift, IV, 593 ff. Foruden de heri aftrykte Kongebreve omtaler P. 1755 Pergamentsbreve af 1484, 1530 og 1541, der stadfæste Herrested Birkeret og andre Friheder, hvilke Breve dengang (1755) forefandt i Raunholt Archiv, men som jeg nu ikke har kunnet oplede.

imellem Kong Frederik den Anden og Fru Vibeke Podebusk, Enke efter Evert Bild til Raunholt, gik Birket over til at blive et adeligt Herregaardsbirk¹⁾.

1348 omtales Johannes Loker²⁾, Præst i "Hærigsteth", som i Forening med nogle andre fyenske Præster afgav et Vidnesbyrd i en Forhandling angaaende et Bispevalg i Odense.

Den næste Præst, jeg finder omtalt, er Hr. Peder Diderichsön; men det er ubekjendt, paa hvilken Tid han har levet, da han blot nævnes i B. M. med den Bemærkning: "sees af Breve i Præstegaardens Gjemme, indført i Provstebogen." Samme Haandskrift omtaler endvidere Hr. Matz Pedersön, som "nævnes i et gammelt Tingsvidne, hvilket hans Efterkommere taget har; men uden nogen Kundskab om ham selv".

1475 nævnes Hr. Anders Hansön i et Tingsvidne, udgivet paa Biskopsting udi St. Albani Kirke i Odense, lydende: at Hr. Anders havde indstævnet for Bispens Official, Mag. Ivar Lauridssen³⁾, alle sine Sognemænd i Maare⁴⁾ og klaget, at de vilde formene ham almindelig Skov, Græsgang og almindelig Gribsjord: men for Ret blev fundet, at efterdi Hr. Anders havde fuld Deel i hans Sogn, almindelig Skov, Græsgang og almindelig Gribsjord, da skal han samme nyde, til saalænge den hannem og hans Efterkommere med Rette bliver afvunden (B. & N.).

¹⁾ Hermed stemmer ogsaa overeens en Notits i M. V. (omtrent ved Aar 1590): Birk I i Byen (Herrested) hörer Fru Vibeke tiill. Skifte sig til aff Kong Friderik II.

²⁾ Pontoppidans Annal. II, 174. Suhms Historie af Danmark XIII, 814.

³⁾ Han kaldes i Suhms Samlinger I, 1, 41: Decret. D. Legum Licent. Canon. Othon.

⁴⁾ en By i Herrested Sogn.

1484 var Hr. Morten Pederssen Præst i Herrested, som et gammelt Pergamentsbrev viser, udgivet paa Herrested Birketing, indeholdende, at Hr. Morten havde udtaget 8 Dannemænd at grandske og forfare Skov, Grund og Frihed, liggende til Herrested Præstegaard; da vidnede de at have skjønnet og forfaret, at Præstegaardens Skov, Grund og Frihed kunde taale flere end 100 Sviin paa hver Side, al Herrested Sognegrund (l. c.).

1486 lod Hr. Hans Hendrichsen, Præst til Herrested, fremlægge et Tingsvidne paa Herrested Birketing, hvormed han beviste lovformeligt, at den Jord, som kaldes Skovballejord, samt Byggestedet, som Oluf Nielssen da beboede i Herrested Sogn, havde ligget uæsket og ukæret i 80 Aar til Præstegaarden; hvilken Jord hæderlige og velbyrdige Mand, gamle Hr. Niels Thuesen¹⁾, Ridder, havde i sit Testamente givet til Herrested Præstegaard, og hans Hustru efter hans Död siden at have skjüdet og afhændet bemeldte Jord paa Herrested Birketing til evindelig Eie for Præstegaarden. I hvad Stand Præstegaardens Skov da har været, sees af et Pergamentsbrev, udgivet paa Birkeetinget, som Hr. Hans havde begjert 1494, efterat 12 uvillige Mænd havde syuet den Egeskov, som ligger 'til Præstegaarden, samt taxeret, hvormange Sviin der kunde holdes paa Olden; hvilke da kundgjorde, at den Egeskov,

¹⁾ Om denne Mand, hvem jeg iövrigt aldrig har seet omtale uden ved denne Leilighed, har B. M. følgende Bemærkning: "og har samme Hr. Niels været Præst (?) og Ridder, sees af Breve i Præstegaardens Gjemme, indført i Provstebogen"; men da denne ikke længer eksisterer, kan der formodentlig ingen videre Oplysning om ham forventes. P. 1755 siger, at han "ventelig maa have været Eier til det Meste i Sognet og Beboer af den störste Gaard, hvoraf Raunholt siden muligt kan være gjort större og bedre." Hofman (Fundatser V, 422) sætter ham iblandt Raunholts Eiere (1481).

som ligger til Bertel Hjulbyes Gaard i Villumstrup¹⁾, kunde taale 24 Sviin, og Præstegaardens Skov kunde fede 80 Sviin og mere (l. c. og P. 1755)²⁾.

Henimod Reformationstiden omtales³⁾ 3 Præster i Herrested: Nicolaus Judhe, Joachim Canuti (capellanus regine, som resignerede) og Clies Petri, hvilken Sidste maa have antaget den lutherske Lære, da han nævnes som den første Præst i Herrested efter Reformationen.

Efter Reformationen.

1. Hr. Clement Pederssen var Præst i Herrested 1531, hvilket erfares af et Brev, der melder, at Eiler Erichsøn til Nakkebølle havde skjødet ham et Kjær i "Lunchendrup", som siden var mageskiftet med noget Andet, liggende ved "Snekken"⁴⁾. Han levede endnu 1539, da ham blev tilskjødet et Stykke Jord af Morten Hanssen i Herrested, og 1541, da Laurids Anderssen i Kragelund⁵⁾ ligeledes tilskjødede ham noget Jord, som ligger næst Norden op til Kirken; nok 1551, da ham ligeledes blev skjødet noget Jord, saameget som en Vogns Gang tæt op

¹⁾ en By i Herrested Sogn.

²⁾ Hr. Hans de Herrested (Hr. Hans Hendrichsen, qui præfuit ecclesiæ Herrested annis 1481 & 1491) omtales ogsaa i Suhms Saml. I, 1, 43 iblandt Nomina fratrum defunctorum de convivio alienigenarum discedentium.

³⁾ Suhms Saml. II, 2, 33 og 46 (Kong Christian den Andens aabne Breve af 1518 og 1521).

⁴⁾ Tvende af Præstegaardens yderste Marker imod Hellerup til føre endnu disse Navne.

⁵⁾ en By i Herrested Sogn.

til Præstegaarden ved den norden og nordost Side (B. & N. og P. 1755).

2. Hr. Claus Juu¹⁾ blev kaldet omtrent 1561, i hvilket Aar han lod kalde nogle Mænd i Sognet til Vidner og erhvervede da til Vinding Herredsting et lovligt Tingsvidne, som formeldte, at Præsterne i Herrested havde havt deres Qvæg paa Herrested og Maare Grund, Halvdelen det ene og Halvdelen det andet Sted, til Græsgang qvit og frit foruden Græspenge og Græsöl. Man finder desuden, at han har forlangt, at Allerup²⁾ By maa søge til Herrested Kirke, som han meente skulde være deres rette Sognekirke, da dog samme By findes i nogle Biskoppers Tid at have søgt til Ellested Kirke, fordi dette Sogn skulde ikke være saa godt til Præstens Underholdning som Herrested (B. & N.). 1571 henlagde Kong Frederik den Anden endeel Kongetiender, hvoriblandt Herrested, til de Syges og Fattiges Ophold i Odense Hospital, hvilket gjentages 1572, da han funderede Odense Latinskole, imod at Skolemester, 4 Hörere og 30 Skoledrenge skulde i Hospitalet have fri Underholdning til Öl og Mad (Hofmans Fund. V, 152 ff. og 60 ff.). Hr. Claus var endnu Præst 1572, da den gamle Provstebog blev gjort, hvori han findes at have underskrevet de gamle Vinding Herreds Præstevedtægter som den Sjette efter Provsten saaledes: *Ego Nicolaus Julius, Dominici gregis, qui est in Herrested, Pastor, proprie manus subscriptione etc.* (P. 1755). Han döde henimod 1579.

¹⁾ P. 1755 gjør 2 Præster af ham: Hr. Niels og Hr. Claus, hvortil formodentlig det latinske Navn Nicolaus har givet Anledning.

²⁾ formodentlig Kullerup i Ellested Sogn; thi Ellested var tidligere Annex til Herrested; men da det lagdes til Giislev, annecteredes Ryslinge til Herrested (see nedenfor P. 1690).

3. Hr. Rasmus Pedersen (Bregnemose, 1579—90) er født i Assens 1537, blev først i en Tid af 12 Aar Kapellan i Ringe hos Hr. Thomas Simonssen¹⁾ og endelig Præst i Herrested, hvor han giftede sig med sin Formands Enke og døde i Novbr. 1590. Om ham findes i M. V. adskillige Bemærkninger, hvilke jeg ordret vil afskrive, forsaavidt det har været mig muligt at udlægge den høist utydelige Haandskrift²⁾: Hr. Rasmus Pedersen døde 90 efter Michaelis, fød i Asnes, var XII Aar Capellane i Reinge hos Hr. Thomes. Marine Othoniensis [hans Hustru], Poul Offuerskers [Overskærers] Søster; haffde ved hendis forrige Husbund Hr. Claus VI Börn og ved Hr. Rasmus X; aff de første leffuer 4, aff Hr. Peders. VII Piger, I Dreng. I udi Othense. Anno 1589 *Martii 21 hora 7 matutina* [formodentlig en Angivelse af Tiden, da Bispen paa sin Visitats kom til Herrested³⁾]. *Decimantes 50. Anno 52* [Præstens Alder]. En god Bas. Röd under Andsictet. Börnene læste for mig Afftenen og sang *valde pie. Bonus concionator. Proposuit Matth. 11* [skal være Luk. 11, 27]: *Quum hæc diceret, elevans vocem suam mulier dixit: Beatus venter etc. Quatuor nos excitarent ad audiendum verbum Dni. 1, mandatum. 2, salus nostra. 3, nostra imbecillitas. 4, promissiones & poenæ. Diaconus residens 9 Ort.* I Dr. til Nyborg Schole. Hans. Samme Visitatsbog giver os adskillige Oplysninger om Kirkens Ydre og Indre: IJ [1¹/₄] Mile fra Nyborg. Kirken tornet, I Spir paa Enden paa Choret, tagt met Bly paa nöre Side uden ved Tornet 8 Alen met Holsten, paa Syndersiden offuer Choret oc Rundelen bag ved met Bly, thet andet Holsten. Tornet met Vingsten. Megen

¹⁾ död 1565 (Pontopp. Atlas VI, 706).

²⁾ mine egne Vedtegninger staae i [].

³⁾ I Margen staaer ogsaa: Anno 1589 Martii 29 kom did Aften; *pernoctavi ibi.*

huggen Kamp i Choret, Rundelen alt; Tafflen Crucifix, Reffuern [Röverne], smuk; paa Fløyelen de XII Apostler. Funt ved höire¹⁾ Side neden Choret. Prædikestolen for Choret høit ved Huellingen. VJ Huellingen. I forgylt lidet statelig Magistrans aff Coper. Alle Böger. Ny Stole i Kirken af Fyr, koste alle 90 Dr. Ny Prædikestol²⁾ koste 32 $\frac{1}{3}$ Dr. Cleder gode. II Messing Liusestager. Kirkegord neder udi en Dal. Kirken paa et høit Berg. Kirkegordsmuren god. XI Træ. Kirkelade ved Mact.

4. Hr. Rasmus Lauridsen (1591—1646) var 4de Lectie Hörer i Odense og blev derpaa Præst i Herrested og det dertil annecterede Ellested³⁾. Giessing⁴⁾ har kortelig fortalt hans Levnetsløb, men er geraadet i Vilderede angaaende hans Levealder, idet han lader ham födes i Sept. 1590 og döe efter 26. April 1690, altsaa i en Alder af 100 Aar; og da han lader ham blive Præst 1610, ansætter han hans Embedstid til 80 Aar. Ifølge et andet Haandskrift, som Provst Næraae meddeelte Giessing, blev Rasmus Lauridsen 99 Aar og 7 Maaneder gammel. Hvis disse Angivelser vare rigtige, vilde Hr. Rasmus unegtelig indtage en, idetmindste med Hensyn til Alderen, udmærket Plads iblandt den danske Geistligheds Jobellærere; men Giessings Beregning støtter sig paa en Misforstaaelse af P. 1690, der under Rubriken *Gravamina* siger saaledes: Ellested

¹⁾ Nu staaer den ved venstre Side; den er af huggen Kampsteen med et Messingfad, hvorpaa er afbildet Mariæ Bebudelse. Har Bispen betegnet dens Plads, seet fra Altret, da stemmer det med dens nuværende Plads.

²⁾ med Navnene: N. B. (Niels Bild) og M. W. (Margrethe Urne) samt deres Vaabner. Bemærkningerne om Stolene og Prædikestolen synes senere (ved 1598) tilskrevne.

³⁾ Han nævnes i Dr. Hans Michelsens Liigprædiken over Ditlev Holk (1637).

⁴⁾ Jubellærere II, 2, 163 f.

Sogn, som ligger her i Vinding Herred, har tilforn ligget til Herrested Præst, men er nu annecteret til Giislev i Gudme Herred. . . . Ryslinge Sogn blev i dets Sted annecteret til Herrested, hvilket af höilovlig Kong Christian den Fjerde Aar 1643 blev bevilget at separeres fra Herrested og betjenes af egen Præst efter den gamle Præstes Död udi Herrested, med den Benaadning, at de 2 Sogne skulle svare som 1 udi Skatter, saa ofte de bleve paa-budne; og Aar 1646 kom derfra; og har ikke været udi forte Ryslinge Sogn siden den Separation uden den ene gamle Præst, som endnu lever. For^{te} Benaadning nydes ikke. Herrested Præstegaard 26. April 1690. Christen Schjönning. Heraf sammensætter nu Giessing fölgende Historie: Da Ryslinge ifölge hiin kgl. Bestemmelse af 1643 skulde skilles fra Herrested og med Tiden have sin egen Præst, saa blev det maget, at Sönnen (Rasmus Lauridsens Sön), Hr. Rasmus Rasmussen, fik Herrested, og Faderen fik 1646 Ryslinge, hvor han endte sine Dages Maal efter 26. Apr. 1690. Da nu Giessing vil have, at Rasm. Lauridsen skal være bleven 100 Aar gammel, ansætter han uden nogensomhelst Hjemmel hans Födselsaar til 1590, uagtet det ifölge M. V. er aldeles vist, at han blev ordineret til Præst i Herrested 1591. Dernæst er det meget rimeligt, at den Angivelse hos B. & N. er rigtig, ifölge hvilken Hr. Rasmus er död i Sept. 1645; thi saa kan man forklare sig, hvorfor Ryslinge just 1646 blev skilt fra Herrested, idet nemlig begge Kaldene ved dette Dödsfald fik hvert sin nye Præst. Hiint andet Arrangement imellem Fader og Sön har Giessing opfundet, fordi han har forstaaet Indberetningens Ord: "den ene gamle Præst, som endnu lever", om Rasm. Lauridsen; men Ryslinge Præstehistorie (B. & N.) udviser, at han aldrig er kommen som Præst til Ryslinge; derimod blev Hr. Matthæus Reutze, Kapellan i Herfølge og Sæder i

Sjælland, 1646 kaldet til Præst i Ryslinge; og det er fölgelig ham, der menes med "den gamle Præst", som har været der fra 1646 og endnu var der 1690. Da bemeldte Hr. Matth. Reutze er födt 1614, kan han vel ogsaa medrette kaldes "gammel" i en Alder af 76 Aar. Det er öovrigt vist, at Rasm. Lauridsen ogsaa maa have opnaaet en meget höi Alder; hans Födselsaar kjende vi ikke; men ansætte vi det efter Rimelighed til henved Aar 1560, maa han være bleven imellem 80 og 90 Aar gammel. Jubellærer var han paa 5te Aar.

I M. V. finder jeg om ham fölgende Optegnelser: Ao. 1591 kom Hr. Rasmus Lauritsen did, Hörer i 4 Lectie i Othense. Anno 1591 *fui in templo circa vesperam; pernoctavi ibi*¹⁾, *pp. [propter] Erasmus Laur. ordinandum.* Ao. 1592 Ap. 25 var denne Clock omstöbt og ophend. I Clock skön i Tornet; den anden stod paa Kirkegorden, var I Styck udaff, meden [men] skader dog inthet. II smaa i Spiret stod der. Tornet flyd paa aff ny, Ao. 1592 Ap. 25 *visitavi Ecclesiam (ibi pernoctans præcedenti nocte) h. 8.* Hr. Rasmus prædiket IJ fjerd. Stunde. Hebr. 13: *Non habemus hic mansuram civitatem. Bene se expedivit.* Der fra 12 til Rolsted. Er 4 Dumme [Dövstumme] i Sognet, gor til Sacrament²⁾.

¹⁾ I Margen staaer tilföiet: 1591 Martii 28 ieg laa der om Natten.

²⁾ Med en anden Haandskrift er tilföiet: Paa den nordeste Side i Choret er i Muren indsatt en Epitaphium aff Steen, som Niels Bild lod opreise Ao. 1594. Offuen thil sidder Nielsz Bild, F. Margrett med hindis 4 Döttre paa Kne, lig som paa grün Händer, med deris Aner paa forgyllt och formalett thrinnt om kring Stenett. (Dette Epitaphium, som endnu forefindes i Kirken, har ved en senere Reparation mistet sine spraglede Farver og er nu overströget med Graat. Indskriften skal blive meddeelt nedenfor).

Siden nu Hr. Rasmus Lauridsen var en gammel Mand og meer end Jubellærer, er det ikke forunderligt, at han tilsidst maatte holde adskillige Kapellaner. Jeg (det er B. & N., der skriver saaledes) vil ei tale om Hr. Marcus Sture, som sættes af Hegelund *in calend.* indviet 19. Sept. 1610 til Kapellan i Herrested; men da Bircherod ikke har ham, tænker jeg, det maa være et andet Herrested. Men de tilfulde bevidste Kapellaner her paa Stedet i Hr. Rasm. Lauridsens Tid ere:

1) hans Søn, Hr. Laurids Rasmussen Herrested, som ifølge B. M. blev ordineret af Biskop Hans Michelsen 7. October 1631, ætat. 27, senere Præst i Kullerup.

2) Hr. Niels Claussen Juul, ifølge B. M. ordineret Medtjener af samme Biskop 10. Marts 1635, ætat. 27, senere Præst i Örbek.

3) Hr. Anders Christensen Achthon, ifølge B. M. ordineret Medtjener af samme Biskop 6. Mai 1640, ætat. 29, senere Præst til Graabrödre Kirke i Viborg. Hans Søster, Sara, var gift med nysnævnte Hr. Laurids Rasmussen.

Hr. Rasmus Lauridsen var tvende Gange gift. Hans første Hustru, Maren (Ottesdatter), formodentlig Formandens Enke (M. V), levede endnu 26. Sept. 1598; hans anden Hustru, Johanne Rasmusdatter, levede endnu 26. Sept. 1644 og døde 88 Aar gammel. Börnene¹⁾ af disse Ægteskaber vare: en Datter (hvem Giessing kalder Maren), gift med Hr. Jörgen Lauridsen, Præst i Söllinge; en Søn, som Bispen 26. Apr. 1628 skrev ham til om, at han vilde sætte ham til Hörer i Nykjöbing; en Anden udentvivl, som var Degn²⁾, og som 1631 blev beskyldt for Be-

¹⁾ Giessing (II, 2, 164 ff.) kjender 1 Søn af første Ægteskab og 2 Sønner og 2 Døttre af det andet.

²⁾ ham har Giessing slet ikke.

drageri, i Henseende til Indkomsterne, af Rectoren i Nyborg, Hr. Jens Jespersen Stampe; og endelig, ifald det ikke er Höderen, Den, der blev Kapellan.

I de fyenske Præsters 1623 til Dr. Oluf Worm afgivne Indberetninger¹⁾ om fyenske Oldsager findes under Herrested Sogn: Paa Merdu (Maare) Mark er den saakaldte Röverhöi, som tilforn var beboet af Rövere, der bleve forraadte af en Pige, som de toge ind til sig²⁾.

Af Vedel-Simonsens Jörgen Brahe (S. 44) erfarer man, at Breve efter Otte Banner³⁾ vare hensatte i Herrested Kirke, hvilke bleve registrerede 28. Marts 1627 af Jörgen Brahe og Eiler Qvitzou; saa at Kirken formodentlig har været en af de saakaldte Fjerdingskirker, der brugdes til Brevkamre eller Archiver.

Endelig har jeg fundet optegnet (Hofmans Fund. V, 506) om Hr. Rasmus Lauridsen, at 22. Juli 1637 udstedte han og Provst Jesper Hansen Stampe et skriftligt Vidnesbyrd, ifølge hvilket Sognepræsten i Kullerup og Refsvindinge, Hr. Christen Henningsen, skal paa sin Sotteseng have skjenket 50 Slettedaler til fattige Skolebörn i Nyborg.

5. Hr. Rasmus Rasmussen Herrested (1646—63) en Sön af Hr. Rasm. Lauridsen, er födt i Herre-

¹⁾ Suhms Saml. I, 1, 75. Herrested Præst kaldes forresten urigtigt Hr. Rasmus Hansön.

²⁾ I P. 1755 skrives om slige Oldsager: Her findes og vel paa Markerne, ligesom andre Steder, adskillige Tegn til gamle hedenske Altre og Begravelser; men Ingen veed at sige noget Vist herom. Tvende store Höie ligge paa Maare Mark fast ligeoverfor hinanden, hvoraf den ene kaldes Marhöi (Pontopp. Atl. VI, 697: Marskhöi) og den anden Svennehöi; disse menes at være kaldte efter tvende af de gamle hedenske Afguder, og Byen efter den ene siden at være kaldt Maare.

³⁾ til Ringstedgaard, gift med Jytte Bild, en Döter af Niels Bild og Margrethe Urne.

sted Præstegaard 1620, afgik fra Odense Skole til Universitetet med Mag. Henrik Pontoppidans Skudsmaal og blev omsider 1646 kaldet til Præst her ved Meugheden, hvortil han af Biskop Dr. Hans Michelsen blev indviet 4. Novbr. Han døde 1663 og efterlod sig en Enke, der ægtede hans Eftermand i Embedet. (B. & N.)

6. Hr. Jørgen Henrichsen (Rhandrusius, 1663—84) kom for Lyset 1633 i Randers, blev 1663¹⁾ kaldet til Præst i Herrested og 6.²⁾ Marts indviet af Biskop Dr. Laurids Jacobsen. Med sin Formands Enke avlede han en Søn, Hr. Christen Jørgensen, der 1706 blev Præst i Ryslinge, og en Datter, Birte (Birgitte), som blev gift med hans Eftermand. Han døde i April 1684 (l. c.).

7. Hr. Christen Schjønning (1684—1711) lod Gud fødes i Jylland i en By, kaldet Handestby, i Glenstrup Sogn, 9. Sept. 1650. Hans Fader var Mourids Pedersen, Kong Frederik den Tredies høilovlig Ihukommelse Hans Majestæts Foged over Mariager Kloster og Herredsfoged over Onsild Herred; hans Moder var Karen Christensdatter, en Datter af Christen Schjønning, Herredsfoged over Aars Herred i Viborg Stift. Hans Fader døde fra ham i hans Barndom (1653), hvorfor hans Morfader tog imod ham og lod ham oplære i 8 Aar. Nu vare Tiderne slette ved Fjendens Grumhed i Landet; Folk og Skoler, som man let kan tænke sig, kun i slet Stand; derfor blev og vor unge Schjønning af bemeldte sin Morfader sat hen til Degnen i Sotterup for videre at oplæres. Imidlertid døde hans Morfader, hvorpaa hans Morbroder, som og hed Christian Schjønning, der nys fra Udenlandsreise som *juris utriusque Doctor* var hjemkommen, antog ham med største Omhyggelighed og førte ham 1662 med

1) P. 1755 tilføier 4. Novbr.

2) B. M. har 5. Marts. Er dette nu Aaret 1663, der menes, maa Kaldelsens Datum i forrige Note være urigtigt.

sig til Kjöbenhavn, hvor han læste for ham et Aar; men da hans egne Sager nødte ham til at reise fra Kjöbenhavn, overleverede han ham til sin Söster, Catharina Schjönning, og hendes Mand, Jörgen Justesen, der ogsaa var Herredsfoged, at de ham med deres egne Börn vilde opdrage; som de og gjorde; og forblev han der i 4 Aar. Siden satte han ham til Laurids Brodersen paa Dybvad, hvor han med hans Börn blev oplært i Huset i 3 Aar; og som hans Morbroder da boede i Randers, satte han ham der i den offentlige latinske Skole under daværende Rector Mag. Oluf Örsted. Da han havde været der i 3 Aar, og hans Morbroder fik Befaling af Kongen 1671 at forføie sig til Sjælland, tog han ham med Villie og Ven-skab med sig derhen og satte ham i Slagelse Skole under Mag. Peder Foss, som da var Rector, hvor han gik i 2 Aar, da han af velbemeldte Mag. Foss blev 1673 sendt til Universitetet og der indskreven af Rector Dr. Jens Bircherod og udvalgte Dr. Vilhelm Worm til sin Privatpræceptor. Da han i 2 Aar havde opholdt sig ved Academiet, underkastede han sig den theologiske Pröve, hvor han erholdt stor Berömmelse (1675). Siden have adskillige Pröver paa hans Lærdom, han offentligt har givet, gjort ham saa bekjendt og berömt, at Dr. Laurids Foss lod ham selv kalde fra Academiet til Örum Slot udi Thy forat undervise Peder Pedersen Bründstrups Börn, hvilket han dog ikke uden med sin Privatpræceptors Samtykke antog. Dog blev han her ikke uden et halvt Aar, hvorpaa han reiste igjen til Kjöbenhavn for videre at fortsætte sine Studeringer. Men neppe var han kommen her, för han blev antagen af Hr. General-Admiral-Lieutenant Niels Juel, Herre til Thorsing, Eriksholm og Totterupsholm, forat undervise hans Börn, hvor han og kom ved Michaelis 1676 og der blev paa 8de Aar. Hans gode Rygte og anstændige Forhold gjorde ham behagelig for

Enhver, hvilket og bevægede Hr. Etatsraad og Overceremonimester Frederik Gersdorf¹⁾ at kalde ham 1684 til Sognepræst for denne Menighed, hvortil han af Biskop Dr. Thomas Kingo blev indviet 12. April²⁾. Endelig indfandt Dødens Forbud sig ved Svaghed i hans Mave og Hoved, saa han 14. Sept. 1711 maatte gaae tilsengs; og efterat han 24. Sept. ved Hr. Peder Lykkesen i Söllinge havde ladet sig betjene, døde han 18. Novbr. Kl. 4 om Eftermiddagen, da han havde været fremmed 61 Aar, 2 Maaneder og 14 Dage. Hvad hans Huus angik, da giftede han sig 25. Mai 1685 her i Præstegaarden med Formandens Datter, Birte Jörgensdatter; og bleve de i deres Ægteskab af Gud velsignede med 9 Börn, 5 Sønner og 4 Døttre, af hvilke 3 Sønner og en Datter døde for Forældrene. En Søn, Hr. Christen, blev Præst i Sjælland, Niels Juul Schjønning Kjøbmand i Faaborg, Margrethe Elisabeth Sophia gift med Hr. Jens Lucoppidan³⁾, Præst i Udby i Sjælland, født paa Thorsing, Valborg Catharina og Charlotte Amalia (B. & N.)

Det var denne Præst, der 1690 indgav "Allerunderdanigst Underretning om Herrested Præstekalds og Præstegaards nuværende Beskaffenhed efter den allernaadigst anbefalede Methode", hvoraf jeg her vil meddele det Vigtigste:

Nr. 1, Navnene paa Præsterne siden Reformationen.
 Nr. 2, *Decimantes*: Udi Herrested Sogn ere hele og halve Bøndergaarde, som tiende, 52 og en Sædegaard Rafnholt tiendefri. Men Kornegnen er den sletteste i

¹⁾ som fik Raunholt med sin Frue, Elisabeth Sophia Scheel, en Datter af Christen Scheel Jörgensen til Sostrup.

²⁾ Hvis hermed, som rimeligt er, menes 12. April 1684, maa formodentlig enten dette Datum være urigtigt, eller ogsaa hans Formand kan ikke være død i April 1684.

³⁾ deres Slægt see Giessing II, 2, 174 f.

Landet, og Sæden er mestendeels Havre, som bruges her i Sognet baade til Bröd og Öl. Byg saaes intet af uden det, som gjödes under; og der ere mange Gaardmænd, der ikke saae mere end 4 Skpr. Byg. Præsten nyder $\frac{1}{2}$ af Korntienden, uden af Ærter, Vikker, Hör og Hamp, som han ene nyder. Af Qvægtienden nyder og Præsten $\frac{1}{2}$, saasom af Lam, Kalve, Grise, Gæs, men af Föl og Bier hele Tienden. Nr. 3, Reditus festuales: Offer nyder Præsten paa de 3 store Höitidsdage og ellers (naar det kan falde) til Bryllupper, Barseler og Kirkegang. Nyder ingen Rente til St. Hansdag; nyder ikke heller Julerente. Istedetfor Paaskerente gives af hver Gaardmand en mager Gaas¹⁾. Præsten gjør 3 Bededages Prædikener for Sæden; derfor giver hver Gaardmand 2 Sk., som kaldes Byrdspege; af dem nyder Præsten Halvparten, Degnen Fjerdeparten og de Fattige i Sognet Fjerdeparten. Nr. 4, Ædificia: Præstegaarden er fri for Afgift og Landeskyld; men den er af en tung og besværlig Avl, fordi dens Jord falder mestendeels i Skoven iblandt Træer og Buske, som giver ikkun slet Korn; og naar Vædske falder, er meget besværligt at indavle; og er endeel langt fraliggende. (Dernæst opregnes en uendelig Mængde smaa Hutte, Agre, Haver og Maal, spredte rundt omkring, de fleste til en Udsæd af nogle faa Skpr. Byg, Havre og Blandkorn). Præstegaarden er udi den nye Landmaaling²⁾ med $\frac{1}{12}$ Forhöielse sat for 12 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdk., hvorudi den er höiligen forurettet, idet den er paasat moxen 11 Skpr. Hartkorn, som den har ingen Tillæg for og er den falskeligen tilskreven, nemlig aarlig godt Hö 4 $\frac{1}{2}$ Læs — 2 Skpr. „ Fdk. „ Alb. 3 $\frac{1}{2}$ „ Mosefoer 8 $\frac{1}{8}$ Læs — 3 Skpr. 1 Fdk. 2 Alb. $\frac{2}{3}$ $\frac{1}{2}$ „

¹⁾ Denne Gaas er senere tabt ved en Höiesteretsdom.

²⁾ Den nu saakaldte gamle Matrikul; efter den nye staaer den for 13 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb., foruden 2 Huse med 3 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb.

desforuden er den paasat Villemstruppe-Byes Kohave for $8\frac{1}{2}$ Höveds aarlig Græsning 4 Skpr. 1 Fdk.; tilsammen udi Hartkorn 1 Td. 1 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. $3\frac{3}{4}$ Å. og derpaa gaaende $\frac{1}{12}$ Forhöielse; hvilken Engbund og Græsning ligger til Villemstruppe By, og udi Landmaalingens Protokol er samme Eng og Græsning ikke anskreven til Præstegaarden, men i Taxten den tilregnet, hvoraf jeg dog har contribueret; og kan med Tingsvidner bevises (om fornödent gjøres), at Præstegaarden aldrig nöd Noget deraf. For Præstegaardens Betaling forrenter jeg til min salig Formands Arvinger 300 Sldlr. Intet Inventarium er til Præstegaarden. Intet Huus er paa Præstegaardens Grund; ei heller er den noget Huus tilliggende enten for Arbeide eller anden Afgift. Ingen Annexgaard. Nr. 5, Beneficia: Ingen Landgilde eller Bona mensalia. Intet Tillæg i nogen Maader. Ingen Legat. Ingen Afgift af Hovedgaarden (Offret undtagen). Har hidindtil nydt fri Ildebrand og Olden (naar den er falden) i Præstegaardens tilliggende Skovparter. Nr. 6, Gravamina: Er fri for Pension. En By her i Herrested Sogn, Kastel kaldet, tiender til Præsten i Örbek af deres ene Mark. (Derpaa følger den under Rasm. Lauridsen anförte Besværing over Ellested Sogns Adskillelse fra Herrested, hvorved dette Sogns Præst mistede sit bedste Tillæg af Agerjord, Engbund og Skov; fremdeles Besværingen over, at Ryslinge 1646 gik bort fra Herrested). En stor Deel Hö og Græsning nödes jeg aarlig at kjøbe og leie. Nr. 7: Intet hospitium pauperum, ingen schola publica her i Sognet. Nr. 8: Ingen documenta publica, Præstens Indkomster vedkommende. Herrested Præstegaard 26. April 1690. Christen Schjönning¹⁾.

¹⁾ Det vil muligen interessere at kjende en ved samme Leilighed afgiven "Allerunderdanigst Underretning om Indkomsten til Degnen i Herrested S." (Rubrikerne ere de samme som i Præstens Indberetning). Nr. 1: Degnen Knud Tage. Nr. 2: Decimantes

Inden jeg gaaer videre, vil jeg forsøge at beskrive Herrested Kirkes udvendige og indvendige Udseende ved

udi Tallet 52; af hver Gaard gives 2 Skpr. Byg. Huse 22; af hver Huusmand 2 Skpr. Havre. Af Qvægtiende, nemlig Lam, og anden smaa Tiende det Halve af en Trediedeel. Nr. 3: Nyder Offer paa de 3 store Høitider; item noget lidet Offer til Bryllupper, Börnedaab og Barselqvinders Kirkegang. Nyder ingen St. Hans-Rente. Nyder ingen Jule-Rente. Til Paaske-Rente af hver Gaard 1 Brød og 20 Æg. Nr. 4: Degneboligen er en fri Degnebolig. Degneboligens Jord er: 1 Lille-Mark 2 Stkr. hos hinanden, kaldes Degnetofferne; det ene (naar det gjødes) tager 4 Skpr. Byg, det andet 7 Skpr. Havre. Jord og Grund i alle Marker ved allernaadigst Landmaaling (med $\frac{1}{2}$ Forhöielse) anslaget udi Hartkorn 12 Skpr. 3 Fdk. 1 Alb. Degneboligen er beliggende i Raunholt Birk, Hs. Excell. Gersdorf tilhørende. Ingen Inventarium til Degneboligen. Ingen Huus uden Degneboligens egen Bygning. Ingen Annexhuus. Nr. 5: Ingen Bonum mensale. Efterfølgende 3 Jorder, i gammel Tid mine Formænd før min Tid tillagte af sal. gunstige Patroner paa Raunholt, og siden af deres høiædle og velbaarene Efterkommere ibidem ved Degneboligen for aarlig Kjendelse og Pension deraf til forbenævnte Raunholt hidindtil ere forblevne. (Disse 3 Jorder opregnes). Ingen Legata. Nyder Offer af Patronen til Raunholt paa de 3 store Høitider. Ingen Skov, Olden, Tørveskør, Gjerdsel, Stavre eller andet deslige til Degneboligen; men skal kjøbes alt Sligt, som her forbruges. Nr. 6: Enken blev ved Degnekaldet og af mig Underskrevne tagen til Hustru med 4 fattige, smaa uopfødte Börn, som uden nogen Arvs Nydelse efter deres salig Fader her i Degneboligen opholdes og efter fattige Vilkaar fremholdes. Indkomsten af Degnekornet har været fri for Pension. Ingen af ovenbenævnte 52 Decimanter her i Herrested S. er formindsket; men et Annex-Sogn, kaldes Ellested S., nu annecteret Giislev udi Gudme H., har været Annex-S. her til Herrested. Skal kjøbe, hvis Hü som her i Degneboligen forbruges. Skal kjøbe al Langhalmen til Degneboligens Bygningens Vedligeholdelse, som falder meget besværligt. Ingen Græsning til Degneboligen. Af en halv Gaard, Anders Thomesen i More iboer, gives ingen Paaske-Rente. Nr. 7: Ingen Hospital til de Fattige; ingen offentlig Skole. Nr. 8: Ingen offentlige Brove. I ovenbenævnte Herrested S. er en ringe og slet Kornegn; det Meste,

Begyndelsen af 18. Aarhundrede. Etatsraad Fred. Gersdorf døde 1691, og med hans Datter, Charlotte Amalia, fik Geheimeraad Christian Sebested Raunholt, hvilket Ægtepars christelige Forsorg Kirken har at takke for mangfoldige Forskjönnelser. Der opbevares i Raunholt Archiv tvende Prospecter af Herrested Kirke, saaledes som den befandt 7. November 1701. Det ene Prospect viser os först Kirkens nordre Side, omtrent af samme Udseende som nutildags. Skibets og Chorets Tag er paa denne Side blytakt; men Taarnet er belagt med röde Tagsteen. Kirkevæggen fra den östre Gavl iadtil lidt forbi Vaabehuset er næsten heelt opført af fiirkantede tilhugne Kampesteen og har disses naturlige graa Farve, medens derimod den övrige Deel af Skibets Væg og Taarnvæggen er af Muursteen med rödguul Farve. Dernæst seer man Kirkens söndre Side, som overalt har denne sidstnævnte Farve paa Væggen (undtagen Runddelen omkring Altret, der er heelt opført af Kampesteen); men paa denne Side er kun Altrets og Chorets Tag blytakt; Skibet og Taarnet ere derimod teglhængte. Ved Choret er tilbygt et Gravkapel med Kampesteens Fod og snirklede Gavlprydelser, hvilket ligeledes er teglhængt og malet rödguult. Paa det andet Prospect seer man först et Gjennemsnit af hele Kirkebygningen fra Öst til Vest og dernæst et Grundrids af samme. Vi see Altret med den gamle Altertavle og de store Messing-Alterstager med Voxlys; Choret med Niels Bilds og Margrethe Urnes

som saaes, er Havre; avles ikkun grumme Byg, og derfor bekommes eiheller Andet end grumme Degnekorn.

Dette efter allerunderdanigst befalet Maade i allerdybeste Underdanighed og Ydmyghed med egen Haand bekjender

Knud Tage.

Herrested Degnebolig 7. April 1690.

ovenomtalte Epitaphium¹⁾ paa den nordre Væg og Indgang til Gravkapellet ligeoverfor paa den søndre; i dette Sidstes Gulv er en Lem med Nedgang til en underjordisk Begravelse. En anden Lem (nu tilmuret) nedenfor Choret førte ned i en Begravelse under dette, hvor Raunholts ældste Eieres Liigkister ere hensatte²⁾. Midt i Skibets Gang sees atter en Lem (nu tilmuret) med Nedgang til Præsternes Begravelse; og under Taarnet findes det i Landsbykirker saa almindelige ophøiede Pulpitur for Sognets Ungdom. Efter den vedföiede Maalestok er Kirkens hele Længde omtrent 110 Fod, Bredden 35 Fod. Geheimeraadens og hans Frue skjenkede Kirken flere kostbare Prydelser, hvilke jeg her under Eet vil anföre uden Hensyn til, om de ere anskaffede i denne Præstes Tid eller senere: Kalk og Disk af forgyldt Sölv, Viinkande og Oblatæske af Sölv, tvende Sölvlysestager, en Alterbog³⁾, beslaet med Sölv (hvorpaa staaer indskrevet: Psalm. 113, 2—3. A^o Saltis Hum^{us} MDCCXXV. Aabenb. 14, 6—7; 19, 9), en smuk Altertavle, malet paa Kobber og forestillende den korsfæstede Frelser, omgivet af mange svævende Engle, der holde alleslags Redskaber, der brugtes ved hans Piinsel og Korsfæstelse (Pæl, Stige, Hammer, Landse,

¹⁾ omgivet af 16 Ahnevaabner og med følgende Indskrift: Anno 1591 den 12. Mai da lod ærlig og velbaarne Mand Niels Bild til Ravnholt, Evert Bilds Sön, med sin kjære Hustru, ærlig og velbaarne Fru Margrethe Urne af Rygaard, Christopher Urnes Datter, gjøre dette Epitaphium, Dem og Deres Börn til en Ihukommelse.

²⁾ I Chorsgulvet ligger endnu en Liigsteen over Niels Bild til Ravnholt (död 1540) og Hustru, Berthe Ulfeldt Eggertsdatter (död 15**). Over Chorsdøren, som nu er borttagen, stode følgende Navne: Niels Bild, Fru Berthe Ulfeld. Evert Bild, Fru Viveche Podebusch. Niels Bild, Fru Margrethe Urne (P. 1755).

³⁾ En ældre Alterbog, indbunden i rödt Flöiel, med stærkt Sölvbeslag omtales i P. 1755 som skjenket af Frederik Gersdorf og hans Frue.

Lygte, o. s. v.); en Engel bærer Christi Kjortel, en anden en Seddel med Indskrift; Saa Elschte Gud Verden. Joh. 3 v. 16. Under Korset er paa en Halvkugle afbildet Europa med tilgrændsende Dele af Asien og Afrika, hvorpaa Christi Bloddraaber neddryppe. Udenom dette Altermaleri ere anbragte Træzirater med de 4 Evangelisters Symboler og Givernes Vaabenskjolde; og over det Hele sees i en Glorie Navnet יהוה, omgivet af Englehoveder. Under denne Altertavle læses følgende, af Geheimeraadens selv forfattede latinske Vers:

Sanguine Christe tuo corrupti crimina mundi

Deles et læsi flectitur ira Patris.

Nos nimium sontes fac salvos Magne Redemptor.

Efficit hoc meriti pars modo parva tui.

A^o Saltis humæ MDCCHL.

Endvidere skjenkede han Kirken en Messinglysekroner til 8 Lys, da han kom hjem fra Ambassade i Sverrig, samt Taarnets mindre Klokke¹⁾ med Indskrift: Velbaarne Hr. Christian Sehestedt og Frue Charlotta Amalia Gersdorff til Ravnholt A^o 1705 (P. 1755).

8. Mag. Christopher Nyrop²⁾ (1711—14) er født 29. Marts 1680 i Lödingens Præstegjeld, Saltens Provsti, Trondhjems Stift. Hans Fader, Hr. Hans Nyrop, var Sognepræst paa Stedet; hans Moder hed Benedicta³⁾ Storm. Efter en omhyggelig Opdragelse og Underviisning i sit Hjem blev han sat i Bergens Skole, hvis Rector da var Mag. Claus Bleking; og fra denne Skole blev han 1697

¹⁾ Den er senere revnet og omstøbt; den nye mindre Klokke har til Indskrift: Støbt af J. C. & H. Gamst i Kjøbenhavn 1842. Den store Klokke bærer følgende Indskrift: MDXIII. in . festo . kanuti . regis . fuit . completum . help . ihesus . oc . iomfru . maria.

²⁾ Hans Levnetsbeskrivelse findes i et Universitetsprogram af 1736, hvilket dog ikke indeholder stort Mere om ham end B. & N.

³⁾ B. & N.: Berite.

dimitteret til Kjöbenhavns Universitet af den berömmelige Rector, siden Professor, Hr. Sören Lintrup, og indskreven iblandt de academiske Borgeres Tal af Rector Caspar Bartholin. I 3 Aar gjorde han sig klar til theologisk Embedsexamen, hvilken han i Aaret 1700 med Hæder bestod under Dr. H. G. Masius og Dr. H. Bartholin, ligesom han ogsaa aflagde homiletisk Pröve for Dr. Hans Vandal. Derpaa drog han hjem, hvor han forblev til 1705, da Sognepræsten til Eidsfjord i Bergens Stift, Hr. Poul Glad, begjerede ham til sin Medhjælper i Embedet¹⁾, hvilken Ansættelse han og modtog og dertil af den gamle Biskop Dr. Niels²⁾ Randulf blev ordineret. Da nu Hr. Poul Glad 1709 ved Döden var afgaaet, reiste Nyrop til Kjöbenhavn forat söge det ledige Kald, men blev skuffet i sin billige Forventning om at blive hans Eftermand. Imidlertid udbröd Krigen med Sverrig, og han blev da (1710) antagen til Skibspræst paa den kongelige Flaade og sat af Provsten ved Holmens Kirke paa Hr. Admiral Rabens Skib, i hvilken Tjeneste han var baade dette og det fölgende Aar ude. Den 19. December 1711 blev han af Hr. Geheimeraad Chr. Sehested kaldet til Sognepræst i Hersted i Hr. Schjönning's Sted, men forblev her kun i 2 eller paa 3die Aar; thi 1714, samme Aar, i hvilket han og ved Dr. Caspar Bartholin erholdt Magistergraden, blev han kaldet til Sognepræst i Nyborg og valgt af sine Herredsbrödre til Provst i Vinding Herred. Her arbeidede han i 6 Aar, da han 23. Juni 1720 blev allernaadigst kaldet til Biskop over Christiansand Stift

¹⁾ I ovennævnte Program synes Sagen at fremstilles saaledes, at Nyrop blev Kapellan i selve Byen Bergen: "Bergas a. 1705 vocatur, ut illic Symmystæ munere fungeretur".

²⁾ B. & N.: Enevold; men denne var Præst i Roskilde og döde allerede 1666. Hans Sön var Niels Randulf, Biskop i Bergen (1665—1711), hvis Levnet findes hos Giessing I, 359 ff.

i Mag. Jens Bircherods Sted, som i Januar ved Döden var afgaaet. Biskop Hr. Christen Worm indviede ham derpaa 7. Juli; og blev samme Dag Biskoppen, Hr. Sören Lintrup, indviet til Biskop over Viborg Stift, der havde læst for ham og dimitteret ham til Academiet. Hvilken rare Hændelse, da den blev Kongen forebragt, svarede Hans Majestæt: "Naar Disciplen er som hans Mester, er han fuldkommen". Dette Embede forestod han, indtil 29. Marts 1733, som just var hans Födselsdag, han omskiftede Tiden med Evigheden. Han i sit Embede indviede 38 Præster, beskikkede 10 Provster og indsatte 2 Rectorer.

Han var tvende Gange gift: 1) med Hr. Poul Glads Datter, som döde i sin förste Barselseng; og 2) med Elisabeth Kirstine Hjort, en Datter af Hr. Hans Hjört, Sognepræst til Steenstrup og Lunde, og en Steddatters Datter af salig Confessionarius Dr. Peder Jespersen¹⁾. Deres Bryllup stod 20. October 1712; og avlede han med hende 8 Börn, af hvilke 1 Sön og 2 Döttré döde för Faderen. De övrige 5 Börn vare: 1) Peder Jespersen N., Præst for Nordrehougs Præstegjeld i Aggershuus Stift, senere (1763) forflyttet til Eger i samme Stift. 2) Bendix N., Overstadsmaaler i Bergen (död 1762). 3) Charlotte N., gift med Cancelliassessor og Sorenskriver Undal ved Arendal. 4) Bolette N., gift med Capitain Frölich paa Gaarden Langeland ved Kongsvinger. 5) Johanne Catharina N., gift med Capitain Sigismund Selmer i Nordrehougs Præstegjeld (B. & N).

9. Hr. Hans Michelsen Seidelin (1714—41) begyndte Livet 1677. Hans Fader var Michel Seidelin²⁾, som först eiede og beboede et Landgods i Fyen, men siden flyttede til Kjöbenhavn, hvor han levede af sine Midler og döde i Pesten 1711. Om Sönneus tidligere

¹⁾ Slægtregistret findes hos Giessing II, 2, 226 ff.

²⁾ l. c. II, 2, 312.

Livsvilkaar finder jeg Intet optegnet; men 1714 blev han kaldet til Sognepræst her i Menigheden og døde pludseligt 1741 i Fogdens Huus efter forrettet Gudstjeneste, inden han kom hjem. Han giftede sig 1732 med Anna Brandt, som overlevede ham uden Börn og døde 1761¹⁾. Hun

¹⁾ Over disse Præstefolk er en Trætavle ophængt i Herrested Kirke nedenfor Prædikestolen paa den søndre Væg med følgende Indskrift:

Efter at Siælen som det Dyrebareste var kommen til Gud
er Lægemet som det Ringeste her nedlagt i Stöven
af den i Livet

velærværdige nu i Döden salige Guds Mand

Hr. Hans Michelsen Seidelin

en troefast Siæle Sörgere for denne Herrens Menighed
i 28 Aar beklaget i sin Bortgang af alle Retsindige savnet
af de Trængende og begrædet af sine Venner især da hand
efter en kiarlig Afskeed fra sit eget Huus og vel forrettet
Guds Tieneste i dette Guds Huus og Ravnholts Capel Dom:ca XI
p. Trinitatis 1741 ved en hastig dog sagte og salig Död
samme Dag gik ud af den stridende Kirke paa Jorden
ind i den triumpherende Kirke i Himmelen

i hands Alders 63 Aar

af hans efterladte og høit bedrövede Enke den i Livet
retsindige fromme og gudfrygtige nu i Döden salige
Matrone

Mad. Ann Brandt

som efter 9 Aars kiarlige Ægteskab uden Börn 20 Aars sørgelige

Enke Sæde har ladet dette Ihukommelses og Æres Monu-
ment oprette for en elskværdig Mand hos hves afsiælede
Lægeme hun tog sit Lægems Hvile efter at hun ved en salig
Död havde leveret sin Siæl i Guds Haand A^o 1761

i hændes Alders 73 Aar.

En from og ærlig Mand er her nedlagt i Muld,
En nidkiær Præst for Gud, en Ven mod Næsten huld.
En ligesindet Sjæl, Hands kjarlig Egte Ven
Her hviler med Ham og er lagt i Stöven hen.
Hæc in memor. et honor. defunct. apposuit

M. Eeg

Pastor Eccles. Söll. et Hell.

stiftede 1. Mai 1759 et Legat paa 100 Rdl., indestaaende i Stambuset Raunholt, hvis aarlige Rente uddeles til Herrested Sogns Fattige udenfor Hospitalet; ligeledes stiftede hun 24. August 1760 et andet Legat af samme Størrelse, hvilket indestaaer i Herrested Præstegaard, og af hvis Rente Epitaphiet over hende og hendes Mand vedligeholdes; Overskuddet tilfalder Sognets Fattige (Schacks Revision af Hofmans Fund. IV, 84).

I Biskop Chr. Ramus's Visitatsprotokol (i Odense Bispearchiv) findes under 23. Januar 1733 bemærket, at Sognepræsten klagede over, at Ungdommen ikke saa flittigt, som den burde, indfandt sig ved Catechisationen, hvilken Feil Menigheden lovede at rette. Ved den næste Visitats (13 Sept. 1737) fandtes Ungdommen vel oplyst, og hørtes imellem Præsten og Menigheden ingen Klagemaal.

Det var i denne Præstes Embedstid, at Frelserens eller Christi Kapel paa Raunholt blev indrettet, indviet¹⁾ og taget i Brug. Det er opført 1737 af Geheime-

¹⁾ Den kgl. Bevilling af 25. Oct. 1737 lyder saaledes: *Efter som Os Elskelig Chr. Sehestedt . . . for Os allerunderdanigst have ladet andrage, at, formedelst Aarene tiltager, haver han udi afvigte Vinter næsten i 5 Maaneder maattet holde sig hjemme og lade prædike for sig i sit Kammer, saasom der skal være en lang og vanskelig Vei til Kirken, som ligger paa en høi og for alle Vinde exponeret Bakke; desaarsag han haver ladet aptere og indrette et Sted, som et lidet Kapel, der saavidt skal være istandbragt, at intet uden en Christelig Indvielse til saadan hellig Brug staaer tilbage: thi er, efter bemeldte . . . Sehestedts herom allerunderdanigst gjorte Ansøgning og Begjering, hermed Vores aller-naadigste Villie og Befaling, at Du denne liden Kirke eller Kapel, der skal kaldes Frelserens eller Christi Kapel, paa . . . Sehestedts Forlangende, efter Christelig Skik og med de sædvanlige Ceremonier, til Guds Ære og hans Tjenestes Forretning, indvier o. s. v. Til Biskop Chr. Ramus (af Odense Bispearchiv). Indvielsen fandt Sted Allehelgensdag 1737, og Biskoppens ved denne Leilighed holdte Tale findes i Haandskrift i Raunholt Bibliothek. Texten er i Kong.*

raad Sehested umiddelbart op til Borggaardens østre Flöi, saa at der fra Værelserne er Indgang i det herskabelige Pulpitur, og rummer henved 60 Personer. Han skjenkede dertil følgende Prydelser: Kalk, Disk, Kande og Æske (med Inskrift: Till Christi Cappels Alter-Bröd), Alt af fiint Sölv, indvendigt og udvendigt stærkt forgyldt; 2 Sölv-¹⁾ og 2 Messing-Alterstager, Sölvplader til at sætte paa Stolene paa begge Sider af Gangen til Voxlys paa den store aarlige Höitid, Julefesten, samt paa Nytaars- og Helligtrekongersdag; en Alterbog i rødt Flöiel, stærkt beslaaet med Sölv²⁾; et Sölvfad til Daaben³⁾, indvendigt forgyldt, samt en herlig Alterdug (P. 1755). I Kapellet forefindes endvidere: en Altertavle, forestillende Christus paa Korset samt Maria og Johannes; omkring Korset staae 7 Söiler og de 7 Korsord; ovenover Korset sees Englene ved Graven, derover en Glorie og nedenfor følgende latinske Vers:

Verba Dei Septem, totidem testata Columnis,
Constant His ævum, stet Tua fulta Fides.

Fremdeles en smuk Prædikestol, bag hvilken hænge tvende Malerier: den lidende Frelser og hans Moder; et lidet Orgel med Træpiber (nu ubrugeligt); over Døren

8, 28–30, hvoraf følgende Thema er taget: “At den offentlige Gudstjeneste, som i Guds Huus og Guds Börns Forsamling i Aand og Andagt forrettes, grunder sig baade paa Guds Befaling og Forsikkring og er derfor baade Gud behagelig og Menneskene salig”.

¹⁾ Paa Fødderne staae følgende Skriftsprog: Gen. XXXII, 10. Psalm. XLIII, 3. Psalm. XIX, 18. Jer. XV, 16. Joh. V, 14. Joh. III, 19. Luc. VIII, 50. Marc. IX, 24.

²⁾ Denne opbevares i Raunholt Bibliothek; Sölvbeslaget, som er anbragt paa den nuværende Alterbog, har til Indskrift: 5 Mos. 4, 2 og 1 Cor. 3, 11.

³⁾ En stærkt forgyldt Træengel holdt Fadet; men da den forfaldt, skjenkede Raunholts nuværende Eier, Hr. Kammerherre Sehestedt-Juul, i dens Sted en smuk støbt Jernfod i Anledning af hans Datters Daab (29. Mai 1845).

en Tavle med Geheimeraadens og hans Frues Vaabner. og paa Altret et Davids Psalter, trykt 1632 paa Fru Eline Marsvin til Elinsborgs Bekostning.

10. Hr. Hans Alexandersen Scheebye (1741—62) er født i Skeby Præstegaard paa Fyens Slette 1. Januar 1705 i en Familie¹⁾, der har skjenket Kirken flere Jubellærere. Hans Fader var Hr. Alexander Hansen (død 1741), Præst for Skeby og Otterup Menigheder og Provst i Lunde Herred; hans Moder hed Anna Maria Lauridsdatter (død 1726). Sønneren blev først underviist hjemme af sin Fader og forskjellige Huuskærere, hvorpaa han i sit 16de Aar blev sendt til Odense Gymnasium, fra hvilket han 1722 blev dimitteret til Universitetet; 1724 tog han Exam. philos. og 1725 theol. Attestats under Professorerne Dr. Hans Bartholin og Hans Steenbuch. Den 8. Febr. 1732²⁾ fik han af Geheimeraad Sehested Brev paa at blive Faderens Eftermand i Embedet og imidlertid ham tilføiet som Medhjælper, til hvilken Tjeneste han og af Biskoppen, Hr. Christian Ramus, 30. Sept. 1733 blev indviet. Derfra blev han 27. Octb. 1741 forflyttet til Herrested og endelig til Lumby 2. Januar 1762. I Aaret 1763 blev han Provst i Lunde Herred og døde, skröbelig paa Forstand og Sundhed, 7. April 1765 (B. & N. og V.) Hans første Hustru, Ellen Maria Holst, døde fra ham i sin Alders 36te Aar (26. Aug. 1747), hvorpaa han ægtede Maren Bang Hassel³⁾, en Datter af Provst A. Chr. Hassel i Husby.

Det var denne Præst, der 1755 gav den befalede Indberetning om Sognets Mærkværdigheder. I hans Huus

¹⁾ Stamtavlen findes hos Giessing II, 2, 185.

²⁾ med kgl. Confirmation af 29. Febr. 1733.

³⁾ Børnene af begge Ægteskaber opregnes hos Giessing I. c.

conditionerede (1746—48) Hr. Niels Christian Bendz¹⁾ (fra 1748 Præst i Rønninge og Rolfsted).

Den 22. Apr. 1760 visiterede Provst Jacob Ramus²⁾ Herrested Kirke, hvor Ungdommen fandtes vel oplyst, Kirkens Bygning i god Stand; og hørtes ingen Klage (af Visitatsprotokollen i Odense Bispesearchiv).

Geheimeraad Chr. Sehested var allerede død 19 Juli 1740, og 15. Febr. 1759 fulgte hans Hustru ham til det Bedre. Et Par milde og christelige Stiftelser af dette værdige Ægtepar vil jeg endnu omtale. Han byggede og funderede Herrested Skole³⁾; hun stiftede Sehesteds Hospital⁴⁾ og et Legat, kaldet Geheimeraad Chr. Sehesteds Legat⁵⁾, paa 200 Rdl.

11. Hr. Frederik Carstensen Friis (1762—1807) er født 1734 i Astrup Præstegaard i Jylland. Hans Fader, Hr. Carsten Hansen Friis (død 1753), var Præst i Astrup, Rostrup og Storarden samt Provst i Hindsted Herred; hans Moder hed Anna Trap (død 1779). Efterat have nydt privat Underviisning hjemme, kom Sønnen 1750 i Viborg Cathedralskole, hvorfra han 1752 dimitteredes til Universitetet af Rector Mag. Peder Arff. Strax efter hans Dimission gav Generallieutenant Ove Juel til Raunholt og Nislefsgaard ham det Juelske Stipendium, hvorpaa han i Marts 1753 tog Exam. philos. og blev kort derefter Baccalaureus. Paa Dr. Holms Anbefaling fik han ikke fulde 2 Aar derpaa Regentsen og Stipendium Masio-Rostgardianum,

¹⁾ Blochs og Næraaes fyenske Geistligheds Historie II, 112.

²⁾ i sin Faders, Biskop Chr. Ramus's, Sted.

³⁾ Fundatsen af 30. Januar 1736 i Hofmans Fund. V. 552 ff.; slg. Schacks Revision IV, 86 f. Den nuværende Skolebygning er opført 1804.

⁴⁾ Fundatsen af 15. Jan. 1742 hos Hofman l. c. S. 556 ff.; slg. Schack l. c. S. 80 ff.

⁵⁾ Fundatsen af 15. Mai 1748 hos Hofman l. c. S. 235 ff.

ligesom han ogsaa 1755 paa Dr. Rosenstands Anbefaling erholdt Communitetet. Han hørte, foruden disse tvende Professorer, Bang og Gunnerus og kom 1757 paa Walkendorfs Collegium. I Aug. 1758 tog han theol. Attestats under Holm og Bang og holdt 5 Dage derefter sin Dimisprædiken i Trinitatis Kirke for Holm. Den 2. Marts 1759 blev han af Ove Juel kaldet til Kapellan i Lunde hos Præsten, Hr. Christian Beck, med Løfte om at blive hans Efterfølger i Embedet, og 16. Marts s. A. blev han ordineret af Biskoppen, Hr. Christian Ramus (V). Den 5. Marts 1762 blev han kaldet til Præst i Herrested, hvilket Embede han røgtede i 45 Aar, indtil han ved Döden afgik Fastelavns Söndag (8. Febr.) 1807.

Af Biskop Dr. Tönne Blochs Visitatsbog (i Odense Bispearchiv) har jeg uddraget følgende Bemærkninger:

Löverdagen 9. Sept. 1786 visiterede Herrested og Raunholt Kapels Menigheder i Herrested Kirke; med Kirken, Menighederne og deres Ungdom vel fornöiet. Sognepræsten, Hr. F. C. Friis, prædikede ypperligen over Mich. 6, 8. Degnen og Skoleholderen catechiserede nogenledes. Der var ingen Klage.

Tirsdagen 7. Apr. 1789 visiterede 2den Gang Herrested og Raunholt Menigheder i Raunholt Kapel; med Kappellet, Menighederne og deres Ungdom meget vel fornöiet. Sognepræsten catechiserede meget vel; Degnen og Skoleholderen (tillige Kapel-Organist) catechiserede ganske skikkeligen. Jeg taledede over 2 Tim. 3, 15. Ungdommen til Herrested belöb 242; til Raunholt 32 = 274. Der var ingen Klage.

Pintsedag 27. Mai 1792 visiterede 3die Gang Herrested og Christi Kapels Menigheder i Herrested Kirke; med Kirken, Menighederne og deres Ungdom vel fornöiet. Sognepræsten prædikede opbyggeligen og vel. Sognedegnen og Skoleholderen catechiserede nogenledes. Herrested

Sogns voxne Ungdom beløb 122; Kapellets 30 = 152. Skoleungdommen 96 Børn; ialt 248 Personer. Der var ingen Klage. Præstegaarden holdes i Stand.

Dom. Exaudi d. 17. Mai 1795 visiterede 4de Gang Herrested og Raunholt Kapels Menigheder i Herrested Kirke; med den reparerede Kirke, Menighederne og deres Ungdom saare vel fornøiet. Sognepræsten prædikede over Dagens Evangelio fortræffeligt. Sogndegnen og Skoleholderen catechiserede begge maadeligen. Den confirmerede Ungdom beløb af begge Kjøn i Herrested Sogn 140; i Christi Kapels Menighed 32 = 172. Skoleungdommen ialt 95 = 267. Der var ingen Klage. Præstegaarden i Stand.

Tirsdagen 24. Apr. 1798 visiterede 5te Gang Herrested og Raunholt Menigheder i Herrested Kirke; med Kirken, Menighederne og deres Ungdom overmaade vel fornøiet. Sognepræsten catechiserede meget vel; Sogndegnen ikke ilde; Skoleholderen kun maadeligen. Den confirmerede Ungdom af begge Kjøn beløb 144; Skoleungdommen 99; ialt 243. Der var Intet at klage. Præstegaarden i Stand.

Dom. Jubilate d. 26. Apr. 1801 visiterede 6te Gang i Herrested Kirke; med Menigheden og dens Ungdom overmaade vel fornøiet. Sognepræsten prædikede, som sædvanligt, til megen Opbyggelse over Dagens Evangelio. Sogndegnen og Skoleholderen catechiserede begge nogenledes. Den confirmerede Ungdom af begge Kjøn beløb 135; Skoleungdommen 103; ialt 238. Der var ingen Klage. Præstegaarden holdes godt i Stand.

Denne Præst var gift med Inger Ellen Bolette Kasbjerg (død 21. Sept. 1815, 77 Aar gammel); deres Børn vare: 1, Sophie Hedeveg, gift med Pastor Assens til Aarslev og Tilst. 2, Anna Trap, gift med Pastor Hviid til Aarslev, Hørning og Lihme. 3, Grethe, død ugift. 4, Villadine Carstine, død ugift. 5, Christian Frederik Ludvig

(see nedeufor). 6, Carsten, Justitsraad og Assessor i Viborg, gift med Frederikke Höst. 7, Christiane, gift med Kjöbmand Akkermann i Aalborg; foruden flere Sønner, der døde i deres spæde Alder.

I sine sidste Leveaar holdt han Kapellaner: først (1802—4) Hr. Christian Frederik Ludvig Friis, hans Søn og Efterfølger i Embedet; dernæst Hr. Andreas Engberg, födt 1 Aug. 1777 i Skamby, ordineret 26 Sept. 1804, siden Præst i Svanninge (död 1820).

I Aaret 1770 lod Generallieutenant Ove Juels (död 1766) Enke, Sophie Hedevig Grevinde Frys (död 1777), indrette ved Kirken en Begravelse¹⁾ med Jerndøre for, med malede og forgyldte Vaabner; ligesom hun ogsaa lod Kirken istandsætte og bekostede en lukt Stol paa Gulvet og et Uhrværk i Taarnet (den danske Atlas VI, 696). Af Biskop Blochs Bemærkning paa hans 4de Visitats (1795) erfares, at Kirken ogsaa paa denne Tid maa have faaet en Reparation.

12. Hr. Christian Frederik Ludvig Friis (1807—25) er födt i Herrested 14. Aug. 1773. Hans Fader var ovennævnte Hr. Frederik Carstensen Friis. Efterat have nydt Underviisning hjemme, kom han 1784 i Odense Cathedralskoles 3die Klasse og blev 1791 dimitteret til Universitetet (laud.) Det fölgende Aar tog han Exam. philos. (laud.) og 16. Juli 1801 theol. Attestats (haud. illaud.) Efter aflagt homiletisk - catechetisk Pröve blev

¹⁾ en Hovedreparation af den ældre, ved hvilken Leilighed de tidligere deri hensatte Liigkister bleve flyttede ned i den derunder værende Kjelder. Ved samme Leilighed er formodentlig Chorsdøren bleven borttagen. Ligesom Kirken ingenlunde vandt i Symmetri ved denne Begravelses Indretning, saaledes medførte den herskabelige Stols Opførelse en anden Ulempe, idet et Vindue imod Nord blev tilmuret, hvorved Choret, der ved Niels Bilds Epitaphiums Opsættelse havde mistet et Vindue paa samme Side, nu blev berövet al Lysning fra Nord.

han 30. Juli 1802 kaldet til sin Faders Kapellan og ordineret 27. August s. A. af Biskop Dr. T. Bloch (V.). 1804 blev han kaldet til Sognepræst for Torup og Qvols Menigheder i Viborg Stift, hvorfra han 20. Marts 1807 ved Faderens Død blev forflyttet her til Menigheden, hvor han virkede som en nidkjær Sjælehyrde, indtil han afgik ved Døden 12. Februar 1825. Han var gift med Henriette Christiane Georgine Richter, en Datter af Kammerraad Richter til Örslevkloster i Viborg Stift, födt 22 Marts 1787. Deres Börn ere: 1) Elisabeth Bolette, födt 22. Sept. 1805, gift med Hans Landemark til Frausinggaard i Aarhus Stift, död 17. Januar 1847. 2) Sophie Hedevig, födt 26. Aug. 1806, gift med Hr. Johan Georg Tilemann, Sognepræst til Knebel og Roelse i Aarhus Stift. 3) Frederik, födt 2. Juni 1810, Kjöbmand i Skive, gift med Adelaide Frederikke Klochov. 4) Matthias Peter, födt 4. Aug. 1813, practiserende Læge i Nykjöbing i Sjælland.

13. Hr. Frederik Siegfried Selmer (1825—49) er födt i Söllested i Fyen 4. Juli 1787. Hans Fader, Matthias Selmer¹⁾, var Præst sammesteds (fra 1791 i Gamtofte, död 1808); hans Moder hed Barbara Kirstine Plesner (död 1826). Han blev underviist hjemme indtil 1804, da han blev sat i Nyborg Skole, hvorfra han 1805 blev dimitteret til Universitetet (laud.), tog 1806 Exam. philos. (laud.) og vendte derpaa formedelst Faderens Sygdom hjem, hvor han forblev i 3 Aar. Efter Faderens Død kom han atter til Kjöbenhavn og tog 22. Juli 1812 theol. Attestats (laud.) 1816 aflagde han den homiletisk-catechetiske Pröve (laud.) og informerede og privatiserede derpaa en Tidlang i Jylland og Fyen, indtil han 23. April 1823 blev kaldet til Sognepræst for Lunde Menighed i Fyen,

¹⁾ Blochs og Næraaes fyenske Geistligheds Historie II, 326.

til hvilket Embede han ved Landemodet (25. Juni) blev indviet af Biskop Dr. Frederik Plum (V.). Den 4. Mai 1825 blev han forflyttet her til Menigheden, blev 22. Aug. 1837 Provst i Vinding og Gudme Herreder, 26. Marts 1842 Medlem af Amsraadet for Svendborg Amt og døde 27. Marts 1849 efterat have virket til Velsignelse her i Menigheden i henved 24 Aar. Han blev gift (23. Juli 1823) med Petrine Muhle (født 4. Mai 1795, død 7. Aug. 1845), en Datter af Chr. Muhle, Forpagter paa Erholm, og Gjertrud Viinholt, og havde med hende følgende Børn: 1) Gjertrud Elisabeth Frederikke, født 23. Juni 1824. 2) Matthias Christian, født 31. Januar 1826. 3) Augusta Kirstine, født 18. Decb. 1827. 4) Christiane Amalia, født 9. Oct. 1829. 5) Carl Adolph, født 12. Apr. 1831, død 5. Marts 1849; og 6) Christian Georg Anton, født 10. Aug. 1833.

I hans Embedstid afbrændte (Natten til 8. Oct. 1843) Herrested Præstegaard og Degnebolig; hiin laae tæt Vesten for Kirken; men den nye Præstegaard opførtes lidt udenfor Byen imod Øst. Ved denne Ildsvaade smeltede Kirkens 2 Sölvlysestager, Kalk og Disk; de tvende sidstnævnte hellige Kar anskaffede Kirkepatronen strax igjen; af det i Gruset fundne Sölv lod han forfærdige et smukt lidet Berettetöi.

En gammel Krønike om Graabrödrenes Udjagelse af deres Klostre i Danmark.

Meddeelt, med oplysende Anmærkninger, af Registrator *H. Knudsen*.

Den Krønike, der her første Gang offentliggjøres saa fuldstændig som den er naaet til vor Tid, har vel længe været de Lærde bekjendt, og er allerede benyttet af Pontoppidan, som i *Annal. eccles. Dan. Tom. II.* giver Uddrag af den paa flere Steder, under Benævnelsen *Historia ejectionis monachorum e Dania*. Ogsaa Münter har benyttet den for 2den Deel af *Den danske Reformations-historie*, medens han i 1ste Deel har hjulpet sig med Pontoppidans Uddrag deraf. Det er imidlertid langt fra, at dens Indhold derved er bleven saaledes udtømt, at en Eftersamling ikke skulde kunne lønne Umagen: tvertimod, for ikke at tale om de upaaagtede Bidrag til Graabrödreklostrenes Undergangshistorie, som findes i den, saa vil man uden Tvivl ved en opmærksom Læsning af enkelte af de Beretninger, som den indeholder (de om Klostrene i Viborg, Malmøe, Halmstad, Ystad), faae et langt klarere Begreb om vore Forfædres Færd i de Aar, da Kampen förtes heftigst mellem den gamle Kirkes Forsvarere og Reformatoreernes Disciple og deres Tilhængere, end man paa anden Maade kan forskaffe sig. Og dette er ikke til at undres over; thi vor Krønike er uden al Tvivl sammensat af Öjevidners Beretninger, som af Andre ere nedskrevne kort efterat de fortalte Begivenheder vare forefaldne. Dette gjelder navnlig om Beretningen om Viborg Klosters Skjæbne, som er forfattet af Broder

Jacob Jensen (eller Hansen), Provincialministerens Socius, efter (mundtlig) Beretning af Broder Niels Thybo, den sidste Guardian i Viborg Graabrödrekloster, som da denne Deel af Kröniken blev skreven var Vice-guardian i Ribe*); ligeledes om Beretningen om Ystad Kloster, hvilken er nedskreven af Broder Rasmus Olufsen efter Udsagn af Klosterets Guardian Anders Bertelsen**); endvidere om Beretningen om Graabrödrenes Fordrivelse fra Flensborg, der er grundet paa mundtlige Meddelelser af en Lægbroder i samme Kloster***); og der er Grund til at antage, at de övrige Beretninger have den samme eller en lignende Oprindelse. Saaledes er maaskee Beretningen om Halmstad Kloster grundet paa det i samme omtalte, af Guardianen og Conventet udstedte skriftlige Vidnesbyrd om Munkenes Forhold****), og det er altsaa muligt, at ogsaa flere af de andre Beretninger ere byggede paa skriftlige Meddelelser*****). For os er det dog af mindre Vigtighed at vide, om Meddelelserne

*) See Slutningen af Beretningen om det Viborgske Kloster, hvor han kun kalder sig *frater Jacobus*. Hans fulde Navn, *Jacobus Joannis*, findes nedenfor under *Conuentus Nestuedensis*.

***) See denne Beretnings Slutning: *Hec et plura alia ffratres Ystadenses tempore sue expulsionis ab impiissimis Luteranis sustinuerunt: quod prefatus pater, ffrater Andreas Bertoldi, eiusdem monasterii guardianus, retulit michi ffratri Erasmo Olaut in bona fide et consciencia sua, protestabatur verbo et scripto, iurabatque super hoc deum altissimum inuocando, prescripta verissime contigisse.*

****) See nedenfor under *Conuentus Flensburgensis*.

*****) Under *Conuentus Halmstadensis* hejder det: Item notandum, quod *litere testimoniales* super conuersatione fratrum habentur Roskildis cum sigillis guardiani et conuentus.

******) Til Begivenhederne i Nestved vare de ovennævnte Jacob Jensen og Rasmus Olufsen begge Vidner, og den sidste var en virksom Deeltager i dem. Beretningen om Nestved Kloster indeholder altsaa kun, hvad han selv har oplevet.

ere skeete skriftlig eller mundtlig; os er det langt vigtigere at lægge Mærke til, at de ere af den Beskaffenhed, at de ikke kunne hidrøre fra andre, end Vidner til eller Deeltagere i de fortalte Begivenheder*).

Angaaende Tiden, da Krönikens Forfattere have optegnet de dem meddeelte Beretninger, da er saameget klart, at de ikke kunne have begyndt derpaa förend i Sommeren 1528**), da den förste Beretning angaaer Graabrödrenes Forjagelse fra Klosteret i Flensborg, der skeete Trinitatis Söndag (7. Juni) 1528, og Flensborg Kloster var blandt alle dem, som Kröniken omhandler, det förste der bukkede under***). Paa den anden Side, da er den sidste Tildragelse, som omtales i hele Kröniken, Munkenes Udjagelse af Horsens, der skeete den 29. Deecember 1532, og med Beretningen herom slutter Kröniken. Denne kan fölgelig ikke have været sluttet förend i Begyndelsen af

*) Dette gjelder i höj Grad om de i Kröniken indförte Samtaler og Disputer mellem Munkene og de evangeliske Lærere og disses Tilhængere.

**) Men vel senere. Krönikens Fortale kan ikke være skreven för i Aaret 1529, men snarere endnu et eller to Aar senere.

**) Efter Pontoppidan (Annal. eccles. Dan. II. 797) skulle Graabrödrene være fordrevne fra Haderslev allerede den 6. Januar 1527; men derom har vor Krönike ingen Beretning, og der kan ogsaa være Grund til at tvivle om denne Efterretnings Paalidelighed, eftersom en gammel og næsten samtidig Optegnelse lærer os, at Dominicanerne eller Sortebrödrene (*fratres Prædicatores*) just paa den af Pontoppidan nævnte Dag bleve udjagede af deres Kloster (Suhms Nye Saml. III. 292). Om Klostrene i Husum og Slesvig taler Kröniken heller ikke, skjönt Graabrödrene maae være fordrevne fra disse Steder i det seneste i Aaret 1528. Denne Taushed er uden Tvivl kun tilfældig og hidrører maaskee blot fra Mangel paa paalidelige Efterretninger om de ovennævnte Klostre; thi man kan være temmelig vis paa, at Kröniken ingen-sinde har indeholdt noget om dem, eftersom de aldeles ikke nævnes under Rubriken: *Ordo annorum conuentuum profligatorum* (nedenf. Side 332—33).

Aaret 1533. Til en sildigere Tid kan dens Slutning heller ikke henføres*), da Kong Frederik I., som døde den 10. April 1533, netop i den sidste Beretning omtales saaledes, at det maa ansees for afgjort, at han endnu levede paa den Tid, da den blev nedskreven.

Vor Krönikes tvende Forfattere**) ere alt ovenfor nævnte, og vi kjende næsten intet videre til dem, end

*) For Krönikens Slutning til den ovenangivne Tid vidner ogsaa dens Taushed om flere af de anseeligste Graabrödreklostre i hele Landet, nemlig Klostrene i Lund, Roeskilde, Helsingör, Odense og Ribe, der alle overlevede Kong Frederik den Første. Det samme var maaskee Tilfældet med Svendborg Kloster, der bestod endnu Allehelgendag (den 1. November 1532) (Register over alle Lande, Nr. 2, B, p. 242—43); men ikke med Nykjöbing Kloster paa Falster, hvis Kirke allerede i Juni Maaned 1532 var Sognekirke (samme Register p. 285, jfr. p. 284—85). Nysted Klosters Undergangskaar er ubekjendt. — De i denne og den foregaaende Aumærkning nævnte Klostre udgjöre tilligemed dem, som nævnes i Krönikens Indholdsliste (nedenf. S. 332—33), ialt 26; og dette er det virkelige Antal af Graabrödreklostrene i Danmark paa Reformations-tiden. Naar Daugaard (Om de danske Klostre S. 20) "med Vished" nævner 29 danske Graabrödre-Klostre, da har denne Forfatter siden selv godtgjort, at tvende af disse aldrig have været til (Klostrene i Aarhus og Vejle; l. c. p. 388—89, 432—33); og om et tredie er dette ikke mindre vist. Tilværelsen af et Graabrödrekloster i Store-Heddinge, som Daugaard (l. c. p. 282) har antaget paa Weinwichts Auctoritet, er nemlig aldeles ubeviislig. Weinwich fortæller vel (Beskr. over Stevns-Herred, S. 95) at Jacob Torbiörnsen (læs: Herhörnsen) 1299 testamenterede Store-Heddinge "Kirkes *fratres minores*" en Gave; men efterseer man Testamentet, der haves in extenso i *Codex Esromens.*, og i Pontoppidans Annaler (I. 783), og i Udtog hos Suhm (XI. 312), da finder man ikke et Ord derom (Weinwich har maaskee troet, at Haffn betydede Store-Heddinge).

**) Her antages kun tvende Forfattere, fordi det ikke er meget rimeligt, skjönt ikke aldeles umuligt, at der har været flere. Pontoppidan (Annal. II. 304) og Daugaard (l. c. p. 110) have ogsaa kun antaget tvende Forfattere.

deres blotte Navne. Det lidet vi vide om dem, indeholder selve Kröniken, og det bestaaer i, at Jacob Jensen var Provincialministerens Socius i Aaret 1532*), i hvilket Aar han opholdt sig for en Tid i Graabrödreklostret i Nestved**), og at Rasmus Olufsen var Lector i det nysnævnte Kloster og prædikede der til Forsvar for de gamle Kirke, hvorfor han blev efterstræbt af Modpartiet***). Men af vor Krönike lære vi dem at kjende som fromme og nidkjære Tilhængerè af den gamle Kirke i dens Forfølgelsestid, og deres Beretningers Sandsynlighed vil give dem det Vidnesbyrd, at de under deres Forfatterarbejde have givet Sandheden Æren****). Hermed skal dog ikke være sagt, at man kan stole paa Kröniken som paa et Evangelium; tvertimod maa den benyttes med Kritik. Med Hensyn paa de fortalte Facta, forsaavidt Referenterne derom kunde have sikker Kundskab, kan dens Troværdighed neppe med mindste Grund drages i Tvivl; men naar den bedømmer Reformationens Forkyndere og Tilhængere og angiver Motiverne for deres Handlinger, da maa man vel erindre, at Forfatterens Standpunct var et saadant, at de nödvendig maatte see meget i et falsk Lys. Forfatterne stode nemlig ikke udenfor de kæmpende Partier, men midt i det ene af dem, og som strengt orthodoxe Papister saae de i deres Modstandere kun Kjettere,

*) Ministeren i Provindsen Danmark, som omfattede Graabrödreklosterne i alle de tre nordiske Riger, var fra 1531—34 Rasmus (Claussen) Ulf; s. Langebek Script. rer. Dan. V. 526.

**) See de ovenfor S. 326, Anm. * citerede Steder af Kröniken. Pontoppidan (l. c.) og Daugaard (l. c. p. 358) fejle, naar de berette, at Broder Jacob var Munk i det Viborgske Graabrödrekloster.

***) See ovenf. S. 326, Anm. **, og Beretningen om Nestved Kloster.

****) Ogsaa det ovenfor, S. 326, Anm. **, udskrevne Sted af Kröniken vidner om, at Forfatterne have gjort deres til at skaffe Sandheden for Dagen.

hvilke de i Overensstemmelse med den romerske Kirke betragtede som Belialsbörn, hvis Gjerninger naturligviis alle maatte være af det Onde.

Vor Krönike udgives her efter et Haandskrift paa det store kongelige Bibliothek (Ny kongl. Saml. Nr. 185 c, 4.), hvori den findes i en Afskrift*), som er skreven med en Haand, der med temmelig Sikkerhed kan antages at tilhøre den første Halvdeel af det 16de Aarhundrede, og muligen kan være skreven omtrent paa samme Tid, som Kröniken er forfattet. Dette Haandskrift, der nu bestaaer af 30 Papirblade, i lille 8., ejedes henimod Slutningen af det 17de Aarhundrede af Præsident Mathias Worm i Ribe, da Thomas Bartholin den Yngre ved sin Ammanuensis Arne Magnusen**) lod tage en Afskrift deraf***), som endnu findes paa Universitetsbibliotheket i de Bartholinske Collectanea (Tom. VIII. eller K. p. 539 ff.). Dengang fandtes i Haandskriftet flere Blade, som nu ere tabte, men eet Blad (i Beretningen om det Malmöeske Kloster) var dog allerede dengang horte****); hvorefter man nedenfor

*) At det er en Afskrift og ikke Forfatterens Autographa, der indeholdes i Haandskriftet, er klart nok af, at det fra Begyndelsen til Enden er skreven med een og samme Haand; ogsaa de aabenbare Afskriverfejl, som findes deri, vise dette.

**) Arne Magnusen var Ammanuensis hos Bartholin († 1690) i Aarene 1684 til 1690.

***) Paa første Blad af et Haandskrift i den Arna-Magnænske Samling (Nr. 870. 4.), som indeholder en Afskrift af Kröniken efter den Bartholinske Afskrift, er klæbet et Blad, hvorpaa A. Magnusen selv har skrevet: Ex Tomo K. Bartholiniano, illic vero manu mea *Arnæ Magnæi*, ex manuscripto chartaceo apud *Matthiam Wormium*, præsidem Ripensem; accurate collatum cum Bartholiniano. Senere har han tilføjet: Nunc (1726.) accuratissime collatum cum originali in 8vo, qui pertinet ad Bibliothecam Regiam. — At A. Magnusens Afskrift er udført i Ribe, viser en Anmærkning af ham i samme Haandskrift (s. næste Anmærkn.).

****) I det i forrige Anmærkning omtalte Arna-Magnænske Haandskrift bemærkes p. 36 om dette Blad: *deest unum folium*;

vil finde det Fornödne bemærket i Anmærkningerne under Texten. De Dele af Kröniken, der saaledes nu mangle i det gamle Haandskrift, ere her udgivne efter en Afskrift (Arne Magn. Saml. Nr. 870. 4.), som Arne Magnusen har ladet tage efter hans egen Afskrift i de Bartholinske Collectanea og som han selv har omhyggelig collationeret baade med hans egen Afskrift og med det gamle Haandskrift, der i Aaret 1726 var kommet til det store kongelige Bibliothek.

I det gamle Haandskrift er paa adskillige Steder noget overstrøget*) med nyere Blæk, som dog ikke dækker Skriften mere, end at en temmelig sikker Læsning af det saaledes udslettede endnu lader sig udføre**). I det følgende Aftryk af Kröniken ere disse Steder gjorte kjendelige ved mindre Skrift. Nogle smaae Lacuner, opstaaede ved Beskadigelse af Kanten paa nogle Bladé, ere her udfyldte og ligeledes udmærkede med mindre Skrift indenfor [].

De i Texten indsatte Tal henvise til Anmærkninger, som findes bag efter Kröniken.

og hertil har A. Magnusen i Randen skrevet: *et defuit cum ego codicem Ripis usurparem.*

*) De overstrøgne Steder indeholde som oftest bitter Udladelser mod Hr. Mogens Gjõe, Danmarks Riges Hofmester; men ogsaa mod Kongen og Adelstanden (principes Daniæ) findes enkelte Udfald. Nogle Udfald mod Mogens Gjõe ere dog blevne staaende udslettede i Beretningen om Horsens Kloster.

**) Det titnævnte Arna-Magnænske Haandskrift har et paa-klæbet Blad, som viser hvorledes A. Magnusen har læst de udslettede Steder. Han har læst enkelte af disse Steder anderledes, end jeg. Men da jeg trods et flere Gange gjentaget omhyggeligt Eftersyn af dem ikke har kunnet overbevise mig om hans Læsningens Fortrin for min, har jeg i Texten beholdt denne, men naturligviis angivet Arne Magnusens afvigende Læsemaader i Anmærkningerne under Texten, hvor man vil finde dem betegnede med Bogstaverne AM.

ORATIO DEPRECATIUA CONTRA HERETICORUM
DIABOLIQUE VERSUTIAS ET TENTATIONES &c.

O domine deus virtutum, conuertere, respice de celo, scilicet oculo clementie tue, et vide scilicet tribulationem nostram, quam pro [peccatis] nostris patimur, et visita vineam istam, scilicet religionem hanc minorum fratrum, et perforce eam, quam plantauit dextra tua, ꝛ: vnigenitus filius tuus Christus Jhesus, quia iam in magna parte apostatauerit; quæ vinea, scilicet hec sancta religio, fundata est super filium hominis, videlicet virginis, quem confirmasti tibi, scilicet supra firmam petram Christum; que vinea, inquam, decepta est per hereticos et falsos predicatores, et incensa igni tribulationis et erroris, ac suffossa, scilicet a vera fide destructa. Idcirco precor, domine deus virtutum, ut ipsi heretici peribunt ab increpatione vultus tui, hoc est, fac domine deus virtutum, ut illi falsi predicatorum pereant ab increpatione et indignatione vultus ire tue, per Christum d. n. Hæc Psalmo 79.

SEQUITUR ORDO ANNORUM CONUENTUUM
PROFLIGATORUM.

Conuentus *Flensburgensis* anno domini 1528.

Conuentus *Viburgensis*.

Conuentus *Tynderensis*.

Conuentus *Malmogensis*.

Conuentus *Hafnensis*.

Conuentus *Kollyngensis*.

Conuentus *Alburgensis*.

Conuentus *Randrusiensis*.

Conuentus *Kögenensis*.

Conuentus *Halmstadensis*.

Conuentus *Ystadensis*.

Conuentus *Trelleburgensis*.

Conuentus *Nestvedensis*.

Conuentus *Kalundeburgensis*.

Conuentus *Horsnensis*^a).

SEQUITUR CRONICA SEU BREUIS PROCESSUS IN CAUSA
EXPULSIONIS [FRATRUM] MINORITARUM DE SUIS CENOBIIS
[PRO]UINCIE DANICE, ET PRIMO PREFATIO E[IVS].

Judicia dei abissus multa. Psalmo xx[xv.]. Quam vera siut ista prefata psalmographi verba, cernere est quam luculentissime nostra hac, proh dolor, infelicissima tempestate, in qua opido quam miserrima Lutherane factionis grassari conspicitur peruersitas, qui sacrarum literarum interpretum vera relicta expositione, nephande retorsionis scripturarum conficta versutia suum primitus imbibitum errorem, mordicus, in sui et aliorum condemnationem, astruere pergunt. Eorum enim mendacissimus magister, *Martinus Lutherus*, primo asseruit, solam sufficere ad salutem fidem, eamque solam curandam, vt augesceret; opera vero fieri debere, asseruit, tantum mortificande gratia carnis, proximi quoque edificandi gratia, neutiquam tamen in iusticiam aut salutem; nec aliquam mercedem futuram piis hominum operum meritis, sed tantum fidei respectu bona omnia conferri et mala auferri: que sententia^b) ad fouendam inertiam efficacissimam esse et fuisse, proh dolor, magis iam cernere licet nostra miserrima tempe[st]ate, quam longis disputationum astruere ambagi[bus]. Multi enim iam pridem deuotione feruentissimi . . que^c) fidei

a) Det foregaaende er taget af den Arnæ-Magnænske Afskrift, da Haandskriftet nu mangler det første Blad, hvorpaa dette har været skrevet.

b) corrig. *quam sententiam* etc.

c) *zeloque* eller *feruoreque* (A. M.).

ardentissimi ac denique fidei astru^{a)} constantia solidatissimi, vento diabolice doctrine flante, tepuerunt, extincti sunt, iam iamque prorsus profligati. Multi enim sub regula sancti patris Francisci quondam deuoti ac cedri Libani iam, perinde ac virgulta^{b)} camporum planicie ventorum impulsio in patientia^{c)}, malum corruerunt, plurimique diem suum extremum pessime obierunt: quorum malis exemplis pessimisque ac pestiferis doctrinis omnes ferme Danie^{d)} principes corrupti, paupercule nostre religionis fratres, in fide nimirum constantes et contra Lutherane factionis doctrinam predicantes, sine misericordia et contra omnis iusticie regulas persequuntur, de monasteriis suis fugantes ac elemosinas^{e)} ecclesiasticaque ornamenta a monasteriis, perinde atque bona ipsorum forent, auferentes¹ et vsibus prophanis applicantes, gratissimum se autumant deo sacrificium offerre. Ita enim hereticorum edocentur contionibus, qui asserunt vsum sacrificii missalis in ecclesia semper celebrati et celebrandi ita abominandum et pestiferum, vt mirum sit huiusmodi celebratores non viuos diuina puniente a vindicta terra abs[or]beri, quorum peruersa heresis ab hiis, quorum [deus] venter est, asseritur. Inter quos *Magnus* [*Gõe*] facile princeps esse iam conspicitur, qui pauper[ecule] nostre religionis fratres pluribus e locis iniustissime fugauit². &c.

DE CONUENTU FLENSBURGENSI.

Anno autem ab incarnato vero mundi saluatore M. d. vicesimo viii, fferia 2^a post dominicam palmarum, antedictus

a) *adstructionis* eller *adstruendæ* (A. M.).

b) *add. in* (A. M.).

c) *corr. impulsioni patientia* (A. M.); eller *impulsione patientia?*

d) eller *Dacie, Danorum* — (Kun de to første Bogstaver af dette Ord ere kjendelige).

e) Rettet for *elemosimas*.

Magnus Gøe sacerdotem suum, nomine *Suenonem*, *Flensburgiam* misit, fratres nostros ex dicte ciuitatis cenobio ciuium auxilio expulsurum. Qui, collecta non modica ciuium turba, cenobium nostrum intrauit, exigens clauēs monasterii a guardiano, fratre *Stigoto Nicolai*, Scanico natione, de ciuitate Lundensi oriundo, qui mox cenobii clauēs eidem tradidit, a quo ipse et viceguardianus, frater *Andreas Hoffmand*, et 2^{du}s viceguardianus, frater *Ioannes Ioannis* Flensburgensis, singuli 4^{or} aureos pro expensis itineris [ac]ceperunt. Postea vero ventum fuit ad *Ioannem* laicum hec enarrantem, qui eo tempore promus [erat], penuarii curam agens, a quo et clauēs penus [comm]unis postulate fuerunt, qui se asseruit non posse [de]ponere clauēs sine potus nuper in cellario collocati destructione, sed velle adhuc ad tempus easdem portare et domino *Magno Gøe* seruire bona fide, si fratres omnes, vt ipse *Sueno* sacerdos asseruit, essent ante illum plene elapsum annum e Dania effugandi. Ea facta pollicitatione intrauit ad cocum fratrem *Andream Gad*, qui, collaudato consilio et responso eius, dixit, sese itidem facturum. Fratres vero ceteri, in cenobio in crastinum permanere permittebantur, adhibitis aulicis rerum custodibus. Postea ^{a)} vero die, diluculo, dominus *Wolfgangus*, nobilis eques auratus, qui *castro Flensburgensi* tunc presidebat³, hos audiens tristes rumores, cenobium nostrum intrauit, querens a guardiano, an nouum haberent guardianum; qui rem ita (se) habere respondit. Quendam enim ciuem, *Weele* quondam inhabitatorem, cuius bona ibidem fuerant combusta, ibi posuerunt prefectum: quem ipse prefatus dominus *Wolfgangus* e monasterio extrusit, restitutis guardiano cenobii clauibus. Porro, hiis ita gestis, fratres in cenobio suo usque ad festum sanctissime trinitatis domino seruien [tes] permanserunt, depositis in ciuitate pecuniis, qua[rum] ipsi,

a) corrig. *postera* (A. M.).

dum effugandi essent, receperant, siquidem [fratres] subditi in Danica moneta singuli tres flor[enos] seu valorem trium florenorum, excepto religioso fratre *Mathia* sacerdote, qui conuentum *Suenburgensem* petiit, ibique deo ad modicum tempus famulabatur, a quo postea egressus ad vitam secularem, tandem in mari Baltico finem suum compleuit ibique submersus est. Ceterum in festo sancte trinitatis, cum fratres in choro Kyrie eleyson inchoassent, predictus sacerdos *Sueno* denuo rediit, cenobium nostrum cum multitudine ciuium ingrediens, fratres e vestigio expulsurus, habens regie maiestatis literas, quibus precipiebatur prefatis ciuibus, quatinus sacerdoti domini *Magni Gøe* tutum^{a)} ferrent opem fratres e monasterio expellendo. Porro fratres noluerunt ante commestionem locum exire: remanserunt igitur ciues cum fratribus prandentes. Prandio vero facto, fratres e cenobio extruserunt⁴. &c.

DE CONUENTU VIBURGensi.

Anno autem domini M. d. xxvii. venit quidam apostata ordinis Joannitarum, cenobii *Andvorskow[ensis]*, magister *Joannes Tackonis*, qui adhuc habitum [su]i monasterii siue sue religionis portabat, in[cip]iens in ecclesia sui monasterii Lutheranam heresim predicare⁵. Quodam autem die, finita concione, deposito in ecclesia superpellicio, quo indutus fuerat in suggesto, cum ciuibus, sue contionis auditoribus, inde recessit, sacram edem *diui Joannis* eiusdem vrbis postea visitans; et illuc sue pestifere hereseos auditores congregans frequentissime, illic sue venenate lingue^{b)} virus euomuit⁶. Et gliscente indies sue pestifere doctrine errore et erroris feruore^{c)}, ciues concitauit, vt,

a) corrig. *tutam* (A. M.). Staaer vel snarere for Adverb. *tuto*.

b) Rettet for *ligue*. Saaledes ogsaa p. 342, L. 1. 343, L. 4.

c) Rettet for *feruere*.

fratribus nostris expulsis, illuc sue doctrine, nimirum Lutherane, gymnasium introducerent. Tandem, sacra ede diui Joannis non sufficiente numero concionis noue et inaudite auditoribus^{a)}, petierunt fratres, vt sue factionis concionatori sacra edes cenobii nostri hora postmeridiana patesceret⁷. Quibus id fieri non admittentibus, directe sunt litere regie maiestati a ciuibus eiusdem vrbs, quibus regie supplicauere maiestati, copiam sibi fieri destruendi sacras edes parochianas eiusdem vrbs, eo quod essent nimis multe, numero vtpote xij, et monasteria ordinis Predicatorum et Minorum ab ipso r[ege] postularunt, vt loco tot sacrarum vrbs edium [il]luc audiende concionis gratia tantum conuenirent, ceteris sacris edibus prorsus destructis. Quo concesso sacram edem nostri cenobii fratribus prorsus abstulerunt⁸. Ante vero fratres hora antemeridiana et hereticus postmeridiana concionari solebant, multis illatis fratribus violentiis et impedimentis. Siquidem primo valuum sacre edis nostre arietauerunt, concionatorem introducentes⁹; et in quodam festo omnium sanctorum eorum concionator hora diei postmeridiani bis concionabatur et tres odas sue factionis ab auditoribus suis declamari fecit¹⁰, impedimentum gratia prestandi vespertinis laudibus et mortuorum vigiliis, quas interim fratres decantarunt. Postea vero quam fratribus sacram edem prorsus abstulerunt, ipsi in sacello in ambitu sito ferme per annum diuinas laudes et missas fecerunt¹¹. Videntes autem predicti ciues, fratres ne sic quidem loco cedere velle, 4^{or} stipendiarios cenobio nostro imposuerunt, fratribus sub regie maiestatis mandato precipientes, vt eis victui necessaria subministrarent. Guardianus vero frater *Nicolaus Tybo*¹² Sallyngiam [elemosin]as corrogandi gratia petere decreuerat. Cum iter arripuisset, essetque interuallo vnus ab vrbe milliaris, nuncius, nimirum fratrum famulus, venit ad eum, referens eidem huiusmodi tristes rumores,

a) corrig. auditorum ?

petens vt quam citissime ad cenobium rediret. Qui e uestigio cenobium repetens, cernere fuit introductos eos; quibus et victui necessaria ministrari curauit. Ingrediens vero sub prandio stipendiarius quidam, guardianumque aggrediens, eum super collum gladio suo percussit, et postea bis iniuste eundem guardianum semel cum crucibulo cereuisia pleno, semel quoque gladio petiuit. Fratres vero deinceps, multas perferentes iniurias et molestias, cum predictis stipendiariis in cenobio permauserunt. Semel vero accidit duos ex predictis velle socios suos in *Hostenborgia* morantes inuisere, qui exegerunt a guardiano cenobii currum. Quo asserente^{a)} id fieri nequaquam posse, quippe qui frumenta ad molendinum esset frequenter vecturus: conduxit igitur currum illuc, guardiano de cenobii elemosinis pretium soluente. Porro cum reuersus esset, exigere cepit a guardiano tot denarios, quot expensas itineris interim soluisset, vel quot expendisset, si domi remansisset; et quamuis guardianus id libenter non fecit, coactus tamen denique fuit exsoluere, quotquot habere vellent. Excreuit tandem numerus stipendiariorum ad xv cenobii nostri elemosinas consumpturorum, qui ita superflue omnia cibaria potumque consumpserunt, ut nil prorsus neque cibi neque potus in cenobio superesset. Statuit ergo guardianus, alicui clauibus assignatis monasterii, regie maiestatis adire presentiam, iniuriam sibi et fratribus factam conquesturus. Quod cum proconsuli¹³ indicasset eique claues interim conseruandas obtulisset, id fieri nequaquam posse citra ipsius guardiani et fratrum cenobii eiusdem discrimen, asseruit, vt qui fugiens, non prouidens regie maiestatis

a) Her fattes nu to Blade i Haandskriftet, som h ve indeholdt Slutningen af Beretningen om det Viborgske Kloster og hele Beretningen om Klosteret i T nder, hvorfor vi nu f lge den ovenomtalte Arna-Magn anske Afskrift (Nr. 870. 4.) indtil vort gamle Haandskrift atter tager ved.

ministris. Remansit igitur in monasterio cum fratribus guardianus exponens vnum pro victu calicem. Interea autem guardianus regie maiestatis adiit presentiam Haffniam, a quo (sic) literas clausas habuit. Quibus Viburgiam perlatis et coram ciuibus lectis, fratres de cenobio suo fugati fuerunt¹⁴; ceterum quo iure et qua iusticia, videat et iudicet altissimus. Hec retulit mihi, fratri *Iacobo*, reuerendi patris ministri socio, predictus venerabilis pater, frater *Nicolaus Tybo*, tunc guardianus antedicti conuentus Viburgensis, nunc vero viceguardianns Ripensis &c.

DE CONUENTU TYNDERENSI.

Anno ab incarnatione domini nostri Jhesu Christi M. D. xxx. circa octauam festi natiuitatis domine nostre virginis Marie, cum rex *Fredericus*, frater regis *Joannis*, quondam regis Danie Suetie et Noruegie &c., aduenisset *Tynderam*¹⁶ in castrum suum, habuisset quoque concionem Lutheranam seu Lutheranicam coram se in sacra ede diue virginis Marie cenobii nostri¹⁶, postque auditam concionem spatiat in choro: frater *Nicolaus Tybo*, tunc ibidem guardianus institutus, adiit regiam maiestatem, petens quam humillime, ut fratres ibidem morari possent ad seruiendum deo, sicut hactenus morati fuissent. Qui auertens se ab eo, dixit sese antequam inde pergeret ei hoc significaturum. Manserunt igitur pauci fratres adhuc per aliquot dies in cenobio, expectantes voluntatis regie insinuationem. Ante enim regis aduentum cenobium, preter chorum et dormitorium et refectionis locellum, a domino castri fuerat occupatum et victualia castri illic posita. Cum igitur rex inde esset profecturus, adiit denuo patèr guardianus regem, petens quam humillime, ut illic permanere possent ad seruiendum solito more domino deo. Qui respondit, id nequaquam se posse vterius admittere, quod dominus castri non haberet tunc simul cum illis satis spatii ad

reponenda sua, et quod cenobii murus nimis propinquus castro foret, quare et profligandus esset. Respondit pater guardianus, fratres nequaquam futuros domino castris inquieti vel impedimento, sed solum ea causa illic permanere velle, vt domino deo ibidem seruirent. Respondit rex, satis spatii alibi esse ad id patrandum. Rege ergo proficiscente illinc¹⁷, dominus castris omnia, que cenobii fuere, occupauit, fratribus inde fugatis, exceptis vestibis suis et duobus equorum paribus, quos fratribus pro debilibus et ænibus auhendis donauit &c.

DE CONUENTU MALMOGENSI.

Historia et modus inhumanissime expulsionis fratrum minorum de cenobio vrbis *Malmogie*.

Anno ab incarnato mundi saluatore M. d. 27. venit *Malmogiam* quidam sacerdos effrons et heretice prauitatis erroribus refertissimus, *Nicolaus Bøcker*, i. e. tunnarum fabricator, cognomine¹⁸, vir sane totius malicie scatebris quam supereffluentissime ebulliens. Ipse enim primo in diocesi Lundensi sacerdos ordinatus, cum non esset scripturis neque humanis neque diuinis sacris eruditus, *Haffniam* regiam vrbem, studio theologie florentem, sed potius tunc Lutheranice quam Catholice theologie studiosiorem, petiit; vbi habuit errorum magistros, licet occulte. Non enim adhuc ibi Lutheranice doctrine errores propalam seminabantur. Refertus igitur predictus sacerdos *Nicolaus Bøcker* errorum colluie, voluit et alios commaculare. Ascendit enim plerumque maioris sacre edis, nimirum gloriosissime virginis Marie¹⁹ suggestum et non modico superbie fastu concionabatur: bona enim et sonora peditus erat voce. Porro vbi hoc episcopo Roskyldensi²⁰, viro vtique magno fidei catholice zelatori, innotuit, quod interim clero obtrectaret erroresque nonnullos Lutheranice factionis seminaret, prohibuit eum sue diocesis suggesto quolibet. Quo facto,

huiusmodi rumor *Georgio monetario* Malmogiano²¹ innotuit, qui et ipse licet occultus Lutheranice doctrine erroribus plenus fuit. Fecit igitur predictum sacerdotem ad se *Malmogiam* accersiri, cui et mysterium voluntatis sue aperuit; qui sese quam fidelissimum huiusmodi voluntatis pollicitus est executorem, nempe vt heresi Lutherana *Malmogia* in cleri odium inficeretur. Postulabat igitur copiam concionandi sibi in vrbe fieri, quod ipse *Georgius monetarius* proconsul admittere nondum audebat. Heresis enim Lutheranica adhuc tantum incrementi et audacie in Dania non habuerat, quantum habere conspicitur. Ceterum extra urbem in quodam prato viridi eum concionari permisit in quodam sacello relicto *) sito²², quo populus ferme totius urbis audiende noue et inaudite concionis gratia conuenit, vbi feruentissime concionabatur, et parum aut nichil sue hereseos admiscuit erroris. Intellexit enim homo versipellis, malicie consilii non ignarus, non in principio purum venenum propinandum, sed paulatim sub mellis dulcedine auditorum auribus instillandum. Auditis vero duobus, vt reor, tantum sermonibus in campo, collaudataque concionandi gratia et puritate et vtilitate verbi diuini, iniquum duxerunt, tanti splendoris gloriam non intra menia ducere, sed in campo, perinde ac suspectum, concionatorem dimittere. Querela igitur de conculcatione prati circa sacellum facta, gloriam suam in urbem induxerunt, sed primo in *sacellum sancte crucis*²³, vbi aliquamdiu sue hereseos paruulas emisit interim scintillas, sibi fautores concilians et defensores. Tandem tot conuenerunt concionis sue auditores, vt sacellum eorum multitudini nequaquam sufficeret. Visum est igitur, vt impetraretur a regia maiestate *sacra edes diuorum Symonis et Jude*, vbi quondam locus fratrum minorum fuit²⁴, sed nimis angustus: quod et factum haud segniter fuit. Quo maxima ciuitatis turba quotidie conuenit, vbi

*) add. *ibi*.

odas suas decantauerunt et missas more Lutheranorum Danica lingua fecerunt. Deinde, tota ferme ciuitate illuc concurrente, visus est locus admodum angustus tante multitudini capescende. Porro eo tempore vesane sue doctrine virus^{a)} apertius solito propinare cepit, vtpote qui plus audacie ex multorum fauore contraxisset. Gliscente igitur indies auditorum et fautorum numero et audacia, ac accenso ex concione eius multorum, non secundum scientiam, zelo, ventum est ad *sacram edem diui Petri apostoli*²⁵, et petium a sacerdotē eius *Henrico* nomine, vt sacre edis ianua hora vel postmeridiana pateret, vt sacra concio purissimi verbi dei illic audiretur, sacerdoti tamen iure suo et auctoritate seruatis; quo et maxima vrbis multitudo, perinde ac ad summe alacritatis^{b)} spectaculum, quotidie conuenit. Vbi contra omnem sacre doctrine ecclesiastice veritatem ille hereticus inuerecundissime proclamauit. Antea tamen ferme per annum opera archielecti Lundensis, *Achonis* nomine, fugatus fuerat²⁶, assumpto secum quodam ordinis sancti spiritus apostata, *Ioanne Vrnario*, alias *Hanss Spandemagher*, nomine²⁷. Qui pergentes *Harslegiam*, Danicas odas et Lutherane hereseos venenum plenius hauserunt²⁸. Deinde vero *Malmogiam* freti regii priuilegiis reuersi²⁹, omnia peruerterunt, altaria suffodientes, sacerdotes fugantes et sacella sacre edis diui Petri apostoli funditus destruētes; vbi sacerdos hereticus *Nicolaus* altare prophanium erexit, nimirum tabulam quandam in magna a terra altitudine, vbi suam cenam longo tempore perfecit. Qua denique destructa et altari prophano facto, quod hodie ibi erectum stat, ymaginibus quoque et altarium picturis prorsus profligatis, sectis, destructis et combustis, precioque dato sacerdoti parochiano, illic tocius vrbis sacrorum antistes instituitur³⁰. &c.

a) Rettet for *pirus*.

b) corrig. *hilaritatis* ?

Jam propositum prosequamur, quo nimirum modo sacro e cenobio fratres minores fugaret. Anno primo concionis sue³¹ cepit predictus hereticus *Nicolaus* aliquando, licet leuiscule in fratrum minorum statum venenate lingue iaculare spicula, et quando fratres essent in sepultura alicuius funeris, verba eorum diligentius obseruare, et finita super sepulcrum concione fratrum, eos sua heresi molestare. Contigit enim semel, modico diuini verbi sermone habito, ipsum hereticum fratrem *Iacobum* viceguardianum ad portam cenobii sectari. Quo cum peruenissent ambo simul, rogauit hereticus *Nicolaus* fratrem *Iacobum*, quid esset penitenciam agere. Porro frater *Iacobus* os compressit, ratus indignum tali rabule frustra respondere: sciuit enim, quod quicquid respondisset, ipsum suatim in calumpniam conuersurum. Respondit igitur hereticus ipse sibi ipsi illud Paulinum: Sicut exhibuistis membra vestra seruire immundicie et iniusticie ad iniquitatem, ita iam exhibete membra vestra seruire iusticie in sanctificationem &c. Quid, inquit frater *Iacobus*, hoc est? Audite, ait ad omnes circumstantes, si hic *Nicolaus* hereticus tres dies expenderit in crapulas cum scorto, debet et alios tres in pane et aqua, vt ipsemet refert, penitendo ieiunare. Quod tamen in aure non placide sonuit, eo quod alio tendisset sermone illo, quam quo peruenit. Stetit igitur ille hereticus rubore suffusus, inscius qua stropa a prolato sermone sese expediret. Interim guardianus, frater *Ga[briel]*³² nomine, hoc intra portam audiens, exiuit, rogans quamobrem cum insipiente et furioso heretico sic conferret predictus frater *Iacobus*. Tales ergo molestias et conuicia quam plurima ipse prefatus hereticus cum suis sequacibus fratribus et potissimum predicto fratri *Iacobo* tempore pestis³³ in cimiterio nostro intulit, ipsum aliquando seductorem, aliquando cecum et obdurate mentis hominem vocantes; ipse tamen semper, diuina ei assistente gratia, veritatem aperte pro-

fessus fuit. Ceterum cum semel in predicte urbis sacra ede, nempe *sancti Georgii*³⁴, in dedicationis eiusdem sacre edis festo idem bonus pater, frater *Iacobus*, concionatus intrepide veritatem de fide et operibus fuisset, finito sermone cum ianuam sacre edis eiusdem exisset; alius quidam hereticus, *Vrnarius* cognomine, alias *Hanss Spandemager*, apostata de cenobio hospitalis sancti spiritus, quo collecta suorum sequatium multitudine in australi platea ad cenobium nostrum dirigente, insectatus est, vociferans quatinus, si quid audacie in eum esset, cum ipso de scripturis conferret. Respondit frater *Iacobus*, se id coram domino archielecto cleroque in scripturis exercitato libenter facturum. Ceterum ipso^{a)} suisque molestius instantibus, paulisper gradum sistebat frater *Iacobus*, auditurus, quidnam questionis proponeret hereticus. Intulit autem ipse: Quid est bonum opus? Dic michi aliquod huiusmodi! Respondit frater *Iacobus*, dicens: Jeunare debito modo est opus bonum. Quod tamen heretico non placuit, licet id ex sexto Mathei capite sufficienter probasset. Recesserunt hereticus sui que sequaces. Illis diebus semper concioni fratrum affuerunt, quos observantes, ut in sermone eos caperent. Ceterum cum nullas iustas et rationabiles causas ora fratrum obturandi in sermonibus eorum inuenissent, nonnullas vel confictas vel sinistre acceptas tandem conscripserunt, quibus ipsos fratres infamarent vel vulgus^{b)} contra eos concitarent. Semel enim iterum contra predictum fratrem *Iacobum* viceguardianum nonnulli nequam rabule tumultum quendam in sacra ede nostra fecerunt, et semel contra fratrem *Gabrielem* guardianum, et semel hora prima postmeridiana ipse antedictus *Nicolaus*

a) Nemlig *Hans Spandemager*.

b) Her fattes nu et Blad i Haandskriftet, som findes afskrevet i den Arna-Magnæanske Afskrift, hvilken vi derfor følge indtil Haandskriftet atter tager ved.

Böcker hereticus, vrbis seductor, sentiens precipue fratrem *Iacobum* et fratrem *Christophorum Mathie* abesse, intrauit sacram edem cenobii nostri, illic concionaturus; ubi plus quam canine contra fratres inuerecundissime illoto rictu latrauit. Adueniens frater *Christophorus* de terminis, finito heretici sermone, ascendit suggestum, declarans per sacras literas fratres prorsus inculpabiles in causis, quibus eos reos probarat. Quo descendente, iterato ascendit hereticus, rursusque frater *Christophorus*: sicque dies ille vsque horam vespertinam, nempe quintam, alterutra ipsorum concione, fratre *Christophoro* ter, et heretico bis concionante, deductus est. Porro ante illa turbationum tempora, anno nempe ab incarnatione mundi saluatoris M. d. xx . . , circa festum purificationis deipare virginis Marie, aduenit quidam heretice prauitatis callidissimus concionator, frater *Franciscus Lector* vel *Luther - Frans* nomine, ordinis Carmelitarum³⁵, qui nuper fuerat *Haffnie* murmure et clamore canonicorum de publico suggesto fugatus, qui sese asseruit callida techna verbum dei purissime predicaturum et omnem ciuium dissensionem, ob diuersitatem concionum exortam, plane sublaturum. Qui tamen ante habitam ab archielecto concionandi copiam suggestum nequaquam voluit ascendere. Petiuit igitur *Lundiam*, concionandi ab archielecto *Achone* copiam postulaturus, vbi quam humanissime exceptus est, perinde atque veritatis purissime concionator in vrbe Malmogiana mox futurus, et praua omnia in viam rectam reducturus. Dedit ergo ei^{a)} antistes venerabilis Lundensis ecclesie, videlicet magister *Acho Jacobi*, eidem *Francisco* quatuor vel sex aureos in expensas, cui et predictus pseudapostolus *Luther - Frans* pollicitus est quam syncerissime se verbum dei pre^{b)} sutorum, vrnariorum et fabrorum lignariorum vestrorum codices, omni disputandi calliditate,

a) *ei* bør udslettes.

b) Det her manglende har udgjort et Blad i Haandskriftet.

vt ipsi iactastis, refertissimi, superatisne iam omnem clerum papisticum, pecora dixissem priapistica, inquit prefatus frater *Jacobus*. Tandem ipsi *Malmogiani*, vrbis ob secretas missas fratrum formidantes excidium, fratres e choro fugarunt. Admisit tamen *Georgius monetarius* fratres alibi rem diuinam, nimirum in vestiario facere, ea ratione, vt ipsi responderent in dei iudicio pro huiusmodi nefandis, vt inquebat, missis. O preclarum sapientis rectoris magne ciuitatis responsum! Scortari huiusmodi homini non magni ponderis putatur; rem tamen diuinam more sancte catholice ecclesie facere, tam scelestum, vt diuini iudicii formidetur sententia. O culicem liquantem et camelum glucientem! Tante etiam fuit apud *Malmogianos* abominationis misse celebratio, vt semel fratrem *Joannem Plowff* celebraturum lapidibus et clamoribus de altari fugarint. Inuenti fuerunt etiam semel infra suggestum non parui lapidum acerui ad hoc corrogati. Crescente indies malicie augmento et estuantibus plenis inuidie morbo eorum animis, omnibus quibus poterant modis operam nauarunt, vt fratres cenobii nostri loco spoliarent. Tantum enim incësserat effugandi fratres de loco eorum animis libido, vt nullam capere possent requiem, donec eos effugassent; nullius legis vel naturalis vel diuine vel humane verecundabantur preterire in persequendo ipsos precepta. Interdum enim aduenerunt dicte ciuitatis rectores et consilarii, fraudulentis pollicitacionibus et blanditiis animos fratrum demulsuri, interdumque comminationibus terrefacturi, vt aliqua cenobii nostri loca eis concederent, vt vno pede ingrediente paulatim reliqua totius corporis moles subsequeretur: quibus constanter fratres pro virili semper restiterunt, affirmantes, nullo pacto hoc eis licere, sed id ad dominos, qui loca ipsis dederunt, pertinere. Porro, cum^{a)} nullo tempore eorum voluntati obsequerentur fratres, interim curiam seruorum interimque pomarium propria autoritate

a) cum mangler i Haandskriftet.

vi vsurparunt, et denique pauperum hospitale sub pretextu pietatis, destructo alio pauperum monasterio, in pomario construxerunt³⁶. Patefactis itaque vndique pomarii portis, et homines et pecora per diu noctu^a) ad fratres indifferenter intrauerunt. Nulla quoque fratribus dabatur requies, neque in faciendo rem diuinam, neque in legendo horas canonicas, neque in sumenda corporis refectione. In hiis tamen malis semper fratres perseuerauere constantes, lectionem sacre scripture horis congruis et verbi diuini concionem in ieiunio fratrum ante natalem Christianum et in 40ma omni vespera habentes³⁷. In 40ma vero heretici suatim confessiones audituri se in cenobii nostri porta collocarunt, ne quis ad fratres ingrederetur confessionem facturus. Ceterum noctibus diuinum officium, dormientibus insanis hominibus, more solito persoluerunt. In paschalis autem festi solennitate, fferie nempe 2de nocte³⁸, cum 3^m in matutinis ffratres decantarent psalmum, immissis 7 non modici ponderis^b) per aquilonarem^c) fenestram, ffratres e choro omnes ferme effugarunt. Post festum vero pasche sepius monasterium intrauerunt, nunc minis, nunc blandiciis eos pulsantes, vt morem gererent eorum peruerse voluntati, nempe vel heresi eorum fauendo, vel cenobium eis pro gymnasio studii theologici³⁹ concedendo, ea tamen. ratione, vt ipsi, dimissis horis et re diuina, gymnasium visitarent, in breui, vt ipsi asseruerunt, doctissimi vere theologie doctores futuri (aut dei sanctorumque blasphematores, puto). Denique, cum neque hoc fratribus complaceret, miserunt, qui eis prohiberent sacram theologiam in cenobio nostro fratribus nostris legere. Supprimerunt igitur fratres in legendis sacris literis vocem, eorum malicie aliquo pacto cedentes, lectionem tamen optimam interim consueta hora frequentantes. Miserunt autem sepiissime,

a) corrig. *nocturne* (A. M.).

b) indskyd *lapidibus*.

c) *Rettet for aquilorem*.

qui eos obseruarent, ne quo pacto sacras lectiones vel conciones in loco nostro haberent. Intrauerunt autem quodam die post meridiem ad fratres in refectorio eorum congregatos, rogantes, an fidem ipsorum Lutheranorum amplecti et lectionem ac concionem audire vellent. Questiones igitur facte ad quemlibet singulatim. Porro omnes fratres negauerunt, asserentes se nullo pacto aliam doctrinam amplexuros quam eam, que hactenus audissent, et eorum institutorem et sacre scripture lectorem satis docte (sic), que ad sacrarum literarum intellectum attinerent, eos docere. Proconsule autem *Georgio monetario* suorum lectorum commendante lectionem et concionem, respondit frater *Gabriel* guardianus, parumper motus ex vulpini hominis verbis, eorum concionatores et lectores spurcam ducere vitam. Quid (inquit *Monetarius*) ais? Est matrimonialis status spurca? Respondit guardianus sese excusando, quod non appellasset matrimonii statum spurcam; proconsul vero contrarium ei impropertavit. Respondit vero frater *Iacobus* viceguardianus illis litigantibus: Pater guardiane, si eorum matrimonia spurcam dixisti vitam, verum locutus es; noli negare! Nos ita rem habere, facile probabimus. Commotus igitur hiis verbis *Franciscus* apostata et hereticus⁴⁰, ita ira efferbuit, vt neque labia neque os a tremore tenere posset. Respondit itaque in furore suo, omnia vota nostra impia esse. Cui e diuerso respondit frater *Iacobus*, iudicium apostatarum non valere de votis. Recesserunt igitur multis vltro citroque habitis verbis. Tandem vero in 4ta post pascha ebdomada⁴¹, nimia inuidia ferme vsque ad furorem agitati, quodam die, circiter horam octauam, multi ciuium ad cenobium nostrum confluxerunt, guardiano rem diuinam in vestiario faciente. Jussit igitur viceguardianus frater *Iacobus* promo, fratri nimirum *Iacobo Ioannis*, omnia ostia robustis ocludere obstaculis; quod tamen facere omisit vel neglexit. Intrauere ergo per ostium

a curia seruorum, ad quos guardianus egressus, fratribus in dormitorio remanentibus. Sperauit enim se lenibus verbis eorum feroces delenturum animos. Cum autem ad eos in refectorium intrasset, tantis eum affecere iniuriis et molestauere importunis clamoribus, vt omnes e uestigio conuocaturus fratres dormitorio ascenderet. Ceterum cum patrem viceguardianum suum ad eos descendere nollet, dixit, se quam libentissime in cella remansurum. Ad quod fratres respondentes dixerunt: Si ipse nobiscum egressus non fuerit, nullus illuc egredietur. Exierunt igitur fratres omnes ad eos in refectorium, ferocissimis congregatos animis et vltibus. Congregatis igitur sic fratribus proposuerunt voluntatem suam, nimirum quod monasterio actutum (sic) cederent, vel eorum fidem reciperent. Porro fratribus vtrumque negantibus, remanserunt cum eisdem vsque ad prandii tempus, nunc blandientes, nunc comminantes, nulla tamen regie iussionis vel admissionis ostendentes testimonia, quod possent eos de cenobio fugare⁴². Quare constanter fratres sic se egressuros negauerunt. Auferebant igitur a cellario et coco clauis penus cereuisiarii et coquine, potum cibumque affatim afferentes. Prandio vero finito longam in contumeliam fratrum cantauerunt odam⁴³, quo finito^{a)} et fratribus egredi nolentibus, proconsules omnes, uno dempto, egressi sunt. Porro ille proconsul, nempe *Ioannes Fynbo*, qui remanserat cum multis nebulonibus fratres expulsurus, cepit exigere multis modis a guardiano clauis monasterii. Quo non consentiente, vesperaque ingruente, dixerunt, fratres neutiquam e refectorio illa nocte egressuros, nisi eorum accederent voluntati. Remanserunt ergo fratres omnes illa in refectorio nocte, in pauimento cubantes. Quidam autem antiquus frater, *Laurentius Iacobi*, ferme tribulationibus vsque ad mortem fatigatus, habuit exeundi in dormitorio potestatem ea ratione, vt de accedenda eorum sententia

a) corrig. qua finita?

in crastinum deliberaret. Ceterum cum fratres in refectorio inclusissent, ipsi custodes fratrum, nimirum ciues illic a proconsulibus collocati, sese per totam noctem p^otu fratrum ingurgitarunt, cantantes et saltantes per dormitorium et chorum, campanam assidue pulsantes, festa Bacchanalia solenniter celebrarunt; qualibet autem noctis hora ostium refectorii aperientes, eos visuri, an effugissent per fenestras, intrauerunt. Mane vero facto ad locum secrete necessitatis egressum vix impetrare poterant, egressos autem tres vel 4^{or} eos obseruaturi vsque ad loci secrete necessitatis foramina subsecuti sunt. Reducentes vero ipsos ianuam vsque ad aduentum proconsulum occluserunt. Qui circiter horam meridianam aduenientes, lectores suos refectorio fratrum, eosdem fratres ad fidem Lutheranice factionis conuersuros, ne dicam peruersuros, introduxerunt. Cum autem duas finissent circiter horam meridianam lectiones, et fratribus suam heresim persuadere non potuissent, vi eos e monasterio suo extraxerunt⁴⁴; cuilibet vero eorum vestimenta lecti sui et peluim e cella allata dederunt. Cum autem per cimiterium egressuri essent, guardianum fratrem *Gabrielem Pauli* et fratrem *Bernardum Pauli*, 2^m viceguardianum, a fratribus ad carcerem traxerunt, quia literas foundationis loci eis tradere noluerunt, utpote quas ante alio conseruandas miserant. Fratres autem exeuntes *Lundiam* petierunt. Ipsi vero eodem die a carceribus absoluti fuerunt, ea ratione, vt lectionem eorum hereticam visitarent. Quod guardianus prefatus acceptans, iam seductus est, et vestem sue religionis post annum abiecit. Cuius deus optimus maximus ob immensam misericordiam suam misereatur^a), cui sit honor et gloria ob hec beneficia ceteraque nobis et omnibus singulisque creaturis suis ab exordio creaturarum vsque in hanc horam collata et pro omnibus et singulis donis, nobis et eis vsque in sempiternum conferendis. Amen.

a) Rettet for miseratur.

DE CONUENTU HAFFNENSI.

Huius conuentus expulsionis factio acta est eodem anno, quo expulsi fuerunt *Malmogenses*, immediate ante eos^{a)}, cuius historia, modus et processus inhumanissime expulsionis ac flebilissime profligationis in sequentibus inferius patebit⁴⁵.

(Herpaa følger nu i Haandskriftet en halv ubeskreven Side; tidligere flere rene Blade).

DE CONUENTU KOLLYNGENSI⁴⁶.

Anno ab incarnato mundi saluatore M. d. xxix. circa festum natiuitatis sanctissime genetricis virginis Marie, grassante ordinis nostri persecutione sub rege *Frederico*, christianissimi regis *Christierni* filio, cum iam dictus *Fredericus* rex, omnis religionis christiane aduersarius, nimirum heresi Lutherana corruptus, *Kollyngiam* venisset, instigantibus perpaucis dicte ciuitatis incolis Lutheranis, et quodam nobili viro *Hartwico Andree* cenobium nostrum desiderante, missi fuerunt nonnulli nobiles ex parte antedicti regis *Frederici* fratribus nostris illic inhabitantibus denunciaturi, quatinus monasterium egrederentur, alio migraturi, quia rex nollet diutius illic eos habere, misitque eis nonnullas pecunias, nimirum centum marcas, pro vie seu itineris expensis. Quas cum fratres nullo pacto recipere vellent, posuerunt eas in zenodochio cenobii nostri: que illic in crastinum immote remanserunt. Videns igitur rex, eos aquiescere voluntati eius nolle, neque munera eius accipere velle: misit, qui eos vi et iussione ipsius regis e cenobio expellerent. Obtulit etiam eis iam dictus rex calicem et ornamen sacerdotalis vestitus pro vna missa celebranda, que amore domino nostri Jesu Christi prorsus spreuerunt. Exierunt igitur, elemosinis corrogatis ceterisque

a) Rettet for *ante immediate eos*.

cenobii sui bonis ob fidem Christianam spoliati, nescientes, quo iter arriperent. Recepti autem sunt aliis in locis omnes illinc fugati, excepto vno fratre, *Martino* nomine, qui habitu^{a)} sue religionis deposito in cenobio remansit. In dicto vero loco antea multas sustinuerunt dicti fratres molestias ab hereticis *Kollyngensibus* et eorum concionatore, apostata de ordine fratrum predicatorum, de *Hareslegia* iam olim fugato &c.

DE CONUENTU ALBURGENSI⁴⁷.

Anno domini millesimo quingentesimo trigesimo persecutus fuit quidam petulans hereticus, filius domini *Magni Goe*, factoris^{b)} totius mali (qualis pater, talis et filius), nempe dominus castri Alburgensis, fratres minores conuentus eiusdem Alburgensis, *Absalon Giøe* nomine, qui diuersis viis cepit fratribus insidiari. Primo enim rogauit patrem guardianum, fratrem *Joannem Christierni*, vt ei copiam faceret frumenti ponendi in quodam monasterii nostri solarjo. Postmodum vero cepit paulatim alias cenobii domus occupare et victualia eis violenter auferre. Cum enim semel fratres potum non modicum decoquissent, essentque in sacra ede diuinam rem facturi, serui eius totum potum nuper decoctum seu braxatum in cellarium eius detulerunt; tandemque identidem fratres in tantam angustiam redegit, vt vix haberent angulum in cenobio, in quo requiescerent, quibus omni die maiores intulit molestias. Abstulit tandem baptillam de campana, ne pulsaretur ad conuocationem populi, circuitque cimiterium^{c)} cum seruis suis, erecto processions vexillo. Denique post innumeras molestias et derisiones fratres omnes vi expulit de cenobio. &c.

a) Rettet for *habitum*.

b) *fautor* (A. M.).

c) corr. *cemiterium* ?

DE CONUENTU RANDRUSIENSI.

Anno domino M. d. xxx., post innumera scandala fratrum et molestias hereticorum, cum *Magnus Giøe*, simul tutor et procurator^{a)} hereticorum et ipse hereticissimus, accepisset 3° literas a rege *Frederico* super expulsionem fratrum minorum de conuentu Randrusiensi, misit prefectum suum *Randrusiam*. Qui, intrans cenobium nostrum cum proconsule et prefecto vrbis, ostendebat literas regias⁴⁸, quibus continebatur, quomodo rex *Fredericus* loco *conuentus Flensburgensis* et in compensationem diutini seruitii, quod exhibuisset regie maiestati^{b)}). Quibus guardianus, nempe *Iaannes Iodoci*, respondebat, se nequaquam conuentum suum propter has literas relicturum. Cui illi: Non plus (inquiunt) curas regiam maiestatem? Quibus ille: Regie (inquit) maiestati debitam exhibiturus sum reuerentiam. Dixerunt igitur ei: Pete dilationem in aliquod tempus; quod et fecit. Statim concesserunt igitur eis dilationem vsque in dominicam sequentem, qua et eos hoc ordine expulerunt. Cum enim frater *Hennichinus* proditor audisset guardianum portario in ambitu dicentem, ne hora, qua superuenturus esset prefectus vrbis cum ceteris ad expellendum fratres, portam aperiret: exiuit ad prefectum vrbis, dicens ei, quod guardianus nollet ei apud portam loqui, sed in ecclesia apud cancellos. Veniens igitur prefectus vrbis et portam pulsans, misit eum frater *Clemens* portarius ad cancellos, vadens ad vocandum guardianum. Quibus interim aperuit cancellos frater *Hennichinus*. Qui cenobium ingressi et portario cum guardiano in ambitu

a) (Eller: *simultaneæ & protector heret. &c.*) -- *fautor et patronus* (A. M.) med Udeladelse af det foregaaende *simul*.

b) Her er noget udeladt eller glemt i Haandskriftet; men Mangelen vil i det Væsentlige være afhjulpen, naar her indskydes: *ei* (neml. Mogens Gjõe) *conuentum fratrum minorum Randrusiensium dedisset*.

obuiantes, postulauerunt guardianum, vt regiis literis iam satisfaceret. Quibus ille: Nequaquam (inquit) propter has literas monasterium nostrum relicturi sumus. Cui iratus prefectus, comminabatur ei, perinde ac regie maiestati rebelli, et cum^{a)} egredi vellet cum ceteris multis per cancellos introgressis, et portarius portam aperuisset: veniens proditor, frater *Hennichinus*: Noli prefecto^{b)} (inquit) sic exire! Si enim sic exieris^{c)}, cenobium hoc per annum non habebis. Cui prefectus obtemperans, ad guardianum regressus: Manebo (inquit) vobiscum hodie, ponens ollam meam hodie ad ignem cum olla vestra. Remansit igitur cum ceteris, et omnes denique inde expulit fratres, reseruans locum *Magno Gœe*. &c.

DE CONUENTU TRELEOBURGENSEI⁴⁰.

(Under denne Rubrik findes intet skrevet i Haandskriftet; men kun et heelt Blad ledigt).

DE CONUENTU KÖGENSI.

Historia expulsionis fratrum Kogensium breuissima. Anno domini M. d. xxx. post multa scandala, quorum maxima pars contigit occasione fratris *Laurentii Ioannis*, quondam pluries vicarii et ministri huius prouincie, ipsi fratres Kogenses, multum ab hereticis molestati et inopia victualium grauati, petierunt a ciuibus dilationem expulsionis sue, presente patre ministro, fratre *Ioanne Brwn*. Adiuuerunt igitur eos ciues ea ratione, vt lapso prefixo dilationis termino, nisi possent amplius adiuuari, recederent, ciuibus locum relinquentes: quod et tandem fecerunt⁶⁰, licet pater

a) Dette *cum* mangler i Haandskriftet, men er her indskudt som nödvendigt (ogsaa Arne Magnnsen retter dette Sted paa samme Maade).

b) Læs: *Noli, prefecte*, eller *Noli (prefecto inquit)*.

c) Rettet for *exierit*.

minister negauerit, sese non prefixisse eis huiusmodi terminum. Multis igitur commissis a guardiano et fratribus surreptionibus et fraudibus, conuentum relinquere coacti fuerunt^a).

DE CONUENTU HALMSTADENSI.

Modus expulsionis seu inuadendi conuentum Halmstadense hoc ordine, qui sequitur, factus est.

Anno domini M. d. xxxj. in octaua epiphanie domini^a venit quidam sacerdos, pessimus hereticus, *Ioannes, Hemmyngssdyng* cognomine, de *Falsterbo*, Lutheranusque peruersissimus, ad opidum Halmstadense, vocatus a ciuibus pro verbo (vtinam dei) seminando. Paucis elapsis diebus post eius aduentum ad prefatam ciuitatem Halmstadensem, congregauit idem magnam partem ciuium cum burgimagistris, intrauit ecclesiam fratrum, prandio facto, et publice audientibus cunctis assistentibus incriminatus^b) est fratres de tribus precipue, scilicet quod fratres essent fures spirituales, animarum interfectores, necnon populi simplicis deceptores, subdens, regulam fratrum minorum ex sacris literis minime comprobendam. Cui frater *Mathias Mathie*, tunc eiusdem conuentus guardianus, presente toto conuentu et populi multitudinis congregatione, respondens, dixit: Diui Pauli prohibitio est 2. Thimo. 2: Noli contendere verbis; ad nichil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium &c. Igitur cum te omni iuris ordine conspicio vacuum, puta, tu actor false criminationis cum sis, tu tibi testium et iudicis officium impudenter assumpsisti. Quare te tanquam calumniatorem et non iudicem nostrum refutans, appello autem contra te ad sedem archiepiscopalem et capitulum Lundense, vbi coram literatis viris me meosque a falsa calumpnia nobis imposita purgans, regulamque nostram

a) Her følger i Haandskriftet en ubeskreven Side.

b) Rettet for *incriminatus*.

apostolicam vereque euangelicam fore, luce clarius comprobabo. Deinde dominica Septuagesime⁶², in primo videlicet sermone de post facto, concionator, frater *Seuerinus Iacobi* nomine, qui interfectus fuit postea *Ystadie*⁶³ in illius conuentus Ystadensis fratrum profligatione: hic quidem frater de suggesto in sui sermonis fine declarauit, tria vota et precepta regule substantialia principaliaque ex euangelio Christi lucidius fore suscepta. Quod audiens ille antedictus hereticus *Ioannes Hymmyngssdyng*, pro tunc in presentiarum positus (ad capiendum predicatorem in sermone, ad modum scribe et pharisei Ihesum), indignatus statim commouit populum contra fratres, primo in ecclesia fratrum, finito sermone, et postea eadem hora in ecclesia parochiali asserens, se nunquam eis predicaturum, antequam fratres inuaderent et a predicatione missarumque celebratione cohiberent. Sed quia hora illa missarum officia actu celebrauerunt fratres, consilio aliquorum ciuium magis ratione vtentium promiserunt, illud se facturos eodem die post meridiem. Facto igitur prandio, predicta dominica 70me venerunt burgimagistri, consules et prefectus ciuitatis aliique multi de Lutheranorum secta, qui primo calices fratribus abstulerunt, deinde altaria omnia despoliauerunt, ac etiam libros chorales libralesque de bibliotheca deportauerunt ad sacristiam, et prefectus clauem pro sacristia accepit ac omnia ibidem inclusit. Necnon prohibitum est fratribus dehinc campanam pro horis canonicis pulsare. Hec omnia ciues propria auctoritate, sine omni superioris commissione, ad instinctum ipsius diabolici predicatoris Lutheranici, *Ioannis Hemmyngssdyng*, perfecerunt. Permissi tamen sunt fratres omnes in conuentu manere simul, donec commestibilia consumerentur. Sed ne, illis consumptis citius, omnes simul iuxta velle Lutheranorum conuentum desererent, dominus *Holgerus Greersson*⁶⁴, congregatis burgimagistris ac consulibus in conuentu fratrum,

impetrauit ab eis, vt sex precipue de fratribus in prefato conuentu remanerent, sub hiis tamen conditionibus, vt non celebrarent missas, nec verbum dei predicarent, nec ad terminos exirent conuentum, nec ad opidum sine licentia speciali burgimagistri, neminemque de populo in antiqua laudabili consuetudine contra factionem Lutheranicam confortarent, nec confessiones audirent. Sed quia vnus illorum sex predictorum fratrum (videlicet antedictus ffrater *Seuerinus Iacobi*) audiuit in 40ma confessiones duarum personarum, expulsus est cum ceteris. Alii vero fratres de conuentu expulsi sunt ac sibiipsis diuisi anno domini, vt supra, 1531, in ebdomada Letare⁵⁵.

Item notandum, quod litere testimoniales super conuersione fratrum ibidem habentur *Roskildis* cum sigillis guardiani et conuentus &c.

Item bona alienata seu recepta de prefato conuentu Halmstadensi, restituenda cum tempore promissa, sunt hec sequentia.

Primo *Gerardus Olai*, burgimagister opidi Halmstadensis, anno domini 1530. ante natale domini recepit violenter de conuentu prefato calicem deauratam, quem pater eius *Olaus Petri* partem^{a)} dedit conuentui, qui scriptus non erat in registro regali, quia mater eiusdem, tunc superuiuens, semper illum exigebat, si pro diuino cultu manere non posset, pro quo datus fuerat &c.

Item idem *Gerardus Olai* accepit vnam curiam, sitam circa cimiterium conuentus ad austrum, quam ffrater *Laurentius Byldtzmand*, guardianus existens, emi fecit pro centum sexaginta marcis. Istam predictam curiam voluit prefatus *Gerardus* habere in recompensam pro dimidia curia, quam diu ante legauit soror eius pro conuentu nostro Halmstadensi.

a) corrig. *partim* ?

Item prefectus ciuitatis Halmstadensis, *Nicolaus Scriptor*, accepit violenter ollam cupream siue electram de domo *Jon Styng*, sibi a guardiano impignoratam pro xv marcis. Erat autem prefata olla in valore plusquam xx marcarum; que non fuit scripta in registro propter defectum scribentium &c.

Item *Hans Bagge* accepit curiam sitam iuxta conuentum ad aquilonem, quam *Nicolaus Erici*, quondam ciuis Halmstadensis, legauit fratribus dimidiam partem tempore mortis sue, et aliam dimidiam post mortem vxoris sue; et ambo defuncti fuerunt ante ablationem conuentus. &c.

Item dominus *Holgerus Greersson*, alias *Wlffzand*, habuit ante recessum guardiani ffratris *Mathie Mathie* 4^{or} tyltter wobnskwdt, pro quibus conuentus nichil recepit. Item accommodauit restituenda pro tempore 1 stynghæ sawff, 1 skyrtt sawff oc 1 anden sawff som wor satt y en fyrekandt bwæ &c.

Item idem dominus *Holgerus* sub protectione sua ad instantiam guardiani, fratris *Mathie Mathie*, recepit capellam cum domuncula in *Skanoer*, quas conuentus Halmstadensis ibidem edificauit.

Item idem dominus *Holgerus* emit a prefato conuentu xx ligna, longitudinis xviii vlnarum; item iij tyltter oc 2 træe xiiij vlnarum; item iiii ligna xvij vlnarum; item 5 ligna xvj vlnarum; item 10 ligna xx vlnarum. Pro hiis omnibus receperunt fratres ad conuentum 4^{or} tunnas siliginis, 6 tunnas ordeï et 5 tunnas auene. Grana enim illo anno fuerunt in terra illa in carissimo foro. Item predictus dominus *Holgerus* diuisit fratribus expulsis circa 13 vel 14 marcas. Item domina ipsius *Holgeri Greersson*⁵⁶ habuit integrum horalogium paruum, promittens se velle remittere, si fratribus restitueretur conuentus.

Item ffrater *Zigerus* habuit vnum magnum puluinar ad instantiam domini *Holgeri*, quod ei concessit prefectus ciuitatis cum protestatione restituendi tempore suo.

Item idem frater *Zigerus* habuit *postillam Guillerini*.

Item Luteranicus concionator Halmstadensis, *Jasper* nomine, quondam ordinis frater, modo peruersissimus hereticus, habuit *concordantias maiores biblie* in pressura, quas eidem concessit prefectus ciuitatis, cum protestatione tamen restituendi tempore suo. Item idem *Jasper* habuit etiam puluinar longum de concessione eiusdem prefecti.

Hec de conuentu Halmstadensi.

DE CONUENTU YSTADENSI.

Historia ac modus inhumanissime ac flebilissima profligationis seu expulsionis fratrum minorum cenobii Ystadensis, anno domini 1532, in profesto annunciationis Christi-fere virginis gloriose Marie, a secta Luteranica facte. In sequentibus omnibus et singulis presens scriptum legentibus clare patebit, quam impie quamque inchristianissime acta fuit.

Primo notandum est, quod ante profligationem fratrum ciues Luteranici duas notabiles violentias fratribus fecerunt, non obstante appellatione ad maiestatem regiam et regni consilium a fratribus prius pluries facta. Prima nempe violentia fuit, quod secta Luteranica, diabolico et furibundo spiritu agitata ac inflata, ad monasterium nostrum venit et illud circumdedit, violenterque intrare cenobium conata fuit: quod etiam fecissent, nisi fratres portam et ecclesie valuas trabibus ac magnis lignis obfirmassent et personaliter resistantiam maximam fecissent. Attamen Lutherani prefati pluries asses de valuis confregerunt (et fractis ab eis sepibus) circa monasterium in curiam seruorum irruerunt. Introitum vero ad interiora monasterii (fratribus obluctantibus) non habuerunt; ob quam causam multa ac innumera conuitia obprobriaque auribus fratrum inculcauerunt, vocando eos homicidas, latrones, fures sanguisugos, necnon animarum interfectores &c. Aliam violentiam etiam fratribus fecerunt Lutherani predicti intrando monasterium et omnia bona

conuentus de nouo conscribendo absque alicuius commissione, quo tempore quidam *Seuerinus Ieipson* et alius cuius, *Inguarus* nomine, ianuas et seras in dormitorio frugerunt. Hec et plura alia conuicia facta sunt fratribus *Ystadensibus* ante eorum profligationem &c.

SEQUITUR BREVIS PROCESSUS IN CAUSA EXPULSIONIS.

Anno quo supra, videlicet 1532, in profesto annunciationis Christifere virginis gloriose Marie, finitis scilicet vesperis ac officiis diuinis, venit *Ioannes Hiortt* burgimaster⁵⁷ cum secta sua Lutheranica et magna parte ciuium cum maximo impetu ad portam monasterii, pulsantes et intrare volentes; vbi introitu eis negato, cucurrerunt ad cancellos ecclesie, non absque ingenti rabie et clamore^{a)}, qui cancellos apprehenderunt violenterque frangere vulerunt. Quo audito guardianus, videlicet frater *Andreas Bertoldi* nomine⁵⁸, cum aliquibus fratribus ad dictos cancellos velocius cucurrit eosque interrogauit, dicens, quare cum tali impetu et furore veniebant et quid volebant. Tunc omnes clamabant, se habere literas regales, vt fratres omnes deberent expelli, et monasterium deberet cum omnibus suis pertinenciis tradi in vsus pauperum et in hospitale⁵⁹; et petierunt introitum. Quo eisdem non concesso, vulerunt cenobium violenter intrare. Hoc audito, guardianus exigebat ab eis literas regales super huiusmodi profligatione, et casu, quo non posset audire huiusmodi literas, nullo modo vellet monasterium suum sic dimittere. Responderunt ciues, quod nullo modo vellent ostendere guardiano literas prefatas. Quibus dictis *Ioannes Hiortt* cum omnibus aliis ad portam conuentus venerunt et iterum guardianum vocauerunt. Quo ad portam ciuus cucurrente (sic) et interrogante, quid iterato vellent, respondit dictus *Ioannes Hiortt*, quod vellet cum paucis intrare monasterium et pacifice cum

a) Her bør maaskee indskydes eorum eller multorum ell. lign.

eo et fratribus suis loqui absque omni violentia et iniuria: quod etiam sub fide et honore, necnon sub priuatione omnium actuum legittimorum sponndit. Igitur sub tali cautione ac fide guardianus portam aperiri fecit. Qua aperta, prefatus *Ioannes Hiortt* cum omnibus sibi adherentibus furibunde irruerunt in cenobium et claues violenter rapuerunt a portario. Quo peracto *Seuerinus Leipson* exigebat a guardiano literas foundationis loci, claues cenobii et rationem de bonis in registro regali prius conscriptis. Tunc prefatus pater guardianus bis vel ter econuerso exigens literas regales super hoc sibi legi poposcit: tandem scriptor ciuitatis, *Seuerinus* nomine, extraxit frustrum papiri absque sigillo et legebat coram predicto guardiano et eius fratribus articulos et causas, quare deberent profligari. Primo quod ffratres non predicassent sacrosanctum euangelium. 2° quod omnes ciues desiderassent fratres profligari. 3° quod ffratres non habuerunt necessaria vite. Quibus lectis et auditis, guardianus interrogauit *Nicolaum Wynther* burgimagistrum⁶⁰ et omnes consules, vtrum fratres aliud eis predicassent, quam sanctum euangelium Christi et sacram scripturam. Quibus respondentibus, quod ffratres rite et catholice eis predicassent et cum hoc laudabiliter apud eos conuersati fuissent, et quod nullo modo (inquiunt) desideramus nos expulsionem fratrum (Luteranis econuerso dicentibus). Vnde magna controuersia inter ciues iuicem orta fuit. Tunc, silentio habito, guardianus appellauit ad regiam maiestatem et consilium regni, super hiis falsis narrationibus responsurus, et dixit, quod false domino regi hec narrassent. Quo dicto antedictus *Seuerinus Leipson* cum magno impetu cucurrit ad guardianum et claues ipsius violenter ab eo rapuit. Quo a fratribus viso, omnes fratres cucurrerunt, quidam ad chorum, quidam ad dormitorium; quos ciues violenter de cellis expulerunt, traxerunt et securibus suis percusserunt. Quidam vero frater, *Seuerinus*

Jacobi nomine⁶¹, in descensu de dormitorio eum pluries in terram violenter prostrauerunt et pedibus conculcauerunt, ac in ambitu eundem ad parietes inhumanissime trucidauerunt ac per brachia eiusdem, tanquam vile cadauer, per ambitum extraxerunt. Qui sic viliter extractus dixit fratribus suis: Vere dico vobis, fratres, quod mortem meam sentio in manibus ex verberibus et trucidationibus michi illatis. Ita malum est michi, quod vix respirare possum. Aliquibus diebus elapsis iuit frater predictus ad lectum, et grauissime infirmari cepit, ita quod indies non modicum sanguinem euomit, sic quod multociens ex hoc in terram siucopando cecidit. Item in extremis illius fratris *Seuerini* veniebant *Algwld Nielson* proconsul, *Magnus Ioannis*, *Tycho Laurentii*, *Tuo sutor* et *Petrus Olau* ad predictum fratrem *Seuerinum*, qui dixit eis: O charissimi viri et amici! Videte, quomodo vestri conciuues me inchristianissime tractauerunt! Specialiter *Petrus Nicolai*, *Olauus Mallere*, *Laurentius Bønder* et alii quam plurimi, quorum nomina ignoro, ita me percusserunt, quod mortem penitus euadere non possum. Postremo venit ad prenomiatum fratrem *Seuerinum* prefectus ciuitatis, videlicet *Petrus Mathie*, cum nonnullis aliis ciuibus, interrogantes ipsum, vtrum conquerebatur de aliquibus super morte sua, casu quo mortem euadere tunc non posset. Respondit eis frater *Seuerinus*, dicens: Scitote, quod si mansissem in monasterio meo, tunc non habuissem hanc infirmitatem debilitatemque, quam modo patior. Attamen nullam inuidiam aut rancorem habeo ad illos, qui me ita inhumaniter tractauerunt, sed libentissime amore Christi Ihesu, qui plura pro me sustinere dignatus est, indulgeo eis. Sufficit (inquit) michi pena, quam nunc habeo in corpore, vt de ea cogitem, sed iudicium eorum, qui me ita crudelissime tractauerunt et percusserunt, relinquo iusto iudici, qui omnia iuste est iudicaturus. Nolo autem verba mea ita formare, vt irregularitatem incurram, si super-

uixero, quamvis non spero me superuicturum. Item venerunt postea duo ex predictis personis seu viris ad fratrem *Seuerinum*, qui eum percusserunt, se recognoscentes veniamque ab eo postulantes, quod et obtinuerunt. Ceteri autem eius percussores in sua pristina obstinata malicia permanentes et non veniam petere curantes. Item plures et quasi omnes alios fratres predicti ciues trucidauerunt et ad terram, velut agnos a lupis, prostrantes percusserunt cum securibus, et tanquam vilissima cadauera eos per brachia a cenobio extraxerunt; et ita crudeliter ac inhumaniter, quod si Iudeus aut paganus tale factum miserabileque spectaculum vidisset, credo firmissime, quod a lachrimis se continere non posset. Vnde stipendiarii seu rutheri regis, qui predicta viderunt, cum dolore maximo suspirioque cordis humanaque compassione dicentes: O quam crudeles et inhumani ciues sunt in hac ciuitate! Et: O, quam immitis populus est in ista terra Daciana! In patria autem (inquiunt) nostra, vbi profligati fuerunt religiosi, non eos ita percusserunt aut tractauerunt; imo eisdem in vestibus, pecuniis aliisque vite necessariis prouiderunt. Talia et plura alia prefati stipendiarii fratribus compatiendo dixerunt. Item *Nicolaus Wynther* burgimagister ac plures alii boni homines multum fratribus compatiendo sunt lachrimati. Item alii duo fratres post profligationem, videlicet frater *Thomas* et frater *Christophorus* sacerdotes, paucis diebus elapsis diem clausere extremum. Sed vtrum ex verberibus aut percussioibus habitis a maledicis Lutheranis, vel non, hoc relinquatur iusto iudici, qui omnia clare nouit. Item in sacro pascali tempore⁶², quo omnes veri Christiani, annos discretionis habentes, solent et tenentur altissimum recipere sacramentum, fratres non potuerunt illud venerabile dignissimum sacramentum suscipere, etiam sub clausis ianuis diuinum officium celebrare, hoc Luteranis omnino prohibentibus, ac si fratres essent pagani, excommunicati aut interdicti

Item guardianum, videlicet fratrem *Andream Bertoldi*, captiuum tenentes per ebdomades octo, eumque sustentantes pane tribulationis et angustie potu; panem vero materialem, vnde ab eis sustentaretur, minime habuit, nec etiam micam vnam, quod nunquam fit etiam malefactoribus captis et suspendendis aut rotandis. Vnde oportuit eum ire ad honos Christianos mendicando vite necessaria, et hoc sub fidei iussoribus, ne ab eis recederet. &c. Et licet predictus bonus pater guardianus et sui fratres reliquerunt bona victualia in monasterio tempore profligationis, nichil tamen pro victu inde habere potuerunt. Hec et plura alia fratres Ystadenses tempore sue expulsionis ab impiissimis Luteranis sustinuerunt, quod prefatus pater, frater *Andreas Bertoldi*, eiusdem monasterii guardianus, retulit michi, fratri *Erasmio Olai*, in bona fide et conscientia sua, protestabatur verbo et scripto, iurabatque, super hoc deum altissimum inuocando, prescripta verissime contigisse &c.

DE CONUENTU NESTUEDENSI.

Historia seu modus expulsionis fratrum illius cenobii Nestuedensis anno domini M. d. xxxij, nempe altera die assumptionis gloriosissime virginis Marie, occasione et ordine, qui sequitur. Comminatus enim fuerat sepiissime impiissimus ille hereticus dominus *Magnus Gøe*, diaboli et seruus et miles, se illius loci fratres expulsurum, vtpote cuius auus ibidem et vxor sepulti fuerant, aausque calicem illic pro anime sue refrigerio obtulerat, quem et fratribus expulsis abstulit. Primo ipse *Magnus Gøe* curauerat illuc Luteranos concionatores introducendos et contra fratres clamare fecerat. Quod cum iuuare non posset, misit illuc quosdam ordinis nostri apostatas, nempe *Ioannem Køgensem* et fratrem *Nicolaum Christierni*, insignes nebulones, qui fratris *Erasmii Olai*, ibidem tunc lectoris et fidei propugnatoris⁶³, concionem obseruarent. Quod cum

fecissent, quosdam ex concione eius notarunt articulos vtpote minus veros, vt ipsis visum erat, licet falso, quos ad *Magni* aures detulerunt. Misit igitur *Magnus* ille *Gœe*, hac occasione habita, prohibens ipsum fratrem *Erasmum* ceterosque concionandi munus, donec coram sua strenuitate venisset illos articulos defensurus. Sumpsit igitur dictus frater *Erasmus* reuerendi patris ministri socium, videlicet fratrem *Iacobum Ioannis*⁶⁴, secum, pergens cum eo *Haffniam* ad concilium regni, ipsos predictos articulos defensurus. Qui, introgressi in concilium, legentes omnes illos articulos lingua Danica, qui statim ab vniuersis et laicis et clericis concilii regni fuerunt perinde atque christianissimi approbati, non sine lachrimis multorum, timentium vindictam dei super se venturam, quod tales articuli in dubium verterentur. Sumpsit igitur *Tycho Krabbe* articulos iam approbatos coram regia maiestate presentandos, quos vt vidit rex, e uestigio *Magno Gœe* examinandos tradidit, qui statim, aduocans duos vel tres Lutheranos, fecit predictos articulos examinari. Quibus examinatis et eorum ceco iudicio dampnatis, scripsit *Magnus* occulte *Nestuediam*, predictos articulos a concilio regni approbatos esse hereticos, scribique ad hos probationes valde friuolas fecit, quas habent, vt reor, adhuc proconsules. His itaque gestis reuersi sunt prefati duo fratres *Nestuediam*. Porro postea fratrem *Iacobum*, socium suum, reuerendo patre ministro ad se vocante, superuenit frater *Ioannes Nyborg*, viceguardianus *Nestuedensis*, *Roskildiam*, sumptoque patre ministro perrexit iterato *Nestuediam*, vbi per literas regias⁶⁵ fratres in presentia reuerendi patris ministri expulsi fuerunt, omnibus elemosinis expoliati. &c.

DE CONUENTU KALUNDEBURGENSI.

Historia et processus expulsionis fratrum Kalundeburgensium, anno domini M.d.xxxij, circa festum exaltationis sancte crucis. Cum Magnus Gøe, homo impiissimus et hereticus, comminatus pluries fuisset fratribus Kalundeburgianis, quod eos de cenobio expelleret, remque alieno negotio fieri vellet, et ciues illius ciuitatis id facere nollent: mandauit igitur castris prefecto, quatinus, ipso recedente Luciam versus, omnes fratres de cenobio exire preciperet; quod continuo fecit. Erat enim frater *Melchior*, guardianus ipsius monasterii, confederatus eidem, vtpote cuius heresi fauebat, et idcirco ei parum restitit. Siquidem ipse, vt condictum erat inter ipsum et *Magnum Gøe*, remansit, vrbis illius Kalundeburgensis concionator futurus et hereticus: quod et iam factum cernimus &c.

DE CONUENTU HORSNENSI.

Huius monasterii fratrum profligationis processus. Post multa et innumera conuicia obprobriaque auribus fratrum a maledicis Lutheranis ad longum tempus ante eorum expulsionem de cenobio inflicta et inculcata⁶⁶, tandem cum dictus ille *Magnum Gøe*, omnium bene viuientium persecutor, pluries ciues Horsnenses Lutheranos instigasset, quatinus fratres nostros de cenobio expellerent: quo^a) ipsi sepenumero tentauerunt eos, vt voluntarie resignarent eis prefatum conuentum, et propinarent singulis fratribus honestam propinam ac debitam prouisionem; sed semper in cassum laborauerunt, semperque negatiuum reportauere responsum. Et cum nullo pacto possent fratres blandiciis aut minis expellere propter defensionem *Mandropp Holck*, qui habebat ius foundationis illius cenobii⁶⁷ et multum fratribus fauebat: demum, concilio

a) corrig. *quoque?* (eller læs *ipsi quoque?*)

habito^{a)} cum impiissimo domino antedicto *Magno Gœe*, qui suasit predictis ciuibus, vt adirent regiam maiestatem, ferentes ei monstrancia et calices ecclesiarum vrbis Horsnensis, vt eis cenobium nostrum venderet: quod et factum fuit. Vnde duo predictorum Horsnensium ciuium, videlicet burgimagister *Lass Iensson* cum alio ad regiam maiestatem in *Gotteropp* commorantem perrexerunt, et impetrauerunt literas super cenobium fratrum, vt sui iuris de cetero permaneret⁶⁸. Que litere regie maiestatis coram fratribus in conuentum in vnum congregatis lecte fuerunt ipso die sancte *Barbare* virginis et martiris; ex quibus innotuerunt predictis fratribus, plura et innumera falsa crimina fuisse narrata coram regia maiestate⁶⁹. Quibus literis lectis et induciis pro responsione danda receptis, de consilio omnium fratrum diffinitum taliter respondere: In primis (inquiunt) protestamur nos omnino innoxios querimoniis regie maiestati propositis, vt litere eiusdem regie maiestatis sonant, nec ob has causas aliquatenus velle cenobium nostrum deserere. Sed vrgente principis iussione et compellentibus literis eiusdem regie maiestatis, fatemur ex obedientia, tanquam aduene et peregrini, magis velle cedere quam in contrarium appellare, de grauaminis releuatione desperati propter amicorum paucitatem negotium fauorabiliter apud prefatam maiestatem regiam valentium promouere. Tandem ipso die diui *Thome* martiris⁷⁰, de *Cantuaria* episcopi, omnibus elemosinis a fratribus ablati, omnes predicti fratres eiusdem conuentus *Horsnensis* vna eademque hora a suo monasterio inhumaniter confusibiliterque sine omni iusticia et ratione sunt expulsi anno et die quo supra.

Explicit qualiscunque modus et ordo in causa proffigationis fratrum *Minoritarum* prouincie *Danice*.

a) *Consilio habito* synes at være en *Skrivfejl* for *consilium habuerunt*.

ANMÆRKNINGER.

1. I Beretningen om Nestved Kloster (ovenf. S. 264.) fortælles der om Danmarks mægtigste Adelsmand paa den Tid, Rigshovmesteren Mogens Gjõe, hvorledes han fratog de fordrevne Nestvedske Graabrödre en Kalk, som en af hans Forfædre havde skjenket til Klosteret, og det er sandsynligt nok, at flere af Adelen have frataget Tiggerklostrene lignende Gaver af deres Forfædre, af hvilke mange havde faaet deres sidste Hivlested i Graabrödrenes Kirker. Folk af borgerlig Stand gjorde det samme¹). Neppe sigter dog Kröniken paa dette Sted til Tilfælde af dette Slags, men snarere til Borttagelsen af Klostrenes samtlige Lösöre og Kirkesmykker, foretagen efter kongelig Befaling af de kongelige Lehnsmænd, hvormed der uden Tvivl er gjort en Begyndelse i Aaret 1529. I September Maaned i dette Aar var der nemlig forfattet Fortegnelse over Vejle Klosters (af Dominicaner-Ordenen) Husgeraad, Klenodier og Kirkesmykker²); og det er ikke usandsynligt, at det samme omtrent samtidig er skeet i Graabrödreklostrene i Randers og Viborg, eftersom de to sidst-

¹) En Borgemester i Halmstad fratog i Aaret 1530 Klosteret der en forgyldt Kalk, som hans Fader tildeels havde skjenket det; s. ovenf. S. 357.

²) Denne Fortegnelse, som findes i Register over alle Lande Nr. 2, B. p. 102, er vel udateret; men da den findes indført mellem to Breve af 11. September 1529, kan den ikke være forfattet senere end disse. Den lyder saaledes:

Thette efftherne inuentarium, sölluff oc godtz
war wdi Veylle. closter, ther Jens Huass thètt
annahede.

Primo eet monstrandtz, item eet söllff korss, item viij kaloke, item eett padtz, item eet brödett helligdoms kar, item xij par messereder, onde og gode, aff siilcke, oc ther till nogen faa daglige brödenne messe kleder, item een brygge pande, item iij ölkar, onde oc gode, item eet brande iern, item x kaaber gryder, onde oc gode, item iij kiellde (Kjedler), onde og gode.

nævnte Klosters Sölvklenodier ere blevne Kongen overantvordede paa samme Tid som det förstnævntes, allerede den 27. Februar 1530. Dette sees af det i Register over alle Lande (Nr. 2, B. p. 110) indførte Udtog af en Qvittering til Jens Hvas¹⁾, som lyder saaledes:

Jens Huass ffeck quitantze paa nogett sölluff, som handt aff myn herris befaling annamett haffde aff nogre closter wdi Iuttlandt, som er först aff Graabrödre closter wdi Randers femhvdrede ellewe lodth eet qwiintyn sölluff, item aff Graabrödre closter i Wiborg eet hvdrett tiwge hallffempthe lodt sölluff, item aff Sworthebrödre closter wdi Weygle fyrehundrett fyresindztiwge otthe lodt sölluff; oc er swmma paa for^{ne} sölluff eet twsindt, eet hvdrett tiwge iii½ lodt, eet qwiintyn. Cum clausulis consuetis. Datum Gottrop, dominica proxima post Mathie apostoli, aar &c. Mdxxx.

Ad mandatum regie maiestatis proprium.

Halmstads Klosters Ejendele ere efter kongelig Befaling blevne opskrevne i det seneste i Aaret 1530 (s. ovenf. S. 357. 358.), og i det mindste Klenodierne i Graabrödreklostrene i Nykjöbing paa Falster og Nysted paa Lolland maae være skrevne i det seneste Aar 1531; hvilket kan sees af det ovennævnte Register over alle Lande, hvor man finder følgende:

(S. 277.) Jørgen von der Wisk feck quitantze, att handt effther k. M^{tes} myndelig befaling haffde forskickett

¹⁾ Denne Adelsmand, som ejede Kaas (i Salling; jfr. Kolderup-Rosenvinges Samling af gl. Domme I. 43.) blev i Kong Frederik I's og i Begyndelsen af Christian den III's Regjeringstid betroet adskillige offentlige Hverv. 1537 blev han henrettet for Deelagtighed i Skipper Clements Oprör, hvori han dog kun nödtvungen havde taget Deel, efterat Oprörerne havde afbrændt hans Gaard. En kongelig Befaling om at forskaane hans Liv kom först tilstede efter Henrettelsen. See Hvitfeldt, K. Christian III's Hist. Fol. Lij.

till hans naade oc ladett hans naade selffuer till haande antworde fyre forgyllthe kalcke aff sølff og fyre forgyllthe pathener og tree smaa hwiide sølff skeer, huilckett for^{ne} sølluff een mwneck wdi Graabrødre closter wdi Nye-stedt haffde stollett ther aff closterett oc graffuet thett neder wdi iorden, siiden wor leensmandt paa Aaleholm haffde paa wore wegne ladett bescriffue paa register huess klenodie som ther wdi closterett tillforn war. Cum illa clausula consueta. Datum Gottrop, myttfaste søndag (o: 19. Martii) aar &c. Mdxxxj.

Dominus rex per se.

(s. 279.) Her Holger Rosenkrandt, ridder, ffeck quitantze for tree forgyllthe kalke oc disker og tree smaa sølffskeer, som hand feck wdi Graabrødre closter wdi Nyekiøping paa Fallster. Datum Otthensse, vigilia natiuitatis Ioannis baptiste (23. Junii) aar &c. Mdxxxi.

Relator Anders Røllick.

2. De Graabrødreklostre, hvorfra Mogens Gjõe ifølge vor Krønike har ladet Munkene fordrive, ere: Flensborg, 1528; Randers, 1530; Nestved, 1532, og Kallundborg, ligeledes 1532. Vil man hertil lægge Aalborg Graabrødrekloster, hvorfra dog ikke Mogens Gjõe selv, men hans Søn Axel Gjõe fordrev Munkene i Aaret 1530; saa kunde Hr. Mogens Gjõe dog ikke för i Aaret 1530 siges at have fordrevet Graabrødrene fra flere af deres Klostre. Krönikens Fortale kan fölgelig ikke antages at være skreven förend i Aaret 1530.

3. Den Hr. Wolfgang, Ridder, der her nævnes som Embedsmand qaa Flensborg Slot, er Kong Frederik I's Cantsler for Hertugdømmerne, Wolfgang Utenhof. Han nævnes forresten ikke i den i Danske Atlas (VII. 403—405.) meddeelte Fortegnelse over Amtmændene i Flensborg Amt; hvorimod Wulf Pogwisch den yngre der anföres som Amtmand i Aaret 1528.

4. Imod Krönikens Beretning, at Graabrödrene bleve udjagede af deres Kloster i Flensborg Trinitatis Söndag (7de Junii) 1528, strider en Efterretning i Pontoppidans Annaler (II. 895—96.), ifölge hvilken 9 af Munkene skulle være forblevne i Klosteret indtil A. 1536. Hvorledes det forholder sig hermed, seer jeg mig ikke istand til at afgjøre, da Pontoppidans Kilde (han paa-beraaber sig et Manuscript) er mig ubekjendt; men jeg frygter dog for, at Pontoppidan har misforstaaet sin Kilde. Det er i det mindste ikke meget rimeligt, at Mogens Gjõe, hvem Kongen — vistnok allerede i Aaret 1528 — maa have skjenket Graabrödreklostret i Flensborg (s. Kröniken, ovenf. S. 353), skulde have ladet saa mange Munke beholde deres Ophold i Klosteret. Kongen tilbyttede sig igjen dette Kloster af Mogens Gjõe (s. Kröniken, a. St.), der fik Randers Kloster istedenfor det, og skjenkede det den 18. Maj 1530 til Flensborg By til et Hospital¹).

5. Saa vist som det er, at en nöje Prövelse af vor Krönikes Tidsangivelser vil overbevise os om, at de i det hele taget ere fuldkommen nöjagtige: saa vist er det ogsaa, at det Aarstal, hvormed Beretningen om det Viborgske Kloster begynder, er urigtigt; og det hvad enten man antager, at Kröniken blot vil sige, at Hans Tausen i Aaret 1527 begyndte sin kjetterske Prædiken i det Viborgske Johanniterkloster, eller at den tillige henfører hans Ankomst til Viborg til det nysnævnte Aar. Thi saameget kan dog ansees som en uomtvistelig Kjendsgjerning, at Tausen har prædiket i Viborg inden han, d. 23. October 1526, fik Kong Frederik den Förstes Beskjermelsesbrev, hvorved tillige blev givet ham Tilladelse og Befaling til at prædike i Viborg²).

¹) Kongens Gavebrev er trykt i *Corpus statutor. Slesvicens.* II. 782—83 og i Pontoppidans *Annal. eccles.* II. 854.

²) At Tausens Ankomst til Viborg rimeligviis allerede har
(24°)

Men det, Kröniken fortæller om Tausens Ankomst til Viborg og hans Prædiken i det derværende Johanniterkloster, bør sammenholdes den Beretning om Tausens Virken for Reformationens Indførelse i Viborg, som Morten Hvas, der var Sognepræst til Sortebrødre Kirke i Viborg i Aarene 1542—1577, engang i Aaret 1576 mundtlig meddeelte Kanniken Jens Bloch i Viborg, og som af denne meddeelttes den daværende Rector (siden Biskop) P. Hegelund i Ribe i et Brev, som er dateret den 19de Juni 1576. Dette Brev har jeg vel allerede för udgivet (i *Annaler for Oldkdhd.* 1847, S. 95—99), men finder det dog passende at optage det her, især da det nu kan meddeles efter en Afskrift¹⁾, der i flere Henseender staaer over den *Terpagerske*²⁾, hvorefter det første Gang er aftrykt. Det lyder saaledes:

JHS. Die 25. Martii allatæ sunt literæ tuæ, domine magister *Petre*, amice et frater colende, in quibus inter cætera a me petis *vitam Tausani*, piæ memoriæ, apud nos transactam, ad te perscribi. Et licet nihil magis mihi in votis fuerit, quam ocysime tuæ voluntati paruisse,

fundet Sted engang i første Halvdeel af Aaret 1525, og at han uden Tvivl har prædiket i det Viborgske Johanniterklosters Kirke allerede i Tiden mellem 1ste Maj og 30te September samme Aar: troer jeg andensteds at have godtgjort (*Annaler for Oldkyndhd.* og *Hist.* 1847, S. 106—12, jfr. S. 117—18) og maa her nøjes med at henvise dertil.

¹⁾ Paa det store kongelige Bibliothek (*Thottske Saml.* Nr. 326. 4.). Denne Afskrift, der er skreven med en mig ubekjendt Haand, er vel yngre end *Terpagers*, men nedstammer dog ikke fra denne. Den findes i en Pakke med Afskrifter af nogle af Tausens Skrifter.

²⁾ Om denne see *Annal. f. Oldkdh.* 1847, S. 93—95. Skjönt den i det Hele taget staaer under Afskriften paa det kongl. Bibliothek, har den dog enkelte Læsemaader, der fortjene at tages i Betragtning ved Siden af afvigende Læsemaader i den anden. De ville her findes optagne i Anmærkninger under Texten, mærkede med Bogstavet *T.*

cum inter conjunctissimos amicos ob veterem ut et novam necessitudinem te habeam, fraternoque complectar animo: partim tamen tabellarii vanitate, juxta fidem datam non reversi, partim rei difficultate huc usque remoratus sum, quo minus vel tuæ petitioni vel meo desiderio satisfecerim. Nam auditis complurium senum narrationibus, nulla mihi domini *Martini Hvass* verisimilior est visa: eam itaque, ut ab ipso accepi, subjungam.

Anni sunt 51, ex quo *Angvordschovia* huc venit *Tausanus*¹⁾, emissus ab ejus loci Priore²⁾ ad magistrum *Petrum*, Cruciferorum ordini præpositum³⁾, ut hic pro sua fæcundia et, quo putabatur aliis præcellere, ingenii acumine, *Tausanum*, Lutheri doctrina imbutum, vel ad sanio rem mentem revocaret, vel ita silentium ei imponeret, ne postea conceptam doctrinam profiteri auderet.

In hoc Cruciferorum monasterio cum menses aliquot vixisset, in ejusdem magistri *Petri* amicitiam ita se insinuavit, ut ipsi concederet singulis diebus dominicis, vespertinis sacris finitis, concionem exhibere. Ad eam copiosa civium et promiscuæ multitudinis turba advolavit, ut magistrum *Petrum* tandem facti pœniteret et cum aliis deliberare inciperet, quomodo inexpectato præsentis et instanti malo occurreret.

Tausanus itaque præpositi animum a se abalienatum videns, sub finem concionis quodam die in quanto periculo

¹⁾ Da dette Brev er dateret 19. Juni 1576, kan det ansees for afgjort, at Tausens Ankomst til Viborg her er henført til Aaret 1525.

²⁾ Prior i Antvorskov var i det seneste fra Aar 1507 af (Larsen de comitiis et senatu regni Dan. p. 13. not^{us}) Eskild Thomsen, som døde 1538. Han var Magister og havde studeret udenlands (immatriculeret ved Universitetet i Rostok 1491), og maa altsaa henregnes til den Tid's Lærde.

³⁾ Magister Peder Jensen, Prior i St. Hans Kloster eller Johanniterklosteret i Viborg.

versaretur, exponens, petiit, ut, si auditores animadverterent aliquos ad se redire fructus ex ejus concionibus, dispicerent deinceps, ut in tutiorem locum reciperetur.

Tum, licet plurimi cives id officii cum vitæ discriminē libenter ipsi præstitissent, in ædes domini *Petri Tranii* proconsulis¹⁾ commigravit, ejus cum auctoritate tum amicorum copia ratus se munitiorem fore.

Circa id temporis advenit magister *Georgius*²⁾, Fionensis postea superintendens, *Tausano* familiaris et fidissimus Achates. Cumque nullus pateret exhibendæ concionis locus, egerunt cum magistro *Jacobo Sköningo*, scholæ rectore, ut templum³⁾ *divi Johannis*, ratione officii ipsi assignatum, admitterentur. Is quidem optimæ eorum voluntati libentissime acquievit; sed tanta affluxit multitudo, ut ne hoc satis esset capax. Populum itaque in cœmeterio stantem e scala adhuc manente et iter in turrim⁴⁾ ascendentibus præhente, ut prius, docuit. Hæc

¹⁾ in ædes *fratris Petri Tranii proconsulis T.* — Textens Læsemaade er dog nok den rette; thi omendskjændt han ikke i Topographierne over Viborg nævnes som Borgemester, er det dog vist, at han har været Borgemester der i Aaret 1532, da han og Jens Stynger kaldes Borgemestere i Viborg i et kongeligt Brev i Tegnelser over alle Lande for A. 1531—32 fol. 140 (i Geh. Arch.). Den sidste er mulig samme Mand som Jens Olufsen, der var Borgemester 1538 (Ursin, Stiftsstaden Viborg S. 69—70).

²⁾ Jörgen Jensen Sadolin, hvis Søster, Dorothea, Tausen ægtede under sit Ophold i Viborg. Hans Ankomst til Viborg kan ikke ansættes til en senere Tid end December 1526, men har maaskee fundet Sted noget tidligere (jfr. Annaler for Oldk. 1847, S. 121). Da den efter M. Hvas indtraf omtrent samtidig med Tausens Flugt fra Klosteret, kan der være Grund til at henhøre den til October 1526; jfr. de nys citerede Annaler S. 118 ff.

³⁾ Læs ut *ad templum*.

⁴⁾ Dette Taarn, hvori Byens Stormklokke var ophængt, blev 1584 nedbrudt, ifølge en kongelig Befaling, dat. Rye d. 16. Januari 1584 (Jydske Tegnelser Nr. II. fol. 450). Pladsen, hvorpaa det

commoditas quia sua habebat incommoda, utrinque est receptum in *templum Franciscanorum* altero paulo amplius se conferre¹⁾. Unde cum a monachis arcerentur, aliquoties concionatus est ab ædicula, demortuorum ossibus coacervandis ædificata²⁾. Verum populus, injuriæ et contemptus impatiens, admotis arietibus templi fores discusserunt³⁾, et magna alacritate postea aliquamdiu e scamno docentem audiverunt.

stod — det nuværende Nytorv — vilde Kongen have ryddeliggjort, for at hans Søn Hertug Christians — siden Kong Christian IV. — Hyldning af Jyderne der kunde foretages.

¹⁾ Jfr. Krøniken, ovenf. S. 336—37.

²⁾ Istedensfor denne Tausens Prædiken fra Graabrødrekirkens Beenhuus, substituerer Stiftsprovst Ursin (Stiftsstaden Viborg S. 299) hans Prædiken paa den Liigsteen, som nu har faaet Plads i "Tausens Minde"; 1) fordi Tausen "vel neppe i egentlig Forstand har talt fra et Huus, opfyldt med de opgravede Been"; og 2) fordi det er muligt, "at Liigstenen har ligget umiddelbar foran" (Beenhuset) "og at han, vendt med Ryggen til Beenhuset har staaet udenfor paa den omtalte Steen" (sammest. Anm. 2). Men disse Grunde berettiger neppe til en saa vilkaarlig Benyttelse af vor Kilde; thi 1) kunde Tausen vel siges at have prædiket fra Beenhuset, uden at man behøver at antage, at han stod inde i det, paa de opstablede Dødningebenen; det kunde jo være nok, om han havde staaet f. Ex. i Fordybningen foran Døren til Beenhuset; og 2) strider Hr. Stiftsprovstens Formodning, at Liigstenen *quæstionis* laa paa Kirkegaarden, tæt foran Beenhuset, lige mod Biskop Peder Villadsens Vidnesbyrd (Annal. f. Oldk. 1847. S. 130—31), ifølge hvilket samme Liigsteen endnu omtrent 1540 (og maaskee længe derefter) laa inde i et Capel, og altsaa ikke paa Kirkegaardeu. Saalænge dette Vidnesbyrd staaer usvækket, bliver det det sikkert at holde Mag. Christen Erichsens Fortælling om Tausens Prædiken paa denne Liigsteen for en reen Fabel, om den ogsaa skulde findes gjentaget i et Manuscript af Mag. Stistrup og i endnu flere Manuscripter fra samme Tid.

³⁾ Jfr. Krøniken ovenf. S. 337: *Siquidem primo valvam sacre edis nostre arietauerunt &c.*

Interea *Georgius Frisius* episcopus, loci et hostium vicinorum monachorum nempe (sic) occasionem nactus (situm est enim templum inter monasterium et sedem episcopalem), emittit aulæ præfectum, *Paulum Stygotum*, cum ceteris domesticis, ut concionantem *Tausanum* comprehenderent et intra muros adducerent. Ille edicto parens aggreditur, finem dicendi faciat et dominum episcopum adeat, jubet (sic). Tum *Tausanus*: In majoris, inquit, domini negotio detineor; eo expedito, si placuerit, eum invisam. — Cum vero acrius finem urgeret et vim minaretur, cives alii eum circumcingunt, alii in vicinam plateam excurrunt, ubi furor diversa ministravit arma; aliis uxores arma ex ædibus asportant, donec considerato periculo episcopalis ille fugam cum suis capesseret.

Hisce diebus cœpit et guardianus ejusdem monasterii, dominus *Erasmus*, papisticis renuciare erroribus, noctuque monasterio aufugit, et postea ecclesiæ *Boffue*¹⁾ pastor est factus.

Cum itaque incolæ duo sibi vindicassent templa, Franciscanorum et Dominicanorum, huic magistrum *Georgium*, illi vero *Tausanum* præfecerunt.

Interea temporis missæ et alii ritus papistici in æde cathedrali peragebantur; et inter alios sacrificulos fuit quidam ob claram²⁾ vocem *Stentor* dictus, Hr. *Claus Rober*. Quodam die cum ipse missam mussitaret³⁾, civis quidam, *Christiernus Stub*, conductus vel ab aliis, non insvavibus congerronibus, allectus, potius⁴⁾ accurrit, calicem ei præripit et in pedes conjicit. Sacrificulus fugientem

¹⁾ Bør måske rettes til *Voffue* (Ove i Hindsted Herred, Aalborg Amt); jfr. *Annal. f. Oldk. 1817*, S. 98, Anm. 2.

²⁾ *elatum* T. — Textens Læsemaade bliver dog nok den rette jfr. nedenf. S. 377: *clara* evangelii lux.

³⁾ *visitaret* T. Maaskee den rette Læsemaade bliver *ministraret*.

⁴⁾ Bør rettes enten til *ocius* eller *protinus*.

insequitur &c. Hanc non tragœdiam sed catastrophën risu excipientes plurimi, præcipue *Martinus Hegelius*¹⁾, hunc *Roberum* cum suis complicibus compescuerunt, et extemplo suggestum conscendit *Tausanus* (ut vel forte fortuna vel dei providentia eodem tempore in templum venerat) et pro concione interpretatus est locum Apoc. XIV. Cecidit, cecidit Babylon²⁾ illa magna, quæ a vino iræ fornicationis suæ potavit omnes gentes &c.³⁾.

Ita indies clara evangelii lux magis affulgere coepit. Quorum omnium rumor cum inter alios ad *Hafnienses* delatus esset, magistrum *Tausanum* a nobis avocarunt, ubi, ut scis, perstitit, donec tandem ad vos veniret⁴⁾.

Illud tamen scribam, nostros ciues, cum rescivissent eum *Hafniæ* in summo periculo versari⁵⁾, ad senatum Hafniensem scripsisse, ut eum vel in simili, si non majori honore haberent, vel incolumem ad se remitterent, paratis⁶⁾ non fortunæ bona, sed vitam, si opus foret, pro eo exponere.

Boni consule, mi *Heggeli*, et me meaque opera audacter utere, nec gravare, dominum magistrum *Lagonium*,

¹⁾ Morten Hegelund, Borgemester i Viborg 1526 (Ursin a. St., S. 69).

²⁾ *Babylon, civitas illa &c.* T.

³⁾ Her tilføies i Terpagers Afskrift: *Ita . . . stici* (eller . . . *lici*), *mutata prope forma, Psalmos Dominicos in Tausanum.* Maaskee kunde dette saaledes rettes: *Interea ecclesiastici* (eller *evangelici*), *mutata propere forma, psalmos Danicos instaurarunt.* — Jfr. Krøniken, ovenf. S. 337, hvor den fortæller om Tausen: *tres odas suæ factionis ab auditoribus suis declamari fecit.*

⁴⁾ M. Hvas eller J. Bloch har her forbigaaet Tausens Op- hold i Roeskilde fra Februar 1538, da han blev Læsemester der (Annal. f. Oldk. 1817, S. 107, Anm. 3), indtil 1542, da han blev Bisköp i Ribe.

⁵⁾ Under Interegnet efter Kong Frederik den Førstes Död, da Biskopperne forfulgte de nye Prædikanter.

⁶⁾ *paratissimi.* T.

magistrum *Jacobum* &c. amicissimos meo nomine salutare. — 19. Junii 1576. T. T.

Johan. N. Block.

(Udskrift): Domino magistro *Petro Heggelio*, scholæ Ripensis rectori vigilantissimo, fratri suo in Christo.

Dersom det forholder sig saaledes, som Forfatteren af den nyeste Topographi over Viborg¹⁾, ligesom hans ældre Forgjængere, har antaget, at Viborg skulde have haft baade et Johanniterkloster²⁾ og et derfra forskjelligt Kloster, kaldet Korsbrödregaard eller St. Hans's Kloster³⁾, hvilket ogsaa antages at have været et Slags Johanniterkloster⁴⁾: da vilde det vistnok være meget tvivlsomt, om Tausen havde haft sit Ophold i det første eller det sidste af dem; især da den citerede Forfatter siger, at Tausen var Medlem af Korsbrödregaarden (S. 15), og at Tausen af Prior Eskil (i Antvorskov) "blev sendt til Korsbrödreklosteret i Viborg, hvis Forstander Peder Jensen var" osv. (S. 297); men desuagtet anfører samme Peder Jensen som Prior i Johanniterklosteret (S. 14) og ikke nævner ham blandt Priorerne i Korsbrödre- eller St. Hans-Klostret (S. 15). — Men dette forholder sig ingenlunde saaledes. Johanniterordenens Medlemmer bleve her i Landet kaldte Korsbrödre⁵⁾, og deres Klostre kaldtes derfor Korsbrödreklostre og Korsbrödregaarde, ligesaavel som St. Hans's Klostre. Korsbrödreklosteret og Johanniterklosteret i

¹⁾ M. R. Ursin, Stiftsstaden Viborg, en topogr.-hist. og statist. Beskrivelse. Viborg, 1849. 8.

²⁾ Herom see det nysanførte Skrift S. 13—15.

³⁾ Sammest. S. 15—16.

⁴⁾ . . . "rimeligt vare Korsbrödregaardene Filialer eller Aflæggere af de mægtige Johanniterklostere (sammest. S. 15).

⁵⁾ Jfr. Danske Atlas V. 635. 572.

Viborg bliver følgende kun forskellige Benævnelser for eet og det samme Kloster, til hvilket alt det, der i Topographierne over Viborg fortælles med tilstrækkelig Hjemmel om begge, maa henføres¹). At dette Johanniter- eller St. Hans's Kloster har ligget omtrent paa det Sted, man har anviist Korsbrödklosteret²), mellem St. Ibsgaden og Söen, synes man med Sikkerhed at kunne antage³).

6. Om Tausens Flugt fra Klosteret i Viborg jfr. Morten Hvas's Beretning (ovenf. S. 373—74), og om Tiden, da Tausen forlod samme Kloster, s. *Annal. f. Oldk.* 1847, S. 118, hvor der fremsættes Grunde for den Mening,

¹) Dette antager ikke blot Daugaard (*Om de danske Klostre* S. 356—57), men ogsaa *allerede* Danske Atlas (IV. 628, jfr. S. 630), hvis Fortegnelser over de Viborgske Kirker og Klostere ere rigtigere end den, der findes hos Ursin, a. St. S. 13 ff. Denne Forfatter har stolet for meget paa sin Forgjænger Mag. Chr. Erichsen og allene paa dennes Auctoritet antaget Tilværelsen af Klostre og Kirker, som aldrig have existeret, f. Ex. S. 27 St. Rols eller Rudolphi Kirke (om hvilken dog allerede i Danske Atlas, IV. 611, er fremført den grundede Formodning, at den vel er "kommen af en urigtig Læsning istedenfor St. Boels eller Botulphi Kirke") og (S. 29) St. Mogens Kloster, for hvis Tilværelse intet andet Beviis anføres, end at Mag. Erichsen nævner en Prior til St. Mogens Kirke. Var det dog ikke langt rimeligere, om man antog, at Mag. Erichsen, der bevislig saa ofte har læst urigtigt, her har læst *prior* istfor. *prbr.* o: presbyter, Præst?

²) Betegnet med Bogstavet A paa Grundtegningen over Viborg hos Ursin.

³) Jfr. Ursin a. St. S. 16, Anm. 4. — Med Johanniternes "to Etagers Klosterbygning" og den lavere Bygning, der indeholdt Oeconomie-Leiligheder, hvilke tilsammen skulle have ligget ud mod St. Hansgaden og naact fra Nytorvet til henimod Lille St. Hansgade (sammet. S. 13), vilde man rigtignok komme lidt i Forlegenhed, dersom deres Tilværelse var godtgjort; men dette er ikke Tilfældet.

at dette er skeet omtrent i Midten af October Maaned i Aaret 1526, eller en kort Tid för den 23. October s. A., da Kong Frederik den Förste udnævnte Tausen til sin Kapellan, og befalede ham at opholde sig i Viborg for at prædike det hellige Evangelium der.

Om Tausens Prædiken i St. Hans's Kirke fortæller M. Hvas udførligere (s. ovenf. S. 374), jfr. *Annal. f. Oldk.* 1847, S. 115—16, jfr. S. 121—22, hvor det antages, at Tausen har begyndt at prædike i denne Kirke allerede i November Maaned 1526. — Denne St. Hans's Kirke var en af Byens Sognekirker, og laae ved og tildeels paa det nuværende Nytorv. Præst til denne Kirke var fra 1440 af altid Scolasticus eller Rector ved Domskolen¹). *Danske Atlas* (IV. 608—9) og Daugaard (a. St. S. 357) ansee denne St. Hans's Sognekirke for at være den samme som St. Hans's Klosterkirke; men det forholder sig ikke saaledes. Heller ikke tilhørte den førstnævnte Kirke St. Hans's Kloster, som der siges i *D. Atlas* IV. 608 o. a. St.

7. Jfr. M. Hvas (ovenf. S. 375). De Begivenheder, der fulgte nærmest ovenpaa denne Begjering og det derpaa meddelte Afslag, omtaler Kröniken først lidt længere nede paa Siden (S. 337: *Ante vero fratres &c.*).

8. Brevet, hvorved Kong Frederik den Förste tillader Viborgs Indbyggere at beholde Graabrödre og Sortebrödre Kirker til Menighedens Sognekirker og ødelægge de andre Sognekirker i deres By, er udstedt den 23. Februar 1529²). Det maa have været meget snart efter at dette Brev var kommen til Viborg og

¹) Pontoppidan *Annal.* II. 580.

²) Det er trykt (efter en mindre god Afskrift) i *Annal. f. Oldk.* 1847, S. 123—24 og (efter det originale Kongebrev i Viborg Raadstuearchiv) hos Ursin a. St. S. 30. Det ovenfor benyttede Sted af Brevet findes rigtigst hos Ursin.

bleven bekendtgjort for Borgerne der — formodentlig i Begyndelsen af Martii Maaned —, at disse bemægtigede sig Graabrödrekirken aldeles og udelukkede Munkene fra at benytte den. Faa Dage för 17. Martii 1529 havde de nedbrudt alle Sognekirkerne i Byen¹⁾. See *Annaler för Oldk.* 1847, S. 124—25.

9. Hermed jfr. M. Hvas (ovenf. S. 375): *admotis arietibus templi fores discusserunt*. Naar Borgerne saaledes aabnede sig Adgang til Graabrödrekirken, veed man ikke; jfr. *Annaler för Oldk.* 1847, S. 122. At det er skeet för 1. Novbr. 1528, er vist nok (see næste Anm.) og det er endogsaa muligt, og vel sandsynligt, at det er skeet allerede i Aaret 1527; men at Tausen allerede i November eller December Maaned 1526 skulde have prædiket paa Graabrödrekirkegaarden (Ursin a. St., S. 299), er ligesaa usandsynligt som ubeviisligt²⁾.

10. Den Allehelgensdag (1. November), hvorom her tales, kan ikke være nogen sildigere end den i Aaret 1528, da Tausen allerede i Midten af Aaret 1529 havde forladt Viborg for stedse og var kommen til Kjöbenhavn (s. *Annal. f. Oldk.* 1847, S. 107, Anm. 2); men det er slet ikke usandsynligt, at det har været den i Aaret 1527. For det Tilfælde, at Nogen skulde tvivle om, at Danske Psalmer — *odæ* i Kröniken — ere blevne

¹⁾ Om Navnene paa Byens 12 Sognekirker s. Ursin a. St. S. 30.

²⁾ Det er klart, at den Hjemmelsmand, der paaberaabes, Mag. Chr. Erichsen, da han siger (Beskr. over Viborg, S. 10), at Kongen sendte sin Capellan Mag. Hans Tausen til Viborg Aar 1526, slet ikke har vidst det mindste om Tausens tidligere Ankomst til Viborg. Han har altsaa heller ikke vidst noget om hans Prædiken först i Johanniterklosterets Kirke og dernæst i St. Hans's (Sogne-)Kirke. Heraf bliver det da let forklarligt, hvorfor Mag. Chr. Erichsen har antaget, at Tausen holdt sin første Lutherske Prædiken i Viborg paa Graabrödrekirkegaarden.

sungne saa tidlig i Viborgs Kirker, vil jeg her endnu bemærke, at Malmöboerne allerede i Sommeren 1527 sang danske Psalmer (s. Kröniken ovenf. S. 341—42; jfr. de nys anf. Annaler S. 149).

11. Da det er beviist (ovenf. Anm. 8), at Viborgs Borgere berövede Graabrödrene Brugen af deres Kirke i første Halvdeel af Martii Maaned 1529; og da her siges, at Graabrödrene holdt deres Gudstjeneste i et Capel i næsten et heelt Aar efterat dette var skeet: kan man — da der ingen Grund er til at tvivle om, at denne Gudstjeneste i Capellet er vedbleven saalænge som Graabrödrene vare i Klosteret — med Sikkerhed antage, at Graabrödrenes Forjagelse fra deres Kloster i Viborg er skeet omtrent ved Nytaarstid 1530. Jfr. dog Annaler for Oldk. 1847, S. 126, Anm. 2.

12. Denne Guardian finde vi atter i September 1530 som Guardian i Klosteret i Tönder, paa den Tid, da Graabrödrene bleve udjagede deraf¹⁾, og som Viceguardian i Ribe (hvorhen han vel först er kommen efter at han var fordreven fra Tönder), og i denne Stilling befandt han sig, da han fortalte Broder Jacob, hvad denne har meddeelt os i Krönikens Beretning om det Viborgske Kloster²⁾. Skulde ikke ogsaa Beretningen om det Tönderske Kloster, der i Kröniken følger lige efter Beretningen om det Viborgske, stamme fra ham?

13. Da Viborg fra det femtende Aarhundrede af sædvanlig havde to eller tre Borgemestere ad Gangen (Ursin a. St. S. 68), kan man ikke vide, hvem den her omtalte Borgemester har været. Man kan vel gjette paa

¹⁾ See Krönikens Beretning om Klosteret i Tönder, ovenf. S. 339. Han döde fölgelig ikke som Guardian i Tönder, som der siges af Ursin a. St. S. 18.

²⁾ See ovenf. S. 339, i Slutningen af Beretningen om det Viborgske Kloster.

Morten Hegelund eller Peder Trane (see ovenf. S. 377. 374, Anm. 1); men dermed vil man ikke være synderlig hjulpen.

14. De Viborgske Graabrödres Udjagelse af deres Kloster skeete ved Nytaarstid 1530; s. ovenf. Anm. 11.

15. Af Cancelli-Registanterne kan man ikke see, at Kong Frederik den Første har været i Tönder i Aaret 1530. Men da Kongen var paa Gottorp Slot den 3. September (*Regesta Dan.* I. no. 8006) og den 20. s. M. (Tirsdagen efter *crucis exaltationis*; ifölge Register over alle Lande Nr. 2, B), og da man ellers ikke veed, hvor han opholdt sig i Mellemtiden: saa er der dog intet usandsynligt i Krönikens Beretning om, at han har været der omtrent den 8. September; og det saa meget mindre, som det er vist, at han engang i Aaret 1530 har været der, eftersom tvende af ham udstedte Breve, der forvares i Tönder Byes Archiv (Nordalbing. Studien I. S. 253, Nr. 7. 8.), ere daterede Tönder 1530¹).

16. Da dette Sted — som mig synes — maa gjøre det utvivlsomt, at Graabrödrekirken i Tönder hedte Vor Frue Kirke, er det forunderligt, at Forfatteren eller Redacteuren af Danske Atlas Tom. VII (B. Sandvig) ikke blot siger (S. 268), at Graabrödrenes Kirke var indviet til St. Laurentius, og (S. 269) at Vor Frue eller St. Mariæ Kirke har været en Klosterkirke og tilhört Dominicanerne eller Sortebrödrene; men endog i det Udtog af Krönikens Beretning om Tönder Kloster, som han har givet S. 270, stiltiende sætter St. Laurentii Kirke istedetfor Vor Frue Kirke. Formodentlig er han bleven foranlediget dertil ved en Misforstaaelse af det

¹) Det er Skade, at den Fortegnelse over Documenter i det Tönderiske Archiv, der er meddeelt i Nordalb. Studien, I. 253—55, ikkun angiver Udstedelsesaaret og ikke tillige Dagen.

af ham sammest. S. 268 omtalte Vidnesbyrd af Aar 1563¹⁾. Det Collationsbrev af Aar 1500, som omtales i D. Atl. (a. St., S. 268, jfr. S. 262), viser dog tydelig nok, at St. Laurentii Kirke i Tönder var en Sognekirke²⁾; den kunde fölgelig ikke tillige være Minoriternes Klosterkirke.

17. Kongens Afrejse og Graabrödrenes strax derefter paafulgte Udjagelse af deres Kloster maa, efter hvad der er bemærket ovenf. Anm. 15, være skeet engang i Tiden mellem 8. og 20. September 1530. De ovennævnte to Kongebreve i det Tönderske Archiv kunne mulig lede til en nöjere Bestemmelse af Dagen.

18. I Erkebisp Aage Sparres Brev af 21. November 1528 (Danske Mag. III. 236) kaldes han ogsaa Claus Böthker; ellers kaldtes han senere sædvanlig Claus Töndebinder, men hans rette Navn var Claus Mortensen³⁾. Med Krönikens Skildring af ham bör sammenholdes

¹⁾ Muligt kan han ogsaa have ladet sig forlede af Hansens Vollständ. Staatsbeschr. des Herzogth. Schleswigs (Flensb. 1770) S. 345, hvor det Tönderske Minoriterkloster siges at have været helliget St. Laurentius; maaskee blot fordi Forf. antager, at dette Kloster laa i Vestergaden, hvor han ogsaa siger, at den St. Laurentius helligede Sognekirke laa. Men det er sandsynligere, at Graabrödklosteret har ligget paa Slotsgrunden; s. D. Atl. VII. 270. — Efter Daugaard var ikke blot Klosteret, men fornemmelig Kirkén St. Laurentius helliget (Om de danske Klostre S. 450).

²⁾ Foruden denne var der endnu en Sognekirke i Tönder, nemlig St. Nicolai Capel eller Kirke. Det ovennævnte Kaldsbrev viser, at Tönder hørte til Ribe Stift. I et uden Tvivl i Reformations-tiden forfattet "Register paa the Kircker oc jordhe &c. som ligger tiill Arkidegenndommeth vdi Ribe" (Geh. Arch.), anføres fölgende Sognekirker under Tönder Herred: Wistby, Daler, Abildh, *Ecclesia sancti Laurentii* (i Tönder), *Capella S. Nicolai ibidem* og Møgeltyndher.

³⁾ Saaledes kaldes han af Hans Thomissön (i Fortalen til Psalmebogen). I Gravskriften over ham i St. Peders Kirke i Malmö kaldes han ogsaa *Nicolaus Martini* (J. O. Friberg,

Povel Eliesens i Chron. Skibb. (Langebek, l. c. p. 583), der lyder saaledes:

Anno ab orbe redempto 1528. defecit ab ecclesie unitate tota pene *Malmogia*, sub predicatore quodam *Nicolao Vasulario*, olim sacerdote, tunc vero apostata perfidissimo. Hic mira regnandi libidine in illius civitatis populo negotiabatur, quod esset rerum alioqui novarum cupidissimus. Erat autem vasularius iste homo plane indoctus, bonarumque disciplinarum plane rudis¹⁾, nullius etiam iudicii, sed *vulgari lingua mire facundus et disertus*, ac plusquam credi possit, audax et temerarius. Cui eodem anno contigit socius et coadjutor, alius quidam apostata de ordine Sancti Spiritus²⁾. *Johannes Sitularius* vulgo dictus, *Nicolao* parum doctior, sed tamen auctoritate minor. Uterque *Malmogensis* erat, nec Christi verbum

Malmö Stads Historia och Beskrifning från äldsta intill närvarande tid. Malmö 1842, 8vo, S. 200). Povel Eliesen kalder ham *Nicolaus Vasularius* (Langebek Script. II. 583).

¹⁾ Den Mangel paa lærde Kundskaber og Dannelse, som her ligesom i Krøniken (ovenf. S. 310) tillægges Claus Tøndebinder, kan vel have været tilstede ved hans Ordination til Præst i Lunde Stift; men den maa være bleven betydelig formindsket, om ikke ganske afhjulpen, under hans Ophold først ved Kjöbenhavns Universitet (overf. S. 340) og senere i Haderslev, hvor han og Hans Spandemager — efter Krønikens Vidnesbyrd — bleve nøjere bekendte med Luthers Lære (Lutheranæ hæreseos venenum plenius hauserunt; s. ovenf. S. 312). Allene ved Veltalighed og Nidkjerhed for den gode Sag havde han dog vist aldrig kunnet saa hurtig vinde Malmöes Indvaanere for Reformationen. — At nogle af Munkene alligevel have været ham overlegne i at disputere, antyder Krøniken (s. ovenf. S. 344—45, jfr. S. 343. 344), og ifølge Chron. Skibb. (l. c. p. 584) troede Borgemesterne Jürgen Kok og Jeppe Nielsen ikke Cl. Tøndebinder og H. Spandemager istand til *novatam tueri religionem, si quandoque veniret in concertationem*. Af den Grund kaldte de Frantz Vormordsen og Peder Lauridsen til Malmöe.

²⁾ og formodentlig af det Malmöeske Kloster af denne Orden; s. *Annal. f. Oldk.* 1847, S. 147, Anm. 1.

[non est propheta sine honore nisi in patria sua] de illis impletum est, quia in sua patria habiti sunt viri magni pretii, quamvis obscuris parentibus nati¹).

19. Det er vor Frue Kirke i Kjöbenhavn, som kaldes *major* sacra ædes, fordi den var en Collegiatkirke. Malmöe havde ingen Kirke af det Navn.

20. Lage Urne, Biskop i Roeskilde fra Februar 1512 og indtil 29. April 1529, da han døde. Paa den Tid havde Reformationen endnu ikke gjort nogen mærkelig Fremgang i Sjælland; men Stædernes Indvaanere, navnlig Kjöbenhavnerne, vare dog vistnok i Stilhed blevne vel forberedte for dens Modtagelse, eftersom den saa snart derefter gjorde saa stor Fremgang hos dem.

21. Jörgen Kock, en Vestphaler af Födsel, sædvanlig kaldet Jörgen Mynter (fordi han til en Tid var kongelig Myntmester i Malmöe), Borgemester i Malmöe fra den 1. April 1523, da Kong Christian den Anden, der dengang havde besluttet at forlade sine Riger, beklædte ham med dette Embede, fordi han i ham troede at have en Mand, paa hvem han kunde stole (*Magni Matthiæ Series regum Dan. mscr. ad ann. 1523*). Ogsaa hos Kong Frederik den Første maa han have vidst at sætte sig i Yndest, da denne Konge optog ham i Adelstanden (1526), og skjönt han var en af Hovedmændene for Grevens Fejde og under den viste sig som en Fjende ogsaa af den danske Adel, forstod han dog at erhverve sig Naade hos Kong Christian den Tredie²). Det er derfor ikke uden Grund, at hans Samtidige ansaae

¹) De to første Malmöeske Reformatoreres Tilnavne pege tydelig nok hen paa de Haandværker, som deres Fædre have ernæret sig ved.

²) See Hvitfeldt K. Christian III. Hist. Fol. Giiij, Giiij^b, Hiij, Liiij, Mi^b, Miiij, Miiij, Ziiij^b og Bb.

ham for en forslagen Mand¹⁾: han forstod virkelig baade at høre Kappen paa begge Skuldre og at vende den i rette Tid.

22. Jfr. Hans Thomissöns Psalmebog i Fortalen (dat. 10. August 1569), hvor der siges: “Den fromme Mand Herr Claus Mortensön, der hand haffde faait en ret Smag om Guds Ord af Lutheri Böger oc scriffuelse, Da bleff hand kaldet til Malmö at predicke det salige Euangelium oc at straffe Paffuens vildfarelse oc haffde dog sin förste predicken vden for Malmö vdi Raadsens vong²⁾ paa den förste Dag Junij, som vaar

¹⁾ I Kröniken (ovenf. S. 318) kaldes han *vulpinus homo*. I Chron. Skibb. (l. c. p. 581) omtales han saaledes: “Et cum hec agerentur (medens Reformationen i Malmö iværksættes) erant civitatis Malmogensis consules (o: Borgemestere) Vestphalus quidam *Jcorgius Cocus*, faber monetarius, homo preter usuram, peculatum et imposturam, etiam multis adulteriis infamis, et quidam *Jacobus Nicolai* (Jeppe Nielsen), ut natu major, ita impietate et impudentia altero non inferior. Hi duo viri, sacrilegiis et *perfidia* insignes, fecerunt, Malmogiam esse latronum speluncam omniumque desperatorum et apostatarum asylum”. Et andet Sted kalder den ham “hominem furtis, usuris, sacrilegiis, peculatu, multisque adulteriis infamissimum” (l. c. p. 596). — En tredje Borgemester i Malmö, Jens Fynbo, forekommer i Kröniken (ovenf. S. 349) og hos Hvitfeldt a. St. Fol. Aa.

²⁾ Denne er vel den nu saakaldte Raadmandsvang; der maa da det öde Capel, hvori Claus Mortensen ifølge vor Krönike holdt sin förste Prædiken for Malmöboerne, have ligget. Hvilket Navn dette Capel har baaret, er ikke let at sige, da Malmö har havt i det mindste sex Capeller. Tre af dem nævnes i Henning Brorstorps Testamente af A. 1503 (Geh. Arch. Reg. 51. p. 93, Nr. 14), nemlig *Simonis & Judæ* Capel, *St. Gertrudis* Capel, og *St. Jörgens* Capel; det fjerde, Hellig Korsens Capel, omtaler Kröniken (ovenf. S. 341); det femte, “*capella sancte Anne apud mare*” omtales A. 1419 og senere (Langebek V. 513. 519); og endelig det sjette, *St. Maria Magdalenas* Capel, hvilket Kongen 1527 gav Malmö By til et “*Byssehuus*” (*Cronholm Skånes politiska Historia*, I. S. 318). — Om Simons og Judæ Capel og om *St. Annæ* Capel s. nedenf. Anm. 24.

(25^c)

neste Onsdag for Christi Himmelfartsdag, i det Aar &c. 1527.” I denne Angivelse af Dagen er der indløbet en ringe Fejl for Thomissön; thi Onsdagen for Christi Himmelfartsdag faldt i Aaret 1527 ikke paa den 1. Junii, men paa den 29. Maj. Jfr. Annaler for Oldk. 1847. S. 143—46. Bliver saaledes Dagen lidt uvis, saa kan man være desto sikkrere i Henseende til Aaret, thi foruden vor Krönike og H. Thomissön henfører ogsaa Indskriften paa den Steen, som dækker Claus Mortensens Grav i St. Peders Kirke i Malmöe, hans Optræden som Prædikant i denne By til Aaret 1527¹⁾.

23. Hellig Korsens Capel kjendes maaskee ikke uden af dets Omtale paa dette Sted i Kröniken.

24. Det ovennævnte St. Simonis & Judæ Capel (s. ovenf. S. 387, Anm. 2). 1508 afhændede Borgemester Hans Mikkelsen i Malmöe en Gaard, “liggende her i Malmöge udi det söndre Stræde ved gamle Graabrödre-Kloster, som nu er sanctorum Simonis & Jude Capelle” (Dipl. Arna-Magn. fasc. LXIV. no. 7). “Sanctorum apostolorum Simonis & Jude Capelle” nævnes i et Kongebrev af A. 1529 (Register o. a. L. Nr. 2, B. p. 491). Fra dette gamle Kloster flyttede Graabrödrene anden Pindседag 1489, da de i Procession begave sig til det nye Kloster²⁾, hvorfra de i Reformationstiden bleve forjagede, hvilket laa paa den Plads, som nu er Byens Torv³⁾. Dette var det tredie af de Steder, hvor Graabrödrene har

¹⁾ Gravskriften tyder saaledes: *Nicolaus Martini, ecclesiastes Malmogiensis, destructor papistici cultus, plantator renovati evangelii anno domini MDXXVII. Obiit ætatis suæ anno LXXVI, et cum uxore Elisabetha et filiabus Elisabetha, Juditha et Catharina sepultus est, quiescens in domino, anno salutis nostre MD.... J. O. Friberg a. St.*)

²⁾ Langebek Script. rer. Dan. V. 521. 513—14.

³⁾ Annal for Oldk. 1847, S. 167.

havt deres Kloster i Malmöe. Deres förste Kloster laa ved St. Annes Capel ved Stranden¹).

Iövrigt blev Claus Mortensens Prædiken i St. Simons og Judas Capel afbrudt derved, at han af Erkebispem for en Tid blev fordreven fra Malmöe; see Anmærkn. 25. 26.

25. St. Peders Kirke var Byens Sognekirke. Imellem Claus Töndebinders Optræden i denne Kirke og hans Prædiken i St. Simons og Judas Capel laa der et Tidsrum af henved et Aar, i hvilket han opholdt sig i Haderslev, efterat den udvalgte Erkebiskop Aage Sparre havde fordrevet hem fra Malmöe (s. Kröniken ovenf. p. 342): “Antea vero” (sc. quam “ventum est ad sacram edem diui Petri apostoli” &c.); jfr. Anm. 26. Det var altsaa först efter Hjemkomsten fra Haderslev (Anm. 29), at han optraadte som Prædikant i St. Peders Kirke.

26. Denne Claus Töndebinders Fordrivelse fra Malmöe maa være skeet omtrent i September Maaned (muligt lidt senere, men ikke tidligere) i Aaret 1527; s. Annaler f. Oldk. 1847. S. 148—49.

27. Et andet Sted i Kröniken (ovenf. S. 344) kaldes han apostata de cenobio hospitalis sancti spiritus, hvorved uden Tvivl forstaaes det Malmöeske Helliggejstes Kloster. Hans Spandemager var, ligesaavel som Claus Töndebinder, födt i Malmöe (s. ovenf. Anm. 18) og hans rette Navn var Hans Olufsen (*Johannes Olavi*). I *Chron. Skibbyense* kaldes han *Johannes Sitularius* (s. ovenf. Anm. 18). Han blev siden Magister, Sognepræst i Lund og tillige Provst i Torne Herred, og döde i en høj Alder den 4. Maj 1571.

¹) Langebek l. c. p. 513: MCCCCXIX. fundatus est locus (Graabrödreklostret) *Malmogie*. *Ericus rex Pomeranus* dedit fratribus locum et *capellam sancte Anne apud mare*. — 1440 eller 1469 blev Thrugillus episcopus Tranquilliensis begravet i dette Kloster (conventus) ved Stranden (sammet. p. 519).

28, At Claus Töndebinder og Hans Spandemager i Haderslev have forskaffet sig fuldstændigere Kjendskab til Luthers Lære, end de hidtil havde været i Besiddelse af, er rimeligt nok ¹⁾. Paa Lejlighed dertil kan det ikke have manglet dem; thi i Haderslev, hvor Hertug Christian residerede, var der paa den Tid, da vore Malmöeske Prædikanter kom dertil, flere lærde Theologer af Luthers Skole²⁾, nemlig Georg eller Jörgen Vinter, Dr. Eberhard Weidensee eller Wiedensee og Hans Vandal eller Wendt³⁾, og en Dannelsesanstalt for vordende evangeliske Præster, hvilken de to sidstnævnte bestyrede, var formodentlig allerede 1527 oprettet⁴⁾. Dette kan allerede nogenlunde skjønnes af den af Præsten Thomas Knudsen i Hygum forfattede Beretning "om Reformationen i Hertug-

¹⁾ Naar Kröniken ogsaa her siger, at de i Haderslev samlede Danske Psalmer, da maa dette vel forstaaes saaledes, at de der lærte at kjende flere af Luthers eller Andres tydske Psalmer, hvilke Claus Mortensen derpaa oversatte paa Dansk. Jfr. Hans Thomissöns Fortale til hans Psalmebog: "Siden i det næstfølgende Aar &c. 1528 vdsætte han nogle Tydske Psalmer paa vort Danske Maal, oc med sin Metbroders Her Hans Spandemagers Raad og hielp, loed ved Prenten i Malmö vdgaa den første Danske Psalmebog".

²⁾ Jfr. Münters Danske Ref. Hist. II. 166 fg. Nordalb. Studien II. 129. Annal. f. Oldk. 1817. S. 147. Ann. 1.

³⁾ I sin Underskrift under Kirkeordonantsen 1537 kalder han sig Johannes Slavus, lector Haderslevianus.

⁴⁾ Engang i de fire første Maaneder af Aar 1528, eller dog før den 13. Maj 1528, befalede Hertug Christian Præsterne i Haderslev og Törning Lehn — blandt hvilke var Hr. Thomas Knudsen i Hygum — at besøge Dr. Eberhardus Widensees og Magister Jahan Wandels Lectier, for at de selv "først skulle lære den rette lerdømme uden menneskelig beblendelse", förend de lærte andre den. Suppl. til K. Christ. IIIs Hist. S. 6; jfr. den sammest. S. 9 meddelte Befaling om Præsten i Hvidding, Hr. Povels Afsættelse, dat. 13. Maj 1528. Jfr. Münter a. St. S. 468.

dömmet Slesvig af Hertug Christian¹⁾); men et klarere Begreb om dette Instituts betydelige Virksomhed vil man faae af et af Præsten Hans Tönder i Vedsted i Gram Herred i Aaret 1573 skriftlig afgivet Vidnesbyrd, hvilket er saalydende ²⁾:

Ick Johannes Tunderus, Pastor tho Witzoe³⁾ Caspell jn Gramherde, bekenne offentlig jn vud mit dussem minem apene Breue vth mines gnedigen hern Hertogen Johans⁴⁾ Beuehl, dat ick in Doctors Eberhardes Tiden, welcker nicht alleine wasz eine Prediger gottlikes Wordes, van seliger gedechtenisze Hertogen Christian (ehe Siner gnade Konig wurde tho Dennemarcken) hir tho Haderszleuen gefordert, sunder ock ein flitich leser vud lerer, samt mit dem hochgelerden Magistro Johanni Wendt vor etlikenn Studenten der hilligen Schrift heft gelesen, wo etlikenn gelerden itz wol bewust isz.

Duszen Studenten heft Doctor Eberhardus beuehl gnedichliken van seliger gedechtenisze Hertogen Christians (ehr siner gnade Koningk wurde) truweliken erlangt henne bi Ryphen jn Furstendome toschickende, welckes ock so gescheen isz.

¹⁾ Trykt i Suppl. til K. Christ. IIIs Hist. S. 5—8.

²⁾ Efter en samtidig Copi, maaskee kun en Oversættelse, i Geh. Arch. (Gem. Arch. cap. XXII. no. 23, a.). — Dette Vidnesbyrd er afgivet efter Befaling af Hertug Hans den ældre, som formodentlig har ladet det fremlægge under Forhandlingerne mellem ham og Kong Frederik II. angaaende den gejstlige Jurisdiction i Törning Lehn; ligesom Thomas Knudsens Beretning formodentlig er benyttet paa samme Maade af Kongen.

³⁾ Dette Sogn, hvis ældre Navn (Vidsöe) nu er fordrejet til Wittsted, laa i den Deel af Gram Herred, som hörte til Slesvig Stift.

⁴⁾ Hertug Hans den ældre, Kong Frederik den Førstes Sön, som ved Landeskiftet 1544 fik en Trediedeel af Hertugdømmerne, og som residerede paa Hansborg ved Haderslev († 1580).

Darnach iz Doctor Eberhardus tho Goslar geeschet¹⁾ und mit Hertogen Christians bewillinge vnd beforderinge darthenne getogen vnuud ock gebleuenn.

Unnder des iz Magister Anthonius²⁾ vth voruorderinge Hertogen Christians tho Haderszleuen gekahmenn, vnd eine geweldich Predicanten sick bewiset heft jn Mester Johannis Wendt siner Jegenwardicheit, vnd dat Kercklicke Regimente der Kercken by Ripen jn Dorningen Lehne iz tho Haderszleuen gehalten.

Ouerst do nhu Hertoch Christian hochloffliker vnd seliger gedechtenisze iz Khoningk tho Dennemarckenn geworden, vnd Mester Johan Wendt einn Superintendent tho Ripen ingesettet³⁾, heft Magister Anthonis von Kon. Mag^{tt} Khoning Christians beuehl dat kercklicke Regimente jm Forstendome by Rypenn⁴⁾ Kercken Deners jn vnd af thosetten nach gefalle der vnbequemicheit, vnd heft denn bauengenanten Kercken flitichliken besocht, dar ick ock personliken sy by gewesen, van Mester Anthonius seliger gedechtenisze dartho gefordert, vnd de Pastoru bi Ripen in Dorningen Lehne hebbenn tho Haderszleuen sick tho ertogenn in vnderdenicheit. Dit alles iz mi woll bewust. Thor wider bekentenisze vnd Orkunde drucke ick min Signetum nedden an spacium mines apene Breues. Geschreuen vth Witzoe Caspel am Jar nach Christi gebort 1573. des 12ten Dages Dages Januarij.

Johannes Tunderus
manu propria.

¹⁾ Han blev Superintendent i Goslar 1533.

²⁾ Anthonius Keyser; underskrev Kirkeordinantsen 1537 som "pastor Haderslevianus".

³⁾ Dette skete 1537. Han døde allerede 1541 og Tausen succederede ham 1542.

⁴⁾ 1542; see Suppl. til Chr. III. Hist. S. 7. Han resig-nerede dette Embede snart. 1542 visiterede han og hørte Kirkernes Regnskaber; 1543 hørte M. Jens (Wiberg) Regnskaberne; sammest. S. 8 (i Marginen).

Dusze nhageschreuen vnd etlike andern wurden jn
Doctors Eberhards Tidenn ingesettet.

her Christen tho Huiding¹⁾.

her Niels tho Roacker²⁾.

her Sorin tho Wodder.

her Jesper tho Forle³⁾.

her Marquart tho Nustrup.

her Niels tho Herrestet⁴⁾.

her Niels tho Lenit⁵⁾.

her Dominicus tho Hoerup⁶⁾.

her Niels tho Gram⁷⁾.

her Knudt tho Endropschaw⁸⁾.

Jtem her Jens tho Branderup.

her Torckel tho Aggerschow.

her Niels tho Schrustrup.

} von Magistro An
thonio ingesat.

¹⁾ Han maa være kommen istedenfor den den 13. Maj 1528 afsatte Præst i Hvidding, ved Navn Povel Mikkelsen; Suppl. til K. Chr. III. Hist. S. 7. 9.

²⁾ En Præst her blev ogsaa afsat 1528; sammest. S. 7.

³⁾ fordem i Frøs Herred; Sognets Navn skrives nu Fohl.

⁴⁾ eller Toftlund i Nørre-Ravnstrup Herred.

⁵⁾ Österlinnet i Frøs Herred.

⁶⁾ Højrup i Hvidding Herred.

⁷⁾ En Præst i Gram, ved Navn Niels, blev afsat 1528 (Suppl. t. K. Chr. III. Hist. S. 7). Den her nævnte Niels er vel kommen i hans Sted.

⁸⁾ Dette Sogn er nu en Deel af Gram Sogn. Kirken, som var helliget St. Thøger, laa østen for Landsbyen Endrupskov (Danske Atl. VII. 177). Hr. Hans Fønbo, som 1528 blev afsat "fra St. Tigers Kirke" (Suppl. t. Chr. III. Hist. S. 7) maa have været Præst i Endrupskov. Dette Sogn, tilligemed 3 andre i Gram Herred (Gram, Nustrup og Skrydstrup) hørte fordem under Ribe Stift; de 7 andre Sogne i dette Herred hørte derimod under Slesvig Stift.

Bagpaa: *Copia.*

Bekentnus her Johannis zu Witzoe wegenn der visitation vnd einsetzunge der Pastorn in Dorninger Ampt bei Regierung Hertzog Christians.

29. Claus Töndebinders og Hans Spandemagers Hjemkomst til Malmöe maa være skeet omtrent i August Maaned 1528 (see *Annaler f. Oldk.* 1847. S. 148—49), og fra denne Tid af arbejdede de begge i Forening for Reformationens Indførelse i Malmöe¹). — De "*regia privilegia*" eller kongelige Beskjermelsesbreve, hvis Besiddelse gav dem Mod til at vende tilbage til Malmöe, maae have sikkret dem for videre Forfølgelse af Erkebispnen, skjönt de nu vare langt fra at vise det Maadehold, som Claus Töndebinder havde iagttaget under sin Prædiken i Aaret 1527, men dristigen angreb alle den romerske Kirkes Vildfarelser. Alt hvad Erkebispnen nu kunde udrette ved (i November 1528) at begive sig personlig til Malmöe, indskrænkede sig til Udstedelsen af en Advarsel til Malmöes Indvaanere om at vogte sig for deres kjetterske Lærdomme, ledsaget af et Forbud imod at annamme noget Sacramente af dem, "entigen Dob, Vielse, Guds Legome, den hellig Olelse, eller Jordeferdt." Skjönt Erkebispnen var kommen til Malmöe, ledsaget af flere Rigsraader, nogle Medlemmer af Domcapitlet i Lund og andre gode lærde Mænd og forfarne i den hellige Skrift, for at "handle og aflægge de mange græsselige Vildfarelser," som de to forgiftelige Mænd Hr. Claus Bøthker og Hr. Hans Spandemager fremsat, prædiket og foreraabet havde udi deres Prædiken og andensted der i Byen i lang Tid"; og skjönt han lod Töndebinder og

¹) See *Chronic. Skibb.* (l. c. p. 583): "Cui (Nicolao Vasulario) eodem anno (1528) contigit socius et coadjutor, alius quidam apostata de ordine Sancti Spiritus, Joannes, Sitalarius vulgo dictus, Nicolao parum doctior, sed tamen autoritate minor".

Spandemager kalde for sig for at forsvare de Lærdomme, som de havde udbredt, og ventede i tre Dage paa dem¹⁾: saa bröde disse sig dog saa lidt om den erkebispeelige Indkaldelse, at de ikke blot undlode at möde, men endogsaa heftigere end tilforn i deres Prædikener ivrede mod den papistiske Gejstlighed²⁾. Og ikke desto mindre undlod Erkebispen, der dog Aaret tilforn havde kunnet forjage Cl. Töndebinder fra Malmöe, at foretage noget imod de ham trodsende Prædikanter. Saa mägtig var den Beskyttelse, som Kong Frederik ved sine Beskjermelsesbreve³⁾ kunde yde den evangeliske Læres Forkyndere.

30. Allerede under 5. Juni 1529 gav Kong Frederik den Første Borgemestere, Raadmænd og menige Borgere i Malmöe — som havde berettet for ham, at “the nu haffue annammeth thet hellige euangelium ther vdi byenn oc lade ther predicke gudts ordh” — bl. a. Tilladelse til at “holde en christeligh predickefader, som thennom lærer och predicker gudts

¹⁾ Münter (D. Ref. Hist. II. 7.) fejler, naar han lader Erkebispen citere Töndebinder og Spandemager til Lund og for-gjeves vente der paa dem i tre Dage, förend han begav sig til Malmöe. Han var i selve Malmöe By, da han lod dem kalde for sig, og blev der i tre Dage, for at see om de vilde indfinde sig hos ham.

²⁾ See Erkebispens i Lund M. Aage Sparres Brev imod de Lutherske Gejstlige i Malmöe, udstedt i Malmöe den 21. November 1528 (Danske Magaz. III. 236—39). Herimod skrev Peder Lauridsen “Et kort swar paa thet Sendebreff, som werdighe fadher Archielectus til Lund Hr. Aage Jepsen sendte til erlige Mend Borgemestere oc Raad y Malmö”; hvilket udkom i Malmöe 1529, 4to; men er tabt. See Engelstoft Reformantes et Catholici p. 12. not. II.

³⁾ Disse have vistnok været formulerede ligesom det ovenfor (S. 380) omtalte Beskjermelsesbrev for Tausen; selve Udnævnelser af Claus T. og Hans Sp. til Kongens Capellaner har vel neppe manglet; jfr. Münter D. Ref. Hist. II. 466, Anm. *.

ordt fore¹⁾.” Men Malmöboerne lode sig ikke nøje hermed; de ønskede at sætte deres Prædikant i en Sognepræsts Stilling, og derfor indlode de sig i Forhandlinger med Byens daværende (papistiske) Sognepræst, hvis Rettigheder de agtede²⁾, og fik ham snart bevæget til at føje sig efter deres Önske. Den 29. September 1529 udstedte Henrik Hansen, Præst og “Sogneherre udi Malmö” et aabent Brev³⁾, hvorved han tilstaaer at have opladt og resigneret sin Kirke og Leen, St. Peters udi forⁿe Malmö, med al hendes Frihed, Rente og Rettighed, ligesom han hende annammede og i Væрге haver, saa at forⁿe Borgemestere og Raad maae herefter selv udvælge og forskikke dem en Sogneherre og Prædikefader, hvem dem tykkes, som christeligen prædiker⁴⁾ og lærer dem og den menige Almue Guds Ord, den hellige Skrift og Salighed, og ministrerer og

¹⁾ See Kongens Brev, som er udgivet i *Annaler f. Oldk.* 1847. S. 158—60 efter Orig. paa Perg. i Malmö Raadhusarchiv.

²⁾ Ligesom tidligere, da de anmodede ham om at tillade Claus Mortensen at prædike i St. Peders Kirke om Eftermiddagen, “sacerdoti tamen iure suo et auctoritate seruatis”; see *Kröniken*, ovenf. S. 342.

³⁾ *S. Annaler f. Oldk.* 1847. S. 168—69, hvor dette Brev er udgivet efter Originalen paa Pergament i Malmös Raadhusarchiv. — En samtidig Paategning paa det originale Brev lærer os, “at Borgemestere og Raad afkjøbte Sogneherren sin Rettighed, han havde til St. Peders Kirke, saa at de have selv Magt at kejse dem Sognepræst”.

⁴⁾ Længer nede i Brevet hedder det atter “og maae forⁿe Borgemestere og Raad herefter selv have Magt og Befaling at forskikke dem Sogneherre og Prædikefader, hvem dem tykkes nytteligen og gavnligen at være, efter kongelig Majestæts, vor kjereste naadige Herres Brevs Lydelse, som de derpaa have, indeholder”. Det her paa-beraabte kongelige Brev maa være det nylig omhandlede af 5te Juni 1529.

gjör Almuen anden christeligen tilbørlig Tjeneste, hvis dem bör at have, paa det at menige Almue udi Malmöe maatte desbedre komme under en christelig eendrægtig Kjerlighed og Forsamling". — Der var saaledes intet mere til Hinder for Claus Töndebinders Indsættelse til Sognepræst i Malmöe; og at denne er skeet omtrent samtidig med dette Brevs Udstedelse, det lærer Kröniken os¹⁾. Fra denne Tid af traadte Malmöe aldeles ud af Samfund med den romerske Kirke og blev en protestantisk Stad.

31. Ved Claus Mortensens annus primus concionis maa forstaaes Tiden mellem hans første Prædiken og hans Fordrivelse fra Malmöe ved Erkebispens, d. e. Tiden mellem 29. Maj og engang i August Maaned 1527.

32. Hans Navn var Gabriel Povelsen. Mere om ham s. Kröniken S. 348. 349. 350.

33. Den Pesttid, som her sigtes til, maa være Efteraaret 1529, da en pestagtig Sygdom, kaldet den engelske Sved, rasede her i Landet (*Magn. Matthiæ* Ser. regum Dan. mscr. ad an. 1529. Cfr. *Langebek* Script. VII. 212).

34. Kaldes St. Jörgens Capel i Henning Brorstorps Testamente af A. 1503 (ovenf. S. 387, Anm. 2).

35. Frants Vormordsen, der 1527 var Lector ved Universitetet i Kjöbenhavn²⁾, kom til Malmöe den 3. Februar 1529³⁾. Han har selv antegnet dette i et

¹⁾ *Precioque dato illic (illico?) tocius vrbis sacrorum antistes instituitur.* — Benævnelsen *antistes* anvendes nok egentlig kun om Biskopper; men maaskee betragtede Forf. ogsaa Claus Töndebinder i hans nye Stilling som en Biskop i Malmöe, eftersom denne ikke havde noget gejstligt Overhoved.

²⁾ Engelstoft Paulus Eliæ S. 122.

³⁾ Münter (D. Ref. Hist. II. 487—88) henfører, efter Pontoppidan Annal. II. 801, Vormordsens Ankomst til Malmöe til A. 1527.

Exemplar af en gammel Krönike, som han har ejet, hvor man ved Aaret 1529 finder følgende: "*Hujus ipsius anni initio, nimirum postridie purificationis, a senatu Malmogiensi Haffniæ vocatus, veni ego Franciscus Wormordus Malmogiam, atque ibidem vocatus et constitutus syncerioris doctrine euangelice predicator, nomine patris et filii et spiritus sancti, Amen*" (Suhms Nye Saml. III. 81). — Efter Chronic. Skibbyense var det Borgemesterne Jörgen Kock og Jeppe Nielsen, der kaldte Frants Vormordsen saavel som (noget senere) en anden Apostat af Carmeliterordenen, Lector Peder Lauridsen, til Malmöe, af den Grund, at de nysnævnte Borgemestere havde seet, at deres Prædikanter ikke vare lærde nok til at føre Forsvaret for de nye kirkelige Indretninger, dersom det skulde komme til Strid derom¹). Var det maaskee af denne Grund, at Claus Töndebinder og Hans Spandemager holdt sig tilbage, da Erkebispnen havde ladet dem kalde for sig i Malmöe, og tilbudt dem en Religionsdisputats? Neppes af denne Grund allene; thi det maatte for enhver som helst af de evangeliske Præster være en betænkelig Sag, at inlade sig i en saadan Disputats, naar Erkebispnen skulde være de Disputerendes överste Dommer.

Med Krönikens Yttringer paa dette Sted angaaende Frants Vormordsen fortjener at sammenholdes et Sted i Chronic. Skibb. (l. c. p. 548) saa lydende: "Proinde

¹) See Chron. Skibb. (l. c. p. 581): "Porro cum vidissent (sc. Jeorgius Cocus et Jacobus Nicolai) prefatos concionatores ob eruditionis inopiam, non satis posse novatam tueri religionem, si quandoque veniret in concertationem, vocatis ad se duobus apostatis de ordine Carmelitarum postea ad omnem impietatem abusi sunt. Primus erat natione Battavus, Lector Franciscus nomine, alter Sialandus ex Nestvedia oriundus, Lector Petrus Laurentii, Francisco non solum tunc impudentior, sed etiam natu grandior."

Battavus ille *Franciscus* multo tempore sue perfidie virus dissimulavit, in abusus ac malos mores vehemens declamator, interea nihil errorum admiscens, pertinaciter et contentiose alioqui de multis thematibus libere disputans. Verum hac cunctatione factus est omnium nocentissimus; principio enim videbatur mitigaturus correcturusque ea, (que primorum concionatorum¹⁾) vel impudentia irrepserant in ecclesiam Malmögensem, idque ad normam ecclesiasticorum dogmatum. Hoc autem faciebat, ne videretur edificare super fundamento ab aliis jacto; alioqui erat opinione, sententia, studio et affectu aliis omnibus deterior, sceleratior, impudentior”.

36. Dette maa være skeet efterat Kong Frederik ved sit aabne Brev af 5. Juni 1529 (s. ovenf. S. 396, Note 1) bl. a. havde tilladt, at Borgemestere og Raad i Malmöe maatte og skulle annamme til sig de Jorde, Huse og Gaarde i deres By, hvilke laa til Altere, Vicarier og Gilder der sammesteds, og dermed stifte og opbygge et Hospital der i Byen til fattige og syge Menneskers Opholdelse og Nödtörft. — At det er skeet en Tid för Julen 1529, viser det fölgende.

37. Den Julefest og Faste, som her nævnes, ere Julen 1529 og Fasten 1530, der begyndte i det Aar med den 2. Martii (Askeonsdag).

38. Paasken 1530 faldt paa den 17. April. Om der ved anden Paaskedags Nat (*feriæ secundæ nox*) bör forstaaes Natten efter eller för anden Paaskedag, kan maaskee være tvivlsomt; den förste er dog rimeligviis meent dermed.

39. Ved det för paaberaabte Brev af 5. Juni 1529 gav Kong Frederik Borgemestere og Raad i Malmöe ogsaa Tilladelse til at “oprette en Skole udi deres

¹⁾ Her eller efter *impudentia* fattes noget.

By, som de maa holde tre eller fire lærde Mænd udi, som læse og lære andre simple og eenfoldige Klerke den hellige Skrift". Ved denne "Skole" eller "Gymnasium" — som det i Almindelighed kaldtes¹⁾ — bleve Frants Vormordsen²⁾ og Peder Lauridsen³⁾, der ved dets Oprettelse allerede vare i Malmöe, og Magister Olaus Chrysostomus⁴⁾ (Oluf Gyldenmund), der nok i denne Anledning er bleven kaldet dertil, ansatte som Læsemestere eller Lectorer. De mödte alle tre, tilligemed Claus Mortensen og Hans Olufsen (Spandemager) fra Malmöe paa Herredagen i Kjöbenhavn 1530⁵⁾.

40. Om Frants Vormordsen var gift, da denne Dispyt forefaldt (først i Aaret 1530), veed man ikke med

¹⁾ Det kaldes ogsaa *Academie*; see Werlauff Kjöbenhavns Universitet indtil Reformationen S. 37. Not. t, hvor Henviisning findes til de Skrifter, hvori dette Gymnasium omhandles.

²⁾ Paa Titelen af et Skrift, som han udgav 1531 (Engelstoft Ref. et Cathol. p. 14. not. 16.) kalder han sig "Prædikere udi Malmö". Underskrev Kirkeordinantsen den 2. Septbr. 1537 som "*ecclesiastes Malmogensis*" og samme Dag blev han viet til evangelisk Biskop i Skaane.

³⁾ 1533 kalder han sig *civis Malmogiensis et ejus Academiæ in sacris literis lector* (Werlauff a. St.). 1537 underskrev han i Spidsen for hans evangeliske Medbrødre Kirkeordinantsen som "*lector Malmogensis*".

⁴⁾ Endnu tredie Pindsedag (18. Maj) 1529 maa han have været Lector ved Universitetet i Kjöbenhavn, da han dengang ved en Universitets-Höitidelighed (Rectorskiftet) oplæste den "*Lamentatio ecclesiæ versibus exposita*", som han udgav i Malmö i Sommeren 1529, med en Fortale af Peder Lauridsen og et Appendix af Frants Vormordsen (Engelstoft Reformantes et Catholici p. 15. not. 23). Underskrev Kirkeordinantsen som "*politiõis literaturæ Malmogiæ professor*".

⁵⁾ Pontoppidan Annal. II. 835. Kirkeordinantsen 1537 er derimod kun underskreven af de tre førstnævnte, men ikke af Claus Tüdebinder og Hans Spandemager.

Vished, men det er ikke usandsynligt. Hans Indtrædelse i Ægtestanden kan imidlertid ikke være skeet senere end i Aaret 1531. I Chronic. Skibb. berettes derom saaledes (l. c. p. 584): “qvi (*Franciscus Wormordi*) posteaquam multis spem perpetui celibatus fecisset, captus insano amore, duxit et ipse puellam quendam uxorem, invitis ejusdem puelle curatoribus, omnibusque amicis reclamantibus; qvi ut incredibilem libidinis sue furorem conjugii titulo fucaret, *bis librum edidit de sacerdotum, monachorum ac monialium conjugio*, vernacula lingua¹⁾, verum calumniis et mendaciis adeo plenum, ut sit ipso mendacio mendacior et ipsa calumnia calumniosior; nam conjunx factus, adeo mutavit ingenium, frontemque perfricuit, ut omnium Lutheranorum impudentissimus factus, multa et scripsit et docuit impudentissime, nullo judicio, nullo item consilio, sed sola ambitione cecus; erat enim quoddam glorie mancipium”.

41. Fjerde Uge efter Paaske var 1530 den 8.—14. Maj. Det er klart nok, at det der nu fortælles i Kröniken, lige indtil Munkenes Udjagelse af Klosteret, er skeet paa tvende Dage i denne Uge. Den ene Dag bemægtigede Borgerne sig Klosteret, og den næste Dag udstødte de Munkene af det.

42. At Malmöes Borgere undlode at forevise nogen kongelig Befaling, der berettigede dem til at udjage Graabrödrene af deres Kloster, skeete nok blot af den Grund, at de ikke vare i Besiddelse af nogen saadan Befaling. Thi vel havde Kongen under 10. October 1528 skjenket

¹⁾ Den udkom i Malmöe 1531, 4to, under Titelen: “Een saare nyttelig oc alle thennom som gifte ere eller Giffthes ville, hugsuagelig Disputatz emellom Her Adzer Prelat oc Cantor vdi Lundt oc Franciscum Vormordum Predickere vdhi Malmöö”. See Engelstoft Reformantes et Catholici p. 14. not. 16.

Malmöes Borgere Graabrödrekloster og "Helliggesthus Kloster", det ene til et Hospital og det andet til et Raadhuus; men det kongelige Gavebrev¹⁾ giver dem først Raadighed over disse Klostre, naar "de Præste og Brødre, som nu ere i for^{ne} Klostere, ere alle ude" og det gjør det til en udtrykkelig Betingelse, "at Præste og Brødre i for^{ne} Klostere ikke skulle nödes eller trænges der ud udi nogen Maade". Den af Kongen stillede Betingelse opfyldte Malmöboerne kun slet. "Tantum enim — siger Kröniken, ovenf. S. 346 — incesserat effugandi fratres de loco eorum animis libido, ut nullam capere possent requiem donec eos effugassent; nullius legis vel naturalis vel divinæ vel humanæ verecundabantur præterire in persequendo ipsos præcepta". Prædikanternes Ivren mod den papistiske Messelæsning havde gjort Borgerne ængstelige; de frygtede, at den skulde hidføre Byens Undergang²⁾, og denne syntes dem vel at staae for Dören, da Byen i Efteraaret 1529 blev hjemsøgt af Pesten. Under saadanne Omstændigheder er det let forklarligt, hvorfor deres Had til Munkene, der ikke vilde nedlægge Messen, steeg til en saadan Højde, at de ikke mere vilde taale dem i deres By.

43. *Oda* bemærker her Psalme; ligesom ovenf. S. 337. 341. 346.

44. Graabrödrenes endelige Udstødelse af deres Kloster foregik en Dag i Ugen 8.—14. Maj 1530, som alt er bemærket ovenfor i Anm. 41. Denne Tidsbestemmelse maa antages for aldeles uomstødelig, naar man nøje overvejer alle de chronologiske Data, som findes i Beretningen om det Malmöeske Kloster; og dens

¹⁾ Dette velforvarede Pergamentsbrev findes i Malmöes Raadhusarchiv og er udgivet i *Annal. f. Oldk.* 1847. S. 153—54.

²⁾ Malmogiani, *urbis ob secretas missas fratrum formidantes exidium.* See *Kröniken*, ovenf. S. 346.

Rigtighed bestyrkes ved Krönikens Beretning om, at Graabrödrene i Kjöbenhavn bleve udjagede af deres Kloster kort förend (immediate ante) de Malmöeske bleve udstödde af deres (s. ovenf. S. 351), eftersom vi andenstedsfra vide, at de Kjöbenhavnske vel endnu den 25. April befandt sig i deres Kloster, men beredte sig paa at forlade det (s. Anm. 45). — Hvorledes Henrik Krummedig kunde melde Esge Bille i et Brev fra Malmö af 30. November 1529, at alle denne Byes Klostre og Kirker vare forstyrrede og "alle Munke forjagede, baade Graabrödre og Helliggeistes", er derfor ikke let at forklare. Men han kan umulig have været godt underrettet; mulig har dog det Oprör, som Helligaandsbrödrene i Malmö gjorde, efterat det var blevet dem forbudt at holde Messer for Penge og Bugsföde, og som endte med at de opsætsige Munke bleve afsatte¹⁾, fundet Sted kort för Henrik Krummedig skrev, og en overdreven Beretning derom kan da tænkes at have givet ham Anledning til at skrive saaledes.

45. Tiden, paa hvilken Graabrödrene i Kjöbenhavn maatte forlade deres Kloster, lærer man at kjende af et Document, som "Broder Hanss Bruun, Minister og Överst over alle Graabrödre-Klostre i Danmark, Broder Bernardinus, Guardian i Graabrödrekloster i Kjöbenhavn, Broder Hannss Staffenssen, Viceguardian, og menige Conventsbrödre sammesteds" have udstedt den 25. April 1530²⁾. Deri sige de:

¹⁾ See Malmöboernes Brev til Kongen, af 13. December 1529, i Udtog hos Hvitfeldt, K. Frederik I. Hist. S. 175—76.

²⁾ Dette Brev er trykt i Nye D. Mag. I. 31—32, men uden Aar og Dag; dets Datum, St. Marci Evangeliste Dag 1530, findes hos Hvitfeldt, Kong Frederik I. Hist. S. 233; jfr. Werlauff Kbhvns Universitet indt. Reform. p. 32. Not. ö. — Pontoppidan, Annal. II. 856 og Orig. Hafn. S. 216, fejler altsaa i at henføre det til A. 1531.

“Efterdi vi ere aabenbarlige nødte til for mange svære Sagers Skyld, og menige Mand i Kjöbenhavn ikke vil lide os her for den Lejlighed, som nu paa-færde er, og vi ere indelukte og ej maae gaae i Termen eller bede om Guds Almisse: for saadanne Sager og andre flere, da have vi alle samdrægteligen forladt ærlige og velfornumstige Mænd, Borgemestere, Raadmænd og menige Borgere i Kjöbenhavn, alt vort Kloster i sammesteds, og sammeledes hvis Clenodier som der er, paa vor naadige Herre Konges Vegne¹⁾, som tilforn registeret er, og som den udskaarne Skrift, os derpaa imellem gjort er, indeholder og forklarer”.

Da en af de Grunde, hvorfor Munkene erklærede sig nödtvungne til at overgive Klosteret, var den, at Menigmand ikke vilde taale deres længere Ophold i Byen, kan man være vis paa, at de meget snart efter dette Documents Udstedelse have maattet forlade deres Kloster og Byen. Maaskee er dette allerede skeet paa samme Dag, som Overdragelsesbrevet blev udstedt; men en Opsættelse af nogle faa Dage kan mulig være dem bevilget. Vi troe saaledes at kunne med Sikkerhed henføre deres Udvandring af Kjöbenhavn til engang mellem 25. og 30. April 1530.

1) Dette Sted maa, som jeg troer, forstaaes saaledes, at saavel Klosteret som dets Klenodier overdroges til Kongen og at Borgemestere, Raadmænd og menige Borgere kun paa Kongens Vegne modtog Overdragelsen. Ikke blot Pontoppidan (og de, som følge ham, f. Ex. Daugaard, a. St. S. 194), men ogsaa Werlauff har dog antaget, at Kjöbenhavns Menighed har modtaget Overdragelsen paa dens egne Vegne (s. de i foregaaende Note cit. Steder); og jeg nægter ikke, at Brevets sande Mening kan være tvivlsom. For min Fortolkning taler dog — som mig synes — de af Kongen i Aarene 1530 og 1532 foretagne Dispositioner over selve Klosteret og det tilhørende Ejendomme, hvorom mere i det følgende.

Meget kunne vi derved ikke komme til at fejle; thi paa den ene Side staaer det fast, at de Kjöbenhavnske Graabrödre vare i deres Kloster endnu den 25. April, og paa den anden Side er det vist, at de havde forladt det inden Midten af den næstfølgende Maj Maaned, eftersom deres Udvandring — efter Krönikens Vidnesbyrd — fandt Sted kort forud för de Malmöeskes Udstödelse af deres Kloster, som skeete i Ugen 8.—14. Maj 1530¹⁾.

Noget længere hen i Aaret 1530 bestemte Kong Frederik²⁾, "at Graabrödre Kirke og Kirkegaard med de tre Huse som ligge op til Kirken, skulle blive til et Studium"; men denne Bestemmelse er neppe bleven fuldbyrdet, thi den 6. August 1532 gav Kongen Magistraten i Kjöbenhavn, til Bedste for de fattige, syge og vanføre Mennesker i Hospitalet og Helliggejsthuset, Ejendomsbrev paa "Graabrödre Kloster, Kirke og Kirkegaard, og alle de Huse derpaa staaer, og alle for^{ne} Klosters Gaarde og Haver, som det nu forefundet er".

I Begyndelsen af August 1530 bortskjenkede Kongen ellers nogle af Graabrödreklostrets faste Ejendomme; af de derpaa udstedte Gavebreve haves i Register over alle Lande Nr. 2, B. følgende Udtog:

(S. 367.) Jacob Riidesmaasuendt ffeck breff till seg oc syne arffwinge paa eett bruggerhwss wdi Graabrödre closter wdi Kiöpenhaffn oc paa een stwue, theris arbeydtz folck wdi ware, mett thet gaardtztrom oc then bröndt ther nestt optill ligger wdt till gaaden op till Graabrödre stræde. Cum inhibitione et clausulis consuetis. Datum Kallingborg, torsdagen nestt effther sancti Petri dag ad vincula (4. Aug.), aar &c. Mdxxx.

Dominus rex per se.

¹⁾ See ovenf. Anm. 44.

²⁾ See Werlauff a. St. p. 32. Not. 8.

(S. 369.) Peder Willatzssen, slottz scriffuer paa Kiøpenhaffn, feck breff, att handt maa oc schall annamme till seg then Graabrødre closters kircke oc hwss aff Kiøpenhaffn, som ligger paa Dragør, sønden fraa tolldboen, oc then fore seg sellffuer nyde, bruge oc beholde till sith egett behoff, indtill thess oc saa lenge ther bliffuer giortt een anden forwandels paa, huadt hellder thet schall bliffue **till closter igien** eller till anden gudtz tieniste. Datum Kallingborg, fredagen nestt effther sancti Petri ad vincula dag (5. Aug.) aar &c. Mdxxx.

Ad relacionem magistri *Andree Glob.*

Ved et Brev af 6. December 1532 har Kongen enten — hvad jeg er tilbøjelig til at antage — forandret denne Gave fra en gjenkaldelig til en uigjenkaldelig, eller givet samme Maud en anden af Graabrødreklostrets Ejendomme paa Dragør. Udtoget af Kongens Bræv i det ovennævnte Register (p. 396) lyder saaledes:

Per Willatzsen, slotzscriffuer paa Kiøpenhaffns slott, feck breff, at handt maa oc skall tel seg annamme een boe oc boestedt liggendis paa Dragør, som hørde the Graabrødre till som ware wdi Graabrødre closter wdi Kiøpenhaffn, oc samme boestedt bygge oc forbædre, oc siiden for^{ne} boe oc boestedt mett hues bygning handt ther paa byggendis worder till seg annamme, oc syden then nyde bruge oc beholde till seg oc syne arffwinge for ewindeligh eyendom. Cum inhibitione solita. Datum *Gottrop* ipso die diui Nicolai episcopi, aar &c. Mdxxxij.

Dominus rex per se.

46. At Kong Frederik virkelig har været i Kolding omtrent paa Marie Fødselsdag (8. Septbr.) 1529, som Kröniken angiver, kan sees af Register over alle Lande Nr. 2, B. p. 102, hvor der findes Udtoget af to

Kongebreve, som ere daterede "Kolldinge, sabbato post nativitatis Marie (11. Septbr.) anno &c. Mdxxix".

Hartvig Andersen, af Familien Ulfeldt, en Søn af Anders Ebbesen; han var i Aarene 1531 og 1533 Kong Frederiks Fodermarsk. 1527 fik han Livsbrev af Kongen paa Oregaard og Orebirk¹⁾ i Fyen, som baade hans Fader og Farfader (Ebbe Andersen af Kogshölle † 1501) havde havt i Pant; og 1532 forlenedes han med Falsterbo Slot og Len (s. Danske Mag. 3. R. III. 238—39, hvor man vil finde endnu mere samlet om ham).

Den i Slutningen af Beretningen omtalte Prædikant i Kolding er maaskee "*Nicolaus Jasperi, ecclesiastes Kolin-gensis*", som underskreve Kirkeordinantsen 1537.

1530 bortgav Kongen et til Klosteret hørende Huus. Udtoget af Gavebrevet lyder i Regist. o. a L. Nr. 2, B. S. 215 saaledes:

Anders Borger, kock paa Kollding, feck breff, at K. M. haffuer vntt oc giffuitt hanwm eett H. N. oc kronens hwss, liggendis wedt Graabrødre closter wdi Kollding, som war the Graabrødris waske hwss, att haffue, nyde, bruge oc beholde till seg oc syne arffvinge for frii egendom till ewig tiidt. Cum inhibicione solita. Datum Kollding, søndagen nestt effther gudz legoms dag aar &c. Mdxxx.

Relator her Mogens Biillde, ridder.

47. Munkenes Udjagelse af dette Kloster synes at være skeet ved Paasketider eller noget før; thi "1530 ved

¹⁾ Oregaard er Gaarden af dette Navn i Ore Sogn, Skovby Herred (hvis Navn i D. Atl. VI. 622. 640. urigtig skrives Öre-gaard) og ved Orebirk bör vel hellere forstaaes denne Gaards med Birkeret privilegerede Gods, end Landsbyen Ore bek (ogsaa i Ore Sogn), hvilken iøvrigt formodentlig har hørt derunder.

Paasketider blev Helliggejsthuus Kirke og Kloster vædeligen frataget Prioren og Brødrene, de Fattige udførte, og for en Tidlang indlagte i Graabrödre Kloster" (D. Atl. V. 157). I Regist. o. a. L. Nr. 2, B. S. 116—17 findes Udtog af et kongeligt Brev af 3. Julii 1530, hvoraf sees, at det da har været paatænkt at indrette Graabrödreklostret i Aalborg til et kongeligt Slot; det lyder saaledes:

Mauris tollder vdi Aalborg ffeck breff paa een kaallgaardt, som laa till Graabrödre closter vdi Aallborg, som Hans Meding tillforn haffde oc ther paa boendis war, oc ligger østen nestt aallgaden; dog saa, thersom Graabrödre closter schall opbyggis till slott, oc kongingen then siellff behoff haffuer ther till, tha schall handt then slippe. Datum Kiøbenhaffn, søndagen nestt effther wor frwue dag visitacionis, aar &c. Mdxxx.

Relator mgr. Andreas Glob.

48. Det kongelige Gavebrev, som her omtales, er dateret Gottorp Slot, Torsdagen næst efter St. Valentini Martyris Dag (3. Februar) 1530¹⁾. I det siger Kongen: "Gjøre alle vitterligt, at Vi af Vor synderlige Gunst og Naade, saa og for Troskab og villig Tjeneste, som Os elskelige Hr. Mogens Göye, Ridder, Vor Mand og Raad, og Danmarks Riges Hofmester, Os og Vort Rige Dannemark hertil gjort og beviist haver og herefter troligen gjøre (og) bevise maa og skal: have Vi undt og givet, og nu med dette Vort aabne Brev unde og give for^{ne} Hr. Mogens Göye og hans Arvinger til evig Tid det Vort og Kronens Kloster, som kaldes Graabrödre

¹⁾ Trykt i Stadfeldts Beskrivelse over Randers S. 195—96. Et meget kortfattet Udtog deraf findes i Register o. a. L. Nr. 2, B. p. 109—10 med det vistnok urigtige Datum: St. Valentini Dag

Kloster, udi Vor Kjøbsted Randers beliggendes, med alle forn^o. Klosters Tilbehøring og Rettighed, som er Kirke, Kirkegaard, Huus, Jord, Bygning, Gaardsrum og Haverum". — At det var til Vederlag for det Flensborgske Graabrødrekloster at Hr. Mogens Gjõe fik det i Randers, siges vel ikke i Brevet; men det er temmelig sandsynligt at det virkelig har forholdt sig saaledes (s. Kröniken ovenf. S. 336 og Anm. 4).

49. At Luthers Lære i det seneste Aar 1529 maa have havt Tilhængere i Trælleborg, synes man at kunne slutte af et kongeligt Brev af det nævnte Aar, hvoraf der haves et Udtoget i Register o. a. L. Nr. 2, B. p. 489 saa lydende:

Borgemester, raadt oc menighedt wdi Trelleborg finge breff, att the her effther mwue oc schulle nyde saadan skickellse om kircke iorde oc altere iorde oc bygning i theris bye, ligerwiiss som brugis oc holddis wdi Kiøpenhaffn¹) oc Mallmö. Cum inihibicione. Dat. *Haffnie*, ipso die beatorum Viti et Modesti anno Mdxix.

Dominus rex per se.

1530 havde Trælleborg en evangelisk Prædikant, ved Navn Rasmus, der mødte paa den Kjöbenhavnske Herredag i samme Aar.

I Begyndelsen af Aaret 1532 maae Graabrødrene have forladt deres Kloster i Trælleborg; den 11. Martii skjenkede Kongen Byen baade Klosteret og Kirken, og paa den Tid var Klosteret forladt. Udtoget af Kongens Brev herom lyder i Register o. a. L. Nr. 2, B. p. 521 saaledes:

Borgemester, raadmentd oc menighedt wdi Trelleborg fñnge breff paa Graabrödre closter wdi Trelleborg, att the haffue ladett berette for myn herre, att

¹) Jfr. Pontoppidan Annal. II. 788—89; Orig. Hafn. p. 124—25.

Graabrødre closter er nw alltingestt øde oc brøderne, ther inde ware, ere alle wdtgangne: tha haffuer K. M^{tt} for theris bøn oc begæring skyllt, paa thet att gudtz lowff thess ydermere maa oc schall forøgis, wntt thennom Graabrødre closters kircke till att lade predicke oc lære gudtz ordt wdi, oc closter gaarden, mett alle the hwss ther nw paabygde ere, till eett hospitall, ther att indlegge arme siwge mennisker; dog mett saa skiell, att all then rentte, som kandt giffuis aff forscreffne hwss, schall forwandlis alldeniste till the siwge mennischer, oc till inghen anden wdi noger maade. Cum inibicione solita. Datum Kiøpenhaffn, mandagen nestt effther søndagen Letare, anno &c. Mdxxxij.

Relator her *Mogens Gøye*, ridder oc hoffmester.

50. Deres Bortgang fra Kjøge skeete dog ikke förend i Aaret 1531. Et af Kong Frederik, den 1. Martii d. A. udstedt Brev forudsætter, at de da endnu vare i deres Kloster; men de ere vel ikke blevne der længe efterat dette Brev var kommet til sit Bestemmelsessted¹⁾.

¹⁾ Jfr. Münter D. Ref. Hist. II. 165, Anm. **. Inden Sommerens Udgang maae de være udvandrede, eftersom deres Bortgang skeete i Overværelse af Provincialen Hans Brun, og han maa være gaaet af engang i Sommeren 1531, da hans Triennium var udløbet (Af Langebek V. 526 faaer man ingen Underretning om Tiden, da det Capitel holdtes, hvorpaa hans Eftermand blev valgt; men af p. 523—27 sees, at de danske Graabrødre i det 16de Aarhundrede i Regelen holdt deres Capitel om Sommeren, og ikke før 24. April eller efter 8. September. Den anden i Beretningen om Kjøge Kloster omtalte forhenværende Provincial Laurids Jensen var en Svensker af Herkomst (Langebek V. 527.) og han har ialt 5 Gange været valgt til Provincial i Danmark, nemlig 1498, 1504, 1510, 1516 og 1522, hver Gang for tre Aar (sammest. p. 523. 524. 525). Indtil 1517 kaldtes Provincialen Vicarius, men fra den Tid af Minister, og Laurids Jensen, som 1516 var valgt til Vicarius, blev 1517 paa "Capitulum generalissimum"

Af dette Brev haves i Register o. a. L. Nr. 2, B. p. 375 følgende Udtog:

Borgemester oc raadt wdi Køge flinge breff, at nar the mwncke wdi Graabrødre closter ther samstedtz haffue forlat theris closter oc thet icke lenger holde kwnne, eller wille ther welwilligen wdgange, tha maa the annamme oc beholde samme closter, att nyde oc beholde till theris bye till ewig tiidt, dog saa att the skulle forwende thet wdi gudtz tienniste till eett hospitall, att legge oc holde fattige, siwge oc saare mendiske wdi, gudt till loff oc arme wanføre mendisker till hielp oc trøstt. Cum inihibicione solita. Datum Flensborg, odensdagen post dominicam Inuocauit, anno domini Mdxxxi¹).

i Rom stadfæstet i Embedet og udnævnt til den første Minister i Provindsen Danmark (sammest. p. 527).

¹) At dette Brev, eller et forvansket Udtog deraf, ligger til Grund for den Efterretning hos Pontoppidan (Annal. II. 857) at Kongen i Aaret 1531 gav "denen zu Køge die Freyheit sich eines dasigen Closters zu bemächtigen, wann erstlich die Carmeliter-Mönchen solches würden geräumt haben": tør vel ansees for utvivlsomt; skjönt Daugaard (Om de danske Klostre S. 199) allene paa Grund deraf har fundet sig beføjet til at antage Tilværelsen af et Carmeliterkloster i Kjøge, uagtet Fejlen hos Pontoppidan allerede var rettet af Münster (D. Ref. Hist. II. 165). — Lignende Urigtigheder findes i de øvrige Efterretninger, som Pontoppidan sammesteds har leveret om tre andre Klostres og en Kirkes Undergang eller Ödelæggelse i Aaret 1531. Det var ikke et Graabrødre- men et Sortebrødre-Kloster, som Kongen skjenkede Borgerne i Vejle (Register o. a. L. Nr. 2, B. p. 125—26). Det var ikke Nonner ("die geistliche Schwestern") i Aarhus, men "Conuentz brødre wdi iomfrw Marie Closter wdi Aarhuss paa Brobjerg liggendes", der overdroge deres Kloster til Biskop Ove Bilde (samme Register p. 139—40. Nyc D. Magaz. I. 227). St. Laurentii Kirke i Roeskilde blev ikke nedbrudt 1531, men sex Aar senere (Danske Atlas II. 339. VI. 132.) Graabrødreklostret i Nestved kan endelig

Paa Indretningen af det Hospital, hvortil Graabrödreklosteret skulde anvendes, var der begyndt i Aaret 1532, som man vil see af Kong Frederiks aabne Brev af 8. August 1532, hvilket iøvrigt indeholder nogle særdeles mærkelige Bestemmelser angaaende Anvendelsen af Gods, der var givet til Gudstjenestes Opholdelse i Kjøge Kirke, hvorfor det her aftrykkes efter det Udtog, som findes i Register o. a. L. Nr. 2, B. p. 390—91:

Borgemester oc raadt wdi Kiøge ffinge breff, att the haffue ladett berette for K. M^{tt}, att ther er nogett godtz tillgiffuitt the altere som ere wdi Kiøge bye kircke mett nogre wilkaar, saa att somme fundatzser liwde, att ther som then tienniste icke holddis som godtsett er for till samme altere tillgiffuit, tha skulle borgmester oc raadt eller the som samme altere haffue att forlænne, tillegge samme godtz anderstedtz for gudtz tienniste, oc thesligestt at samme (3: somme) fundatzer lyde, att huore som tiennisten icke hiølddis, tha skulde godtssett komme till sande arffwinge igien. Thy haffuer K. M^{tt} wntt oc til-ladett, att huilckett godtz som findis att wære giffuitt till forscreffne altere wdi Kiøge kircke mett the wilkaar, att ther som tiennisten icke holddis effther fundatzsens liwdellse for the altere, som ther till skickett er, att thet tha schall forwandlis een andenn stedtz till gudtz loff oc tienniste, maa oc schall her effther wære oc bliffue till the fattige waanföris oc siwge mendiskis oppeholdellse, nytthe oc behoff wdi thet hospitall wdi Kiøge, som ther nw nyligen begyntt oc skickett er, dog wore breffue wforkrenckett, som wy haffue om saadantt godtz wdi Kiøge wdgiffuitt tillforn, hwar the findis hoess noget. Dog huess godtz, som er giortt gienbreff paa, eller fundatzsen liwder att

ikke wære nedbrudt 1531, efftersom Munkene först forlode det 1532, og Kröniken slet ikke taler derom. — De her fremsatte Bemærkninger tjene ogsaa til at berigtige Mün-ter a. St. S. 165—66.

komme igien till sande arffwinge ther som tiennisten icke holdis, schall bliffue effther samme fundatzser oc gienbreffuis liwdellse. Cum inhibicione. Datum in cenobio Sorensi, octaua Petri ad vincula, anno domini Mdxxxij.

Relator her *Mogens Gøye* hoffmester.

51. Ottendedagen efter Helligtrekongers Dag er den 13. Januar. Den kjetterske Præst og slemme Lutheraner "Joannes Hemmyngsdyng", som efter Kröniken kom paa denne Dag i Aaret 1531 til Halmstad fra Falsterbo, er neppe nogen anden end den evangeliske Præst, ved Navn Hans Nielsen, som mödte fra Falsterbo paa Herredagen i Kjöbenhavn 1530.

52. Söndagen Septuagesima faldt i Aaret 1531 paa den 5. Februar.

53. Om Broder Sören Jacobsen og hans Vanskjebne i Ystad i Aaret 1532, s. Kröniken S. 361--63.

54. Holger Gregersen Ulfstand til Hikkeberg i Skaane, Ridder og Rigsraad; han havde 1523 Laholm og Aarstad Herred i Halland i Forlening paa Tjeneste (Nye D. Mag. VI. 285). Den 5. August 1532 fik han fire Aars Brev paa Halmstad By (Register o. a. L. Nr. 2, B. p. 538).

55. Söndagen Lætare (fjerde Söndag i Fasten) faldt i Aaret 1531 paa den 19. Martii. Det var vel det første Hold af Munkene, som udvandrede paa denne Dag, og i saa Fald er vel det andet Hold, bestaaende af de sex, hvilke Holger Ulfstand skaffede Tilladelse til at blive tilbage, blevne i Klosteret omtrent til Paasken eller kort derefter.

56. Holger Ulfstands anden Kone, med hvem han da var gift, var Helle Hak; hans første Kone var Anne Podebusk.

57. Han kaldes Hans Hjortt i Register o. a. L. Nr. 2, B. p. 529, hvor der findes Udtog af et kongeligt Gavebrev til ham, lydende saaledes:

Hans Hjortt, borgemester wdi Ystedt, seck breff ad graciam paa then wandtmølle, som ligger wdi Graabrødre closter wdi Ystedt. Cum clausulis consuētis. Datum Haffnie, odensdagen nestt effther pallme søndag (27. Martii) aar &c. Mdxxxij.

Relator dominus *Absalon Bragde eques auratus.*

58. Om denne Guardian, Anders Bertelsen, har Kröniken siden (S. 364) noget mere. Den 8. September 1534 blev han paa Graabrödrenes Provincialcapitel i Odense valgt til Prövincialminister (Langebek V. 526).

59. Kongens Gavebrev af 16. Martii 1532 til Ystad By paa det derværende Graabrödrekloster var langt fra at berettigge Borgerne til at udjage Munkene af Klosteret; tvertimod gav det först Borgerne Raadighed over Klosteret fra den Tid af, da Munkene af egen Drift havde forladt det; medmindre Borgerne ved en mindelig Overenskomst med dem kunde formaae dem til at drage bort. Det var derfor intet Under, at de ikke vilde vise Guardianen det kongelige Brev; hvilket vi her ville meddele efter Udtoget i Register o. a. L. Nr. 2, B. p. 521—23.

Borgemester oc raadt wdi Ystedt flinge breff paa Graabrødre closter wdi theris bye, att the haffue herett for myn herre, att ther er cett Graabrødre closter wdi theris bye oc the mwneke oc brødre, ther inde ere, predicke oc lære wrettferdige lerdøm emodt thet hellige euangelium oc gudtz ordt, oc ther mett bedrage oc forsøre then simpelle oc eenfoldige allmwge, oc meente att brødrene wdi samme closter nødis till wdi fræmtiden thet att offuergiffue oc forlade, thy the icke kwnde songe theris wntholding; oc beklagede, att the haffde ingen hospitall wdi theris bye, ther the kwnde indlegge fattige

siwge mennischer som ther omgange, begærindis ther fore att Konge M^{tt} will vnde thennom for^{ne} closter till eett hospitall oc siwge hwss, paa thet att gudtz lowff motte forøgis oc formeris, oc the thess bædre kwnde bekomme theris jeffnchristen then broderlig kierlighedt oc tienniste mett wnderhollding oc andre nottørfitt, som the thennom effther gudtz budt oc lærdom plictiige oc skyldige ere. Thy haffuer K. M^{tt} aff synderlig gwnstt oc naade vntt oc tilladett &c., att nar the mwncke oc brødre, som ere wdi samme clostet, thet offuergiffuendis oc forladendis worde, eller the kwnde ther wdtt formyndis, tha schall borgemester oc raadt wdi Ystedt annamme, haffue, nyde oc beholde samme Graabrødre closter, effther som thet nw forwndett er, till eett hospitall oc siwge hwss, att opholde fattige siwge menniske wdi, oc bruge kirkkin till theris sogne kircke, ther att lade predicke oc forkynde gudtz ordt oc thet hellige euangelium wdi; dog saa, att the schulle holde oss ther eett herliggt weesenntt wdi closterett mett mag oc kamer, ther K. M^{tt} oc høgborne ffurstinde wor kiere husfrwe oc wore efftherkommere koninger wdi Danmarck mett wortt daglige folck, nar K. M^{tt} eller hans naadis efftherkommere tiidt komendis worde, kwnde haffue wore wæриллse wdi, .effther som h. n. forfædre, fræmfarne koninger, ther for hans n. hafft haffue. Oc huess ydermere fordeell oc rentte som kandt giøris aff samme closter, schall alltingeste komme till the siwge menniskes ophollding oc wendis icke wdi noghen anden nytthe eller brugellse wdi noget maade. Cum inhihitione solita. Datum *Haffnie*, løuerdagen nestt effther søndagen Letare, aar &c. Mdxxxij.

Relator her *Mogens Gøye*, ridder oc hoffmester.

60. Dersom denne Nicolaus Wynther, som Krøniken ogsaa omtaler S. 363, er forskjellig fra Jens Wynther, der ogsaa var Borgemester i Ystad 1532

(Regist. o. a. L. Nr. 2, B. p. 528—29) — hvilket jeg maa lade uafgjort — da havde Ystad i Aaret 1532 ikke mindre end 4 Borgemestere. Hans Hjort er nævnet ovenfor (Anm. 57) og Algud Nielsen omtaler Kröniken S. 362.

61. Om denne Sören Jacobsen see ovenfor i Beretningen om Halmstad Kloster S. 356.

62. I Paasken maa efter det foregaaende Munkene være udjagede af deres Kloster. Men dette Sted viser, at de tilbragde den i Ystad, — altsaa i et eller andet privat Hus.

63. Rasmus Olufsen er en af de To, der nævnes som Krönikens Forfattere; see Indledningen S. 326, jf. S. 364; og

64. Jacob Jensen (eller Hansen) er den anden; Indl. S. 326, jf. S. 339.

65. 10. August 1532 er dette Kongebrev udstedt, hvoraf Udtog findes i Regist. o. a. L. Nr. 2, B. p. 392.

Nestwiidt borgere ffinge forleeningis breff paa thet Graabrødre closter wdi theris hye Nestwiidt mett alldt syn rette tilliggellse, kircke, kirkegaardt, hwss, haffwe oc gaardtzrom, som thet nw forfwnden er wdi alle maade, saa mögen rett oc rettighedt, som K. M^{tt} oc Kronenn ther till haffuer eller haffue kwnde, att haffue, nyde, bruge oc beholde till ewiig tiidt, vndertagen huess rettighedt som Claus Daa oc hans moder frwue Gwndell, Oluf Daass efftherleffuerske, haffuer ther wdi, oc som for^{ne} Oluff Daa for thennom wdi wære haffde; dog mett saa skiell, att the strax skulle holde thet hellig geesthwss ther wdi Nestwedt ferdig oc ther indlegge fattige eeleende siwge mendiske &c. oc foresørge thennom mett kleder kostt oc føde. Oc huess aarlig rentte som the ther effther till ewig tiidt kwnde fange aff for^{ne} Graabrødre closter eller aff the hwsse som the her effther paa samme

stedt byggendis worde, schall alldsammell komme till the for^{ne} siwge mendiskers nytte &c. oc ingen andens gaffn. Datum Anttwordskowg sancti Laurentii dag aar &c. Mdxxxij.

Relator her Mogens Gøye, D. R. hoffmester.

66. Til Oplysning om det spændte Forhold mellem Munkene og Borgerne kan anföres et Brev af 17. Juli 1530, hvoraf Udtog findes i Regist. o. a. L. Nr. 2, B. p. 117.

Borgemester oc raadt wdi Horsens ffinge eett breff, att the haffue berett for Kong^e Mai^{tt} att ther er komen nogre gaarde oc iorde fra theris by oc till Graabrödre closter ther sammestedt: tha haffuer Kong^e Mai^{tt} wntt oc tilladett, at nar mwncckene wdi samme clostere re wde, tha mwe the annamme samme gaarde oc iorde till theris by igeen, som till samme closter fra theris by kommen er, oc Kong^e Mai^{tt} icke will forsiige eller forläne nogen anden mett samme gaarde oc iorde fra theris by. Datum Kiøbmenhaffn, søndagen post diuisionis apostolorum, aar &c. Mdxxx.

Relator dominus Magnus Gøye miles et magister curie.

67. Mandrup Holk til Barretskov, en Sön af Christiern Holk og Fru Anne Mandrup, nedstammede paa Möderne Side fra Hr. Niels (Mandrup) til Barretskov, som 1261 stiftede Graabrödre-Klosteret i Horsens. Paa Munkestolene i Klosterets Kirke findes endnu, blandt flere, Familien Mandrups Vaaben.

68. Dette Kongebrev af 17. November 1532 er tilforn trykt i D. Mag. II, 96 og i Hoffmans Fund. II, 163, men meddeles her i en noget afvigende Form efter en Afskrift i Reg. o. a. L. Nr. 2, B. p. 160—61:

Borgemester oc raadt mett menigheden wdi Horssens finge saadantt eett breff, som her effther föllger:

Vii Frederick mett gudtz naade &c. Giöre alle witterligt, att oss elskelige borgemestere raadt og menighedt wdi wor kiöbstadt Haarssens haffue nw hafft hoess oss theris

wisse budt oc ladett beretthe for oss , huorledis att the brødre som ere wdi Graabrødre closter wdi Haarssens, haffue nederbrødett skillie rom oc hwss wdi closter, oc soldtt oc forkommett oc affhendt tymmerett steen oc andett huess som the kwnde fange pendinge fore, emodt thet budt som wy tilforrn ther paa giortt haffue, oc ladett thennom mett wore breffue attwaare, att the thet icke giøre skulde, oc agte mett tiiden at forlade samme closterett. Sammeledes haffue the oc berett att samme brødre haffue ødelagtt fyre burgere gaarde ther wdi byenn oc lagdtt wnder theris closter. Oc haffde for^{ne} wore borgere her for oss een hogbaarne furstis koning Hansess, wor kiere broders, dom, lydende att samme brødre schulle lade opbygge for^{ne} fyre gaarde igien, saa ther schulde gaa koningis oc byess tyngde wdaff: huilcken dom the icke fwldt giortt haffue; oc thesligeste predicke the obenbare wdaff predickestolen mange fabell oc anden wrang leerdom, som the icke bewiise kwnde mett then hellige scrift, oc ther mett opwecke oprør oc twedragtt ehlantt almwgen. Tha for forscreffne sliige orsager oc leylichedt skylldt haffue wy aff wor synderlig gunstt oc naade wntt oc tillstedt, oc mett thette wortt obne breff wnde oc tillstede, att for^{ne} wore wndersotte wdi Haarssens mwue oc skulle till thennom annamme samme closter oc closters kircke mett alldt syn tilbehøring, oc nyde bruge oc beholde for^{ne} Graabrødre closter kircke till een saagne kircke oc closter gaarden, mett the hwse ther staar oppaa bygde, till theris predicanter oc schole, oc till eett hospitall oc ther indlegge fattige waanføre siwge mennische. Oc huess bygning oc forbædring som samme wore wndersotthe paa for^{ne} closter gaardt bygginde oc forbædrendis worde, thet schall alldene komme the siwge mennische till gode wdi samme hospital oc beste, oc inghen anden; dog att ther som noger aff wore wndersotte kende thennom

nogen rett att haffue till for^{ne} closter, kircke eller closter gaardt, tha gaa ther om saa mögett som lowg oc rett er. Cum inhbicione. Datum Gottrop, søndagen nestt effther sancti Martini episcopi dag, aar &c. Mdxxxij.

Dominus rex per se.

69. Kongebrevet, der ikke betragter Sagen upartisk, men alene som Borgerne saae den, er ligesaa ensidigt i sin Anklage mod Munkene, som Kröniken vel i den modsatte Retning i sin Klage mod Borgerne. Her gik det som det plejer, naar Lidenskaberne skal före Bevis.

70. Den 21. December bleve Munkene uddrevne, og Aaret, som i Kröniken er glemt, sees af Kongebrevet — 1532.

Af denne Krönike om Graabrödrenes Udjagelse af Danmark vil der i "Dansk Kirketidende" blive meddelt en Oversættelse.

Danske Kirkelevninger fra Middelalderen.

(Meddelte af C. J. Brandt.)

Når her mellem "Samlinger til Danmarks Kirkehistorie" optages *Oversættelser* af det romerske Litani, og Davids syv Bods-Psalmer efter Vulgata, vil det måske ikke være overflødigt, kortelig at gjøre rede for det Synspunkt, hvorfra Meddelelsen har troet, at de her kunde hævde deres Plads.

Kildeskrifterne til Kirkens Historie, i Almindelighed såvelsom hos et enkelt Folk, vil passende kunde henføres til to Hovedafdelinger: de i ængere Forstand historiske, som fortælle Begivenheder eller stadfæste enkelte Kjendsgjerninger, og hvad der overhovedet mere skildre Ydresiden af det kristelige Liv; og dernæst de i hvilke vi mere umiddelbart må søge Kundskaben om en given Tids Tro og Bekjendelse, samt dens kristelige Oplysning. Denne sidste Klasse vil da nærmest omfatte Liturgi og Theologi, altså dels de Bøger, som have været brugte ved den offentlige Gudsdyrkelse, dels hvad enkelt Mand med større eller mindre Bifald har lært. De *theologiske* Skrifters *historiske* Betydning beror naturligvis på den Indgang deres Lærdom har fundet; og det er en Fejl, som ikke hører til de sjeldne, at belemre Kirkehistorien med alleslags Griller som ere opkomne i en eller anden Mesters Hoved, der paa sit Sted kunne være kuriøse nok, men som oftest ikke betyde mere i Kirkens Historie end det Råd Gert Bundtmager vilde hviske Kurfyrsten af Maints i Ørene. Det følger af sig selv, at det samme gjælder

tildels om de *liturgiske*; at deres historiske Betydning beror på hvorvidt de have været brugte, og om de kunne siges at være Udtrykket for en Tids, et Folks, eller et Samfunds Måde at dyrke Gud på. Isåfald høre de blandt Kirkehistoriens vigtigste Kilder. *Liturgisk* tages da som et Fællesnavn i en vid Betydning, så derunder regnes ikke blot alt hvad man med nyere Navne har kaldt (liturgiske) Håndbøger, Messebøger, Alterbøger, Evangeliebøger og Psalmebøger, men ogsaa Bibeloversættelser i det Hele, og hvad Middelalderen angår, tillige Homili-Samlinger. Nutildags vilde vistnok Prædiken-Samlingerne rettere høre til den theologiske Klasse, og det ikke blot fordi man vilde have ondt ved at skaffe Plads til dem andensteds end derude i det Frie, da der jo blot i vort lille Fædreland årlig frembringes over 50000 nye; men fornemmelig af den Grund, at Prædiken nu er meget mere Udtrykket af Enkeltmands Overbevisning og Anskuelse, medens Forholdet i Middelalderen var således at når der blev prædikedet for Folket, da blev *i Reglen* en Prædiken af en eller anden bekjendt Samling forelæst, og som Lejligheden var, udlagt og oplyst ved Fortælling, ved Legender. Derfor kan disse Prædikener, der så at sige hørte med til det faste ved Gudstjenesten, betragtes som Udtryk af en hel Tidsalders eller et Folks kristelige Oplysning.

Man kunde måske indvende, at deraf fulgte da kun, for Middelalderens Vedkommende, at Roms Liturgi, den gængse Bibeloversættelse (Vulgata) og Kirkefædrenes Homilier, som de hvoraf Resten i Hovedsagen var øst, ere kirkehistoriske Aktstykker af denne såkaldte liturgiske Klasse. Når Talen bliver om Oversættelserne, som ikke bleve brugte ved den offentlige Gudstjeneste og kun ere Gjenklange af hine, da svinger Beviset og vi stå ved — interessante *Sprogværker*, vistnok af Betydning, kun ikke af kirkehistorisk. Hertil kunde vel svares. Spørgs-

maalet om hvorlidt eller meget Oversættelser have været benyttede, er ikke så nemt at besvare, at man paa den Grund kan afgjøre deres større eller mindre historiske Betydning. Fordi de ikke hørte med til den romerske Kultus som tilsidst blev enerådende i Vesterland, så kunne dels Oversættelserne være ældre end den Tid, da dette Eneherredømme begyndte, og dels gaves der, selv under dette, Tilfælde hvor Undtagelsen trådte i Regelen Sted. Dette lader sig idetmindste påvise ved Sangene på Modersmålet, og Homilierne træffes ialfald ikke af den Indvending, thi både blev de læst for Folket, og dernæst ere de ikke, i hvor nær Slægt de end som oftest ere med Kirkefædrene, Oversættelser af dem i egenlig Forstand, men meget mere en saa fri Anvendelse af dem, at vil man ikke kalde dem originale Arbejder, da får man ikke meget originalt efter Apostelkirken, og da heller ikke mange originale Psalmer efter Davids Psalmer.

Dog selv hvor disse skriftlige Levninger fra Middelalderen ere Oversættelser, som ikke have været almindeligt Folke-Eje, kunne vi ikke lade os nøje med Indrømmelsen, at de ere *interessante Sprogværker*, som næsten er blevet et videnskabeligt Mundheld, der lyder som en Kompliment, men tidt anvendes som en Almisse man tilkaster en Betler for at blive ham kvit. Vi kunne ikke opgive Påstanden at de have *kirkehistorisk* Betydning, og se kun i ovennævnte Titel en ny, men ikke mere holdbar Titel end de tidligere Middelalderen har måttet nøjes med. Thi der var jo en Tid da Protestantismen overmodig af sin Sejer dels ringeagtede, dels afskyede som Djævelskab hvad der var ældre end 1517, men senere måtte den selv, netop i sin orthodoxe Skikkelse, overfløjet af Vantroen, finde sig i at kastes i Bunke dermed, som gammel Overtro. Det nittende Århundrede er for humant til at begå sådanne Plumpheder; det finder det idetmindste "interessant" hvad

det indtil videre vil lade stå ved sit Værd. Middelalderen blev da ogsaa interessant, først som Stof til Romaner og Ballader, siden drog man dets skriftlige Levninger frem, og gjenite på dem, som Fuglææg, for Skallens Skyld. Man kaldte dem interessante Sprogværker, dermed havde man godtgjort sin Smag uden at plette sin videnskabelige Ære. Navnet kan nu i sig selv være meget godt, men Fejlen er at det er så vagt, at det kan sige sågodtsom intet, og det gjør det unægtelig, når Meningen skal være, at det fornemmelig er Gloser og grammatiske Endelser man kan vente i Høst på disse Marker; thi al flittig Sproggranskning ufortalt, så hjemfalder intet Værk til den grammatiske og lexikalske Anatomi-Stue med Eneret, uden det er erklæret for liv- og åndløst, dets Indhold for betydningsløst, og da kan det atter ikke fortjene Navn af et interessant Sprogværk. Skal dette Navn have noget at betyde om et Skrift, må det da sige, at Værket er istand til at vække levende menneskelig Deltagelse, og dette kan ene ske ved dets Fremstilling og Foredrag af Stoffet. Men for at kunne dette, forudsættes nødvendig en levende Opfattelse deraf hos Forfatteren, og mere forlanges ikke på det kirkelige Område, thi det er ikke efter Nyt, på atheniensisk Vis, vore Øren klø; hvad vi her søge er Sporene af hvorledes Evangeliet blev modtaget og den kristelige Oplysning opfattet hos vore Forfædre. Den historiske Deltagelse spørger her ikke om hvorledes det gik Adam og Eva i Paradiset, men om hvorledes vore Forfædre fortalte deres Børn og Lærlinge denne os velbekjendte Begivenhed; den svækkes ikke, fordi man siger os, ja det er blot Davids-Psalmer der ere *oversatte*, men netop fordi det er disse bekjendte Psalmer, derfor lytte vi efter for at høre i hvad Skikkelse de i gamle Dage ere gåede ad Hjerte-Stigen til Himlen, var det så kun fra en eneste dunkel Celle, når dens Indbygger dog tilhørte

det Folk vi tilhøre, og bad i det Tungemål, hvori vi bede. Thi derpå må vi lægge den *kirkehistoriske* Vægt, at disse Oversættelser ere Klædebond, hvori en Ånd har levet, hvad enten de ere gjorte efter romersk Mønster eller ikke.

Men dertil kommer at Middelalderen var, ikke blot efter kirkelig Talebrug, *katholsk*, det vil sige at det åndelige Fællespræg var overalt fremtrædende, i Mod-sætning til den nyere Tid, hvor der næsten er flere Sind end Hoveder. Det viser sig allevegne, og for at nævne et Exempel, hører det nu til Sjældenhederne, at en Bog, når det ikke er en farveløs "Stunden der Andacht", kan blive hjemme hos flere Folk, ja det hører til de vanskeligste Kunststykker at skrive en *Folkebog*; netop fordi det nu er et *Kunststykke*, og fordi det er en større Kunst at gjøre sig katholsk end man tror. Men i Middelalderen var sågodtsom enhver god Vise katholsk født og blev — *Folkevise*, enhver Bog om Ting der lå indenfor Folkets Synskreds blev Folkebog, og hvormange af dem har ikke gjort Vandringen fra Kap Passaro til Nordkap! — I de Tider kunde en Årgang Homilier År ud og År ind tilfredsstille en Slægt efter en anden, medens tyve Præster i en By nu ikke kan tilfredsstille de forskjellige kirkelige Farver. Thi man må dog ikke indbilde sig, at det blot var Følgen af at Folk dengang var så dorske og dumme; der er såmænd Dorskhed og Dumhed nok på åndelige Ting midt iblandt os endnu, trods vore mange nye Prædikener og al vor Oplysning, men desuagtet kræves der, og snarest hvor disse sidde til Højbords, immer ny Anretning. Grunden ligger ikke der. Det vilde være en Misforståelse, dersom nogen heri vilde se et Forsøg på at forsvare Præsten, der også i vor Tid prøvede på at "vende Tønden", indtil Menigheden kunde hans Prædikener, thi det kommer for det første an på hvad der er i Tønden og dernæst glemte han netop at hans Tilhørere var ikke

katholske. Næst Homiliernes Beskaffenhed, der ikke stråle ud i Enkeltheder, men dreje sig i Kreds om Evangeliet — var det Middelalderens dybere Følelse forenet med større *Eenfoldighed* i Tankegang der tillod og, så at sige krævede at vende tilbage til den samme Betragtning, vel at mærke når denne var dyb nok til et sådant gjentaget åndeligt Bad. Men denne *Eenfoldighed* og derfor Lighed i Tankegang og Talebrug er det der giver Middelalderen sit *katholske Præg* i alle Retninger, og denne er det, der gjør at vi i dens skriftlige Levninger ikke blot have den Enkeltes, denne tilfældige Forfatters Værk, men i det Væsenlige Udtrykket for hvorledes hans Landsmænd tænkte og talte om den Gjenstand han behandler.

Endelig maa det ikke glemmes, netop hvad Oversættelser angår, at de dengang ikke vare, hvad de nu såtidt ere, Frugter af en Færdighed Øjne og Fingre have imellem sig, men fordi Øvelsen var så meget mindre, og Vanskeligheden så meget større, kom Oversættelsen lettere til at give det ejendommelige hos Manden og hans Tid, når det da var en Mand der gjorde den, som ikke manglede alle Gaver.

Hvad der her er talt i Almindelighed, må nu overføres på det Enkelte efter Omstændighederne. Når vi da vende tilbage til de her meddelte Oversættelser af Litaniet og Davids Psalmer, da have de fornemmelig deres Værdi derved, at hvad der drev den ubekjendte Munk til at overføre dem paa Modersmålet, det har neppe været Lyst til at prøve Penne i en ledig Time, men Trang til at forklare og indskærpe sig selv og Andre disse Bønner som han havde lært på et fremmed Tungemål; det har været Trang til at bede og lære Andre at bede ikke med Læbers Lyd, men af Hjertets Dyb.

Fra hvad Tid Oversættelsen er, kan vanskelig afgjøres. Det er en *Afskrift* hvorefter den meddeles, thi et Par Steder er der sprunget et Stykke af en Sætning over således som kunde ske ved Afskrivning. Afskriften er fra sidste Halvdel af det 15de Aarhundrede, og findes i et Håndskrift, som nærmere omtales i Indledningen (S. XXII) til *Lucidarius* blandt Oldskrifter udg. af det nordiske Literatur-Samfund. Oversætteren eller Afkriveren må have haft en forunderlig blød Udtale, skulde man tro, da han stadig har anvendt *g* for *k*, således skriver han: ginben (Kind-Ben), gyøth (Kjød), grokæth (kroget), gygh (gik), swgh og swge (Suk og sukke), tængæ (tænke), stængh (stænk), tægælich (tækkelig), krangæ (kranke), drygh (Drik), mørgh (Mørke). En anden Egenhed i hans Retskrivning er den at han de fleste Steder slår Venner og Uvenner sammen og kalder begge *wænæ*; hvor han mener Uvennerne har jeg i Lighed med hvad han selv gjør enkelte Steder opløst det dobbelte *w* til *vu* og skrevet *vuænæ*.

Hvad der er indsluttet i () er senere tilføjet i Håndskriften.

I. De syv Bodspsalmer.

(Arn. Magn. Håndskrift Nr. 76 (8vo) Bl. 112—117).

Hæær hyryæs syw salmæ Hærræ mynnes
 ey mynæ eller mynæ forælders brøthæ oc tagh
 ey hawyn aff woræ. syndher Aufer a nobis
 Domine

Domine ne in furore tuo [Ps. 6]

Hærræ røp migh ey i tyn bræthæ oc refs megh
 ey i thyn wrethæ
 Myskwndh megh for iech er sywgh hel megh for ath
 myn been ær allæ krangæ
 Och myn syel serlych drøweth hærræ hwar lengæ skal
 tet saa waræ
 Wenth tegh oc frels myn syæl hel megh for thyn
 myskwndh
 Forty ath enghen døth ær mynnes tegh en i helweth
 ho lower tegh
 Jech ærwæthæ i myn swkken iech skal to særleghæ
 hwer nath myn sengh meth mynæ toræ skal iech
 wathnæ mynæ senghæ clethær
 Myn øwen ær drøweth aff bræthæ iech ældethæs y blandh
 allæ mynæ vuænæ
 Gaar borth frau mech allæ ty ther gyoræ outskaf forty
 ath wor hærræ hørdæ myn grædyrnæ røstæ
 Wor hærræ hørdæ myn aa kallen wor hærræ togh
 myn bøn

røpæ, Vulgata : arguere, anklage.

brædhæ, V. furor, ilsind (jf. *brad*).

hel, V. saluum fac, helbred.

ærvæ, V. laborare, arbejde.

Skam oc drøwelsæ faa allæ mynæ vuænæ saa ath the
wmwændes ok skammes fwl skyøth

Æræ hawæ father och son och thæn hellyandh Amen

Annen salme [Ps. 33]

Halygæ æræ (te) thæræ ontzskaff æræ forlathnæ och
thæræ syndher æræ hwldæ
Sæl ær thæn mandh ther gwth wyther ey syndher oc
ey ær swigh i hans hw
Foræ ath iech taugtæ ta ældethæs myn ben mæthen
iech optæ al dawen
Forty ath daw oc nath tyngdes tyn hond øwer mech
iech ær wmwæudh i myn ysældh foræ at tornæ sammen
festæs
Myn brothæ kwngør tha iech tegh oc myn wreth ær
ey fyældh
Mith hyærthæ sathæ iegh skwllæ weth gongæ gen megh
sælf foræ wor hærræ oc thw forloth myn ontzskap oc
mynæ syndher
Ther for skwllæ allæ hellygh men bethæ tyl tech i
qwemlegh tymæ Æn thw gwndæ the tigh ey nær wor
y mygeth wandfloth
Thw æsth myn hielp af then noth megh øwer omgyweth
Jech skal gywæ tegh wndherstandelsæ oc kennæ tegh a
then wey thw gaar skal iæk festæ ywer tigh myn øwen
Wærær ey so swm hestæ oc mulæ ther ey hawæ wnder-
standelsæ I grymæ oc bezel holth theræ gynben ther
ey wyllæ tygh tel kommæ
Megel plecth bør syndw men en the ther aa gwth
hopæ skal meskwndh wæræ

Halygæ, (Hellige) V. beati, salige. (Måske Skrivf. f. *Salygæ*)
ysældh, V. ærumna, Sorg, Anger.
gwndæ (f. *kwndæ*?), kundgjorde.

Glæthes aff gwth oc frygthæs rætæ men oc æres
 allæ ther ræthæ æ[ræ] y herthæ
 Æræ hawæ father

psalmus [39]

HÆrræ röp mygh ey i thyn bræthæ oc refs
 megh ey i thyn wrethæ
 Forty ath thyn skwth æræ festæ aa megh oc thw
 hawer fwl festh thyn hafnd [hand] ywer megh
 Ther ær ikky helth i myth gyöth foræ thyn wrethæ mynæ
 ben hawer ey freth foræ mynæ syndher sach
 Foræ ath minæ ontzskaff ær gangen öwer meth howeth
 oc the twingæ megh sa som en twng byrdhæ
 Mynæ aar hyrmdæ oc rothnædhæ foræ myn wsnyllæ
 Jæk er wsæl wordhen oc grokæth tyl myn döz daw al
 daw gygh iech syrwendhæ
 Forty ath mynæ lendher ær fullæ aff hegommens lösth
 oc ther ær ey helth y myth gyöth
 Ther for ær iech twingh oc megeth öthmygh y myth . . jæk
 gaal hyærthelych ther iech swgæthæ
 Hærræ tyl tegh ær al myn astwndh oc myn swgh ær
 ey fyeldh foræ tech
 Myth hyerthæ ær dröweth myn dyeth hawer mech
 forlawth oc myn öwen lysæn tet ær ey mæth mech
 Mynæ wænæ oc mynæ nestæ thy stöthhæ mech y geen Oc
 ther hoos mech woræ stöttæ lænneth fran mech
 Oc the gyorthæ mech weldæ ther myn siæl willæ for-
 dærwæ oc the ther mech ylth wyldæ talædæ mech
 ildæ oc hwgðæ al dawen mech ath swyghæ

aar hyrmdæ, V. cicatrices putruerunt, (mine) Ar stinkede.
hegom, Forfængelighed, Dårlighed, *hegommens lösth*, V.
 illusiones.

dstwndh, V. desiderium, Attrå, Længsel.

hyggæ, (Dat. *hugðæ*), tænke.

Æn loth som iegh døff wor oc som iegh ey hørdæ oc
 som en dwmmæ ther ey lather op syn mwndh
 Oc hafdæ iegh megh som then mandh ikky kan høræ oc
 ey hawer genswar y mwndæ
 Nw hærræ foræ ath iegh hōpær a theg tha hør mech
 myn hærræ oc myn gwth
 Forty ath iech bedhes ath mynæ vuænæ skwillæ ey
 glædæs aff megh ther mynæ fōtther rōrdæs tha taledæ
 the monggæ ordh om megh
 Æn iegh ær bōthen ath hæræ plecth oc myn sorgh
 ær ythælych i myn affsyn
 Ther for skal iech opsyæ myn ontzskaf oc tænghæ a
 mynæ syndher
 Æn mynæ vuænæ lewæ oc styrkæs ower megh oc
 the æræ alth wmanghæ ther megh hathæ wskellyghæ
 The ther ylth gyældæ gen goth hacmeltæ migh forty
 ath iech fōldæ tet ther goth ær
 Myn hærræ oc myn gwth forlath megh ey och røm ey
 fran megh
 Hygh aa myn hielp hærræ gwth ther megh gywer helsnæ
 Æræ hawæ

[Ps. 51]

MYskwndh mech gwth æffther tyn mōglæ storæ
 myskwndh Och eftær thynæ monifoldh storæ
 meskwndælichæ gerninger skraff aff myn ontzskaf
 Fræmelych to mygh aff myn ontzskaf oc rens mik aff
 mynæ syndher
 Forty ath iek kænnes weth myn ontzskaf oc tet ær
 mich e y ghen tet iek syndher

bōthen, V. paratus (jf. isl. búinn, og vort *redebøn*).

wmanghæ, er det et förstærket *manghæ*?

hacmeltæ V. detrahebant, bagtalte (af *bagmøle*).

Geen tegh enæ syndeth iech oc illæ hawer iech gyorth i
tyn af syn ther for fynnes thw ræth i tyn talæ ther
thw holdher dom

Forty iech alweth y ontzskaf och i syndher worth iech
y myn mothers lyf

Æn forty thw ælsketh sanbeth tha thedhæ thw megh
tøm lønlich snillæ ther anden man ær wisæ

Stængh megh mæth ysop och tha wor iech ren toor
thw megh tha wor iech hwidææ en sne

Gyff myn horelsæ glæthæ och fawneth och freth y
mynæ wtmygæ ben

Venth teth ænledæ fran mynæ syndher oc skraf af
allæ mynæ onzskaf

Skaf eth renth hyærtæ oc nygør en ræth hw y myth
hyærthæ

Forkasth mech ey fran teth ænledhæ oc tagh ey thyn
hellych andh fran megh

Gyf mygh igen glæthæ af tyn helsnæ oc festh mech
met tyn woldw handh

Hoo skal kennæ syndv men tynæ weyæ och wmyldhæ
omwendæ tyl tegh

Frels megh af myn blodw syndher then gwth mik gywer
helsnæ tha skal myn twngæ met glæthæ frem føræ
tyn ræth

Hærræ lath op mynæ lyppæ ta syer myn mwndh tegh loff
Forty om tw willæ iech gavæ offer en tegh lysther
ey til

Offræ gwth sorfwl hw hærræ forsmo ey tet hierthæ
sech rwer oc ytmygher

alweth, V. *conceptus*, avlet.

tha thedæ thw megh tøm lønlich snillæ ther anden man ær wisæ (Lin. 6) skulde være Vulg's: *incerta et occulta sapientie tue manifestasti mihi*. Måske *wisæ* skal opløses *uisæ*.

fawneth (fagneth), V. *lætitie*, Fryd.

J thin godhæ willy gyør myldælich met syon ath
 iherusalems mwr opbygges
 Tha tager thw tægalych rætæns offer tet offer ther
 brennæ skal tha offreth man kalwæ pa tith altæræ
 Æræ hawæ father oc son oc then hellich andh

Nw then femtæ salmæ [103]

HÆrræ hor myn bøn oc lath myn hōp tyl tegh
 kommæ

Wenth teth ænledæ ey fran megh aa hwilkæn daw iech
 twinges ney tith srae tyl megh

J hwilkæn daw iech kaller aa tegh hor mech skōth

Forty sasom rōgh fordrywes mynæ dawæ oc mynæ
 been krangedæs som ty woræ forstectæ

Jech ær slawen som hō oc mith hyertæ wisnæthæ for
 ath iech glōmdæ ath ædæ myth brōth

Aff myn syrwendæ rōsth hængdæ myth kyōth wether
 myn been

Jech ær lych wordhen en pellycan y ōthkennæn oc
 iech som en nathrafn y taghlōsth hws

(Jek vogætæ oc ær iek wordhen sōm æn spurgh ensamen
 i hwss)

Allæ dawen brægdæ mych a pa myn vuænnæ oc ty
 ther mech lowæthæ ty sworthæ tōm samæn geen megh

Forty iech oth askæ som brōth oc blandhætæ iech
 myn drygh met grath

Och iech ræthæs tyth wrethæ ænledæ forty tw lyftæ
 megh op ok kastæ megh nether

Mynæ dawæ forgynghæs sa som en skwggæ oc iech
 wysnæthæ som hō

Æn thw hærræ æsth ewynnalych och thin amynnælsæ
 wynnær nw oc ee

hōp (ellers: *op*), V. clamor, Råb, af *þræ*.

Stath op ta oc myskwndh syon forty ath nw ær tydh
 ath myskwndæ then tydh ær nw kommæn
 Forty tynæ tyenestæ mæn woctæ wæl syons stenæ oc
 the skwllæ myskwndæ syons landh
 Och skwllæ ræthæs wtroth folk tyth nafn hærræ oc
 allæ konningher skwllæ oc ræthæs tyth woldh
 Wor hærræ skal op byggæ syon oc tha skal han sees y
 syn æræ
 Wor hærræ høræ ythmyghæs mæns bøn oc forsmor ey
 teræ aakallæn
 Tætæ skal skriwæs foræ them ther æltær kommær oc
 teth folk ther ta skawes skal lowæ wor hærræ
 Forty han sa aff syn hellychhenæ stadh wor hærræ
 sa af hemellæn oc tyl iordhen
 Ath høræ tæræ swghen ther bwndhen woræ oc løsæ
 theræ bõrn ther dræwen woræ
 Ath the skwllæ predikkæ wor hærres nafn y syon oc
 hans loff i iherusalem
 Tyl ath safnæ folk samæn (oc koningæ) at tyenæ wor
 hærræ
 Jherusalem swarethæ wor hærræ a dyctæns veyæ hærræ
 te mech hwar faa mynæ dawæ wordæ
 Kal mech ey i gen i halwæ mynæ dawæ nw oc
 ewinnælich er tynæ aar
 Hærræ aff ophof stæddæ thw iorthen och hemellen ær
 tyn handæ gerningh
 The forgongæ en thw æsth ee (oc the ældes allæ som et
 clædæ oc som eth abretzel scifter thu them oc the
 omskiftes
 En tu est e then samæ oc tynæ aar) wanskes ey
 Thynæ tienestæ menz bõrn skwllæ hollæ theræ bolych och
 theræ slecth skal øghes oc fræmmes.
 Æræ hawæ

abretzel, (læs *d-bredsel*), V. opertorium, Tæppe, Dække.

[Psalm 130]

A Ff dypheth øptæ iech op til tegh hærræ hærræ, hør
myn røsth

Lath tynæ ørn tænnæ aa myn røsth oc myn akallæn
Om thw gømer allæ mynæ ontzskaf hærræ hærræ ho
fongher ther weth toldh

Forty ath hoss tigh ær myskwndh oc for tyn low
bether iech nothæ af tech

Myn syæl strøtz af gwtzs orth myn syæl øptæ a wor
hærræ

(Fran othæ tidh oc soo til nath hopæthæ then ther gudh
see a wor hærræ)

Forty met wor hærræ ær myskwndh och fwkommen
løsæn ær met hanwm

Och han løsær allæ ther gwth hawær for øwen af al
theræ ontzskaf

Æræ hawæ father oc søn oc then hellych andh

[Psalm 143]

HÆrræ hør myn bøn gryf met thyn ørn myn
akallen a tyn sannen hør megh i thyn ræth

Och træth ey met megh y dom tyn tienestæ mændh forty
ath enghen lewendæ ær reth y tyn affsyn

Forty (myn wven) hathædæ myn syæl han nethræthæ
myn lefneth y thette werdhen

Han skaddæ mygh y mørgh som y tænnæ dothæ mæzn
weryl ther foræ ær myn hw soor y megh a myth
iertæ ær gommen drøweth

Jech mynnes y forium dawæ oc tængtæ a allæ tyn
hondæ gerningh

tænnæ (Lin. 4), V. intendere, udrække.

strøtz aff gutz orth, V. sustinuit in verbo dei, opholdtes af.
then ther guth see, Vulg. Israel.

Jech ractæ mynæ hændher tyl tegh forty myn syæl
 ær theg som iordh for wandh
 Hærræ hör mygh skøth forty myn andæ wonskes
 Wænth tyth ænledæ ey fran megh wænnær thw tet
 fran mech tha worder iech lych then ther nether faræ
 y pytthen
 Æn lath megh høræ tyn meskwndh foræ ath iech
 hoppeth a tigh
 Kwugor megh then wey ther iech skal a gongæ forty
 iech opløftæ myth hyærtæ tyl tegh
 Frelss megh af mynæ vuænæ iech loth megh tyl tegh
 Kæn megh ath goræ tyn wylly foræ ath thw æsth
 myn gwth
 Thyn hellych andh ledæ mech tyl tet rettæ landh
 Foræ tyth hellych nafu hærræ gif mech ath lewæ y tith
 iefneth
 Thw skalth lethæ myn syæl aff noth och i thyu
 myskwndh fordryff allæ mynæ vuænæ
 Och forderf allæ ther myn syæl tvingæ forty iech ær tyn
 tienstæ mandh

Æræ hawæ father oc sön oc then hellychandh
 O hærræ thw skalth ikky y hw komæ wor outzskaf
 eller och wor fæthernæs outzskaf och hærræ tach ey
 hawindh tyl woræ syndher

iordh for [foruden?] *wandh*, Vulg. terra sine aqua.

loth mig, V. confugi, forlod mig.

iefneth, V. æquitas, Lighed; Retvished. En yngre Hånd har skrevet *reth* ovenover Ordet.

2. Litaniet.

(Samme Håndskrift. Bl. 118—121).

Kryleyson Krysteleyson

Krysth hør os

Gwth father af hemerigh hør myskwndh os

Gwth søn wærælsens løsæræ myskwnd os

Guth then hellychandh myskwndh wos

Sanctæ maria beth for os

Hellych gwtzs mother beth for wos

Then segneth iomfru øwer allæ iomfruer beth for os

Sanctæ mechel beth for os

Sanctæ gabriel ængæl b.

Sanctæ raphael engæl b.

Allæ hellych ænglæ bethæ for wos

Sanctæ pæther b.

Sanctæ pawel b.

Sanctæ andres b.

Sanctæ iacob b.

Sanctæ thomas b.

Sanctæ philippus b.

Sanctæ bartolomeus b.

Sanctæ iohannes b.

Sanctæ matheus b.

Sanctæ symon b.

Sanctæ tadeus b.

Sanctæ mathias b.

Sanctæ barnabas b.

Sanctæ lucas b.

Sanctæ marchus b.

Allæ hellych apostil oc ewangelistæ

Allæ hellych westæ børn bethæ

Allæ wors hærres discipel bethæ

Sanctæ stafen b.

Sanctæ laurezns b.

Sanctæ vincencius b.

Sanctæ fabianus b.

Sanctæ sebastianus b.

Sanctæ oluf b.

Sanctæ iohannes b.

Sanctæ cosmas & damianus b.

Der nævnes også hos Kr. Pedersen (Tidebog) kun een *Jakob* (Jep) i Apostelrækken.

Kr. Pedersen (Tidebog) har ved Siden ad St. Oluf tillige St. Knud Konge, St. Knud Hertug, St. Erik Konge. I det Hele er hans Helgenrække endel længere.

S anctæ geruasius b.	S anctæ maria magdalena b.
S anctæ p[r]otasius b.	S anctæ agnes b.
Allæ hellychæ martires bethæ	S anctæ katerinæ b.
S anctæ silvester b.	S anctæ lucia b.
S anctæ gregorius b.	S anctæ oelceliæ b.
S anctæ morten b.	S anctæ agata b.
S anctæ agustinus b.	S anctæ margretæ b.
S anctæ ambrosius b.	S anctæ clara b.
S anctæ ieronimus b.	S anctæ cristinæ b.
S anctæ nicolaus b.	S anctæ clara b.
Allæ hellych biscop oc confessores	S anctæ elizabeth b.
Allæ hellygæ kennæfather bethæ	S anctæ gertrud b.
S anctæ benedictus b.	S anctæ fides oc spes ok karitas b.
S anctæ bernardus b.	S anctæ anastasiæ b.
S anctæ franciscus b.	
S anctæ antonius b.	
S anctæ dominicus b.	
Allæ hellych clostermen bethæ	Allæ hellych iomfruær oc widuer
for os	Allæ hellychæ men oc quinnæ
Allæ hellych prester bethæ for os	bethæ

Hærræ wær meskwndelych oc hør wos
 Aff alth ilth frelzs wos hærræ
 Aff allæ woræ syndher frelzs wos hærræ
 Aff tyn wrethæ frelzs wos hærræ
 Aff brath døth frelzs wos hærræ
 Aff dyæwælsæns næth frelzs wos hærræ
 Aff wrethæ awyndh oc al onth wyly frelzs wos hærræ
 Aff gyøtzens frestælsæ frelzs wos hærræ
 Aff lywnæth oc storm frelzs wos hærræ
 Aff thæn ewerdelych døth frelzs wos hærræ
 Foræ ath tw willæ mandom for os tagæ frelzs wos hærræ
 Foræ tyn hellych tyl komelsæ frelzs wos hærræ

Til Helgeninde-Trefoldigheden *fides, spes et caritas*, findes i samme Håndskrift et makarunisk Rim, som er meddelt S. 142.

- Foræ tyn hellych søzæl aff iomfru sancta maria tyl
iordærygh frelzs was hærræ
- For tyn dōwelsæ oc tyn hellych fastæ frelzs was hærræ
- For then pynæ ther tw a kors toldæ frelzs was hærræ
- For tyn hellych døth oc tyn hellych iordæferdh f. w. h.
- For tyn hellych opstandelsæ af dōtæ frelzs was hærræ
- For tyn woldw oc werdelych opfarelsæ til iemellyn
frelzs was hærræ
- For then hellych andh tyl komelsæ frelzs was hærræ
- Aff domæ dawæ frelzs was hærræ
- Wy syndw folk tegh bethæ hør was
- Ath thw skalth was sparæ oc syndher forlatæ tegh
bethæ wi hør was
- Ath tw leth was tyl ath gyøræ sændelich worth skreftæ-
mol tegh bethæ wy hør was
- Ath thw werdes tyl ath gōmæ pawen oc allæ tyl wor
hærres emeth ær tyl wyth y then hellych tyænestsæ
tegh bethæ wi hør was
- Ath thw gyf allæ cristænæ konningh oc høfdingh freth
oc santsættelsæ tigh bethæ wi hør was
- Ath tw gyf al cristæt folk freth och goth wylly tegh
trolych at tyenæ tegh bethæ wi hør was
- Ath [tw] was ynnenbyres styrkær oc gōmer i tyn hellych
tienestsæ tegh bethæ wi hør was
- Ath tw wæcker op wor hw tyl te glæthæ oc then
fawnæth i iemerrygh ær tegh bethæ wi hør was
- Ath tw gyf allæ woræ gotæ gernings men ywinnæly
løn tegh bethæ wi hør was
- Ath tw frelzs af pinæ woræ syælæ woræ forældærs woræ
næstsæ woræ gotægernings mens oc allæ thæræ syælæ
ther wi æræ skyldw foræ ath betæ tegh bethæ
wi hør was

dōwelsæ, (døpelse) Døb.

santsættelsæ, (samsættelse?), Endrægtighed.

Ath tw gywer frwcth a iorden tyl tyn hether oc wor
 nōttæ tygh bethæ wi hør vos
 Ath thw gyf allæ cristæn men ewerdelich ro oc lisæ
 tygh bethæ wy hør vos
 Ath tw weth vos høn tegh bethæ wi hør vos
 Gwth sōn tegh bethæ [wi] hør vos
 Gwtzs lam ther borth tager wærelzens sōndher mys-
 kwndæ vos
 Gwtz lam ther borth tager wærylzens sōndher spar vos
 Gwtz lam ther borth tager wærylzens sōndher mys-
 kwndæ vos
 Krysth hør vos Krysth weth vos høn
 Kyrieleyson Krysteleyson Pater noster Et ne
 [nos inducas].

Hel was hærræ tyn werdwæ fiænæstæ folk ther alth worth
 hop sættæ tyl tegh
 Wery was hærræ omoth woræ vvænæ
 Ath han skal ey was mwæ skadæ
 Hærræ gør ey weth was enzæ woræ syndher tyl syæ
 Oc lōn was ey æfther woræ onzskawæ
 Hærræ hør myn hōn
 Ath myn aagallen skal tyl tegh komæ

Sequitur collecta

Hærræ gwth ther e gyør meskwndælych met syndw
 meneskæ hør wor hōn ath was oc allæ ther
 syndæns bon twingher thyn mylheth oc tyn meskwndh
 tōm lōsæ oc frelsæ

et ne nos inducas (Lin. 13) angiver Versikel.
enzæ, ens, ligesom.

Item pro peccatis collecta oratio

Hærræ gwth hør wor bøn ther mellælich wether
 kænna woræ syndher oc gif wos for tyn myllæ
 miskwndh afløsningh aff woræ syndher oc ther met fryth
 oc ro for alskyns frestælsæ Amen

Item pro peccatis

Hærræ tee wos tyn wtalech myskwndh sa ath tw
 bothæ forlath wos woræ syndher oc frelzs wos
 af the pinæ ther wy ær skyldw ath tolæ Amen

Item pro peccatis

Hærræ gwth ther for syndæn wredæs oc met
 skreftæmol blydæs se meskwndælích tyl wor
 ythmyghæ bøn oc tyn plawæ ther wi ær skyldw ath tolæ
 for woræ syndher næthelych borth fran wos wendæ
 Amen

collecta vel oratio

Alsawaldw oc ewinnelich gwth myskwnd tyn tienæstæ
 mendh e oc styr wos a meskwnds wey sa ath
 han skal the tyngh willæ ther tegh ær tagælith oc tym
 ath fyllæ met tyn nathæ y dythælích gerningh Amen

Item pro pace collecta

Hærræ gwth ther wos hawer bywdeth woræ forhelder
 sasom ær father oc mother at hedræ myskwndhæ
 myn father oc mother oc allæ mynæ forældher syælæ oc
 forlath tom allæ theræ syndher oc lath megh tom se
 met glætæ y hemerigs fawneth Amen

pro omnibus fidelibus

Ihesw cristh allæ tro cristæn mens skapæra oc løsæra
 myskwndh allæ theræ syælæ ther frem ære farnæ
 a werdæn oc wy mæe foræ belhæ [ath] then mes-
 kwndælich afløsningh the [m]ystæ mæthen the lefwendæ
 woræ ath ty then fongæ skøth foræ ythmygælygæ bøn
 skyl Amen

communis oratio

Hærræ for tyn mylheth løsæ allæ woræ syndher
 bondh oc foræ myn frwæ sancta maria oc allæ
 tyn hellyæn bøn skyldh wos tyn tyenestæ mændh the
 stædh wy y bo allæ woræ frændher oc næstæ oc woræ
 hemelych vuænæ geen wos fran syndher oc lyws wos
 met dyther gif wos frwth oc helsnæ skyl wos weth
 allæ woræ vuænæ oc gyøtzæns gyræ gyf wos tymælích
 wætherlych woræ wænæ och woræ wvænæ gyf tøm hellych
 ælscwgh oc allæ cristænæ men døth oc lewændæ gyf
 ewerdelich lif y hemerigs glæthæ for tyn sötæ sons skyl
 ihesu cristh wor hærræ oc wor løsæra ther mæth tygh oc
 then hellych andh ær en sandh gwth sygnæth for wthen
 ændæ Amen

gyræ, Begjerlighed.

3 Homilier.

(samme Håndskrift B. 127—141.)

[Advent]

Kyeræ venner met ihesu cristo, Till tess at vi matte
 nogher the tynggh, tenke, tale, eller gyøræ idagh then
 all voldustæ guth i hymmerigæ jomfruæ sancte maria, herræ
 sancte N. Oc alth himmeryghes herscab till loff, eræ oc
 verdighedh, oss fatigh syndugh menniskæ til en ondeligh
 keunedom, bestandelsæ oc synsens affløsnig, och te fatigh
 syelæ som frem er farne, til en fulkommeligh roo oc lisæ,
 aff then pinæ som the are bestandhen vti, ydermeræ ath
 gutd villæ vnnæ oss frith och nataæ, och timaligh veder-
 ligh, och alla the tynggh oss eræ nøttughæ bodhæ till siell
 oc liiff, bedher en vi vankunnighæ vslæ meniskæ kunnæ
 betenghæ eller bedhes . huilkæ allæ tingh at forhuerue
 aff en vhegribelig oc en ewindaligh guth, er oss ey soo
 snarth giueth skulighes, som vy mowæ fructæ thess vere
 for vore søndhers mangefollighet . meth minnæ en vi fly
 yntill mischundhetzens modher jomfru sancta maria gutz
 sygnædhæ mother, hwilken som allæ tidh er redebon till
 at forhwerue søndudh menniskæ nadhæ oc gutz venskab,
 ee hoo som hennæ fulkommeligh poo kallæ met en stadigh
 kyerligheth Thy ladher oss allæ aff en guteligh how, oc
 hyrthæ, hyelsæ then alsom millaste modher jomfru maria,
 met then engel bøn som gabriel engel hielset henne poo
 then tydh ther hun vnfek jhesum cristum i sit benedidæ
 och verdighæ liiff Och syer allæ, Ave maria Hell estu
 maria full met nadhæ heren er met tek Benedith estu over
 allæ quinnæ Och benedith er thyn liiffs fructh ihesus
 cristus Amen Jomfru maria bydhæ for os nw oc
 al tydh Amen

*Veniet qui mittendus est, et ipse erit expectatio gen-
cium . Genesis . XLIX.*

In manu dei nos . sermones nostri et omnis sapiencia. Ihesu Cristi frith och hans synædhæ miscundelighæ nathæ wordæ met os i daw oc ee forudhen endhæ Han giue os thet ath higgæ oc mælæ, oc at giøræ, thet hans signædæ naffn vordher till loff oc till hedher, oc os at skiphæ vedher lifnet soo j tetthæ syndughæ liff at vi mothæ kommæ til thet ewerdhæligh liff thet aldri kommer endhæ vpoo. The ordh kyerestæ venner ther iek sawdhæ till, teforne poo latinæ for ether, standhæ i en bogh hwilken vi kallæ smilla bogh, Ok the eræ soo megheet . a . danskæ. J gutz hand . oc i hans voldh eræ wj oc vor talæ oc all snyllæ, aff thet førstæ ath vi æræ i gutz handh oc i hans voldh, Ther syer dauid prophetæ aff i salteren, Jn manu tua domine omnes fines terræ, J thyn handh herre, er all jorryghæ, Aff thet annet at vor tale oc vor ordh eræ i hans handh, oc i hans voll, Ther aff syer sanctus gregorius, Ath menysken skall vidhæ bothæ tunghen ath talæ met, Oc ihesus cristus skall styre bothæ hyertet oc talen, Aff thet trydyæ ath al snyllæ er i hans vouldh, och i hans handh, Ther aff syer salmon visæ, Omnis sapiencia a domino deo est etc. Al snylhet oc visdom er aff gut aluoldustæ Oc aff hanum hauer hun e . varet . oc er e . forudhæn[ende] Ther foræ kyeristæ vennæ, at guth er vor herræ oc vor koningh, Bether taa hannum ath han see os miskundælighæ, oc forty at voræ orth oc voræ tale eræ i hans hanth, oc i hans volth Bether hanum ath han styræ voræ ortdh oc voræ tale, tyll the tyngh os eræ nittelik bodhæ till lyff oc till syell, oc for thy ath al snyllæ er i hans hanth oc i hans voldh, Bether tha hanum at han lyusæ vorth hyertæ

snyllæ bog, Visdommens Bog.

see (3 Lin. f. n.) beting. Nutid af være.

oc vorth samuyth, Oc myk syndughæ meniskæ ath iek matte nogher the orth sygæ ther hanum vorth takkæligh, oc ether vorth tyrttæligh, Oc ther til helser hwer ether ionfru mariæ met en aue maria, Jomfru maria bitæ for oss.

Weniet qui mittendus est, et ipse erit expectatio gen-
cium. the orth kyeristæ venner ther iek sauthæ først aa latynæ for ether, the stanne screuen i en bogh som hether genesis, Ther screuen er aff werylz vphoff, oc then spodæ oc sauthæ then gammel jacob . patriarchæ, for sine Senner aff then helyk andh. thenne dagh hōwtydes i then hellie kirkæ aff ihesus cristus gutzson kom till verdhen, al verdhen til glædhæ oc till fagneth, oc the eræ saa meghet a danskæ, Han kommer ther sanne skall, oc han skall veræ then ther alth folk byther. kyristæ venner vy læsæ trenue vorsherræ tilkom i then hellighæ scriffth, then førstæ er then ther dagh hōwtydes i then hellyæ kirkæ, Ath ihesus cristus gutz søn kom til verdhen i mygell fatikdom at vi skuldhæ fanghæ aff hans mykell rykdom, Han kom till iordrikæ i trele ham ath han skuldhæ oss frelsæ gyre ther dyeuelss trele varæ for syndhens skild, Han kom till iorryghæ mōghet arm, ath han skullæ oss gøre righæ i hymmerighæ, Han kom til verdhen at tole sorygh, at vi skullæ fanghæ ewerdelighæ gledhæ, Han kom til verdhen at tole bardhæ oc swythæ, at han skullæ oss frelsæ aff then bardagh oc then swydhæ, ther vy varæ skildighæ at tole ewynnæligh for syndhen i hellwidhes pynæ, Han kom till iordryghæ oc loth sik fødha at vi skullæ annen synnæ fødhes til dōpelsæ i fathers naffn søn oc then heligæ andhtz, till e vynnæligh salligheth, se mynæ kyræ venner her thet førstæ vors herræ til kom, ther allæ retwisæ men aff vereltz vphoff patriarche, prophete, oc konningæ, hopætes til at frem skuldhæ komme, soo som vor herræ

bardhæ, bardagh, Slag.

thenne (Lin. 10) rett. f. ther.

sygher selluff i then helighæ lest, Beati oculi etc. salyghæ eræ the øghen ther thet ser ther i se, oc the øren ther thet høræ thet i høræ, sanelighæ sygher iek thet ether at manghæ konninghæ oc mangæ prophete oc manghæ retwisæ men gyrides til at se thet ther i se, oc høræ thet i høræ, Kyrestæ venner, the helighæ men ther i moyses low voræ the hoppedhes møghet til vors herræ tilkommelsæ, soo som the godæ heligæ prophete scriwe selwe aff, Ath moyses taledhæ til vor herræ oc sadhæ soo, Obsecro domine etc. Jek beth tegh herræ . sendh then ther tu skalth sendæ ath frelsæ tith folk, David konigh øptæ til vor herræ oc sawdæ soo, Domine inclina etc. Herræ ney nøther hemmelen, oc kom nether til voss, Oc annen steth seyer han soo, Eccita domine potenciam tuam et veni herræ lath vpp (tith) voldh oc kom til oss, the voss thyn miskundh oc giff oss thyn saligheth, the oss tyth anlethæ thaa vordhæ vy hele, Sosom ysaias propheta øpthæ oc til vor herræ oc sawdhæ soo, guth gawæ thet herræ ath thu vilhæ ladhæ ryfnæ hemmelyn, oc faræ nyth til oss, oc then helyghæ Symeon ther lesten syer aff, han (hadæ) swo mygyl gyræ till worss herræ til kom, at han fek swor aff then heligh andh, at han skullæ aldri frestæ dødh i iordrigæ før en han haffdhæ seth gutz (søn) met syn kødlighæ øghen, oc fordhy togh han hanum sydhen blidæligæ i synæ armæ oc sawdhæ swo ther han soo hanum herræ nu lather thu thyn tyenestæman borth met frydh, Forthy at myn øghen hauer seth tyn saligheth, thet synæthæ lyws ther tu hauer lyusth all verdhen met till dywdh oc fafneth, Se kyeristæ vynner her er thet førstæ vorsherræ tilkom ther serligæ vor iethet, Abraham oc David konigh, oc fulkommen vor then heligh jwlæ nath othæ thæræ han loth sik fødhæ, aff syn synædhæ mother iomfræ sancte marie All verdhen til gledhæ oc til saligheth

Then annen worss herræ til kom ther lesæ wi aff, i helliæ scripffth, ther syer wor herræ aff i en bogh, som hedher apochalipsis (johannes) Ecce sto etc. see syer wor herræ, iegh stanner for hwerss mantz dør oc clapper vppoo, i hoo som vpp lather for mek tha skall iegh yn gongæ till hanum, Se kieristæ wenner, wor herræ clapper nw oo hwerss mantz dør, thet er hwer cristen menniskes hyerthæ oc hwerss mantz samwith, Sell er then man thet worth fødth i werdhen, ther slik herræ oc slik husbondhæ lather yn andhæligæ till sek, oc hether hanum soo i iordrighæ, at han for ewynnaligæ hether i hymmærigæ, See kiræ wenner, aff then annen anelighæ tilkom, ther kom til mannen, ther vil iek ether nw ey lenger mødhæ.

Then tridia worss herræ tilkom ta læssæ wi i then heligæ scriffth, thet er then reteligæ til kom, ther han skal kommæ til dommen, oc dømæ allæ cristnæ meniskæ hwer efther synæ gerningh, Ther scriwer aff sancte powil oc syer soo, Omnes stabimus etc. Wy skulæ allæ stannæ foræ ihesu cristi domstoll oc ther skal hwer optagæ then løn, som man hauer skildeth meth syn krop i iordrigæ, Then ræligæ stundh tha wordher tha redes then heligæ man, sancte jeronimus, oc sawthæ soo, Siue comedo siue bibo etc. E hwath heller iegh ether eller iegh drikker eller iegh wogher eller iegh sower, Tha tykker megh e som iek hører then rædæligæ luth gellæ foræ mynæ øren, O standher vp dødæ, oc kommer til dommen, Aff thenne tridia tilkom tha syer (wor) herræ i lesten, ath then tydh han kommer til domen oc skal dømæ allæ menniskæ, tha wiser han .aa. syn høyræ handh allæ ræththæ men oc allæ gothæ oc allæ the hans [williæ] have giorth i jordrighæ, Oc the ondhæ folk ther dyewelen hawæ tyenth i werdhen, The wises tha ower hans winstræ handh, Oc syer wor herræ tha til the ower hans winstre han æræ, gangher

borth i forbannædæ folk i then ewynnælighæ illdh, ther dyewellen er both, oc hans ænglæ, Jek war hungru i gawæ mek ey math, jek war tirstu i gawæ mek ey drikkæ, jek wor uøghen i kledhæ mek ey, jek wor gest i togæ mek ey yn, jek wor siuk oc i morkæ huss oc i bedrowelsæ oc i witnethæ megh ey, Tha gor nw borth, J giordhæ thet ey then minstæ mek til hørthæ, tha giordhæ i thet oc ey megh, Tha skall them kommæ then illdh i helwidhæ ther aldri sluctner, oc then orm skall them edhæ, ther aldri dør Ther sier wor herræ aff then eldh, *dowtronomio, Ignis accensus est in furore meo etc.*, Eldhen er vpp tendher i myn wrede, oc han skall brenne ether i heluides grundh, Jhesus cristus gutzøn gemme hwer cristen menniskæ fraa then eldh oc then wredæ, Tha syer gutzøn till the, aa hans høyræ handh eræ, kommer hyth myn sygnedhæ faters børn, Oc tagher thet righæ ther ether er both, aff werdhens ophoff, Jek war hwngru i gawæ mek math, jek war tyrstu i gawæ mek drikkæ, jek war nøghen, i cledhæ mik, i all myn wselheth tha kommæ i til mek, oc wittnedæ mek, Tha swar thet godhæ folk oc sawdæ soo, wor herræ, nar sowæ wi tegh i nøgher nøt oc holpæ tegh, Thaa swarer then sygnethæ dommeræ ihesus cristus, oc syer soo, ther i giordhæ thet en aff mynæ minstæ, thaa giordæ i thet mek, See kieristæ wenner, thaa fanghæ thee then gledhæ ther ysaias propheta syær aff, *Et venient in syon laudantes & leticia sempiterna erit super capita eorum*, Gutz folk syer ysaias propheta skall kommæ till hymmerighes jherusalem, oc ewynnæligh gledhæ skall weræ ower theris howit, thet er thet ath the skulæ see hymmeriges koningh ywer them, e fforwdhen endhæ, thaa fanghæ the then gledhæ ther sancte powel syer aff, ther gath [aldri] øræ fulhørt, oc aldri øwen ful seth oc aldri mantz hyerthæ ful begrywet, then gledhæ, oc then saligheth giwe oss Jhesus

cristus filius dei est super omnia deus benedictus in
secula seculorum. Amen.

[J u l e d a g]

Sermo in nativitate domini

Puer natus est nobis etc. Thessæ ordh mynnæ kieræ
wenner Jek burdhæ myn tale a latine ffor ether,
them screff ysaias prophetæ aff guth søens fødelsæ, ther
han sek oss fødde i thennæ heligæ høwtidh, aff then
myldæ mother jomfruæ sancta mariæ, oss all syndegæ
menniskæ til gledhæ ok salikhet, Tha screff thennæ heligæ
prophetæ mangæ vynther ffor oc sawdhæ, Puer natus est
nobis etc. Barnet er oss fõth, oc søyn er oss gywen,
thet er gutz søn thette sygnedhæ barn, Jhesus cristus,
san gut oc san man, han er oss fõth, Han war ey fõth
for englæ skil i hemmerigæ, forty at the thurthæ thet ey
wither, forty athe mystæ aldry gutz wynskapp, Dyefflæ
i helwidæ turthæ thet oc ey wither, forti ath te fwillæ
soo saræ ath te mwæ aldri nathæ faa, En then selygæ
man ther swyghen var aff diewelen, oc gut hafdæ jeth
at gøre nadhæ met hanum, han war møgith twrtæligh
thennæ fødelsæ, Puer natus etc. ihesus cristus gutz
søn thette sygnæthæ barn lot sek oss fødæ for mangæ
sagæ oc serlestæs for trennæ sagæ, ther well iek ether
aff segæ, Oc han loth sek oss gywæ, oc for trennæ sagæ,
Then førstæ sak ther gutz [søn] loth sek fødæ aff iomfruæ
sanctæ mariæ, for thet ath han skullæ hele hwer cristen
menniskæ i werdhen, bothæ syelen oc croppen, Ther aff
saudæ engellen i lesten idagh til iosep, Josep dauitz
søn retz ey, at iek taler til tek, mariam ther tik er giwen
thet i henne er fødth, thet er aff then helligh andh, Hun
skal fõthæ en søn, oc thu skalt kallæ hanum ihesus. han

skall hele sith folk . aff tere syndher . at then seligæ man war sywgh i lekommet , Ther syer aff ysaïas propheta . Omne capud langwidum etc. allæ mentz howit werker , Oc allæ mentz hyertæ eræ syrgendæ . fran mansens illiæ oc intil hans iessæ . er ey helnæ ower hanum . Thy syer daut prophetæ soo , Miserere mei domine quoniam infirmus sum Miskunnæ mek herræ forthi at iek er siwk , at mannen er siwk i syelen , Ther syer oc dauid prophetæ aff til wor herræ , Ego dixi domine quoniam infirmus sum etc. , herræ iek hawdæ thette , oc thet er myn ordh , miskunnæ mik herræ , oc lek myn siel , Forty at iek hauer syndhet i mot thegh , thet mannen sywgh bothæ i lekomme oc i syell , thet tydher oss wor herræ self i lesten , Homo quidam descendebat etc. En man syer han for aff iherusalem oc til iericho , oc kom i blandh røueræ oc the røuetæ aff hanum hans kledher , oc slowæ hanum storæ saar , soo at han war ful ner døth , Kiere wenner , thennæ man ther for fran iherusalem oc yn til iericho , oc kom ibland røweræ , Thet wor adam , wor aldafadher , oc wi allæ sammen meth hanum , ther fullæ aff paradiss , oc thette mørkæ werdhen , oc kommæ ibland ondæ dyefflæ , oc ondæ røueræ , Se kieræ wenner , hwor wmeskwndælighæ the kledhæ hanum aff hans kledher her Thet eræ the (andæligæ) kledher , ther wor herræ kledæ hanum meth i paradiss , Eller the storæ saar ther the settæ vppa hanum , bothæ i lekommæ oc i syell , Thet er nw lanct ath sye aff , Oc tessæ saar mattæ enghen legæ , wthen then alsommektustæ gut , Oc forthi syer prophetæn soo , Sana me domine et sanabor etc. lek mek herræ tha skal iek leghes , gør thu mek hell tha worther iek hell , Se mynæ kieræ wenner Nw kom wor herræ ath hele oss allæ sammen , Soo som then heligæ lest syer aff idagh , Anuncio wobis gaudium magnum etc. ,

illiæ , Fodsåle.

lesten syer aff, ath ower marken hoss bethlehem, ther
 hørther gyngæ oc gønthæ theris fee, tha stoth gutz engel
 met møghet lius oc møget skyn, oc sawdhæ til them,
 Jek hwther ether møgell gledæ, thet alt folk worther til
 gledæ, for thy ath at ether er føth i dagh en heleræ, thet er
 cristus ther herræ er, oc han er fødth i dauidh konninghs
 stadh, thet er i betleem. Ther scriwer sanctæ powel aff
 oc syer saa, Cum venit plenitudo temporis etc. Then
 tidh then fullæ timæ kom, ther gut father hafthæ foræ
 seeth, thaa sendæ gut syn søn, fødth aff en quinnæ oc
 giortæ efther loghen, at han skullæ allæ hellæ, see kiæræ
 yenner, nw hauæ i thet førstæ, Then annen sagh, at han
 skullæ lywsæ all werdhen oc driwæ borth thet synds mørk,
 ther gik ower all werdhen, Aff tessæ mørk syeier Ysaïas
 prophetæ aff, Ecce tenebræ operient terram et calligo ꝑpopu-
 lum, mørkhet ower all verden oc mwlnhet ower alt folket,
 David prophetæ Deus meus illumina tenebras, Tu ther
 myn gut est lyws myt mørk, Ther til at thakæ borth
 tetthæ mwln oc thesse mørk tha loth ihesus christus segh
 føthæ idagh ath han skullæ væræ vorth lius, Som han
 sier i lesten i dagh, Ego sum lux mundi, jek er verdens
 lius, Qui sequitur me non ambulat in tenebris etc. hwo
 sem mek følger han skal ey gaa i mørk, men han skal
 hauæ lyfsens lius ther aldri slikkes, Ysaïas prophetæ
 Populus qui ambulat in tenebris vidit lucem magnam,
 Thet folk ther gigh i mørket thet saa eth møghet stort
 lius, En thesse folk som waræ i helwidhæ som gothæ waræ,
 the fyng hæ aff thette lius, Som ysaïas prophetæ sier, Habi-
 tantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis, The
 ther bothæ i thet rigæ ther døtz skuggæ gyk ower, the
 fyngæ aff thet lius, Som dauid sier i salteren, Benedictus
 qui venit in nomine domini, Sygnet er then ther kom i
 wors herra nafn, Sanctus johannes han scriuer ther aff,
 Erat lux vera etc. han war thet seunnæ lius, ther liuser

allæ menniskæ, ther kommer i werden, thet er thet sygnætæ lius ther i dagh tendes vpp i betleem, Som wor ihesus cristus gutzøn, Ther iomfru sanctæ mariæ sødhæ i dagh, ther bothæ er hymmærikes oc iorrighes lius oc en liustæ i heluidhæ, Then tridiæ sagh, Ath han skullæ ledhæ them till hymmæriges glethe, allæ the ther hanum wildæ tyænæ oc efther folghæ i iordrigæ met gothæ geringher, Som han scriuer i lesten i dagd, Qui mihi ministrat me sequetur etc. hwo som mek tiener han skal følgæ megh, oc ther som iek er, ther skal myn tienestæman væræ, Oc hoo som mek tiener, thæ skal myn heligæ fater tienæ hanum i hymærigess righæ, For tesse trenne sagæ loth ihesus cristus segh (os) fothæ, Et filius datus est nobis, oc gutz søn sier propheten wor oss gyuen, oc for trennæ sagæ, først at han skullæ owertagæ sygh allæ varæ synder, oc all var onskapp, Som ysaias sier, Dominus posuit in eo iniquitates omnium nostrum, Guth fater tok ouer sek allæ waræ synder oc all vor onskapp, Vere languores nostros ipse tulit, Sennæligæ all vor onscapp togh han bort, oc all wor siugdom thaa bar han paa sek oc pintæ them allæ paa corset met segh, Soo som sancte pouell syer, Oc sanctus ambrosius sier oc saa et søth orth till wor herræ, Que te vicit clemencia ut feres nostra crimina, herræ ihesus sier han, huat milhet hun for van tegh, thet tu skullæ bæræ vor onskapp at thu skuldæ tolæ then grumæ dødth, at tu skullæ løssæ oss aff then ewynnælich doth, Thet annet at gutz søn wor oss gyuen, for thet at han skullæ væræ en meglæræ mellom gut oc mennesken, oc fangæ menesken then frith ighen ther haffdhæ myst for syndhen skill, At ihesus cristus skuldæ goræ mennesken sat veth gut, ther sier sancte pael aff, Deus erat in cristo etc. gut wor ynnen ihesus cristus, for at ihesus cristus var bothæ san gut oc san man, oc han skaptæ mennesken vet segh, At frith kom i werdhen ther

siunghæ the heligæ ænglæ aff i nat Oc sie, Gloria in excelsis deo etc. Dywth oc æræ voræ then høgestæ gut almektustæ, Oc frit waræ met menneskæ i iordrigæ, Thet tridix gutz sön wor oss gywen, at han skullæ gywæ oss then verdighet at wi mugæ wææ hans syzkæn, oc at wi mugæ wææ hans bõrn, oc mugæ wææ hans arwyngæ om wi willæ selwæ, wy læsæ saa i then heligæ lest, at wor herræ ihesus cristus war i et huss, oc predikethæ oc kiendhæ enthæ thet thom war tyrælicth, thaa kom en oc sautæ se tyn mother oc tynæ brøther, standhæ vthæ, oc lethæ at tegh, thaa løftæ han synnæ miskundeligæ øghen vpp, oc sathæ soo, Amen dico vobis etc. sannæligæ sier iek ether thet, at huo som gør myn heligæ faters willia, han er mek bothæ mother oc brother, oc syster, At wi mugæ gutz bõrn wææ, Ther sier sanctus Johannes ewangeliste aff, Quot-quot autem receperunt eum etc, Allæ the ther tok wyth gutz sön, tha gaff han them wol at wææ gutz bõrn, The ther tro opaa hans sygnætæ naffn, At han gaff os wol at veræ arffyngæ, ther sier sancte pouel aff, Quot si filii et heredes etc. Eræ wi gutz bõrn, thaa æræ wi gutz arwyngæ, ia sier han wy æræ gutz arwyngæ, oc wi skulæ tagæ arff, met ihesus cristus hans synætæ sön, Ther hauæ wi the tre sagæ, ther gutz sön wor oss giwen foræ, først at han togh all wor onskapp bort oc at han wor en meklere mellom gut oc meniskæ oc at han giorthæ oss arwingæ i hymærigæ met sek self, see kieræ venner i dag loth wor herræ ihesus cristus sek fõthæ, vnder lowen, oc os willæ giues idagh

[N y å r s d a g]

Postquam consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer vocatum est nomen eius ihesus etc. Then helligæ lest ther i dagh wor lesen i then heliæ kirkæ, Sythen othæ dagæ woræ fulkommen, at wor herræ skulæ om kryng skeres,

Tha vort hans nafn kallet ihesus, oc aff thet wort han kallet aff ængelyn, for han kom i syn moters benedide lyff, ther aff sier ewangelistæn, Oc holdhæ wi hõtith aff thet, at wor herræ gaffs naffn i dagh, oc kalles ihesus, Aff then førstæ hõwtith skulæ wi andæligæ gledes idag, forty at wor herræ wort fød fatek i iordrigæ, at han skullæ os gøræ rygæ i hymærikæ, Som prophetæn sier, Circumcidite corda vestra etc. omkringh skerer etert hiertæ allæ meniskæ. Sanctæ Pouel sier, Benedictus deus et pater domini nostri ihesu cristi etc. welseynet sie gut søn, welsynet gut father vor herræ, oc wor gut ihesus cristus ther father ower all miskund oc gut ower all howswalelsæ ther oss swaler aff all war drøwelsæ etc.

[Jomfru Marias Fødselsdag, 8. Sept.]

Que est ista que progreditur quasi aurora consurgens, pulcra ut luna, electa ut sol, terribilis vt castrorum acies ordinata etc. Jhesus cristi frith etc. keræ venner Te ordh iek begyntæ myn talæ a latinæ for ether, the eræ screffnæ i en bok ther then helligæ andh dictadæ self ther scriuer salmon visæ aff, oc er saa møghet at sie oc vth at tydhæ for ether, At Alt hymmæriges herskapp vndræ pa thennæ synæthæ iomfruæ sancta maria hennes verdighet oc fauerbet os hennes mangæfall dyther ther hun fødes met i dag oc the sie tessæ orth oc the eræ saa møghet a danskæ, Hvo er thennæ ther frem gor, soo som er oprynnennæ dag gry eller en morgenstiernæ, wen som monæ, vthwoldh som soll, rædæligh som skibet skaræ til strydh, Hvo thennæ jomfruæ er, ther sier scriffthen aff, thet hun er jomfruæ ower allæ jomfruær, oc hymmærikes drotnigh oc ewygh gutz søns mother, Hun er then jomfruæ Ysaia prophetæ sier aff, Ecce virgo concipiet et pariet, se sier

sie (Lin. 10), anderledes kan her neppe læses (jf. S. 443 Lin. 6 f. n.). Med rødt Blæk er der skrevet et *O* ovenpå Ordet.

han, en iomfru skall føthæ en søn hun er then iomfruæ ther iheremias prophetæ sauthæ aff, Nouum faciet dominus super terram, wor herræ sier han, skall gøre en ny thingh i werdhen, En quinnæ skall lykkæ en man i sith lyff, Thet er hun ther botæ luctæ gut oc man i sith benedidhæ lyff, hun er then stiernæ ther rethwissoll fødthæ vth aff sik, Hun er then jomfruæ ther fødthæ syn eghen father, Hun er then iomfruæ ther englen sautæ till, Hell maria full met nadhæ gut er met tek, Oc ther effther sautæ han, Rez ey maria thu hauer fanghet nathæ met gut, Thennæ sygnæthæ iomfruæ gik frem i werdhen i dagh, all werdhen till glethæ oc salighet, swoo som then hellighæ kirkæ syungher aff i dagh, Natiuitas tua etc. Thyn fødelsæ sier then heligæ kirkæ Ther bothæ er iomfruæ oc gutz mother huthætæ i dagh gledthæ ouer all werdhen forthy ath aff tegh er vpp rundhen en retwisæ soll ihesus cristus wor herræ, Ther løstæ fordømsæ, gaff synelsæ, skiendhæ dothen, oc gaff oss ewynnæligæ lyff, Thennæ synethæ iomfruæ sancta maria hun gyk frem i manghæ handhæ tyng, oc serlestes i treunnæ hannæ først i thet ath hun war fødth aff thet edlestæ byrth oc aff thet etlestæ bloth, ther war i all werdhen, thet war aff helighæ patriarche, oc aff helighæ prophetæ, oc aff helighæ konghæ, Oc ther aff syngher then helighæ kirkæ idagh, oc sier swoo, Natiuitas gloriose virginis marie etc. Thennæ dyræ iomfruæ, hennæ fødelsæ er aff abrahams slecth, hun er vpp runnen aff then werdustæ slecth ther i alt israelss folk wor, aff thet edlæ dauid koninghs slecth, Then annen fremgæng ther iomfruæ sanctæ mariæ gik frem for allæ, thet er then werdighet, ther hun hauer for allæ menniskæ, sier salmon visæ aff Multe filie syon congregauerunt diuicias, sed tu sola sancta maria super gressa es vniuersas etc. manghæ dotther sier han, sankkædhæ sammen rykdom, en thu iomfru sanctæ maria thu gikt frem ouer allæ, Then tridix fremgongh, ther iomfruæ sancta

maria haffdhæ for allæ t[het] er thet at hun wor opphøghet
 yuer allæ creaturæ, bothæ i lekomæ oc i siel, ouer allæ
 englæ kor, i hymmærikes righæs æræ, Aff then æræ sier
 sanctus bernardus *Quantum enim glorie in terris est adepta
 preceteris . tantum et in celis optinet glorie singularis,*
 Swo som jomfruæ maria fek en syndherlik glethæ oc eræ
 her i iordrighæ for allæ, suoo fek hun oc en synderlik
 glethæ oc æræ i hymmærighæ for allæ, *Que est ista etc.*
 Suoo som en morghestiernæ er en mekleræ mellom
 nathen oc daghen, soo er oc iomfruæ sancta maria niellom
 synduæ menniskæ oc synædhæ søn ihesus cristus, Oc ser-
 lestes thee ther hennæ tyænæ, her i werdhen, Morghesty-
 ernen fordriuert borth mørket, oc ther oss daghen, oc
 lius, Soo føndreff oc iomfruæ maria borth thet grymmæ
 mørk, ther yuer all werdhen gyk, oc thedhæ oss daghen,
 oc sødhæ oss thet synædhæ barn oc thet lius, ther liuser
 allæ menniskæ paa iordhen, soo som fuglæ gletthes veth
 morghestiernen, So gletes oc allæ ænghælæ i hymmæ-
 righæ, forthy at meth hennæ skullæ vpp bygghes thet
 ænglæ kor, ther nedher var fallet af hymmærighæ. *Pulchra
 ut luna etc.*, hun fagher som monæ sier han, thet iomfruæ
 sancta maria hun er fagher oc deylek bothæ i lekomæ
 oc i siel, *Ther aff sier wor herræ selleff, Tota pulchra es
 amica mea etc.* ther (er) alt faghert oc deylikt ther (tu) est
 aff, myn kieræ vyn oc myn kieræ mother, oc enghen
 vrensel er ynnet tek, Aff hennes fauerhet sier sanctus ansel-
 mus aff, *O maria quam pulchra es ad uidentum . amabilis
 ad contemplandum. delectabilis ad amandum,* O maria
 huat tu est fagher ath see vppaa, oc elskælik at tenkæ
 vppaa, oc lystælik ad elskæ. Aff hennes feyrindhæ sier
 sanctus bernardus, *Que enim hec virgo tam sancta quam
 venire dignaretur spiritus sanctus, que tam speciosa vt eam
 sibi deus eligerat sponsam que tam castam vt esse posset
 virgo post partum etc.* Huilken mundhæ thennæ iomfruæ

weræ sier han, ther suo helligh er ath then hellighæ andh loth sek weræ verdygh til at kommæ vthy hennæ benedidhæ lyff, soo fawer sier han, at gut almektustæ willæ bennæ welliæ sik vth till bruth, soo ren at hun wor jomfruæ effther barn byrdb, Jomfru maria moo wel likes veth monen, førstæ monen han er fwller thaa er han feyerst ath see, swaa wor oc iomfruæ maria ther hun wor meth synæthæ søn ihesum cristum, Monen tagher oc (sit) lius aff solen, soo tok oc iomfruæ maria sit lius aff sin syn synæthæ søn, oc liuser yuer all verdhen, Electa vt sol etc. Hun er vth woldh som soll, jomfruæ maria hun maa well likness veth solen, for manghæ saghæ, solen sydher høyth i hymmelen ouer allæ andhræ planether, solen gaar oc frem möghet klar, Soo gik oc jomfruæ maria frem met mögell stor klar leffneth, (soo) sier wor herræ, virgo prudentissima etc. Thu wisestæ oc skönistæ iomfruæ tu gangher frem, som en morghen stiernæ, thet möghet skiendhæ. nu kaller vppaa thennæ synædhæ iomfruæ sancta maria, ath hun mathæ oss oc meskundhæ oc bethæ for oss idagh, forthy at thet er hennes synæthæ södelsæ dag, ther all verdhen fek glethæ oc salikhet aff, swo gywæ hun oss ewynælighæ glethæ i hymmærikæ met syn benedithæ søn, ther welsynæth er e forundhen endhæ in secula seculorum. Amen.

[Brudstykke af en Skriftetale]

Probat se homo, et de calice bibat etc. Prouer oc rensæ huert sith samwith, fyr en han gor till worsherræ borth at taghæ hans helighæ legomæ i dagh, Meth tessæ ordh varer oss ewangelisten ath wi skulæ renæ weræ gen thennæ helighæ timæ, Thet førstæ wi skulæ wort samwith rensæ met, thet er contricio cordis etc. thet er hiertæ

ruelsæ, oc sukkæ oc grædhæ oc ruæ . . sæ ynnæn wort hierthæ, huat wy hauæ tenkt taleth eller gorth, thet ther syndælikt ær, ther sier wor herræ Qua hora ingemuerit peccator etc. hwilken en timæ ther syndugh menniskæ rwer sine syndher, all hans onskapp ther han hauer giorth, skall mek aldri mer mynnes. Thet annet at wi skulæ worth samwith rensæ met, thet er *recta confessio*, thet er reth scrifthæ moll, Som wor herræ sier selleff, *Siquis confitebitur me coram hominibus etc.* Huo som mek vether gaar for meniskæ, iek skal hanum vether kennæ for myn helliæ father i hymmærigthæ. Reth scrifthæmoll hauer mōghet stor dydh, først for hun frelser sielen aff heluedhis pynæ, *Paradysum aperiet*, Hun lather vpp paredyss, hun lether hennæ yntil hymærigess glethæ, hun scriuer hennæ werdygh i ænglæ samnet. Thet trydiæ at wi skulæ wort samwit rensæ, Thet er *satisfactio* o[perum], Thet er gothæ gerninghæ, ther wy skulæ waræ syndher bethræ met. Her sier apostelen aff, *Dum thempus habemus operum bonorum ad omnes*, Methen wy hauæ timen till adh gøræ goth, oc goth thet er retwist, for hwilken som manzens gerningher eræ, the skulæ følghæ hanum, ther han hethen farr aff thennæ syndyghæ werdhen. Forthy sier ewangelisten saa, *opera enim illorum secuntur illos*, theræ gerninghæ skulæ them følghæ. Aff mannens gerninghæ sier *sanctus bernardus*, *Tu nos fecisti nos tua facta sumus non te deserimus etc.*, thu giordhæ os, wy eræ thynæ gerningher, wy lathæ thek ey, wy skulæ tek følghæ e huarth thu far. Thet *iiii* wy skulæ wart samwith met rensæ, thet er then gommæ ther menyskæ skal hauæ vppaa sek ath [han] skall ey syndhæ, hwar till du[ger] menniskæ bethringh for syndher [th]ee han hauer før giorth, vdhen han va[rer] sek fremdeles for syndhen. Saa

4. fra Præstegården.

Håndskriftet, hvori ovenstaaende Homilier findes, er defect, og slutter med Stykket af en Skriftetale. Det er således ikke usandsynligt, at det kan have indeholdt flere Prædikener. Til en lille Erstatning for det tabte, være det Meddeleeren tilladt af en anden Kilde at levere et Par Småoptegnelser, der vel noget uegenlig kan kaldes "Kirkelevninger", men er dog ikke langt derfra, da Præstegården gjerne ligger i Nærheden af Kirken. I en Pakke på det store kongl. Bibliothek (Gl. Saml. Nr. 1071 fol.), der indeholder adskilligt henhørende til Literaturhistorien, findes blandt andet to Sedle, af hvilke den ene indeholder en Fortegnelse på Præsten Mikkel Indbo i Købeløv på Falster. Denne Mikkel Pedersen var den sidste katolske Præst i Købeløv; han resignerede 1536 til Fordel for Eftermanden Peder Bertelsen. I Rhodes Lollands Historie (Side 176) kaldes han Provst og Officialis, og der tilføjes at han "skal have været en ret Enkraftit, i det han skyede Ægtestand, drak aldrig Vin eller stærk Drik og spiste ikke Kjød". Jeg skal lade usagt, hvorfra Rhode har den Efterretning; men at han skyede Ægtstanden, er da intet der særlig udmærker ham for hans samtidige Embedsbrødre, og drak han ikke Vin eller spiste Kjød, så må man tro at han har trøstet sig med at spise Flesk og drikke Öl til, naar man ser efterstående Liste:

Thette efter^{ne} gotz fands tiil Her Michils i
Køffuele

Førsth ij dyner en mett ett	ij hoffuid dyner en mett ett
bloueuiddt vor oc en mett	bloueuiddt vor, oc en mett
ett huidt vor,	ett huidt vor,

ij seng klede,	ijj skollæ,
ijj laghen,	ijj stoffue,
i pude,	ett boer ij alne langt
i pryss kisthe ¹⁾ ,	vi tnr. øl,
en røgge kiste ²⁾ ,	xvi sider flesk,
ijj mwllær ³⁾ ,	i øl fjerd. lammekødt,
ett fodladt mett lencher,	ijj benche dyner,
end handkloffue,	en bloueuiddt dyne,
ett tomt folleboer ⁴⁾ ,	en hoffuiddt dyne mett ett
ijj benchekledher,	huidt vor,
en drette dugh ijj alne langh,	en tre sengh,
en yldt skæ,	ett laghen,
en lyse staghe mett en pissue,	ijj benche diner,
ijj hondher,	en folle stoel ⁵⁾ ,
en luct stoel,	ett løffuekar ⁶⁾ ,
$\frac{1}{2}$ fj. smør,	ett meyiern,
$1\frac{1}{2}$ tn. goskødt,	ijj drette motther,

¹⁾ I Fortegnelsen over Aslak Bolts Bohave (Ny D. Mag. I S. 3 ff.) forekommer oftere (S. 4. 5. 6. 7.) *pryzsk kiste*, ligesom også (S. 7) *pryzsk bord*; S. 4 tilføjes som Oplysning: "dette Ord (*pryzsk*) synes her og siden ikke såmeget at betegne det Sted hvorfra Kisten var kommet (preussisk?), som Måden hvorpå den var arbejdet. Måske det skal betyde *indlagt* eller *udhugget*". — At man har tænkt på det mulig kunde betyde *preussisk*, grunder sig på at det i denne Liste findes omgivet af Udtryk som *engis* (engelsk) *clædhe*, *amsterdamst*, *hollanzst*.

²⁾ I en Inventarie-Liste fra Helsingborg Slot 1537 (D. Mag. II. S. 51) nævnes *en rygget Kyste*, i en lignende fra Kokkedal i Jylland 1492 (D. Mag. V. S. 214) *en stoor Røgghe Kiisthe*.

³⁾ Håndbækkener.

⁴⁾ Ligesom her nævnes *folle-boer* (jf. D. Mag. II. S. 148. V. S. 214.) og *folle-stoel*, således træffer man også hos Prioren i St. Knuds Kloster i Odense Christen Poulsen 1571: *Folde-Benk* (D. Mag. II. S. 82) og *Foel-Kiste* (D. M. II. S. 81).

⁵⁾ Vaskekar.

xiiij bøsthe ⁶⁾ flesk,	ij olden dyner,
ett meyiern mett ald sytt	v laghen,
retskaff,	ett teppen.
viiij scep. homle,	ij sengklede,
en homle sech,	ij tresenghe.
vij osthe,	en thin stoff.
i tn. malt,	ett dyen troff,
ij pund ix sep. torsken ruff,	ij soldt,
vij scep. huede,	en bremmer tn. fwld aff
ij scep. bøner.	fjederæ ⁷⁾ ,
ij smale tnr. salt,	½ lesth thomme tnr.
en sønwpe qwern,	ij gamle lagen,
en hegle,	ett sengklede.
iiij stolle,	en handt panne.
ij grydher,	en olden dyne,
en pante gryde,	ij farebøgher ⁸⁾ ,
en fierdings kedel,	ij prediche bøggher,
en spands kedel,	en diwrnal ⁹⁾ ,
en røsth,	formularium instrumento-
en then kandhæ,	rum ¹⁰⁾ ,
ett helt brøgge rede,	en kiedel krogh,
ij hede ringe,	ij par plow iern,
iiij klipte skindt,	ij øxer,
en traffue hamp,	ij dughe huer ij alne lang,
en traffue hør,	iiij skoler,
½ pundt vnt malt,	iiij knaffue stoff ¹¹⁾ ,

⁶⁾ Skinker.

⁷⁾ eller måske *fjedererw* (Fjeder-Ru) Dun.

⁸⁾ en *Farebog* er det danske Navn på *Breviarium*.

⁹⁾ *Diurnalet* indeholdt de *daglige* Bønner og Hymner, til privat Opyggelse; undertiden bruges Navnet ensbetydende med *Breviarium*.

¹⁰⁾ formodentlig en Håndbog i den kanoniske Ret.

¹¹⁾ *Knabe-Stobe* og *Knabe-Fade* modsættes gjerne *Herre-Stobe* og *Herre-Fade*, altså en ringere eller mindre Sort Drikkekar; jf. D. Mag. 11. 50. 148. V. 213.

vj røde kandher,	xii faer,
ix bøtther,	x swin pa egelindt ¹²⁾ ,
½ lesth stande tønner,	x gamle swin,
xviiij ferdig dreffte stude,	xxx gryse sma oc storæ,
iiij vnge stude,	ij vogne,
xiiij kør,	en plow harffuæ,
en kaa slaghen,	ij ferdig hamle ¹³⁾ ,
iiij kaa nødt,	viiij swin i skoffuen,
v kalffue,	ij sadelle,
en tyr,	i betzel,
vij hesthe,	i pundt i tn. ruff soidt,
en gra fole,	ett stort skaff.
iiij øgh,	

Den anden af de omtalte Sedle er følgende Bogliste:

Cronica mundi	Psalterium dauiticum
Sermones meffret ¹⁴⁾	Reuelationes birgitte ¹⁷⁾
Corona marie ¹⁵⁾	Tractatus sacerdotales
Albertus magnus ¹⁶⁾	

¹²⁾ Ti Svin på *Stien*.

¹³⁾ To fede Beder.

¹⁴⁾ *Meffret* el. Mefferth var Presbyter ved en Kirke i Leipzig v. 1443. Hans Prædikensamling, der bærer Navn af "hortulus reginæ sive sermones de sanctis etc." er trykt 1479 o. fl. Gange.

¹⁵⁾ Man har både "Corona beatæ virginis Mariæ", "Corona mistica beatæ Mariæ virginis gloriosæ" og "Corona rosacea Christi-feræ Mariæ", Opbyggelsesbøger, der alle gå ud på at forherlige Herrens Moder.

¹⁶⁾ Alberti magni "sermones de tempore" var trykt i Cøln 1474.

¹⁷⁾ Den hellige Birgittes Åbenbaringer var trykt i Rom 1488.

Sermones de aduentu qua-	Biblia
dragesimalis ¹⁸⁾	Fasciculus temporum ²³⁾
Sermones pomerii ¹⁹⁾	Herbarius ²⁴⁾
Discipulus ²⁰⁾	Och i messæ redhæ met
Speculum exemplorum ²¹⁾	i patsse ²⁵⁾
Mariale seu sermones de	
beata virgine ²²⁾	

Thette for^{de} gots hæffwer ieg at forwaræ tiil troer
hendhæ aff Her Hanss iepsson som han sendhæ megh

¹⁸⁾ skal måske være "sermones de adventu et quadragesima"; under dette Navn have en Prædiken-Samling af en Italiener, Robert Caracciolo, for sin Veltalenheds Skyld kaldt "Paulus Secundus".

¹⁹⁾ Pomerium sermonum de beata virgine vel stellarium coronæ beatæ virginis, er en Postil af Franciscaneren Pelbartus de Themesvar, trykt 1504. Jf. Peder Plades "En nøttelig Bog om St. Peders Skib" fol. K, hvor "Pomerius" også nævnes som en Forfatter.

²⁰⁾ Discipulus o: Dominikaner-Munken Johannes Herolt, berømt for Veltalenhed, levede i det 15de Århundrede; hans Jærtegnspostil "Sermones de tempore et sanetis cum promptuario exemplorum" oplevede mange Oplag.

²¹⁾ En Jærtegnssamling, hvoraf man har forskellige fra det 15de Århundrede.

²²⁾ Forfatteren af "Mariale seu sermones de beata virgine" er Jacobus de Voragine; Bogen er trykt i Paris 1503.

²³⁾ En bekjendt Verdenskrønike af en tysk Cartheuser-Munk, Werner Rolewinck, blev utallige Gange trykt, er oversat på fransk, hollandsk og tysk, og anføres flere Gange af Kr. Pedersen i hans Krøniker.

²⁴⁾ En Urte- og Lægebog, der var meget udbredt i Middelalderen; den er trykt i Mains 1484, prydet med Afbildninger af de helbredende Urter.

²⁵⁾ Messe-Rede er Messe-Klædning; patsse en Fordrejelse af det lat. *patena*, Brød-Disken til den hellige Nadvere.

Quod ego Simon Petrus protestor manu propria pro sigillo scripta sunt hec Vardis 1525 feria tertia Rogationum.

Præsten Hans Jeppesen er ubekjendt, og ligeledes den Simon Pedersen til hvem han betroede sine Bøger; men det er vel ikke usandsynligt at de begge have boet i Varde, hvor denne Liste er skrevet, Tirsdagen (feria tertia) efter Dominica *rogationum* (femte Søndag efter Påske) 1525, o: 23. Maj.

Nedenunder er sat et Segl, formodenlig Simons, men Indskriften er ikke længer læselig.

Kirkeklokken i Slotsbjergby.

(Ved *J. F. Fenger.*)

Det er paa Tiden at Opmærksomheden henvendes paa de gamle Kirkeklokker her i Landet, da ofte mærkelige Indskrifter findes paa dem, snart i det latinske, snart i det plattyske, snart i det danske Sprog. Ved gamle Kirkeklokker forstaaer jeg nærmest dem, som hidrøre fra Tiden før Reformationens Indførelse i Danmark. Af disse er der endnu en Slump tilbage; men Tallet formindskes ligesom Aarene tiltage, og om et halvhundrede Aar har man vel ikke mange igjen. Det vil sagtens gaae flere Klokker fra det femtende Aarhundrede (ældre har man, saavidt jeg veed, kun et Par her til Lands) som det gik en i Braaby fra 1472¹). Den lød endnu for en halv Snees Aar siden, men Lyden blev mere og mere skrattende. Da man, for at skaffe den bedre Klang, havde udtømt sig i Foranstaltninger, som Klokkens Revne trodsede, greb man til det radikale Middel at slaee den i Stykker og støbe den om. I Grunden kan man ikke klage over en Klokke, som har gjort Tjeneste i halvfjerdehundrede Aar, men synderlig længere tjene vel ikke selv de bedste, saa, lader man endnu nogen Tid gaae hen uden at samle Indskrifterne paa Klokkerne, saa ville de fra den katholske Tid være forsvundne, og de ældste ville være fra det lutherske Tidsrum, hvis Indskrifter har en anden Charakter. Det vilde da være et fortjenstligt Arbeide at samle de gamle Indskrifter paa Kirkeklokkerne

¹) Med Indskrift: Anno domini mcdlxxii circa festum visitationis Marie. Ave Maria grā. (o: grata el. gratia plena).

i Danmark. Nogle af disse kunne vel findes adspredte i forskellige Skrifter, tildeels alene der, fordi Klokkerne ere omstøbte eller paa anden Maade tilintetgjorte; men den største Høst vilde gjøres ved at bereise Landet og omhyggeligt afskrive de Indskrifter, som endnu forefindes, og som maaskee Ingen har læst siden de Dage da Klokken støbtes; thi der er altid en Deel Uleilighed forbunden med, at læse Klokkeindskrifter. Først maa man krybe op i et Taarn ad en ofte snæver Trappegang med udslidte Trin, stundom i Mørke. Hvor Trappegangen slipper, forsettes Vandringen paa en eller flere Stiger, og naar man saa har naaet Klokkerne og kan see Indskriften, kan man derfor ikke læse den; thi deels hænger den ofte for høit i Halvmørke, saa endnu en Stige maa tages til Hjælp, deels lærer man først ved Flid, Udholdenhed og Øvelse at læse disse Indskrifter i et for det Meste fremmed Sprog med Forkortninger, som kunne volde adskilligt Bryderie.

Hensigten med disse Linier er fornemmelig at gjøre Samlingernes Læsere, blandt hvilke der findes saa mange Præster, opmærksomme paa deres Kirkeklokker, hvis Indskrifter vel kunne fortjene at læses og afskrives i Kirkebogen, før de gaae til Grunde. Man skal stundom af dem faae Oplysninger, som ingenlunde ere at foragte.

For nu at holde os til et enkelt Exempel, saa erfares af Indskriften paa Klokken i Slotsbjergby Kirke, som her meddeles og afbildes¹⁾, at Kirken har havt to Skytshelgene, Laurentius og Vincentius, af hvilke dog vist Laurentius har været anseet for Hovedmanden, da hans Billede i ophøiet Arbeide, heel Figur, findes midt paa Klokken, og det paa begge Sider. Han er kjendelig nok, da han holder Risten i den ene Haand og en Bøg i den anden. Det er bemærket i Pontoppidans Danske

¹⁾ Den er afbildet af min Brodersøn Ludvig Fenger, Discipel i Slagelse lærde Skole.

Atlas, at der paa Klokken er et Billede af St. Laurentius; men om Indskriften staaer der Intet. Den findes paa Klokkestøberens nederste Rand i tre Linier, som gaae heel rundt, men har paa Aftrykket maattet deles i tre Stykker, for Pladsens Skyld. Den er særdeles vel udført af Klokkestøberen og afbildes her deels for at vise Bogstavernes Form (man lægge Mærke til Forskjellen mellem store og smaae Bogstaver) deels for at gjøre Læseren bekendt med nogle af de brugelige Forkortninger. Der staaer ofte e hvor vi skrive æ, f. Ex. glorie for gloria. Forkortningen xpc maa man tænke sig med græske Unzialer. Saa staaer der XPC (Chi Rho Sigma). Man vil da ikke undre sig over at xpc læses for Christus og xpc Christe. For det Meste, dog ikke altid, vil man finde en Streg over Linien naar noget er skrevet med Forkortning. Indskriften for Tydeligheds Skyld afdeelt i Linier, lyder da saaledes:

Alpha et O ,
 Deus et homo !
 O rex glorie.
 Christe veni cum pace !

Jesus Nazarenus , Rex Judæorum ,
 Christus vincit , Christus regnat , Christus imperat ,
 Christus in se confidentes salvat .

Maria , Anna ,
 Johannes Baptista et Evangelista ,
 Jaspar , Melchior , Balthazar .

Nomina per *sacra* Deus hinc depelle *nociva*
 Plebibus his *atra* remove. Mis nomen *Oliva* .

Anno Domini MDXVI

fusa sum in laudem Dei beatorumque Laurentii et Vincentii ecclesie Biergby patronorum , tempore Magistri Eschilli Thomæ , prioris in Antwordskou , procurante domino Christierno scriptore per Johannem Fastenovæ .

✠ Alpha et: o: deus et homo. O rex glē: xpc̄ veni cū pace
✠ Iohānes baptista: et: Ewā^{ta} ✠ Ialpar: Melchior: Bartha: ar
✠ Fucalū in laudē dei blōrūq; laurēp: et: vinctēp eccle hie:

Ihesus Nazarenus rex iudeorū ✠ Christus vici: xpc̄ reg
Noīa per sacra deus hīc depelle nocua ✠ Plebibus hys
- r gbp patronorū ✠ rpe Mgrī Etchilli thome prioris i at

nat: xpc̄ impat: xpc̄ i se cōfi dētes saluat ✠ Maria: Ana
atra remoue? Mis nomen olua ✠ Anno dñi MDXVI
wordtkou? pcurāte dñō cristenno lēptō? Plobē? ^{uē} fasteno

Eller paa Dansk :

A og O, Gud og Maud, Ærens Konge, Christe, kom med Fred!

Jesus af Nazareth, Jödernes Konge, Christus seirer, Christus regjerer, Christus hersker, Christus frelser dem, som slaae sin Lid til Ham.

Maria, Anna, Johannes den Döber og Evangelisten, Melchior, Balthazar. Ved [disse] hellige Navne, o Gud! fordriv hvad skade kan og hold Skrækkebilleder borte fra denne Almue! Mit [Klokkens] Navn er Oliva.

I Herrens Aar 1516

er jeg [Klokken] stöbt til Ære for Gud og for de Salige Laurentius og Vincentius, Skytshelgene for Bjergby Kirke; paa den Tid da Mester Eskil Thomsön var Prior i Antvorskov. Giveren er Hr. Christen Skriver, Klokkestöbereren Johannes Fastenovæ.

Nu kun i al Korthed nogle Anmærkninger:

1. *Om Klokkens Navn.* Det eneste Sted i denne temmelig lange Indskrift, som volder nogen Vanskelighed, er det hvor Klokkens Navn angives. *Mis* kunde vel antages for en Forkortning af *mihi est* eller *mihi sit*, men der findes intet Forkortningstegn, som ellers endog ved ubetydelige Forkortninger — dog ikke overalt. Der læses saaledes (for imperat) *impat* uden Forkortningstegn. *Mis* skal hos Ennius findes for *mei* eller *mihi*; men om denne Archaisme skulde være gaaet over i Middelalderens Munkelatin, maae de afgjøre, som kjende det bedre. I Övrigt bemærkes, at der netop paa dette Sted er en Feil i Indskriftens ellers saa smukke Stöbning. Denne Feil viser sig ogsaa i Afbildningen, men Halvparten af Bogstavet M er dog saa tydelig, at man neppe kan læse anderledes.

Dette være nu som det vil, det kan ikke være tvivlsomt at der ved disse Ord er angivet, at Klokkens Navn er Oliva, et høist passende Navn til en Fredsklokke hvis Indskrift begynder med en Bøn til Christus om at Han vil komme med Fred. Et andet Fredssymbol findes i det Kors, som begynder Linien; thi skjønt dette Kors neppe er en Tomme høit, sees dog i dets Midte ret tydeligt en Due med udbredte Vinger.

Navnet minder om en ældre Tid, da Klokkernes Navne stundom vare symbolske og ikke simpelthen Opkaldelse af en Helgen. Den Morgen da Slaget skulde holdes paa Leirskov Hede, fortæller Snorro, (Magnus d. Godes Saga, Cap. 16) var det for alle Øren ligesom der gik en Klokke oppe i Luften, og de af Nordmændene, som vare kjendte i Throndhjem, fandt, at det lød som naar man ringede med **Glöd**, en Klokke, som Hellig Olaf havde foræret til Clemens-Kirken. Saadanne kraftige Navne kunde man siden ikke finde paa, og gav da Klokkerne Navn, stundom efter en Helgen, men, i de allerfleste Tilfælde efter en Helgeninde. Hr. Cand. th. Rasmussen, som jeg skylder adskillige Oplysninger til denne Indskrift, har meddeelt en Deel Indskrifter paa Klokker her i Landet fra den katholske Tid, i hvilke Navnet angives. Blandt disse Navne findes Maria 12 Gange, Anna 4 Gange, Susanna 3 Gange, desuden Margrethe, Gertrud, Kathrine, Maria, Laura og Agnete. Kun to Klokker i denne Samling have mandlige Navne, nemlig Peter og Bernhard.

2. *Om Prior Eskil.* Ja, hvem der bryder sig noget om Hans Tausen, og kjender hans Historie, kjender ogsaa hans Beskytter og Tugtemester Eskil, som Biskop Daugaard i sin Klosterhistorie med Rette kalder en af Antvorskov Klosters mærkeligste Prierer. Jeg bemærker da blot, at han paa Klokkeren staaer med sit fulde Navn Eskil Thomsen; ikke engang Magister-Titelen er glemt.

Klokken er støbt i den første Deel af hans lange Embeds-tid (fra 1515 i det Mindste, til 1538) og er vel ikke be-kostet af ham selv, men dog af en Mand i hans nærmeste Omgivelser. Det er ikke en Klokke, som man har be-stemt til Klosteret selv, og siden fundet for ringe til det rige Kloster, men god nok til Bønderne i Bjergby. Nei, Landsbyens Navn staaer paa Klokken, skrevet netop ligesom vi skrive det endnu. Det sees tydelig, at Intet er sparet, at man har henvendt sig til den dygtigste Klokkestøber, og Værket priser Mesteren og dem der brugte ham, endnu efter 335 Aars Forløb, baade ved sit Udseende og ved sin Klang.

3. *Om Christen Skriver.* Her har vi Manden fra Antvorskov, som har skjænket Klokken; thi at Ordet procurare, besørge, er eensbetydende med at bekoste en Gave, seer man af andre lignende Indskrifter. Men spørger man mig om, hvoraf jeg veed at Christen Skriver (hvis Embedsforhold til Eskil jeg rigtignok ikke er i Stand til at oplyse) var paa Antvorskov og ikke et andet Sted i Kongen af Danmarks Riger og Lande, saa maa jeg rigtignok føre Læserne til Halland; men der skal man ogsaa finde Beviset.

I Bexells Hallands Beskrifning I, 453. findes be-skrevet en Kalk, som tilhører Varberg Kirke. Den er forgyldt, hedder det, har et lidet Crucifix paa Foden og omkring Fodens Runddeel med mindre Munkebogstaver denne Indskrift: Christiernus Laurentii (gdz) *scriba in antvortscov* me fecit fieri pro usu Capellæ divi Joannis Baptistæ perpetuo in Nyburg 152°. Det sidste Ciffer i Aarstallet er borte. *gdz* mener Forf. skal betyde *glorie Dei Zebaoth*. Her har vi altsaa Christen Skriver, med Angivelse af hans Faders Navn og med udtrykkelig Til-føielse af Antvorskov som hans Opholdssted. Det har været en mod Kirken gavmild Mand, siden han ikke blot

her betænkt Bjergby med en Klokke, men ogsaa Nyborg med en Kalk. Hvorledes den er fra Nyborg kommen til Varberg kan jeg ikke sige. Maaskee er den, som saa meget Andet, plyndret i den svenske Krig under Frederik III. Nyborg kan med Indskriften bevise, at Christen Skriver har givet St. Hans Capel den *til evig Brug*.

4. *Om Klokkestöberer Johannes Fastenovæ.* Denne Mands Navn skrives ogsaa Fastenove og Fastenovie. Det findes paa mange Landsby-Kirkeklokker paa Øerne, navnlig Sjælland, færre i Skaane og Jylland. Han har arbeidet for Landets Kirker i Aarene 1511 til 1522 eller 23. Af bekjendte Klokker har han støbt Roskilde Domkirkes store Høitidsklokke i det nordre Taarn, der for-neden holder 2½ Alen i Gjennemsnit og har en stærk og skøn Klang. Paa den staaer:

Est mea *cunctorum* vox terror *demoniorum*,
 Laudo Deum *verum*, plebem voco, colligo *clerum*,
 Defunctos *ploro*, sanctos colo, festa *deco*o.
 Johannes de Fastenovie me fecit anno domini millesimo
 quingentesimo undecimo.

Ogsaa den mellemste af de 3 i det søndre Taarn hængende Klokker er støbt af samme Mand i samme Aar.

Af Lunde Domkirkes Klokker har han 1513 støbt den mellemste af de 3 i det nordre Taarn, og Brunius roser dens smukke Klang.

Skjelskøers største Klokke har han støbt 1516. Friis siger i sin Bog om Skjelskøer, at den kan høres en Miil borte.

Høitidsklokken ved St. Olai Kirke i Helsingør har han støbt 1511, men den er siden omstøbt. Jfr. Boesen Helsingørs Beskrivelse.

Efter Rasbechs Angivelse har Frederiksborg Slots-taarn to Klokker af samme Mester.

Af hans Landsby-Kirkeklokker maa mærkes den store Klokke i Høielse (Kjøbenhavns Amt). Meget faa Landsbykirker have dens Mage i Henseende til Størrelse og deilig Klang. Paa den staaer:

Dum meus auditor sonus ad templum Michaelis festinat
populus solvere vota Deo.

Hæc campana condita fuit tempore domini Henningi, qui
fuit prelatus et pastor hujus ecclesiæ.

Andreas Olaus quondam capellanus. Johannes Fastenove
me fecit anno domini 1517.

Denne Indskrift er i to Linier, af hvilke den første ender med Ordet *Henningi*, den anden begynder med Ordene *qui fuit*. Meningen er vel, at Henning var Prælat og Præst ved Kirken da Klokken blev støbt, og at denne er bekostet af Andreas Olaus, som forhen havde været Capellan ved samme Kirke.

Meddelelser af Ribe Stiftsarkiv.

(Ved C. Thorup.)

2. *Tre Kongebreve til Hans Tausen som Biskop i Ribe, angaaende kirkelige Sager.*

[Af de i Ribe Stiftsarkiv beroende Kongebreve til Hans Tausen har Meddeleren gjort følgende Udvalg, som mest fortjener at offentliggjøres. Ogsaa fra de følgende Biskoppers Tid haves interessante Dokumenter til Oplysning af de kirkelige Forholde, hvilke Meddeleren, saavidt Tid og Lejlighed forundes, efterhaanden agter at afskrive og indsende til Optagelse i "Kirkehistoriske Samlinger".]

a) *Brev fra Kong Kristian d. 3^{die} om Faddere.*

Christiann mett gudtz naade Danmarkis norgis venndis oc gottis Konningh &c.

Wor synnerliige gunst tiilformn Wiider att oss er tiil wiidendis wordenn then stor wskiickeliighedt som sig mennligenn begiiffuer wdij alle sogne kyrcker her wdij wortt lannd Nørre Juttlanndtt att naar nogenn Lader døbe theriis børnn tha tiilbede the saa mannge fadder saa the neppeliigenn kunde fange Rom hoes funthenn oc thet mer sker aff geriighedtt end tiil gudtz ere, oc sognepresterne sliigt tiilstede for eunn Riinge fordell skyldtt the ther aff fange kunde formedelst enn føge offer Thy bede wy ether oc begierre attj Lader forkynnde wdij alle Sognerne ther offuer altt Riiberstiigt att Inngenn her epther biuder fler fadder tiil noger børnn som christnis skulle ennd iij eller fyre wdij thet allermeste paa thet sliig wskiickeliighedtt maa igenkome oc platt nedleggis oc skulle oc icke heller sognepresterne tiilstede fler fadder

tiil huertt barnn wdij noger maade wdenn the wille liide
ther tiilbørliig straff for, ther mett giør ij wor wiillie
ladenndis thet Inngennlunde Beffallendes etther gudtt
Schreffuit paa wortt slott kollinghuss torsdagen nest
epther Søndagenn Inuocawitt Aar etc Mdxlix
wnnder wortt siignett.

(Udskrift: Oss Elsk^e Hederlige oc Hoglerde Mann
mester Hanns Tagessenn Superintendent wdij Riiber Stüigt.)

*b) Brev fra Kong Kristian d. 3^{die} om et Møde i
Kolding.*

Christian mett gudz naade Danmarckis Norgis Wendis
oc gottis konning etc

Vor synnerlig gunst tilforn, Wiider att epherthij
thet er beclagitt for oss, At hogborne førstis hertog
hansses wor kier broders Lensmand oc andre skulle be-
fatte thennom mett then rettighett ssom Bisperne aff riibe
pleye att haffue aff gammell tiid Tha giffue wij etther til-
kiende att ther nu er berammitt ett mode emellem oss oc
hogmelte wor kier broder Att stande her paa wortt slott
Kollinghus, thenn mandag nest epher ssøndagen quasimo-
dogeniti først kommendes Thi bede wij etther oc wille,
attj midler tiid opssøger hues breffue, beuisninger, register
oc andett, then sag anrørindes Oc alting^{ste} klarligen vptegner,
saa att wij ther aff nocksom kunde forfare leyligheden, Oc
ssiiden rette etther epher, att were her paa for^{ne} dag tilstede,
paa thett att wor oc riiberstigths rettighett icke skulle for-
mindskis vdj wor tiid, Oc atj her vdinden giører etthers
største fliid, ssom wy etther tiltroer Oc tager ther ingen
forssømmelsse for, — Befalindes etther gud Schreffuit

paa wortt slott Kollinghus Onsdagen nest ephther Søndagen
Reminiscere Aar etc MDliiij

Vnder wortt signett.

(Samme Udskrift som paa ovenstaaende Brev.)

*c) Brev fra K. Frederik d. 2^{den} om at visitere
Vesterlandsfær etc.*

Frederich thend andenn mett gudtz naade Danmarckis
Norgis wendis oc gottis Konning etc.

Wor gunst tiillforrn, wiider att wij ere komen wdj
forfaring thett i icke endnu haffue wisiteret paa wore
Lande, westerlandtzfiord, Amrom, oc fær, Thij bede wij
etther oc wille, athj rette etther effther, her effther att
visitere paa for^{ne} Lande oc giøre slig rettighed there som
i andetstedtz wdj riher biscops stift pleye oc plichtig
ere att giøre, effther thij att for^{ne} Lande ligge wdj for^{ne}
Riiber Biscops Stiftt, huor i kunde wiide etther effther
att rette, Befalendes etther gud, Schreffuit paa wort Slott
kiøbnehaffn thend xj dag Julij Aar etc Mdlxj under
wort Signet.

(Samme Udskrift som ovenfor.)

*2. Et Thingsvidne fra 1687 angauende et skandaløst
Salg af et Præstekald¹⁾.*

[Som et mærkeligt Bevis for hvorvidt Forargelsen
kunde gaa ved Præstekalds Afstaaelse, eller "Opladelse"

¹⁾ Jvnfr Dr. Engelstoft: Om Beskikkelse af Kirkens Tjenere
o. s. v. i Theol. Tidsskr. V. B. 2 H. samt Hist. statistisk Maanedstidende for Ribe Stift.

som det kaldes, endnu i Slutningen af d. 17. Aarhundrede, meddeles her et Aktstykke, hvortil Originalen findes i Ribe Stiftsarkiv, bestaaende i et Thingsvidne, lovformeligen udstedt paa stemplet Papir og ordret lydende som følger:]

Kiendis Vi underskreffne, at Vi dagen, som var d. 16 September 87 om aftenen hafver hørt her udj Hersleb Præstegaard af Hæderlig Hr Jens Pederssen Bierrings egen mund nogle ord hand berettede at være refererit, da hand var hos Hæderlig Hr Søren i Wierst med sin Hæderlig Broder Hr Peder Bierring og sich ofvertalt Hr. Søren at hand sit Kald til en Studenter ved navn Elias Biner skulle afstaa og sagde hand at dengang Sagen først skulle begyendis, da tog hand først en Slump penger og satte paa bordet, sigendis her staar Bispen, dernest tog hand en stor flaske brendevin og sagde der staar Prousten og lagde ssiden papiret der imellem, brugte dernest disse ord, formedelst Hr Søren tilforn hafde undskylt sig, at det icke kunde skee førend hand talte først med Bispen og Prousten og tog fat paa Brendevinet, nu ville vi først tale med Prousten dernest vil vi noch komme tilrette med Bispen og dermed begynte de lystig at driche indtil de sich Hr Søren ofvertalt til at underskrifve, at dette Saaledis er i Sandhed vidner vi med egne Hænder og lofver at være giestendig hvor behof giøris.

Datthum Hersleb Præstegaard d. 30 Septembr. A^o 1687.

Henric Morville *Søren H. Vang* *Lodvig Matthissen Berent*
p. Hersleb. m. m. S. S. Theol. Studiosus. S. S. Theol. Studiosus.

3. Kong Frederik d. andens Befaling til Biskop Hans Laugesen i Ribe at visitere Kirkerne i Tørninglehn.

[Dette Aktstykke, hvortil Originalen findes i Ribe Stiftsarkiv, har Værd som et Bidrag til at oplyse de forviklede Forhold, der i Aarhundreder have bestaaet mellem Kronen Danmark og Hertugdømmet Slesvig. Jus visitationis i Tørninglehn tilkom nemlig en Tid lang i det 16de Aarhundrede den haderslevske Provst; imellem Aarene 1543 og 1577 gik den vel atter over til Ribes Biskop, men fra sidstnævnte Aar og til Hertug Hans d. Ældres Død 1580 stode de tørninglehnske Kirker igjen under Tilsyn af den haderslevske Provst. Efter Hertugens Død faldt Tørninglehn tilbage til Kongen, men blev dog, hvilket kan bevises afflere Dokumenter, ikke anset som en Del af Kongeriget, men som en Del af Hertugdømmet Slesvig. Se K. Aagaards Beskrivelse over Tørning Lehn P. 37 ff.]

Frederich thend anden med Guds Naade Danmarchis Norgis wendis och Gottis Koning etc.

Wor synderlige gunst tilforn, wiider att wij wille thett I och ethers ephterkommere Superintendenter wdj Riiber Stigt, som ethers Formend sammestedts, aff arrildis thiid, och wdj wor Kierre her Faders hoglofflig Salige ehukommelssis regering, och en thiid lang ther ephter giortt haffue, skulle visitere alle the Kierker och Sogner wdj Synder Jutland wdj Thørninge Leen, til Riiber stigt haffue liggitt, och thill thenum att skulle haffue thend Indseende, som en Christelig Superintendent och Biscop bør att haffue, Thj bede wij ether och wille, attj retter ether ephter, alle for^{ne} Kierker wdj Thørninge Leen, saa mange som haffue liggitt thill Riiberstigt Och aff¹⁾ Biscoper, ther wdj Riiber Domkiercke ere

¹⁾ er er et Hul i Brevet.

visiterit her ephter att visitere, Och haffue Indseende medt att Guds ord sammestedts predickes purdt och Reendt, wforfalskitt, och att med althingist, wdj Religionen och Kierkethiennisten, Christeligen forholdis och handlis, Effter thend Geistlige ordinantz, som om religionen her wdj Riiget er wdgangen, Och att aldellis inthitt ther imod tilstedis, Ephter som I for Gud och Oss wille andtsuare och werre bekientd Vij skicke ether her hoss wortt obne breff, ther om til menige Prester, wdj for^{ne} Thorninge Leen wdj Riiberstigt att the skulle holde ether for thierris Superintendent och werre ether her wdinden horige och Liudige, thett I for thenum haffuer att lade forkynde, och ether siiden her ephter haffue att rette, Ther med skeer wor wilge och Befalninge, Befalendis ether Gudt. Schreffuit paa wort Slott Friderichsborg, thend xx Nouembris aar Mdlxxxj.

wnder wort sigt

Friderich.

At man, selv efter Aaret 1580, gjorde en streng Adskillelse imellem Kronens og Hertugdømmets Rettighed i Thorningelehn, imellem jus visitationis og jus patronatus, viser følgende Brev fra Lensmanden i Haderslev til en Præst i Agerskov, hvilket ogsaa for Formens Skyld fortjener at aftrykkes. Sproget skal nemlig være Dansk, hvilket vel er overflødig at bemærke, ligesom ogsaa Meddelelsen med Hensyn til en og anden manglende Eftersætning og Deslige maa forsikkre, at Brevet er afskrevet aldeles nøjagtigt, Ord til andet.

Kiere Herr Peder Efftersom ieg kommer i forfaring, Bispen udj Ribe haffuer Eder Nogle Exemplarier belangende

Bededage tilsendt samt ocsaa derhos copi aff Kongl. May^{tt} Naadigste befalings Skriffuelse, at huer Præste Mand skulle contribuere til Kiøbenhaffns universitet, 1 Rxdlr., ocsaa naar nogen Vng Person til nogen kald heller Tieniste beförderis, ligesaa 1 Rxdlr; huilcket mig fremmitt forekommer, Effterdi Bispen vel ved, at jus patronatus gehører her under førstendommen oc icke under cronen; menss visitation allene, oc icke vider Bispen gehører sig anmode; Huad de exemplarij Bededage Anlangende, som Bispen haffuer uddeelit til Kircken under Tørning læen oc Riber Sticht, er ieg hannem icke gestendig; Effterdi høybemeldte Kongl. May^{tt} icke nu allene, mens altid her tilforne mig haffuer ladet tilskicke, fremdelis under Præsterne udj lænit at uddele, tuiler oc icke i for lenge siden her fra Slottet haffuer dennem bekommet.

Huad den Rxdlr aff huer PræsteMand Item ocsaa en Rxdlr aff huer Person til kald beförderis, at indkræffue oc forderligst skulle forsendis til Kiøbenhaffns universitet er anlangende, Er ieg icke heller Bispen gestendig, Effterdi huer Kircke udgiffuer en Rxdlr studentengeldt, som holdis paa universiteter uden Lands, forind Jeg udførligen herom bekommer Kongl. May^{tt} min Naadigste Herriss befalings Skriffuelse: Saa lenge i ocsaa Effterdi førstendoms høyhed eder angelegen er, dermed at indmaane lader haffue En anstandt. Dette ieg Eder venligen wforholdet ville haffue.

Gud befalendis Aff Hadersleffhuuss den 12 Februarij
A^o 1619.

Gert Rantow.

ἐπιγραφή

Erlig oc Wellærdt Mand Hr. Peder Joensøn, Sognepræst til Agerskow kircke, oc herritz Proust i Rangstrup herritt venligen tilskreffuitt.

I det af mig meddelte Stykke i "Kirkehistoriske Samlingers" andet Hefte Pag. 361 er ved en Feiltagelse (4de Linie fra oven) nævnt „Hans Svanning (den Yngres)" istedetfor: „(den Ældres)". Den bekjendte kongl. Historiograf Hans Svanning, som døde Aar 1584, maa nemlig kaldes den Ældre til Forskjæl fra hans Dattersøn af samme Navn, der døde som Provst paa Samsøe Aar 1676.

Ribe i August 1850.

C. Thorup.

M. Hans Knudsen Veiles Proces og Dom.

Andet Bidrag til Cryptocalvinismens Historie i Danmark,
ved *Ludvig Helweg*.

Den fyenske Biskop Hans Knudsen Veiles Afsettelse er det eneste Exempel paa, at en saadan Dom er overgaaet en evangelisk Superintendent i det egentlige Danmark, og da det skete paa Grund af falsk Lærdom, bliver hans Sag derved dobbelt mærkelig. Desuagtet har det været meget sparsomt og mangelfuldt, hvad der hidtil har været offentliggjort derom. Pontoppidan tilstaaer selv, at han ikke har kjendt den fuldstændige Domsakt, og støtter væsentlig sin Fremstilling til nogle enkelte Efterretninger, som findes i en haandskreven Præstekronike for Ærrindlev og Olstrup Sogne paa Lolland (Kg. Bibl. Ny Kgl. Saml. 4. 1189). Bloch har i sin "Fyens Geistlighed" vel tilføiet et og andet, der viser, at han har havt fuldstændigere Kilder, men da Sagen her kun behandles i al Korthed, er der dog endnu meget at tilføie. Den fuldstændige Domsakt er i Original opbevaret i det Kongl. Geheime - Archiv under følgende Titel: *Sententia in Magistrum Ioannem Canuti, quondam episcopum Fionensem, publice lata in regni Comitiiis Hafniæ 3 die Junii Anno 1616*. Det er et meget vidtløftigt Dokument (22 Blade i Fol.), og da det naturligviis

fremstiller Sagen med hele den trættende juridiske Vidtløftighed, der idelig gjentager de samme Phraser, fandt jeg det hensigtsmæssigere, istedetfor at lade selve Domsakten aftrykke som den foreligger, i en Beskrivelse at medoptage alle de Stykker, som forekom mig at være af Interesse til Sagens nøiere Belysning.

En Mand, der var afsat og dømt for kættersk Lærdom, betragtedes af Samtiden og den nærmeste Eftertid med en saadan Afsky, at man helst vilde reent udslette Erindringen om ham; det var en Plet paa Kirkens Ære, som helst slet ikke maatte omtales, for ikke at bringe den hele Kirke i Vanrygte. Disse Bestræbelser have i høi Grad bidraget til at vanskeliggjøre Behandlingen af vor ældre Kirkehistorie, da dog altid saadanne Mænds Liv, der ere faldne som Offere for deres afvigende Meninger, ganske fortrinsviis ere af historisk Interesse. Dette gjælder ogsaa om Hans Knudsen. Udenfor de ti Aar han beklædte Bispeembedet (1606—16), er det kun lidet og usikkert hvad man veed om ham. Peder Hege-
lund, den samtidige Biskop i Ribe, der under Forhandlingerne om Exorcismens Afskaffelse skrev et Brev til Hans Knudsen¹), har i sit Calendarium (Hjelmstjernes Samling paa Kg. Bibl.) kun ganske faa Notitser om ham; at han 1606 d. 1. Novbr. blev uduævnt, d. 23. Novbr. indviet til Biskop i Fyen, samt at han 1607 d. 13. Jan. “bleff forlent Dr. Jörgen Slomanns Kannikdom i Roskild”. Pontoppidan fandt i et gammelt Manuskript, at han tidligere var Præst ved Nikolai Kirke i Kjøbenhavn, og at han der rostes som “*vir non vulgari eruditione præditus*”. Bloch har i sin “Fyenske Geistligheds Historie” tilføiet, at han er født i Veile 1567, hvor hans Fader var Borger, og efter et Manuskript af Zwergius,

*) Dänische Bibliothek. IV. S. 108.

at han blev Sognepræst ved Nicolai Kirke 1596, men den Formodning, at han tidligere skulde have været Præst i Nykjøbing paa Falster, har viist sig at være urigtig¹). Selv har Hans Knudsen ingen Skrifter efterladt sig, hvoraf man kunde hente nogen Oplysning, og da han ved Lov og Dom blev afsat fra sit Embede, er der ingen Liigtale bleven holdt over ham, som ellers sædvanlig er den paalideligste Kilde for Personalhistorien.

Angaaende selve den Sag, der her nærmest skulde beskæftige os, anfører Pontoppidan tvende Breve, der ellers iugensteds findes, nemlig Kongens Stævning af 10. Aug. 1615 til at møde for Retten d. 13. Sept. s. A., der meddeles i tysk Oversættelse, tilligemed den Indstævntes ydmyge Afbigt af 23. Aug. s. A. Dette sidste Brev giver et ganske mærkeligt Bidrag til Hans Knudsens Charakteristik, men blev iøvrigt uden videre Følger, hvorfor det heller ikke omtales under Sagen. Det Citationsbrev, som indeholdes i Domsakten, lyder saaledes:

Nos Christianus Quartus etc. te M. Ioannem Canutium, Superintendentem Fionensem, nostra gratia salutamus. Intelleximus te svasisse et persvasisse quibusdam tuæ diæceseos Pastoribus, ut vareos emerent libros, cum Ordinatione minime convenientes, ac eapropter Pastoribus et scholarum Rectoribus haud commendandos: Disputationes insuper instituisse, quæ potius Religioni in hisce regnis receptæ in dubium vocandæ, et Pastoribus turbandis, quam exædificationi servire putantur: aliaque moliri atque aliis permittere, quæ haud facile tolerari possunt. Consimiliter in quadam concione habitæ Othoniæ tempore Quadragesimali Anno 1614, varia quam plurimaque et minus decentia verba audita, qualia pium verbi ministrum vix deceant: ut et in quadam concione funebri nobilis cujusdam, habitæ

¹) Historiske Aarbøger, udg. af den historiske Forening ved C. Molbech. III. S. 120.

Othoniæ paulo ante festum nativitatis anno eodem, contra quædam Religionis nostræ capita pronunciasse. Quibus de causis ut et aliis erroribus a te in dioecesi tua admissis, decrevimus per Actorem nostrum in iudicio te accusare. Qvocirca petimus et iubemus, res tuas ita componas, ut in arce nostra Hafniensi 26. Maii proxime instantis, coram nobis et quibusdam nobis dilectis Regni Senatoribus et Episcopis compareas, et sententiæ pronunciationem ibi expectes; id nullo prætextu intermittens. Dabantur ex regia nostra, Hafniæ 5. April Anno 1616.

Men forud for selve Processen var der gaaet et meget vidtløftigt Vidneforhør, som uidentvill har foranlediget Udsættelsen fra d. 23. Aug. 1615 til d. 26. Mai 1616. Der var nemlig ved Kongebrev af 31. Juli 1615 beskikket en Commission, bestaaende af Christen Friis til Kragerup, Elias Eisenberg, det philosophiske Facultets Decanus, og Caspar Erasmus Brochmann, dër paa forskjellige Steder i Stiftet skulde anstille Undersøgelser angaaende Biskoppens Embedsforhold.

Den 14. Aug. 1615 blev der af Commissionen afholdt et Møde i Nykjøbing paa Falster, hvor følgende ti Præster, i Overværelse af den Anklagede, afgave de vedföiede Vidnesbyrd.

1) Hans Jacobsen*), Provst og Sognepræst i Nykjøbing, afgav det Vidnesbyrd, at Biskoppen ved en Disputation, der blev afholdt i August forrige Aar, havde paastaet, at Christus vel kunde siges at være allevegne, men ikke efter sin menneskelige Natur (*Christum ubiqve esse in concreto, non autem in abstracto, humana natura seorsim considerata*); fremdeles, at han foruden de i Ordinantsen nævnte ogsaa havde anbefalet følgende

*) Jfr. Imm. Barfod, Den falsterske Gejstligheds Historie I. S. 6.

Bøger: "Sohnius¹⁾, In Aug. Conf.", "Pezelius²⁾, Examen Philippi," "Paræi³⁾ Irenicon", "Lutherus orthodoxus"⁴⁾; dem havde Biskoppen anbefalet som umistelige og gavnlige Bøger, naar de læstes med Skjønnsomhed; endelig havde han kaldt Hutter⁵⁾ for Hutler, for at vise sin Ringeagt mod denne Mand.

2) Jörgen, Præst i Ærrindlev paa Lolland, gjentog angaaende Biskoppens Lære om Christi Person det samme Vidnesbyrd, og föiede til, at Bispen ved at visitere i Taagerup havde sagt om Nadveren, at den legemlige Nydelse er capernaitisk (*manducationem oralem esse capernaiticam manducationem*), og forkastet Brugen af Ordene "in, sub & cum pane & vino".

3) Christopher Jörgensen i Thorkildstrup paa Falster anførte endnu stærkere Ytringer af Biskoppen om denne Sag, at han nemlig havde sagt: "Christus ascendit in coelos, qvo pacto ergo humana sua natura nobis adesse potest? Ego hic sedeo in cella mea, et possum cogitatione mea Romæ vel alibi esse", hvormed

¹⁾ Georg Sohnus, Dr. Theol., Prof. i Heidelberg, der efter Churfyrsten af Pfalz's Overgang var den vigtigste Skole for Calvinismen i Tydskland.

²⁾ Christopher Pezel, Dr. Theol., var først Professor i Wittenberg, men blev afsat som Cryptocalvinist; han døde 1604 som Superintendent i Bremen.

³⁾ David Paræus, Dr. Theol., een af de berömteste Theologer mod Slutningen af det 16de Aarhundrede, Prof. i Heidelberg, hvor han bestandig arbeidede paa at forlige det Lutherske og det Calvinistiske.

⁴⁾ Forfatteren til denne Bog er Maurits Neodorpius, reformert Præst i Altona 1610—14, der var bekjendt for sin fanatiske Iver imod Lutheranerne.

⁵⁾ Leonhard Hutter, Prof. i Wittenberg, † 1616, nød især som skarpsindig Dogmatiker ligesaa stor Anseelse mellem Lutheranerne som Paræus mellem de Reformeerte.

han efter Præstens Formening vilde sige, at Christus saaledes ogsaa var bunden til et bestemt Sted. Iøvrigt forøgede han Listen af de mistænkte Böger, Biskoppen havde anbefalet, med "Tilenus¹⁾, Compendium Theologiæ"; "Quanchius²⁾, De tribus Elohim"; "Postilla Gualtheri"³⁾.

4) Jacob Poulsen, i Væggerløse paa Falster⁴⁾, fortalte om en Samtale, han engang havde havt med Biskoppen. Han havde nemlig spurgt denne, om han saa vilde reise til Rostok, som han havde tænkt paa; men da denne dertil svarede, at han havde forandret sin Beslutning, vedblev Præsten: da vilde min Broder have gjort Reisen med, meest for at kjøbe Böger til os begge, som kunde bruges ved Disputationerne, hvorpaa Biskoppen havde anbefalet Paræus som en Forfatter, der var god til det Brug. Da han derpaa visiterede i Idestrup, havde han efter Catechisationen talt i Kirken omtrent saaledes: "Du troer at blive deelagtig i Christi Legeme, i Kraft af at Præsten har indviet Brødet; men dersom Du ikke griber Christus med en fast Tro, da møder Du forgjæves ved dette Maaltid. Dersom Du altsaa vil blive deelagtig i den himmelfarne Christus, maa Du omfatte Christus med Troen i Himlen".

5) Peder Hansen, Præst i Thingsted (Todderup), havde ved en Samtale, han havde med Biskoppen i Kippinge, hørt denne paastaae, at Himlen er et begrændset

¹⁾ Daniel Tilenus, Dr. og Prof. i Sedan i Frankrig, blev afsat som Arminianer og døde i Paris 1633.

²⁾ Hieronymus Zanchius, en Italiener, der ved Peter Martyr var bleven bekjendt med Calvins Lærdom, hvorfor han maatte forlade sit Fødeland. Han blev Prof. i Strasborg, siden flere Steder og tilsidst i Heidelberg, hvor han døde 1590.

³⁾ Rudolph Gualther, Præst i Zürich († 1586) var en i sin Tid navnkundig Prædikant.

⁴⁾ Hans Navn nævnes i Listen hos Imm. Barfod, Den falst. Gejstligheds Hist. I. S. 263.

Sted, samt hørt ham anbefale Bucanus¹⁾ som en god Forfatter.

6) Christiern Petersen i Önslöv paa Falster havde Intet at anføre mod Bispens Lærdom; denne havde ved Visitatsen formaaet Præsterne til hyppig at katechisere samt flittig at læse Philips og Luthers Skrifter.

7) Joachim i Nakskov,

8) Hans Bang i Sandby paa Lolland, og

9) Hans Poulsen²⁾ i Skjælby paa Falster vidnede alle, at Biskoppen havde rosede omtalt flere mistænkelige Bøger, og mellem disse "Martyrii³⁾ Loci communes".

10) Hans Sylvius i Östofte paa Lolland omtalte flere Samtaler, han havde haft med Biskoppen paa hans Visitatser. Engang 1611 havde denne sagt i Östofte Kirke: "Læser vi nogensteds, at Christi Blod under Communionen er faldet til Jorden og er opsanket af Engle?" hvilket havde stødt Præsten meget. En anden Gang 1613, da de begge vare samlede hos Hr. Jörgen i Maribo, havde Biskoppen dadlet ham, fordi han havde talt haanlig om Oecolampadius og kaldt ham en Sacramenterer. Fremdeles havde Biskoppen anbefalet en Bog, betitlet "Fidelis et seria Heidelbergensium admonitio".

Den Anklagede havde undertiden villet give en nøiere Forklaring af sine Ord, men det afviste Commissionen og bad ham opsætte det til sit Sted; til Slutning adspurgte han kun de Forsamlede: om han nogensinde

¹⁾ Wilhelm Bucanus var Professor i Lausanne mod Slutningen af det 16. Aarhundrede. Hans "Institutiones theol." var en i sin Tid meget udbredt Bog.

²⁾ Jfr. Imm. Barfod, Den falsterske Gejstlighed, S. 242.

³⁾ Petrus Martyrius Vermilio, den berømte italienske Protestant, var, efterat have forladt sit Fødeland, Professor først i Zürich, siden i Strasborg, derpaa i England og døde tilsidst i Zürich 1562.

havde paalagt dem at kjøbe de omtalte Böger? hvortil Alle svarede Nei; han havde kun raadet dem til det.

Dermed var Mødet i Nykjöbing sluttet, og Commissionen begav sig til *Odense*, hvor der *d. 18 Aug. s. A.* blev afholdt et lignende, ogsaa i Overværelse af Biskoppen. Her afgave følgende 15 Præster vedföiede Vidnesbyrd.

1) Hans Skaaning¹⁾, Præst ved St. Hans Kirke i *Odense*, havde hört, at Biskoppen havde misbilliget den sædvanlige Tiltale til Communikanterne för Consekrationen (*Episcopum admonitionem distributioni Sacramenti Coenæ præmitti solitam improbasse, ac legitimam esse negasse, quia non præfert nomen auctoris²⁾*); at han fandt, den Psalme "Christus kom selv til Jordans Flod" indeholdt urimelige Ting, "quod Christi sangvis mihi præsens esse non possit"; at han holdt med Calvinisterne i Læren om Christi Person; at han i en Prædiken, som han holdt kort efter Mødet i *Kolding*, havde sagt: "metuendum esse, ne hisce regnis inquisitionis periculum immineret", hvilket strax havde sat Præsten i stor Uro og Bekymring. Endelig havde Biskoppen ofte bebrejdet ham, at han ikke kunde billige den calvinistiske Nadverlære.

¹⁾ Hans Nielsen fra Skaane var först Rector ved *Odense Skole*; see Bloch, *Fyens Geistlighed*. S. 343—44.

²⁾ Om denne Tiltale bemærker C. T. Engelstoft (*Liturg. Hist. i Danm.* S. 266): "Det er naturligt, at Tidsalderens Forhold til Calvinismen og den catholske Misbrug kunde give denne Tiltale Indgang, og allerede 1541 skal den være blevet samtykt in *Synodo Hafniensi* (H. Thom. Psibg. S. 253), skjönt baade Synoden 1540 (*Pont. III.* S. 251) havde ladet Valget frit mellem flere, og Psalmebogen 1553 indeholder en anden. Ved Alterbogen, hvori den optoges, blev dens Brug almindelig, og Ordinantens frie Tiltale blev saa ganske glemt, at det ansaaes for Reglen, at den skulde "læses af Alterbogen som den stod." (H. Thom. Psibg.)

2) M. Jacob¹⁾, Lector og Provst i Odense, blev spurgt, om Biskoppen havde sagt ved N. Rybergs Ordination: "See syv fulde og gale Bønder vælge en Præst, og sidst spørger man den, som bedst af Alle skulde forstaae sig paa Sagen"; og om han efter Ordinationen ironisk havde sagt: "O en fortræffelig Ordinants!"; Provsten svarede hertil, at om Biskoppen just ikke havde brugt de selvsamme Ord, saa var det dog Mening. Desuden tilstod M. Jacob, at Biskoppen havde talt med ham om en Bog angaaende Prædestinationen, hvorved det forekom ham, at Biskoppen heldede til Calvinisternes Mening; endelig, at Biskoppen havde sagt i en Prædiken: "Regner det ikke her, saa regner det vel andensteds; har Jorden ikke Plads for os, saa vil Himlen giye os Rum, som Luther sagde til Campeggius".

3) M. Hans Vandal, Præst i Odense²⁾, havde ofte privat talt med Biskoppen om Dogmerne "de persona Christi, de coena Domini nec non de prædestinatione", skjönt om det sidste Punkt sjeldnere, og Biskoppen havde da gjerne taget Calvinisternes Parti. Desuden tilföiede han, at Biskoppen i en Liigtale over Peter Marsviin havde behandlet de samme Troes-Artikler, og undertiden givet Calvinisterne Medhold.

4) M. Hans Mikkelsen³⁾, Præst i Assens og Provst i Baagherred, blev spurgt, om han nogensinde havde talt med Biskoppen angaaende de omtalte Troesartikler, hvorpaa han gav følgende Svar: Engang havde han som Rector

¹⁾ Jacob Jacobsen Wolf var Lector i Odense 1594-1635, see Bloch Fyens Geistlighed S. 280-91.

²⁾ Præst ved Graabrüdre (St. Alban?) Menighed i Odense 1613-17, döde som Biskop i Ribe 1641 (Bloch, Fyens Geistlighed. S. 623-26).

³⁾ Hans Mikkelsen blev efter Hans Knudsens Afsættelse dennes Eftermand paa Fyens Bispestol.

ved Skolen i Odense været sammen med Biskoppen i et Selskab hos Dr. Hans Mule, hvor denne havde spurgt ham om hans Mening om Nadveren. Han svarede, at man efter hans Mening maatte ved Nadverordene lægge Vægt paa το ῥητον, efter Philips Regel in Rhetorica: "In dogmatibus fidei quando verba non pugnant cum articulis fidei vel expressis scripturæ verbis, retinendum esse το ῥητον". Men da Biskoppen indvendte Artiklen om Himmelfarten, svarede H. Mikkelsen, at han netop af denne Artikel vilde bevise sin Mening; han foer nemlig til Himmels for at sætte sig ved Gud Faders høire Haand; hvortil Biskoppen svarede: Nunquam putavi te fascinatum esse ista sententia. Og da H. Mikkelsen af Tiltalen ved Nadveren vilde bevise vore Kirkers Bekjendelse, svarede Biskoppen, at den var ἀνώουμος. — En anden Gang forrige Aar, da Biskoppen visiterede i Assens, havde han i en Disputats talt imod Vittenbergernes Mening om Christi Person, hvem han pleiede at kalde "Flacianer og Ubiquitarier". Fremdeles var det Provsten bekjendt, at Biskoppen anbefalede flere mistænkelige Bøger, mellem hvilke han ogsaa nævnede "Sadeelius¹⁾, de manducatione spirituali"; endelig bevidnede han Rigtigheden af det, der var sagt ved Rybjergs Ordination og ved Liigtalen over Marsviin, ved hvilken sidste han især fremhævede, at Biskoppen ogsaa havde forsvaret Calvins Lære om Prædestinationen (una est Dei voluntas erga credentes).

4) Niels Rybjerg i Asperup, Vendsherred, bekræftede yderligere, at Biskoppen havde brøgt de nævnte Ord ved hans Ordination.

¹⁾ Anton Sadeel (Chandieu), en Franskmand, der først var Prof. i Paris, siden i Genf, † 1591.

5) M. Hans Sörensen i Nyborg tilstod, at Biskoppen havde forekommet ham i en Tale ved et Præstevent i Ullerslev-Kirke, Viuding Herred, at afvige fra de "nuværende" Vittenbergers Mening.

6) Sören Iversen¹⁾, Capellan ved Frue Kirke i Odense, afgav et lignende Vidnesbyrd.

7) Hans Pregius, Rector ved Assens Skole, var for 4 Uger siden kommen hjem fra Vittenberg, hvor han havde studeret; dengang havde Biskoppen yttret, at han ansaae hiint Universitets Lærere for mistænkelige, at han ikke kunde begribe, hvorfor vore Landsmænd reiste derhen for at fortsætte deres Studier, då man der nærrede saa krasse Forestillinger om Nadveren; og endelig havde han ligefrem erklæret, at Pregius ikke maatte vente sig nogen geistlig Ansættelse i hans Stift, förend han havde glemt hvad han der havde lært.

8) Poul Envald i Gamtofte havde ved Disputationen i Assens Kirke först bemærket, at Biskoppen ikke ganske stemmede med den augsb. Conf. i Læren om Christi Person; og siden havde han hört Biskoppen anbefale Ursins Catechismus²⁾.

9) Hans Stagijs i Örsted omtalte Biskoppens An-

¹⁾ Denne Mand er forbigaaet hos Bloch, og maatte vel indskydes mellem Claus Juul og Anders Mand (Fyens Geistlighed S. 791).

²⁾ Den heidelberger Catechismus af Ursin og Olevian, Professorer ved Universitetet, der var meget udbredt blandt de Reformerte, synes ogsaa at have faaet Indgang paa flere Steder her i Landet. Ved Mødet i Kolding yttrede Resen ved at forsvare sin Udgave af Luthers Catechismus, blandt andet fölgende: "Juventutem Herlufsholmiensem corruptam fuisse a Rectore quodam Norvago, qui Catechismum Heidelbergensem discipulis instillasset". (Hndskt. paa Kgl. Bibl. Gl. Kgl. Saml. 4. 1456. Jfr. Den danske Kirkes Historie efter Reformationen I. S. 252.

befaling af calvinistiske Böger, samt hans spiritualistiske Opfattelse af Nadveren.

10) Christian, Præst i Humble og Provst paa Langeland, og

11) Anders Bredal, Præst i Rudkjöbing og Provst i Nörreherred, gjentog begge det samme Vidnesbyrd, Biskoppens Anbefaling af calvinistiske Böger, samt hans spiritualistiske Opfattelse af Nadveren.

12) Morten Nielsen, Præst i Skjelderup, havde været tilstede ved Conventet i Ullerslev Kirke og hört den Tale, som Biskoppen der havde ladet forelæse ved sin Famulus; han kunde ikke forstaae andet, end at Biskoppen de persona Christi havde lært, at den himmel-farne Frelsers Legeme var περιγραπτον. Da Præsten herimod anførte Pauli Ord Eph. 4, 10.: "han foer op over alle Himlene for at kunne opfylde alt", fik han kun det Svar, at det Sted var Flacianernes sædvanlige Tilflugtssted. Iövrigt havde han forgjæves anmodet Biskoppen om at faae en Afskrift af Talen.

13) Sigud(?) Jörgensen, Præst i Svendborg, Provst i Sunds Herred, havde ogsaa forstaaet det, som om det var Bispens Mening, at der kun var en aandelig Nydelse i Nadveren.

14) Ole Andersen i Lunde meente, at Biskoppen lærte, Naadens Forjættelser vare almindelige med Hensyn til Kirken (promissiones gratiæ universales esse quoad ecclesiam), og tilföiede, at han havde anbefalet Ursins Catechismus.

15) Hans Lauridsen i Rænge (Ringe) havde følgende at fortælle: Biskoppen havde fastsat den Regel ved Disputatserne, at de gamle Præster vare fritagne for at tage Deel i dem, medens de unge efter en bestemt Orden skulde fremkomme som Opponent. Da Raden nu var kommen til ham, havde han foreholdt Biskoppen

det Kongebrev, der forbød nye og unyttige Disputatser¹⁾, men havde derpaa kun faaet et grovt Svar og en drøi Tilretteviisning; siden havde han indladt sig paa Forhandlingerne, hvorved alting var gaaet ordentlig til; ved Disputatsen om Christi Person havde han ikke været tilstede.

Til Slutning spurgte Hans Knudsen de forsamlede Præster, om han nogensinde havde befalet dem, at kjøbe de omtalte Böger, hvortil Præsterne svarede ved at henviser til de afgivne Vidnesbyrd, og dermed var Mødet hævet.

Commissionen havde dermed foreløbig fuldendt sit Hverv, og vendte nu tilbage til Kjöbenhavn, hvor den afgav et Referat af 22 Aug. 1615 om de afholdte Forhörer. Det følgende Aar, da Sagen skulde endelig paa-kjendes, erholdt de trede Commissærer atter kongelig Befaling til at indstævne efternævnte Mænd til at møde i Kjöbenhavn den 26 Mai 1616, hvor de i Overværelse af den anklagede Biskop afgave vedföiede Vidnesbyrd.

1) Hans Jacobsen, Provst i Nykjöbing paa Falster, fremhævede nu følgende trede Punkter: a) Engang ved Middagsbordet gav han sine Börn, der læste til Bords, et Tegn til at böie Knæ ved Jesu Navns Nævnelser. Biskoppen, som var tilstede, spurgte ham, hvorfor han lærte Börnene at böie Knæ ved Jesu Navn, og ikke ligesaa vel ved Gud Faders og den Hellig-Aands. Provsten svarede hertil, at det skete paa Grund af dette Navns Ypperlighed, der indeslutter hele Förlösningsværket, og anförte som Beviissted Phil. 2, 10. Bispen spurgte, om han da forstod dette Sted efter Bogstaven, og da han svarede Ja,

¹⁾ Frederik II's Brev af 26 Juni 1574, gjentaget af de regjerende Rigsraader d. 10 Juli 1588 (Danske Mag. V. S. 87). Jfr. Kirkehistoriske Samlinger S. 342.

vedblev denne: hvordan kan dette Sted forstaaes efter Bogstaven, da de Underjordiske og de Himmelske dog ikke have legemlige Knæ. Hertil svarede Hr. Hans: de böie Knæ paa deres Maade, vi paa vor; men med dette Svar var Bispen ikke tilfreds. — b) Ved en anden Leilighed havde Biskoppen paalagt Præsterne i deres Skrifte-taler ikke blot at forklare Bodens Parter, men ogsaa at indskjærpe alle de Spørgsmaal, Ordinantsen foreskrev, og da især flittig see til, at føre Tilhörerne bort fra den crasse og capernaitiske Nydelse af Nadveren, hvorved Biskoppen efter Hr. Hans's Formening netop forstod den i vore Kirker antagne Lærdom. — c) Endelig havde Biskoppens Disputats de persona Christi mishaget ham i den Grad, at han aldrig mere, hvor gammel han end blev, vilde tage Deel i Disputationer, naar man gik saaledes frem.

2) Jörgen i Ærrindlev indskrænkede sig til at gjentage sit tidligere Vidnesbyrd om Biskoppens Tale i Taagerup Kirke.

Dermed var Forhöret sluttet for den Dag, men fortsattes atter den 27 Mai, hvor følgende Præster mødte:

1) M. Christopher Jörgensen i Thorkildstrup gjentog, hvad Provst Hans Jacobsen havde sagt, at Biskoppen havde advaret Præsterne imod at forklare Nadveren for krast; at han engang, da Ungdommen havde gjort slet rede for Catechismen, havde lovet, der snart vilde komme en ny Formular, som Præsterne skulde følge. Endelig var ved den sidste Disputation de persona Christi M. Christoffer fremkommen med det Spørgsmaal: an propria possent communicari? hvortil Biskoppen svarede Nei og beviste sin Nægtelse af Sohnius.

2) Andreas Hansen¹⁾, Præst i Stubbekjöbing,

¹⁾ Denne Mand er den eneste mellem Vidnerne i Kjöbenhavn, som ikke tidligere er nævnet.

berettede, at han engang, omtrent for fire Aar siden, havde truffet Biskoppen paa en Visitats læsende i nogle af Hemmingsens Papirer, og deraf taget Anledning til at udtale sig om dennes Lære om Nadveren; men havde kun faaet et kort og grovt Svar af Biskoppen. Ved Disputationen "de persona Christi" var engang Talen falden paa Brents¹⁾, da havde Biskoppen sagt: Brents har i levende Live aldrig villet tilstaae, at Himlen er et bestemt Sted; nu er han paa sit Sted, dog jeg dömmet ham ikke.

3) M. Hans Vandal gjentog Vidnesbyrdet fra Odense: at Biskoppen i Liigtalen over Peter Marsviin havde sagt, at Sacramenternes Væsen var det samme i det Gl. og Ny Testamente, og at Fædrene i G. T. spiste den samme aandelige Mad og drak den samme aandelige Drik, som vi; at de Uværdige ikke bleve deelagtige i Christi Legeme og Blod, fordi deres Skyld netop bestod i, at de ikke deeltage; en anden Gang havde han sagt: "lad os blive ved Korset med Johannes, om ogsaa en spansk Inquisition atter truer som fordem paa Marias Tider".

Dermed var Vidneforhøret sluttet, og den egentlige Proces tog sin Begyndelse den 28 Mai. Retten blev holdt paa Kjöbenhavns Slot, og foruden Kongen selv vare her som Dommere tilstede: Christen Friis til Borreby, Kongens Cantsler, Manderup Parsbjerg til Hagisholm, Brede Rantzau til Rantzausholm, Stadtholder i Kjöbenhavn (vicarius Regis), og Jacob Ulfeld til Ulfeldsholm, Rigets Cantsler, Medlemmer af Rigsraadet; samt Biskopperne Dr. Hans Poulsen Resen for Sjællands Stift, M. Joh. Ægidius for Aarhus, M. Niels Lauridsen for Viborg,

¹⁾ Brents, der døde 1569 som Provst i Stutgard og Cantsler for Universitetet i Tybingen, er især bekjendt ved at have udviklet Læren "de ubiqvitate corporis Christi" i Modsætning til Calvinisterne.

M. Christen Hansen for Börglum, M. Poul Mortensen for Skaane, M. Ivar Hemmeth for Ribe. Som Actor i Sagen var ved Kongebrev af 27 Mai beskikket Christen Thomesen til Tanderup¹⁾, den udvalgte Prinds's Kammerjunker.

Actionen begyndte med, at Actor lod de nævnte Vidneforhør forelæse, som Commissionen havde foretaget; efterat dette var skeet, tog han selv saaledes til Orde:

“Da Kongen har paalagt mig at føre Sagen imod M. Hans Knudsen, Biskop i Fyen, da vil jeg fornemmelig fremhæve trede Grunde til Anklagen:

Af disse maa den være den *første*, der angaaer Lærdommen, som han ved Eed har forpligtet sig til at fremsætte oprigtigt efter Guds Ord og vor Kirkes Böger, som ere anbefalede i Ordinantsen; at han nemlig lidt efter lidt har misbilliget den, stundum modsagt den og saavel i sine Prædikener forsvaret som i sin offentlige og private Underviisning udbredt en anden Lærdom, hiin modsat, nemlig den calvinistiske. Han har anbefalet sin Kirkes Præster saadanne Böger til Læsning, som Ingen, der kjender det mindste til hiin Retning, kan være uvidende om, at være calvinistiske, og diamatraliter modsatte de Böger, som i Ordinantsen ere foreskrevne, og i vore Kirker ellers tilvante. (Nu gjennemgaaer Actor de nævnte Böger enkeltviis, for at godtgjøre at de vrimle af de grueligste Vildfarelser). Heraf fremgaaer paa det öiensynligste, at han har villet føre sine Præster langt bort fra den himmelske Lærdom, fra den ægte Luther og fra andre vor Kirkes Lærere; samt hvorledes han i dette Stykke har været sin Eed tro. Fremdeles ere der mangfoldige Vidnes-

¹⁾ Christen Thomesen Sehested var dengang Cancelliherr, eller, hvad man kaldte “Kongens Skriver”, og Winding beretter (Acad. Hafn. S. 45), at han for sin Færdighed i Latinen blev beskikket til Actor, men ellers havde Dr. H. P. Resen forfattet Indlægget.

hyrd, der godtgjøre, at han selv har villet holde med Calvinisterne. Mellem disse anseer jeg det ikke for det ringeste, at han engång har dadlet Provsten i Nykjöbing, fordi hans Börn ved at læse til Bords böiede Knæ i Jesu Navn, da det er en tilvant Skik i vore Kirker ved dette Navns Nævnelser at lægge sin Ærefrygt paa den Maade for Dagen overeensstemmende med Apostlens Ord, at i Jesu Navn alle Knæ skulle böie sig. Herhen regner jeg det ogsaa, at han med en alvorlig næsten bydende Stemme havde paalagt Rectoren ved Assens Skole Johannes Regius, som nylig var vendt tilbage fra Vittenberg, at glemme hvad han der havde lært, saafremt han ikke vilde opgive alt Haab om Ansættelse i Fyens Stift. — Sluttelig föier jeg dette til, og det var maaskee det allerdristigste, at han uden Betænkning havde dadlet den Paamindelse, der i vore Kirker gaaer forud for den hellige Nadveres Uddelelse, og udraabt den for ulovlig. — Derfor kan det ikke være tvivlsomt, at han jo af al Magt har bestræbt sig for at tilbagetrænge vore Kirkers Lærdom, og efterhaanden berede deres Sætninger Indgang, hvis Böger han alene anbefalede.

Anklagens *andet* Punkt er, at han tværtimod höiselig Kong Frederik II.'s Forordning ofte har i Prædikener behandlet religiøse Controverser; ja at han uden Hensyn til Anledning og Tid med al Magt har søgt Leilighed til at behandle dem; desuden har han dröftet dem ved Præsternes Conventer saavel i Foredrag som i Disputationer, og dröftet dem paa en saadan Maade, at han forsvarede Modstandernes Sag; kort sagt, han har Intet undladt, hvorved han enten mundtlig eller ved andre Forfatteres Bistand har kunnet skaffe Modstandernes afskyelige Vildfarelser Indgang, hvoraf man ogsaa klarlig seer hans Hensigt med at anbefale hine Böger.

Anklagens *trede* Led ere nogle Yttringer, som han offentlig har udtalt, og det af en dobbelt Art. 1) Det synes nemlig lagt an paa at ægge Gemytterne til Oprør, hvad M. Hans Knudsen kort efter Samtalen i Kolding yttrede, at man maatte befrygte en spansk Inquisition og en mariansk Forfølgelse, i hvilken 8000 Mennesker grusomt offredes. Det var nemlig, som om Regjeringen, skjönt Enhver veed, den er langt fra alt Tyranni, nogensinde tænkte paa sligt, enten at paalægge Undersaaternes Samvittigheder blodig Tvang, eller med Vold og Magt at tvinge Nogen til at antage denne eller hiin Religion. 2) Andre Yttringer af M. Hans Knudsen synes at have til Hensigt at svække den kongelige Ordinantses Anseelse, nemlig de Yttringer, han med stor Hæftighed fremførte ved Hr. N. Rybjergs Ordination, da han til Spot kaldte den kongelige Ordinants en ypperlig Ordinants, fordi den foreskriver, at Præster skulle kaldes af syv Bønder. — For Kortheds Skyld vil jeg forbigåe mangfoldige andre Yttringer som den: “Regner det ikke her, saa regner det vel andensteds”, Ord, der netop forraade hans praleriske Svulst; ligeledes en anden Yttring, der blev hørt af den uvidende Almue med saa stor Forargelse, at Præsten, der var tilstede, Hr. Hans Sylvius, fölte sig höilig krænket i sin Samvittighed, da M. Hans Knudsen i sin Formaning om Herrens Nadver til Bønderne i Örstofte udraabte: “Har vi nogensinde læst, at Christi Blod under Communionen er falden til Jorden, og er bleven opsamlet af Engle”. Der ere mange andre Yttringer af den Art, som jeg ikke har anseet det fornödent paany at afskrive og anföre af selve Acterne.

Nu fik M. Hans Knudsen Befaling til at svare, og afgav da paa Dansk fölgende skriftlige Gjensvar¹⁾:

¹⁾ Dette Svar meddeler Domsakten paa Latin, og det gjengives derfor her i en noget forkortet Oversættelse.

Efterat jeg har modtaget Hs. M. Kongens Brev og ved en kongelig Stævning er kaldet herhid, saa være dette mit allerunderdanigste Svar paa de fire Hovedanker, Stævningen omtaler, idet jeg ydmygeligst for Gud beder om, at der maa tages naadigst Hensyn til dette mit Svar.

1) Hvad Anklagens første Punkt angaaer, om de forskjellige Böger osv., saa har jeg altid omhyggelig formanet Præsterne til at kjøbe og læse de Böger, Ordinant-sen nævnede. Dog nægter jeg ikke, at jeg paa Præsternes Forespørgsel enten om de Böger, som de allerede besad, som Martyrs loci communes, Zanchius de tribus Elohim, eller om andre, de vilde kjøbe, som Pezels Commentar osv., at jeg nok har anbefalet hine Forfattere, men paa den Maade, at de maatte læses med Skjönsomhed. Men jeg har aldrig udtrykkelig befalet Præsterne at kjøbe dem, hvad ogsaa i Almindelighed alle Præster have tilstaaet og bekjendt for Commissionen. At jeg ikke har forbudt den Slags Böger, det er skeet af den Grund, fordi sligt, saavidt mig bekjendt, aldrig er skeet i noget Stift, hvorom der heller ikke, saavidt jeg mindes, er ud-gaaet nogen kongelig Forordning. Fra min Ungdom af har jeg aldrig hørt, at nogen Böger, ikke engang papistiske og jesuitiske, specielt ere forbudne i disse Riger, undtagen alene Concordiebogen, der blev forbudt ved höiselig Kong Frederiks Forordning. Og da Bøghandlerne ustraffet indføre slige Böger, uden at Universitetet eller anden Övrighed hindrer det, saa turde jeg i Sandhed ikke begynde paa noget Nyt i denne Sag. Dersom jeg havde kjendt Kongens Villie, skulde jeg ikke have undladt efter Embeds-Pligt med Flid og Iver at udføre den.

2) Hvad de af mig foranstaltede Disputationer angaaer, da er det ikke skeet for egen Fordeels Skyld, men af en simpel og god Grund, da jeg nemlig meente, at saadanne Övelser mere sömmede sig for vor Stand, end

om Præsterne paa Landemodet, der af mig som af mine Forgjængere bliver afholdt i de enkelte Provindser, drak Skaaler og levede flot. Jeg har ogsaa hørt, at saadanne Disputationer ere foranstaltede i Nabo-Stiftet af salig Peter Hegelund; han blev ved dermed til sin Død, og jeg har ikke hørt, at de ere afskaffede af hans Efterfølger, min kjære Collega. Jeg har heller ikke begyndt derpaa blot af egen Drift, men jeg meddeelte først Sagen til Provsterne og Præsterne, som alle fandt mit Forslag og min Foranstaltning priselig og nyttig. Dengang var der Ingen, der fandt, at det stred mod Kongebrevet, der forbød nye og unyttige Disputationer, især da man var blevet enig om at holde sig til den augsb. Conf. og gjennemgaae og forsvare dens Artikler Led for Led, hvad ogsaa er skeet i nogle Provindser to, i andre tre Gange. Dersom Nogen havde givet mig en Paamindelse om den Ting, eller dersom jeg havde vidst, at mit Forehavende betragtedes med mistænksomme Øine, saa vilde jeg ufortøvet have undladt, hvad jeg havde begyndt.

3) Det tredie Anklagepunkt angaaer en Prædiken, som jeg holdt i Fastetiden 1614; i denne har man rigtignok ikke hørt Noget, der stred mod Religionen, men den har vundet Mishag af den Grund, at jeg talte om Inquisition og Forfølgelse; at jeg sagde: Regner det ikke her, saa regner det vel andensteds; samt at jeg lod nogle Ord falde om en vis Sammensværgelse, som man sagde var i Gjærde mod en vis udmærket Mand; og at jeg ønskede Forbandelse over den, der følte sig truffet. Da jeg veed, at denne Prædiken har vakt en ikke ringe Mistanke, saa beder jeg ydmygeligst for Gud, at man omhyggelig vil overveie den Text, jeg dengang udviklede i min Prædiken, og Anledningen til de Yttringer, jeg fremførte. Jeg prædikede dengang over Christi syv Ord paa Korset, at Johannes ledsagede ham til Korset, og at i hans og Marias Person

den hellige Kirkes Vilkaar vare afbildede, nemlig at ledsage Christus og staae ved hans Kors. Jeg oplyste dette ved Exempler af det Gamle og Ny Testamente, og omtalte tillige Holland og England, fordi disse Rigers Indbyggere havde fölt Inquisitionens blodige Tryk, idet jeg tilföiede, at under saadanne Forfølgelser maatte det være den störste Tröst, hvad Luther sagde til Campeggius: "Har Jordan intet Rum for os, saa vil Himlen give os Plads"; hvad man sædvanlig udtrykker saaledes: "Regner det ikke her, saa regner det andensteds"; og det sagde jeg ikke i nogen ond Mening, men ganske paa den almindelige Viis, uden nogen anden Tanke. Hvad Sammensværgelsen¹⁾ angaaer, forholder det sig saaledes: Da jeg talte om, at Guds Börn gjerne maatte bære Korset, sagde jeg, at det ikke blot skete paa een Maade, men ved lögnagtige Bagvaskelser, saadanne som man nu udsprede mod visse Folk, der beskyldtes for at have sammensvoret sig mod en vis brav Mand. Og da jeg den foregaaende Aften havde erfaret, at man ogsaa ymtede om mig i den Sag, saa forbandede jeg dem og, som en Undskyldning, i Særdeleshed mig selv, men ingen andre end dem, der fölte sig slaaede i den Sag. Den höiadelige Axel Brahe blev i Begyndelsen ogsaa noget stödt over denne Prædiken, men da han havde hört min Undskyldning saavel af Andre, der vidste nöie Besked, som af mig selv, blev han siden beroliget. Jeg kan i denne Sag appellere til höiædle Hr. Marcus Bilde, der var Örevidne til den Prædiken.

4. Anklagens fjerde Punkt angaaer en anden Prædiken, holdt i Odense Alle-Helgensdag, ved en vis Adelsmands Jordefærd. Texten til denne var tagen af Apoc. 7, 9—18, og derfor blev der i Begyndelsen talt om Udvælgelsen,

¹⁾ Om denne Sag har der hverken været Tale i Citations-Brevet eller i noget af Vidnesbyrdene, saa at Hans Knudsen selv er den Første, der bringer den paa Bane.

men simpelt og ligefrem med Philips Ord, hvis Navn jeg ogsaa anførte. Derfor have heller ikke de Yttringer, man havde noteret sig, og som senere anførtes mellem Vidnesbyrdene, kunnet fremføre andet, end at jeg havde sagt: Guds Forjættelser ere almindelige med Hensyn til de Troende o. lign. Hvad jeg ellers har talt om i hiin Tale, derom indeholde Vidnesbyrdene intet specielt. — Jeg skal om de tre Hovedpunkter, Vidnerne have fremført mod min Lærdom, siden, om Gud vil, afgive et udførligere Svar, hentet ikke af calvinske Böger, men af de Skrifter, Ordinantsen anbefaler, af det jeg fra min Ungdom har lært i disse Riger, hvad jeg altid har prædiket og lært, ogsaa medens jeg var i Kjöbenhavn, uden nogensinde at paadrage mig Beskyldning for vrang Lærdom enten af min Superintendent eller af nogen anden Övrighed. Dette være altsaa min ydmygelige Erklæring paa hine fire Hovedanker i den kongelige Stævning.

Hans Knudsen.

De Vidnesbyrd, der ere fremførte imod mig, dreie sig fornemmelig om trede Punkter, og om disse være dette min allerunderdanigste Erklæring og Svar. Hvad de Ord angaaer, jeg skal have sagt ved en Ordination for 7 Aar siden, A. 1609, da havde jeg i Sandhed aldrig tænkt, at Nogen skulde have mærket sig dem til min Skade, især da jeg hverken selv bemærkede eller af Andre blev underrettet om, at de havde stødt Nogen. Jeg forsikkrer for Gud og min Samvittighed, at jeg aldrig har sagt de omtalte Ord, meget mindre har jeg sagt dem i den Mening, man har villet lægge i dem, som om jeg dermed vilde haane Ordinantsen. Imidlertid vil jeg aabent tilstaae, at jeg ved Ordinationstalen efter Joh. 10, hvor der er Tale om dem, som ikke gik ind i Faarestien gjennem Dören, omtalte forskjellige utilladelige Kunster,

hvorved ikke Faa snige sig ind i det hellige Embede, som Simoni, Bönner, Foræring osv. Især gennemheglede jeg Bønderne, som ved at vælge Præst ofte slet ikke følge Ordinantsen, som de dog idelig före i Munden, selv hvor de ikke tænke paa Kirkens men paa egen Fordeel, omtaagede af Brændeviin eller paa anden Maade. Jeg kom til at tale om den Sag, isærdeleshed ved en vis *ἀταξία*, som forefaldt ved denne Kaldelse netop i mit eget Huus. Alle Valgmændene vare nemlig forsamlede hos mig, i Overværelse af høiædle Hr. Corfitz Rud¹⁾, som var tilstede for at skifte en Trætte, der var opstaaet ved Kaldelsen, i Anledning af et Kongebrev om at befordre M. Peder Michelsen²⁾, fordum Rector ved Skolen i Herlufsholm, til det omtalte Præstekald. Da fremstod en af Bønderne, der var aldeles drukken, og voldte os ved sin Uforskommethed saa mange Bryderier, at Corfitz Rud befalede ham med haarde Ord at gaae, og blev nødt til at skille os af med denne Person. Det var denne *ἀταξία*, som forledte mig til hine Ytringer, hvorfor jeg nu anklages, ikke for at laste den kongelige Ordinants, hvad Gud bevare mig fra, men for at fremhæve Ordinantsens Misbrug. Imidlertid beder jeg, at Hs. Kgl. M. i Naade for Guds Skyld vil tilgive mig min Hæftighed, som forledte mig til, ikke at laste Ordinantsen, det være langt fra, men Ordinantsens Misbrug. — 2) Hvad jeg har

¹⁾ Corfitz Eriksen Rud var Leensmand paa Hindsgavl, og skulde som saadan afgjøre Striden ved et Præstevalg i Asperup, Vendsherred. (See om ham Vedel Simonsen, Efterr. om de danske Ruder. II. S. 182—95).

²⁾ Melchior nævner i "Hist. Efterr. om Herlufsholm" S. 159 en M. Peter Arræus som Rector 1595—97, der siden blev Præst i Fyen, altsaa rimeligviis denne Peder Mikkelsen. Om slige kongelige Anbefalinger see Engelstoft Om Besættelsen af Præsteembeder i Danmark. Theol. Tidsskr. V. 2. S. 212—13.

yttret mod hiin Theolog, der lever i Udlandet¹⁾, haaber jeg let vil tilgives mig, især da jeg kun har sagt det i tvende Mænds Nærværelse, og er kommen til at sige det af Iver for M. Philip, hvem hiin Theolog fremfor nogen Anden har efter hans Död behandlet paa en uværdig Maade. Han beskylder ham saaledes for et fiirdobbelt Kjættereri, nemlig Calvinisme, Papisme, Synergisme og Antinomisme (ved hvilken Leilighed han heller ikke skaaner vor Hemmingsen); ja han tager ikke i Betænkning at paastaae, at Philip har forvansket, ja aldeles fornægtet syv Troesartikler. Dette have mine Colleger ogsaa eenstemmig angivet for D. M. ved Mödet i Colding, og jeg skal, om det gjøres fornödent, bevise det af samme Forfatters egne Ord, ikke at tale om andre utaaelige Haansord, han har udslynget mod Philip, hvis Skrifter dog ere os anbefalede i Ordinantsen. Jeg skal heller ikke tale om, hvorledes han kaster sig ind paa Ed. Majestæts höilovlige Hr. Fader, kun betænkt paa at besudle et saa ophöiet Navn, uden at skaane hverken Levende eller Döde, hverken af höi eller ringe Stand. Dette var Anledningen til, at jeg alvorlig foreholdt en vis Person, som jeg havde befordret til et Rectorembede ved Assens Skole, da han skulde aflægge Eden, trolig at forelæse de Böger, der vare antagne og approberede ved kongelig Forordning i vore Skoler, og fornemmelig den Vittenberger Catechismus, uden at vige et Haarsbred fra den foreskrevne Vei. Jeg sagde, han maatte glemme af hvad han havde

¹⁾ Leonhard Huther havde i sin "Concordia concors s. De origine et progressu Formulæ Concordiæ", 1590, udtalt skarpe Domme over alle Concordieformlens Modstandere, hvorved han ogsaa kommer til at berøre de danske Forhold i Frederik IIs Tid. Efter de følgende Bemærkninger at dömme, synes det fornemmelig at være dette Skrift, der har vakt Hans Knudsens Uvillie imod ham.

lært i hine Skoler, hvor han havde fortsat sine Studier, alt hvad der stred mod Philip og især mod den Vittenberger Catechismus; samt at han maatte vel betænke den Eed, han havde aflagt paa trolig at holde Alt angaaende den kongelige Ordinants. — 3) Fremdeles har en lollandsk Præst vidnet, at jeg for nogle Aar siden, da jeg visiterede en Kirke, i en Formaningstale om Sacramentets rette Brug, havde sagt: “Vi læse ingensteds, at Christi Blod er falden til Jorden og opsamlet.” Dertil være det mit Svar og Erklæring, som jeg strax vilde have afgivet for Commissionen, om det var blevet mig tilstedt. Dengang talte jeg, hvad Vedkommende vitterlig eller uvitterlig har forbigaaet, over de Ord: “Dette er mit Blod, udgydt for Eder osv.”, og formanede Tilhørerne til flittig at betænke, at Christi største Fornedrelse skete for vor Skyld, saa at han ikke blot tog paa sig vort Kjød og Blod, men endog udgjød sit dyrebare Blod paa Jorden, saavel i Haven som paa Korset; og hvilken Tröst kunne vi ikke üse deraf, at Christi Blod er udgydt paa Jorden? I den Mening talte jeg om, vi aldrig læste, at Christi Blod var opsamlet af Engle, fordi der var nogle Billeder i Kirken, som forestillede dette, hvilket havde givet Anledning til Overtro.

Dette er altsaa mit allerunderdanigste Svar og Erklæring saavel paa de fire Hovedpunkter, Stævningensbrevet indeholdt, som paa det Vidnesbyrd, Præster og Provster have aflagt om mig for DHrr. Commissærer. Dette Svar har jeg affattet, ikke for at trættes med min naadige Herre Konge, hvad Gud forbyde, men for at jeg kan udtale mig om de Sager, man har paadigtet mig, og frembære min underdanigste Undskyldning i den sikkre Fortröstning, at Hs. Majestæt vil efter sin nedarvede Mildhed gunstigt fortolke denne min Undskyldning, især da jeg er mig bevidst for Gud og min Samvittighed, at jeg aldrig har

overtraadt Ordinantsen eller andre kongelige Forordninger. Tværtimod har jeg altid bestræbt mig for, selv ved de mindste Ceremonier at iagttage en punktlig Lydighed i den Række af Aar, jeg uværdig har beklædt det hellige Embede. I den Tid har aldrig Nogen enten beskyldt eller paamindet mig angaaende Vranglærdom, förend jeg nu, hvad jeg af Hjertet beklager, er bleven stævnet for Retten af Hs. Kgl. Majestæt, hvis Gunst jeg indtil denne Dag særlig har erfaret, hvilket jeg altid i Underdanighed skal paaskjønne. Hvad jeg i Ord eller Gjærning af Ubetænksomhed maatte have forset mig, det forsikkrer jeg for Gud er ikke skeet af ond Villie, men af menneskelig Skröbelighed, og jeg beder ydmygeligst for Christi Vunders Skyld, at det maatte tilgives mig. Jeg skal for Fremtiden med Guds Hjælp forholde mig saaledes i alle mine Bestræbelser og Handlinger, at Ingen skal have billig Grund til Klage. Gud vil rigelig belønne D. Kgl. Majestæt derfor baade her og hisset." —

Efterat man paa denne Maade havde udtalt sig fra begge Sider, og efterat der var tilstedet forskjellige Forespørgsler, der kun gjentog eller nöiere forklarede hvad der tidligere var sagt, fremsatte ovennævnte Actor atter sin Klage for Dommerne paa fölgende Maade:

1) Om M. Hans Knudsen ved at angribe vore Kirkers Lærdom, ved at forsvare Modstandernes Dogmer, ved at anbefale deres Böger, der aldeles stride mod de i Ordinantsen foreskrevne, og som af disse Rigers lærde Mænd hverken ere eller ville blive billigede, har forholdt sig pligtmæssig efter Ordinantsens Forskrift.

2) Om han ved at dröfte i Disputationer, Taler og Prædikener omstridte Troesartikler fra Prædikestolen og i offentlige Forsamlinger har viist skyldig Lydighed? Kort-sagt: Om han trolig havde holdt den Eed, han havde

svoret Hs. Majestæt Kongen om at udføre Alt i sit Embede efter Ordinantsens Forskrift?

Derpaa fulgte Dommen:

“Quandoquidem igitur ex præmissis atque ita discussis est manifestum, quod M. Johannes Canuti non Augustanam Conf., Lutheri et Philippi scripta simpliciter commendaverit Pastoribus juxta Ordinationem; sed potius libros Calvinistarum, horrendis erroribus refertos. Deinde quod prohibitas controversias tractarit ad mentem Calvinistarum, in disputationibus, concionibus ad plebem, colloquiis privatis contra edicta Regia. Tertio quod protulerit verba scandalosa, quæ bonum subditum nedum Episcopum minus decent; Serenissimus Rex accedente censura Dominorum Regni Senatorum et Episcoporum statuit et pronunciat: M. Johannem Canutium ab officio suo removendum esse, licet alias graviore modo fuisset puniendus, ni sancti ministerii ipsius Majestas respectum habuisset.

3tio die Junii Ao. 1616.

Efterat have gennemgaaet denne vidtløftige Sags Forhandlinger, kan man neppe finde, at Hans Knudsen blev uretfærdig dømt, forudsat at den danske Statskirke ufravigelig vilde hævde den strængt lutherske Lærdom. Det maa nemlig efter de afgivne Vidnesbyrd ansees for utvivlsomt, at han var bestemt calvinistisk i Læren om Nadveren og om Christi Person, om det end er usikkert hvad Prædestinationen angaaer, og hans eget Forsvarsindlæg har paa ingen Maade svækket hines Vægt. Den Roes, der sædvanlig tillægges ham, at han for Retten aabent og djærvt udtalte sin Anskuelse, finder just ikke nogen Bekræftelse i den her meddeelte officielle Fremstilling, tværtimod synes det, som om han bestandig omgaaer Hovedsagen, da han slet ikke indlader sig paa Spørgsmaalet om calvinistisk Lærdom, hvorfor han dog egentlig

blev angrebet. — Men paa den anden Side lader det sig ikke nægte, at den danske Statskirke tidligere ikke paa den Maade havde hævdet det strængt Lutherske, saaledes som dette i Concordieformlen havde faaet sin skarpt gennemførte Udvikling, og da man nu dog vilde gjøre dette gjældende imod den Anklagede, er det mærkeligt ved Formen af denne Sags Behandling at see, hvorledes Tiltalen og Dommen dog blev begrundet i den tidligere Lovgivning. Der tales her slet ikke om den Augsburgske Confession eller om Fremmedartiklerne som Norm for den rette Lære, men derimod lægges der her et Eftertryk paa de Böger, Ordinantsen anbefaler, som aldrig er skeet før eller siden i saadanne Sager. Anledningen hertil kan deels være den, at man sædvanlig brugte Confessionen i dens forandrede Form, og derfor ligesaa lidt kunde anvende den som Fremmedartiklerne med Hensyn til de her omstridte Lærdomme; deels at man fornemmelig beskyldte Hans Knudsen for at have anbefalet calvinistiske Böger, hvorved det faldt naturligt, netop i Modsætning hertil at holde sig til Ordinantsens Forskrift. Men det viser dog tillige, at Begrebet om symbolsk Bog som ufravigelig Lærenorm, hvortil alle Præster ubetinget vare forpligtede, endnu ikke ret havde klaret sig. Man holdt sig altsaa til Ordinantsen som den egentlige statskirkelige Lovbog, og i denne atter til det Stykke, der handler “Om nogle synderlige Böger, der Lands Presterne skulle haffue, Huilcke de oc icke tilgaffns ombære kunde”. Dog drages der heller ikke af disse enkelte bestemte Steder frem som Beviser mod de omhandlede calvinistiske Lærdomme; de omtales kun i Almindelighed som Vidnesbyrd om, at man holdt sig til Vittenbergerne, uden at indlade sig paa, om disse dengang og nu ganske fulgte den samme Læremaade, hvilket sidste Spørgsmaal man fornemmelig maatte

have ventet, Hans Knudsen langt stærkere end det skeete, vilde have draget frem.

Iøvrigt lære vi Hans Knudsen her at kjende vel som hidsig og fremfusende, men tillige som en Mand, der var vel bevandret i den Tids theologiske Literatur, og som dertil med Iver stræbte at nære den aandelige Interesse mellem Stiftets Præster. Det bekræfter sig saaledes ogsaa ved denne Sag, hvad der viser sig til alle Tider, at det ofte netop er de mere Livlige og Opvakte, der komme til at støde an mod de statskirkelige Former. Hans senere Skjæbne efter Afsættelsen kjender man kun lidet til. Om han beholdt det Canonikat i Roeskilde, der var givet ham, omtales ingensteds; derimod fortælles der, at han tilbragte nogle Aar i Odense, flyttede derfra til Malmö, siden til sin Fødeby Veile, hvor han levede, indtil han for sin Helbreds Skyld vilde gjøre en Badereise, hvorfra han aldrig vendte tilbage. Han døde d. 25. Oct. 1629 i Franecker, hvor han besøgte sine tvende Sønner, som studerede der¹).

¹) Bloch, Nyens Geistlighed, S. 86. 87.

Optegnelser fra Haarslev Sognekald i Sjælland.

Ved *E. Mau*, Præst i Skiellerup.

Det er bekjendt nok, at Fortiden var ikke saa skrivesalig som Nutiden; og havde dette end sit Gode, for saavidt som Folk derfor ikke behövede at löbe saa Meget igiennem, men kunde mere gaae i det Dybe (medens man nu, for at fölg med Tiden, ofte maa nöies med at bevæge sig paa Overfladen), saa kan man dog ogsaa her anvende Ordsproget: "For Meget og for Lidt fordærver Alting". Navnlig maa det beklages, at de ældre Præster i Almindelighed vare meget sparsomme med at giöre Optegnelser i deres Embedsbøger, hvorfor det ofte kan være vanskeligt nok at levere en nogenlunde fuldstændig og paalidelig Kaldshistorie, naar denne skal gaae langt tilbage i Tiden. Jeg fölte denne Mangel, da jeg for en halv Snees Aar siden var sysselsat med at samle Materialier til en historisk-statistisk Beskrivelse over Haarslev Sognekald. Det var saa Lidet, jeg kunde opspore, at jeg snart maatte opgive Arbeidet, uden Udsigt til senere at kunne tage det op igjen og bringe det til Ende. Imidlertid har der dog været adskillige Præster i forrige Aarhundrede, som gjorde en hæderlig Undtagelse; blandt disse nævner jeg Magnus Halling, som kom til Haarslev 1738 og döde 1748; og ved Hjælp af dennes Optegnelser og andre

trykte og mundtlige Meddelelser har jeg modtaget forskellige Efterretninger, hvoraf jeg her giver Et og Andet til Priis for Tidsskriftets Læsere, i det Haab, at nogle af mine Embedsbrødre, som maatte have mere værdifulde Bidrag (navnlig til Præstehistorien eller Presbyterologien) ved Haanden, ville glæde mig og Andre ved at meddele samme.

De egentlige Ministerial- eller Kirkebøger i Haarslev gaae ikke længere end til 1690; og de to ældste af disse ere meget sparsomt udstyrede, saa det er kun faa Oplysninger til Personalhistorien, som derfra kunne hentes. Den ældste Embedsbog, den saakaldte "liber daticus", begynder med Aaret 1738, og indeholder næsten udelukkende, hvad Titelbladet udviser, "Varia concernentia acta synodalia et monita, visitationes Episcopi et Præpositi, rescripta, edicta" etc.

Præsterækken eller "series pastorum" i Haarslev siden Reformationen er følgende:

1. Morten Jensen levede 1535.
2. Peder Iversen blev kaldet 1561.
3. Hans Raer, kaldet 1572.
4. Jesper Nielsen Fynbo, kaldet 1579.
5. Oluf Holst, kaldet 1604.
6. Niels Jensen Sörby, kaldet 1619.
7. Peder Mortensen Damphius, kaldet 1642.
8. Sören Nielsen Rosefontanus, kaldet 1659.
9. Sören Hansen Lollike, kaldet af Fiurendals Eier d. 27. August 1679.
10. Magister Peder Winther, kaldet af Fiurendals Eier d. 27. Marts 1690.
11. Caspar Nicolaj Möller, kaldet af Kongen d. 29. Mai 1726.
12. Vitus Ovesen Guldberg, kaldet af Storkantsler v. Holstein d. 14. Mai 1730. (Han var Moshroder

- til den bekendte Statsminister **Ove Høegh-Guldberg**).
13. **Magnus Halling**, kaldet af Storkantslerinde v. Holstein d. 10. Marts 1738.
 14. **Jens Munch**, kaldet af Kongen d. 11. Mai 1748. Han er, saavidt man veed, den første af Præsterne, som flyttede andetsteds hen, idet han nemlig 1757 blev kaldet af Kongen til Hyllested, hvor han døde Aaret efter.
 15. **Johan Prom**, kaldet af Grevinde Holstein til Fiurendal d. 26. October 1757, blev 1771 befordret til Nabokaldet Qvislemark og Fiurendal under samme Gods, hvor han døde 1786.
 16. **Christian Ferslev**, kaldet af Grevinde Holstein til Fiurendal d. 25. November 1771.
 17. **Niels Schyth**, kaldet (fra **Linnerup** og **Hammer** i Skanderborg Amt) af Kongen d. 3. Februar 1792; blev d. 21. Februar 1798 residerende Kapellan i Kallundborg, d. 18. October 1799 Sognepræst sammesteds, og byttede d. 15. Juni 1804 Kald med **Jonas Collin** i Væggerløse paa Falster, hvor han døde d. 9. Januar 1825. — Herr **N. Schyth** blev d. 8. Juni 1797 Doctor i Theologien ved Universitetet i Kiel for en indsendt Oversættelse og Forklaring af **Salomons Høisang**, som den studerede Degn i Haarslev, **Christoffer Breson** (Biskop **Balles Ungdomsven**), skal have hjulpet ham med at skrive, da han ikke var saa stiv i Latinen, skiøndt han ogsaa har fordansket **Ovids Breve fra Pontus**. Han var saa "udsvævende", sagde en gammel Bonde til mig i sin Mundart, hvormed han ikke meente andet, end at han reiste meget ud og tog gierne mod Fremmede. Han havde mange Børn og levede i Armød.

18. Nikolai Brorson (hvis Fader Johan Peter B., Præst i Döstrup, var Psalmedigteren Hans Adolf Brorsons Brodersön), kaldet af Kongen 1798 (havde tidligere været Lærer ved Vaisenhuset i Kjöbenhavn). Efter Greve Frederik Adolf Holsteins Önske, som gierne vilde have en praktisk dygtig Mand til Haarslev, for at denne kunde have Tilsyn med den anlagte Fabrik — Væverier og Spinderier — paa Fiurendal, byttede Brorson i Aaret 1813 Kald med P. R. Duus i Skiörpinge, hvor han döde 1820. Da sidstnævnte Kald var mindre, maatte Greven give ham et ikke ubetydeligt aarligt Tilskud for hans övrige Levetid og desuden bygge et Stykke Stuehuus op for ham.
19. Peter Rahr Duus, kaldet 1813, blev i Aaret 1826 af Greve F. A. Holstein befordret til Vemmelöv (og Hemmershöi), hvor han döde d. 23. Juni 1842.
20. Heinrich Daniel Luplau, kaldet (fra Skiörpinge og Faardrup) af Greve F. A. Holstein d. 29. November 1826. Han döde allerede d. 24. April 1830. Herr Luplau, som först var Kateket i Ringsted (1817—1820), har blandt andet udgivet "Eusebia eller Underholdning i alvorlige Timer" og "Frelseren, en fri, harmonisk Fremstilling af de hellige Fvangelier".
21. Christian Frederik Rönne (Kateket ved Holmens Kirke i Kjöbenhavn 1826—1830), kaldet af Greve F. A. Holstein d. 2. Juni 1830; blev d. 7. November 1834 af Samme befordret til Höve og Flakkeberg Sognekald ved Skielskör.
22. Jens Christian Eduard Theodor Mau, kaldet af Greve F. A. Holstein d. 31. December 1834; blev d. 14. Juli 1850 forflyttet til Skiellerup og Ellinge Sognekald ved Nyborg i Fyens Stift.

23. August Wolfgang Hertel, kaldet (fra Høiberg og Elsborg i Aarhus Stift) af Kongen d. 25. September 1850.

Den Præst i Haarslev, som er anført i Rækken under Nr. 5, med Navnet Oluf Holst, har formodentlig været en Søn af Formanden Jesper Nielsen Fynbo; thi at han ogsaa blev kaldet Oluf Jespersen eller, som det dengang skreves, Olluff Jesperson, viser følgende Uddrag af Vester-Flakkeberg Herreds-Protocol for Aaret 1610 Side 17:

“Oluft Knudsen i Korsöer, Herritz-Fogith i Flakebjerg-Herrits, og Hans Pedersen i Örsloff, Skrifuer, kjendis og gjöre alle vitterligt: ad Aar 1610 Torsdagen d. 20. Decembr. paa Flakebjerg-Herrits-Ting for os [och menige Ting-Mænd war kommen Peder Degn i Harslöff och tiltalede Ting-Jellinge Mænd, baade paa sine och paa sin Sogne-Præstis Hr. Olluff Jesperson Weine, for deres Korsebör-Mad di ere wonne ad giffue dennem om Sommeren, och nu forholder dennem den för, saa di icke bekom den i forleden Sommer¹⁾, och fremlagde form. Hr. Olluffis

¹⁾ Til nærmere Oplysning om Gienstanden for denne Retssag, den saakaldte “Korsbyrd eller Kaarsebör”, vil jeg hidsætte, hvad Dr. Rothe skriver i sit bekjendte Værk “Det danske Kirkeaar og dets Pericoper” S. 116–117: “Det har upaatvivlelig været en Modification af denne Litaniedag (hermed sigtes til de især i den gallicanske Kirke indstiftede tre Litaniedage eller Bededage, d. e. de tre Dage, som gik umiddelbart foran Kristi Himmelfarts-Dag, da det store Litanie blev afsunget og Bønner om et frugtbart Aar fremførte), som man ved Reformationens Indførelse i Danmark finder omtalt under Navn af **Kaarsebör** eller **Korsbörd** (Korsbyrd), d. e. Korsets-Bæren, ogsaa kaldet *lustratio agrorum*. Dette bestod deri, at de Geistlige paa en vis Tid af Aaret, sædvanlig i Ugen efter 1ste Søndag efter Trinit., i Procession bare

Fuldmact med egen Haandt skrefven lydendis som her følger: Bekiender jeg Olluf Jesperson, Præst i Harslöff och Ting-Jelling, udi dette mit obne Breff, ad jeg giffuer min Medtjener Peder Niisen, Degn i form. Sogner, Fuldmact ad tiltale mine Sogne-Mænd i Ting-Jelling, ocsaa paa mine Weine, som forholder os den Korsebör, huilken di hauffer giffuet voris Formand och os till dette Aar, oc at giöre oc lade herudj ligesom jeg selffuer Personlig tilstede war, effterdj jeg kand dett ingenlunde forsömme oc effterlade effter dett Breffis Liudelse, som Leensmanden Welb. Ebbe Munch haffuer giffuedt mig paa Kongl. Mayst. Weine, at jeg skall haffue oc yntidt lade komme derfra af dedt, som hörer til Præsten oc Præste-Gaarden, som jeg vill före i Rette om

Kors og Fane omkring i Byerne, og lyste Velsignelse over Ager og Eng, Huus og Hjem, Folk og Fæ. Folket strömmede da til med Gaver af Penge og Levnetsmidler til Geistligheden og de Fattige, for ved denne gode Gierning at faae Deel i Velsignelsen. Ved Reformationens Indførelse blev denne Skik, paa Biskoppernes Forsamling i Kiöbenhavn 1510, forandret til "en Prædiken om Bönnen paa en bestemt Sögnedag om Aaret, forbunden med Af-syngelse af Litaniet, hvorefter Almuen efter gammel Skik skulde gaae op og offre til Præsten, Degnen og de Fattige". Den saaledes indførte Prædikedag finde vi i et Skrift af Palladius fra Aaret 1553 at være kaldt Bededagen (af hvilken vor nuværende Almindelige Bededag paa 4de Fredag efter Paaske, indstiftet 1686, altsaa kun skulde være en formelig Fornyse eller Forbedring), skiündt det ikke strax lykkedes den nye Skik at fortrænge det Gamle. I nogle trykte Forskrifter, som Biskop Palladius 1553 sendte til Provsterne angaaende de Ting, de især havde at iagttage ved deres Visitatser, hedder det nemlig om "Bededagen": "Den bör jo at være enten om Onsdagen eller om Fredagen i hver Uge, og det i Kiöbstæderne, og undertiden i Landsbykirkerne om Söndagen efter Prædiken, og en Tid om Aaret med fattige Folks Almisse, i Steden for den ugudelige Korsbörd, som pleier at skee gierne i den Uge efter Divitis et Lazari", d. e. Iste Söndag efter Trinitatis.

behoff giöres. Til ydermere Vidnishyrd, ad saa er i Såndhed, haffuer jeg underskreffuit min egen Handt. Skreffuett i Harslöff d. 6. Decembr. Anno 1610.

Olluff Jesperson.

Saa er mödt i Rette Mads Hind i Ting-Jelling, oc berettede, ad Peder Degn haffuer forsömmet sin Tjeneste 3 gange, som hand vill beviise, men Præsten klagede de intet paa, ad hand jo haffuer gjort sin Tjeneste fyldest, hvorföre Peder Degn satte udi Rette, om de icke bör ad giffue hannem oc Præsten den Deel, de ere dennem plictige, oc som de ere wonne af arild Tid, oc tale hannem til for sin tilbörlig Öffrighed, om de haffuer nogen Beskyldning till hannem, oc war herpaa een Domb begjerendes.

Da effter Tiltale oc forberört Leilighed wiste wi aff voris ringe Forstand derpaa for Retten icke anderledis at kunde affsige, end wi tilfinder di Ting-Jelling Mend ad giffue deres Præst oc Degn Korsebör-Mad, saavel som andet di dem plictige ere, og som de ere wonne af arild Tid, och hvis de haffuer dem til att tale, ad di skall haffue forsömmet nogen deris Tjeneste, da at tiltale dennem for deris Provist og tilbörlig Övrighed, oc derom ad gaais hvis Rett kan werre, oc var Ting-Jelling Mend hertill kallede med Povel Pedersen og Hans Madsen, som blef beviist her inden Tinge. Till Vidnesbyrd under voris Signetter. Datum ut supra.

Olluff Knudsen. Hans Pedersen.

Hvori den omtalte Afgift, Korsebör kaldet, har bestaaet, veed jeg for Resten ikke; den maa senere være falden bort, thi den nævnes ikke i den Beretning om Kaldets Indtægter, som Præsten Magnus Halling under 26. Juli 1738 indsendte til Biskop P. Hersleb, efterdi

Stiftskisten var brændt, og hvoraf en Gienpart er indført i den af ham begyndte Embedsbog. Af denne Beretning sees det ogsaa, paa hvilket lavt Trin Agerdyrkingen dengang stod; thi uagtet Haarslev Sogns tiendepligtige Jord udgjør over 1700 Tønder Land, fik Præsten, som maatte tage hele Tienden i Kiærven "formedelst Bondens slette Tilstand", ikke meer end 100 Tdr. Sæd, hvori Kongetienden endog var indbefattet, som Frederik den Anden havde benefieeret Kaldet med (hele Sognets Avl beløb sig altsaa til omtrent 1500 Tdr. Sæd eller neppe 1 Td. pr. Td Land).

I Embedsbogen findes ogsaa Gienpart af "Haarslev Kalds Herlighed eller Legat, Donation, indgivet af Sognepræsten blandt de Andres i Herredet efter Kgl. Befaling til Biskoppen og i Stiftskisten indlagt Anno 1742 d. 28. August". I den Anledning har Hr. M. Halling under Nr. 3 bemærket Følgende: "Hr. Peder Mortensen Damphius, Præst i Haarslev, har A. 1648 legeret en Kapital paa 100 slette Dalere, hvoraf naar nogen Præsteenke var bleven i Haarslev Kald, hun aarlig skulde nyde Renten; men ellers, naar den var opløben til 50 slette Dalere, skulde den altid lægges til Kapitalen Tid efter anden. Og nu har siden den Tid aldrig været nogen Præsteenke i H. Kald. Fundatsen paa samme Legat er leveret til Stiftskisten, hvorfor findes, at sal. Dr. Jesper Brochmand egenhændig har qvitteret i Vester-Flakkeberg Herredsbog, og Gienpart deraf findes endnu i Herredsbogen med samme Hr. Peder Mortensens egen Haand. Men hvor Kapitalen er staaende, har jeg ikke kunnet faae Kundskab om, uden formodes, at den ved Præste-Enkekassens Oprettelse A. 1662 der kan være indkommen, og at en Enke fra Haarslev, naar nogen bliver, kan forvente Distributs derefter".

Over dette Legats Skiebne har der hvilet et Slør, som indtil denne Dag ikke er borttaget. Gavebrevet lyder saaledes:

“Jeg Peder Mortensen, Sogne-Præst til Haarslöff og Tingjællinge Sogner, kiendes og hermed vitterligt gjør, at jeg formedelst dend sellsom oc bedröffvelig Tillstand, som nu omstunder sees, med fattige Præste-Encker, der, effter Mandens Död, eendeel icke till Egteskab beqvemme, dog fordi de icke haffve sig uden skammelig Armod ad opholde med, nödes til om Egteskab ad bede, oc sig derudi med en Ungmand inlade, ofte imod hans Hjerte oc Sind, sig selver til liden Glæde; eendeel ogsaa af Kaldene udstöttis med deris smaa Börn, geraade i stor Nöd, oc fattis de Midler, ved hvilke deris Börn kunde holdis til Skoelegang eller anden christelig Handteering ad lere: hvilket jeg, effter fattige Vilkor, gierne wille betenckt ad forrekomme wed nogen Andell, som till en almindelig Nödis - Penge for alle fattige Preste - Encker i woris Herridt, med saa Skiell, ad mine kiere Med-Brödre hertill wille gjort nogen Undsetning, enhver effter sin Willie og Formue. Men efftersom dett anderleedes siuntes eendell aff di gode Mend, haffver jeg deris Betenkende derudi saa vidt mig ladet befalde, dog icke mit Forsett aldeelis wille lade fare, men det, som till saadan almindelig Fornödenhed icke kunde forslaae, wille jeg till denne særdeelis haffve stiftet, oc derfor med min og min kiære Hustruis Dorethe Fridrichs Datters Villie, gierne af det Gud os haffver med vellsignet, till fattige Encker, der af Haarslöff Preste-Kald udkommer oc ærligen haffver leffuit, will haffve perpetueret, og hermed perpetuerer Eet Hundrede Daler, enhuer Daler beregnitt til 64 Skilling Danske; hvilke fornefte 100 Sldr. stedse skall blive staaendis som een Capital, og Renten deraf, nemmelig sex Daler, til hver Alle Helgens Aften erleggis,

som Presten her paa Steden aff sin gode Villie aarligen i rette Tiide skulle indkræfve oc till Preste-Encken frem-sende, oc Herritz-Provsten dertill skulle have god Inspection, hvor samme Penge bliver udsadt, oc hos hvad wisse Folck; men saa lenge ingen Preste-Encke af Kaldet er, skulle Renten, saasnart den belöber sig til XCDLVX, sættes ud som een anden Capital, oc aarligen forrentis til Enckens Beste af samme Stedt. Dette jeg först nödvendigt haffwer betenckt oc siden herforuden, om vor Herre mig nogen Tid i Velstand fremdelis sparer, skal jeg ligesaa vell som nogen af mine Medbrödre, effter min Formue, gladeligen betencke fattige Skoele-Börn af Skelschiör Skoelle. Hvilcket jeg till ydermere Forsickring, paa det ydmygligste, af min kiære Hr. Biskop og ærværdige Fader i Christo, Doct. Jesper Brochmann er begierendis, ad Hans Værdighed med mig til Vitterlighed wille underskriffue, oc saa till sig annamme udi Stigtens Kiste ad indleggis dette samme Breff, hvis Gienpart udi wores Herrits-Bog, lige Ord fra Ord, som forskreffuidt, skal der findes indfört. Skreffuen i Haerslöff Preste-Gaard den 4. Februarii Ao. 1648.

**Peder Mortensen Damphius,
 Pastor Horsloviensis."**

Hvor den foranförte Legat-Kapital er blevet af, efterat Biskop Brochmann havde modtaget den, vides ikke. Zwergius siger i sit Værk "det siællandske Kleresie" S. 274: at P. M. Damphius ved sit Forslag og Gavebrev först skal have givet Anledning til en geistlig Enkekasse, hvilken en halv Snees Aar efter blev oprettet for Siællands Stift, idet nemlig den ældste Fundats for samme er af 28. Juli 1659, paa ny udgaet d. 24. September 1662 og konfirmeret d. 15. December 1670; og det formodes, at Damphii Gave hörer til denne Kasses oprindelige

Midler. Da der siden Legatets Oprettelse¹⁾ ikke har været Enke paa Haarslev Kald før ved Pastor Luplaus Död 1830, vilde Kapitalen med oplagte Renter og Rentes Rente à 5 pCt. i sidstnævnte Aar have udgjort 66113 Rbd., hvoraf Mad. Luplau skulde have havt 3305 Rbd. 3 Mk. 15 Sk. i aarlig Rente — en ganske klækkelig Enkepension! — Men paa Grund af det Mörke, hvori Sagen er indhyllet, fik hun efter Ansøgning, som et Slags Vederlag for Legatet, 200 Rbd. aarlig af Regieringen.

Ved Hjælp af Haarslev Sogns Kirkebog, der, som sagt, först begynder 1690, seer jeg mig i Stand til at meddele følgende Bidrag til at forklare den Mærkelighed, at der ingen Enke har været paa Kaldet i et saa usædvanlig langt Tidsrum.

Magister Ped. Winther, Præst fra 1690 til 1726, var gift med Kirsten Pedersdatter Munch; hun blev begravet i Haarslev d. 13. Aug. 1726 (altsaa i Naadensaaret, thi Hr. C. N. Möller blev kaldet d. 29. Mai s. A.), og var dengang 81½ Aar. Hendes Mand, Mag. P. W., maa rimeligviis have taget sin Afsked og være bleven boende i Sognet; thi efter Kirkebogen blev han ogsaa begravet i Haarslev d. 11. Septbr. 1727, i en Alder af 65 Aar. (Forskiellen i Alder tyder paa, at han havde ægtet sin Formands Enke).

Caspar Nikolaj Möller (1726—1730) blev begravet d. 22. Februar 1730, kun 37 Aar gammel. Han havde en Sön til Daaben d. 3. Aug. 1729; altsaa maa han have været gift. Men om hans Hustru findes ingen Oplysninger i Kirkebogen; hvis hun er bleven gift med Eftermanden, hvilket er det rimeligste, maa Brylluppet have staaet et andet Sted.

¹⁾ Da der heller ingen Enke var paa Damphii Tid, er et Tidsrum af omtrent 200 Aar forløbet, i hvilket der ingen Enke har været paa Kaldet ud over Naadensaarets Udløb.

Vitus Ovesen Guldberg (1730—1738) var to Gange gift; hans første Kone blev begravet i Haarslev d. 1. April 1732 i en Alder af 29 Aar. Han indlod sig derpaa i Ægteskab med Elisabeth Marie Olivarius, en Datter af Herredsprovsten Mag. Holger Olivarius i Örslöv. (selv blev han begravet d. 23. Januar 1738). Hun fulgte nu med Embedet to Gange, idet hun blev viet d. 28. Jan. 1739 til Magnus Halling, som var Præst fra 1738 og blev begravet d. 17. April 1748; hvorefter hun d. 22. April 1749 holdt tredje Gang Bryllup med Hallings Eftermand Jens Munch. Da denne flyttede til Hyllested og hans Eftermand Johan Prom til Qvislemark, blev der heller ingen Enke paa Kaldet efter dem. Saa kom Christian Ferslev, som blev kaldet 1771 og begravet d. 29. November 1791, 77 Aar gl. Hans Enke Ellen Marie Kierumgaard blev begravet i Naadensaaret d. 27. August 1792 i en Alder af 70 Aar.

De følgende tre Præster, Dr. Schyth, Brorson og Duus, bleve alle forflyttede, og saaledes kom der ingen Enke paa Haarslev Kald før ved Pastor D. Luplaus Död d. 24. April 1830.

Præsten M. Halling, som oftere er nævnet, havde med sin Hustru E. M. Olivarius en Søn, der kom til at spille en betydelig Rolle i den ældre Godshistorie. Han blev døbt 1743 med Navnet Vitus, gik tidlig ud paa Eventyr, reiste til Ostindien, hvor han under den engelske Oberst Clive erhvervede sig betydelige Rigdomme, og blev Direktör ved det asiatiske Kompagni. Da han kom tilbage til Danmark, gav han sig ud for en Englænder af fornem Familie (hans Börn fik ham derfor ogsaa naturaliseret som dansk Adelsmand sex Aar efter hans Död), forandrede sit Fornavn til William, köbte store Godser i Jylland, gjorde megen Opsigt, hvor han kom frem, giftede sig med en rig Herremands eneste

Datter, og døde d. 2. April 1797 som Brigadeer og Storkors af Dannebrogordenen samt Herre til Dronninglund, Dronninggaard, Petersholm, Kiærgaard og Williamsborg.

Endnu har jeg et gammelt Dokument at meddele. Som bekendt er Tingjellinge Kirke een af de mindste i hele Landet, og hele Sognet har kun c. 75 Tdr. Hartkorn. Det har derfor i ældre Tider oftere været i Værk, at Kirken skulde nedlægges og Menigheden søge til Haarslev, som kan sees af følgende Udskrift af Vester-Flakkeberg Herreds-Protokol S. 18:

“Kiendes vi underschreffne, Povel Jensön og Söffren Rasmussön, Kirche-Verger, saa ochsaa Christen Christensön og Peder Hanssön, och hermed med fuld beraad Hue og Villie vedstaar, baade paa egne och samptlige Ting-Jellinge Sognemends Veigne, som nu er, heller herefter komendis vorder, att saasom det siden Höylofflig Ihukommelse, Konning Christian den Fierdes Tid hauffer ofte verrit for, att voris Kirche udj Ting-Jellinge for sin ringe Bygning och meget lidet Indkomstis Schyld, hvoraf den sig icke selv kan vedligeholde, schulde nedbrydis, och Menigheden til Haarslöff hendviisis; Da saasom vores Velædle och Höyærværdige Hr. Biscop Doctor Hans Bagger haver i bemeldte voris Kirches yderste Nöd taget sig den an, och ved sine gode Raad och Middeler hende undsætte vil, at den kand nogenledis bliffue ved Magt holdet, hvorfore Gud Hans Höyærværdighed glæde baade timelig og ævig; Da paa det vi voris Kirche kand beholde, lofver och bepligter vi os, for egne och samtlig Ting-Jellinge Sognemends Veigne, att effterdi voris Allernaadigste Herris och Kongis Befaling derom och er udgangen, att vi godvillig uden nogen Modsigelse, Ophold eller Undskyldning, enten med Hosbonds eller Herrskabs Fraværelse, eller

anden Forevending i nogen Maade, ville self indbyrdis med hverandre skiftes til at age till bemelte Kirche alle de Materialia, som nu eller hereffter nogen Tid til hendis Forbedrelse och Vedligeholdelse kand behövis, verre sig Handverchs-Folch at hente och hjemage, Tømmer, Steen, Kalk, Vand, Sand eller og hvad Nafn det haffue kand, hvor og paa hvad Sted, det for best Kiøb kand Fall havis och Kirchen det behöffuer, saa at Kirchen for slige Vogn-Lejer i ingen Udgiftt schall geraade; mens skulde nogen lade sig finde mutvillig udj bemelte Reiser, da hans Naboer uden Ophold at age, och den forsömmelig at stande Kirchen til rette, for huis Skade-hun deroffuer kand i geraade, detz til Vitterlighed, haffue vi voris Hender underteignede.

Actum Maglebye Preste-Gaard den 22. Octobris Anno 1679.

Christen Christensen. PIS. PHS. SRS.

Klokke - Indskrifter.

(Ved *J. F. Fenger*).

Den i sidste Hæfte meddeelte og afbildede Indskrift paa Kirkeklokken¹⁾ i Slotsbjergby har vakt nogen Opmærksomhed, og Klokke-Indskrifter ere mig tilsendte fra flere Steder i Sorö Amt og Omegn. Een gammel Klokke er kommen til Orde og har vakt flere i Nærheden, som nu ogsaa ville fortælle os hvad de har at sige. Det var vel ikke umuligt, at flere og flere over hele Landet kunde opløfte deres Stemme og berette os Ting, som det vel var værd at lytte til. Men skal det skee, saa maa Saadanne, som har Evne og Lyst, forene sig om dette Foretagende og fortsætte hvad vore Forgængere har begyndt.

Som Forgængere nævner jeg især de gode Svogre: Erik Pontoppidan og Hans de Hofman, som ikke

¹⁾ De sjællandske Landsbykirker har i Regelen to Klokker, en større og en mindre. Da man har spurgt mig, paa hvilken af Bjergbys Klokker Indskriften findes, saa bemærker jeg, at det er paa den store Klokkens överste Rand, ikke paa den nederste Rand, som jeg sidst urigtig angav. Endvidere har jeg en Berigtigelse at bringe med Hensyn til den i Anledning af Klokkestöberens Fastenove anførte Indskrift paa Klokken i Höielse, i hvilken Meddelelsen efter Ordet Henningi har glemt at tilføie Gris. Henning Grijs var Kannik i Roeskilde og havde som Saadan Frue-Kapel, til hvilket Höielse Kirke hørte.

blot har leveret en Deel Klokke-Indskrifter i Marmora, Atlasset og Foundationerne, men ogsaa tilsigtet en vis Fuldstændighed, der vel har været til nogen Nytte, men tillige har skadet Angivelsernes Nöiagtighed. Naar man, som i Atlasset og Foundationerne, gaaer hele Landet rundt og vil meddele Underretning om alle Steders Mærkværdigheder, saa maae Medhjælpere benyttes, og naar disse ikke vælges med Omhu, kommer man saare let til at betjene sig af upaalidelige Meddelelser. Det er denne Upaalidelighed, som gjør, at man aldrig med nogenlunde Rolighed kan benytte de Efterretninger, som meddeles i Atlasset og Foundationerne, men idelig opfordres til, selv at see^e efter, Noget som ofte ikke gaaer an, naar de Sager og Indskrifter, som for 100 Aar siden bleve sete og beskrevne, nu ere forsvundne. Den Nytte, vi da har af disse Mænds Flid, er, deels, at de har skaffet en Beskrivelse af Adskilligt, som nu er ganske tabt, deels at de har givet en Oversigt over det hele Materiale. Denne Oversigt maa, som sagt, benyttes med stor Forsigtighed, men er dog i mange Henseender veiledende og belærende. Ogsaa det kan man lære af disse vore Forgængere, at det kan ikke nytte, at lade Cirkulærer gaae ud, f. Ex. til alle Præster, om at meddele Indskrifterne paa deres Kirkers Klokker, og saa lade de saaledes erholdte Indberetninger trykke; thi man vil da komme til at hyde Læserne Sandt og Falskt i en forunderlig og ubestemmelig Blanding. Jeg er rigelig forsynet med Exempler paa unöiagtig og forkeert Læsning af Indskrifter, hvis Urigtighed Samlerne umulig kunne have skjönnet, naar de ikke har seet med egne Öine. Naar saaledes, for at anföre et Exempel af mangfoldige, det hedder i Atlas (Tom. VI, S. 315) om Jydstrup: "i Taarnet ere to Klokker med Aarstallene 1649 og 1635", saa har jo denne Angivelse slet intet Urimeligt

ved sig; men ikke desto mindre ere Klokkerne, hvis Indskrifter nedenfor skulle blive meddeelte, fra 1463 og 1505. Eller naar der berettes om en Klokke (Atlas Tom. VI, S. 317), at den fører Indskriften "Claves", saa kan dette give Anledning til allehaande Formodninger; men rigtignok ikke, naar man veed, at Claus vam Dam, det 17de Aarhundredes Gamst, undertiden paa sine Klokker skriver sit Fornavn Claves¹⁾.

Altsaa, at tage Medhjælpere i Flæng, det kan slet ikke nytte, naar man tilsigter Paalidelighed. Færre, men gode Medhjælpere, det er mit Önske. Og jeg troer virkelig, at de Mænd, som föle Deeltagelse for den Slags Granskninger og besidde den fornödne Dygtighed dertil, ogsaa nok ville formaaes til at see efter paa et større Strög end deres nærmeste Omgivelser. En Revision af Pontoppidans og Hofmans Angivelser er aldeles fornöden. Det er ikke min Mening, at alle Indskrifter paa hele Landets Klokker skulde samles og gives i Trykken; men jeg önskede nok, at en fuldstændig Samling af dem fra Tiden för Reformationens Indförelse i Danmark kunde komme i Stand. Og saa burde hertil slutte sig et Udvalg af dem fra det lutherske Tidsrum, forsaavidt som en Deel af disse maatte tilbyde noget Mærkeligt. Jeg beder derfor det Fölgende betragtet som en Pröve, der vel nok vil kunne forsvare sin Plads her i Tidsskriftet, uden Hensyn til, om nogen Fortsættelse fölger; thi det vil afhænge, deels af det Bifald, som Planen vinder, deels af den Hjælp, som vil blive mig ydet.

¹⁾ I Marvede paa den lille Klokke læser man saaledes: "Claves vam Dam me fecit, Anno 1640".

Slaglille. Lille Klokke:

O rex glorie, Christe veni cum pace! Anno
Domini MCDXXXIX (1439). Magister Hermanus.

Med Hensyn til de to sidste Ord i Indskriften, da navngive de Klokkestöberen, og ere en simpel Oversættelse af "Mester Herman". Dette kan jeg bevise af andre Klokke-Indskrifter.

Hos É. S. Bring: "de territorio Bara" anföres Indskriften paa Bara Kirkes mindre Klokke, nemlig, efter Engelens Ord til Maria: anno domini MCDXXX quinto (1435, i Disputatsen staaer 1135, men naturligviis urigtigt) herman Klockestöber.

Hos Brunius i Skaanes Kunsthistorie anföres flere Klokker, som bære denne Mesters Navn. Paa Maglehems mindre Klokke (S. 584) staaer: facta per Hermanum. Paa Veberöds Klokke fra 1432 staaer: mester Herman; og paa St. Olofs Kirke fra 1444 (hos Brunius S. 585 staaer 1344, men uden Tvivl urigtigt) Magister Hermanus. Endelig kan maaskee hertil henföres den store Klokke i Lilla Harrie fra 1395, hvorpaa findes: Harumanus me fecit. Hvis denne Sidste er den samme Mester Herman, maa han rigtignok have stöbt Klokker i et langt Tidsrum, thi han nævnes i et Dokument endnu som Klokkestöber 1455. Sidstnævnte Herman har været en anseet Mand, og i sin Tid Borgemester i Lund; det seer man af et Dokument, udstedt d. 17. August 1455, som blandt Andre ogsaa "Hermyn klokkestöbere, bormesther j Lundh" har hængt sit Segl for. Seglet er desværre nu borte.

Jydstrup. Lille Klokke:

Vocor Maria,

Demonum victrix melodiâ.

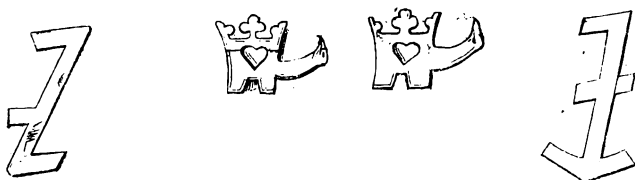
Anno Domini MCCCCLXIII (1463) XXV die majj.

Jydstrup. Store Klokke:

Jesus — Maria — Anna — Hans Jensen.

Anno domini millesimo quingentesimo quinto (1505).

Paa Bagsiden af den store Klokke i Jydstrup findes de 4 Mærker, som her ere afbildede efter en Tegning af Raadsig.

Saadanne Mærker findes meget ofte paa de gamle Klokker, og disse ere kun afbildede for at man kan have et Exempel for Öie. Det falder nærmest ind, at slige Tegn ere Klokkestöbernes Bomærker, men denne Formodning vil ikke være tilstrækkelig med Hensyn til alle de Tegn og Emblemer, som findes paa de gamle Klokker. Det fölgende Exempel vil vise, at Skrift og Tegn stundom findes forenede paa Middelalderens Klokker, omtrent som i de Rebus-Indskrifter, der i nyeste Tid hyppig meddeles i franske og tydske illustrerede Tidender, for at give Folk Noget, hvormed de paa en fornöielig Maade kunne bryde deres Hoveder. Hertil indbydes Samlingernes Læsere med Hensyn til den nu fölgende Indskrift fra Lundforlund, afbildet efter en Tegning af L. Fenger. Jeg kan ikke love at löse Gaaden i næste Hæfte; thi jeg siger strax i dette Alt hvad jeg veed.

AN·UO ✠ DO·MI·NI ✠ MI ✠ MI ✠ CO
 ✠ LXXXI ✠ DE IV ✠ IHE·IUS
 ✠ XV·KLO·RE ✠ O· UR·
 IVC·IUR ✠ MI A ♀ AMAMME ✠

Anno domini MCDLXXXI (1491).

Saauidt maae nok alle Læsere læse Indskriften eens; men nu komme Vanskelighederne:

help Jhesus. 3: hjælp, Jesus! en ikke usædvanlig Indskrift paa Klokker. Navnlig findes netop disse Ord paa Klokken i Gierlöv, Annex til Lundforlund, hvis Indskrift strax nedenfor vil blive meddeelt. Man læser der blandt Andet:

Help Jhesus, Maria, Anna
Oc Sancta Susanna!

tutores. Skytspatroner, nemlig Kirkens. At disse omtales i Klokkeindskriften, er ganske i sin Orden. Men den grammatikalske Sammenhæng med det Foregaaende og Efterfølgende er utydelig. Det bemærkes i Övrigt at *tutores* ellers forekommer paa gamle Klokker om Kirkeværgerne, hvis Navne da anføres.

o crucifixus noster sanctus. Nominativ i Stedet for Vocativ er i saadanne Indskrifter ikke usædvanligt. At Billedet fremstiller en Korsfæstet, synes tydeligt, men maaskee betegner det ikke en Egenskab, men en Person, nemlig Kirkens Helgen; *nr* kan vel ikke være Andet end *noster*. Til hvilken Helgen Kirken har været indviet, veed jeg ikke.

in — —. Jeg læser *in*, skjönt jeg indrømmer, at der lige saa godt kan læses *m* eller maaskee *ni*. Man see kun ovenfor i Indskriftens første Linie og sige, om man, naar det Følgende ikke ledede os, vilde kunne afgjøre, enten der skulde læses *m* eller *ni* eller *in*? — De tvende følgende Tegn ere mig aldeles uforstaaelige.

amame. Bör sikkert læses i to Ord "ama me" uagtet hele Indskriftens Regel er, at sætte Skilletegn mellem hver Stavelse og et Kors ved hvert nyt Ord. Men skal her deles anderledes end det første Blik paa Indskriften anviser, saa ligger det nær at antage, at en skjult Mening

ogsaa i andre Ord kan have været anbragt; og man letter da Læsningen betydeligt ved at dele *tutores* saaledes, at det bliver *tutor es*. Man vil da faae ud: "Hjælp Jesus! *tutor es*. — *o crucifixus* (eller: *o N. N.*) *noster sanctus in* — — *ama me*"! De to sidste Tegn forstaaer jeg, som sagt, slet ikke, og vil meget gjerne belæres om deres Betydning.

G j e r l ö v.

Help Jhesus, Maria, Anna

Oc Sancta Susanna!

Alpha & O, Deus & homo, o rex glorie

Christe veni cum pace!

Anno Domini MDXXII (1522).

N æ s b y. Lille Klokke:

Anno millesimo quadringentesimo LXXX (1480).

Veni Jesus, Maria, Anna! O rex glorie

Veni cum pace!

N æ s b y. Store Klokke.

Er omstøbt af Gamst i dette Aarhundrede, men ifølge Atlas Tom. VI. S. 377 var den fra Aar 1502, og der stod paa den:

Stolte Klokke er mit Navn

Og i Næsby hommer

Pater-Noster, Ave-Maria-Klang

Höst, Vinter, Vaar og Sommer.

Dette er altsaa et Exempel paa, at de gamle Klokker stundom har havt Navne, der ikke ligefrem vare Opkaldelser efter Helgener eller Helgeninder. Jeg mindede sidst om Klokken Glöd, som Hellig Olaf havde foræret til Clemens Kirken i Trondhjem. Jeg maa denne Gang nævne den store Gildesklokke fra samme By, som kaldtes By-Trösten, hvorm Snorro taler i Olaf Kyrres Saga, Cap. 3.

Slagelse. St. Michels Kirke. En lille Klokke,
som staaer i Forbindelse med Uhret.

eyn Zeygher klokke byn yk ghenant
yk come over yn zelan
to slagloze oppe zunte¹⁾ mycheles kerken
an my zo schal men de stunde merken
heyde nacht unde dach
des moet yk lyden mennighen harden slaggh
darumme byn yk here gekomen
dat myner de mester neme vromen.
gheghoten tome sunde by my
yacob yode amen.

En Efterligning af den kunde lyde saaledes paa Dansk:

En Seier-Klokke²⁾ jeg mig nævner
Over til Sjællands Kyst jeg stævner.
I Slagelse paa St. Michels Kirke
Af mig man Timerne skal mærke.
Baade Nat og lyse Dag.
Jeg slaaer saa mange haarde Slag.
Desaarsag hid jeg monne komme
At min Herr Mester skal have Fromme.
Stöbt i Stralsund af mig Jacob Jode. Amen.

Indskriftens fuldkomne Mangel paa religiöst Indhold er usædvanlig og paafaldende. Mesteren lader Klokken lyde, hverken til Guds eller Helgenes Ære, men, ganske naivt, til sin egen, og Amen staaer ved Stöberens Navn. Denne Stöber bruger ikke i nogen af de mig bekjendte Klokker, som bære hans Navn. at tilføie Aarstallet, saa jeg ikke med fuldkommen Vished tör sige, om de ere fra Tiden

¹⁾ Der staaer *zunte*, hvilket er det Samme som *sunte*, der oftere, saavel i Diplomer, som i Indskrifter, forekommer i Stedet for *sante*.

²⁾ o: en Uhrklokke. Man sammenligne de gamle danske Ord Seierværk og Seiermager, samt det tyske Seiger-Glocke.

för eller efter Reformationen. Efter Slagelse Klokke alene at dömma, skulde jeg være meest tilbøielig til at antage det Sidste; men Candidat A. Kall Rasmussen, som har meddeelt mig nedenstaaende Indskrift paa Gladsaxe Kirkes mindre Klokke, antager bestemt, saavel af Indskriftens Indhold, som af Klokkens Form, at den ikke er yngre end Reformationstiden. Hertil har jeg kun at bemærke, at det ikke er uden Exempel, at en ældre Klokke efterlignes naar den i nyere Tid omstøbes, og at dens Indskrift optages paa den omstøbte Klokke. Det maa nu oppebies, om ikke Klokkestøberen Jacob Jodes Navn skulde findes i en saadan Sammenhæng, at hans Levetid deraf kunde bestemmes. De to andre Indskrifter, som bære hans Navn, har begge religiöst Indhold.

Paa Gladsaxe Kirkes mindre Klokke læser man i tre Linier:

Help got myt dyner gnade dat my dyn werk wol gherade amen. O rex glorie, Christe veni cum pace amen. goten tome sunde by my yacob yode.

Paa Hörs Klokke i Skaane (Brunius S. 585) læses: O rex glorie Christe veni cum pace. Help got myt dyner gnade dat my dyn werk wol gerade. Jacob Yode eyn knecht gades amen amen.

Brunius bemærker, at en Klokke med aldeles lignende Indskrift findes i Landskronas Kirkes nordre Taarn.

Hvad nu Støbestedet *tome sunde* angaaer, saa er *tome* en anden Form i Stedet for *tom*, ligesom i Lin. 5 unde for und, og med *sunde* menes upaatvivlelig Stralsund. Bolshögs Kirkes Klokke (cfr. Lagerbring de territorio Jerrestad) er støbt 1590 thom Stralsunde. Der har vi altsaa Byens nuværende Navn.

Jeg kommer nu til nogle Klokker fra det lutherske Tidsrum.

K i n d e r t o f t e. Lille Klokke.

O rex gloriæ, Christe redemptor mundi, veni ad nos in pace! Anno 1600 hat mich Josd Bodeker zu Havelberg gegossen. Joachim Witte Amtschreiber zu Lindow. Ehren Christianus treue Pfarherr zu Zehe in Zechow und Braunsberg. Esiman Kammecher und Achim Pepernitz Gotteshausleute zu Zechow.

Denne Klokke er altsaa stöbt i Havelberg 1600 og bestemt til Kirken i Zechow. Amtsskriverens, Præstens og Kirkeværgernes Navne staae paa den, og dog hænger den i Kindertofte. Naar man vil tillade sig en Formodning om Aarsagen til Klokkens Forflyttelse, falder man let paa Trediveaarskrigen, i hvilken de Svenske, som bekjendt, fra Tydskland bortførte, tildeels meget vægtige Sager som Krigsbytte. I Sverrig stöder man overalt paa Bytte fra Trediveaarskrigen. Denne Klokke kan da let paa en eller anden Maade fra Sverrig være kommet til Danmark.

B o e s l u n d e.

Aus Erts und Feur bin ich geflossen
Nicolaus Jürgen¹⁾ aus Callund-Burg hat mich gegossen.

Anno a nato Christo MDCLXV (1665)

Konge i Danmark Frederik den Tredie og
Sognepræst i Boeslunde H. Iver Hansön.

¹⁾ Samme Mand har ogsaa omstöbt den store Klokke i Biernede, som har følgende Indskrift: Anno 1680, pastore & curatore templi Dno Christiano Laurenbergio, Diacono Erasmo Nic. Vrang, ex antiqâ Emddeni 1581 fusâ novam fecit in Biernede Nicolaus Georgii civis calunburgensis. Calundborgeren har da ikke været saa ringe en Klokkestöber. Hans Klokke har de 170 paa Bagen, medens den i Emden stöbte neppe naæde de 100.

Der jeg blev qvlt for Munkechor
 Jeg raabte Folk til Sandhedsord.
 Da kom jeg strax i Frisers Magt.
 Der de til Jorden var nedlagt,
 De Daar antog mig arvelig,
 Der mig forsörget christelig;
 Thl der min Alder tyngte mig,
 Jeg kund' ei klinge lydelig,
 Da blev jeg gjort af gammel ny
 Af Herrer to til Borreby.

Oluf Daa.

Wolder Daa.

Om de paa Klokken nævnte adelige Familier Friis og Daa har jeg af Hr. Registrator Kall Rasmussen modtaget fölgende Oplysninger. Kantsler Johan Friis var den förste Friis til Borreby. Efter Kantsler Christian Friis's Död 1616 kom Gaarden til hans Söster Fru Dorthé Friis, Enkö efter Oluf Daa til Ravnstrup, og efter hendes Död 1618 til hendes Sön Klaus Daa til Ravnstrup, död 1641 som Ridder, Rigens Raad og Admiral. Oluf Daa, Voldemar Daa og den lidt nedenfor omtalte Jörgen Daa vare dennes Sönnar.

Denne Indskrift bidrager til at bevise, at det er urigtigt, naar Malling beretter, at der paa Svenskekrigens Tid har været en Herr Jokum i Boeslunde, om hvem han fortæller et Par Handlinger, som, uden just at være store eller fortrinsviis gode, dog ere ret artige. Ligesom navnlig Indskriften viser, at Iver Hansen var Præst i Boeslunde faa Aar efter Krigens Slutning, saaledes viser en egenhændig Paategning af ham i Kirkebogen, at han alt var der nogle Aar för Krigens Begyndelse. Den lyder saaledes:

“Anno 1652 d. 20. Mai om Natte-Tide, i min Fräværelse hos Patronen W. Jörgen Daa til Borreby
 “afbrændte min ganske Gaard og Formue, saa jeg

“ikke beholdt et Stykke Pâpiir, da samme Tid blev
 “og med alt Andet opbrændt Bogen, som var itegnet
 “alle Döde, Födte og Viede. Er saa denne Bog
 “igjen paa Kirkens Bekostning bekostet, hvorudi
 “igjen ere antegnede fra den Tid Födte, Döde og
 “Viede”.

Iffuer Hansön,
 Egh. pastor loci.

Dersom man vil vide, hvor længe efter Krigen Hr. Iver var Præst i Boeslunde, saa kan jeg ogsaa oplyse dette efter Kirkebogen, hvor han anföres som begravet d. 31. Januar 1684. Det hedder sammesteds i Kirkebogen, halvt paa Dansk, halvt paa Latin:

“Hr. Iffver Hansön, Sognepræst udi Boeslund,
 “natus 9. Decbr. 1609,
 “renatus d. 1. Januar 1610,
 “denatus d. 24. Januar 1684,
 “ætatis 74 Aar 6 Uger 3 Dage,
 “in conjugio 43 Aar, liberos genuit 17”.

Der er Sandsynlighed for, at denne Mand, som har tilbragt en saa lang Række af Aar i Boeslunde Præstegaard, ogsaa er födt der; thi Præsten Jac. Herforth, som i 1738 indsendte Præsterækken til Biskop Hersleb, nævner (efter gamle Folks Angivelse) för Iver Hansen, som er den förste Præst, om hvem der haves Optegnelser: Iver Munck og Hans Iversen.

Det er da, især naar man betænker, hvorledes i hiin Tid Præstekald gik i Arv i Familierne, ikke usandsynligt, at disse Tre: Iver Munck, Hans Iversen og Iver Hansen har været Fader, Sön og Sönnesön.

Til Bestyrkelse for denne Mening, i det Mindste hvad de to Sidstnævnte angaaer, har Hr. Registrator Kall Rasmussen opgivet mig, at han i Dokumenter har forefundet, at Hans Iversen 1608 og 1610 var

Præst i Boeslunde. Iver Hansens Fødselsaar falder midt imellem, nemlig 1609, og i et Dokument fra 1655 kalder han sig Boeslund.

Naar i Övrigt Nogen vil bemærke, at det er fuldkommen ligegyldigt, enten Præsten i Boeslunde paa Svenskekrigens Tid hed Hr. Jokum, som Malling angiver, eller Hr. Iver, som jeg troer at have bevist, saa kan dette ikke indrømmes; thi Hr. Iver er en ikke umærkelig Mand. Han har gjort sig fortjent af Efterslægten ved en betydelig Ordsprogsamling, som var en af Peder Syv stærkt benyttet Kilde, der endnu har forsynet Mølbech med adskilligt Godt. Man eftersee hvad denne derom beretter i "Danske Ordsprog", Kjöbenhavn 1850, Fortalen S. 46.

Af de Handlinger, som Malling fortæller om Hr. Jokum, passer den ene fortræffelig til Hr. Iver, om hvem P. Syv bemærker, at han "var vide kjendt for sin Lystighed". Den anden antyder, at han var en retsindig Mand. Men siden jeg har fortalt det Gode, jeg veed om ham, maa jeg ikke skjule Skyggesiderne, og bör derfor omtale, at han uden Tvivl var meget hengiven til Kortenspil, og at han tilfredsstillede dette sit Hang paa Borreby. Derfor var han paa Herregaarden da hans Præstegaard brændte ved Nattetid, og det var ikke Smaaskillinger han spillede om med Herremanden, som vel eftergav ham hans Spillegjeld, men kun saaledes, at Renterne af Præsten i Boeslunde skulde svares til de Fattige. Denne Forpligtelse er gaaet over til Hr. Ivers Eftermænd, hvorom findes Underretning i Kaldsbogen; men Sagen har ikke været uden Vanskeligheder og Forviklinger, saa den endnu i 1851 har været indstillet til Cultusministeriets Resolution.

Jeg vil af Kaldsbogen meddele Adskilligt denne forunderlige Sag betræffende.

Ældgamle, uoptegnede Udsagn bevidne, at Boeslunde Præst, Iver Hansön, skal have været i Selskab hos Borreby Eier, Waldemar Daa (det er urigtigt; thi I. Hansön siger selv at det var hos Jörger Daa) den selvsamme Dag (rigtigere Nat) d. 20. Mai 1652 da Boeslunde Præstegaard afbrændte, og der tabt i Kortspil 125 Sletdalere, hvilke Daa, som Kirkepatron, med Hensyn til hans og Families Tab ved Ildebranden, eftergav ham imod at han af samme Gave skulde give Renten til Sognets Fattige.

Denne Rente til Sognets Fattige blev svaret ikke blot af den skyldige Hr. Iver, men ogsaa af hans uskyldige Eftermænd i 150 Aar, uden at der, saavidt vides, har været Fundats, Gavebrev eller Beviis for Capitalen¹. Saaledes gik det indtil Hr. Beckman (Præst i Boeslunde fra 1787 til 1830) i Begyndelsen af dette Aarhundrede gjorde Ophud. Blandt Creditorerne meldte sig Sorö Amts Fattigvæsen, som rimeligviis har sluttet saaledes, at hvor aarlige Renter uddeles til de Fattige, der maa ogsaa være en Capital, hvoraf disse Renter svares. Af en saadan Capital vidste Hr. Beckman Intet at sige, og det er at formode, at han aldrig har modtaget den. Opbuds-Comissairerne i hans Bo, Birkedommer Bager i Slagelse og Herredsprovst Lemvigh i Vemmelöv, afgave derfor under 24. Septbr. 1802 følgende Eragtning: "Naar Hr. Henrik Beckman til de Fattige i Boeslunde Sogn, saalænge han der er Præst, aarligen udbetaler 4 Rigsdaler 1 Mk., bör han for Fattigvæsenets Tiltale i denne Sag fri at være".

Denne Kjendelse blev appelleret, og 1803 d. 6. Decbr. afsagdes i Höiesteret følgende Dom: "De af Borreby

¹) Hofman siger udtrykkelig, at Gavebrevet findes ikke, men at Præsten aarlig uddeler 6 Sletdaler 1 Mk. til fattige og nødtørftige Lemmer der i Sognet. Hofmans Foundationer VIII S. 168.

Godses Eier under 20. Mai 1652 til Boeslunde Sogns Fattige skjænkede 125 Sletdaler bør hæfte paa Boeslunde Præstegaard og fra Hr. Beckman som og fra enhver Eftermand i Kaldet til Successor at tilsvares, og bør Sognepræsten i Boeslunde deraf bestandig aarlig erlægge 6 Sletdaler 16 Sk. til Uddeling blandt Sognets Fattige”.

At denne Dom gjorde Opsigt og vakte Forundring, sees af Höiesterets-Advokat Rosenstands Skrivelse til Pastor Beckman saa lydende: “Indsluttet har jeg her ved den Ære at tilsende D. V. Copi af Höiesterets i Dag afsagte Dom uldi Deres Sag imod Sorö Amts Fattigvæsen. Vederpartiets Advokat, Klingberg, ventede, lige saa lidet som jeg, et saadant Udfald; men hvad der i Særdeleshed forundrer mig, er at finde det ved Dommen bestemt antaget, at Capitalen er skjænket d. 20. Mai 1652, hvorom der efter mine Tanker intet Beviis i Acterne findes”.

Trods al Juristernes Forundring maatte det dog ved denne Dom have sit Forblivende, og Skifteretten i Beckmans Dödsbo udbetalte i 1831 hans Eftermand i Embedet C. S. Qvistgaard Capitalen med 83 Rbdlr. 2 Mk. S. og Tegn. At Pastor Qvistgaard igjen har udbetalt den til sin Eftermand E. T. Clausen, derpaa kan næppe tvivles, men documenteres kan det ikke, da Hr. Qvistgaard har mistet alle sine Papirer ved Gimlinge Præstegaards Brand d. 1. Novbr. 1850, og Clausen døde d. 31. Aug. 1851, uden at efterlade sig noget Skriftligt den Sag angaaende.

Saaledes er Spørgsmaalet om Hr. Ivers Spillegjeld endnu i Gang. Jeg gad vidst, om det ikke i Aar, da det netop kan holde sit andet Jubilæum, skulde komme til Ro, eller om det ogsaa i Fremtiden vil vedblive at spøge.

Marvede. Store Klokke.

Forside:

Alting til Guds Ære

Pietate **C** & Justitia

Gud til Ære og Menigheden til Glæde efter høiædle Herrers, Stiftamtmandens, Hr. Otto Krabbes og Biskoppens, Dr. Hans Baggers Tilladelse haver Provsten M. Poul Munkgaard og Sognepræsten Hr. Willum Kruck ladet denne Klokke af Kirkens Midler omstøbe Aar 1685 in Novembri.

Herre, søg dit Huses Bedste!

Bagside:

Til Lyd, til Lyd, i Jesu Navn

Jeg hyder Dig at komme.

Til Suk, til Suk, Dig selv til Gavn,

De Onde med de Fromme.

Guds Huus nu søg, Du finder der,

Det Hierte-Saaret trøster,

Ei hiemme bliv naar Andre her

For sine Synder ryster!

Jeg minder paa, jeg vækker op,

Ei langsom vær at komme,

Men kom med agtsom Siel og Krop

Naar Du mig hörer bromme!

Denne Indskrift findes vel trykt i Hofmans Foundationer Tom. VIII S. 67, men er der hverken fuldstændig eller rigtig. Navnlig er det urigtigt, naar i Verset den 6te Linie hos Hofman hedder: "Dit Hjerte saare trøstet". Den Provst som nævnes, Poul Munkgaard, var tillige Præst ved Herlufsholm og blev Magister d. 13. Mai 1673. See Bircherods Dagböger ved den Dag.

Verset er som Kingos bedste af den Slags.

De ti Stolestader i Slotsbjergby.

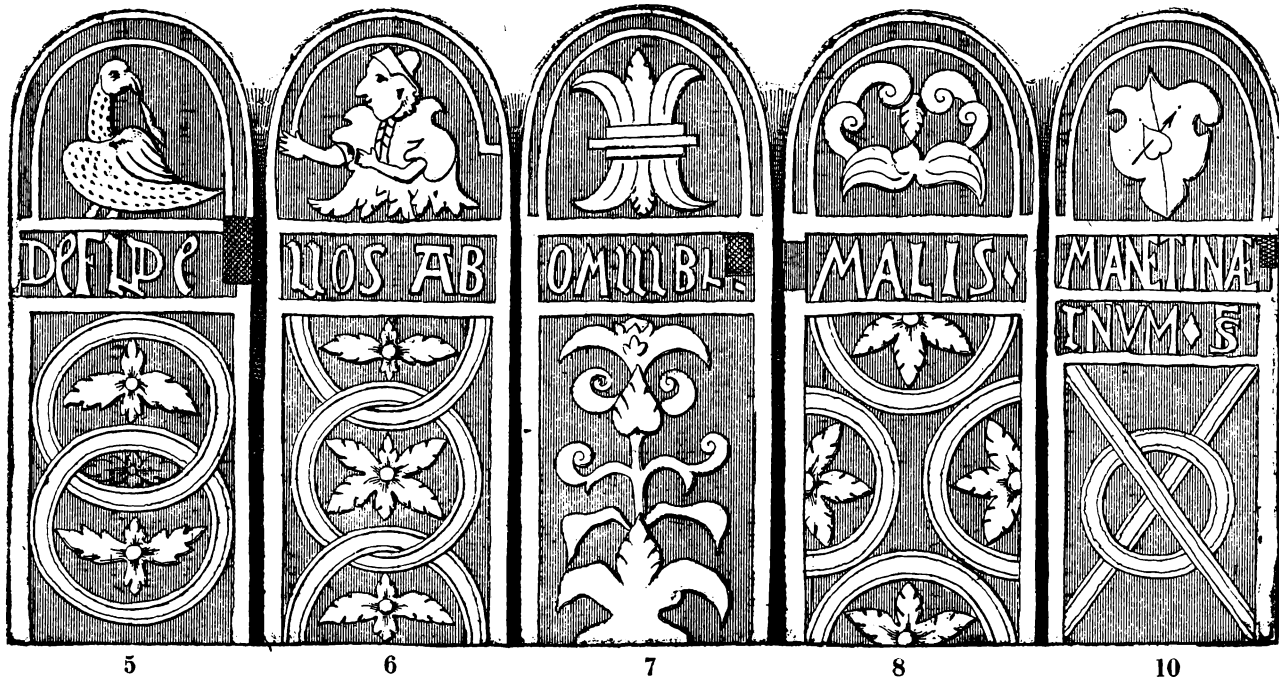
(Ved *J. F. Fenger*, med Afbildning efter en Tegning af *L. Fenger*).

Jeg har i et foregaaende Stykke om nogle Klokke-Indskrifter omtalt den Nytte, man kan have af Haus de Hofmanns Fuldstændighed og den Fare, som man udsætter sig for, naar man ikke tager sig i Agt for hans Unöiagtighed, der ofte er parret med stor Dristighed og Raskhed i at give gal Besked. Et ganske mærkværdigt Exempel maa nu vise begge Dele.

I Foundationernes 8de Tome Side 115 beskriver Hofman 10 Stolestader i Slotsbjergby Kirke, som ere forsynede med Afbildninger og Indskrifter, udskaarne i Træ. Af disse 10 Stolestader, som altsaa fandtes i Kirken i Aaret 1762, ere nu kun Halvparten tilbage. Nr. 1—4 og 9 ere forsvundne, Nr. 5—8 og 10 findes endnu i Kirken og ere her afbildede.

Afbildningen bedes sammenlignet med den Beskrivelse, Hofman meddeler, saa lydende:

1. Jesus, oven over en Prior med sammenlagte Hænder, under neden 3 Roser.
2. Nazareus, oven over to Hjerter, neden under et Kors.
3. Rex, oven over to Diævle, og neden tvende Kors.
4. Judæorum, oven over Diævelens Gestalt, under-neden Diævle-Slange.
5. Defende, oven over en Örn, under neden 3 indringede Roser.
6. Nos ab, Keiseren i Diævelens Gestalt, under neden 3 halvringede Roser.

7. Omnibus, oven over et Knippe Kjepper, under neden en vel udsprungen Rose.
8. Malis, oven over nogle Roser, under neden et Hjerte.
9. Verbum Dei, et Spyd med en Piil igjennem et Hjerte.
10. Manet in æternum. F. S. og under neden et indcirklet Kors eller Tital.

Det Pile-Hjerte menes, betyder Brödres og Söstrers Ömhed og Medlidenhed over de Betrængte.

Det F. S. betyder *Fratres* og *Sorores unanimes* eller og *Fratres Slagelsiensis*.

Det indcirklede Tital betyder de 10 Sogne. (i Slagelse Herred).

Man veed ikke, hvad man meest skal undre sig over, Forklaringens Dristighed eller Beskrivelsens Skjødesløshed. De 5 Stolestader, som nu savnes, ere naturligviis undslupne Critiken, men der er nok tilbage i de fem, som foreligge. Hvorfor Fuglen paa Nr. 5 skal være en Örn, er ikke let at indsee. Figuren paa Nr. 6 synes lige saa godt at kunne være Djævelen i Keiserens Gestalt som Keiseren i Djævelens — og saa fremdeles. Ved Nr. 8 er det Nederste angivet at staae överst og det Överste nederst; thi de Blomster, som ellers i Beskrivelsen kaldes Roser, staae jo virkelig nederst, og at kalde den Figur, som staaer överst, et Hjerte, gaaer lige saa godt an, som meget Andet i Beskrivelsen. Af Nr. 9, som mangler i Kirken, har vi vist slet ingen Beskrivelse; thi man vil see at den överste Figur paa Nr. 10 er henført til Nr. 9, om hvilken der altsaa ikke findes anført, hverken hvad der staaer överst, eller nederst: — Gisningerne om Pile-Hjertet, om F. S. og om Titallet maae vi lade staae ved deres Værd eller Uværd, indtil adskillige Spørgsmaal, Antvorskou Kloster og dettes Omgivelser betræffende, har fundet deres

Besvarelse. At Slotsbjergbyes gamle Navn har, som Hofman angiver, været Brödre-Bjergby, er vist; thi dette Navn findes i Kaldsbogen.

Foreløbig vil jeg dog raade Enhver, at slaae en Streg over hine Gisninger om Brödre og Söstre o. s. v., thi jeg troer, ikke at feile ved at henføre Stolestaderne til Tiden efter Reformationen, dog til en saadan Tid, da Minderne fra den romerskatholske Tid endnu ikke vare ganske udslettede hos de Mænd, der arbeidede i Træ til Kirkebrug. En saadan Tid var der under Frederik den Anden. Man finder oftere fra den Tid Degnestole, Stolestader og Prædikestole med Indskrifter (meest Bibelsprog), men ogsaa med Billeder, der nærme sig dem, der findes paa Stolestaderne i Slotsbjergby. Paa Degnestolen i Liunge findes med meget store Bogstaver Ordene i Eph. 5, 19. og Aarstallet 1578. I Annexkirken Braaby findes Mandehoveder og deslige paa adskillige Stolestader, og paa Prædikestolen allegoriske Figurer. Denne Prædikestol er prydet med et forgyldt F. og S., sammenslynget og med Krone over. Den er altsaa fra den senere Deel af Frederik den Andens Regjeringstid (efter 1572); thi det sammenslyngede F. S. er Kong Frederiks og Dronning Sophies Navnetræk. Andet betyde disse Bogstaver vist ikke heller paa Stolestadet Nr. 10 i Slotsbjergby. Om den hyppige Brug af dette Navnetræk, enten med eller uden Krone over, taler Werlauff i sin Afhandling om Sophie af Meklenborg (Hist. Tidskrift 3. B., S. 70, Note). Efter hvad man der læser, vil det vist ikke forundre Nogen, at finde det sammenslyngede F. S. anbragt ved Prydelser i en Kirke, der hørte til Antvorskou Slots nærmeste Omgivelser. Dette Slot var jo nemlig yndet af Frederik den Anden, som oftere opholdt sig paa det, og døde der.

**Brottstycken av en
Dominikaner-Ordens eller Predikare-Brödernas
Statut- eller Capitel-Bok
ifrån XIII. Århundradet,
och gällande för
"Provincia Dacia" eller de Nordiska Riken.**

(Meddelt ved *G. Stephens*).

Under många år har jag fortfarande samlat gamla pergaments-blad m. m. som fordom begagnades av bokbindare, isynnerhet under och efter Reformationen, för inhäftandet av de böcker eller dokumenter som då trycktes eller författades. Ibland dessa fragmenter finnas några utav stort värde, deribland ett och annat av historiskt innehåll. Uti sist-nämnda avdelning äro 4 pergaments-blad, erhållna i Kjöbenhavn år 1845, som på ett märkeligt vis upplysa hela Nordens men isynnerhet Danmarks kyrko-historia och inre tillstånd under 13de seklet. Då dessa äro helt och hållet obekanta, och troligen icke komma att upptäckas i någon annan eller mera fullständig skepnad, har jag ansett det vara min skyldighet att offentliggöra dem, såsom ett bidrag till Skandinaviens annaler under medeltiden.

Dessa blad fann jag klistrade på den inre permen av en gammal foliant, hvars titel jag olyckligtvis icke upptecknade. De ega en höjd av vid pass 8 och en bredd av 6 tum, och äro skrivna med 6 olika men med doku-

menternas data samtliga händer, enligt följande närmare beskrivning:

Blad I. Dess första sida er tom. Det begynner på nästa sidan med ACTA CAPITULI PROVINCIALIS OTHONENSIS, för år 1252, tryckt härnedan under Nr. I. Skriften är i långa rader, är ganska svåräst, och är på sina ställen nästan utplånad. Bladet är sammanhängande med Blad II, då det är ett folio-blad viket till två kvartsblad; men ett eller flera blad, troligen 2, hava funnits emellan. Dessa nu förlorade folia hava innehållit slutet av Nr. I och början av Nr. II.

Blad II. Begynner med slutet av dokumentet tryckt såsom Nr. II. Dess titel är min gissning. Det hela är i långa linier, men med en annan hand än det föregående.

Derefter, midt på sidan, begynner handlingen tryckt som Nr. III, ACTA CAPITULI PROVINCIALIS LUNDENSIS, för år 1254, skriven med ännu en tredje hand, också i långa linier. Samma stil fortsattes till 7 och en halv rader på nästa sidan, då den plötsligen avbrytes av en ny hand, ävenledes med långa rader. Emellan detta och följande bladet hava visst flera nu borttappade folia funnits. Början av nästa stycket fattas följaktligen.

Blad III. Är skrivet med en ny hand, med 2ne spalter på sidan. Första sidan innehåller stycket Nr. IV, hvars överskrift är av mig, och andra sidan dokumentet Nr. V, hvars titel ävenledes är min gissning. Troligen innehåller det sednare endast en del av hela Provinsbeslutet.

Blad IV. Är med en annan hand, i långa linier, och innehåller ACTA CAPITULI GENERALIS APUD MEDYOLANUM, år 1278. Dessa Acta inlemnades av urkundssamlaren uti hans Kodex emedan de beslut som fattades vid Ordens General-kapitel gällde även för de olika

Provincial-mötena. Ett exempel härpå ses i dokumentet Nr. I, rad 12.

Här och der har en och annan skada uppkommit på pergamentet. Jag har derföre måst försöka att ifylla de saknade orden, men alla sådana äro tryckta inom klammer [], liksom ett och annat gissnings-tillägg m. m. tillkännagivits på samma sätt.

Då dessa dokumenter överflöda med Nomina Propria och uttryck hvars form och rätta betydelse oftast beror på huru de talrika förkortningarne upplösas, har jag trott mig höra omsorgsfullt tillkännagiva alla dessa abbreviationer genom att trycka de förkortade bokstäver med kursiv stil. Läsaren vill derföre kunna byta ut läsarterne efter behag, och kanhända sålunda rätta några ställen som av mig äro orätt läste. Urkunderna äro i allmänhet mycket svårläste, och jag anhåller om den lärde granskarens benägna tillgift för alla de fel jag möjligtvis begått i detta hänseende.

Troligen avskrevoḡ alla dessa blad i Danmark eller Norge. Isynnerhet i Nr. III [s. 6, r. 26] tillkännagiver skriv-sättet — þorlaru — (der r:et har den så-kallade Forn-Engelska form) en Norsk hand, då detta sätt att skriva bokstaven r var nära nog eget för detta rike under de äldre tider.

Önskeligt hade det varit, att utgivarens tid och kunskaper hade tillåtit honom att ledsaga dessa urkunder med vidlyftiga historiskt-kronologiska och biografiska förklaringar. Men — må detta uträttas av andra och skickligare pennor. Jag har måst inskränka mig till några få upplysningar, icke ämnade för forskaren ex professo, öfver de mörkare ställena, samt till sådana, som jag hoppas temmeligen noggranna, förteckningar som kunna lätta arbetet för mina efterkommande.

Innan vi övergå till själva texten, ville jag gerna utpeka ett och annat intressant faktum som uppkommer vid en jämförande blick över dessa dokumenter. Till exempel, huru slående är icke följande Tabell, som gerna kan kallas

Nordens Landsindelning uti XIII. Seklet.

År 1254.
(Sida 7, 31—8, 4).

År 1275—80.
(Sida 11, 32—12, 7).

I. Danmark.

[DACIA]	[DACIA]
Skåne.....	Skåne. Halland.
Sjælland.....	Sjælland.
Fyen.....	Odense. [Fyen].
Jucia ¹⁾	[Jucia].
[Haderslev.].....	Haderslev.
[Ribe.].....	Ribe.
[(Slesvig ²⁾ .].....	Slesvig.
[Viborg].....	Viborg.
[Århus.].....	Århus.
[Öe-kloster.].....	[(Öe-kloster ³).]

II. Norge.

NORWEGIA. NORWEGIA

III. Sverige.

[SVETHIA].....	[SVETHIA.]	
Skeninge. } Skara. } Lödese. }	{ Gotia uterque.	
Kalmar ⁴⁾		Kalmar.
Svetia.....		Suetia.

¹⁾ Denna benämning inbegrep således hela halvön, ända till Eidern, och var en oskiljaktig del av det rike som styrdes utav "Rex Dacie". Något sådant uttryck som Jucia uterque förekommer icke. Också skedde den bekanta "delningen" först sednare.

²⁾ Omnämnd redan år 1252. Se Cap. Othon. 3, 28.

³⁾ Omnämnd redan år 1254. Se Cap. Lund. 7, 26.

⁴⁾ Kalmars ställning emellan Svea-land och Göta-land har alltid varit tvetydig. Ännu idag är det icke avgjort till hvilken landsdel den egentligen hör.

IV. Östersjö-Besittningar.

[DOMI MARITIMÆ.]	DOMI MARITIMÆ.
Visby	[Visby.]
Reval	[Reval.]
Åbo	[Åbo.]

Det kan även vara lärorikt — oaktadt dokumenterna äro defekta, och endast de kloster omnämnas som voro föremål för någon personal-omflyttning m. m. — att betrakta följande översigt över

Dominikaner-klostrena i Norden, År 1252—91.

År 1252.

I Danmark:

Lund.	Odense.	Ribe.	Roskilde.
Slesvig.	Viborg.	? Århus.	

I Norge:

Bergen.	Oslo.	Tronhiem.
---------	-------	-----------

I Sverige:

Kalmar.	Skara.	Sigtuna.	? Vesterås.
---------	--------	----------	-------------

År 1253.

I Danmark:

Ribe Munke-kloster.		Roskilde.
» Nunne-kloster.		Viborg.

I Sverige:

Sigtuna.		Vreta Nunne-kloster.
Sko Nunne-kloster.		Visby.

År 1254.

I Danmark:

Haderslev.	Lund.	Odense.
Ribe.	Roskilde.	Viborg.
Åhus.	? Århus.	Öe-kloster.

I Norge:

Bergen.	? Kastle.	Oslo.	Tronhiem.
---------	-----------	-------	-----------

I Sverige:

Kalmar.	Lödese.	Skara.	Skeninge.
? Vesterås.	Visby.	Åbo.	

I Östersjön:

Lubeck.			Reval.
---------	--	--	--------

• *År 1275—80.*

I Danmark:

Haderslev.	Helsingborg.	Holbæk.	Lund.	Nestved.
Odense.	Ribe.	Roskilde.	Slagelse.	Slesvig.
Viborg.	Åhus.	Ålborg.	? Åhus.	Öe-kloster.

I Norge:

Bergen.			Oslo.
---------	--	--	-------

I Sverige:

Kalmar.	Lödese.	Sigtuna.
Skara.	Skeninge.	Strengnäs.
Vesterås.	Visby.	Åbo.

I Östersjön:

Reval.

År 1291.

I Danmark:

Dalum.	Randers.	S. Agnes, Roskilde.
Rynd ?	Rynch ?	Vising.

I Sverige:

Askaby.	Fogdö.	Gudhem.	Risaberga.
Skeninge.	Sko.	Vreta.	

Jag ville även hänvända uppmärksamheten på

Dominikaner-ordens kollegial-skolor, År 1275—80.

Cologne.	Oxford.	Paris.
----------	---------	--------

En mängd andra dylika sammanställningar kunde tillvägbringas. Men vi överlemnna dessa ämnens vidare utveckling til läsaren sjelv.

I.

[ACTA CAPITULI PROVINCIALIS OTHONENSIS, 1252.]

¶ **I**N nomine patris & filij & spiritus sancti Amen .
 Acta capituli prouincialis Othonensis celebratj Anno
 domini m^o cc^o lij^o. Quod (?) per (?) correctiones (?) etiam (?)
 firmissus (?) in capitulis status ordinis huius (?) conseruetur
 & reformetur; firmiter obseruari uolumus . quod fratres 5
 non decumbentes nullatenus a capitulo se subtrahant .
 nec priores sine causa euidenti dent licentiam remanendi .
 fratres etiam hospites ad idem astricti sint postquam
 una nocte in domo remanserint . Similiter minuti se-
 cunda nocte sue imminutionis . Qui autem neglexerint . 10
 correctionem in sequenti capitulo accipiant . ¶ . Item
 iuxta ammonicionem capituli generalis statuimus ut singuli
 fratres quocienscunq̄ communicandum est confiteantur
 suo priori uel fratribus maturis & discretis . nec sine
 consilio su prioris . uel eius qui preest . si prior pre- 15
 sens non fuerit . a communicacione se subtrahant . Priori
 etiam suo saltem quater in anno confiteri teneantur .
 ¶ . Item prioribus & omnibus capitula tenentibus districte
 iniungimus ut penitencias taxatas in constitutionibus pre-
 cipue in irreuerencia . contencionibus & dissensionibus . 20
 iniungere non omittant . ¶ . Item uolumus ut iniungentes
 in capitulis psalteria . ieiunia & disciplinas . terminum
 assignent . & iniuncta compleantur infra terminum assign-
 natum . ¶ . Item prohibemus ne quisi frater recipiat
 exequuciones causarum sine licencia prioris prouincialis 25
 specialj . ¶ . Item uolumus ut quicumque frater secu-

laribus prelatis uel principibus seu quibuscunque aliis in causis uel negotiis in *controuersiam fratrum communis* ordinis fauuerit in *preiudicium* . quicumque personas spectabiles ab hordine auertuerit . seu secreta ordinis talibus reuelauerit . suffragiis ordinis . preuentus in morte . non resipuerit . ¶ . Item uolumus & mandamus ut quicumque contra formam prescriptam in *constitutionibus* . & in aliis capitulis *provincialibus* . aliquid recepuunt uel retinuerunt . perlectis hiis actis . suo id priori representent . & relinquunt . Quare si deinceps aliquid sic receperint uel extra domum reposuerint . ipsi fratres eo careant . ¶ . Item uolumus ut ponatur certus frater qui sit custos *denariorum fratrum* cui etiam fratres exeuntes . omnes clauas suas committant . ¶ . Item diligenter obseruandum statuimus ut fratres litteras quas extra domum recipiunt & earum transcriptum quas extra scribunt ; suo priori representent . qui autem ex deliberacione litteras sibi missas suppresserunt ; tres dies in pane & aqua ieiuent . ¶ . Item firmiter obseruari uolumus ut qui ordinem in potu scandalizauerit uel in potu excessuerit . secundum formam & statuta preteritorum capitulorum puniatur . ¶ . Item prohibemus ne quis frater confessionem monialium audiat nisi ad hoc fuerit specialiter deputatus & ne quis adeat claustra monialium nisi cum socio ydoneo & licentia speciali . ¶ . Item inhihemus ne quis deinceps calcios clausos deferat seu habitum *communj consuetudini ordinis repugnantem* . ¶ . Item iniungimus prioribus ac fratribus quod pro sumtibus assignatis saltem unam *marcam puri argenti* hoc anno ad quaternos mittant . & qui non miserunt anno precedenti mittant duas & duas dies in pane & aqua ieiuent . ¶ . Similiter qui alio anno ad uestes nouiciorum tres sollidos seu *sterlingorum parisius* non miserunt . hoc anno vi sollidos ripis mittant & duas dies in pane & aqua ieiuent . ceteri tres mittant .

¶ . *Jtem uolumus ut priores attenti sint in collationibus faciendis iuiungentes penitentiam hiis qui non faciunt & diligenter obseruent quod de studio & sermonibus faciendis in capitulo statutum est precedenti . Volumus etiam ut uigilias iuxta modum prescriptum in noua natalia dici 5 faciant.*

¶ . *Jtem iniungimus prioribus & depositariis ut diligentes sint in depositis seruandis ne uel mutuentur uel alienentur . ¶ . Jtem mandamus prioribus ut apostatas in terminis suis inuentos uel capiant uel expellant . ¶ . Jtem 10 iniungimus capitula tenentibus ut frequenter de actis capitulorum faciant mencionem . ¶ . Ad domum Lundensem assignamus fratrem bertoldum . fratrem matheum wibergensem . fratrem Johannem paruum de arus . fratrem andream de domo sictuuiensi . fratrem Nicolaum asleon- 15 sem . ¶ . Ad domum Ripensem fratrem brotherum asleousem . fratrem Johannem wibergensem . ¶ . Ad domum roskildensem assignamus fratrem haquinum bergensem . fratrem othincharum conuersum de domo othonensi . ¶ . Ad domum sictunensem assignamus fratrem thors- 20 tanum . fratrem thorgotum de domo scarensi . ¶ . Ad domum scarensensem assignamus fratrem sigwardum de nitharosia . fratrem bertoldum conuersum de kalmarnia . ¶ . Ad domum Wibergensem assignamus fratrem iacobum primum de domo roskildensi . fratrem reginaldum de 25 domo scarensi . ¶ . Ad domum othonensem assignamus fratrem gusterum . fratrem godefridum paruum . ¶ . Ad domum sleswicensem*

[Cætera desunt]

II.

[? ACTA CAPITULI PROVINCIALIS RIPENSIS, 1253.]

-

 pro domino preposito de brunna Aquone Cristiarno & aliis familiaribus ordinis sacerdotes . j. missa cleri[ci.....]
 pro domina Helena erici Johanna de monte Abbatissa de sco priorissa Ripensi . priorissa de weretis sacerdotes .
 5 j. missa de dominica Alij vt s^u [? quingentos Salve] . pro omnibus cobenefactoribus Capituli recipientibus euntes & redeuntes Aliisque f[a]miliaribus sacerdotes . j. missa . Alij vt s^u [? quingentos Salve] . pro domino Archiepiscopo defuncto sacerdotes . iij . missæ . clerici psalterium . laici quingent[os] pater noster . pro dominis Episcopis thoma Nicholao Gunnero sacerdotes . j. missa . alij vt s^u [? quingentos Salve] pro vna missa .
 pro dominis Comite de Reinstæn . Jacobo . petro . filio pincerne . hemming & aliis sacerdotes clerici &
 15 la[ici....] pro domino Joaro sacerdotes clerici & laici . vt s^u [? quingentos Salve] . pro dominabus Jngerd Margareta & aliis sacerdotes clerici & laici vt [s^u] [? quingentos Salve] . Electores magistri ordinis prior Ripensis prior Roskildensis . Diffinitor capituli generalis Prior Ripensis . socius prior Roskildensis . Socius prioris provincialis frater Oliuerus . Capitulum prouinciale Anno fu[turo] celebretur in domo lundensi in Natiuitate beate virginis [8 Sept.] Jta quod diffinitores eligantur in dominica prece[denti?]
 20 Jsti sunt fratres mortui de prouincia.
 de domo Ripensi { frater Esbernus. De domo
 frater lao conuersus.
 Visbyensi frater Andreas sacerdos.

De domo bergensi frater alanus sacerdos . frater thorstanus diaconus . de domo vibergensi frater Jacobus . frater Nicholaus . sacerdotes . de domo sictuniensi frater Willielmus sacerdos.

III.

[ACTA CAPITULI PROVINCIALIS LUNDENSIS,
8 SEPT. 1254.]

In nomine patris & filii & spiritus sancti amen . Acta 5
capituli prouincialis . lundis celebrati . Anno domini
M^o . cc^o . liii^t[i^o] Ad consolendum paci fratrum . & ani-
marum profectui efficacius prouidendum . volumus . monemus .
iniungimus omnib[us] fratribus quod humiliter se habeant ad
prelatos seculares . ne proni sint ipsos contra se prouo- 10
care . dictis eorum uel factis inter se uel coram secularibus
detrahendo & qui contra fecerint . deprehensi grauius
puniantur . Jtem volum[us] quod fratres qui causas fra-
trum periculosas . uel ipsas causas contingencia . aduer-
sariis eorum uel aliis secularibus per quos grauari . pos- 15
sunt . prodidisse deprehensi fuerint . pene grauioris culpe
subiciantur . Jtem fratres non intromittant se de negocia-
cionibus affinium uel familiarium suorum nec fideiubeant
pro eis . uel aliis . nec mutuum recipi[ant] aliquid sine
licencia prelati . Jtem contenciones & comminaciones se- 20
cundum constitutiones corrigantur . & priores qui in tali-
bus corrigendis negligentes inventi fuerint habeant duos
dies in pane & aqua . Jtem collation[es] fiant in domibus
fratrum singulis septimanis secundum consuetudinem ordi-

nis . & lectiones audiantur diligenter & priores grauiterpuniant illos qui lectiones contempnunt uel de lectoribus contemtibiliter loquuntur . Item volu[mus] firmiter obseruari . quod excessus in potu secundum statuta capitulorum precedencium puniantur . Item fratres juniores sacerdotes siue alii ad officium predicacionis in vulgari exercentur in domo . nec ad predicandum extra mittantur nisi morum honestas . & etas & maturitas hoc requirat . & domo prius bene fuerint probati . Junioribus autem qui habiles sunt ad studium . parcant priores quantum possunt . ne sub trahantur a studio suo . sed foueant eos in omnibus que profectui ordinis & eorum uiderint expedire . Jniungimus etiam omnibus subprioribus quod acta capitulorum tam generalis quam prouincialis sepius legi faciant . visitator[es] etiam de hoc diligenter inquirent & puniant negligentes in istis . Ad domum lundensem asigna[mus] asignamus (sic!) fratrem Nicholaum episcopum . fratrem inguorum . de domo Roskildensi . ad domum ripensem fratrem rodulphum de domo uiberhensi . fratrem nicholaum conuersum de domo othoniensi . [...? fratrem] hermannum conuersum de domo aoniensi . Ad domum Wisbyensem fratrem suenungum de domo [...? Ske]ningensi . fratrem Arnulphum . fratrem petrum de finlandia . ad domum Nidarosiensem fratrem nicholaum kac . fratrem hakyinum de domo asloensi . fratrem þorlafum de domo bergensi . fratrem alanum conuersum . Ad domum roskildensem . fratrem Nicholalum [? Nicholaum] kari pro lectore . fratrem bertoldum . fratrem Vngherum (*rättad av en samtidig hand till birgerum*) . fratrem johannem dacum . fratrem ioseph . fratrem karolum . Ad domum skeningensem fratrem philippum . fratrem olauum . Johannem fratrem anglicum de domo luthusiensi . Ad domum Wisbyensem fratrem laurencium de domo arosiensi . fratrem othenkarlum de

domo othonensi . ad domum skarensen fratrem iohannem
 de domo Roskildensi . ad domum arusiensem . fratrem
 ascerum conuersum . de domo Wisbyensi ad domum
 othonensem fratrem olauum . de domo roskildensi fratrem
 Esbernum Roskildensem & fratrem Michaellem conuersum 5
 de domo Ripensi ¶ Ad domum asloensem fratrem Tu-
 konem Ad domum Lwthusiensem fratrem albertum de
 domo scarensi & fratrem andream nouicium Ad domum Aoꝝ
 [? Aoniensem] fratrem ioseph . primum . fratrem Wi-
 brandum . Ad domum Calmaruensem fratrem Gunnarum 10
 Luithusiensem & fratrem abel . Ad domum bergensem
 fratrem asmundum othoniensem & fratrem Nicholaum bulki
 fratrem hervordum conuersum fratrem Adam Ad domum
 Reualensem fratrem Gusterum fratrem Laurencium de domo
 othoniensi & fratrem johannem de lubeka . Ad domum 15
 finlandensem fratrem laurencium de domo visbuenci &
 fratrem Thomam cantorem de skeningia Ad domum Haders-
 lesensem fratrem johannem holebøse fratrem bondonem
 conuersum de domo arusiensi Ad domum Castrensem
 fratrem alardum conuersum 20

Suppriorem skeningensem absolutus & sit de conuentu
 luithiensi Priorem Lundensem absolutus Priorem visbu-
 censem absolutus Priorem arusiensem absolutus Priorem
 Aoniensem absolutus & sit de conuentu lundensi Priorem
 [Finlan]densem(?) absolutus & sit de conuentu visbuensi 25
 Suppriorem insulensem absolutus & presit domuii finlandie
 usque dum habuerint presentem priorem uel litteras re-
 ceperint . Generales predicatorum instituiimus istos priorem
 Roskildensem . fratrem suenonem suppriorem Lundensem
 fratrem Nicholaum lectorem Lundensem fratrem Jacobum 30
 lectorem skarensen . Domos scanie sialandie & feonie uisitet
 supprior Roskildensis Domos iucie uisitet supprior lund-
 ensis . Domos Norwegie uisitet frater Lagho & socius sit
 frater monandus Domos skeningensem scarensen Luithusi-

- ensem uisitet frater petrus abbas de domo insulensi .
 Domos Calmarnensem & suethie uisitet frater Robertus
 uisbucensis Domos Visbucensem Reualensem finlandensem
 uisitet frater thomas uisbucensis . ¶ Suffragia Pro Domino*
- 5 *Lundensi quilibet sacerdos . iij . missas j. de sancto
 spiritu . vnam de beata virgine vnam pro parentibus &
 familiaribus defunctis ¶ Pro Domino Rege Dacie Regina
 & prole j. missam de beata virgine ¶ Pro Dominis Rege
 swethie Duce & prole Rege Norwegie & Regina . j . Mis-*
- 10 *sam ¶ Pro Dominis archiepiscopo upsalensi & electo ros-
 kildensi Domino petro . ollson . [? ollo, elle] prefecto Lun-
 densi & uxore & liberis' . & fratribus eius & aliis epis-
 copis familiaribus ordinis & benefactoribus capituli &
 recommendatis . j . missam . ¶ Pro Domino esberno*
- 15 *& Domina margareta & prole . j . missam de beata vir-
 gine¹⁾ ¶ Pro Ducissa suethie defuncta . iij . missas &
 conuentus . j . missam & uigilias . ¶ Pro Domino archi-
 episcopo uffone defuncto & aliis hoc anno in capitulo
 recommendatis . j . missam ¶ Pro Domino archiepiscopo*
- 20 *Nitharosiensi & aliis defunctis de Norwegia & recommen-
 datis . j . missam ¶ Pro Domina Ingeburgh & aliis de-
 functis in suethia . j . missam ¶ pro hiis omnibus uiuis
 & defunctis clericj & laici iij^{or} psalteria Diffinitor
 capituli generalis frater Richardus lector lundensis . &*
- 25 *socius eius frater helmricus [? heluiricus, helmritus] capi-
 tulum prouinciale futuro anno Scaris celebretur in cra-
 stino natiuitatis beate virginis [9 Sept.] ita quod diffini-*

¹⁾ Avskrivaren har här i Marginalen tillagt några glömda ord, som troligtvis höra till denna linia; men bokbindarens sax har bortklippt något. Man borde kanhända läsa :

pro K]alf
 H]emmin
 g]io iij
 missas

tores eligantur ante festum Petit provincia duas domos .
 ¶ iste sunt admoniciones Quod domus hospitales & infirmarie
 claudantur a prando usque ad vespervas nisi quando neces-
 sitas propter hospites coget ¶ Quod magistri studencium
 secundum constitutiones diligentes & discreti qui studium 5
 promoueant . De extensione pugnorum qualiter puniatur
 ¶ De sepultura in claustro uel ecclesiis ¶ De Demissarum
 laruarum (sic!) De minutionibus secularium ¶ Quod frater
 non portet culpas consequatas (?) contra fratrem ad capi-
 tulum provinciale Quod priores non dampnificent domos 10
 in denariis sine consensu conuentuum De baptizando De
 non celebrando in domibus militum Quod constitutio de
 Admonicione priorum obseruetur . De quiete lectorum
 Quod correcta in capitulis non uterentur De constitutioni-
 bus legendis . ordinis fratres positi in domibus nouis non 15
 auferantur nisi per priorem provincialem De sigillo negato
 Wisbw . Quod musicantus (?) seruetur insignis post
 prandium & completorium De usu librorum De conuenti-
 bus in quibus sacerdotes ministrare necesse est Quod
 fratres reddant se faciles ad obiendum [? obediendum] 20
 verbum de sociis recipiendis.

 IV.

[ACTA CAPITULI PROVINCIALIS ? 1275—80.]

.....

 de slaulosia . & fratrem beronem Roskildensem .
 N.[Nicholai? Nec non?] Ad eandem domum assignamus

- fratrem fatherum . Ad domum skarensem assignamus fratrem thordonem de aosia . & fratrem iohannem karelum . Ad conuentum sleswicensem assignamus fratrem . bo . de hatherslef . fratrem iacobum petri de arusia . fratrem*
- 5 *lydulphum de reualia . & fratrem saxonem qui stat lun- dis . Ad domum bergensem assignamus fratrem thorstanum ripensem pro lectore . Cui deputamus pro studio fratrem iohannem næs de arusia . Ad eandem assignamus fratrem Amundum [? Auindum] de asloya . & fratrem Aug-*
- 10 *mundum qui est lythosie . & fratrem enarum seniore . Ad domum lythosiensem . Assignamus pro lectore fratrem laurencium . Cui assignamus studentes . fratrem skel- dulphum . fratrem thorstanum . & eschonem lythosien- sem . & fratrem østonem de kalmarnia . Ad domum*
- 15 *Aosiensem assignamus fratrem iohannem kroc . sleswic- ensem . vt legat logicalia . Cui studentes deputamus . fratres . iohannem iustine . iacobum bo son . olauum pinguem de nestweth . petrum dacum de finlandia . Ad eandem domum assignamus fratres . iohannem longum*
- 20 *de wisby . & fratrem arnoldum de kalmarnia . Ad domum reualiensem assignamus fratres . bernardum & elardum Ad domum insulensem assignamus fratrem erlinguer con- uersum muratorem de asloya . Ad domum hathersleuen- sem assignamus fratrem thidricum qui est aosie . Ad*
- 25 *domum strenginensem assignamus fratrem tostonem pro lectore . fratrem thostonem skeningensem . fratrem an- dream kalmarniensem . fratrem Aubernum de sictionia . Ad domum Nestwethensem assignamus fratrem strangonem de roskilde . & fratrem ioannem . vffonis . Ad domum*
- 30 *helsingburgensem assignamus fratrem boo nestwethensem . & fratrem hermannum de domo Wisbycensi . qui prius stetit in reualia . Ad domum finlandensem assignamus fratrem laurencium Wæstgotum . fratrem iohannem cri- stine . & fratrem arnfastum . fratrem mjchaelem de fin-*

landia . Ad domum Kalmarnensem Assignamus fratrem .
 N. [? Nicholaum] finlandensem qui fratrem petrum dacum
 usque in kalmarniam secum ducat . Ad domum holbækensem .
 assignamus fratrem . Nicholaum attonis . qui stat helsing-
 burgh . Reuocamus de studio parisiensi fratrem Andream 5
 & assignamus loco eius fratrem hemmingum qui stat
 oxonie . Item Reuocamus de studio oxoniensi fratrem
 Nicholaum Swir & assignamus eidem studio fratres boyo-
 nem qui stat colonie & heronem insulensem . Ad studium
 coloniense assignamus fratrem N. [? Nicholaum] dictum 10
 porsæ . loco fratris boyonis .

Iste sunt penitencie . Omnibus fratribus lundensibus
 qui consenserunt in professionem hermanni theutonici .
 iam de ordine eiecti . iniungimus . j . diem in pane & aqua
 . j . missam . j . psalterium . j . disciplinam . Item omnibus 15
 fratribus in conuentu Wisbycensi qui fratrem iohannem
 longum in priorem elegerunt . j . diem in pane & aqua
 . j . missam . j . psalterium . j . disciplinam . Item omnibus
 fratribus skarensibus qui visitatori sibi per vicarios misso .
 difficultatem fecerunt . ij . missas . ij . psalteria . ij . disci- 20
 plinas . Item fratri thorstano lectori bergensi . qui cum
 esset diffinitor ad capitulum generale non iuit . nec se
 de hoc excusare curavit . iniungimus . x . dies in pane &
 aqua . x . missas . x . psalteria . x . disciplinas . Item
 fratri Eskillo lectori lundensi socio sibi deputato quia 25
 similiter remansit . v . dies in pane & aqua &c . Item
 fratri Eskillo othoniensi . quia non visitauit domos skanie
 . iij . dies in pane &c . Item fratri thorstano suppriori
 lundensi . qui res sibi commendatas . ad redimendos
 libros domicelle ingærth . in alios vsus distraxit . j . diem 30
 &c . & volumus quod infra mensem ab actis lectis .
 libros redimat memoratos . Domos skanie & hallandiæ .
 visitet frater olauus albus de nestweth . Domos Syalændie .
 visitet frater andreas bloch . Domos othoniensem . Wi-

- bergensem . arusiensem . visitet frater iordanes de slaulosia . Domos Ripensem . sleswicensem . hathersleuensem . visitet frater petrus alæburghensis . Domos suecie . visitet frater vincius lythosiensis . Domos gotie vtriusque . &*
- 5 *domum kalmarnensem . visitet frater roricus strenginensis . Domos maritimas . visitet frater thorstanus kalmarnensis . Domos norwegie visitet frater Asmundus . Restituimus ad fractam ordinem . fratrem ericum bergensem . & olauum asloensem . Predicatores generales instituimus . fratrem*
- 10 *petrum priorem Roskildensem . fratrem petrum lectorem Wihergensem . fratrem finwidum lectorem arusiensem . & fratrem thorstanum kalmarnensem . Diffinitor capituli generalis . frater N. [?Nicholaum] prior skeningensis . Socius eius . frater petrus prior arusiensis . capitulum sequens*
- 15 *assignamus lundis . in nativitate beate virginis [8 Sept.] . terminum ante quem fratres non veniant ad capitulum . vigilia vigilie [? 6 Sept.] Sentencias iudicum approbamus . Letania more solito dicatur.*

V.

[? ACTA CAPITULI PROVINCIALIS ARUSIENSIS ,
22 Aug. 1291.]

.....
.....
.....

sancti spiritus assit nobis gratia .

- 20 *Ista sunt suffragia pro viuis . pro domino Rege Swecie . domina regina . matre sua . & aliis liberis eius*

& bono statu regni swecorum . quilibet sacerdos . ij .
 missas . *Pro domino Rege* dacie . *domina regina* matre
 eius . & bono statu regni sui . quilibet sacerdos . ij .
 missas . *Pro domino rege* noruegie . & bono statu regni
 sui . ij . missas . *Pro dominis ducibus* . dacie . swecie . 5
 & noruegie . j . missam . *pro domino* Waldemaro & vxore
 sua . *nec non* & *pro filio* eius . *domicello* erico . ij .
 missas . *pro dominis archiepiscopis* . *Lundensi* . *nythro-*
siensi . quilibet sacerdos . j . missam . *Pro domino*
electo vpsalensi . *fratre nostro* . & *pro bono statu* sue 10
ecclesie . quilibet sacerdos . j . missam . *de spiritu*
sancto . & *quilibet conuentus* . ij . missas . *vnam* de *beata*
virgine . & *aliam* de bono *dominico* . & *in quolibet* con-
 uentu regni suecie . *dicatur pro eo* post nonam *in choro*
salue regina cum collecta concede nos . & *Ecclesie tue* . 15
usque ad reditum suum . *Pro domino episcopo* arusiensi
qui capitulum sua *presencia* honorauit & *per triduum* .
sollemniter procurauit . ac *pro bono statu* sue *ecclesie* .
quilibet sacerdos . ij . missas . & *quilibet conuentus* . ij .
 missas . *pro dominis episcopis* skarensi . Wocsonensi . 20
 arusiensi . ripensi . sleswicensi . *burglanensi fratre nostro* .
Wibergensi . *Roskildensi* . *bergensi fratre nostro* . *asloensi*
hamarensi . & *dominis electis* lincopensi . Aboensi . *qui-*
libet sacerdos . j . missam . & *quilibet conuentus* . j . de
 bono *dominico* . *Pro dominis* . *benedicto* legifere . comite 25
 henrico . Swantæpolc . magno *joon son* . *thrugillo* mar-
 skalco . *karolo gætstafson* *Nicholao systærcson* . *benedicto*
hafrikson . *byrgero petri* . magno *gregorij* . *kanuto erici* .
thoriro ketilli . *halmwido* . *dan ionson* . *Andrea camerario* .
 magno *pætærcson* . *dauid thorstenson* . *Domino priore* de 30
 ryynth [? ryonch] . *Guthorm gythæson* . *byærny* . *thoriro*
hyscopson . *Ac aliis nobilibus trium regnorum* . *uxoribus*
 & *liberis eorum* . j . missam . & *quilibet conuentus* . j .
 de *beata virigine* . *Pro dominabus* . *vlfwildi* . *margareta* .

- gøstafdotær . ingyburgh . ulfsdotær . ingrith . de waller-
 stath . ingrith de thyuphstorp . *Domina* botildi . *Elsif* .
 relicta *perfecti* skanie . *quilibet* sacerdos . j . missam .
 pro dominis canonicis arusiensis ecclesie . & dominis .
 5 preposito . & archidiacono . ecclesie vpsalensis . nec non
 & aliis canonicis . ac capitulis trium regnorum . Item
 pro dominabus . *Abbatissis* . *Wrethensi* . de askæby .
 risabyerch . gythøm . faøthæ . rynd . randers . dalum .
Wising . pro priorissa de sancta agnete roskilde . pri-
 10 orissa *sancti martini* de skæningia . & sorore marga-
 reta ibidem . filia domini Waldemari . quondam rege
 swecorum . Ac bono statu monasteriorum eorum . &
 monasterii skoo . j . missam . & *quilibet* conuentus . j .
 de spiritu sancto . pro familiaribus & benefactoribus .
 15 & recommendatis in capitulo . habentibus litteras de
 beneficiis ordinis . & recipientibus fratres euntes ad capi-
 tulum (?) . hiis qui recipient (?) redeuntes . nec non pro
 eis qui capitulo benefecerunt . iij . missas . Summa xx
 misse .
- 20 Ista sunt suffragia pro defunctis . Pro anima inclite
 recordacionis . domini magni quondam regis Swecie illu-
 strissimi . iij^{or} . missas . & *quilibet* conuentus . iij^{or} .
 & volumus quod anniuersarium suum hoc anno ante na-
 tale . scilicet xv^{mo} kalendarum januarii [18 Dec.] in
 25 omnibus conuentibus prouincie cum missis & vigiliis .
 sollempniter celebretur . & quod *quilibet* conuentus regni
 swecie . j . missam *qualibet* septimana pro anima sua .
 infra annum presentem dicere coneat . & nomen suum .
 cum predicto die sui obitus in singulis conuentibus in nostris
 30 kalendariis apponatur . Pro anima domini lincopensis .
quilibet sacerdos . j . missam . pro anima domini strængi-
 nensis . j . missam . pro animabus dominorum . kanuti
 legifer . & fratris sui domini Amundi Karlson . domini
 archidiaconi liu[copensis] & canonicorum eiusdem ecclesie .

karl oke [ake?]son . ulf[. . .] magni de byærghøm . magni
 gærstæson(?) . laurencii petri . andree canonici lundensis .
 & dominarum ranhburgh . Elizabeth . elæne Abbatisse de
 skoo . ælæne priorisse ibidem . domicellarum rafnildis .
 katerine . kalkæ . & aliorum benefactorum in capitulo 5
 recommendatis . & hiis qui habuerunt litteras de beneficiis
 ordinis . iij . missas . Summa . ix . misse . pro qualibet
 missa superius pre[scripta(?)] quilibet clericus . vij^{tem} .
 psalteria . cum letania . Con[uentusque? uersusque?] . c .
 pater noster cum totidem aue maria dica[nt]. 10

VI.

[ACTA CAPITULI GENERALIS APUD MEDYOLANUM 1278.]

IN nomine patris & filij & spiritus sancti . Amen . Hæc
 sunt acta capituli generalis apud Medyolanum celebrati
 Anno Domini m^o . cc^o . lxxviii^o . Confirmamus has consti-
 tuciones . In capitulo de suffragiis post id ubi dicitur . Siquis
 illorum interdum(?) mori contigerit addatur . Jdem etiam
 fiat pro predicatore ordinis in curia romana si in predica-
 tionis officio decesserit . Jtem hanc in capitulo de elec- 5
 tione prioris prouincialis . ubi dicitur . quod si capitulum
 ex aliqua causa ad conuentum alium transferratur . addatur .
 quæ translacio fiat per priorem prouincialem uel eius uicarium
 de consilio discretorum . Jtem hanc in eodem capitulo
 ubi dicitur . mori contigerit uel amoueri . addatur . uel 10
 extra prouinciam esse / durante eius absentia . Jtem
 hanc in eodem capitulo ubi dicitur . qui uices prioris
 prouincialis in omnibus optinebit . addatur . Si uero
 prior illius domus ubi capitulum prouinciale fuerat cele-

- brandum . in prouincia presens non extiterit . & capitulo prouinciali quacunq[ue] ex causa non interfuerit . simili modo prior illius domus ubi precedens capitulum fuerat celebratum uices prioris prouincialis in ipso tantum capitulo (uices prioris prouincialis (sic!) in omnibus optinebit .
- 6 Item hanc in capitulo supradicto . ubi dicitur . prior prouincialis prouinciam suam uisitare curet . deleatur totum usque in finem . & dicatur sic . prior prouincialis per se uel per uicarios ydoneos prouinciam suam annis
- 10 singulis uisitare teneatur quibus auctoritatem suam committat prout sibi uidebitur expedire . Item hanc in capitulo de solempni celebratione capituli ubi dicitur . debeat prolongari . addatur . capitula etiam prouincialia eodem modo infra prætaxatum dierum numerum terminentur .
- 15 Item hanc in letania . ubi dicitur . priores nostros . deleatur priores . & dicatur prelatos . Item [? Iste sunt a]pprobaciones . Abprobamus has . In capitulo de graui culpa ubi dicitur . secundum exigenciam [? grauior gra]uius puniatur . deleatur totum & dicatur sic . pena
- 20 grauiori culpe debi[ta] puni[?]atur . Item hanc in capitulo de electione prioris prouincialis in fine . addatur . priores prouinciales cum fuerint absoluti . ad illos conuentus pertineant de quibus fuerunt assumpti . nisi per suos superiores aliter fuerit ordinatum . Iste sunt inchoaciones . Inchoamus
- 25 has . In capitulo de capitulo prouinciali ubi dicitur . eius excessum referant ad capitulum generale scripto communiter sigillato . addatur sic . singulis uero annis in capitulo prouinciali auditis culpis fiat scrutinium seorsum in conspectu omnium . similiter absolucione uel retencione
- 30 prioris prouincialis cum expressione nominum & officiorum fratrum expriment uota sua . per diffinitores capituli prouincialis . quod scrutinium statim in eodem capitulo sigillis diffinitorum sigilletur . & nullatenus publicetur . ac per diffi[ni]torem generalis capituli . uel eius socium uel pe

socium prioris prouincialis in anno prouincialium deferatur .
& hæc eadem forma scrutiniij faciendi de priore con-
uentuali per suppriorem uel eius uicarium in absencia
supprioris & duos seniores in ordine presentes in capitulo
in die tractatus eorum quæ inmittenda (?) sunt ad capitulum 5
prouinciale obseruetur . ipsis autem scrutatoribus preci-
pinus ne ipsum scrutinium ex circa scientia . uel propo-
sito alicui audeant reuelare . Item hanc in capitulo de
itinerantibus . ubi dicitur . si quis frater ordinis nostri .
per se uel per alium . ordinationem de se uel alio fratre 10
factam &c. deleatur totum usque in finem quæ sequitur .
& dicatur sic . precipimus etiam in uirtute obedientie ne
aliquis frater ordinis nostri per se uel per alium ordina-
cionem de se uel uel (sic!) alio fratre factam . uel obedi-
entiam sibi uel alij [? alio] fratri iniunctam per quam- 15
cunque personam extra ordinem constitutam . reuocari
procuret . uel in aliqua prouincia . seu conuentu . aut etiam
officio . seu etiam studio generali . poni uel remanere .
uel inde amoueri . uel cum personis extraneis commorari .
quod si aliquis frater contrafecerit . pena grauiori debita 20
puniatur . Item hanc in capitulo de inclinacionibus . ubi
dicitur . porro ad salue sancta parens . & ad ueni
sancte spiritus . addatur . & in tractu xl^e [quadragesimale]
ubi dicitur adiuua nos deus salutaris noster &c . Item
hanc in capitulo de suffragiis ubi dicitur . quilibet sac- 25
erdos celebret . xxx . missas &c . addatur . & sororibus
ordinis defunctis . Item in eodem capitulo ubi dicitur .
& familiarium receptorum per litteras &c . addatur . &
sepulorum in cimiteriis nostris . Item hanc in capitulo
de electione diffinitorum capituli prouincialis . ubi dicitur . 30
si unus defuerit per disquisitionem duorum addatur .
quod si duo defuerint loco ipsorum duo de senioribus
presentes in capitulo assumantur . Item in capitulo de
electione magistri . ubi dicitur in principio . statuimus

ut si ante festum michaelis &c . addatur . uel amoueri
 contigerit . Jtem in eodem capitulo ubi dicitur . si autem
 post dictum festum &c . deleatur totum quod sequitur .
 mortuo ergo magistro &c . & dicatur sic . Si autem post
 5 festum usque pascha Magister decesserit uel amotus fuerit .
 nihilominus hoc per ordinem nuncietur . ut supersedeatur
 illo anno a capitulo generali . si autem post pascha ma-
 gistrum mori contigerit . uel amoueri nihilominus cum
 uicario a diffinitoribus [? add. electo ad] idem diffinitores
 10 capitulum generale celebrabunt . Jtem in eodem capitulo
 ubi dicitur hoc autem ita fiat ut in (?) ij^a (secunda?)
 feria (?) . &c. deleatur hoc totum & quod sequitur usque
 hoc uero omnia . Jtem in officio ecclesie assumptionis
 & natiuitatis domine nostre . nomen eiusdem uirginis
 15 exprimatur . Jtem in capitulo de inclinationibus . ubi
 dicitur . & in capitulo ad orationem sancta maria .
 addatur & in prefacione . & in omni oracione in qua
 nomen beate uirginis uel beati dominici nominatur . Iste sunt
 ammoniciones . Ammonemus quod priores sint solliciti in
 20 studio promouendo . & tam priores quam alij fratres se
 a scolis non retra habeant . nisi ex causa & licencia
 speciali . & lectores legant textum & sententias & dispu-
 tationes . & continuent lectiones . & qui in hiis fuerint
 negligentes inuenti . per uisitatores puniantur . uero
 25 [? monen]dum artium fratres a theologie studio retra
 habeantur . Bachelarii autem qui legunt extraor[? dinarie
 non arti]um ascendant cathedram propter reuerenciam
 magistrorum . Jtem cum diuersitas inu[enta est in?] pro-
 uinciis de lectorum scrutiniis . uolumus & ordinamus ut
 30 consuetudo prouinciarum comm[? une obserua]ta uniformiter
 ab omnibus teneatur . uidelicet quod [? add. contraria]
 non fiant nec a capitulo emittantur . Jtem quod priores
 & eorum uicarii . de fratribus uestiendis . & infirmis pro-
 curandis curam habeant diligentissime . nec carnes ali-

*quantenus dentur infirmis in ieiuniis ab ecclesia institutis
 nisi causa legitima . & ineuitabilis hoc requirat . & tunc
 in domo secrecius proponentur . Item fratres in ciui-
 tatibus non bibant . nisi ubi eis licet comedere . & trans-
 gressores acrius puniantur . Item monemus quod ieiunia 5
 aduentus & rogacionum secundum formam constitutionum
 strictius obseruentur . Item ordinamus & districte iniungimus
 quod nullus frater recipiat pecuniam sine prelati sui li-
 cencia speciali . si uero aliquo casu contingente sine ex-
 pressa licencia receperit . habita opportunitate / statim 10
 prelato suo representare teniatur . quod si infra triduum
 facere neglexerit . ex ui presentis statuti ipsa pecunia
 sit priuatus . & ad conuentum de qua fuerit deuoluatur .
 Item ordinamus & districte iniungimus quod fratres pe-
 cuniam non teneant / nec habeant / nisi ad certos usus . 15
 de licencia prelatorum suorum deputata . quam in alios
 usus eis non licet commutare . quam etiam infra breue
 tempus a suis prioribus uel eorum uicariis assignandum
 in usus predictos expendere teneantur . Alioquin ex ui
 presentis ordinacionis ipsa pecunia sint priuati . & ad 20
 conuentum suum de quo fuerint deuoluatur . In hiis tamen
 predictis casibus omnibus / prior prouincialis uel con-
 uentualis . ex causa legitima & rationabili pro ut sibi
 uidebitur poterit dispensare . non obstante aliqua ordina-
 cione alias de hoc facta . Item ordinamus & mandamus 25
 quod priores diligenter faciant obseruari constitutionem
 felix recordacionis domini gregorii pape . in concilio
 lugdunensi editam . quod quandocunque nomen ihesu
 recolitur omnes fratres inclinent capita propter reuerenciam
 crucifixi . Item ordinamus & uolumus quod scrutinium 30
 prouincialium in prouinciali capitulo

*

Anmärkningar.

Sida 1, rad 5, f. Denna regel var nödvändig, för att icke ett visst kloster skulle bli överfyldt av resande munkar.

S. 1, r. 10 *Imminutio* = åderlåtning, spelte en stor rôle uti medeltiden, både ibland andeliga och lekmän. Den var tidehvarvets förnämsta läkemedel emot alla möjliga sjukdomar.

S. 1, r. 11. *Correctio* = straff, bot, inbegrep både kroppslig botövning (piskning med ris, cell-fängelse, med eller utan tillägget på vatten och bröd, m. m.), och andelig, eller tvånget att sjunga messor, upprepa Psalmer, säga ett visst antal Ave Maria, Pater Noster m. m.

S. 1, r. 15. Den tvungna bigten gick alltid före den Heliga Nattvarden under Romerska systemet.

S. 1, r. 19. *taxatus* = bestämda, uppräknade.

S. 1, r. 22. *disciplinas* = piskningar, m. m.

S. 1, r. 25. *exequuciones causarum* = bevakandet utav rättegångs-mål inför andliga eller verdsliga domstolar. Klerker voro nästan de enda lagkunnige under denna tid.

S. 2, r. 2. Det var nödvändigt att förekomma missbruk inom Orden, med hänseende till mäktiga män utom densamma.

S. 2, r. 4. *hordine* = ordine.

S. 2, r. 5. *preuentus in morte* = när han ligger på sin döds-säng. Det var just då, som den Romerska läran om överlopps-gerningar, hvarigenom klostrets eller ordens andeliga förtjenster kunde tillgodonjutas av enskilda, hade en så utomordentlig kraft och betydelse.

S. 2, r. 9. *representent* = tillkännagiva, visa.

S. 2, r. 7. Dessa stadgar hvilat på fattigdoms- och lydnads-löften, hvarigenom en broder icke kunde ega eller göra något utan tillåtelse.

S. 2, r. 20. Många missbruk hade uppkommit ibland Munk-ordnarne genom dryckenskap och olagligt umgänge med nunnor.

S. 2, r. 26. *calcios* = *calceos*, öppna skor eller sandaler. *Calcei clausi*, vanliga skor och stövlar, voro förbjudna i de flesta fraterniteter.

S. 2, r. 29. *ad quaternos*, troligen det samma som *ad quaternos natales*, d. v. s. vid de 4 kyrkotermenerna; således tillsammans 4 mark om året. DU CANGE (Henschel, Paris 1843) säger s. v "Natales":

"Natales, Quatuor præcipuè anni festivitates, nostris *Jours Nataux*. Charta Pontii Episcopi Atrebatensis in Tabulario S. Bertini: *Singulis annis 20. solidos cursalis monetæ reddere tenebitur 4 Natalibus, scilicet in festo omnium SS. 5. sol. in Natali Domini 5. sol. in Pascha 5. sol. et reliquos 5. sol. in Pentecoste*".

Dessa 4 betalnings-dagar voro således All-helgonadag (1. Nov.), Jul-dag (25. Dec.), Påsk och Pingst.

S. 3, r. 1. *Collationes* voro gemensamma läs-övningar, det högtidliga uppläsandet i allas närvaro utav stycken ur Bibeln, Legendarier, Historiska och andra böcker; ett förträffligt bruk allmänt i klostren, isynnerhet under och efter middagen. Bröderna vaxlade vanligen om, i pligten att vara föreläsare.

S. 3, r. 5. *Vigiliæ*, messor för de avlidne; avsjungandet derav anbefalldes *in nova natalia*, på alla nya döds- eller åminnelse-dagar för dem som hade skaffat sig Ordens böner och förtjenster.

S. 3, r. 7. Vid de tillfällen då klostren hade överflöd på reda penningar, emottogo de dyrbarheter i pant, utom de saker som lemnades i deras vård endast för säkerhets

skull. Var deremot penninge-nöd för handen, pantsatte de sjelve sina egna kostbarheter, böcker, till och med egendomar, hos de närmaste penninge-män, mest Italienare och Judar.

S. 3, r. 9. *Apostata* var en "persona religiosa" som utan tillåtelse lemnade det Andeliga ståndet, en oerhörd handling hvartill endast Påven sjelv (naturligtvis emot contant erkänsla) kunde i vissa fall lemna dispens; — eller också en vanlig kloster-löpare eller ordens-brytare, av hvilka funnos rätt många, folk som hade kastat från sig kappa eller kloster eller begge delarna, och nu förde ett kringvandrande och oregelbundet liv. Detta slags *Apostasia* (för att skilja den ifrån *Apostasia perfidie*, då man övergav sjelva den Christna Tron, och *Apostasia inobedientie*, då man nekade förmän eller antagna reglor lydnad) kallades *Apostasia Irregularitatis*.

S. 3, r. 11. Avskrifter togos av alla Kapitel-beslut för de olika klostrens behov. Dessa 4 blad äro fragmenter ur en dylik kopie-bok.

S. 3, r. 12. Dessa flyttningar och utnämningar voro icke endast nödvändiga för att hålla klostrens personal vid magt i den mån sjukdom och dödsfall inträffade, utan även för klostrens tarv i allmänhet och för munkarnes egen trevnad och utbildning.

S. 3, r. 13. *Coversus*, en lekman som blivit en Ordens-broder eller låtit inskriva sig såsom Ordens-medlem, för att kunna försäkra sig om Ordens andeliga förtjenster, med eller utan tvånget att sjelv inflytta i något kloster. De voro vanligen tjenare eller lek-bröder, ofta nog fogdar och kunnige handverkare, men även rikt folk som tillköpte sig denna ställning för vigiliers skull och andra dylika såkallade salighets-medel.

S. 4, r. 5. Det är en möjlighet att (v^t s^u) här och i de följande ställen skall läsas (ut supra), hvilket

nu icke kan avgöras på grund av dokumentets fragmentariska skick. Annars är *Salve* eller *Salve Regina* en *Sequentia* som påstås varit författad av Petrus, Episcopus Compostellanus. Det var eget för Predikareorden att sjunga denna hymn, efter *Completerium*, ett bruk som de upptogo år 1220 i alla sina hus, i följd av flera anfäktelser och stygga syner som djevelen uppfann emot dem.

S. 4, r. 6. På en tid som denna, då offentliga herbergen voro nästan okända uti Norden, voro de bönder och herremän som visade resande Ordens-bröder bistånd och gästfrihet deras stora välgörare, och såsom sådana förtjenta av Ordens tacksamhet i andeliga ting.

S. 4, r. 18. *Electores Magistri Ordinis*, 2ne valmän som vid hvar 3dje års slut utsågos av alla 12 Provinskapitlen, för att möta vid det näst-kommande Generalkapitlet (vanligen hållet avväxlande i Rom och Bologna), och der välja hela ordens "Magister", Superior eller General, hvars styrelse-tid räckte i 3ne år.

S. 4, r. 19. *Diffnitor Capituli Generalis*, eller (sid. 11, r. 22) *Diffnitor ad Capitulum Generale*, en fullmäktig som valdes vid ett Provinskapitel, för att representera dess medlemmar vid Generalkapitlets sammankomst.

S. 4, r. 20. *Prior Provincialis*, det samma som *Minister Provincialis*, i hvarje ordens-provins den högsta myndighet näst efter ordens "Magister" eller General.

S. 4, r. 20. *Socius* = biträde, coadjutor, näste man, suppleant.

S. 4, r. 23. *Diffnitores*, Gode Män eller Committerade, valde vid början av hvarje Provinskapitel, för att leda dess handlingar och utse vissa embetsmän m. m.

S. 5, r. 10. Striderna emellan de olika Munkordnar och Sekular-prelaterna, ifrån hvilkas myndighet de förre hade vetat skaffa sig befrielse (exemption), äro väl bekanta.

S. 5, r. 19. *Prelatus*, här liktydig med *Præpositus*, eller *Prior*, eller *Abbas*.

S. 6, r. 6. Denna stadga påminner oss om att Dominikanerne voro medeltidens egentliga Predikare-orden, hvilket namn också särskildt tillegnades dem. Det gick ett ordspråk, att Franciscanerne predikade för att kunna tiggga; Dominikanerne deremot tiggde för att kunna predika.

S. 6, r. 15. *Visitatores*. *Visitatio* var två-faldig, passiv, eller munkarnes ömsesidiga undersökningar i ett visst kloster angående ordning och disciplin, som skulle ske överallt hvarje år, samt *aktiv*, eller offentliga besök av vissa embetsmän, årligen utnämnde härtill, för att efterse det alla reglor och stadgar noggrannt uppfylldes samt att inga missbruk herskade inom de olika klosterhusen. Detta sednare var ett så viktigt och nödvändigt moment uti konventual-systemet, att man brukade säga: — "*Visitatio monasteriorum disciplinæ vinculum*". Men så snart den i sig sjelv förträffliga och nödvändiga klosterinstitutionen — hvars återupprättande under förädlade former nu lyckligen försiggår i flera Europeiska länder — hann utveckla sig till en onaturlig och ochristlig inrättning, maskstungen av Romerska Korruptioner (*missæ pro defunctis*, *vigiliæ*, *indulgentiæ*, och tusende dylika *suffragia* och *beneficia* för penningar) och byggd på konst och tvång, kunde intet tillbakahålla beständiga utbrott av oordning, hat och osedlighet. I detta som i så mycket annat, voro den Romerska Kyrkans kätterska uppfinningar, laster, outtömliga penninge-girighet och despotiska anspråk nära nog den Heliga Katolska Kyrkans grav uti vestern! Denna räddades väl vid den store Reaktionen som vanligen kallas "Reformationen", men sjelva denna

rensning urartade i många fall till schismatisk förstörelse utav Kyrkans enhet, tro och ordning, under det att på en annan sida den blev till ett skamlöst plundrings-tåg utav konungar och adelsmän emot Folkets odal, Kyrkans gods och rikedomar, som våra förfäder hade givit, ofta med den största sjelv-uppoffring, till hela menigheten, under skydd utav kyrkan såsom en världslig korporation, för barn-uppfostran, fattig-forsörjning och folkets allmänna väl. Också var århundradet näst efter Reformationens införande en tid av vild återgång, barbarism, lidande och aristokratiskt förtryck.

S. 8, r. 19. *Recommendatus*, var en person som, för en viss ersättning i penningar m. m., fick tillköpa sig ledamotskap i en Orden, hvarigenom han berättigades till deltagelse i dess meriter och suffragier m. m., utan att sjelv vara tvungen att ingå i något kloster. Antogs ordensdrägten på döds-sängen, m. m., som ansågs för ett stort helighets-medel, kallades en sådan vanligen *Frater (Soror) ad succurrendum*.

S. 8, r. 23. Ett *Psalterium* bestod i de 7 botpsalmerna samt Litania Sanctorum, som upprepades vid de flesta konventuella andakts-övningar, men isynnerhet vid suffragier och åminnelse-messor, så att uttrycket *Psalterium dicere* var ofta liktydigt med *officium pro defunctis vel vivis legere vel cantare*.

S. 8, r. 23. *Clerici et laici* = klerker och lek-bröder.

S. 9, r. 1. *Petit prouincia duas domos*, skall väl översättas: — Vår Orden behöver ännu 2 klosterbyggningar här uti Norden. Vid denna tid voro Dominikanerne i stark tillväxt, och deras kloster ofta överfyllda.

S. 9, r. 3. *Prando* = prandio.

S. 9, r. 4. ad fin. Dessa rader uti dokumentet äro olyckligtvis endast titlarne, i allra största korthet, över de fattade besluten.

S. 9, r. 6. *Extensio pugnorum*, troligen det samma som *Expositio pugnorum*, högre handens avhuggning, ett grymt straff ärvdt ifrån hedniska tider. Uti 13. århundradet var det flerstädes förvandladt till penninge-böter, vanligen 60 solidi. Detta straff är således här upphävd, och dess verkställare skall lagligen näpsas. Se Du Cange in v. *Pugnus*, 3, samt Jacob Grimm, *Deutsche Rechts Alterthümer*, Gött. 1828, pp. 705—7.

S. 9, r. 7. *De demissarum larvarum* [sc. *necessitate*]. Troligen ett förbud emot uppförandet utav Charivari-upptåg, och andra halv-hedniska lekar, mummerier och förklädnigar. Dessa hade insmugit sig till och med i kloster och universiteter under form utav Penalism eller Depositions-akt, hvarom det så sent som år 1637 stadgades, vid Axel Oxenstjernas och Johan Skyttes visitation vid Upsala Akademi: — “Depositionis ritus skall icke angå med de myckla Narreputzer och larvis, som här till brukat ähr; uthan Depositor skal uthan thet stygga ansichtet framhafwa Deponendos, för ähn the absolveras och inskrifwas, och proponera dem några Ænigmata, och straxt sedan föllia med absolute”. (Se B. Bergius, *Nytt Förråd af äldre och nyare Handl. rör. Nord. Hist. St. I*, sid. 27).

S. 9, r. 12. *De non celebrando* [sc. *Missam*]. Sakramentet fick celebreras i enskildta hus endast i nödfall och med många försiglighets-vilkor. Det förbjödes här helt och hållet i Soldaters boningar, för trängselns skull, och emedan (som man sade) “*in plateis sunt multa profana*”.

S. 9, r. 14. *Correcta* [sc. *Exemplaria*]. Sådana rättade och glosserade böcker kunde naturligtvis icke gälla för officiellt bruk.

S. 9, r. 17. *Musicantus* = högtidlig sång. Denna utfördes ofta uti klostren med mycken smak och pragt, dels av solo-röster och dels i chör. En dyrbar upplysning i detta ämne lemnas av dokumentet *Statuta Choralia Eccl. Ripensis*, ifrån år 1282, tryckt hos Terpager, Ripæ Cimbricæ, Flensburgi 1736, 4to, pp. 168, 9.

S. 9, r. 18. *Completorium*, i kloster-livet, natt-officium, vanligen utfördt i konventer straxt efter afton-måltiden, innan munkarne ingingo i sitt dormitorium. *Completorium* är derföre här liktydigt med *Cæna*, och *Musicantus* betyder en full tacksägelse-sång.

S. 11, r. 13. *Professio* kan här betyda avläggandet av det högtidliga munk-löftet efter 1 års noviciat, eller förkunnandet av vissa satser, offentlig trosbekännelse. Om det förra menas, hade något stort fel blivit begånget; om det sednare, hade denna Hermans satser befunnits falska och kätterska. Vi tro att den först nämnde tolkning icke kan vara den rätta, emedan

1. Det var Abboten (Prioren) som invigde en Novis, icke kloster-bröderne. Dessa sista deltog endast i några kloster uti Abbotens förhandlingar. Således, voro munkarne straffvärdige, var Abboten det även. Men han omnämnes alls icke här, och ingen bot ålägges honom.

2. Upptog någon i ett kloster olagligt eller med felaktiga ceremonier, ägde den nye brodern fritt val att stanna kvar eller att lemna Orden. Men Hermannus säges här varit bortdriven ur Orden, och var följakteligen icke en missaktad men en högst brottslig broder.

Det synes derföre troligast att denna Hermannus hade framkommit med några såsom omoraliska eller kätterska ansedda läror, och att dessa hade funnit med-

håll ibland Lunds kloster-munkar. Efter erkännandet av sitt fel, straffas de med en dag på vatten och bröd, 1 messa, 1 psalterium och 1 disciplina (hudflängning, piskning med ris).

S. 12, r. 2. *eius* = hennes (Erik, Valdemar, Ingeborg, m. fl.).

S. 13, r. 7. *eius* = hans, med Sophia, hans första gemål.

S. 13, r. 10. *fratre nostro*. Johannes III, Erkebiskop i Upsala, var som bekant en Dominikaner-munk.

S. 13, r. 13. Messor *de bono Dominico*, till den helige Dominiks ära, brukades naturligtvis vid alla högtidliga tillfällen genom hela Dominikaner-orden.

S. 13, r. 15. *Salve Regina*. Se anmärkningen ovan (sid. 4, r. 5).

S. 13, r. 15. *Concede nos*. Denna kollekt lyder sålunda (Se Missale Upsaliense, fol. CXCVII, De Beata Virgine): —

“Concede nos famulos tuos quesumus domine deus: perpetua mentis & corporis sanitate gaudere: & gloriosa beate marie semper virginis intercessione: a presenti liberari tristitia: & eterna perfrui leticia . Per”

S. 13, r. 15. *Ecclesie tue*. Denna hön (Se samma bok, fol. CCII, Pro statu ecclesie) lyder: —

“Ecclesie tue quesumus domine preces placatus admitte: vt destructis aduersitatibus & erroribus vniversis secura tibi seruiat libertate . Per Dominum”.

S. 13, r. 16. Han var nemligen nu bortrest till Italien, för att der avhemta “Pallium”, en av de många utpressnings- uppfinningar hvarigenom de Nordiska Kattolska Kyrkorna kommo i en neslig trældom under Rom. Men han dog på vägen, vid Provence i Frankrike.

S. 13, r. 21. Det är naturligtvis mycket lätt att begå fel vid sammansättningar av sådana *nomina propria*. Vi kunde till exempel läsa: —

Dauid Thorstenson. Domino Priore de Ryyneh
— eller

Domino Priore de Ryyneh. Guthorm Gythæson.
Och på samma sätt, rad 34, och 14, 2. l. —

Margareta . Gøstafdotær.

Ingyburgh . Ulfsdotær . m. m.

S. 14, r. 11. Oaktadt den allmänna fiendtligheten emellan Munk-ordnarne och det regulära presterskapet, var förhållandet ofta godt dem emellan, och flera biskopar och kapitel visade frikostighet emot och beskyddade klostren i deras grannskap, samt läto icke sällan sig rekommendera eller inskriva hos dem. Detta sökte munkarne att godtgöra genom att förklara dessa andeliga delaktige i alla sin Ordens förtjenster, och genom tacksamma själamessor m. m. Ett exempel härpå, och beträffande just Biskopen och Domkapitlet i Linköping, finnes i Diplom. Svec. Nr. 568 (Vol. 1.) och Nr 986 (Vol. 2).

S. 16, r. 14. *prætaxatum* = förut fastsatt, bestämd.

S. 16, r. 16. *prelatus* (= styresman, överhuvud) var en mycket passande benämning, då den inbegrep *prior*, *abbas*, *minister*, *prepositus* och alla andra titlar som buros av de olika kloster-föreståndarne.

S. 16, r. 22 *absoluti* = frikände.

S. 16, r. 24. *Inchoamus* = omarbета, redigera.

S. 16, r. 24, *inchoaciones* = redaktions-förbättringar. Då hela stället är temmeligen dunkelt, tillåta vi oss en översigt av dess huvudsakliga innehåll. När ett *Capitulum Provinciale* är i annalkande, rösta kloster-bröderna i hvarje konvent genom slutna sedlar över deras sista representants uppförande, hvarefter de välja honom eller någon annan, vanligen deras Prior om intet hindrar.

såsom (*Diffinitor Capituli Provincialis*) deras deputerad dertill. Vid Provins-kapitlets öppnande rösta dessa Elektorer (*Diffinitores Capituli Provincialis*), ävenledes med slutna sedlar, över förflutna årets Provincial-Priors uppförande. Finnas grundade klagomål emot honom, göres hemställan derom till *Capitulum Generale*; hvarom icke, får han *absolutio*, d. v. s. *décharge*, bifall för hans handlingar under året. Härefter kan han väljas igen, eller någon annan i hans ställe, såsom *Prior Provincialis*. Alla dessa val-handlingar (*Scrutinia*) skola skriftligen uppsättas och med sigill bekräftas, men de skola hållas hemliga, så att intet blir bekant utom val-kollegiet (*ex circa*). Först vid de udsatta tider kungöras valen genom de lagliga auktoriteter. Rösterne samlades utav val-förrättare (*Scrutatores*), vanligen 3 till antal, hvilka voro förpligtade till tystnad.

S. 17, r. 21. *Inclinaciones* = djupa bugningar; uti "Missale Romanum" har det blivit till *Genuflectiones*, knäböjningar.

S. 17, r. 22. *Salve Sancte Parens!* En Introit uti "Missa uotiva de S. Maria", som lyder: —

"Salve Sancta Parens, enixa puerpera Regem: qui cœlum, terramque regit in sæcula sæculorum".

S. 17, r. 22. *Veni Sancte Spiritus!* Den välbekante Katolske hymnen.

S. 17, r. 24. *Adjuva nos Deus!* En Tractus uti "Feria secunda post Dominicam in Quadragesima", som lyder: —

"Adjuva nos Deus salutaris noster, et propter gloriam Nominis tui, Domine, libera nos: et propitius esto peccatis nostris, propter Nomen Tuum".

S. 17, r. 34. *Magistri* = Magistri Generalis, Ordens-General.

S. 18, r. 5. *Festum S. Michaelis* hölls d. 29. Sept.; år 1278 var Påskdag d. 17. April.

S. 19, r. 8. *prelati* = Superioris, Prior eller Överman.

Namn-Förteckning.

Abel, frater; flyttades till Kalmar år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 11).

Adam, frater; flyttades till Bergen år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 13).

Ælæna, Domina, Priorissa de Skoo; † innan Aug. 22, 1291. Suffragier för henne. (Cap. Arus. 1291. 15, 4).

Se Ælæna. Helena.

[Agnes] Domina Regina Dacie, Mater Regis; † 29. Sept. 1304. Suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 2).

Alanus, frater, *Conversus*; flyttades till Tronhiem år 1254. (Cap. Lund. 1254. 6, 26).

Alanus, frater, *Sacerdos*, i Bergens kloster; dog år 1252, 3. (Cap. Rip. 1253. 5, 1).

Alardus, frater, *Conversus*; flyttades till Domus Castrensis år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 19).

Albertus, frater; flyttades ifrån Skara till Lödese år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 7).

Amundus, frater; flyttades ifrån Oslo till Bergen år 1275—80. (Cap. ... 10, 8).

Amundus Karlson, Dominus; † innan Aug. 22, 1291. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 33).

Anbernus, frater; flyttades ifrån Sigtuna till Strengnäs år 1275—80. (Cap. ... 10, 27).

Andreas, frater, flyttades ifrån Sigtuna till Lund år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 14).

Andreas, frater, återkallades ifrån Ordens-skolan i Paris år 1275—80. (Cap. ... 11, 5).

Andreas, Dominus, *Camerarius*. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 29).

Andreas, frater, *Kalmarniensis*; flyttades till Strengnäs år 1275—80. (Cap. ... 10, 26).

Andreas, Canonicus *Lundensis*; † innan Aug. 22. 1291. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 15, 2).

Andreas, frater, *Novicius*; flyttades till Lödese år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 8).

Andreas, frater, *Sacerdos*, i Visby Kloster; dog år 1252—3. (Cap. Rip. 1253. 4, 27).

Andreas Bloch, frater; Visitator av klostren i Sjælland år 1275—80. (Cap. ... 11, 33).

[Anund], Dominus *Strænginensis*; † innan 22. Aug. 1251. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 31).

Aquo, Dominus Prepositus de Brunna; suffragier för honom år 1253—4. (Cap. Rip. 1253. 4, 1).

Arnfastus, frater; flyttades till Åbo år 1275—80. (Cap. ... 10, 34).

Arnoldus, frater; flyttades ifrån Kalmar till Åhus år 1275—80. (Cap. ... 10, 20).

Arnulphus, frater; flyttades till Visby år 1254. (Cap. Lund 1254. 6, 23).

Ascerus, frater, *Conversus*; flyttades ifrån Visby till Vesterås år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 3).

Asmund, frater, *Othoniensis*; flyttades till Bergen år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 12).

Asmund, frater, Visitator av klostren i Norge år 1275—80. (Cap. ... 12, 7).

Augmundus, frater; flyttades ifrån Lödese till Bergen år 1275—80. (Cap. ... 10, 9).

[Benedicta], Domina, Abbatissa de Sco; suffragier för henne år 1253—4. (Cap. Rip. 1253. 4, 3).

[Se Acta Literaria Sveciæ, I, 559, der hon tecknar sig, år 1254, "Soror Benedicta Priorissa de Scoo"; samma dokument är tryckt i Diplom. Svec. I, 368, men ifrån en annan handskrift, hvars "Soror R" väl är mis-skrivet eller misläst för "Soror B"].

Benedictus, Dominus, *Legifer* [? Ostro-gothia]. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 25).

[Benedictus], Dominus *Lincopensis*; † 25. Maj 1291. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 30).

Benedictus Hafrikson, Dominus; suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 27).

Bernardus, frater; flyttades til Reval år 1275—80. (Cap. ... 10, 21).

Bero, frater, *Insulensis*; skickades till Ordens-skolan i Oxford år 1275—80. (Cap. ... 11, 9).

Bero, frater, *Roskildensis*; flyttades till år 1275—80. (Cap. ... 9, 22).

[Bertold], Dominus, Episcopus Sleswicensis; † 23. Dec. 1307. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 21).

Bertoldus, frater; flyttades till Lund år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 13).

Bertoldus, frater; flyttades til Roskilde år 1254. (Cap. Lund. 1254. 6, 28).

Bertoldus, frater, *Conversus*; flyttades ifrån Kalmar till Skara år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 23).

[Birger Jarl], Dux Swethie; † 20. Sept. 1266. Suffragier för honom och hans barn, år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, 9).

[Birger Magnusson], Rex Swecie; † 1321. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 12, 20).

Birgerus, frater; flyttades till Roskilde år 1254. (Cap. Lund. 6, 29).

Se Byrgerus.

Bo, frater; flyttades ifrån Haderslev till Slesvig år 1275—80. (Cap. ... 10, 3).

[Bo], Dominus, Episcopus Wocsonensis; † 1291. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 20).

Boo, frater; Nestwethensis; flyttades till Helsingborg år 1275—80. (Cap. ... 10, 30).

Bondo, frater, *Conversus*; flyttades ifrån Århus till Haderslev år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 18).

Botildis, Domina; suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 2).

Boyo, frater; återkallades ifrån Ordens-skolan i Cologne och skickades till Oxford, år 1275—80. (Cap. ... 11, 8).

Brotherus, frater, Asleonsis; flyttades till Ribe år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 16).

[Bryniolf], Dominus, Episcopus Skarensis; † 1317. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 20).

Byærny, Dominus; Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 31).

Byrgerus Petri, [? Riddare, Lagman i Upland], Dominus. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 28).

C, se K.

Dan Ioonson, Dominus; suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 29).

David Thorstenson, Dominus; suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 13, 30).

[Eivindr], Dominus, Episcopus Asloensis; suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 22).

Elæna, Domina, Abbatissa de Skoo; † innan Aug. 22. 1291. Suffragier för henne. (Cap. Arus. 1291. 15, 3).

Se Ælæna. Helena.

Elardus, frater; flyttades till Reval år 1275—80. (Cap. ... 10, 21).

Elizabeth, Domina; † innan Aug. 22, 1291. Suffragier för henne. (Cap. Arus. 1291. 15, 3).

Elsif, Domina, relicta Prefecti Skanie [Andreas Pæterssun]. Suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 2).

Enarus, frater, Senior; flyttades till Bergen år 1275—80. (Cap. ... 10, 10).

Ericus, frater, *Bergensis*; återupptogs i Orden år 1275—80. (Cap. ... 12, 8).

Ericus, *Domicellus*, filius eius [*Waldemari*]; † 1312—20. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 7).

[Eric Magnusson], Dominus, Dux Swecie; † 1318. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 13, 5).

[Eric Magnusson], Dominus, Rex Noruegie; † 13. Jun. 1299. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 4).

[Eric Menved], Dominus, Rex Dacie; † 13. Nov. 1319. Suffragier för honom och hans moder, år 1291—2. (Cap. Arus. 13, 2).

Erlinguer, frater, Conversus, Murator; flyttades år 1275—80 ifrån Oslo til Öe-kloster. (Cap. ... 10, 22).

Esbernus, *Dominus*; suffragier för honom år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, 14).

Esbernus, frater, i *Ribe* kloster, dog år 1252—3. (Cap. Rip. 4, 26).

Esbernus, frater, *Roskildensis*; flyttades till Odense år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 5).

Escho, frater, *Lythosiensis*; flyttades till Lödese som Student under Lector *Laurencius*, år 1275—80. (Cap. ... 10, 13).

Eskillus, frater, Lector *Lundensis*, hade året förut varit „Socius” till Lector *Thorstanus*, „Diffinitor ad Capitulum Generale”, men hade icke infunnit sig, ej heller anmält laga förfall. Han älägges bot därför. — Se under Lund. — (Cap. ... 1275—80. 11, 25).

Eskillus, frater, *Othoniensis*, Visitator av de Skånska klostren år 1274—80, men försummade sin pligt. Han älägges bot därför. — Se under Odense. — (Cap. ... 1275—80. 11, 27).

Fatherus, frater; flyttades till ... år 1275—80. (Cap. ... 10, 1).

Finwidus, frater, Lector *Arusiensis*, en av de 4 „Predicadores Generales” år 1275—80. (Cap. ... 12, 11).

Godefridus Parvus, frater; flyttades till Odense år 1252. (Cap. Othon. 3, 27).

Gregorius, Papa; hans decretum att hvarje munk skall böja huvudet då Frälsaren nämnes. (Cap. Med. 1278. 19, 27).

Gunnarus, frater, *Luithusiensis*; flyttades till Kalmar år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 10).

Gvnerus, Episcopus. (Hvem var han?) Suffragier för honom år 1253—4. Cap. Rip. 1253. 4, 11).

Gvsterus, frater; flyttades till Odense år 1252. (Cap. Othon. 3, 27).

Gvsterus, frater, flyttades till Reval år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 14).

Guthorm Gythæson, Dominus; suffragier för honom år 1291—2. Cap. Arus. 1291. 13, 31).

[? Gyridis], **Domina, Abbatissa de Gythøm. Suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 8).**

Gøstafdotær, Domina; suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 1).

Hakon IV Hakonsson], Dominus, Rex Norwegie; † 16. Dec. 1263. Suffragier för honom och hans gemål, år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, 9).

[**Hakon V Magnusson], Dominus, Dux Norwegie; † 8. Mai 1319. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 6).**

Hakyinus, frater; flyttades ifrån Oslo till Tronhiem år 1254. (Cap. Lund. 1254. 6, 25).

Haquinus, frater, Bergensis; flyttades till Roskilde år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 18) — ? Flyttades ifrån Roskilde till Oslo år 1253, och således samma man som ovanstående Hakyinvs.

Halmwidus, Dominus; suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 29).

[**Hedvig], Domina, Regina Swecie, Mater Regis; † 1320—30. Suffragier för henne och hennes barn, år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 12, 21).**

Helena Erici, [? Dotter av Svenske konungen Eric X med Richissa, dotter av Valdemar I, och gift med Knut Johansson den Långe] Domina; suffragier för henne år 1253—4. (Cap. Rip. 1253. 4, 3).

Se **Ælæna. Elæna.**

Helmricus, frater, „Socius” av Richardus, „Diffinitor Capituli Generalis” år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, 24).

Hemming, Dominus; suffragier för honom år 1253—4. (Cap. Rip. 1253. 4, 14). Samt år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, anmärk.).

Hemmingus, frater; flyttades ifrån Ordens-skolan i Oxford till den i Paris, år 1275—80. (Cap. ... 11, 6).

Henricus [? de Glicken], Dominus, Comes; suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 26).

Hermannus, frater, fordom anställd i Reval, flyttades från Visby till Helsingborg år 1275—80. Cap. ... 10, 31).

Hermannus, frater, *Conversus*, flyttades ifrån Åhus till Ribe år 1254. (Cap. Lund. 1254. 6, 21).

Hermannus, frater, *Theutonicus*, bortdriven ifrån Ordenen för kätteri. Se under Lund. Cap. ... 1275—80. 11, 12).

Hervordus, frater, *Conversus*; flyttades till Bergen år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 13).

Ingærth, Domicella. Hennes böcker hade blivit pantsatte, och penningarne bestämda till deras återlösning använde för andra ändamål. De skola nu återlösas inom en månad. — Se under Lund. — (Cap. ... 1275—80. 11, 28).

Se Ingerd. Ingrith.

[Ingeborg], Ducissa Suethie defuncta, (år 1254). [Dotter av konung Erik X av Sverige, med Richissa, dotter av konung Valdemar I i Danmark]. Suffragier för henne år 1254 5. (Cap. Lund. 1254. 8; 16, 21).

Se Ingyburgh.

Ingerd, [? de Reinstæn], Domina; suffragier för henne år 1253. (Cap. Rip. 1253. 4, 16).

Se Ingærth. Ingrith.

Ingrith de Thyuphstorp, Domina; suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 2).

Ingrith de Wallerstath, Domina; suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 1).

Ingyorus, frater; flyttades ifrån Roskilde till Lund år 1254. (Cap. Lund. 1254. 6, 18).

Ingyburgh, Domina; suffragier för henne år 1291—2.
(Cap. Arus. 1291. 14, 1).

Se [Ingeborg].

Jacobus, *Primus*, frater, Sacerdos; flyttades från Roskilde till Viborg år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 24).
— Dog år 1252—3. (Cap. Rip. 1253. 5, 2).

Jacobus, frater, Lector *Skarensis*; en av de 4 „Predicadores Generales” år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 7, 30).

Jacobus, Bo Son, frater; flyttades till Åhus år 1275—80, som Student under *Johannes Kroc*. (Cap. . . . 10, 17).

[Jacobus I Erlandsen, Erkebiskop i Lund innan Sep. 8, 1254; † 18. Febr. 1274], Dominus Lundensis. Suffragier för honom år 1254—5. (Cap. Lund, 1254. 8, 4).

Jacobus, Petri, flyttades ifrån Århus till Slesvig år 1275—80. (Cap. . . . 10, 4).

Jacobus, se Reinstæn.

[Jarlerius], Dominus, Archiepiscopus Upsalensis; † 25. Aug. 1255. Suffragier för honom år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, 10).

Joarus, Dominus; suffragier för honom år 1253—4. (Cap. Rip. 4, 15).

Johanna de Monte, Domina; suffragier för henne år 1253—4. (Cap. Rip. 1253. 4, 3).

Johannes, frater; flyttades ifrån Lybeck till Reval år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 15);

Johannes, frater; flyttades från Roskilde till Skara år 1254. (Cap. Lund. 7, 1).

Johannes, frater, *Anglicus*; flyttades ifrån Lödese till Skeninge år 1254. (Cap. Lund. 1254. 6, 32).

Johannes, frater, *Karehus*; flyttades till Skara år 1275—80. (Cap. . . . 10, 2).

[Johannes III], Dominus, Electus *Vpsalensis*, Frater noster; † 8. Sept. 1291. Suffragier för honom och för hans kyrkas välgång år 1291—2, samt ända till hans tillbakakomst ifrån utlandet. (Cap. Arus. 1291. 13, 10).

Johannes, frater, *Viborgensis*; flyttades till Ribe år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 17).

[Johannes I Askersen], Dominus, Episcopus Arusiensis; † 1. April 1306. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 21).

Johannes, Dacus, frater, flyttades till Roskilde år 1254. (Cap. Lund. 1254. 6, 30).

[Johannes II Grand], Dominus, Archiepiscopus Lundensis; † 30. Mai 1326. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 8).

Johannes, Hølebøse, frater; flyttades till Haderslev år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 17).

Johannes, Justine, frater, flyttades till Åhus år 1275—80 som Student under *Johannes Kroc*. (Cap. . . . 10, 17).

[Johannes I Krag], Dominus, Episcopus Roskildensis; † 5. Aug. 1300. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 22).

Johannes Cristine, frater, flyttades till Åbo år 1275—80. (Cap. . . . 10, 33).

Johannes Kroc, frater, Sleswicensis; flyttades till Åhus år 1275—80 såsom Lärare i Logik, med 4 Studenter under sig. (Cap. . . . 10, 15).

Johannes Longus, frater; flyttades ifrån Visby till Åhus år 1275—80. (Cap. . . . 10, 19). Hade varit vald till Prior i Visby, men på något olagligt vis, och detta var troligen orsaken till hans bortkallande derifrån. (Id. 11, 16)

Johannes Næs, flyttades ifrån Århus till Bergen år 1275—80, som lärjunge under Lector Thorstanus. (Cap. ... 10, 7).

Johannes Parvus, frater; flyttades ifrån Århus till Lund år 1252. (Cap. Othon. 3, 14).

Johannes Vffonis, frater; flyttades till Nestved år 1275—80. (Cap. ... 10, 29).

Jordanes, frater, de Slaulosia; var Visitator av klostren i Odense, Viborg och Århus, år 1275—80. (Cap. ... 12, 1).

Ioceph, frater; flyttades till Roskilde år 1254. (Cap. Lund. 1254. 6, 30).

[**Joseph**], Dominus, Episcopus Burglanensis, frater noster; suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 21).

[**Joseph**], frater, Primus; flyttades till Åhus år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 9).

[**Jörund**], Dominus, Archiepiscopus Nythrosiensis; † 1309. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 8).

Kalf (?) Suffragier för honom år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, anmärk.).

Kalka, Domicella; † innan Aug. 22., 1291. Suffragier för henne. (Cap. Arus. 1291. 15, 5).

Kanutus Erics, [? gift med den sednare (rad 30) omtalte Margareta], Dominus. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 13, 28).

Kanutus [**Karlson**], Dominus, Legifer; † innan 22. Aug. 1291. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 14, 32).

Karl Okeson. Se *Archidiaconus Lincopensis*.

Karolus, frater; flyttades till Roskilde år 1254. (Cap. Lund. 1254. 6, 31).

Karolus Gøtstafson, Dominus; suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 27).

Katerina, Domicella; † innan Aug. 22., 1291. Suffragier för henne. (Cap. Arus. 15, 5).

[Catharina, Erengisel Platas dotter], Priorissa Sancti Martini de Skæningia. Suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 10).

[Catharina, Svantæpolki filia; † 1329], Domina, Abbattissa Wretensis. Suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 7).

[Christiern I], Dominus, Episcopus Ripensis; † 1. Jun. 1313. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 21).

Christina, [fordom drottning i Sverige], Uxor Waldemari; † 1292. Suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 6).

[Christoffer I.], Dominus, Rex Dacie; † 29. Maj 1259. Suffragier för honom, hans gemål och barn, år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, 7).

[Christoffer II.], Dominus, Dux Dacie; † 15. Juli 1333. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 5).

Cristianus, [? Christiern II., sedermera Biskop i Ribe; † 1313]; suffragier för honom år 1253—4. (Cap. Rip. 1253. 4, 1).

Lagho, frater; Visitator utav klostren i Norge år 1254—5, med Frater Monandus såsom sin "Socius". (Cap. Lund. 1254. 7, 33).

Lao, frater, Conversus, i Ribe kloster; dog år 1252—3. (Cap. Rip. 1253. 4, 26).

Laurencius, frater; flyttades ifrån Vesterås till Visby år 1254. (Cap. Lund. 1254. 6, 34).

Laurencius, frater; flyttades ifrån Odense till Reval år 1254. (Cap. Lund. 7, 14).

Laurencius, frater; flyttades ifrån Visby till Åbo år 1252. (Cap. Lund. 7, 16).

Laurencius, frater; flyttades till Lödese såsom Lector, med 4 Studenter under sig, år 1275—80. Cap... 10, 11).

Laurencius, frater, Wæstgotus; flyttades till Åbo år 1275—80. (Cap. ... 10, 33).

Laurencius Petri. Se Archidiaconus Lincopensis. [Laurentius], Dominus, Electus Lincopensis; † 1307. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 23).

[Laurentius], Dominus, Episcopus Wibergensis. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 13, 22).

Lydulphus, frater; flyttades ifrån Reval till Slesvig år 1275—80. (Cap. ... 10, 5).

[Magnus], Dominus, Electus Aboensis; † 1308. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 23).

Magnus de Byærghøm. Se Archidiaconus Lincopensis.

Magnus Gærstæson. Se Archidiaconus Lincopensis.

Magnus Gregorii, Dominus. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 28).

Magnus, Joon Son, Dominus. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 13, 26).

Magnus [I, Ladvlås], Dominus inclite recordationis, quondam Rex Swecie illustrissimus; dies obitus 15 kal. Jan. (18. Dec.). Fyra allmänna själa-messor, samt 4 i hvar kloster, anordnas för honom över hela Norden år 1291—2, tillika med 1 messa hvar 8de dag i hvarje Svenskt kloster;• även skall hans namn inskrivas i alla Ordens klosterkalendrier. (Cap. Arus. 1291. 14, 20—30).

Magnus Pætærson, Dominus. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 13, 30).

Margareta, Domina. Suffragier för henne år 1253—4. (Cap. Rip. 1253. 4, 16).

Margareta, Domina. Suffragier för henne och hennes barn år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, 15).

Margareta, [? Gift med *Kanutus Erici*, ovan, rad 28], Domina. Suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 34).

Margareta, filia Domini *Waldemari*, quondam regis Swecorum; Nunna i St. Martins kloster, Skeninge. Suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 10).

[**Margareta Sambiria**], **Domina, Regina Dacie;** † 1282. Suffragier för henne och hennes barn, år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, 7).

Matheus, frater, Vibergensis; flyttades till Lund år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 13).

Michael, frater, *Conversus*; flyttades ifrån Ribe till Odense år 1254. (Cap. Lund. 7, 5).

Michael, frater, de *Finlandia*, flyttades till Åbo år 1275—80. (Cap. ... 10, 34).

Monandus, frater, Visitator av klostren i Norge år 1254—5, såsom "Socius" med Broder *Lagho*. (Cap. Lund. 1254. 7, 33).

[**Narve**], **Dominus, Episcopus Bergensis, frater noster** Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 22).

Nic[h]olaus, frater, *Asleonsis*; flyttades till Lund år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 15).

Nic[h]olaus, frater, *Conversus*; flyttades ifrån Odense till Ribe år 1254. (Cap. Lund. 6, 20).

Nic[h]olaus, Dominus, *Episcopus*. Suffragier för honom år 1253—4. (Cap. Rip. 1253. 4, 11). — En fristad upplättes honom i Lunds kloster. (Cap. Lund. 1254. 6, 17). — Eller äro dessa tvenne olika personer? — Hvem var denna Biskop *Nicholas*?

Nic[h]olas, frater, *Lector* Lundensis, en av Ordens 4 "Predicadores Generales" år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 7, 30).

Nic[h]olaus, frater, *Prior* Skeningensis, "Diffinitor Capituli Generalis" år 1275—80. (Cap. ... 12, 13).

Nic[h]olaus, frater, *Sacerdos*, i Viborg kloster; dog år 1252—3. (Cap. Lund. 1254. 5, 3).

Nic[h]olaus, Attonis, frater; flyttades ifrån Helsingborg till Holbek år 1275—80. Cap. ... 11, 4).

Nic[h]olaus Bulki, frater; flyttades till Bergen år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 12).

Nicholaus Kac, frater; flyttades till Tronhjem år 1254. (Cap. Lund. 6, 25).

Nicholaus Kari, frater; utnämndes till *Lector* i Roskilde år 1254. (Cap. Lund. 6, 27).

Nicholaus, dictus Porsæ, frater; skickades till Ordens-skolan i Cologne år 1275—80. (Cap. ... 11, 10).

Nicholaus Swir, frater; återkallades från Ordens skolan i Oxford år 1275—80. (Cap. ... 11, 8).

Nicholaus Syströcson, [? *Nils Sigtrugsson*, Riksens Råd, Lagman i Varend], Dominus. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 27).

Olausus, frater; flyttades ifrån Roskilde till Odense år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 4).

Olausus, frater, Asloensis; återupptogs i Orden år 1275—80. (Cap. ... 12, 8).

Olausus Albus, frater, ifrån Nestved, Visitator av klostren i Skåne och Halland år 1275—80. (Cap. ... 11, 32).

Olausus Pingues, frater; flyttades ifrån Nestved till Åhus år 1275—80, såsom Student under *Johannes Kroc*. (Cap. ... 10, 17).

Oliverus, frater, Socius Prioris Provincialis 1253—4. (Cap. Rip. 1253. 4, 20).

Ollus (?), Dominus, Prefectus Lundensis. Suffragier för honom, och hans bröder, fru och barn, år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, 11). — Om namnet skall läsas Ollson, hör det till det föregående Petrus.

Othenkarlus, frater; flyttades ifrån Odense til Visby år 1254. (Cap. Lund. 1264. 6, 34).

Othincharus, frater, Conversus, ifrån Odense, flyttades till Roskilde år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 19).

Petrus, frater; flyttades från Finland till Visby år 1254. (Cap. Lund. 1254. 6, 23). Se under Visby.

Petrus, frater, *Abbas* Insulensis, Visitator av klostren i Skeninge, Skara och Lödese, år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 7, 34).

Petrus, frater, *Alæburghensis*, år 1275—80. Visitator av klostren i Ribe, Slesvig och Haderslev. (Cap. . . . 12, 3).

[Petrus], Dominus, *Episcopus* Arusiensis; † April 1299. Han hedrade med sin närvaro Capitulum Provinciale i Vesterås år 1291, och var Ordförande dervid under 3ne dagars tid. Suffragier för honom och hans kyrkas välgång, år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 16).

Petrus, frater, *Lector* Wibergensis, en av de 4 "Predicadores Generales" år 1275—80. (Cap. . . . 12, 10).

Petrus, Dominus, filius *Pincernæ*. Suffragier för honom år 1253—4. (Cap. Rip. 1253. 4, 13).

Petrus, frater, *Prior* Arusiensis. "Socius" med Broder *Nicolaus*, "Diffinitor Capituli Generalis" år 1275—80. (Cap. . . . 12, 13).

Petrus, frater, *Prior* Roskildensis, en av de 4 "Predicadores Generales" år 1275—80. (Cap. . . . 12, 10).

Petrus, [IV, Bang], Dominus, Electus Roskildensis. Suffragier för honom d. 8. Sept. 1254. Han var således invigd Biskop först efter detta datum. (Cap. Lund. 1254. 8, 10).

Petrus Dacus, frater; flyttades ifrån Åbo till Åhus år 1275—80, såsom Student under *Johannes Kroc*. (Cap. . . . 10, 18). — Han skall resa till Kalmar i sällskap med Broder N. (? *Nicholaus*) av Finland. (Id. 11, 2).

Pincerna. Se Petrus.

Rafnildis, Domicella; † innan Aug. 22, 1291. Suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 15, 4).

[? *Ragnfridis*], Domina, Abbatissa de Risabyerch. Suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 14, 8).

Ranhburch, Domina; † innan Aug. 22, 1291. Suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 15, 3).

Reginaldus, frater; flyttades ifrån Skara till Viborg år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 25).

Reinstæn, (*Jacobus*), Dominus, Comes de; Suffragier för honom år 1253—4. (Cap. Rip. 1253. 4, 13).

Richardus, frater, Lector Lundensis, "Diffinitor Capituli Generalis" år 1254—5, då Broder *Helmricus* var hans "Socius". (Cap. Lund. 1254. 8, 24).

[*Richissa*], Domina, Regina Norwegie, [dotter till *Birger Jarl* i Sverige; † 1259]. Suffragier för henne år 1254—5. Cap. Lund. 1254. 8, 9).

Robertus, frater, Visbucensis, Visitator av klostren i Kalmar och Svealand år 1254—5. (Cap. Lund. 8, 2).

Rodulphus, frater; flyttades ifrån Viborg till Ribe år 1254. (Cap. Lund. 6, 19).

Roricus, frater, Strenginensis, Visitator utav klostren i Götaland och Kalmar år 1275—80. (Cap. . . . 12, 4).

Saxo, frater; flyttades från Lund till Slesvig år 1275—80. (Cap. . . . 10, 5).

Sigwardus, frater, flyttades från Tronhjem till Skara år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 22).

Skeldulphus, frater; flyttades till Lödese, såsom Student under Lector *Laurencius*, år 1275—80. (Cap. . . . 10, 12).

[Sorle], Dominus, Archiepiscopus Nitheroslensis, † 1. Mai 1254. Suffragier för honom år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, 19).

Strango, frater; flyttades ifrån Roskilde till Nestved år 1275—80. (Cap. ... 10, 28).

Sueno, frater, Sub-Prior Lundensis; en av Ordens 4 "Predicadores Generales", samt Visitator av klostren i Jylland, år 1252—5. (Cap. Lund. 1254. 7, 29, f).

Suenungus, frater; flyttades ifrån Skeninge till Visby år 1254. (Cap. Lund. 6, 22).

Swantæpolc, [? Knutsson, Lagman i Östergötland; † 1310], Dominus; Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 26).

Thidricus, frater; flyttades ifrån Åhus till Haderslev år 1275—80. (Cap. ... 10, 24).

Thomas, Episcopus. Suffragier för honom år 1253—4. (Cap. Rip. 1253. 4, 11). — Hvem var han?

Thomas, frater, Cantor; flyttades från Skeninge till Åbo år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 17).

Thomas, frater, Visbucensis; Visitator av klostren i Visby, Reval och Åbo, år 1254—5. (Cap. Lund. 8, 4).

Thordo, frater; flyttades ifrån Åhus till Skara år 1275—80. (Cap. ... 10, 2).

Thorgotus, frater, flyttades ifrån Skara till Sigtuna år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 21).

Thorirus Byscopson, Dominus. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 31).

Thorirus Ketilli, Dominus. Suffragier för honom år 1291. (Cap. Arus. 13, 29).

Þorlafus, frater; flyttades ifrån Bergen till Trondheim år 1254. (Cap. Lund. 1254. 6, 26).

Thorstanus, frater; flyttades till Sigtuna år 1252. (Cap. Othon. 1252. 3, 20).

Thorstanus, frater; flyttades till Lödese, såsom Student under Lector *Laurencius*, år 1275—80. (Cap... 10, 13).

Thorstanus, frater, *Diaconus*, i Bergens kloster; dog år 1252—3. (Cap. Rip. 1253. 5, 1).

Thorstanus, frater; under sista året "*Diffinitor ad Capitulum Generale*"; infann sig icke, anmälde ei heller något förhinder; ålägges derföre i bot 10 dygns vatten och bröd, 10 messor, 10 psalteria och 10 hudflängningar. (Cap... 1275—80. 11, 21). — Stod nu i Ribe, men flyttades derifrån till Bergen såsom Lector. (Id. 10, 6).

[**Thorstanus**], Dominus, *Episcopus Hamarensis*. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 23).

Thorstanus, frater, *Kalmarnensis*; Visitator av Östersjö-klostren år 1275—80. (Cap. ... 12, 6). — Samt en av Ordens 4 "*Predicatores Generales*" under samma år. (Id. 12, 12).

Thorstanus, frater; *Sub-Prior Lundensis*; ålägges bot, för att han icke återlöste vissa böcker. Se under Lundæ. (Cap. ... 1275—80. 11, 28).

Thosto, frater, *Skeningensis*; flyttades till Strengnäs år 1275—80. (Cap. ... 10, 26).

Tosto, frater; flyttades till Strengnäs såsom Lector år 1275—80. (Cap. ... 10, 25).

Thrugillus [? *Canuti*; † 1306], Dominus, *Marskalcus*. Suffragier för honom år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 26).

Tuko, frater; flyttades till Oslo år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 6).

[**Uffo**, Erkebiskop i Lund; † 15. Dec. 1252], Dominus, *Archiepiscopus defunctus*. Suffragier för honom år 1253—4, (Cap. Rip. 1253. 4, 8) — samt år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, 17).

Ulf, ... Se *Archidiaconus Lincopensis*.

Ulfsdotær, Domina. Suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 1).

Vilfwildis, Domina; Suffragier för henne år 1291—2. (Cap. Arus. 13, 34).

Vngherus, frater; se Cap. Lund. 1254. 6, 29.

Waldemarus, Dominus, Rex Swethie; † 1302. Suffragier för honom, samt Hertigen (Birger Jarl) och barn, år 1254—5. (Cap. Lund. 1254. 8, 9). — Suffragier för honom och hans hus, år 1291—2. Cap. Arus. 1291. 13, 6).

Wibrandus, frater; flyttades till Åhus år 1254. (Cap. Lund. 1254. 7, 9).

Willielmus, frater, Sacerdos, i Sigtuna kloster; dog år 1252—3. (Cap. Rip. 1253. 5, 4).

Vincius, frater, Lythosiensis; Visitator av klostren i Svea-land, år 1275—80. (Cap. ... 12, 3).

Østo, frater; flyttades ifrån Kalmar till Lödese, såsom Student under Lector Laurencius, år 1275—80. (Cap. ... 10, 14).

Ort-Förteckning.

Abo = Åbo, Finland.

Suffragier för Biskopen (Magnus) år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 23).

Se *Finlandia. Finlandensis Domus. Karelia. Maritimeæ Domi.*

Alæburgh = Ålborg, Nörre Jylland, Danmark.

År 1275—80 är Broder Petrus, Alæburghensis, Visitator utav klostren i Ribe, Slesvig, Haderslev. (Cap. ... 12, 3).

Aosia = Åhus, Skåne, Danmark (nu Sverige).

År 1254 får dess Prior absolution, och flyttes till Lund. (Cap. Lund. 1254. 7, 23).

År 1254 flyttades derifrån:

Broder Hermannus, Conversus, till Ribe.

(Cap. Lund. 6, 21).

År 1254 flyttades dit:

Broder Joseph, Primus.

— Wirandus.

(Cap. Lund. 7, 8—10).

År 1275—80 flyttades derifrån:

Broder Thordo, till Skara.

(Cap. ... 10, 2).

— Thidricus, till Haderslev.

(Id. 10, 24).

År 1275—80 flyttades dit:

Broder Johannes Longus, ifrån Visby.

— Arnoldus, ifrån Kalmar.

(Cap. ... 10, 19).

— Johannes Kroc, av Slesvig, såsom Lärare i Logiken, med följande lärjungar under sig:

Broder Johannes Justine.

— Jacobus Bo son.

— Olauus Pingues, ifrån Nestved.

— Petrus Dacus, ifrån Åbo.

(Cap. ... 10, 15, f.).

Arosia,	}	= Vesterås, Vestmanland, Sverige.
Arus,		
Arusia,		

Anm. Då både Vesterås och Århus buro det samma Latinska namn, är det troligt att ett och annat misstag blivit begånget i bestämmandet av ordets (Arusia) betydelse i denna förteckning.

I. Vesterås:

År 1254 flyttades derifrån:

Broder Laurencius, till Visby.

(Cap. Lund. 1254. 6, 34).

År 1254 flyttades dit:

Broder Ascerus, Conversus, från Visby.

(Jd. 7, 3).

År 1291, Aug. 22., hölls Provincial-Kapitlet i **Vesterås**.
(Cap. Arus. 1291. 12, 20, f.).

Suffragier för Canonici i Vesterås år 1291—2. (Id. 14, 4).

Suffragier för Biskopen (Petrus) och för hans kyrkas välgång, år 1291—2. (Id. 13, 16).

II. Århus:

År 1252 flyttades derifrån:

Broder Johannes Parvus, till Lund.

(Cap. Othon. 1252. 3, 14).

År 1254 flyttades derifrån:

Broder Bondo, Conversus, till Haderslev.

(Cap. Lund. 1254. 7, 18).

År 1254 får dess Prior absolution.

(Id. 7, 23).

År 1275—80 flyttades derifrån:

Broder Jacobus Petri, till Slesvig.

(Cap. ... 10, 4).

— **Johannes Næs, till Bergen, såsom lärjunge under Lector Thorstanus.** (Id. 10, 7).

År 1275—80 var Broder Jordanes, ifrån **Slagelse**,
Visitator utav dess kloster. (Id. 12, 1).

År 1275—80 var Broder Finwidus, **Lector Arusiensis**,
en av de 4 "Predicadores Generales". (Id. 12, 11).

År 1275—80 var Broder Petrus, **Prior Arusiensis**,
"Socius" med Broder Nicholas, "Diffinitor Capituli
Generalis". (Id. 12, 14).

Suffragier för Biskopen (Johann I. Askersen) år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 21).

Askæby = Askaby, Ostergötland, Sverige.

Suffragier för Abbedissan år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 7).

Aslo, }
Asloya, } Oslo, Norge.

År 1252 flyttades derifrån:

Broder Nicolaus, Asleonsis, till Lund.

(Cap. Othon. 1252. 3, 15).

— Brotherus, Asleonsis, till Ribe.

(Id. 3, 16).

År 1254 flyttades derifrån:

Broder Halkyinus, till Tronhjem.

(Cap. Lund. 1254. 6, 25).

År 1254 flyttades dit:

Broder Tuko.

(Id. 7, 6).

År 1275—80 flyttades derifrån:

Broder Amundus, till Bergen.

(Cap. ... 10, 8).

— Erlinguer, Conversus, Murator, till Öe-kloster.

(Id. 10, 22).

År 1275—80 återupptogs i Orden:

— Olauus, Asloensis.

(Id. 12, 8).

Suffragier för Biskopen (Eivindr) år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 22).

Bergen = Bergen, Norge.

År 1252 flyttades Broder Haquinus, Bergensis, till Roskilde. (Cap. Othon. 1252. 3, 18).

År 1252—3 dogo Broder Alanus, Sacerdos, och Broder Thorstanus, Diaconus. (Cap. Rip. 1253. 5, 1).

År 1254 flyttades derifrån:

Broder Þorlafus, till Tronhjem.

(Cap. Lund. 1254. 6, 26).

År 1254 flyttades dit:

Broder Asmundus, av Odense.

— Nicholaus Bulki.

— Hervordus, Conversus.

— Adam.

(Id. 7, 11—13).

År 1275—80 flyttades dit:

— Thorstanus, av Ribe, såsom Lector.

— Johannes Næs, ifrån Århus, såsom den sistnämndes lärjunge.

Broder Amundus, ifrån Oslo.

— Augmundus, ifrån Lödese.

— Enarus, Senior.

(Cap. ... 10, 6, f.).

År 1275—80 ålades Broder Thorstanus, Lector Bergensis, en bot av 10 dygns vatten och bröd, 10 messor, 10 psalteria och 10 hudflängningar, för att han hvarken infunnit sig eller anmält laga förfall året förut, då han var "Diffinitor ad Capitulum Generale". (Cap. ... 11, 21).

År 1275—80 återupptogs i Orden Broder Ericus, Bergensis. (Id. 12, 8).

Suffragier för Biskopen (Narve) år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 22).

Brunna = Brunna, Vänge socken, Upland, Sverige.

År 1253 var Herr Aquo Prost derstädes. (Cap. Rip. 1253. 4, 1).

Burglum = Börglum, Nörre Jylland, Danmark.

Suffragier för Biskopen (Joseph) år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 21).

C, se K.

Dacia = Danmark.

År 1254—5, suffragier för konungen (Christoffer I.), drottningen (Margrethe Sambiria) och deras barn. (Cap. Lund. 1254. 8, 7).

År 1291—2, suffragier för konungen (Erik Menved) och hans moder (Agnes), samt hela landets välgång. (Cap. Arus. 1291. 13, 2). — Ävenledes för Hertigen (Christoffer II.) — (Id. 13, 5).

Dalum = Dalum, Fyen, Danmark.

Suffragier för Abbedissan år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 8).

Fæsthæ = ? Fogdö (Vårfruberga), Södermanland, Sverige.

Suffragier för Abbedissan år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 8).

Feonia = Fyen, Danmark.

År 1254—5 skulle dess kloster visiteras av Sub-Prior Roskildensis. (Cap. Lund. 1254. 7, 31).

Finlandia = Finland.

Finlandensis Domus = Det Finska Klostret, Åbo.

År 1254 får dess Prior absolution, och flyttes till Visby. (Cap. Lund. 1254. 7, 25). Se under Visby.

Tills en ny Prior blir insatt, styres klostret av Sub-Prioren i Öe-kloster. (Id. 7, 26).

År 1254 flyttades Broder Petrus, de Finlandia, till Visby. (Id. 6, 24). Se under Visby.

År 1254 flyttades dit:

Broder Laurencius, ifrån Visby.

— Thomas, Cantor, ifrån Skeninge.

(Id. 7, 15, f.).

År 1254—5 var klostrets Visitator, Broder Thomas, Visbucensis. (Id. 8, 3).

År 1275—80 flyttades derifrån:

Broder Petrus Dacus, till Åhus, såsom Student under Johannes Kroc. (Cap. ... 10, 18).

År 1275—80 flyttades dit:

Broder Laurencius, Wæstgotus.

— Johannes Cristine.

— Arnfastus.

— Michael, de Finlandia.

(Cap. ... 10, 32, 6).

Se *Abo. Karelia. Maritime Domi.*

Gotia = Götaland, Öster- och Vester-götland, Sverige.

År 1275—80 var Broder *Roricus*, av Strengnäs, Visitator utav klostren i de begge Götalanden, samt Kalmar. (Cap. ... 12, 4).

Gythöm =? Gudhem, Vester-Götland, Sverige.

Suffragier för Abbedissan derstädes, år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 8).

Hadersle, }
 Hatherslef, } = Haderslev, Syd-Jylland, Danmark.
 Hatherslev, }

År 1254 flyttades dit:

Broder Johannes Holebøse.

— Bondo, Conversus, ifrån Århus.

(Cap. Lund. 1254. 7, 17).

År 1275—80 flyttades derifrån:

Broder Bo, till Slesvig.

(Cap. ... 10, 3).

År 1275—80 flyttades dit:

Broder Thidricus, ifrån Åhus. (Id. 10, 24).

År 1275—80 var Broder Petrus, Alæburghensis, Visitator av dess kloster. (Id. 12, 3).

Hollandia = Halland, Danmark (nu Sverige).

Visitator av dess Dominikaner-kloster år 1275—80:
Broder Olaus Albus ifrån Nestved. (Cap. ... 11, 32).

Hamar = Hammar, Norge.

Suffragier för Biskopen (Thorstanus) år 1291—2.
 (Cap. Arus. 1291. 13, 23).

Helsingburg, } = **Helsingborg, Skåne, Dan-**
Helsingburgh, } **mark** (nu Sverige).

År 1275—80 flyttades derifrån:

Broder Nicholaus Attonis, till Holbek.

(Cap. ... 11, 4).

År 1275—80 flyttades dit:

— **Boo**, av Nestved.

— **Hermannus**, ifrån Visby, men förut anställd i
 Reval. (Id. 10, 30).

Holbæk = Holbek, Sjælland, Danmark.

År 1275—80 flyttades dit:

Broder Nicholaus Attonis, ifrån Helsingborg.

(Cap. ... 11, 4).

Insula = Öe-kloster, Öland, Limfjorden, Danmark.

År 1254 får dess Sub-Prior absolution, och flyttas
 till Åbo, der han skall styra klostret tills en ny Prior
 blir insatt. (Cap. Lund. 1254. 7, 26).

År 1254—5 skall klostrets Abbas, **Broder Petrus**,
 visitera klostren i Skeninge, Skara och Lödese. (Id. 7, 34).

År 1275—80 flyttades dit:

Broder Erlinguer, **Conversus**, **Murator**, ifrån Oslo. (Cap.
 ... 10, 22).

År 1275—80 skickades **Broder Bero**, **Insulensis**, till
 Ordens-skolan i Oxford. (Id. 11, 9).

Jucia = Jylland (Nörre och Söndre Jylland), Danmark.

År 1254—5 skall Broder Sueno, Sub-Prior Lundensis, visitera dess Dominikaner-kloster. (Cap. Lund. 1254. 7, 32).

Cålmarnia, {
Kalmarnia, } = Kalmar, Sverige.

År 1252 flyttades derifrån:

Broder Bertoldus, Conversus, till Skara.
(Cap. Othon. 1252. 3, 23).

År 1254 flyttades dit:

- Gunnarus, av Lödese.
- Abel.

(Cap. Lund. 1254. 7, 10).

År 1254—5 skulle dess kloster visiteras av Broder Robertus, av Visby. (Id. 8, 2).

År 1275—80 flyttades derifrån:

Broder Østo, till Lödese.

(Cap. . . . 10, 14).

- Arnoldus, till Åhus.

(Id. 10, 20).

- Andreas, Kalmariensis, till Strengnäs.

(Id. 10, 26).

År 1275—80 flyttades dit:

Broder N. (? Nicholaus), av Finland, som skall föra med sig

— Petrus Dacus ända till Kalmar, att derifrån begiva sig till Åhus.

(Cap. . . . 11, 1).

År 1275—80 var broder Roricus, av Strengnäs, Visitator för dess kloster. (Id. 12, 5).

År 1275—80 var Broder Thorstanus, Kalmarnensis, en utav Ordens 4 "Predicadores Generales". (Id. 12, 12).

Karelia = Karelen, Finland.

År 1275—80 flyttades Broder Johannes, Karelus, till Åhus. (Cap. . . . 10, 3).

Se *Abo. Finlandia. Finlandensis Domus. Maritime Domi.*

Castrens Domus ==? Kastele, Norge.

År 1254 flyttades dit:

Broder Alardus, Conversus. (Cap. Lund. 1254. 7, 19).

Colonia = Cologne, Tyska Riket, nu Preussen.

År 1275—80 återkallades Broder Boyo ifrån Ordensskolan derstädes, och skickades till den i Oxford. (Cap. . . . 11, 9).

År 1275—80 skickades Broder N. (? Nicholaus) Porsæ till Ordensskolan derstädes. (Id. 11, 10).

Lincopia = Linköping, Östergötland, Sverige.

Suffragier för Biskopen (Laurentius) år 1291—2. Cap. Arus. 1291. 13, 23).

Suffragier för den avlidne Biskopen (Benedictus) år 1291—2. (Id. 14, 30): Samt för de avlidne Archidiaconus och flera Canonici derstädes samma år. (Id. 14, 34).

Lubeka = Lubeck, Hanse-stad.

År 1254 flyttades derifrån:

Broder Johannes, till Reval. (Cap. Lund. 1254. 7, 15).

Lugdunum ==? Lyon, Frankrike.

Concilie-mötet der, och dess stadfästelse av Påven Gregorii beslut om att man skall ödmjukt buga sig när Frälsaren nämnes. (Cap. Med. 1278. 19, 27).

Luithisia,

Luithusia,

Luthusia,

Lwthusia,

Lythosia,

} = Lödese, Vestergötland, Sverige.

År 1254 flyttades till Kalmar Broder Gunnarus
Luithusiensis. (Cap. Lund. 1254. 7, 10).

År 1254 flyttades derifrån:
Broder Johannes, Anglicus, till Skeninge.
(Id. 6, 32).

År 1254 flyttades dit:
Broder Albertus, ifrån Skara.
— Andreas, Novicius.
(Id. 7, 7).
— Sub-Prioren i Skeninge, efter att hava erhållit
absolution.
(Id. 7, 21).

År 1254—5. Var Broder Petrus, Abbas i Öe-
kloster, visitator av dess konvent. (Id. 7, 34).

År 1275—80 flyttades derifrån:
Broder Augmundus, till Bergen.
— (Cap. ... 10, 9).

År 1275—80 flyttades dit:
Broder Laurencius, såsom Lector, tillika med de
följande 4 lärjungar under sig:
— Skeldulphus.
— Thorstanus.
— Escho, av Lödese, och
— Østo, ifrån Kalmar.
(Id. 10, 11).

År 1275—80 var Broder Vincius, Lythosiensis,
Visitator utav klostren i Svealand. (Id. 12, 4).

Lundæ = Lund, Skåne, Danmark (nu Sverige).

År 1252 flyttades dit:
Broder Bertoldus.
— Matheus, av Viborg.
— Johannes Parvus, ifrån Århus.
— Andreas, ifrån Sigtuna.

Broder Nicolaus, av Osb.

(Cap. Othon. 1252. 3, 12, f.).

År 1253—4. Suffragier för dess avlidne Erkebiskop (Uffo). (Cap. Rip. 1253. 4, 8).

Dess Acta Provincialia, 8. Sept. 1854. (3, 5, f.).

År 1254 flyttades dit:

Broder Nicholaus, Biskop.

— Inguortus, ifrån Roskilde.

(Cap. Lund. 1254. 6, 17).

— Prior Aoniensis, efter att have erhållit absolution. (Id. 7, 23).

År 1254 får dess Prior absolution. (Id. 7, 22).

År 1254—5 voro Sueno, klostrets Sub-Prior, och Nicholaus, dess Lectot, ibland Ordenens "Predicadores Generales". (Id. 7, 29, f.).

År 1254—5 var klostrets Sub-Prior (Sueno) Visitor utav klostren i Jylland. (Id. 7, 32).

År 1254—5. Suffragier för Erkebiskopen (Jacob I Erlandsen). (Id. 8, 4).

År 1254—5. Suffragier för Ståthållaren i Lund. [Se Ollus]. (Id. 8, 11).

År 1254—5. Suffragier för (Uffo) den avlidne Erkebiskopen i Lund. (Id. 8, 17).

År 1254—5, var Broder Richardus, Lector Lundensis, "Diffinitor Capituli Generalis", med Broder Helmticus såsom sin "Socius". (Id. 8, 24).

År 1275—80 flyttades Broder Saxo till Slesvig. (Cap. ... 10, 5).

År 1275—80 ålades en bot av 1 dygns vatten och bröd, 1 messa, 1 psalterium samt 1 hudhängning å alla de bröder hvilka bifallit vissa sätset av Hermannus, Theutonicus, som nu var bortdriven ifrån Ordenen. (Cap. ... 11, 12).

År 1275—80 ålades Broder Eskillus, Lector Lundensis, en bot av 5 dygns vatten och bröd, 5 messor, 5 psalteria och 5 hudflängningar, för det han försummat infinna sig vid Generalkapitlet, och ei heller skickat anmälan över laga förfall, ehuru han var "Socius" till "Diffinitor ad Capitulum Generale". (Cap. ... 11, 25).

År 1275—80 ålades Broder Thorstanus, Sub-Prior Lundensis, en bot av 1 dag på vatten och bröd, 1 messa, 1 psalterium och 1 hudflängning, för det han begagnat till andra ändamål penningar emottagna för att återlösa vissa böcker tillhörande Domicella Ingærth. Han skall dessutom verkställa det försummade inom en månad. (Cap. ... 11, 28).

År 1276—81 skall nästa Provincial-kapitlet hållas i Lund. (Cap. ... 12, 15).

År 1291—2. Suffragier för (Johannes II Grand), Erkebiskop i Lund. (Cap. Arus. 1291. 13, 8).

Suffragier för Andreas, Canonicus Lundensis, år 1291—2. (Cap. Arus. 15, 2).

Maritimæ Domi = Östersjö-klostren (Visby, Reval och Åbo).

År 1254—5 var Broder Thomas, av Visby, Visitorator för dessa kloster. (Cap. Lund. 1254. 8, 3).

År 1275—80 skulle dessa kloster visiteras av Broder Thorstanus, av Kalmar. (Cap. ... 12, 6).

Medyolanum = Milano, Italien.

Dominikaner-Ordens General-kapitel derstädes, år 1278. (Cap. Med. 1278. 15, 11, f.).

Nestweth = Nestved, Sjælland, Danmark.

År 1275—80 flyttades derifrån:
Broder Olauus Pingues, till Åhus, såsom Student under Johannes Kroc. (Cap. ... 10, 17).

Broder Boo, Nestwethensis, till Helsingborg.

(Id. 10, 30).

År 1275—80 flyttades dit:

Broder Strango, ifrån Roskilde.

— **Joannes Uffonis**.

(Id. 10, 28).

År 1275—80 var **Broder Olauus Albus**, de Nestweth, Visitator utav klostren uti Skåne och Halland. (Id. 11, 32).

Nidarosia,	}	= Nidaros, (Tronhjem), Norge.
Nitharosia,		
Nythrosia,		

År 1252 flyttades derifrån:

Broder Sigwardus, till Skara.

(Cap. Othon. 1252. 3, 22).

År 1254 flyttades dit:

Broder Nicholaus Kac.

— **Hakyinus**, ifrån Oslo.

— **Þorlafus**, ifrån Bergen.

— **Alanus, Conversus**.

(Cap. Lund. 1254. 6, 24, f.).

Suffragier för dess avlidne Erkebiskop (Sorle) år 1254—5. (Id. 8, 19).

Suffragier för dess Erkebiskop (Jörund) år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 8).

Noruegia,	}	= Norge.
Norwegia,		

Dess Dominikaner-kloster skola visiteras år 1254—5 av **Broder Laghó**, med **Broder Monandus** såsom "Socius". (Cap. Lund. 1254. 7, 33).

Suffragier för konungen (**Hakon IV Hakonsson**) och drottningen (**Richissa**) år 1254—5. (Id. 8, 9).

Suffragier för alla Ordens-inskrivne under året 1253—4 döda i Norge. (Id. 8, 20).

År 1275—80 var Broder Asmundus Visitator av dess kloster. (Cap. ... 12, 7).

Suffragier för konungen (Erik Magnusson) samt för hela landets välgång, år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 13, 4).

Suffragier för Hertugen (Hakon V Magnusson) år 1291—2. (Id. 3, 6).

Othinia = Odense, Fyen, Danmark.

Dess Acta Provincialia år 1252, Sept. 8. (1, 1, f.).

År 1252 flyttades derifrån:

Broder Othincarus, Conversus. (Cap. Othon. 1252. 3, 19).

År 1252 flyttades dit:

Broder Gusterus.

— Godefridus Parvus. (Id. 3, 26).

År 1254 flyttades derifrån:

Broder Nicholaus, Conversus, till Ribe.

(Cap. Lund. 1254. 6, 20).

— Othenkarlus, till Visby.

(Id. 6, 34).

— Asmundus, Othouiensis, till Bergen.

(Id. 7, 12).

— Laurencius, till Reval. (Id. 7, 14).

År 1254 flyttades dit:

Broder Olauus, ifrån Roskilde.

— Esbernus, av Roskilde.

— Michael, Conversus, ifrån Ribe. (Id. 7, 4, f.).

År 1275—80 ålades Broder Eskillus, Othouiensis, en bot av 3 dagar på vatten och bröd, 3 messor, 3 psalteria och 3 hudflängningar, för försummelse i sin pligt som Visitator av de Skånska klostren året förut. (Cap. ... 11, 27).

År 1275—70 skulle dess kloster visiteras av Broder Jordanes, ifrån Slagelse. (Id. 11, 34).

Oxonia = Oxford, England.

År 1275—80 återkallades ifrån Ordens-skolan derstädes Broder Hemmingus, samt Broder Nicholas Swir. I deras ställe flyttades till Oxford Broder Boyo, ifrån Cologne, samt Broder Bero, av Öe-kloster. (Cap.... 11, 7, f.).

Parisii = Paris, Frankrike.

År 1275—80 återkallades Broder Andreas ifrån Ordens-skolan derstädes, och dit skickades i hans ställe Broder Hemmingus, ifrån Oxford. (Cap. ... 13, 5).

Randers = Randers, Nörre Jylland, Danmark.

År 1291—2, suffragier för Abbedissan derstädes. (Cap. Arus. 1291. 14, 8).

Reualia = Reval, Estland.

År 1254 flyttades dit:

Broder Gusterus.

— Laurencius, ifrån Odense.

— Johannes, ifrån Lubeck. (Cap. Lund. 1254. 7, 13, f.).

År 1254—5 skulle dess kloster visiteras av Broder Thomas, Visbucensis. (Id. 8, 3).

År 1275—80 flyttades derifrån:

Broder Lydulphus, till Slesvig. (Cap. ... 10, 5).

År 1275—80 flyttades dit:

Broder Bernandus.

— Elardus. (Id. 10, 21).

År 1275—80 flyttades til Helsingborg Broder Hermannus, ifrån Visby, fordom anställd i Reval. (Id. 10, 31).

Ripæ = Ribe, Jylland, Danmark.

År 1252—3 skall klädes-avgiften för Novicerne, 3 solidi om året, skickas dit. (Cap. Othon. 1252. 1, 33).

År 1252 flyttades dit:

Broder Brotherus, av Oslo.

— Johannes, av Viborg.

(Cap. Othon. 16, 17).

Dess Acta Provincialia, år 1253. (4, 1, f.).

År 1253—4, Suffragier för Priorissan derstädes. (Cap. Rip. 1253. 4, 4).

År 1253—4 var Prior Ripensis en utav de 2ne "Electores Magistri Ordinis", samt "Diffinitor Capituli Generalis". (Id. 4, 18, 19).

År 1252—3 dogo Broder Esbernus och Broder Lao, Conversus. (Id. 4, 26).

År 1254 flyttades derifrån:

Broder Michael, Conversus, till Odense.

(Cap. Lund. 1254. 7, 5).

År 1254 flyttades dit:

Broder Rodulphus, ifrån Viborg.

— Nicholaus, Conversus, ifrån Odense.

— Hermannus, Conversus, ifrån Åhus.

(Id. 6, 19, f.).

År 1275—80 flyttades till Bergen, såsom Lector, Broder Thorstanus, Ripensis. (Cap. ... 10, 6).

År 1275—80 skulle dess kloster visiteras av Broder Petrus, Alæburghensis. (Id. 12, 3).

År 1291—2, suffragier för Biskopen (Christiern II). (Cap. Arus. 1291. 13, 21).

Risabyerch = Riseberga, Nerike, Sverige.

Suffragier för Abbedissan (? Ragnfridis) år 1291—2. (Cap. Arus. 1291. 14, 8).

Roskild = Roskilde, Sjælland, Danmark.

År 1252 flyttades derifrån:

Broder Jacobus, Primus, till Viborg.

(Cap. Othon. 1252. 3, 24).

År 1252 flyttades dit:

Broder Haquinus, av Bergen.

- Othincarus, Conversus, ifrån Odense.
(Id. 3, 17, f.).

År 1253—4 var Prior Roskildensis en utav de 2ne "Electores Magistri Ordinis", samt "Socius" med "Diffinitor Capituli Generalis". (Cap. Rip. 1253. 4, 20).

År 1254 flyttades derifrån:

Broder Inguorus, till Lund.

(Cap. Lund. 1254. 6, 18).

- Johannes, till Skara.
(Id. 7, 1).
- Olauus, till Odense.
(Id. 7, 4).
- Esbernus, Roskildensis, till Odense. (Id. 7, 15.)

År 1254 flyttades dit:

- Nicholaus Kari, såsom Lector.
- Bertolldus.
- Birgerus.
- Johannes Dacus.
- Joceph.
- Karolus.
(Id. 6, 27, f.).

År 1254—5 var klostrets Prior en utav Ordens 4 "Generales Predicatores". (Id. 7, 28).

År 1254—5 var dess Sub-Prior Visitator utav klostren i Skåne, Sjælland och Fyen. (Id. 7, 31)

År 1254—5, suffragier för Dominus Petrus, Episcopus Electus Roskildensis. (Id. 8, 10).

År 1275—80 flyttades derifrån:

Broder Strango, till Nestved.

(Cap. ... 10, 28).

- Bero, Roskildensis, till ...
(Id. 9, 22).

År 1275—80 var Broder Petrus, Prior Roskildensis, en utav Ordens 4 "Predicatores Generales". (Id. 12, 10).

År 1291—2, suffragier för Biskopen (Johan I. Krag). (Cap. Arus. 1291. 13, 22).

År 1291—2, suffragier för Priorinnan i S. Agnes' kloster, Roskilde. (Id. 14, 9).

Rynd = ? — Kanhända det samma som

Ryynch = ? Ring, (även kallad Rind), Nörre Jylland, Danmark.

År 1291—2, suffragier för Dominus Prior de Ryynth (eller Ryynch). (Cap. Arus. 1291. 13, 30).

År 1291—2, suffragier för Domina Abbatissa de Rynd. (Id. 14, 8).

Sialandia, }
Syalændia, } Sjøælland, Danmark.

År 1254—5 skola dess kloster visiteras av Sub-Prior Roskildensis. (Cap. Lund. 1254. 7, 31).

År 1275—80 skola dess kloster visiteras av Broder Andreas Bloch. (Cap. ... 11, 33).

Sictonia, }
Sictunia, } Sigtuna, Upland, Sverige.

År 1252 flyttades derifrån:

Broder Andreas, till Lund.

(Cap. Othon. 1252. 3, 15).

År 1252 flyttades dit:

— Thorgotus, ifrån Skara.

— Thorstanus.

(Id. 3, 20).

År 1252—3 dog Broder Willielmus, Sacerdos. (Cap. Rip 1253. 5, 4).

År 1275—80 flyttades derifrån:

Broder Anbernus, till Strengnäs.

(Cap. ... 10, 27).

Skæningia, }
 Skeningia, } Skeninge, Östergötland, Sverige.

År 1254 flyttades derifrån:

Broder Suenungus, till Visby.

(Cap. Lund. 1254. 6, 22).

— Thomas, Cantor, till Åbo.

(Id. 7, 17).

År 1254 flyttades dit:

— Philippus.

— Olauus.

— Johannes, Anglicus, ifrån Lödese.

(Id. 6, 31, f.).

År 1254 får dess Sub-Prior absolution, och flyttes till Lödese. (Id. 7, 21).

År 1254—5 skulle dess kloster visiteras av Broder Petrus, Abbas i Öe-kloster. (Id. 7, 34).

År 1275—80 flyttades til Strængnäs Broder Thostø, Skeningensis. (Cap. ... 10, 26).

År 1275—80 var Broder Nicholaus, Prior Skeningensis, "Diffinitor Capituli Generalis". (Id. 12, 13).

År 1291—2, suffragier för Priorinnan i St. Martins kloster, Skeninge, (Catharina), samt för Nunnan Margareta (konung Valdemars dotter). (Cap. Arus. 1291. 14, 10).

Scania = Skåne, Danmark (nu Sverige).

År 1254—5 skola dess Dominikaner-kloster visiteras av Sub-Prior Roskildensis. (Cap. Lund. 1254. 7, 31).

År 1274—80 var Broder Eskillus, Othonensis, Visitator av dess kloster. (Cap. ... 11, 27).

År 1275—80, var Broder Olauus Albus, ifrån Nestved, Visitator av klostren i Skåne. (Id. 11, 32).

Scaræ, }
 Skaræ, } = Skara, Västergötland, Sverige.

År 1252 flyttades derifrån:

Broder Thorgotus.

(Cap. Othon. 1252. 3, 21).

År 1252 flyttades dit:

— Sigwardus, ifrån Tronhjem.

— Bertoldus, Conversus, ifrån Kalmar.

(Id. 3, 21, f.).

År 1254 flyttades dit:

— Johannes, ifrån Roskilde.

(Cap. Lund. 1254. 7, 1).

År 1254—5 var klostrets Lector, frater Jacobus, en utav Ordens 4 "Predicadores Generales". (Id. 7, 30).

År 1254—5 var klostrets Visitator Broder Petrus, Abbas i Öe-kloster. (Id. 7, 34).

År 1255, Sept. 9., Dominikaner-ordens Capitulum Provinciale i Skara. (Id. 8, 26).

År 1275—80 flyttades dit.

Broder Thordo, ifrån Åhus.

— Johannes, ifrån Karelen.

(Cap. ... 10, 1).

År 1275—80 ålades en bot av 2 dygns vatten och bröd, 2 messor, 2 psalteria och 2 hudflängningar, å alla de kloster-bröder i Skara hvilka gjort svårigheter emot Visitatorns fullmäktige, vid deras besök derstädes. (Id. 11, 19).

År 1291—2. Suffragier för Biskopen (Bryniolf). (Cap. Arus. 1291. 13, 20).

Scø, }
 Skøø, } = Skokloster, Upland, Sverige.

År 1253—4, suffragier för (Benedicta) Abbedissan de Sco. (Cap. Rip. 1253. 4, 4).

År 1291—2, suffragier för klostrets välgång. (Cap. Arus. 1291. 14, 13).

År 1291—2, suffragier för Abbedissan (Ælæna) samt för Priorinnan (Ælæna). (Id. 15, 3).

Slaulosia = Slagelse, Sjælland, Danmark.

År 1275—80 skickades en Broder ifrån dess kloster till ... (Cap. ... 9, 22).

År 1275—80 var Broder Jordanes, ifrån Slagelse; Visitator utav klostren i Odense, Viborg och Århus. (Id. 12, 1).

Sleswicia = Slesvig, Sønder-jylland, Danmark.

År 1252 flyttades til klostret der ...

(Cap. Othon. 1252. 3, 28).

År 1275—80 flyttades dit:

Broder Bo, ifrån Haderslev.

— Jacobus Petri, ifrån Århus.

— Lydulphus, ifrån Reval.

— Saxo, ifrån Lund.

(Cap. ... 10, 3, f.).

År 1275—80 flyttades derifrån:

— Johannes Kroc, till Åhus, såsom Lärare i Logiken. (Id. 10, 15).

År 1275—80 var Broder Petrus, Alæburghensis, Visitator av dess kloster. (Id. 12, 3).

År 1291—2, suffragier för (Berthold) Biskopen i Slesvig. (Cap. Arus. 1291. 13, 21).

Strenginæs = Strengnäs, Södermanland, Sverige.

År 1275—80 flyttades dit:

Broder Tosto, såsom Lector.

— Thosto, av Skeninge.

— Andreas, av Kalmar.

— Anbernus, från Sigtuna.

(Cap. ... 10, 25, f.).

År 1275—80 var Broder Roricus, Strenginensis, Visitator utav klostren i Göta-landen och Kalmar. (Id. 12, 4).

År 1291—2. Suffragier för (Anund) Biskopen i Strengnäs. (Cap. Arus. 1291. 14, 31).

Suecia, } Svea-landen, (det egentliga Svea-rike,
Suetia, } Upland, Södermanland, Nerike, Vestmanland och Dalarna).

År 1254—5 skulle dess kloster visiteras av Broder Robertus, av Visby. (Cap. Lund. 1254. 8, 2).

År 1275—80 var Broder Vincius, av Lödese, Visitator av dess kloster. (Cap. ... 12, 3).

Suetia, }
Swecia, } Sverige, det Svenska Riket.
Swetia, }

År 1254—5, suffragier för konungen (Valdemar), Hertigen (Birger Jarl) och dennes barn. (Cap. Lund. 1254. 8, 9).

År 1254—5, suffragier för den avlidne Hertiginnan (Ingeborg). (Id. 8; 16, 20).

År 1291—2. Suffragier för konungen (Birger Magnusson), hans moder (Hedvig), hennes barn, samt för hela rikets välgång. (Cap. Arus. 1291. 12, 20, f.).

År 1291—2. Suffragier för Hertigen (Erik). (Id. 13, 5).

År 1291—2. Suffragier för den avsatte konungen (Valdemar), hans gemål (Christina) och hans son, Junker Erik. (Id. 13, 6).

År 1291—2. Suffragier för konungen (Magnus Ladulås). (Id. 14, 20, f.).

Upsalia = Upsala, Sverige.

År 1254—5. Suffragiet för (Jarlerius) Erkebiskopen i Upsala. (Cap. Lund. 1254. 8, 10).

År 1291—2. Suffragier för Archiepiscopus Electus (Johannes III.). (Cap. Arus. 13, 10).

År 1291—2. Suffragier för Prepositus och Archidiaconus i Upsala. (Cap. Arus. 1291. 14, 5).

Wæstgothia = Vestergötland, Sverige.

År 1275—80 flyttades Broder Laurencius, Wæstgothus, till Åbo. (Cap. ... 10, 33).

Weretæ, }
Wretæ, } Vreta, Östergötland, Sverige.

År 1253—4, suffragier för Priorinnan. (Cap. Rip. 1253. 4, 4).

År 1291—2. Suffragier för Abbedissan (Catharina). (Cap. Arus. 1291. 14, 7).

Vibergæ, }
Wibergæ, } = Viborg, Nörre Jylland, Danmark

År 1252 flyttades derifrån:

Broder Matheus, Vibergensis, till Lnnð.

(Cap. Othon. 1252. 3, 13).

— Johannes, Vibergensis, till Ribe.

(Id. 3, 17).

År 1252 flyttades dit:

Broder Jacobus, Primus, ifrån Roskilde.

— Reginaldus, ifrån Skara.

(Id. 3, 24, f.).

År 1252—3 dogo:

Broder Jacobus, Sacerdos.

— Nicholaus, Sacerdos.

(Cap. Rip. 1253. 5, 2).

År 1254 flyttades derifrån:

Broder Rodulphus, till Ribe.

(Cap. Lund. 1254. 6, 19).

År 1275—80 skulle dess kloster visiteras av Broder Jordanes, ifrån Slagelse. (Cap. ... 12, 1).

År 1275—80 var Broder Petrus, Lector Wibergensis, en av Ordens 4 "Predicatores Generales". (Id. 12, 10).

År 1291—2. Suffragier för (Laurentius) Biskopen i Viborg. (Cap. Arus. 1291. 13, 22).

Uisby,	}	Visby, Gotland, Sverige.
Visby,		
Wisby,		

År 1252—3 dog Broder Andreas, Sacerdos. (Cap. Rip. 1253. 4, 26).

År 1254 flyttades derifrån:

Broder Ascerus, Conversus, till Vesterås.

(Cap. Lund. 1254. 7, 3).

— Laurentius, till Åbo. (Id. 7, 16).

År 1254 flyttades dit:

Broder Suenungus, ifrån Skeninge.

— Arnulphus.

— Petrus, de Finlandia.

(Id. 6, 22, f.).

— Prior Finlandensis, efter att hava erhållit absolution.

(Id. 7, 25).

Denne Petrus de Finlandia och den sednare omnämnde Prior Finlandensis var troligen en och samme man. Han hade således erhållit absolution för sina icke angivna förseelser, men ansågs icke längre vara en passande embetsman såsom Prior för sitt kloster, der hans närvaro endast kunde väcka förargelse. Han så att säga degrederares derföre, genom att sändas till ett annat konvent såsom simpel munk. Sådana händelser voro icke ovanliga, så länge som kloster-disiplinen hölls vid magt. Men i allmänhet fingo sådana högre klerker snart nog lika betydande platser igen, om de voro lydiga och deras uppförande klanderfritt.

År 1254 flyttades dit:

Broder Laurencius, ifrån Arusia.

— Othenkarlus, ifrån Odense.

(Cap. Lund. 6, 34).

Att 2ne särskilda anvisningar av Ordens-bröder till *samma* kloster förekomma för *samma* år uti *samma* dokument, förklaras genom misskrivning, eller måhända derigenom att t. ex. den sednare var till ett Dominikaner *Nunne-kloster*.

År 1254 får dess Prior absolution. (Cap. Lund. 7, 23).

År 1254—5 var Broder Robertus, Visbucensis, Visitator utav klostren i Kalmar och Svea-land. (Id. 8, 2).

År 1254—5 skulle Visby-kloster visiteras av Broder Thomas, Visbucensis. (Id. 8, 3).

År 1254 nekas Ordens-sigillet åt Visby kloster. (Id. 9, 16).

År 1275—80 flyttades derifrån:

Broder Johannes Longus, till Åhus.

(Cap. ... 10, 19).

— Hermannus, fordom anställd i Reval, till Helsingborg. (Id. 10, 31).

År 1275—80 ålades en bot av 1 dag på vatten och bröd, 1 messa, 1 psalterium och 1 hudflängning å alla de bröder i Visby kloster hvilka valt Broder Johannes Longus till Prior derstädes. Olagligheten måtte varit på deras och icke på hans sida, ty intet straff ålades honom, fastän han flyttades till Åhus. (Id. 11, 16).

Wising = Vising, Nörre Jylland, Danmark.

År 1291—2. Suffragier för Abbedissan. (Cap. Arus. 1291. 14, 9).

Wocsonia = Vexiö, Småland, Sverige.

År 1291—2. Suffragier för (Bo), Biskopen i Vexiö. (Cap. Arus. 13, 20)

Wretæ. — Se Weretæ.

Sak-Förteckning.

Abbas de Domo Insulensi. — Se *Petrus*.

Abbatissa de Askæby. — Se *Askæby*.

— de Dalum. — Se *Dalum*.

— de Faøthæ. — Se *Faøthæ*.

— de Gythom. — Se [? *Gyridis*].

— de Randers. — Se *Randers*.

— de Risabyerch. — Se [*Ragnfridis*].

— de Rynd. — Se *Rynd*.

— de Sco. — Se [? *Benedicta*]. *Elena*.

— de Wising. — Se *Wising*.

— Wretensis. — Se [*Catharina*].

Acta Capitulorum:

Skola ofta omtalas. (Cap. Othon. 1254. 3, 11).

Skola ofta uppläsas, genom Sub-Priorns omsorg.
(Cap. Lund. 1254. 6, 14. — Försummelse häruti skall straffas utav Visitatorerne. (Id. 6, 15).

Acta Capituli Generalis 1240—51.

Statutum de Communicando et de Confessione. (Cap. Othon. 1252. 1, 12).

Statutum de Communicando apud *Medyolanum*, 1278. (15, 11, f.).

Acta Capituli Provincialis 1240—51.

Statutum quod nullus frater aliquid recipiet vel retinebit. (Cap. Othon. 1252. 2, 8).

Statutum contra scandala vel excessus in potu. (Id. 2, 21; Cap. Lund. 1254. 6, 5).

Acta Capituli Provincialis 1251.

Statutum de studio et de Sermonibus faciendis. (Cap. Othon. 1252. 3, 4).

Acta Capituli Provincialis Othonensis, 1252. (1, 1, f.).

Acta Capituli Provincialis Ripensis, 1253. (4, 1, f.).

Acta Capituli Provincialis Lundensis, Sept. 8., 1254.
(5, 5, f.).

Acta Capituli Provincialis 1275—80. (9, 22, f.).

Acta Capituli Provincialis Arusiensis, Aug. 22., 1291.
(12, 19, f.).

Apostater

Skola antingen fasthållas eller bortvisas. (Cap. Othon. 1252. 3, 10).

Archidiaconus Lincopensis.

Han var död innan 12. Juni 1291, emedan hans namn saknas uti Domkapitlets officiella skrivelse, av detta datum, angående det nya biskopsvalet. (Se Diplom. Svec. II, 126). Suffragier för honom, och för flera under året 1290—1 avlidna Canonici i Linköping (Karl Okeson, Ulf. . . ., Magnus de Byerghom, Magnus Gærstæson, Laurentius Petri). (Cap. Arus. 1291. 14, 34).

Archidiaconus Upsalensis.

Se *Upsalia*.

Archiepiscopus Lundensis.

Se [Jacob I. Erlandsen]. [Johannes II. Grand]. [Uffo].

Archiepiscopus Nidarosiensis.

Se [Jörund]. [Sorle].

Archiepiscopus Upsalensis.

Se [Jarlerius]. [Johannes III.].

Begravning

i kloster eller kyrkor. (Cap. Lund. 1254. 9, 7);
i Ordens kyrko-gårdar skall berättiga till dess Suffragier.
(Cap. Med. 1278. 17, 29).

Bigt

Hvarje broder skall skrifta sig innan han går till Herrans Bord. (Cap. Othon. 1252. 1, 13).

Det skall ske minst 4 gånger om året. (Id. I, 17).

Bigt utav Nunnor må höras endast av vissa dertill bestämda munkar. (Id. 2, 23).

Borgens-Förbindelser

för slägingar eller andra, förbjudna. (Cap. Lund. 1254. 5, 18).

Bot

Skall strängeligen äläggas enligt statuterne. (Cap. Othon. 1252. 1, 20).

Skall verkställas inom den utsatte tiden. (Id. 1, 23).

Skall vara så mycket strängare, som brottet är till. (Cap. Med. 1728. 16, 20).

Följande sorts Bot äro omtalte:

I. En dag (ett dygn) på vatten och bröd, en messa, ett psalterium och en hudflängning.

1. För deltagandet uti Hermannii, Theutonicii, satser. (Cap. ... 1275—80. 11, 12).

2. För valet utav Broder Johannes Longus till Prior i Visby. (Id. 11, 15).

3. För försummelse att återlösa vissa pantsatta böcker. (Id. 11, 28).

II. Två dagar på vatten och bröd, m. m.

1. För uraktlåtenhet i pligten att sända 4 mark silver om året, för kloster-utgifter. (Cap. Othon. 1252. 2, 31).

2. För försummelse att sända 3 solidi årligen för Novicekläder. (Id. 2, 34).

3. För uraktlåtenhet att straffa gräl och oqvädings-ord. (Cap. Lund. 1254. 5, 22).

4. För motstånd emot Visitatorns fullmäktige i Skara. (Cap. ... 1275—80. 11, 19).

III. Tre dagars vatten och bröd, m. m.

1. För hemlighållandet utav emottagne eller bortskickade brev. (Cap. Othon. 1252. 2, 18).

2. För pligt-försummelse såsom Visitator. (Cap. ... 1275—80. 11, 27).

IV. Fem dagar på vatten och bröd, m. m.

För försummelse att infinna sig såsom "Socius" till "Diffinitor ad Capitulum Generale". (Cap. ... 1275—80. 11, 25).

V. Tio dagar på vatten och bröd, m. m.

För försummelse att infinna sig såsom "Diffinitor ad Capitulum Generale", utan att hava anmält laga förfall. (Cap. ... 1275—80. 11, 21).

VI. Suffragiers förlust.

1. För handhavandet av rättegångs-mål emot en Ordensbroder. (Cap. Othon. 1252. 2, 2).
2. För tubbandet av en Danneman att övergiva Orden. (Id. 2, 3).
3. För yppandet utav Ordens hemligheter. (Id. 2, 4).

Brev

Ankommande eller utgående, skola först uppvisas för klostrets Prior. (Cap. Othon. 1252. 2, 16). — Den det försummar skall straffas med 3 dagar på vatten och bröd, m. m. (Id. 2, 18).

Böcker.

Rättade och förbättrade exemplar få icke begagnas vid Kapitel-möten. (Cap. Lund. 1254. 9, 14).

Om huru Böcker skola begagnas. (Id. 9, 18).

Pantsatte böcker tillhörande Domicella Ingærth, och som borde varit återlöste, skola nu återlösas inom en månad. (Cap. ... 1275—80. 11, 28).

Capitulum Generale:

År 1278, Milano. (15, 11, f.).

Tillkännagives det igenom Orden, att dess "Magister" dött eller blivit bortflyttad, skall General-kapitlet — om

sådant timat emellan Sept. 29. och Påsk — utnämna en ny i hans ställe; om det skedde efter denna tid, skola "Diffinitores", med bistånd av en "Vicarius" den de sjelva skola välja, hålla det vanliga Capitulum Generale. (Cap. Med. 1278. 18, 5).

Se Diffnitor Cap. Gen.

Capitulum Provinciale:

Skall icke vara forum för lag-tvister emellan Ordensbröder. (Cap. Lund. 1254. 9, 9).

Skall slutas inom den bestämda tiden. (Cap. Med. 1278. 16, 14).

Capitulum Procinciale:

År 1252. Odense. (1, 1, f.).

— 1253. Ribe. (4, 1, f.).

— 1254. Lund. (4, 21; 5, 5).

— 1255. Skara. (8, 26).

— 1275—80. ? (9, 22, f.).

— 1276—81. Lund. (12, 15).

— 1291. ? Vesterås. (12, 21, f.).

Constitutiones Ordinis.

År De alicujus rei receptione vel retentione. (Cap. Othon. 1252. 2, 7).

År De Contencionum et Comminacionum correctione. (Cap. Lund. 1254. 5, 21).

År Quod Magistri Studencium studium promoveant. (Id. 9, 4).

År De admonicione Priorum. (Id. 9, 12).

Skola ofta uppläsas. (Cap. Lund. 9, 14).

Dannemän

Få icke övertalas att lemna Orden. (Cap. Othon. 1252. 1, 4).

Deposita

Få icke pantsättas eller försäljas, och skall Deposit-Förvaltaren dra omsorg härom. (Cap. Othon. 3, 8).

Diffinitor Capituli Generalis, vel ad Capitulum Generale.

År 1253—4: Prior Ripensis.

(Socius, Prior Roskildensis).

(Cap. Rip. 1253. 4, 19).

År 1254—5: Broder Richardus, Lector Lundensis.

(Socius, Broder Helmericus).

(Cap. Lund. 1254. 8, 24).

År 1274—79 Broder Thorstanus.

(Socius, Broder Eskillus, Lector Lundensis.

(Cap. . . . 1275—80. 11, 21, f.).

År 1275—80: Broder Nicolaus, Prior Skeningensis.

(Socius, Broder Petrus, Prior Arusiensis.

(Id. 12, 13).

Sättet för valet av dessa Embetsmän: Se Anmärkning till sida 16, rad 24.

När "Magister Ordinis" dör eller bortflyttes emellan Påsk och Sept. 29, skola "Diffinitores", med hjälp av en av dem själva utsedd "Vicarius", hålla det vanliga Generalkapitlet. (Cap. Med. 1278. 18. 7).

Diffinitor Capituli Provincialis :

Se sättet för hans val i Anm. till s. 16, r. 24.

Om *en* sådan embetsman icke har infunnit sig skall hans plats fyllas genom val av två goda män. Om *två* äro borta, skola två av de äldste i Kapitlet tagas dertill. (Cap. Med. 1278. 17, 30).

Dop :

(Cap Lund. 1254. 9, 11).

Dryckenskap :

Skall strängeligen bestraffas. (Cap. Othon. 1252. 2, 20. Cap. Lund. 1254. 6, 5).

Ducissa suethie: — Se [Ingeborg].

Dux Dacie: — Se [Christoffer II].

— *Norvegje:* — Se [Hakon V Magnusson].

— *Swethie:* — Se [Birger Jarl]. [Erik].

Electores Magistri Ordinis:

År 1253—4: Prior Ripensis.

Prior Roskildensis.

(Cap. Rip. 1253. 4, 18).

Episcopus. — Se *Gunnerus. Nicholaus. Thomas.*

— *Electus Aboensis.* — Se [Magnus].

— *Arusiensis* — (Vesterås) — Se [Petrus].

— *Arusiensis* — (Århus) — Se [Johan Askersen].

— *Asloensis.* — Se [Eivindr].

— *Bergensis.* — Se [Narve].

— *Burglanensis.* — Se [Joseph].

— *Hamarensis.* — Se [Thorstanus].

— *Lincopensis.* — Se [Benedictus]. [Laurentius, Electus].

— *Ripensis.* — Se [Christiern II].

— *Roskildensis.* — Se [Johan I Krag].

— *Skarensis.* — Se [Bryniolf].

— *Sleswicensis.* — Se [Bertold].

— *Strængimensis.* — Se [Anund].

— *Wocsonensis.* — Se [Bo].

Familie-Saker:

I sådana skola bröderna aldrig inblanda sig. (Cap. Lund. 1254. 5, 18).

Faste-Dagar:

Skola strängt hållas. (Cap. Med. 1278. 19, 5).

Endast i nödfall få sjuke äta kött på dessa dagar. (Id. 19, 1).

Gräl och Oqvädings-Ord

Skola straffas av Prioren enligt Constitutionerne. (Cap.

Lund. 1254. 5, 21) — Försummar Priorn detta, sättes han på 2 dagars vatten och bröd. (Id. 5, 22).

Handens Avhuggning

Förbjudet. (Cap. Lund. 1254. 9, 6).

Hemligheter

Få icke yppas utom Orden. (Cap. Othon. 1252. 1, 4).

Hospitals-Hus

Skola hållas stängda, utom i nödfall, ifrån middag till afton (vesperas). (Cap. Lund. 1254. 9, 2).

Inclinaciones (Djupa Bugningar)

Skola ske vid avsjungandet utav

Salve Sancta Parens,

Veni Sancte Spiritus,

in Tractu Quadragesimale vid

Adjuva nos Deus,

(Cap. Med. 1278. 17, 21).

samt uti Capitulum och Prefacio vid bönen

Sancta Maria,

och i hvarje bön der den heliga Jungfruns eller den helige Dominiks namn forekommer. (Id. 18, 15).

Samt när Frälsaren nämnes. (Cap. Med. 1278. 19, 27).

Inskrivne uti Orden

Skola njuta Ordens förtjenster. (Cap. Med. 1278. 17, 28).

Kloster-Bröder:

Kringvandrande munkar, ävensom nyss åderlätne, få stanna endast 1 natt uti främmande kloster. (Cap. Othon. 1252. 1, 5, f.).

Insatte uti nya konvents-hus, få flyttas derifrån endast av Provincial-Priorn. (Cap. Lund. 1254. 9, 15).

Skola vara villige att emottaga nya medlemmar. (Id. 9, 20).

Kunna icke befrias från någon pligt eller embete eller uppdrag, eller flyttas ifrån något ställe — av någon överhets-person som icke är Ordens-medlem. (Cap. Med. 1278. 17, 10, f.).

Få icke dricka i städer i andra hus än der de även få äta. (Id. 19, 3).

Kläde-Dräkt :

Ordens-dräkten skall strängt vidhållas. Cap. Othon. 1252. 2, 26).

Novice-kläder tillvägbringas genom ett årligt tillskott av 3 solidi eller sterlingi ifrån hvarje Ordens-bröder. (Id. 2, 32). — Urakilåtenhet häruti straffas med 2 dagar på vatten och bröd. (Id. 2, 34).

Lag-Mål :

Få icke handhavas av munkar utan Provincial-Priorens tillåtelse. (Cap. Othon. 1252. 1, 25).

Emot Ordens-bröder, få icke befrämjas (Id. 2, 2) — ei heller för sekular-personer bekantgöras (Cap. Lund. 1254. 5, 15) — ei heller inför Capitulum Provinciale instämmas. (Id. 9, 9).

Lector :

Skall njuta vederbörlig fred, för hans studiers skull. (Cap. Lund. 1254. 9, 13).

Skall straffas, om han försummar sina pligter som Lärare. (Cap. Med. 1278. 18, 22).

Vid Lectors-val skall den formula iakttagas som är mest vanlig uti Provincen. (Id. 18, 30).

Lector *Arusiensis*. — Se Finwidus.

— *Bergensis*. — Se Thorstanus.

— *Lundensis*. — Se Eskillus. Nicholaus. Richardus.

— *Lythosiensis*. — Se Laurencius.

— *Roskildensis*. — Se Nicholaus Kari.

Lector *Skarensis*. — Se *Jacobus*.

— *Wibergensis*. — Se *Petrus*.

Läs-Övningar (Collationes):

Skola vederbörligen vidmakthållas, (Cap. Othon. 1252. 3, 1) — och de det försumma, skola göra bot. (Id. 3, 2).

Skola ske en gång i veckan, enligt bruk. (Cap. Lund. 1254. 5, 23).

Förakt emot Läsning eller emot Läsarne skall straffas av Priorn. (Id. 6, 1).

Magister, vel *Magister Ordinis*:

Se *Capitulum Generale*; *Diffinitor Cap. Gen*; — och Anm. vid s. 4 r. 18.

Magister Studencium.

Skall flitigt uppmuntra studier. (Cap. Lund. 1254. 9, 4).

Baccalaureus Artium skall icke inkräkta kathedern för en Magister Artium, ei heller den sednare någon Prests lärostol. (Cap. Med. 1278. 18, 25).

Mark:

1 Mark silver skall betalas 4 gånger om året för vissa bestämda kloster-utgifter. (Cap. Othon. 1252. 2, 30). — Den sådant försummar skall straffas med 2 dagar på vatten och bröd. (Id. 2, 31).

Mummerier:

Alla mummerier och förklädningar förbjudas. (Cap. Lund. 1254. 9, 7).

Natalia (Döds- och Åminnelse-dagar):

Skola noggrant iakttagas. (Cap. Othon. 1252. 3, 5).

Nattvarden:

Skall först njutas efter skrift. (Cap. Othon. 1, 13).

Må icke försummas utan Priorns eller hans fullmäktiges tillstånd. (Id. 1, 15).

Får icke utdelas i soldaters boningar. (Cap. Lund. 1254. 9, 12).

Nunne-kloster:

Må endast besökas av en munk efter erhållen tillåtelse, och i en passande mans sällskap. (Cap. Othon. 1252. 2, 24). Se Bigt.

Om alla sådana (? Nunne-) Kloster der prester måste förrätta de andeliga officier. (Cap. Lund. 1254. 9, 19).

Nycklar:

Skola överlemnas åt Penning-vårdaren, när en munk icke är i sitt kloster. (Cap. Othon. 2, 14).

Pantsättning:

Av saker anförtrodda i kloster-vård, förbjuden. Cap. Othon. 1252. 3, 8.

Av saker till en kloster broder, får endast ske med Priorns tillåtelse. (Cap. Lund. 1254. 5, 19).

Av Domicella Ingærths böcker. (Cap. . . . 1275—80. 11, 28).

Pariser-Sterling:

Se *Sollidus*.

Penningar

Som tillhöra någon munk, skola ligga uti en viss, til detta embete utnämnd, broders vård. (Cap. Othon. 1252. 2, 12).

Penning-avgifter och penning-böter få icke åläggas något kloster, utan samtliga klostrens bifall. (Cap. Lund. 1254. 9, 10).

Få icke emottagas utan tillstånd. Har sådant händt i nödfall, skall det anmälas inom 3 dagar. Annars tillfaller hela summan sjelva klostret. (Cap. Med. 1278. 19, 7).

Få endast behållas för vissa bestämda, av Överman approberade, ändamål; till detta bruk skola de också snarligen utgivas. Annars tillfalla de klostret. (Id. 19, 15. Likväl äger Priorn att dispensera ifrån denna regel. (Id. 19, 22).

Predicatores Generales Ordinis :

År 1254—5. Prior Roskildensis.

Broder Sueno, Sub-Prior Lundensis.

— Nicholaus, Lector Lundensis.

— Jacobus, Lector Lundensis.

(Cap. Lund. 1257. 7, 28, f.).

År 1275—80. — Petrus, Prior Roskildensis.

— Petrus, Lector Wibergensis.

— Finwidus, Lector Arusiensis.

— Thorstanus, Kalmarniensis.

(Cap. ... 1275—80. 9, f.).

Predikningar

Skola hållas på folk-språket av yngre prester och bröder inom klostrets murar; först väl övade skola de tillåtas att predika offentligen. (Cap. Lund. 1254, 6, 6).

Prefectus Lundensis. — Se Ollus.

Prior.

Skall granska alla utgående och inkommande brev. (Cap. Othon. 1252. 2, 16).

Skall se till att de offentliga Läse-övelser vidmakthållas. (Id. 3, 2).

Äger att giva dispens för Nattvardens annammelse. (Id. 1, 16)

Skall emottaga bigt av alla sina kloster-munkar minst 4 gånger om året. (Id. 1, 17).

Skall vaka över att de ålagde bot-reglor efterlevas. (Id. 1, 19).

Skall efterse att deposita icke pantsättas eller bort-säljas. (Id. 3, 8).

Skall fasthålla eller bortdriva alla Apostater. (Id. 3, 10).

Äger att tillåta en kloster-broder att taga saker i pant. (Cap. Lund. 1254. 5, 19).

Skall straffa gräl och oqvädings-ord enligt Constitutionerne. (Id. 5, 21). — Försummar han detta, sättes han på 2 dagars vatten och bröd. (Id. 5, 22).

Skall straffa dem hvilka förakta Läsningarne eller Läsarne. (Id. 6, 1).

Skall så mycket som möjligt skona yngre och skickligare bröder, för deras studiers skull, för de vanliga kloster-bekymren. (Id. 6, 10).

Skall icke lägga skatt eller penninge-bot på något kloster, utan samtliga klostrens samtycke. (Id. 9, 10).

Skall få påminnelser enligt Constitutionerne. (Id. 9, 12).

Skall ivrigt uppmuntra studier, och icke hålla sig ifrån skolorne utan tillstånd. (Cap. Med. 1278. 17, 20).

Skall vaka över munkarnes klädsel, samt över de sjukes vård, hvilka sednare icke få äta kött på fastdagar utan sträng nödvändighet, och då endast i enrum. (Id. 19, 1).

Äger att lemna dispens ifrån de vanliga regler angående penningar. (Id. 19, 22).

Skall se till att Påven Gregorii beslut, angående "Inclinatio" vid Frälsarens namn, iakttages. (Id. 19, 27).

Prior Aoniensis (av Åhus). — Se Aosia.

— *Arusiensis*. — Se Arosia (Århus). Petrus.

— *Finlandensis*. — Se Petrus. Visby.

— *Lundensis*. — Se Lundæ.

— *Provincialis*

Äger att tillåta en munk handhavandet utav rättegångsmål. (Cap. Othon. 1252. 1, 25).

Äger att flyttå en kloster-broder ifrån ett nytt konvent. (Cap. Lund. 1254. 9, 15).

Eller hans fullmäktig, äger att bestämma ett annat kloster såsom samlings-plats för Ordens kapitel-möte, om nöden tvingar. (Cap. Med. 1278. 15, 8).

Är Provincial-Priorn frånvarande vid något Provincial-kapitel, skall Priorn för det kloster der kapitlet sammanträder fungera i hans ställe; är även han hindrad att infinna sig, skall Priorn i det kloster der kapitlet sist samlades officiera för tillfället. (Id. 16, 1).

Skall sjelv eller genom deputerade, hvarje år visitera klostren i sin Provins. (Id. 16, 10).

Skall sedan han fått décharge, höra till det kloster hvarifrån han hemtades, om icke hans övermän annorlunda bestämma härom. (Id. 16, 23).

Skall väljas med slutna sedlar. (Id. 16, 20, f.).
Se Anm. till s. 16, r. 24.

Äger att lemna dispens ifrån de vanliga reglor angående penningar. (Id. 19, 22).

Prior Ripensis. — Se Ripæ.

— *Roskildensis.* — Se Petrus. Roskild.

— *de Rynch.* — Se Rynch.

— *Skeningensis.* — Se Nicholaus.

— *Visbucensis.* — Se Visby.

Priorissa Ripensis. — Se Ripæ.

— *de Sancta Agnete, Roskilde.* — Se Roskilde.

— *Sancti Martini de Skeningia.* — Se [Catharina].

— *de Skoo.* — Se Ælæna.

— *de Weretis.* — Se Weretæ.

Regina Dacie. — Se [Agnes]. [Margrethe Sambiria].

— *Norvegie.* — Se [Richissa].

— *Svecie.* — Se [Christina]. [Hedvig].

Rex Dacie. — Se [Christoffer I.]. [Erik Menved].

— *Norvegie.* — Se [Erik Magnusson]. [Hakon IV. Hakonsson].

Rex Swethie. — Se [Birger Magnusson]. [Magnus Ladulås]. [Waldemar].

Sekular-Prelater

Skola bemötas med ödmjukhet (Cap. Lund 1254. 5, 10).

Sigill (Ordens.)

Nekas åt Visby kloster (Cap. Lund. 9, 16).

Skattmästare:

En sådan embetsman skall i hvarje kloster vårda alla brödernes penning-medel. (Cap. Othon. 1252. 2, 12).

Skor

Vanliga (täckta, tätsittande) förbjudna. (Cap. Othon. 2, 26).

Skrift — Se Bigt.

Socius Prioris Provincialis:

År 1253—4. Broder Oliverus. (Cap. Rip. 1253. 4, 20). — Se *Diffnitor Cap. Gen.* — *Visitatores.*

Sollidus:

3 Sollidi, eller Pariser-sterlinger, skola betalas årligen av hvarje munk för Novicernas kläder. (Cap. Othon. 1252. 2, 32).

Studenter

Yngre och skickligare, skola så mycket som möjligt skonas för kloster-bekymren. (Cap. Lund. 1254. 6, 10).

Student-Magistrar

Skola uppmuntra lärdom. (Cap. Lund. 9, 4).

Sub-Prior Insulensis. — Se *Insula.*

— *Lundensis.* — Se *Sueno. Thorstanus.*

— *Roskildensis.* — Se *Roskilde.*

— *Skeningensis.* — Se *Skæningia.*

Suffragier

Få icke åtnjutas av munkar som tillhandagå lag-sökande emot Ordens-bröder, eller övertala Dannemän att

lemna Orden, eller yppa Ordens hemligheter. (Cap. Othon. 1252. 2, 1, f.).

Skola även njutas av en i Rom anställd Ordenspredikant, om han dött under utövandet av sitt embete. (Cap. Med. 1278. 15, 4).

Skola sägas även för avlidne Ordenssyster, (Id. 17, 26) --- samt för personer begravne uti Ordens kyrkogårdar. (Id. 17, 29).

För de levande. (4, 1, f.; 8, 4, f.; 12, 20, f.).

För de döda. (4, 9, f.; 8, 16, f.; 14, 20, f.).

Se *Bot.*

Sång:

Högtidlig kloster-sång skall utföras efter middags- och aftonmåltiden. (Cap. Lund. 1254. 9, 18).

Vigilier (Messor m. m. för de avlidne).

Skola sägas på alla nya döds- eller åminnelse-dagar. (Cap. Othon. 1252. 3, 5).

Visitatores Ordinis,

År 1254—5; av klostren i Fyen, Sjælland, Skåne:

Sub-Prior Roskildensis.

. — i Jylland:

Broder Sueno, Sub-Prior Lundensis.

. — i Norge.

Broder Lagho.

(Socius, Broder Monandus).

. — i Lödese, Skara, Skeninge:

Broder Petrus, Abbas Insulensis.

— — i Kalmar, Svea-Landen:

Broder Robertus, Visbucensis.

— — i Reval, Visby, Åbo:

Broder Thomas, Visbucensis.

(Cap. Lund. 8, 3, f.).

År 1274—79; av klostren i Skåne:

Broder Eskillus, Othon.

(Cap. . . . 1275—80. 11, 27).

- - - - i Halland och Skåne:

Broder Olauus Albus, Nestvedensis.

- - - - i Sjælland:

Broder Andreas Bloch.

- - - - i Odense, Viborg, Århus:

Broder Jordanes, de Slaulosia.

- - - - i Haderslev, Ribe, Slesvig:

Broder Petrus, Alæburghensis.

- - - - i Svea-Landen:

Broder Vincius, Lythosiensis.

- - - - i Kalmar, Öster- och
Vester-Götland.

Broder Roricus, Strenginensis.

- - - - i Östersjön:

Broder Thorstanus, Kalmarnensis.

- - - - i Norge:

Broder Asmundus.

(Cap. . . . 11, 32, f. 12, 1, f.).

Visitatorerne skola straffa de Sub-Priorer hvilka försumma regeln att Acta Capitulorum ofta skola uppläsas, (Cap. Lund. 1254. 6, 15), — samt de Lectorer hvilka uraktlåta sina pligter såsom Lärare. (Cap. Med. 1278. 18, 22).

Åderlåtning:

Berättigar till 2ne natters hvila i ett kloster. (Cap. Othon. 1252. 1, 9).

Om lekfolks åderlåtning. (Cap. Lund. 9, 8).

Ågodelar:

Får ingen munk besitta. (Cap. Othon. 2, 6, f.). — Gör han det likaväl, miste han desamma, och blive de klostrets tillhörighet. (Id. 2, 10).

Kirkelige Blandinger.

(Meddelte af Adjunkt C. E. Thorup.)

Nedenstaaende Bidrag til Oplysning af vore kirkelige Forholde i ældre Tider ere udvalgte af forskjællige Indberetninger til Biskop J. C. Bloch i Ribe fra Præster i Stiftet, hvoraf her alene meddeles de Efterretninger, som haves om Præsterne før og efter Reformationen indtil 1617, om Maaden, hvorpaa de bleve kaldede, om Sogdenes Inddeling og hvad der ellers kan være af Interesse for Kirkens Historie i dette Tidsrum. — De nævnte Indberetninger findes iblandt Provst David Grönlunds efterladte Papirer, som tilhøre Ribe Skoles Bibliothek.

I. Seest.

(Af Indberetningen er kun det første Ark bevaret, men Forfatteren maa have været Præsten Chr M. Humblet).

Anno 1070 var Hr. Reimarus formodentlig den første christne Sognepræst til Wonsild og Dalbye, som ere de nærmeste Nabosogne i det Slesvigske, der grændser til Seest; men paa de Tider har uden Tvivl Seest Kirke ikke været til; thi 1071 blev Weistrup Kirke bygget, ligeledes i det Slesvigske, som paa nærværende Tid er Annex til Heils; forbemeldte Reimarus blev da Præst til alle tre Kirker Wonsild, Dalbye og Weistrup; derefter findes i henved 400 Aar ingen Efterretning om Præsterne til bemeldte 3 Kirker; men

Anno 1445 blev Hr. Philippus, en papistisk Pater eller Munk, kaldet og indsat til Sognepræst for

Wonsild, Dalbye og Seest Sogne. Seest Kirke maa være bygget kort tilforn, enten 1443 eller 1444, da Weistrup Kirke formedelst sin længere Fraliggenhed er taget fra Wonsild og Dalbye og lagt til Heils, og den da opbygte Seest Kirke igjen annecteret med Wonsild og Dalbye. Bemeldte Philippus har saaledes formodentlig været den første Præst til Seest Kirke.

Anno 1488 blev Hr. Matthias Martini kaldet og indsat til Sognepræst for Wonsild, Dalbye og Seest Kirker; han var den sidste papistiske Præst.

Anno 1528 blev Hr. Anthonius Johannis F. af Brande kaldet til Sognepræst for alle tre Kirker; han var den første evangeliske Lærer¹⁾.

Anno 1548 blev Hr. Matthias Jensen Wondsilder kaldet til Sognepræst for samme tre Kirker, indtil Anno 1566, da den Forandring skete, at Hertug Hans af Holsteen gav Seest Kirke og By til Kong Frederik den 2den under Danmarks Riges Krone, hvorpaa forbemeldte Hr. Matthiæ Jensen Wondsilders Stifsøn Hr. Hans Anthonisen blev Præst for Seest Sogn alene.

Anno 1596 blev Hr. Simon Andersen Præst, indtil Aar 1631.

2. Holstebro Menighed.

(Indberetning af Præsten Ebbe Kynde 1768).

Anno 1490 var Hr. Hans Knudsen Sognepræst til Holstebro og Borbjerg med 2 Kapellaner, Hr. Bertel Bloch og Hr. Peder Poulsen. Det synes vel for nærværende Tid urimeligt, at Holstebro, som ligger $1\frac{1}{2}$ Mile fra Borbjerg og hvorimellem Meirup Sogn er beliggende, skulde nogensinde have hørt til Borbjerg; men det maa dog nok have været saa, og Holstebro og

¹⁾ Han maa da ogsaa have været papistisk Præst indtil 1536.

Medd. Anm.

Annexet Maabjerg har ved Reformationens Tid eller nogen Tid derefter faaet hver sin Sognepræst. Efter Reformationen vare følgende Præster: 1) Mag. Mathias, tillige Kanik i Ribe, kaldet 1536; 2) Hr. Gregers Jepsön, kaldet 1570; 3) Hr. Villads Nielssön, kaldet 1596, og 4) Hr. Niels Villadssön, kaldet 1608 og Præst indtil 1639.

3. Borberg.

(Indberetning af Sognepræsten Chr. v. Hjelmcrone, dat. 25. Marts 1766).

Fra Kong Valdemar d. 3dies Tid, eller fra Aar 1363, vides Præsterne i dette Kald dels af nogle gamle Pergamentsdokumenter, dels af en gammel Tavle i Borberg Kirke. De ere følgende: 1) Hr. Peder Winther, 1363. — 2) Hr. Mads, 1376. — 3) Hr. Thöger 1395. — 4) Hr. Niels Pedersen, 1406; han var Sognepræst i Kaldet i 5 Aar og siden Kanik i Viborg. — 5) Hr. Eske Madsen, 1411, Sognepræst i Kaldet i 15 Aar, derefter Præst i Holstebro i 40 Aar, altsaa Præst i 51 Aar. — 6) Hr. Christen Svendsen, 1422, Præst i Kaldet i 15 Aar, derefter Præst i Hjerm og siden Prior i Stübber-Kloster. — 7) Hr. Christen Lauritsen, 1462, Præst i 28 Aar; i hans Tid var der en Kapellan ved Menighederne ved Navn Oluf Nielsen, som siden blev Prior i Stübber-Kloster og er nok den, som har givet Borbergholmgaard med hosliggende Sö til Præstens Bord. — 8) Hr. Hans Knudsen, 1490, Præst i 25 Aar. I hans Tid blev Holstebro Kald lagt til Borberg Kald, og han holdt da paa engang 2 Kapellaner (se ovenfor under Holstebro); han var den sidste Præst under Pavedømmet.

Efter Reformationen vare følgende Præster: 1) Hr. Jens Enevoldsen, 1515, Præst i 38 Aar. — 2) Hr. Enevold Christensen i 33 Aar fra 1554. — 3) Hr. Niels

Nielsen, 1587, i 12 Aar. — 4) Hr. Claus Grummesen, 1599, i 2 Aar og 5) Hr. Mogens Sörensen Buck, 1601, i 46 Aar.

4. Egtved og Ödsted.

(Indberetning af Præsten Knud Storm d. 14. Juni 1766).

1) Hr. Peder Scodborg var før Reformationen den sidste Præst i Ödsted Sogn. Det er troligt, at han tillige har været Præst i Egtved Sogn og boet i Egtved Præstegaard. Thi paa Annexgaarden i Vesterby, som er den rette Præstegaard til Ödsted Kirke, boede i Hr. Peder Scodborgs Tid en Annexbonde ved Navn Las Kydt, som gav Hr. Peder Scodborg al Skyld, Afgift og Rettighed, som gik af Gaarden, hvilket et Thingsvidue udviser.

2) Hr. Mads Buck fulgte efter Hr. Peder Scodborg og var Sognepræst til Egtved og Ödsted Sogne over 52 Aar og Provst i Jerlöv Herred. I hans egenhændig til hans Søn og Efterfølger i Embedet udgivne Attest, dat. 15. Juli 1583, kalder han sig Sognepræst til Egtved og Ödsted Sogne og Hertedsprovst i Jerlöv Herred. Angaaende hans Vocation, da skriver han i bemeldte Attest, at det var 52 Aar siden han annammede Ödsted Sogn (følgelig ogsaa Egtved) af gamle Bisp Iver Munck med hans Collatsbrev derpaa. Han blev altsaa kaldet 1531 og ordineret af Biskop Ivar Munck. Senere maa han have antaget den Lutherske Lære, da han forblev som Provst og Præst i sit Embede indtil 1584. Han har havt 2 Sønner; thi Pontoppidan melder i sine Annales Tom. 3, pag. 23, at Kong Frederik den Anden paa Forbøn af Hertug Hans af Hadersleben i Aaret 1566 gav den gamle Hr. Mads Buck i Egtved skriftlig Forsikkring, at en af hans Sønner, enten Jens eller Niels, hvilken der studerede vel og kunde erholde godt Vidnesbyrd af Biskoppen, skulde bekomme Embedet efter Faderen.

3) Hr. Niels Buck blev derefter sin Fader adjungeret i Embedet, i hvilket han overlevede ham indtil 1588. Hans Vocations-Datum vides ikke, og derfor veed man heller ikke, hvem der har ordineret ham, enten Paulus Matthiæ eller Johannes Lagonius, som i hans Tid vare Bisper i Ribe; men han maa være bleven udvalgt af Menighedens dertil beskikkede Mænd med Provstens, hans Faders, Raad efter den da brugelige Maade.

4) Hr. Sören Povelsen blev Sognepræst til Egtved og Ödsted Anno 1588, kaldet af Menigheden og ordineret af Biskop Johannes Lagonius i Ribe. Han var ogsaa Provst for Jerlov-Slaugs Herred, men naar han dertil blev udvalgt vides ikke. Anno 1640 døde han, 78 Aar gammel, efterat han havde været Præst i 52 Aar.

Af et Brev, hvilket samme Hr. Sören Povelsen som Provst har skrevet til Præsten Hr. Niels Sørensen i Heinsvig (Hegensviig), og som *in originali* er hoslagt Indberetningen, meddeles her Følgende:

“S. P. Kiere D. Nicolai maa i vide at ieg i Aftis sich voris kiere Biskops M. Peder Krage-lunds scriffuelse, i huilcken mig befalis at giffue Eder tilkiende oc tilbiude hureledis vdi alle Kiercker skulle en Söndag gaa saadan tacksigelse: *Formula gratiarum actionis pro illustrissimæ Reginae partu, semel et solenniter in omnibus paræciis instituendæ.* wi ville oc besynderlige nu tacke den alsommectigste gode Gud, at hand saa naadelig haffuer forløst vor høybaarne förstinde Dronning Anna Catharina, og hendis Naade, i denne sin Barnefödsel, Liff oc Sundhed faderlig spari: og beuarit: Wi ville oc inderlige bede same Herre oc Gud, at hand fremdelis ville hendis förstelige Naade styrcke, velsigne oc beuare met sin elskelige høybaarne Herre, voris allernaadigste Konning: Disligist Deris høybaarne foreldre oc gandske

Kongelige Huss, til sin Guddommelige æris formering disse Riger oc Lande til all Lycksalighed, velfært oc til gandske Menigheds beste. Oc det for sin Kiere Söns vor Herris Jesu Christi skyld”.

Brevet er dateret: Egetuedt then 4 septembr a^o 99 og undertegnet: Sören Pouelssön.

5. Skanderup.

(Indberetning af Præsten P. Winther, dat. d. 1. Mai 1769).

Hvad Præsterne för Reformationen angaaer, da nævnes en papistisk Præst Thomas, som skal være bleven ihjel-slagen af Nagbölle Bymænd, fordi han ikke efter deres Begjæring vilde lade Præstegaarden flytte ned til Byen, hvilket hans Efterkommere bleve nödte til at indrömme. I Reformationstiden var her en Munk ved Navn Jens Buck, som antog den Lutherske Religion og siden forestod Kaldet indtil 1553, da han afstod det til næstfølgende Præst, hvilket sees af en Contract imellem dem, dat. Anden Advents Söndag MDLIII, hvori anföres disse Ord: “Hr. Knud Buck skal være Hr. Jenses Medhjælper i begge deres Livs Tid og fuld Sognepræst om han lever Hr. Jenses Död”, og derpaa nævnes Alt, hvad Hr. Knud skulde have til sin Underholdning af Jorder, Skov, Offer og Tiende. Denne har altsaa været den förste Lutherske Præst, og det i 16 Aar.

Efter ham fulgte Hr. Knud Mogensén Buck, som betjente Kaldet i 51 Aar og gjorde meget til Efterkommernes Nytte. Som Bilag til Indberetningen fölger *in originali* Lehnsmændén Jörgén Rosenkrantz's Stadfæstelse af hans Udvælgelse til Sognepræst, af hvilken her meddeles Afskrift:

“Jeg Jürgén Rosenkrantz hoffuitzmand paa Kolvinghus gör hwitterligdtt och kendes meth thette mith obene breff att thende Breffuissér her knudtt

Mogensen haffuer Redelige wdtueelse aff heritzproffuest och menige sognemend vj skandrup sognen att were theris sogneprest: och haffuer sidenn wereth hoess Erlige och wellerth Mand Mestere hans Taus-senn Superattendent vj Riber stigt och lade Seg examinere och offuerhööre aff hannem. Och err ther beffundenn vj lerdom och forstandt duellige och bequem att maa were Sogneprest vj for^{ne} sognen So att hand hannem samtöcker och begaerr ephter for^{ne} hans kalatz lüdelssse: Thi stadtffester jeg hannem till for^{ne} skandrup kiercke paa kongl. wegne for enn sand Sogneprest att nüde bruge och beholde for^{ne} sognen medtt prestegardenn och sin retthe tilliggelsse: ephter ordinantis lüdelse er Till widtnisbürdt trücker jeg mith signedtt for thette mith obene breff medtt for^{ne} Mester hans Tausens signedtt: giffuen paa Kolinghus löffuerdag ephter bartolomej a^o lviiij”. (o: 1558).

(L. S.)

(L. S.)

Efter Hr. Knud Mogensen Buck fulgte Hr. Jens Knudsen Buck, formodentlig hans Sön, som var Præst i 10 Aar. Familien Buck afgav Præster til Skandrup indtil Slutningen af det 17de Aarhundrede. I Midten af samme Aarhundrede var Jens Jacobsen Buck Præst, hvis Kaldsbrev, udstedt af menige Sognemænd, her meddeles efter Originalen, endskjönt det tilhörer en noget sildigere Tid end den, vi nærmest have villet oplyse.

“Vi Eftterskreffne Hr. Nielss Ollesen Sogneprest.Erst¹⁾ och Jordrup Sogner, oc aff voriss kiere Her Biscop forordineret Præpositi Bestilling att Eftterkomme vj Skanderup kald, som nu leddigt er, detz direction oc forsiun, anderss Jepsön i Nagbyll oc Peder hansön i Skanderup, Præstenss Med-

¹⁾ o: Werst, som altsaa dengang var forenet med Jordrup.

hjelpere, Gyde Andersön i Gjelballig, Hanss Christensön i Skanderup Jörgen Jensen Stub ibid. Jenss Eskisön i Naghyll oc Jep Buck ibidem, Sognemend vdj Skanderup Sogn, hermed kiendiss for Alle med dette vort obne breff, at Eftersom Gud allermectigste ved döden haffuer henkaldet fra oss Hæderlig og vellærdt mand, nu salig, Her Jacob Buck, hertildagss voriss kiere Siælsörger oc Lærer, da haffuer vi effter Gudss ord oc vor Christelige kirke Ordinantz först giort vor flittig bön til Gud samptlige med meenige Sognemend, oc saa derhoss hört oss om en god skickelig Persoen, som vel kunde betiene samme kircekald Gud til ære oc oss fattige Sognemend til Salighedts Tröst oc Ophbyggelse. Oc Efftersom oss aff Guds forsiun forekommer Vellærdt Persoen Jenss Jacobsön Buck, som haffuer Studeret i det høylofflig konglig Academie i Kiöbenhaffn oc dessmidlertid bekommen Attestation oc Dimiss, som hand haffuer viist voriss Elskelige Her Bishop, haffuer ocsaa tro oc flittig tient vdj Colding Schola effter god vidnissbjurd oc it Erligt Naffn oc Rycte om god omgiengelse oc Gudfryctig leffnet hannem tilstaar, oc nu haffuer ladet sig höre hoss oss, det hanss Tieniste oc gaffuer befalder oss vell forhaabendiss hannem at forfremmiss till Gudss ære oc Mienighedenss gaffn oc Salighed. Huorfore vi Samptlige paa Skanderup Menighedss oc Meenige Sogne Mendss Vegue vdj den hellige Trefoldighedss Naffn haffuer udvaaldt oc kaldet for^{ne} vellærdt Jenss Jacobsen Buck til at vorde oc bliffue vor kiere Sogne Præst og Siælesörger oc oss at forestaae oc Salige ord oc de høyværdige Sacramenters rette Brug oc christelige Omgiengelse, oc vi loffuer oc Tilsiger hannem at meenige Sognemend ville derimod giffue oc giöre hannem alt

huiss hannem böer at giffuess oc giöriss med Rette, effter Kong. Majests ordinantz oc som vi hanss formand giffuet oc giort haffuer. Huorfore vi kierligen oc venligen ombeder voriss Elskelige Her Biscop, Hæderlig oc Höylærd Mand Doct. Peder Jensön Kragelund Superintendent offuer Riber stigt, om hand til saadan Kircke Tieniste kand findiss Bequem oc skickelig at være oc hannem da foreskriffue til voriss Kiere Her Lensmand Erlig oc Velb. Mand og Streng Ridder Her Steen Bilde til Kiersgaard Kongl. Mayestz Befallingss Mand paa Coldinghuss om Collatz at bekomme paa Kong. Mayestz vor allernaadigste Herriss vegne, at for^{ne} Jenss Jacobssen Buck maa siden Indviess oc ordineriss oc oss som En Ret Gudss ordss Tienere Tilskickis i Herrens Naffn Gud til loff oc ære oc oss til Vndervijsning oc Tröst. Det vil Gud belönne oc vi ville komme det Ihue i voriss Bönner til hannem: Skreffuet i Skanderup Kircke Dominica Oculi Anno 1654. Til Vidnissbjurd med voriss Signetter bekreffter oc vnderskreffuet af oss som skriffue kunde”.

L. S.	L. S.	L. S.
Niels Ollesen,	Anders Ibsen.	Peder Hanssen.
m. p. p.	Egen handtt.	Eg. hdt.
L. S.	L. S.	L. S.
G. A. S.	H. K. S.	I. I. S.
	Jens Eschisen.	Jep Buck.
	Egen handtt.	Egh.

(Om Jens Jacobsen Bucks Eftermand, Hr. Nissenius Buck, findes den Notits, at han Aaret för han blev Præst, nemlig d. 23. Septbr. 1687 af Biskop Lodberg blev beskikket til Actor imod Hr. Sören Nielsen Gamst i Weerst, fordi denne paa en ulovlig Maade havde afstaaet sit Kald. Denne Notits har Interesse med Hensyn til det

i "Kirkehistoriske Samlinger", 3. Hefte, Pag. 475 meddelte Thingsvidne, som netop angaaer ovennævnte Hr. Sörens ulovlige Afstaaelse af sit Kald, og viser, at samme ikke er gaaet upaataalt hen).

6. Vilslef og Hunderup.

(Indberetning af Præsten Knud Lang, dat. d. 30. Dec. 1766).

Den sidste katholske Præst i Vilslef var Hr. Johannes Fuorle; men förend ham skal have været en Præst ved Navn Moffris Wormd, som nævnes i et Thingsvidne fra 1566. Samme Mauritz Worm nævnes ogsaa under Navnet Mouris Gorm Anno 1510 i et Skjöde, som Kirsten Hennikes i Ribe har givet til Biskop Ivar Munck paa et Hus, "Snagdal" kaldet, med tilliggende Ejendom. Denne Mand maa ogsaa uden Tvivl have været den samme Mauritius Orm, som i Terpagers "Ripæ Cimbricæ" P. 174 nævnes som residerende Canonicus ved Kapitlet i Ribe. Det synes altsaa, at bem. Mauritz Worm enten er bleven forflyttet fra Vilslef Præstekald til Kanonikatet i Ribe eller ogsaa at han tillige har besiddet begge Dele og holdt en Vicarius i Vilslef efter de Tidens brugelige Maade.

Förend samme Orm, Worm eller Gorm nævnes endnu en Præst i Vilslef ved Navn Jens Nielsen, som ligeledes omtales i "Ripæ Cimbr." P. 217, hvor det Skjöde auföres, ved hvilket han bortskjænkede en Gaard til Residents for Sakristiets Forstander i Ribe Domkirke, Ao. 1411.

Ovennævnte Johannes Fuorle, som uden Tvivl havde sit Tilnavn af Fuorle (Foel?) Sogn i det Slesvigske, döde i Aaret 1541 og blev efterfulgt af

Magister Claus Giörding, *vicarius capituli Ripensis*, der var Præst fra Aar 1542 til 1571. De fölgende Præster efter ham vare: Mag. Niels Clausen (vistnok en

Søn af Claus Giörding) fra 1571 til 1594, Hr. Morten Hegelund, som i Bispevacancen blev ordineret i Odense af Biskop Mag. Jacob Matthiæ og døde d. 15. Sepbr. 1606, og Hr. Daniel Hansen, hvis udførlige Levnetsbeskrivelse findes i "Ripæ Cimbr." Pag. 621. Han var Præst i 12 Aar indtil 1618.

Först i Aaret 1663, d. 9. Decbr., blev Hunderup Sogn annecteret til Vilslef ifölge Ansögning af Erik Krag, Herre til Kiergaard og Bramminge. Hunderup havde forhen været annecteret til Bramminge; men nu bestemtes, at ved forefaldende Vacance skulde Hunderup annecteres til Vilslef, og Bramminge til Darum. Præsten i Darum døde först, hvorpaa Præsten Povl Christensen, hidtil i Hunderup og Bramminge, blev Præst for Darum og Bramminge, hvorimod Præsten Christen Lönne i Vilslef, mærkeligt nok, ikke fik Hunderup, men en ung Mand, Hr. Hans Pedersen Bartskjær, blev kaldet til Hunderup alene. Indberetteren udtømmer sig i Gisninger over denne Sag, hvilke vi ikke her ville gjentage, men kun anføre hvad han meddeler af et forefundet originalt Brev fra 1663, skrevet af Biskop Kragelund i Ribe til Hr. Erik Krag i Kjöbenhavn som Patron for Hunderup, Darum og Bramminge, da dette Brev giver tilstrækkelig Oplysning i ovennævnte Sag. Biskoppen forsikkrer i sit Brev Hr. Erik Krag at have anbefalet Sidstnævntes Ansögning om Annecteringen paa det Bedste, men fraraader ham den alligevel, i det mindste for nærværende Tid, saalænge som de 3 i Vilslef, Darum og Hunderup værende Præster endnu vare i Live. Saaledes lyde Ordene:

"Ellers veed jeg ikke, om den fromme Hr. Secreterer herudi sig noget vilde betænke; thi, som mig synes, kunde den Tiid komme, at den gode Hr. Secreterer hellere vilde have sin egen Præst til begge hine Gaarde, och, skal jeg sige sanden, da er hverken

Præsten i Wilslef eller Darum ret forvaret i deres Hoveder, som man plejer at sige, synderlig, naar de faaer en drich etc. Dog vilde jeg vel ynske Hr. Secreterer en anden Præst, om Hr. Poul paa andre stæder kunde forsiunes; thi han er underlig og er *in synodo* paamindt om hans hastige og hæftige Prædikener, som han doch ikke kand lade, men 3die pintzedag, der jeg visiteret i kirchen, loed sig forlyde af Prædikestolen med disse ord: at det var den gandske Land bevidst, hvor meget han skulle lide for Christi nafns Bekjendelse. Jeg kunde ikke andet, en i en god mening erindre et ord derom, stiller alting i den gode Hr. Secreterers høyfornuftige betæncende, som ald dette langt bedre end jeg, kand eftertænche og forstaae”.

Först i Aaret 1672 blev Hr. Christen Lønne i Vilslef, ved Hr. Bartskjærs Afgang, tillige Præst i Hunderup, og siden den Tid have begge Sogne været forenede under een Præst.

Helgenskrinet i Sorö.

(Ved *J. F. Fenger*).

Pontoppidan omtaler ("Marmora Danica", Tom I, S. 158) i nogle faa Linier et Helgenskrin i Sorö Klosterkirke, som nok kunde fortjene en nöiere Omtale. Han beretter blot, at det er anbragt i den nordlige Muur. Der staaer det endnu, vel at mærke, i Choret's nordlige Muur. Og saa anfører han dets Indskrift:

Victor ab invictis sociis Sabinaque virgo
Claudinur hoc loculo. Solvite vota Deo.

I denne Læsning af Indskriften er bestemt een Feil og maaskee to. Der staaer nemlig ikke, som Pontoppidan har læst, Sabinaque, men S. Albinaque. Endvidere er Læsningen "sociis" usikker, og man kunde maaskee med større Ret læse "foliis", hvilket nok kunde give Mening, naar invicta folia forstodes om Palmblade, Martyrdømmets Emblemer. Palmens Uovervindeligheid bliver jo ofte fremhævet af Middelalderens Prædikanter, og at Martyrerne skulle fremtræde med Palmegrene i Hænderne er en gammelchristelig Forestilling. Imidlertid vil jeg dog ikke forkaste Pontoppidans Læsning, men blot anmærke, at den er tvivlsom, og i Övrigt henviser Enhver, som vil danne sig en selvstændig Mening, enten til selve Skrinet, eller til en fuldkommen nöiagtig Afbildning af Indskriften, som jeg ved Adjunkt C. A. Hansens Godhed har erholdt og tilsendt Hr. Etatsraad Thomsen, der har indlemmet den i det oldnordiske Musæums Archiv under Afdeliugen Sorö.

Indskriften kunde paa Danske Vers lyde omtrent saaledes:

Victor (med den Flok, som vandt)
 Og Albina, Jomfru skjær,
 Sidste Hvilested vi fandt
 I det Skrin som stander her.
 Hvad I Gud har lovet ærligt
 Find at holde ei besværligt!

Altsaa, et Helgenskrin med Victors og Albinas Been, maaskee ogsaa med Levningerne af de Mænd, som ledsagede Victor. Men i det Sted seer man kun paa den angivne Plads i Choret et stort Egeskab, $3\frac{1}{2}$ Alen høit, 3 Alen bredt, med 4 Flöidöre, 2 foroven og 2 forneden. Spørger man om dets Bestemmelse, saa hörer man, at det bruges til Opbevarelse af Messeklæderne og de hellige Kar. Dog tildrage Dörene sig Opmærksomhed ved det smukke Arbeide og ved Ligheden i Stilen mellem det Arbeide, som findes paa de to överste af dem og det som man seer paa Absalons Grav, nogle faa Skridt derfra. Seer man nöiere til, saa gjenfinder man alle tre paa Absalons Grav anbragte Vaaben. Paa Dören til Venstre finder man Stigen og de tre Muslingeskaller, paa den til Höire Hjorten og et Vaaben, som ikke findes paa Gravön, Örnækloen. Ved hvert af Vaabnene paa Dören til Höire er anbragt Bisp-Hue og Stav, maaskee er det Abböd-Hue og Stav, jeg kjender ikke saa nöie Forskjellen; men disse Emblemer mangle ved de Vaaben, som findes paa Dören til Venstre. Paa de to nederste Döre findes hverken Vaaben eller andre mærkelige Vartegn.

Da nu Gravsteneus Alder ganske nöiagtigt kan bestemmes fordi den selv har til Indskrift "1536 lapis hic sculptus est", saa synes dermed Helgenskrinets Alder ogsaa at være bestemt; men jeg vil dog bede om, at Tidsbestemmelsen ikke maa blive udstrakt videre end til de

ydre Egedöre; thi at disse ikke oprindelig har tilhört Skrinet, men ere en senere Tilsætning, omtrent fra 1536, kan ikke undgaae en opmærksom Betragter, da deres Anbringelse noget ublidt har berört det Oprindelige.

Naar man nemlig aabner de ydre Egedöre, saa træffer man paa 4 Jerngitterdöre, og nu seer man först det fir-dobbelte Helgenskrin for sig. Man seer to Gitterdöre for oven, 1 Al. 3 Tom. brede, 1 Al. 8 Tom. höie. De to Gitterdöre for nedent have samme Brede som förstnævnte, men ere 1 Al. 14 Tom. höie. Gjennem disse 4 Gitterdöre kan man see hvad der befinder sig inde i Skabene, kan altsaa nu see Kalk, Disk, Kande og Messeklæder, ligesom man forhen kunde see de paa Hylder henlagte Helgenbeen. Jerndörene ere af simpelt, men gammelt Arbeide; Jernet er malet med Oliefarve og har derved holdt sig godt. De to Döres Maling er rød, de to ere anstrøgne med en Farve, som synes at have været grøn. Indskriften findes over Jerndörene i een Linie i hele Skabets Brede, men dog indskaaret paa to Egestykker, af hvilke det Förste har Hexametret, det Andet Pentametret. Bogstaverne ere $2\frac{1}{2}$ Tomme store, Arbeidet er fortræffeligt udfört og fuldkomment conserveret, saa den ovenfor angivne tvivlsomme Læsemaade ingenlunde er opstaaet ved nogen Utydelighed, men kun ved den tilfældige Omstændighed at f ikke forekommer oftere i Indskriften, og at det tvivlsomme Ords tredje Bogstav hverken fuldkommen svarer til c eller til l, der begge flere Gange forekomme.

Naar vi nu betragte Skrinet med de fire aflaaede Jerngitterdöre, hvis Indre er forsynet med Hylder og prydet med Billedværk, som maaskee skal fremstille Palmer, men i al Fald har en anden Stil end Prydelserne paa de ydre Egedöre, saa falder det let i Öie, at Skrinet oprindelig ikke har havt andre Döre end Jerngitterdörene

som dog rimeligviis har været forsynet med et Forhæng, der kunde drages bort naar Helgenlevningerne skulde udstilles for de Troendes Blikke, men atter drages for naar de skulde skjules.

Da Reformationen indførtes i Danmark, afskaffedes Helgendyrkelsen, og den offentlige Udstilling af Reliquier kunde ikke mere finde Sted. Folkets rolige Charakter tilstedte dog her til Lands, at Meget kunde blive i Kirkerne, som andensteds blev ryddet til Side og tilintetgjort, især naar der var Mænd tilstede, som ikke stillede sig i altfor skarp Modsætning til det Nye, og derfor fik Lov til at frede om det Gamle. En saadan Mand var uden Tvivl Henrik Christensen Tornekrands, der i Reformationsaarhundredets første Halvdeel i over 30 Aar beklædte Abbedstolen i Sorö. 1515 besörgede han Kirken repareret; dengang var Luther endnu ikke fremtraadt og Alt holdt sig ved det Gamle. Men 1536 aabnede han Absalons Grav i Kong Christian den Tredies Nærværelse og forsynede den med den prægtige Lügsteen, som endnu dækker den. Meget var forandret i den mellemiggende Tid, men Henrik var endnu Abbed i Sorö, og blev det til sin Dödedag (1538). Hans Ligsteen ligger tæt ved Absalons. Abbed Henrik synes at have hört til de Mænd, som ikke satte sig i skarp Modsætning til de Reformerende, men som i Stilhed holdt sin Haand over Adskilligt af det Gamle, som Tidsaanden truede med at bortskylle. Hermed stemmer det ganske, at han har ladet Victors og Albinas Helgenskrin staae, men forsynet det med smagfulde, dog vel aflaaede Egedöre. Han har vel tænkt sig, at Helgenskrinet siden kunde komme til Nytte naar Tiden atter slog om til det Romerske. Dette er imidlertid ikke skeet; men naar Helgenbenene ryddedes til Side og Skrinet optog de hellige Kar og Klæder, derom tier Historien.

Jeg antydede ovenfor, at Skrinet er skeet Overlast da de ydre Egedörre tilföiedes. Dette bliver især synligt paa Skillerummet mellem de to överste Skabe, hvor det smukke Billedværk er splintret for at faae noget klodset Smedearbeide anbragt, som henhörer til Laasen. Abbed Henrik maa have havt en duelig Steenhugger og en meget duelig Træsnyder til at udföre sit Arbeide; men hans Smed kan jeg ikke rose, skjönt denne vistnok har gjort sit Bedste, og saavel Laase som Nögler ere værd at see paa, fordi de bære Tidens Præg.

Om Indskriften har fra Begyndelsen af hört til Helgen-skrinet, eller först er tilsat da Egedörene tilföiedes, det tröster jeg mig ikke til at afgjöre. Skriftrækkene (gothisk Minuskel) ere ikke meget forskjellige fra dem som findes paa Gravstenen.

Endelig skulde jeg berette Noget om Victor og Albina. Sidstnævnte findes endnu i vor Calender ved 17. Decbr., hvilket stemmer med Langebeks historiske Calender; men i "Martyrologium Romanum" findes hun ved 16. Decbr. Der anföres blot om hende, at hun var en Jomfru, som led Martyrdöden under Decius i Formiæ i Campanien. Mere staaer der ikke heller hos Barönius i Tom. II, a. 254. XXIX. Forövrigt henvises i Noterne til en Mainzer Udgave af "Mart. Rom." 1631 og til gamle Haandskrifter i den Cajetanske Kirke, hvor Helgenindens Levnet findes beskrevet. Om disse Haandskrifter nogensteds ere udgivne, veed jeg ikke. De Bollandistiske Samlinger ere endnu langtfra naaede til December.

Victor findes ikke i vor Calender, men i Langebeks historiske Calender er hans Dag ansat til 22. Marts. I "Martyrologium Romanum" nævnes han under 10. Octbr. og Stedet hvor han döde angives til Omegnen af Cöln. Den anförte Datum henpeger paa den hellige Gereon, hvis Navn i vor Calender findes ved 10. October; men

netop efter Beretningen om Gereons Martyrdöd fortæller Baronius i T. II, a. 297. XXI: “Medens dette gik for sig, ilede den Skare, som fulgte salig Victor, (beatum Victorem) til sit Bestemmelsessted og kom til den Frankernes By, som disse efter deres Forfædres Opholdssted kaldte Troia [rimeligviis Byen Troyes i Champagne] og slog der med deres Anfører Leir paa nogle grønne Enge (in pratis virentibus). Men de forvovne og grusomme Soldater kom ligeledes til, og, efterat have ombragt Victor, hiin kjække Christi Stridsmand, med 330 Martyrer, nedsænkede de deres hellige Legemer i de derværende Moser”.

Man seer altsaa, at efter Legendens en anseelig Flok har fulgt Victor og med ham lidt Martyrdöden; men hvorledes deres Been atter ere fremdragne af Moserne og nogle af dem ere komne til Danmark, det seer jeg mig ikke i Stand til at oplyse.

Ligesom jeg begyndte med en enkelt Klokkeindskrift (den fra Slotsbjergby) og siden har ladet flere paafølge, saaledes beder jeg dette lille Stykke om Helgenskrinet i Sorö betragtet som en Udgang, hvorfra jeg vil skride til følgende Meddelelser. Der er endnu Meget at oplyse om Helgendyrkelsen i Danmark, og ved at fremdrage de Spor dertil, som endnu findes trindt omkring i Landets Kirker, især i Afbildninger og Indskrifter, vil man vinde ikke saa faa og ikke saa ringe Bidrag til en Skildring af vore Forfædres kirkelige Liv i den romersk-catholske Tid. Jeg indrømmer, at det vilde være bedre, om en Mand først skaffede sig en Oversigt over alle slige Levninger i hele Landet, og derpaa fremhævede de meest betegnende Enkeltheder. Men da denne Vei er mig afskaaren, gaaer jeg en anden, som staaer mig aaben, og som vel er længere, men som dog ogsaa fører til Maalet. Jeg be-

gynder med det Enkelte, som jeg kan naae, og strækker mig saa langt jeg kan. Ligesom jeg derfor agter at fortsætte mine "Klokkeindskrifter", saaledes ønsker jeg under Benævnelsen "Helgensager" at begynde en anden Række af Meddelelser her i Tidsskriftet, og anbefaler ogsaa dette Foretagende til de Mænds velvillige Opmærksomhed og Medvirkning, hvem det ligger paa Sinde, at vor kirkelige Oldtid bliver oplyst.

REGISTER.

Med Hensyn til det af Lektor *Stephens* meddeelte "*Brudstykke af en Dominikaner-Ordens Kapitel-Bog*" (S. 545—569) bemærkes, at kun de væsentligste Hovedpunkter deraf ere optagne i dette Register, da Bidraget er ledsaget, foruden af Anmærkninger (S. 570—581), baade af en udførlig Navnefortegnelse (S. 581—600) og Stedfortegnelse (S. 600—625) og Sagfortegnelse (S. 626—642), hvori alle de enkelte Artikler i Dokumenterne ere behandlede, og hvortil herved henvises.

- Aalborg* Graabrüdre-Kloster, Beretning om Munkenes Udgjælse deraf, 352, 370, om Tiden for Munkenes Udgjælse af Klostret, 407—8, om Klostræts paatænkte Indretning til et kongeligt Slot, 408.
- Aalborg*, Niels Mikkelsen, Præst i Helsingborg, hans Brev om Concordieformlen til Præsten Ole Kock, 251—254.
- Aarhus* Kapitel - Statuter, de ældste danske, 33; Dominikanernes Kapitel - Bog, 562—565, (jfr. herom Anmærkn. dertil, 570—581, udførlig Navnefortegnelse, 581—600, Stedfortegnelse, 600—625 og Sagfortegnelse, 626—642).
- Abraham*, Povl, Fuldmægtig hos Lensmanden paa Falster, 274.
- Absalon*, Erkebiskop i Lund, 20, 22; om Pave Innocents d. 3dies Brev til ham, 28; om hans Grav i Sorø Kirke, 656, 658.
- Achthon*, And. Kr., Kapellan i Herrested, siden Præst til Graabrüdre-Kirke i Viborg, 302.
- Afløsning*, o: Oprejsning for de Faldne, Kirke - Ordinantsens Bestemmelser herom, 76—78.
- Ἀγάπη*, Benævnelse af Nadveren, 234.
- Albertsen*, Hans, Prof. Dial., siden Biskop i Sjælland, hans Bekjendelse om Nadveren, 240.
- Albertus Magnus* ("sermones de tempore"), 461.
- Albina*, en Helgeninde, 655, 656, 658, 659.
- Alfred*, Konge af England, 13.
- Allerup*, (*Kullerup?*), Landsby i Ellested Sogn, 297.
- Als* og *Ærø*, Forholdet der mellem den geistlige og civile Jurisdiktion er af samme Beskaffenhed som i Tørninglen, 210.
- Alterens Sacramente*, se *Nadveren*.
- Amrum*, Biskoppen i Ribe paa-lægges at visiterer der, 475.
- Anabaptister*, se *Gjendöbere*.
- Ancher*, P. Kofod-, 5, 12, 52.
- Anchersen*, Math., Præst til Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn, 117; siden Biskop i Ribe, 148, 211, 219.

- Andersen**, Ebbe og Hartvig, se *Ulfeld*.
- Andersen**, Gyde, Sognemand i Skanderup S. 650, 651, Laurits, i Kragelund By, Herrested S., 296.
- Andersen**, Mads, Præst i Skjelby og Gjedesby, Provst i Falsters Søndre Herred, 266.
- Andersen**, Ole, Præst i Lunde (i Fyen), Vidne mod Biskop H. Knudsen, 492.
- Andersen**, Simon, Præst i Sest, 644.
- Andræw**, Jacob, Kantsler i Tübingen, 242, 248.
- Andræw**, Joh., Forf. af Skriftet "summula de processu iudicii", 51—52.
- Andræw**, Joh., Kannik i Ribe, 260.
- Anna Katrina**, Kristian d. Ades Dronning, 61.
- Annales eccl. Dan.**, se under *Pontoppidun*.
- Anthonsen**, Hans, Præst i Sest, 643.
- Antvorskov Kloster**, 336, 373, 466, 468, 469, 470.
- Appel** af Sandemånds Dom til Biskoppen var ikke provindsiel for Jylland alene, 37; omtales i Christian den 2dens Haandfæstning som almindelig Forskrift for hele Riget, 38.
- Apologia Philippi** paalægges i Kirke - Ordinantsens Præsterne til Anskaffelse, 115.
- Archidiakonatet** i Ribe, dets Rettigheder til at administrere Törnninglens Kirker bestrides af Amtmanden i Haderslev og forsvares af Biskoppen i Ribe, 213—220; (jfr. iøvrigt Artiklerne *Haderslev*, *Ribe* og *Törnningen*).
- Arff**, Peder, Mag. Rektor i Viborg, 319.
- Arnold** fra Lybek, 8.
- Arræus**, Pet., se *Mikkelsen*.
- Arvingers** Samtykke nødvendig til Testaments Gyldighed, 54.
- Aslac**, Konrad, Prof. Theol., (hans Tidstavle), 223, 242; (Axelsen, Kort), 264, 265, 271.
- Asmundsen**, Tyge, Biskop i Skaane, 242.
- Assens**, V. K., Præst til Aarslev og Tilst, 322.
- Atlas**, Dansk. dets Beretning om Marie eller Frue Kirke i Tønder, berigtiges, 383—384.
- Augsburgske Confession**, 242, 243.
- August**, Kurfyrste af Sachsen, 246.
- Augustin**, Erkebiskop af Canterbury, 22.
- Augustinus**, Kirkefader, 16, 25, 26, 27; hans Mening om Sacramentet, 234.
- Axelsen**, Kort, se *Aslac*.
- Axelsen**, Niels, Præst i N.-Hvedby, Provst i Falsters Nørre Herred, 266, 272.
- Baco**, Roger, 4.
- Bacchini** (Baggesen), Nic., Kannik i Ribe, 260.
- Bager**, Birkedommer i Slagelse, 548.
- Bagge**, Hans, i Halmstad, 358.
- Bagger**, Hans, Biskop i Sjælland, 522, 540.
- Balle**, Nic. Ed., Biskop i Sjælland, 512.
- Bang**, Hans, Præst i Sandby (p. Laaland), 487.
- Bang**, Hans Otto, Prof. Theol., 320.
- Banner**, Otte, til Ringstedgaard, 303.
- Bansættelse**, et almindeligt Executionsmiddel i Lægfolks indbyrdes Tvistigheder, 47—48, afskaffedes som saadan paa Herredagen i Odense, 48; Kirke-Ordinantsens Bestemmelser om dens Anvendelse, 86—87.
- Bara Kirke** (i Skaane), Klokke-Indskrift, 527.
- Barchmann**, Laur., Præst til Herfølge og Sæder, og hans Hustru Barbara Sørensdatter, 284.
- Barselkvinders** Underviisning, Kirke - Ordinantsens Bestemmelser herom, 93—94.

- Bartholin*, Hans, Prof. Theol., 313, 318.
- Bartholin*, Kaspar, Prof. Anat. et Phys., 313.
- Bartholin*, Thomas, den Yngre, Prof. og kgl. Antikvar, 13, 330.
- Bartskjær*, Hans Ped., Præst i Hunderup, 653.
- Bech*, Provst, 180.
- Bech*, Chr., Præst, 176.
- Beck*, Chr., Præst i Lunde (i Fyen), 320.
- Beckmann*, Henr., Præst i Boeslunde, 538, 539.
- Begravelses Skik*, efter Kirke-Ordinantsen, 90 -91.
- Bendz*, N. Chr., Præst til Rønninge og Rolfsted, 319.
- Benedict*, Lor., Forlægger af H. Thomsens Psalmebog, 139.
- Berent*, Ludv. Matth., Stud. Theol., 476.
- Berettelse*, Kirke - Ordinantsens Bestemmelser herom, 78—80.
- Bernardinus*, Guardian i Graabrødre-Klostret i Kbhvn., 403.
- Bertelsen*, And., Guardian i Graabrødre - Klostret i Ystad, 326, 360, 364, 414.
- Bertelsen*, Ped., Præst i Kjübelev (paa Laaland), 458.
- Beskikkelse* af Præster, se *Præster*.
- Besög* hos Vanføre og Fattige, Kirke - Ordinantsens Bestemmelser herom 87—90; hos dødsdømte Forbrydere, 90.
- Biblen* paalægges i Kirke-Ordinantsen Præsterne til Anskaffelse, 115.
- Bic*, Ped., Præst i Hygom, 181.
- Bierring*, Jens Ped., Præst i Herslev (i Jylland), 476; Peder, Præst, 476.
- Bild*, Evert, til Ravnholt, 291, 311; Jytte, 303; Niels, til Ravnholt, 299, 301, 303, 311.
- Bilde*, Marcus, (til Elved), 501; Steen, til Kjersgaard, Lensmand paa Koldinghuus Slot. 651.
- Bilhardt*, Joh., Præst i Nykirke og Give, Biskop H. Brorsons Brev om Tiltale mod ham, 150—152.
- Bille*, Esge, 403; Niels, Officialis hos Biskoppen af Roskilde, 47; Erkedegn i Roskilde, 53.
- Billeder* i Kirkerne foreslaaes i Kirke - Ordinantsen at burde borttages, 85.
- Biner*, Elias, Student, 476.
- Bircherod*, Jens, den Ældre, Prof. Theol., 305.
- Bircherod*, Jens, den Yngre, Biskop i Kristianssand St., 314.
- Biskopper* stadfæste Præstevalget, 8, 9; de tillægges Deel i Retspleien, 9—11; de vare alene Dommere i Ægteskabssager, 32; de undersögte ved geistlige Synodalretter Sandemænds og Nævningers Kjendelser, 36, og valgte selv sine Meddommere ved Appel til dem, 37; de paa kjendte efter canonisk Ret Sager angaaende Testamenter, 53; deres Retspleie blev Gjenstand for jevnlige Klager, 38; deres Virksomhed som Overdommere ophörte ved Reformationen, 38.
- Bispe-Examen* paabudt i Kirke-Ordinantsen, 113.
- Bjernede Kirke-Klokke*, 534.
- Bleking*, Cl., Rektor i Bergen, 312.
- Blichfelt*, Chr., Studiosus. 119, 120.
- Bloch*, Præst i Ramme, Brev til ham fra Biskop H. Brorson, 176.
- Bloch*, Bertel, Kapellan i Holstebro og Borberg, 614.
- Bloch*, Jörg. Karstens, ("Fyens Geistlighed") 182; Biskop i Ribe, 643.
- Bloch*, Tönnc, Biskop i Fyen, (Uddrag af hans Visitatsbog), 320—321; 323.
- Bloch*, Jens, Kannik i Viborg, 270, 276, 278; hans Beretning om H. Tausens Virken i Viborg, 372—378.
- Bloch*, Niels, Famulus hos Erkedegnen i Viborg, 280.
- Bodeker*, Jösd, Klokkestöber (i Havelberg), 534.
- Bods-Psalmer*, de syv, i dansk Oversættelse, 420; om Haand-

- skriftet dertil, 126; den 6te Psalme, 427—428; den 32te Psalme, 428—429; den 39te Psalme, 429—430; den 51de Psalme, 430—432; den 102den Psalme, 432—433; den 130te Psalme, 434; den 143de Psalme, 434—435.
- Boeslunde Kirkes Klokke** - Indskrift, 534; Beretning om Præstegaardens Brand, 535—536; Præsten paa Svenske-Krigens Tid, 535—537; om Præstens Forpligtelse til Sognets Fattige, 537—538, hvorom Gavebrevet mangler, 538; Høiesterets Dom angaaende Forpligtelsens Hæftelse paa Præsteembedet, 539.
- Boetius**, Matth., Præst paa Nordstrand, 30.
- Bogliste**, en Præsts, ved Reformationens Tid, 458—461.
- Bologna**, Universitetet der, 7.
- Bolskög** (i Skaane) Kirke-Klokke, 533.
- Borberg Sogn**, Præsterækken der, og Sognets Forbindelse med Holstebro Menighed, 615, 616; (jfr. 644).
- Borbergholmgaard**, Præstegaard i Borberg Sogn, 645.
- Borgharthings** Christenret, 9, 10, 11; (jfr. ogsaa *Kirkeret*).
- Borger**, And., Kok paa Kolding Slot, 407.
- Braaby Kirke** - Klokke, 464; Prækestolens Prydelser, 544.
- Brahe**, Axel, 501; Jörgen, 303.
- Bramminge Sogns** Forbindelse med Hunderup Sogn, siden med Darum Sogn, 653.
- Bredal**, And., Provst og Præst i Rudkjøbing, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 492.
- Brents**, Kantsler i Tübingen, 495.
- Breson**, Kristf., Degn i Haarslev, 512.
- Brochman**, Jesp., Christ. d. 3dies Sekretær, 55, 56.
- Brochman**, Jesp. Rasmussen, (Casparus Erasmi), Prof. Theol., 481; siden Biskop i Sjæll., 517, 519.
- Broholm**, Henr., Chordegner i Ringkjøbing, 182.
- Brokkenhuus**, Frands, 137.
- Brolægger**, Hans, Kannik i Lund og Stiftsskriver, 139.
- Brorson**, Hans Adolf, Biskop i Ribe, om Bidrag til hans Charakteristik, 145—146; Breve fra ham a) til *General-Kirke-Inspektions - Kollegiet*: ang. den forrige Degn paa Romø Bartold Hesseldahls Klage over ubillig Behandling, 147—150; ang. Præsten i Nykirke Joh. Bilhardts slette Rygte, 150—152; ang. Præsten i Fövling Jürg. Fogs Vægning for at antage to Drengene til Confirmation, 157—166; ang. Möller P. Christensens Fortrædigelser mod Præsten i Vilslev Kn. Lang, 170 174; b) til *Canclliet*: ang. en af en Bonde indgiven Begjæring om at stædes til Nadverens Sacrament uden foregaaende offentlig Deprecation, 152—156; ang. Oprettelsen af et eget Sognekald paa Öen Vänö, 156—157; ang. Præsten paa Manö Lemvigs slette Opførsel, 166—170; c) *ang. Kirke- og Præste-Tugt*: til Præsten Meier i Møgeltönder ang. hans Vægning for at meddele et Fruentimmer Skudsmaal eller Skrifteseddell, 174—176; til Præsten Bloch i Ramme om at offentlig Deprecation og Antagelse til Alterens Sacrament maa være betinget af Vedkommendes Bodfærdighed, 176; til Præsten Chr. Bech om at en Herreds Things Dom ikke kan paalægge Præsten at absolvere Nogen uden foregaaende Prøvelse af Vedkommendes Bodfærdighed, 176—177; til Præsten H. Hornemann ang. en Kvindes Uagtsomhed med Hensyn til hendes Barns Död,

177—178; til Provst Rosenberg i Lemvig om en Katekets Ansettelse der, 178—179; til Præsten Hüyer i Anst om hans forargelige Forhold mod sin Kjæreste (Hustru), 179—180; til Præsten Kingo i Ho om en en Sag med en af sine Tilhørere, 180; til Provst Bech om en Persons Antagelse til Alterens Sacrament, 180—181; til Provst Thomsen i Lunde ang. en Trætte mellem Præsten og Kapellanen i Varde om Confirmanders Antagelse, 181—182; til Provst Münnick om at tilholde Chordegne i Ringkjøbing nøie at opfylde sin Pligt, 182; til Kapellan Neuchs i Veile om en Persons Antagelse til Alterens Sacrament, 183—184; til Consistorialraad Jermiin om hans Kapellans slette Forhold og om Vænø Sognekal, 184—185; til Præsten Hüyer om Antagelse af en Kapellan, 185; til Stiftsprovst Stokemarck om at anordne et Provst-Forhör over Kapellanen ved Ribe Frue Kirke Peder Haard, 186; til Kapellan Haard om at fremsige en Deprecation i Kirken, 186, (jfr. 198—199); til Præsten Friis paa Fanø ang. Forholdsregler mod aandelige Besættelser, 187—189; til Præsten Wind paa Vænø om at finde sig med Taalmodighed i de trange Forhold paa Öen, 189—191; til Præsten H. i F. om en formodet Meneder bør udelukkes fra Nadverens Sacrament, 191—193; til Provst Pontoppidan i Fredericia ang. Anbefaling for en Ansøger, 193—195; d) *Breve af blandet Indhold*: en Collats for Ivar Hagelund som Præst til Verst og Bække, 195—196; Lykønskaing til Præsten Elert i Lomborg som valgt Provst i Skodborg Herred, 196; Erklæring mod en ansøgt Dis-

pensation til at communicere hos en fremmed Præst, 197—198; Deprecation paalagt en Præst at oplæse i Kirken, 198—199; (jfr. 186); en Reise-Tilladelse meddeelt en Præst, 200; Tilsigelse til en Ordinandys at indfinde sig til Ordination, 200; en Censur over et religiöst Skrift, 201; Cirkulære til samtlige Provster og Præster i Stiftet om Afholdelse af Enevoldsmagtens 100aarige Jubelfest, 201—203; Erklæring ang. en ryggesløs Persons Straf, 203—204; ang. at paalægge en udnævnt Præst en Bøde for at have brudt sit Ægteskabsløfte, 204; Erklæring imod fremmede Troes-Bekjenderes frie Religionsøvelse, 205; Erklæring imod Dispensation til at søge fremmed Skriftefader, 205—206; Protest til Amtmand Gylden-crone i Haderslev mod hans Indblanding i Törninglens Kirkesager, 205—213; Erklæring til det kgl. danske Cancellie om at Amtmand Klingenberg i Haderslev er uberettiget til at indblande sig i Tiendesager i Törninglen, 213—220, og Brev til Amtmand Klingenberg i Haderslev om at afvente Kongens Resolution, inden han indblander sig i Törninglens Tiendesager, 221—222, (jfr. iøvrigt Artiklerne: *Archidiakonat, Haderslev, Ribe og Törninglen*).

Brorson, Joh. Pet., Præst i Döstrup, 313.

Brorson, Nik., Præst i Haarslev og Tingjellinge, hans Levnetsomstændigheder, 513, 521.

Brun, Hans, Graabrødrenes Provincial-Minister i Danmark, 351, 403, 410.

Brunius, (Skaanes Kunsthistorie), 527, 533.

Bröndstrup, Ped. Pedersen, til Örum (i Thy), 305.

Bröns Kirke, om Stolestadernes Deling der bør approberes af

- Amtmanden i Haderslev eller Biskoppen i Ribe**, 219.
- Bucanus, Villh., Prof. i Lausanne**, 487.
- Buch, J., Provst i Hjarup og Vamdrup**, 196.
- Buck, Jens, Præst i Skanderup**, 648.
- Buck, Jens Jacobsen, Præst i Skanderup**, 649, 650, 651.
- Buck, Jens Knudsen, Præst i Skanderup**, 649.
- Buck, Jep., Sognemand i Skanderup**, 650, 651.
- Buck, Knud Mogensen, Præst i Skanderup**, 648, 649.
- Buck, Mads, Provst og Præst i Egtved og Ødsted**, 646.
- Buck, Mogens Sørensen, Præst i Borberg**, 646.
- Buck, Niels, Præst i Egtved og Ødsted**, 646, 647.
- Buck, Nissenius, Præst i Skanderup**, 651.
- Bughagen, Joh.**, 262.
- Byldtzmand, Laur., Guardian i Graabrødre-Klostret i Halmstad**, 357.
- Bützow, Provst i Malt Herred**, 164.
- By-Trösten, den store Gildesklokke i Trondhjem**, 531
- Böcker, Nic., see Töndebinder.**
- Bøger, som i Kirke-Ordinantsen anbefales Præsterne til Anskaffelse**, 111-115.
- Böhmer, J. H.**, 17, 41.
- Bönder, Laur., Borger i Ystad**, 362.
- Börnesang i Kirken, Bestemmelser herom i Kirke-Ordinantsen**, 60-63.
- Börneskoler, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser herom**, 95-102; se iverigt *Skoler*.
- Calvins Mening om Nadveren**, 231.
- Calvinistisk Lærdom, Bestræbelser imod dens Udbredelse**, 223, a) N. Hemmingsens "Tavle om Herrens Nadvere", 224-237 og Profess.s Underskrifter derpaa, 238-241, (jfr. ogsaa *Nadveren*); b) Frederik d. 2dens Brev til Biskop Tyge Asmunsen om simpel Lærdom de Coena Domini, 242-243; c) Frederik den 2dens Brev til Kjöbenhavns Universitet om N. Hemmingsens Bog Syntagma Theolog., 244; d) Frederik den 2dens Brev til Henrik af Navarra om at virke for en Synode i Tydskland i Anledning af Nadverstridighederne, 245-250; e) Præsten N. M. Aalborgs Brev til Præsten O. Kock imod Concordieformlens Lærdomme, 251-253; f) Brev fra Prof. Menzer i Giesen til Biskop N. Lauridsen i Viborg for at beholde Oplysning om Stridpunkterne mellem Resen og Kock, 254; g) Biskop H. Knudsens Afsættelse paa Grund af calvinistisk Lærdom, 481-509, (see iverigt herom Artiklen *Biskop H. Knudsen*).
- Calvinistiske Skrifter**, 485, 486, 487, 491, 492, 499.
- Campeggius, Cardinal**, 489, 501.
- Canonisk Ret, dens Betydning for den protestantiske Kirkeret og den europæiske Civilisation**, 2-3; langsom Indgang i Norden, 4-5; Decretalernes Studium befalet den svenske Kirke, 6-7; dens Indflydelse paa Skaanske og Sjøllandske Kirkeret, og paa norske og svenske Kirkelove, 8-13; dens Anvendelse i 12te Aarhundrede paa kirkelige og verdslige Forhold, 13-30; dens Anvendelse i 13de Aarhundrede og følgende Aarhundreder ved den geistlige Jurisdiktions Udvikelse, 30-51; dens Anvendelse i Biskop Knuds Glosser til Jydske Lov, 51-54.
- Cantor, Jacob, jüdisk Äldste**, 121.
- Capellan, se Kapellan.**
- Capitel, se Kapitel.**
- Carlstad, And., hans Mening om Nadveren**, 228.

- Catechismus*, den Heidelbergske, 491, 492; Luthers den lille, paalagt i Kirke - Ordinantsen Præsterne til Anskaffelse, 115, (den Vittenbergske), 504.
- Ceremonier*, Kirke - Ordinantsens Bestemmelser herom, 60 - 95; se iverdrikt *Kirke-Ordinants*.
- Christen*, Præst i Hvidding, 393.
- Christen*, Skriver i Antvorskov Kloster, 466, 468, 470, 471.
- Christenret*, se *Kirkeret*.
- Christensen*, And., Prof. Med., Univ. Rektor, 271.
- Christensen*, Enevold, Præst i Borberg, 645.
- Christensen*, Hans, Guardian i Graabrødre Klosteret i Aalborg, 352.
- Christensen*, Hans, Sognemand i Skanderup, 650, 651.
- Christensen*, Niels, Graabrødre-Munk, 364.
- Christensen*, Povl, Præst i Darum, siden tillige i Bramminge, 653, 654.
- Christian II*, Konge af Danmark, 38; (hans Ordinants) 48; 386.
- Christian III*, Konge af Danmark, om hans Forhold til Kirke - Ordinantsen, 55 - 56; til N. Hemmingsens "Tavle om Nadveren", 223, 225; hans Brev til Ribe Dom-Kapitel om Hans Svanings Kanonikat, 261 - 262; om hans Yndest for Jörgen Mynter i Malmö, 386; om hans Interesse for den theologiske Dannelsesanstalt i Haderslev, 390 - 392; hans to Breve til Biskop Hans Tausen om Faddere, 473 - 474, og om et Møde i Kolding i Anledning af Törninglens Kirkesager, 474 - 475; om hans Nærværelse ved Absalons Gravs Aabning i Sörö Kirke, 658.
- Christian IV*, Konge af Danmark, hans Stævningebrev til Biskop H. Knudsen om at møde for en Commission paa Kjöbenhavns Slot, 483 - 484.
- Christian V*, Konge af Danmark, 550.
- Christian*, Provst og Præst i Humble, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 492.
- Christopher I*, Konge af Danmark, 5, 7, 12, 39, 293.
- Christopher II*, Konge af Danmark, 44.
- Christopher*, Graabrødre-Munk i Ystad, 363.
- Chrysostomus, O.*, Lektor i Malmö, siden Biskop i Bürglum, 400.
- Clausen*, Em.Th., Præst i Boeslunde, 539.
- Clausen*, Niels, Præst i Vilslev, 652.
- Clemens*, Graabrødre - Munk i Randers, 353.
- Clive*, engelsk Oberst, 521.
- Coelestin III*, Pave, 15.
- Colding*, Jeppe Nielsen, Præst i Velling, 286.
- Collegium*, et almindeligt, (3: en Høiskole) Kirke-Ordinantsens Forslag herom, 115.
- Collin*, Jon., Præst i Væggerløse, 512.
- Communion* hos en fremmed Præst, Erklæring imod at Dispensation dertil bevilges, 197 - 198 og 205 - 206.
- Concilium Calcedon.*, 43; Constnits., 41; 4de Lateran., 23; Tribur., 23; apud Vermeriam, 17.
- Concordieformlen*, 242, 245, 252, (Concordiebogen) 499.
- Confirmation*, Antagelsen dertil nægtet af en Præst uden gyldig Grund, 157 - 166; Antagelse dertil giver Anledning til Strid mellem Sognepræst og Kapellan, 181 - 182.
- Conradsen*, Lambert, Kannik i Ribe, 260.
- Constitutionen* af Veile, 44.
- Contract* mellem en Præst og en Kapellan i det 18de Aarhundrede om Fordeling af Embeds-Pligterne og af Indtægterne, 124 - 136; se iverdrikt *Kapellan*.

- Corona Mariæ**, en Opbyggelsesbog i Middelalderen, 461.
- Cronica mundi**, 'en Bog, 461.
- Daa**, Claus, 416; Claus, Admiral, til Ravnstrup, 535; Gundel, 416; Jørgen, til Borreby, 535, 538; Oluf, 416; Oluf, til Ravnstrup, 535; Oluf, til Borreby, 535; Voldemar, til Ravnstrup, 535, 538.
- Daaben**, forskellige Spørgsmaal derom fremsatte og besvarede i Abbed Vilhelms Breve, 27; Kirke-Ordinantsens Bestemmelser om dens Udførelse, 75—76.
- Dacia** Provincia, o: Danmark, 257; eller de nordiske Riger, 545.
- Dahler**, Præst i Bröns og Provst i Hvidding Herred, 211.
- Dam**, Claus ("Claves" vam), Klokkestøber, 526.
- Damphius**, Peder Mortensen, Præst i Haarslev og Tingjellinge, 511; om hans Legat til Haarslev Sogns Præstenker, 517—520.
- Danmark**, dets Utilbøielighed til at adlyde Kirkens Bud, Pave Innocents den 3dies Klage herover, 28—29; om dets Inddeling i 13de Aarhundrede, 548; om Dominikaner-Klostrene der i 13de Aarhundrede, 549—550.
- Dantzæus**, (Dancey), Carl, fransk Gesandt i Danmark, 249.
- Darum** Sogns Forbindelse med Bramminge Sogn, 653.
- Daugaard**, J. B., hans Skrift "de danske Klostres Historie" berigtiges, ang. Graabrödreklostrenes Antal, 328; ang. Provincialen Jacob Jensen, 329; ang. St. Hans Sogne-Kirke i Viborg, 380; ang. Carmeliterklostret i Kjøge, 411.
- Decret**, (Gratians), se *Gratian*.
- Decretalerne**, en ny Bearbejdelse af den canoniske Ret, 4; anerkjendtes officielt af Paven, 7; befalede anskaffede i den svenke Kirke til Studium, mon ogsaa i den danske Kirke? 6—7; anvendtes i Rettergang i Danmark i Slutningen af det 13de Aarhundrede, 46—47.
- Degnes** Ansættelse i Landsby-Sognene, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser herom, 106; om deres Forpligtelse efter Skole-Instruxen af 1739 til at under-vise Confirmander, 150.
- Deprecatio**, paalagt en Præst at oplæse i Kirken, 178—199.
- Diaconer**, eft. Kirke-Ordinansen, o: Kirkeværger, 107, 108, og Hospitalsforstandere, 109.
- Diderichsen**, Peder, Præst i Herrested, 294.
- Discipulus**, en Jærtegnspostil i Middelalderen, 462.
- Dispensation** til at søge fremmed Skriftefader, Erklæring herimod, 197—205.
- Dominicus**, Præst i Høirup, 393.
- Dominikaner**, se *Sortebrødre*; jfr. ogsaa Artiklen *Kapitel*.
- Dozenrode**, Erik, Erkedegn i Slesvig, 47.
- Dragör**, Graabrødrenes Eiendom der bortgives af Kongen, 406.
- Duus**, Ped. Bahr, Præst i Haarslev og Tingjellinge, 513.
- Dyre**, Bo, Ridder, 47.
- Dyrkop**, Henrik, Præst til Petri Kirke i Kjøbenhavn, 123.
- Dyssel**, Kapellan i Varde, 181.
- Æbbesen**, Anders, se *Ulfeld*.
- Ed**, dens Anvendelse i dansk Rettergang som Beviismiddel til Fordeel for den Sagsøgte, forkastet af Paven, 32—33, ligeledes i Biskop Knuds Glosser til Jydske Lov, 52—53; dens Afslæggelse i Retssager undersøgt af Biskoppen, 36—37.
- Edgar**, Konge af England, 13.
- Eg**, Mag., Præst i Söllinge og Hellerup, 315.
- Egede**, Hans Hansen, Præst til Vester- og Öster-Egede, 131.
- Egtved** og Ödsted Pastorat, Præsterækken der, 646—648.

- Eidsviathings** Christenret, 9, 10, 11; (jfr. ogsaa Artiklen "Kirkeret").
- Eisenberg**, Elias, Prof. Phys., 484.
- Elementer** i Nadveren, Forklaring heraf, 233.
- Elert**, Præst i Lomborg, Provst i Skodborg Herred, 196.
- Eliesen**, Povl, hans Skildring af Claus Tüdebinder, 385; af Frands Vormordsen, 398—399.
- Elisabeth**, Dronning af England, 245, 247, 248.
- Ellested** Sogn, om dets Forbindelse med Herrested Sogn, 297, 299; siden med Gislev Sogn, 300, 308, 309.
- Endrupskov** Sogn (St. Thøgers Kirke), nu en Deel af Gram Sogn, 393.
- Engberg**, Andreas, Kapellan i Herrested, siden Præst i Svaninge, 322.
- Engelstoft**, Chr. Th., Prof. Theol., Biskop i Fyen, 55.
- Englands** ældre Lovgivning omhandler først de kirkelige Forskrifter, 13.
- Enkekasse**, den geistlige i Sjællands Stift, om dens Oprettelse, 517, 519—520.
- Envald**, Povl, Præst i Gamtofte, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 491.
- Eriks** Sjællandske Lov, 24.
- Erik Glipping**, Konge af Danmark, 40.
- Erichsen**, Eiler, til Nakkebølle, 296.
- Erichsen**, Chr., Mag., hans Beskrivelse over Viborg berigtiges angaaende Tausens Prædiken i Viborg, 375, 381; ang. Viborgs Kirker og Klostre, 379.
- Erichsen**, Niels, Borger i Halmstad, 358.
- Erlandsen**, Jacob, Erkebiskop i Lund, 5, 7, 12, 39.
- Eskild**, Erkebiskop i Lund, 10, 12, 22.
- Eskild**, Prior i Antvorskov Kloster, 373, 378, 466, 468, 469.
- Eskilsen**, Jens, Sognemand i Skanderup, 650, 651.
- Eucharistia**. Benævnelse af Nadveren, 234.
- Eugén III**, Pave, 7.
- Execution**, Frederik d. 1stes Forordning herom, 48—49.
- Fabricius**, Provst i Varde, 166.
- Faddere**, Christian d. 3dies Brev om deres Antal, 473—474.
- Falsterbo** Slot og Len, 407.
- Fardrup** Sogn i Tørringlen, om en paatænkt Forbindelse med Ribe St. Katrine Sogn, 216; Degnen der var Collega ved Katedral-Skolen i Ribe, 217.
- Fasciculus temporum**, en Verdenskrønike i Middelalderen, 462.
- Fastenovæ**, Johannes, Klokkestøber, 466, 468, 471, 472.
- Fattige**, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser om Præsternes Besøg hos dem, 87—90; om deres Underhold, 108—109.
- Ferslev**, Chr., Præst til Haarslev og Tingjellinge, 512, 521.
- Flacianer**, 490, 492.
- Flensborg** Graabrødre - Kloster, Beretning om Munkenes Udjagelse deraf, 334—336, 370; Kloostret skjænkes Byen til et Hospital, 371; Pontoppidans Beretning (i *Annal. eccl. Dan.*) om Munkenes Udjagelse af Kloostret berigtiges, 371.
- Fog**, Jörg., Præst til Føvling og Holsted, Indberetning fra Biskop H. Brorson til General-Kirke - Inspektions - Kollegiet ang. Præstens Strid med to af sine Sognemænd om tvende Drenges Antagelse til Confirmation, 157—166.
- Fogh**, And., Præst til Skjærbæk, Brev til ham fra Biskop H. Brorson om en Reise-Tilladelse, 200.
- Forbrydere**, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser om Præsternes Besøg hos dem, 90.
- Foss**, Laur., Dr., 305; Peder, Rektor i Slagelse, 305.
- Fransiskaner**, se *Graabrødre*.

Frederik I, Konge af Danmark, om hans Forordning ang. Indførelse af Execution ved Herredsfogden istedetfor ved geistlig Ret, 48—49; om hans Forhold til Graabrødre—Munkenes Udjøgelse af deres Klostre, 328, 329, 351, 353, 383; om hans *Breve til Borgerskabet i Malmö* a) ang. Tilladelse til at antage "en christelig Prædikefader", 395, 396; b) ang. Tilladelsen at benytte Graabrødre—Klostrets Eiendomme til et Hospital, 399, 401; c) ang. Oprettelsen af en Skole eller et Gymnasium, 399, 400; d) ang. Indretning af Helliggeist—Kloster til Raadhuus, 402; *hans Gævebreve* a) ang. Graabrødre—Klostret i Kbhvn. og dets Eiendomme, 405—406; b) ang. Kolding Graabrødre—Klostrets Eiendomme, 407; c) ang. Aalborg Graabrødre—Klostrets Eiendomme, 408; d) ang. Randers Graabrødre—Kloster til Mogens Gjøe, 408—409; e) ang. Trælleborg Graabrødre—Kloster til Hospital for Byen, 409—410; f) ang. Kjøge Graabrødre—Kloster til Hospital for Byen, og om Klostrrets Gods, 411—413; g) ang. Graabrødre—Klostret i Ystad til Hospital for Byen, og tillige til Modtagelse af fyrstelige Personer paa deres Reiser, 414—415; h) ang. Graabrødre—Klostret i Nestved til Hospital for Byen, 416—417; i) ang. Graabrødre—Klostret i Horsens til Hospital for Byen, 417—419.

Frederik II, Konge af Danmark, om hans *Omsorg for den danske Psalmesag*, 137—139, hans Breve til Stiftskraverne og Superintendenterne ang. Anskaffelsen af H. Thomsens Psalmebog og N. Jespersens Gradual til alle Kirker, 140—142; om hans *Omsorg for den*

danske Kirke—Læres Overeenstemmelse med den Augsburgske Confession, Brev til Biskop Tyge Asmunden om Nadveren, 242—243 (jfr. 493); hans Brev til Kbhvn. Universitets Professorer om N. Hemmingsens Bog "Syntagma Theologorum", 244; hans Brev til Henrik af Navarra om en Synode i Tydskland i Anledning af Nadverstridighederne, 245—250; Breve fra ham ang. *Ribe Stifts Visitationsret*: til Biskop H. Tausen om at visitere paa Vesterland—Før og Amrum, 475, og til Biskop H. Laugesen om at visitere Törninglens Kirker, 477—478; om den Haderslevske Hertug Hans's Afstaaelse af Sest Sogn til Kronen, 644, 646; om et Mageskifte ang. Ravnholt Birk, 294 og Henlæggelse af Herredet Kongetiende til Odense Hospital, 297; om hans og hans Dronnings Navnetræk (F. S.) brugt som Kirkepydelse, 543, 544.

Frederik III, Konge af Danmark, 531.

Frederik IV, Konge af Danmark, hans Brev til Politimester i Kbhvn. H. Himmerich om at afholde Forhør i Anledning af Rygtet om J. Gedelüches Overgang til Jødedommen, 118—120, og Brev om at standse Forhøret og hæve Sagen, 121—122; hans Brev til Kbhvn.s Magistrat og tvende Præster i Kbhvn. at virke for Jødernes Omvendelse, 123—124.

Frederiksborg Slots Taarnklokker, 471.

Fremmede Troesbekjendere, Erklæring mod deres frie Religionsøvelse, 205.

Friis, Præst paa Fanø, Biskop H. Brorsons Brev til ham om at virke imod aandelige Besættelser i Menigheden, 187—189.

- Friis**, Carsten Hansen, Provst og Præst i Astrup (Hinsted Herred), 319.
- Friis**, Christen, til Kragerup, Kongens Kantsler, 484.
- Friis**, Christian, til Borreby, Kongens Kantsler, 495, 535.
- Friis**, Christian Frederik Ludvig, Præst i Herrested, om hans Levnetsomstændigheder og hans Slægt, 322—323.
- Friis**, Frederik Carstensten, Præst i Herrested, om hans Levnetsomstændigheder og hans Slægt, 319—322.
- Friis**, Johan, til Borreby, Kongens Kantsler, 535.
- Friis**, Jürgen, Biskop i Viborg, 376.
- Friis**, Niels, til Hesselager, Lensmand paa Falster, om hans Stævning mod en uordineret Præst, 262—276; 280, 281, 282.
- Friis**, Peter, Kannik i Ribe, 260.
- Friis**, Vilhadus, Kannik i Ribe, 260.
- Frisernes** Gjenstridighed mod Geistligheden, 29, 30.
- Frölich**, Capitain i Norge, 314.
- Fuorle**, Johannes, Præst i Vilslev, 652.
- Fynbo**, Jens, Borgemester i Malmö, 349, 387.
- Fynbo**, Jesper Nielsen, Præst i Haarslev og Tingjellinge, 511, 514.
- Fönbo**, Hans, Præst i Endrupskov, 393.
- För**, Vesterland-, Biskoppen i Ribe paalægges at visitere der, 475.
- Gad**, Andreas, Graabrödre-Munk i Klosteret i Flensborg, 335.
- Gamst**, Henrik, Klokkestöber, 312, 526, 531.
- Gamst**, Sören Nielsen, Præst i Verst, om hans ulovlige Afstaaelse af sit Kald, 476, og om Tiltale mod ham, 651, 652.
- Gedelöche**, Jens Pedersen, Procurator i Kjöbenhavn, om hans formeentlige Overgang til Jødedommen, 117—122.
- Geistlig Jurisdiktion**, Hierachiets vigtigste Stütte, om dens Udvidelse i Norden med Hensyn til Personer, 39—40; med Hensyn til Sager, 41—45 (jfr. *Geistlige Sager*); med Hensyn til Sager ang. Kirkens Eiendomsret, 45—47; med Hensyn til reent verdslige Sager, 47—48; Klager derover medførte Indskrækning i dens Anvendelse, 48—51; om denne Jurisdiktions Omtale i Glosserne til Jydske Lov, 52—53, og om dens Anvendelse paa Testament-sager, 53 54.
- Geistlige Sager**, et vaklende Begreb, 39—40, blev først bestemt paa Conciliet i Cosnits, 41; om Bestemmelsen heraf i Norge ved det Tönsbergske Forlig, 41, og Anvendelsen heraf i Danmark paa offenlige Sager, 42, paa civile Sager, deels Geistliges indbyrdes Stridigheder, 42—43, deels Lægfolks Sager mod Geistlige, 43—45; og paa Sager ang. Kirkens Eiendomsret, 43—47.
- Geistlighedens Indtægter**, de nordiske Kirkeloves Bestemmelser herom, 11.
- Geistlighedens Tjenere** (o: Fæsterne), om deres Fritagelse for verdslig Jurisdiktion, 39—41.
- Gelasius**, Pave, 231.
- St. Genoveva**, Kloster (ved Paris), 19.
- Gereon**, en Martyr, 659, 660.
- Gersdorf**, Fred., Etatsraad til Ravnholt, 306, 310, 311, 312; hans Datter, Charlotte Amalie, 310, 311, 312.
- Gjendöbernes** (Anabaptisternes) Mening om Nadveren, 229.
- Gjerlev Kirkes Klokke-Indskrift**, 530, 531.
- Gjessing** "(den danske Geistligheds Jubellærere)", hans Beretning om Præsten Rasmus Lauridsen i Herrested berigtiges, 299—300.
- Gjööe**, Absalon, (Axel) Slotsherre paa Aalborghuus, om hans Deel-

- tagelse i Graabrødre-Munkenes Udjagelse af Klostret i Aalborg, 352, 370.
- Gjõe*, Mogens, Rigshovmester, om hans Forhold til Graabrødre-Munkenes Udjagelse af deres Klostre i Danmark, 331, 331, 368, 370; om hans Deeltagelse i Munkenes Udjagelse af Klostret i Flensborg, 335, 336, 370, 371; af Klostret i Aalborg, 352; af Klostret i Randers, 353, 354; af Klostret i Nestved, 361, 365; af Klostret i Kallundborg, 366; af Klostret i Horsens, 366, 367; om Kongens Gavebrev til ham paa Graabrødre-Klostret i Randers til Vederlag for Klostret i Flensborg, 408—409 (jfr. 336 og 371).
- Gjörding*, Claus, Magister, Præst i Vilslev, 652.
- Glad*, Povl, Præst til Eidsfjord (Bergens Stift) 313, 311; hans Datter, 314.
- Gladsaxe* Kirkes mindre Klokkes Indskrift, 533.
- Goldschmidt*, Meyer, jødisk Ældste, 121.
- Gorm*, (Orm?) Maurits, se *Worm*.
- Graabrødrene*, (Franciskanerne), en Krønike om Munkenes Udjagelse af deres Klostre i Danmark, 325; om dens tidligere Benyttelse, 325—327, om Tiden for dens Affattelse, 327—328; om Krønikens tvende Forfattere, 328—330, om Haandskriftets Beskaffenhed og Historie, 330—331; Fortegnelse over de ødelagte Klostre, 332—333; Beklagelse over Lutherdommens Fremgang og dens Forfølgelse mod Franciskaner-Ordensbrødrene, 333—334; Beretning om Munkenes Udjagelse af Klostret i Flensborg, 334—336, af Klostret i Viborg, 336—339; af Klostret i Tønder, 339—340; af Klostret i Malmö, 340—351; af Klostret i Kjøbenhavn, 351; af Klostret i Kolding, 351—352; af Klostret i Aalborg, 352; af Klostret i Randers, 353—354; af Klostret i Trælleborg, 354; af Klostret i Kjøge, 354—355; af Klostret i Halmstad, 355—359; af Klostret i Ystad, 359—364; af Klostret i Nestved, 361—365; af Klostret i Kallundborg, 366; af Klostret i Horsens, 366—367; Anmærkninger og historiske Oplysninger til Krøniken, 368—419.
- Graabrødre-Klostrenes* Antal i Danmark, Bemærkninger (og Berigtigelser) herom, 327, 328.
- Gradualen*, Thomas Kingos, 137; Niels Jespersens, om Tiden for dens første Udgave, 138, Frederik den 2dens Brev til Superintendenterne og Stiftsskriverne om at anskaffe den til alle Kirkerne, og om at smede den med Jernlænker til Degnestolen, 140—142.
- Grand*, Joh., Erkebiskop af Lund, 7, 41.
- Gratian*, hans Decret var det første System af den canoniske Ret, 4; fik seent Anseelse i Norden, 5; erholdt ingen formelig Anerkjendelse af Paven, 7; om Benyttelsen af Decretet i Abbed Vilhelms Breve, 16, 17, 18, 21, 24, 25, 26, 27; om Brugen deraf ved dansk Rettergang i 13de Aarh., 47.
- Gregersen*, Holger, se *Ulfstand*.
- Gregor I*, Pave, 18, 22, 24, 27.
- Gregor VII*, Pave, 4.
- Gregorius* de Crescentia, Pavens Legat, 32.
- Griis*, Henning, Kannik i Roskilde (og Præst til Høielse) 472, 524.
- Grummesen*, Claus, Præst i Borberg, 616.
- Grönlund*, David, Provst, Uddrag af hans efterladte Samlinger, 643.
- Grönvold*, Præst til Torsted (Ribe Stift); Biskop H. Brorsons Erklæring om at paalægge ham en Bøde for at have brudt sit Ægteskabsløfte, 204.
- Gualther*, Præst i Zürich, 486.

Gulathingsloven, om dens kirkelige Forskrifter, 9, 11.

Guldberg, Vitus Ovesen, Præst i Haarslev og Tingjellinge, 511; hans Levnetsomstændigheder, 521.

Guldberg, Ove Høegh-, Statsminister, 512.

Gunnerus, Joh. Ernst, Prof. Theol., siden Biskop i Trondhjem, 320.

Gyldencrone, Amtmand i Haderslev, ang. hans Indsigelse mod Biskoppens Autorisation af en lovformelig Justits-Protokols Indretning for Geistligheden i Hvidding Herred, Brev til ham fra Biskop H. Brorson med Fremstilling af Forholdet mellem den civile og geistlige Jurisdiktion i Tørninglen, 206—212; om hans yderligere Forlangende af en Tilføielse til Biskoppens første Autorisation af Protokollen, 213 (jfr. iøvrigt Artiklerne *Haderslev*, *Ribe* og *Tørninglen*).

Gyldenmund, se *Chrysostomus*.

Haagen, Claus, Præst til Grinsted og Heinsvig, 154.

Haard, Peder, Kapellan ved Frue Kirke (Domkirken) i Ribe, indkaldes til Provste-Forhør paa Grund af forargelig Opførsel, 186; paalægges at oplæse en Deprecation i Kirken, 186 (jfr. 198—199).

Haarslev og Tingjellinge Pastorat, Optegnelser herom, 510; om Ministerialbøgerne der, 511; Præsterækken der efter Reformationen, 511—514; om Korsebør-Afgiften til Præsten og Degnen af Tingjellinge Sogn, 514—516; om Præsten Peder Mortensens Damphii Legat til Kaldets Præste-Enker og om Legatets Skjæbne, 517—521; om Tingjellinge Kirkes paa-tænkte Nedlæggelse, 522—523.

Haderslev, Amtmanden der gjør *Indsigelse mod Biskoppen i*

Ribe med Hensyn til dennes Autorisation af en Justits-Protokol for Geistligheden i Hvidding Herred, 206—207; hans Indsigelse modbevises ved Fremstilling af Tørninglens kirkelige Jurisdiktions Forhold, 207—209 (jfr. 214—218); hans Myndighed kan ikke omfatte den geistlige Jurisdiktion, 210; og hans Autorisation af en ældre Protokol afgiver efter sin Sammenhæng ikke noget Beviis for denne Myndigheds lovlige Udøvelse, 211—212; om hans *Fordring tilligemed Biskoppen i Ribe at tage Beslutninger ang. Tiendesager i Tørninglen og om Biskoppens Erklæring herimod*, 213, med Hensyn til Jurisdiktionen over Tørninglens Kirker, 214—215 (jfr. 207—210); med Hensyn til Archidiakonatets Rettigheder, 215—216; med Hensyn til Kirkernes Beliggenhed og nære Forhold til Ribe, 216—217; med Hensyn til Kollektor, Taxationer og Skatter, 217—218; med Hensyn til Amtmandens tidligere Underskrift paa Bestemmelser ang. Kirketienders Bortforpagtning, 218—219; om at hans Myndighed i Tørninglen svarer til Stiftamtmandens Forhold til Stiftets Kirker, men ikke gjøre kan Indgreb i Archidiakonatets Rettigheder, 219—220; *Brev fra Lensmanden i Haderslev til Herredsprovsten i Rangstrup Herred* om, at en Skrivelse fra Biskoppen i Ribe ang. Contribution af Herredets Præster til Kbhvn.s Universitet maa betragtes som Indgreb i Hertugdømmets jus patronatus over Tørninglens Kirker, 478—479.

Haderslev, Beretning om den theologiske Dannelsesanstalts Virksomhed der paa Reformationens Tid, 390—394.

- Hagelund**, Iver, Præst til Verst og Bække, 195.
- Halling**, Magnus, Præst til Haarslev og Tingjellinge, 512; hans Beretning om Kaldets Indtægter, 516—517, og om Præsten P. Mortensen Dampii Legat til Kaldets Præste-Enker, 517; hans Levnetsomstændigheder, 521.
- Halling**, William (o: Vitus), Brigadeer, 521—522.
- Halmstad** Graabrødre - Kloster, Beretning om Munkenes Udjagelse deraf, 355—359; Fortegnelse paa Klosters Eiendele, 357—359, 369; om Tiden for Munkenes Udjagelse af Klosteret, 413.
- Hammer**, Laur. Jørgensen, Præst i Liunge og Braaby, 283, 284.
- Hans**, Konge af Danmark, 339, 418.
- Hans**, den Ældre (Johan), Hertug af Haderslev, 215, 475; fremlægger et Vidnesbyrd om den geistlige Jurisdiktion i Törninglen, 391—394; ("Hertug af Holsten") afstaaer Sest Sogn til Kongeriget, 614, 646, *St. Hans Kloster* (i Viborg), se *Johanniter-Klostret*.
- Hansen**, Alexander, Provst og Præst i Skeby og Otterup, 318.
- Hansen**, Anders, Præst i Herrested, 294.
- Hansen**, Andreas, Præst i Stubbekjøbing, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 494—495.
- Hansen**, Carl August, Adjunkt i Sorø, 655.
- Hansen**, Christen, Biskop i Børglum, 496.
- Hansen**, Christopher, Præst til Skjörpinge og Faardrup, 284.
- Hansen**, Daniel, Præst i Vilslev, 653.
- Hansen**, Henrik, Præst og Sogneherre i Malmö, om hans aabne Brev om Afstaaelsen af St. Peters Kirke og Len til Borgereskabet i Malmö, 396—397.
- Hansen**, Iver, Præst i Boeslunde, 534; hans Beretning om Præstegaardens Brand, 535—536; hans Tevnettsomstændigheder, (omtalt i Mallings "store og gode Handlinger" ?), 536—537; om hans Forpligtelse til Sognets Fattige, hvorom Gavebrevet mangler, 537—539.
- Hansen**, Morten, Sognemand i Herrested, 296.
- Hansen**, Peder, Præst i Tingsted, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 487—487.
- Hansen**, Peder, Sognemand i Tingjellinge, 522.
- Hansen**, Peder, Sognemand i Skanderup, 649, 651.
- Hansen**, Sören, Præst i Liunge og Braaby, 283; om hans Hustru og Slægt, 284.
- Harald Hein**, Konge af Danmark, 4.
- Hardenberg**, Præst i Bremen, 223.
- Harrie**, Lilla (i Skaane), Kirkeklokke, 527.
- Harumanus**, se *Herman*.
- Hassel**, A. Chr., Provst og Præst i Husby (i Fyen), og hans Datter, Maren Bang, 318.
- Hassenfeldt**, Carl Frederik, Præst i Velling, 286.
- Hagelund**, Kapellan, 185.
- Hegelund**, Morten, Borgemester i Viborg, 377, 383.
- Hegelund**, Morten, Præst i Vilslev, 653.
- Hegelund**, Peder Jensen, Rektor, siden Biskop i Ribe, 372—378, 482, 500.
- Heiberg**, A. Chr. L., Provst og Præst i Kjertemind. 223.
- Heils** Sogns Forbindelse med Veistrup Sogn, 644.
- Helgenbilleder**, i Liunge Kirke (ved Sorø), 285; (jfr. övrigt Artiklen *Billeder*).
- Helgenskrinet** i Sorø Kirke (omtalt i Pontoppidans "Marmora Danica"), 655; Indskriftens og Skrinets Beskrivelse, 656—659; Bemærkning om de to Helgene, Victor og Albina, 659—660.
- Helligdages** Holdelse, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser herom, 73—74.

- Helsingborg**, Kirkemødet der, 32, 44.
- Helsingör Graabrødre - Kloster**, 328; St. Olai Kirkes Høitids Klokke, 471.
- Helt**, Lorents, Præst til Vildberg og Timning, 205.
- Helvaderus**, Nicolaus, 255.
- Hemmet**, Iver Iversen, Biskop i Ribe, 493.
- Hemmingsdyng**, Hans (Nielsen?), Præst i Falsterbo, 355, 356, 413.
- Hemmingsen**, Niels, Dr. og Prof. Theol., 495, 504; hans "Tavle om Herrens Nadvere", 223—241; Frederik den Andens Brev angaaende hans Bog "Syntagma Theologorum", 244.
- Henning**, Graabrødre - Munk i Randers, 353, 354.
- Henningsen**, Christen, Præst til Kullerup og Refsvindinge; om hans Gave til fattige Skolebørn i Nyborg, 303.
- Henrik**, Biskop i Ribe, se *Stangberg*.
- Henrik**, Konge af Navarra, siden af Frankrig; Brev til ham fra Frederik den 2den om at virke til Bilæggelse af Nadverstridighederne i Tydskland, 245—250.
- Henrichsen**, Hans, Præst i Herrested, fremlægger Thingsvidne ang. Præstegaardens Jord, 295.
- Henrichsen**, Jørgen, Præst i Herrested, hans Levnetsomstændigheder, 304.
- Herbarius**, en Urte- og Lægebog i Middelalderen, 462.
- Herforth**, Jacob, Præst i Boeslunde, 536.
- Herman**, Klokkestøber, 527.
- Herreds-Things Dom**, om hvorvidt en saadan kan paalægge Præsten at absolvere Nogen, 176—177.
- Herrested Præstehistorie**, om Kilderne dertil, 291—293; Præsterne før Reformationen, 293—296; Præsterne efter Reformationen, 296—324; om Præstegaardens Brand, 291, 324; om Sognets Beliggenhed, 293; om dets Birkerettighed, 293—294; om Henlæggelsen af Kongetienden til Odense Hospital og Latinskole, 297; Beskrivelse af Kirken i Slutningen af det 16de Aarhundrede, 298—299, 301, og i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, 310—312, 322; Underretning afgiven 1690 om Kaldets og Præstegaardens Beskaffenhed, 306—308, og om Degneembedets Beskaffenhed, 308—310.
- Hersleb**, Peder, Biskop i Sjælland, 516, 536.
- Hertel**, August Wolfgang, Præst til Haarslev og Tingjellinge, 514.
- Hesseldahl**, Bartold, forhenværende Degn paa Romø; Biskop H. Brorsons Erklæring om hans Forhold, 147—150; 169.
- Himmerich**, Hans, Politimester i Kjøbenhavn; Frederik d. 4des Befaling til ham at optage Forhør i Anledning af Jens Gede-løches Overgang til Jødedommen, 118—120, og Befaling til at hæve Sagen, 120—122.
- Hjelmerone**, Christian, Præst i Borberg, hans Indberetning om Borberg Sogns Præster, 645.
- Hjort**, Hans, Borgemester i Ystad, 360, 361, 414, 416.
- Hjort**, Hans, Præst til Steenstrup og Lunde, og hans Datter Elisabeth Kirstine, 314.
- Hjortlund**, Niels, Bonde i Grinsted Sogn; Biskop H. Brorsons Erklæring imod hans Ansøgning om at stædes til Alterens Sacrament uden foregaaende offentlig Deprecation, 152—155.
- Hofman (Hoffmand)**, And., Vice-Guardian i Graabrødre-Klostret i Flensborg, 335.
- Hofman**, Jens Fred., Præst til Vester- og Øster-Egede, om hans Contract med sin Kapellan ang. Fordelingen af Embedets Pligter og Indtægter, 124—136.
- Hofman**, ("Samling af Fundationer"); om Unøiagtighed med

- Hensyn til de deri meddeelte Klokke-Indskrifter, 524 - 526; ang. Marvede Kirke - Klokke, 540; ang. Afbildninger paa Stolestaderne i Slotsbjergby Kirke, 541 - 544.
- Holk*, Mandrup, til Barretskov, om hans Omsorg for Graabrødreklostret i Horsens, 366, 417.
- Holm*, Peder, Prof. Theol., 319, 320.
- Holst*, Oluf (Jespersen), Præst til Haarslev og Tingjellinge, 511; om hans Fordring paa Korsebør - Afgiften til Præst og Degn af Tingjellinge Sognekæmænd, 514 - 516.
- Holstebro* Menighed, om dens Forbindelse med Borberg Sogn og om Præsterne der, 644, 645.
- Holstein*, Fred. Adolf, Greve til Holsteinborg, 513; Ulr. Adolf, Storkantsler, 511, 512.
- Holstein*, Joh. Georg, Greve til Letraborg, Geheimeraad, Præsæs i Missions-Collegiet, 123.
- Homilier*, danske, 442; til Advent, over 49de Kapitel af Genesis, 443 - 448; til Juledag, 448 - 452; Nytaarsdag, 452 - 453; til Jomfru Mariæ Fødselsdag, 453 - 456; Brudstykke af en Skriftetale, 456 - 457.
- Horneman*, H., Præst (i Velling), Brev til ham fra Biskop H. Brorson ang. en Kvindes Uagt-somhed med Hensyn til sit Barns Død, 177 - 178.
- Horsens* Graabrødrekloster, Beretning om Munkenes Udjagelse deraf, 366 - 367; Frederik den 1stes Brev til Magistraten med Løfte paa at erholde nogle af Klosters Eiendomme, 417; Frederik den 1stes Gavebrev til Borgerskabet paa Graabrødrekloster - Kirke til en Sognekirke og paa Kloster-gaarden til et Hospital for Byen, 417 - 419; om Tiden for Munkenes Udjagelse, 419.
- Hospitaler*, Kirke - Ordinantens Bestemmelser om at bevare deres tilliggende Gods til Fat-tiges Underhold, 108; om For-standerne for Godset. Diaconer, 109; om Sognekæmændenes Tilsyn dermed i Byerne, 109; om An-sættelse af Præster ved Hospi-taler paa Landet, 110; om Hospitalernes Indretning efter de Syges forskjellige Nødtørft og om Lægepleie for dem, 110.
- Humblet*, Chr. M., Præst i Sest hans Indberetning om Sognets Forbindelse med Vonsild og Dalby Sogne i Slesvig og om Præsterne der, 643 - 644.
- Hunderup* Sogn, om dets For-bindelse med Bramminge Sogn og Adskillelse derfra, 653; om dets Forbindelse med Vilslev Sogn, 653 - 654.
- Hurter*, hans Mening (i "Leben Junocents III") om Pavens An-erkjendelse af Gratians Decret berigtiges, 7.
- Hutter*, Leonh., Prof. i Witten-berg, 485, 504.
- Hvas*, Jens, til Kaas (i Salling), meddeles Qvittering for Mod-tagelsen af forskellige Søl-vklenodier fra Graabrødreklostrene i Randers og Viborg og Sortebrødreklostret i Veile, 369.
- Hvas*, Morten, Præst til Sorte-brødrekirke i Viborg, om hans Beretning om hans Tau-sens Virksomhed for Reforma-tionens Indførelse i Viborg, 372 - 378, 379, 380, 381.
- Hvidding* Herred, om Autorisa-tionen af en Justitsprotokol for Geistligheden der tilkommer Biskoppen i Ribe eller Amt-manden i Haderslev, 206 - 213.
- Hvidding* Sogn, Degnen der var Collega ved Katedral-Skolen i Ribe, 217.
- Hvuid*, Præst til Aarslev, Hör-ning og Lime, 321.
- Hævd* - Institutet i den danske Lovgivning har sin Oprindelse fra den eanoniske Ret, 35.

- Hög**, Peder Jensen, Kannik i Viborg, 263, 264, 265, 270, 271, 273, 275; Brev fra ham ang. Sagen mod den uordnede Præst Jens Nielsen i Stubbekjøbing, 276—280.
- Höhne**, Præst i Vester-Vedsted og Provst i Hvidding Herred, 206.
- Höielse Kirke-Klokkes Indskrift**, 472 (jfr. 524).
- Hörs Kirke (i Skaane)**, Klokkens Indskrift, 533.
- Höyer**, Præst i Anst, Biskop H. Brorsons Brev til ham ang. hans slette Forhold mod sin Kjæreste (Hustru) 179—180.
- Höyer**, Præst, Biskop H. Brorsons Brev til ham ang. Antagelsen af en Kappellan, 185.
- Ængeborg**, Dronning af Danmark, 14, 16.
- Ingver**, Borger i Ystad, 360.
- Ingvorsen**, Jesper (Casparus Ingvardus Qvist?), Præst i Liunge og Braaby, 283.
- Innocents III**, Pave, 15, 23, 27; om hans Brev til Erkebiskop Absalon ang. det danske Folks Utilbøielighed til at adlyde Kirkens Bud, 28; om hans Brev til Erkebiskop Andreas Sunesen ang. det geistlige Værnethings Anvendelse, 43.
- Innocents IV**, Pave, 5.
- Isidorus**, 18, (den isidoriske Slægtskabs Beregning), 22.
- Israel**, Henrik, om hans Forhold til Jens Gedelöches Overgang til Jødedommeu, 119, 120, 121, 122.
- Iversen**, Hans, Præst i Boeslunde, 536.
- Iversen**, Peder, Præst til Haarslev og Tingjellinge, 511.
- Iversen**, Sören, Kapellan ved Frue Kirke i Odense, Vidne imod Biskop H. Knudsen, 511.
- Jacob**, Vice-Guardian i Graabrødre-Klostret i Malmö, 343, 344, 345, 346, 348.
- Jacob**, Meyer Levi, jødisk Ældste, 121.
- Jacobsen**, Hans, Provst og Præst i Nykjöbing paa Falster, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 484—485, 493—494, 497.
- Jacobsen**, Laurids, Graabrødre-Munk i Malmö, 349.
- Jacobsen**, (Hindsholm), Laurids, Biskop i Fyen, 304.
- Jacobsen**, Peder, Præst til Liunge og Braaby, 283.
- Jacobsen**, Sören, Graabrødre-Munk i Halmstad, 356, 357, 413; om hans Vanskjebne og Död i Ystad, 361—363, 416.
- Jasper**, luthersk Præst i Halmstad, 359.
- Jens**, Præst i Branderup, 393.
- Jens**, Skaffer i Graabrødre-Klostret i Flensborg, 335.
- Jensen**, Antonius, Præst til Vonsild, Dalby og Sest, 644.
- Jensen**, Hans, Vice-Guardian i Graabrødre-Klostret i Flensborg, 335.
- Jensen**, Jacob, Graabrødre-Munk og Skaffer i Klostret i Malmö, 348.
- Jensen**, Jacob, Socius hos Provincial-Ministren for Graabrødrene i Danmark, 326, 329, 339, 365, 382, 416.
- Jensen**, Lago, Kannik i Ribe, 260.
- Jensen**, Lass, Borgemester i Horsens, 367.
- Jensen**, Laurids, Graabrødre-Munk og forhenværende Provincial, 354, 410—411.
- Jensen**, Magnus, Borger i Ystad, 362.
- Jensen**, Matthias, Kannik i Ribe, 260.
- Jensen**, Morten, Præst til Haarslev og Tingjellinge, 511.
- Jensen**, Peder, Prior i Johanner- (eller St. Hans) Klostret i Viborg, 373, 378—379.
- Jensen**, Povl, Sognemand i Tingjellinge, 522.
- Jepsen**, Anders, Sognemand i Skanderup, 649, 651.
- Jepsen**, Gregers, Præst i Holstebro, 645.

- Jepsen, Hans, Præst, 462, 463.**
Jepsen, Sören, Borger i Ystad, 360, 361.
- Jermin, Thomas, Consistorialraad, Præst til Hjerm og Gjemsing, om hans Tilbud at afstaae Vænø Sogne kald og opbygge en Præstegaard der, 156—157; (jfr. 184—185, 189).**
- Jernbyrds Afskaffelse som Beviismaade under Valdemar den 2den, bevirket ved den canoniske Rets Indflydelse, 32—33.**
- Jesper, Præst i Forle (nu Føl) i Törninglen, 393.**
- Jespersen, Claus ("Nicolaus Jasper"), Præst i Kolding, 407.**
- Jespersen, Niels, Biskop i Fyen, om Tiden for den første Udgave af hans Gradual, 138; Frederik den 2dens Brev til Stiftsskriverne og Superintendenterne om at anskaffe Gradualen til alle Kirkerne og smedde den med Jernlænker til Degnestolen, 140—142.**
- Jespersen, Peder, Dr., Confessionarius, 314.**
- Joachim, Præst i Nakskov, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 487.**
- Jode, Jacob, Klokkestøber (i Stralsund), 532, 533.**
- Jodochsen, Hans, Guardian i Graabrødre-Klostret i Randers, 353—354.**
- Johanniter-Klostret i Viborg er ikkun en forskjellig Benævnelse paa Korsbrødre-Klostret (eller St. Hans Kloster), 378—379.**
- Jokum, (Præst i Boeslunde?), omtalt i Mallings "store og gode Handlinger", 535, 537.**
- Jonsen, Peder, Præst i Agerskov, Provsti Nørre-Rangstrup Herred, Brev til ham fra Lensmanden i Haderslev ang. Forholdet mellem jus patronatus og jus visitationis over Törninglens Kirker, 478—479.**
- Jordemødres Underviisning, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser herom, 91—93.**
- Jubelfest for Enevoldsmagtens Indførelse i Danmark, Biskop H. Brorsons Cirkulære til Stiftets Præster om dens Afholdelse, 201—203.**
- Judhe, Niels, Præst i Herrested, 297.**
- Juel, Niels, General-Admiral-Lieutenant, til Taasinge, 305.**
- Juel, Ove, Generallicutenant, til Ravnholt, 319, 320; hans Hustru, Hedevig Sophie, fød Frys, 322.**
- Julius I, Pave, 25.**
- Jurisdiktion, om Geistlighedens Fritagelse for den verdslige Jurisdiktion, og om Udvidelsen af den geistlige Jurisdiktion, se "Geistlig Jurisdiktion."**
- Jus patronatus og jus visitationis over Törninglens Kirker, se Törninglen.**
- Jus vocandi, se Kaldsret.**
- Justesen, Jörgen, Herredsfoged, 305.**
- Juul, Claus, ("Hr. Niels" og "Hr. Claus"), Præst i Herrested, 297.**
- Juul, Niels Claussen, Kapellan i Herrested, siden Præst i Örbæk, 302.**
- Jydske Lov, om den canoniske Rets Indflydelse paa Bestemmelserne i I, 44 om Hævds Anvendelse mod Kirken, 35—36, og i II, 7 om Sandemændenes Doms yderligere Paakjendelse af Biskoppen og de bedste Bygdemænd, 36—39; og Glosen til III, 45 ang. Testamentsager, 53.**
- Jydstrup Kirke-Klokkes Indskrift, 525, 527, 528.**
- Jürgen, Nikolai, Klokkestøber (i Kallundborg), 534.**
- Jödernes Omvendelse, om Foredrag i den Anledning i Vaisenhuus-Kirken efter Frederik den 4des Befaling, 122—124.**
- Jödisk Tro, om J. P. Gedelöches Overgang hertil, 117; Frederik den 4des Befalinger til Politi-**

- mestren i Kbhvn. om at holde Forhør i Sagen, 118—120, og om at hæve Sagen, 120—122.
- Jørgen**, Præst i Ærrindlev og Olstrup, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 485, 491.
- Jörgen**, Præst i Maribo, 487.
- Jörgensen**, Christen, Præst i Ryslinge, 304.
- Jörgensen**, Christopher, Præst, Torkildstrup og Lillebrænde, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 485—486, 491.
- Jörgensen**, Jörgen, Ridefoged paa Egede, 135.
- Jörgensen**, Sigud (?), Provst og Præst i Svendborg, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 492.
- Kaalund**, Hans Vilhelm, Magister, Præst til Vorbasse og Grene, 184.
- Kaas**, Niels, Rigs-Kantsler, 241.
- Kaldsbrev** for en Præst, udstedt i Midten af det 17de Aarh. af menige Sognemænd, 649—651.
- Kaldsret**, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser om dens Udøvelse af Menigheden, 81—86 (jfr. 489, 490, 498, 502—503), og om dens Udøvelse af Adelen, 84, jfr. 104—105.
- Kallundborg** Graabrødre-Kloster, Beretning om Munkenes Ud-jagelse deraf, 366, 370.
- Kannikedomme**, Christian den 3dies Befaling om at dets Rettigheder tillægges Hans Svaning den Ældre i Ribe for god Tjeneste mod Riget og Religionen, 261—262, (jfr. 480).
- Kapellans Contract** med Præsten, fra Begyndelsen af det 18de Aarh., 124; ang. *Forretningen*, 126—127; ang. *Belønningen*, 127—128; ang. *Ablingen og Huusholdningen*, 130—132; ang. *Kapellanens Forpligtelser til Præsten* i dennes Levetid og efter hans Død til *Enken*, 132—135; *Kapellanens Forpligtelse til Kirkepatronessen*, 135—136.
- Kapitler**, om deres Selvstændighed og Magt ligeoverfor Biskopperne, 33—34; om de ældste danske Kapitel-Statuter, 33—35.
- Kapitel - Bog** for Dominikaner-Ordenen (Sortebrødrene) i Norden fra det 13de Aarhundrede, Brudstykker heraf, 545—642; om Manuskriptets Beskaffenhed, 545—547; om Nordens Landsinddeling i det 13de Aarh., 548—549; om Dominikaner-Kloster og Kollegial-Skoler i Norden, 549—550; Odense Kapitel-Bog, 551—553; (Ribe?) Kapitel-Bog, 551—555; Lunds Kapitel-Bog, 555—559; ? Kapitel-Bog, 559—562; (Aarhus?) Kapitel-Bog, 562—565; Mailands General-Kapitel-Bog, 565—569; (jfr. desuden Anmærkninger hertil, 570—581, og Navnefortegnelsen, 581—600, Stedfortegnelsen, 600—625, og Sagfortegnelsen, 626—642).
- Keyser**, Antonius, Præst i Haderslev, om hans Forhold til Törninglens Kirker, 392.
- Kindertofte**, Kirke-Klokkes Indskrift, 534.
- Kingo**, Præst i Ho og Oxby; Brev til ham fra Biskop H. Brorson ang. en Sag mellem Præsten og en af hans Tilhørere, 180.
- Kingo**, Thomas, Biskop i Fyen, 137, 306.
- Kirken**, om dens Kamp i Danmark med Statsmagten i det 13de og 14de Aarhundrede. og om særeget Forbund til dens Forsvar, 44—45; (jfr. ogsaa *Geistlig Jurisdiktion*); om Behandlingen af Sager om dens Eiendomsret, 45—47; (jfr. ogsaa *Geistlige Sager*); om Kirke-Ordinantsens Bestemmelser om dens *Tjeneres* Beskikkelse, 81—86, og *Underhold*, 102—103; (jfr. iøvrigt

- Præster*), og om dens *Gods*, 106—107, og *Værger* (3: *Diaconer*), 103, 103, 107.
- Kirke-Klokker*, om deres *Ælde* og *Indskrifters* historiske *Betydning*, 464—465; (jfr. om *Unöiagtighed* ved *Indskrifternes* *Meddelelse* i *Pontoppidans* *Marmora Danica* og *Danske Atlas* og i *Hofmans* *Foundationer*, 524—526); om *Klokken* i *Slotsbjergby Kirke*, 465—471; i *Højelse Kirke*, 472; i *Slaglille Kirke*, 527; i *Jydstrup Kirke*, 527—528; i *Lundforlund Kirke*, 528—531; i *Gjerlev Kirke*, 531; i *Næsby Kirke*, 531; i *Slagelse St. Mikkel's Kirke*, 532—533; i *Gladsaxe Kirke*, 533; (efter *Reformationen*): i *Kindertofte Kirke*, 531; i *Boeslunde Kirke*, 531—535; i *Marvede Kirke*, 540.
- Kirke-Ordinants*, den danske, *Udkast* hertil, 55; *Haandskriftets* *Beskrivelse*, 55—56; *Oversigt* over *Indholdet*, 55—57; *Forklaring* af *Ordinantsens* *sex* *Artikler*, 57—58; I, om *Lærdommen*, 58—59; II, om *Ceremonier* og *udvortes Kirketjeneste*, 60; om *Børne-Sang* og *Læsning* i *Kirken*, 60—63; *Viis* og *Maade* at *sige* *Messer*, 63—67; en *Skik* at *prædike*, 67—73; om *Helligdages* *Hold*, 73—74; *hvorledes* *Daaben* skal *tilgaae*, 75—76; *hvorledes* *Afløsningen* skal *tilgaae*, 76—78; *hvorledes* *man* skal *berettes*, 78—80; *hvorledes* *man* skal *samle* *Folk* i *Ægteskab*, 80—81; *hvorledes* *Kirkens* *Tjenere* skulle *tilskikkes*, 81—86; en *Skik*, *hvorledes* *de* *Forhærdede* skulle *bansættes*, 86—87; en *Skik* at *besøge* *de* *Vanføre* og *Fattige*, 87—90; en *Skik*, *hvorledes* *man* skal *gaae* *til* *dem*, *som* *dømte* *ere* *til* *Døde*, 90; en *Skik* at *jorde* *Lig*, 90—91; *hvorledes* *Jordemødre* skulle *undervises*, 91—93; en *Skik* at *undervise* *Barselkvinder*, 93—94; en *Skik*, *som* *holdes* *skal* *med* *de* *Kvinder*, *som* *sine* *Børn* *ligge* *ihjel*, 94—95; III, om *Børneskoler*, 95; *hvorledes* *Skolerne* skulle *have* *sig*, 93—99; om *Øvelse* *udi* *Skolerne*, 99—102; IV, om *Ophold* og *Forsyn* *til* *Guds* *Ords* *Tjenere* og *de* *Fattige*, 102—108; om *Hospitaler*, 108—110; V, om *Superintendent* og *Provster*, *deres* *Medhjelpere*, 110—114; VI, om *Landspræsters* *Bøger*, 114—116.
- Kirke-Ret*, den *Skaanske* og *Sjællandske* var *ikke* *canonisk*, 5—6; om dens *Bestemmelser* om *Præstevalget*, 8—9; om dens *Ufuldstændighed* i *Sammenligning* *med* *norske* og *svenske* *Kirkelove*, 10—11; om at den *ikke* *blev* *indført* i *Jylland* og *Fyen* og om en *ældre* *uskreven* (men *neppe* *en* *skreven*) *Kirkeret*, 12; om dens *Forhold* *til* *de* *verdslige* *Provincialslove* i *Danmark*, 12—13.
- Kirke-Tugt*, *Breve* *herom* *fra* *Biskop* *H. A. Brorson* *til* *forskjellige* *Præster*, 174—195; (jfr. *üvrigt* *H. A. Brorson*).
- Kjöbelev* *Præstegaard*, *Fortegnelsen* *paa* *Præstens* *Indbo* *der* *ved* *Reformationens* *Tid*, 458—461, og *paa* *hans* *Bøger*, 461—462.
- Kjöbenhavn*, *Frue* *Kirke*, om *Claus* *Töndebinders* *Prædiken* *der*, 340, 386; *Graabrödreklostret*, *Beretning* *om* *Munkenes* *Udtagelse* *deraf*, 351; om *Tiden* *for* *Munkenes* *Udtagelse* og om *Munkenes* *Overgivelse* *af* *Klostret* *til* *Magistraten*, 403—404; *Frederik* *den* *Istes* *Gavebrev* *til* *Magistraten* *af* *Klostret* *med* *Omgivelser* *til* *Bedste* *for* *de* *Fattige* i *Hospitalet*, 405, og *Gavebreve* *til* *Forskjellige* *paa* *nogle* *af* *Klostrets* *faste* *Eiendomme* i *Kjöbenhavn* og i *Dragør*, 405—406; om *Mödet* *der* *af* *Commissionen* i

- Biskop H. Knudsens Sag**, 493—495 (jfr. ibrøgt *H. Knudsen*).
- Kjöge Graabrødre-Kloster**, Beretning om Munkenes Udjagelse deraf, 354—355; om Tiden for Munkenes Bortgang, 410; Frederik den Istes Gavebrev til Magistraten paa Klosteret til et Hospital, 411, og hans Bestemmelse ang. Anvendelsen af det Gods, som var givet til Gudstjenestens Holdelse i Kjöge Kirke, 412—413; ang. Urigtigheden af Pontoppidans og Daugaards Efterretning om *et Carmeliter-Kloster i Kjöge*, 411.
- Kjöge**, Hans, en forhenværende Graabrødre-Munk, 364.
- Klingberg**, Christian, Høiestrets-Advocat, 539.
- Klingenberg**, Amtmand i Haderslev; ang. hans Fordring paa Rettighed til at afgjøre Tiendsager i Törninglen. Erklæring fra Biskop H. Brorson til det danske Cancelli mod de af Amtmanden fremsatte Grunde med Oplysning om Törninglens Jurisdiktionsforhold, 213—220; Brev til ham fra Biskop H. Brorson om at afvente Kongens Resolution, inden han tager Bestemmelse om Törninglens Tiendsager, 221—222.
- Knoph**, Hieronymus, Provst i Alsted Herred, 284; hans Datter Elisabeth, 284, 285.
- Knopper**, Albert, Prof. jur., hans Bekjendelse om Nadveren, 239.
- Knud den Store**, Konge af Danmark, 4, om hans engelske Lovgivning, 13.
- Knud den Hellige**, Konge af Danmark, paa hans Tid opstod de ældste geistlige Værneting i Danmark, 43.
- Knud**, Biskop i Viborg, om hans Anvendelse af den canoniske Ret i Glosserne til den Jydske Lov, 51—52; om Glossen til Jydske Lovs III, 45, angaaende Testamentsager, 53; han var *Oversætter, ikke Forfatter*, af (Johannes Andreæ) Skrift "summula de processu judicii", 52; hans Tilnavn var *Michelsen, ikke Kobsen*, 52.
- Knud**, Præst i Endrupskov (nu en Deel af Gram Sogn), 393.
- Knudsen**, Hans, Præst til Holstebro og Borberg, 644, 645.
- Knudsen**, Hans (Veile), Biskop i Fyen, hans Proces og Dom, 481—509; hans Levnetsomstændigheder, 482—483; Christian den 4des *Stævning til ham* at møde paa Kjöbenhavns Slot for Retten, 483—484; Commissions Beskikkelse i Sagen, 484; *Vidneforhør* i Nykjöbing paa Falster, 484—488, i Odense, 488—493, og i Kbhvn., 493—495; om *Dommerne* i Sagen, 495—493; *Aktors Anklage*: a) ang. Lærdommen efter Ordinantsen, 496—497, og Biskoppens Svar herpaa, 499; b) ang. Disputationer om religiøse Controverser, 497, og Biskoppens Svar herpaa, 499—500; c) ang. Yttringer i en Prædiken og en Ligtale, 498, og Biskoppens Svar, 500—502; *Biskoppens Erklæring ang. Vidneforhørerne*, 502—506; om *Dommen*, 507—508; om hans senere Skjæbne, 509.
- Knudsen**, Joachim, Præst i Herrested, 296.
- Knudsen**, Oluf, Herredsfoged i (Vester-) Flakkebjerg Herred; hans Kjendelse ang. Korsebør-Afgiften til Præst og Degn af Tingjellinge Sogn, 514—516.
- Knudsen**, Thomas, Præst i Hygum (i Törninglen), "om hans Beretning om Reformationen i Hertugdømmet Slesvig af Hertug Christian" (Kong Christian den 3die), 390—391.
- Kock**, Ole, Præst til Nikolai Kirke i Kbhvn., Brev til ham om Concordieformlen fra Præsten N. M. Aalborg, 251—253.
- Kolding Graabrødre-Kloster**, Beretning om Munkenes Ud-

- jagelse deraf, 351—352 (jfr 406—407); om Bortgivelsen af et Klostret tilhørende Huus, 407; om et *Møde paa Koldinghuus Slot* ang. den geistlige Jurisdiktion over Törninglen, 474—475.
- Korsbrödre-Klostret** i Viborg er kun en forkjellig Benævnelse paa Johanniter-Klostret (eller St. Hansklostret), 378—379.
- Korsebör**, (Korsbörd), en Afgift til Præst og Degn, Retstvist herom mellem Præsten og Degnen i Haarslev og Tingjellinge Pastorat paa den ene Side og Tingjellinge Sognemænd paa den anden Side, 514—516.
- Krabbe**, Otto, Stiftamtmand i Sjælland, 540.
- Krabbe**, Tyge, Rigsraad, 365.
- Krag**, Anders, ("Læsemester" i Kbhvn.), Prof. Phys., 271.
- Krag**, Erik, til Kjersgaard og Bramminge, 653.
- Kragelund**, Peder Jensen, Biskop i Ribe, i hans Embedstid blev Archidiakonaten over Törninglen lagt til Biske-Embedet i Ribe. 216; 647, 651, 653.
- Kruck**, Villum, Præst til Marvede og Hyllinge, 540.
- Krunmedig**, Henrik, om hans Beretning om Graabrödre-Munkenes og Helligaandsbrödrenes Udjagelse af deres Klostre i Malmbö, 403.
- Krypto-Calvinisme**, Bidrag til dens Historie i Danmark, 223—254 (jfr. iöbrigt Artiklerne *Calvinisk Lærdom* og *Nadveren*), og 481—509 (jfr. iöbrigt Artiklen *Biskop H. Knudsen*).
- Kvinder**, "som sine Börn ligge ihjel", Kirke-Ordinantsens Bestemmelser herom, 94—95 (jfr. Brev fra Biskop H. Brorson til Præsten H. Horneman (i Velling), 177—178).
- Kynde**, Ebbe, Præst i Holstebro, hans Indberetning om Præsterne der, 644—645.
- Lagerbring**, Sven, (E. S. Bring), 527, 533.
- Lagonius**, Johannes, se Hans *Laugesen*.
- Landmark**, Hans, Proprietær til Frausinggaard, 323.
- Landnævn**, o: Landsdommerens Meddomsmænd, 38.
- Landsdommerne** blev efter Reformationen istedetfor Biskopperne Overdommere for de Eedsvornes Kjendelser, 38.
- Landskrone Kirke-Klokke**, 533.
- Landstinget** i Viborg, dets Domme fra 15de Aarhundrede vise saavel Anvendelse af den canoniske Ret, som Indskrænkning af den geistlige Jurisdiktion, 51.
- Lang**, Knud, Præst for Vilslev og Hunderup, Indberetning fra Biskop H. Brorson til General-Kirke-Inspektions-Kollegiet angaaende en Sognemands Fortrædigelser mod Præsten, 170—174; hans Indberetning fra Præsterne i Vilslev og om Hunderup Sogns Forbindelse med Vilslev Sogn, 652—654.
- Lange**, Peder, til Kjergaard, sidste Archidiakon i Ribe Dom-Kapitel, 216.
- Lange**, Thomas, Dekanus i Ribe Kapitel, 260.
- Langebek**, Jacob, Geh. Arkiv., 13.
- Larsen**, Joh. Ephr., Prof. juris, hans Mening om at den Skaansk-Sjællandske Kirkeret ikke var indført i Jylland og Fyen, 12; hans Mening om at Appel af edelige Kjendelser til Biskoppen var en Særegenhed ved den jydskes Proces, 37—38.
- Laugesen**, (Lausen), Hans, (Johannes Lagonius), Biskop i Ribe, Frederik den 2dens Befaling til ham at visitere Törninglens Kirker, 477—478.
- Laurenberg**, Christian, Præst i Slaglille og Bjernede, 534.
- Lauridsen**, Christen, Præst i Borberg, 645.

- Lauridsen** (Scavenius), Claus, Prof. Mathem., hans Bekjendelse om Nadveren, 211
- Lauridsen**, Hans, Præst i Ringe, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 492—493.
- Lauridsen**, Ivar, Mag., Official hos Biskoppen af Odense, 294.
- Lauridsen**, Jørgen, Præst i Sölinge og Heltterup, 302.
- Lauridsen** (Aretander), Niels, Biskop i Viborg, 495; Brev til ham fra Prof. Menzer i Giesen for at erholde Oplysning om Stridspunkterne mellem Rezen og Kock, 254.
- Lauridsen**, Peder, Lektor i Malmö, 385, 400; Forfatter af et Stridskrift mod Erkebiskop Aage Sparre, 395; om Anledningen til hans Kaldelse til Malmö, 398.
- Lauridsen**, Rasmus, Præst i Herrested, hans Levnetsomstændigheder, (og Berigtigelse til Gjessings "Jubellærere" angaaende hans Alder), 299—303.
- Lauridsen**, Tyge, Borger i Ystad, 362.
- Legat**, oprettet for Haarslev Sognekalds Præste-Enker af Præsten Peder Mortensen Damphius, 517; Gavebrevet, 518—519; Kapitalens Skjæbne, 519—520.
- Lemvig Kjøbstad**, Forslag om en Katekets Ansættelse der, 178.
- Lemvig**, Præst paa Manö, Indberetning ang. hans slette Opførsel fra Biskop H. Brorson til Cancelliet, 166—168.
- Lemvigsk**, Herredsprovsti Slagelse Herred og Præst i Vemmeløv og Hemmeshöi, 538.
- Lensmandens** Stadfestelse af Præstevalget paa Kongens Vegne; Kirke - Ordinantsens Bestemmelser herom, 84—85; (jfr. 648—649).
- Leo I**, Pave, 16, 25, 27.
- Liber Daticus**, den Lundske, 5; for Haarslev og Tingjellinge Pastorat, 511.
- Lintrup**, Sören, Rektor i Bergen, 313, siden Biskop i Viborg, 314.
- Litaniet**, med Collector, i dansk Oversættelse, 436—441.
- Liunge** (og Braaby) Pastorat, om Præsterne der og derefter Hustruer i 17de Aarhundrede, 282—285; Helgenbilleder i Liunge Kirke, 285; Degnestolen i Liunge Kirke, 544.
- Loci communes Martyrii, et calvinistisk Skrift**, 487; *Philippi* anbefales Præsterne i Kirke-Ordinantsen, 115.
- Lodberg**, Christian, Biskop i Ribe, 651.
- Loker**, Johannes, Præst i Herrested, 294.
- Lollike**, Sören Hansen, Præst til Haarslev og Tingjellinge, 511.
- Lubinus**, Prof. Theol., 251.
- Lucopidan**, Jens, Præst i Udby (i Sjælland), 306.
- Ludvig den Hellige**, Konge af Frankrig, 19².
- Lund Graabrödre-Kloster**, 328, 350; *Domkirkens Klokker*, 471; *Dominikanernes* (Sortebrödrenes) *Provincial-Kapitel-Bog*, 555—559; (jfr. idøvrigt Anmærkningerne dertil, 570—581; Navnefortegnelsen, 581—600; Stedfortegnelsen, 600—625, og Sagfortegnelsen, 626—645).
- Lundh**, Knud, Kannik i Ribe, 260.
- Lunde**, Christopher, Borger i Stubbekjøbing, 266.
- Lundfortund Kirke - Klokkens** Indskrift, 529—531.
- Luplau**, Henrik Daniel, Præst til Haarslev og Tingjellinge, 513, 520, 521.
- Luther**, Morten, hans Mening om den canoniske Ret, 2; hans Mening om Nadveren, 231—232, 252; hans Svar til Campeggius, 489, 501; hans *Postil* og *Catechismus* anbefales i Kirke-Ordinantsen Præsterne til Anskaffelse, 115; Graabrödremunkenes Beklagelse over hans Læres Falskhed, 333—334.

- Lutherus Orthodoxus*, et calvinistisk Skrift, 485.
- Luther-Frands*, se *Vormordsen*.
- Lygum-Kloster*, Proces om testamenteret Gods, 45—46.
- Lykke*, Peder, Erkebiskop af Lund, hans Statuter, 32, 42.
- Lykkesen*, Peder, Præst i Søllinge og Hellerup, 306.
- Lægepleie* for de Syge og Fattige i Hospitalerne, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser herom, 110.
- Lægfolk*, om deres indbyrdes Tvistigheders Afgjörelse ved geistlige Domstole, 47—48; om Klager herover og Indskrænkning heri, 48—51.
- Lærdommen*, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser herom, 58—59, (jfr. 496—497, og 499).
- Læsning* i Kirken, af Börnene, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser herom, 60—63.
- Lønne*, Christen, Præst i Vilslev, 653, tillige i Hunderup, 654.
- Løve-Herred*, Kirkerne der ligge i Riberhuus Amt og staae alene under Archidiakonats Inspektion, 215, 219.
- Maabjerg Sogn* (nu Annex til Holstebro), 645.
- Maalö Landsby og Sogn* i Smörum Herred, 47.
- Machabæus*, Johannes, Prof. Theol., hans Bekjendelse om Nadveren, 238.
- Machiavelli*, Alex., Advocat, 7.
- Mads*, Graabrödre-Munk i Klosteret i Flensborg, 336.
- Mads*, Magister, Kannik i Ribe og tillige Præst i Holstebro, 645.
- Mads*, Præst i Borberg, 645.
- Madsen*, Christopher, Graabrödre-Munk i Klosteret i Malmö, 345.
- Madsen*, Eske, Præst i Borberg, siden i Holstebro, 645.
- Madsen*, Hans, Sognemand i Tingjellinge, 516.
- Madsen* (Veile), Jacob, Biskop Fyens Stift, 266, 267, 280, 281, 282; 653; (Uddrag af hans Visitatsbog ang. Herrested Sogn) 298—299, 301.
- Madsen*, Mads, Guardian i Graabrödre - Klosteret i Halmstad, 355, 358.
- Madsen*, Peder, Byfoged i Ystad, 362.
- Madsen*, Povl, Prof. Pædagog., hans Bekjendelse om Nadveren, 241, siden Biskop i Ribe (og derefter i Sjælland), 647.
- Maglehem* (i Skaane), Kirke-Klokken, 527.
- Magnus* (Erlingsen), Konge af Norge, erklærer Norges Rige for St. Olafs Eiendom, 30.
- Magnussen*, Arne, Prof. Antiquit., 13, 330, 331.
- Mailand*, Dominikaner-Ordenens General - Kapitels Bog, 565—569 (jfr. iøvrigt *Anmærkningerne* dertil, 570—81, *Navnefortegnelsen*, 581—600, *Stedfortegnelsen*, 600—625 og *Sagfortegnelsen*, 626—642).
- Maler*, Oluf, Borger i Ystad, 361.
- Malmö Graabrödre-Kloster*, Beretning om Munkenes Udjagelse deraf, 340—350; om Tiden for Munkenes Udjagelse af Klosteret, 399, 401—403; om Kongebrevet paa Graabrödre-Klosters Eiendomme til et Hospital for Byen, og paa Helliggeistes Kloster til et Raadhuus, 399, 401—402; om Tilladel-en til at antage en evangelisk Prædikant, 395—397, og om Oprettelsen af en Skole (Gymnasium) i Byen, 399—400; om *Byens forskellige Kapeller*, 387 (jfr. om St. Annes Kapel, 389, om St. Jürgens Kapel, 344, 397, om Hellig Korsens Kapel, 341, 388, om Simon og Judæ Kapel, 341, 388) og om *Byens Sognekirke St. Peders Kirke*, 342, 389, (om dens Afstaaelse til Borger-skabet) 395.
- Mandrup*, Niels, til Barretskov, Stifter af Graabrödre-Klosteret i Horsens, 417.

- Mariale**, en Opbyggelsesbog i Midalderen, 462.
- Marquart**, Præst i Nustrup, 393.
- Marsvin**, Elina (Ellen), Frue til Elinsborg, 318; Peter, (om Biskop H. Knudsens Ligtaale over ham) 489, 490, 495.
- Martini**, Matthias, Præst til Vonsild, Dalby og Sest, 644.
- Martyrius**, se *Vermilio*.
- Marvede Kirke-KlokkesIndskrift**, 540 (jfr. 526.)
- Masius**, Hector Gottfr., Prof. Theol., Hofpræst, 313.
- Mau**, Jens Edv. Theod., Præst til Haarslev og Tingjellinge, (nu i Skjelderup og Ellinge), 513.
- Maurids**, Tolder i Aalborg, 408.
- Meffert**, ("sermores de sanctis") en Prædikensamling i Middelalderen, 461.
- Meier**, Præst i Møgeltonder, Brev til ham fra Biskop H. Brorson om hans Vægning for at meddele et Fruentimmer Skrifteseddell, 174—176.
- Melanckton**, Philip, 223, 252, 487, 490, 502, 504, 505; hans Apologia og Loci communes anbefales i Kirke-Ordinantsen Præsterne til Anskaffelse, 115.
- Melchjor**, Guardian i Graabrødreklosteret i Kallundborg, siden (evangelisk) Præst der, 366.
- Menzer**, Prof. Theol. i Giesen, hans Brev til Biskop Niels Lauridsen (Arctander) i Viborg om at erholde Oplysning om Stridspunkterne mellem Resen og Kock, 254.
- Messen**, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser om dens Udførelse, 63—67.
- Mikkelsen**, Hans, Borgermester i Malmø, 388.
- Mikkelsen**, Hans, Provst og Præst i Assens, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 489—490, siden Biskop i Fyen, 302, 304.
- Mikkelsen**, (Arræus), Peder, Rektor paa Herlufsholm, siden Præst i Fyen, 503.
- Mikkelsen**, Povl, Præst i Hvidding 390, 393.
- Molbechs** "Danske Ordsprog" (om Hr. Jokum i Boeslunde), 537.
- Moltke**, Eberhard, om hans Strid med Kapitlet i Roskilde, 47.
- Monasteriensis** (Spithovius), Johannes, Prof. Græc., (siden Phys.), hans Bekjendelse om Nadveren, 240.
- Montesquieu**, Udsagn om Historiens Forklaring, 1.
- Morsing**, Christen Terkelsen, Prof. Med., Univ. Rektor, hans Bekjendelse om Nadveren, 238.
- Morten**, Graabrødre - Munk i Klosteret i Kolding, 352.
- Mortensen**, Claus, se *Tønde-binder*.
- Mortensen** (Ostrup), Povl, Biskop i Skaane, 496.
- Morville**, Henrik, Præst i Herslev og Viuf, 476.
- Mule**, Hans, Dr. Professor i Odense, 490.
- Mulkt**, tilkjendt en Præst for Overhørighed mod Biskoppens Ordre, 166.
- Munk**, Ebbe, Lensmand, 515.
- Munk**, Iver, Biskop i Ribe, 646, 652.
- Munk**, Iver, Præst i Boeslunde, 536.
- Munk**, Jens, Præst i Haarslev og Tingjellinge, 512, 521.
- Munk**, Peder, Rigsraad, 244.
- Munkgaard**, Povl, Præst paa Herlufsholm og Provst i Øster-Flakkebjerg Herred, 540.
- Möller**, Caspar Nikolai, Præst til Haarslev og Tingjellinge, 511, 520.
- Möller**, Hans, Præst i Velling, 286.
- Mönnick**, Provst og Præst i Ringkjøbing, Brev til ham fra Biskop H. Brorson, 182.
- Münter**, Fr., 5, 6; Berigtigelse til hans Beretning i "den Danske Reformations Historie" om Erkebiskop Aage Sparres

- Optræden mod Reformatorerne i Malmö, 395; om Frants Vormordsens Ankomst til Malmö, 397. og om forskellige Klostre og Kirker i Danmark, 411—412.
- Mynter*, Jörgen Kock, Borgemester i Malmö, 341, 348; yndet af Kongerne, 386; omtalt i den Skibbyske Krønike, 387, 398.
- Naadensaar* for Landsbypræsters Enker, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser herom, 107—108.
- Nadveren*, a) *N. Hemmingsens "Tavle"*, 223, Oplysning om dens Affattelse 224—226; om om Nadverens Opfattelse af de forskellige Kirkelærere, 227, Carlstad 228; Zwingli 228; Oecolampadius 229; Anabaptister 229; Papister 230; Calvin 231; Luther 231—232; om Nadverens forskellige Benævnelser i Kirken, 233—235; om dens særegne Indhold, 236; om dens værdige Benyttelse, 236—237; Professorernes og Superintendenters Undrifter paa "Tavlen", 238—241; b) *Frederik den 2dens Brev til Biskop Tyge Asmundsen* om at paasee at ingen Strid om Nadveren føres af Præsterne, men herom læres efter den Augsburgske Confession, 242—243, (jfr. 493); c) *Frederik den 2dens Brev til Købns Universitet* om at paalægge N. Hemmingsen Tilbagekaldelse af visse Yttringer om Nadveren i "Syntagma Theologorum", 244; d) *Frederik den 2dens Brev til Henrik af Navarra* om at virke for en Synode i Tydskland til Billeggelse af Nadverstridighederne, 245—250; e) *Præsten N. M. Aalborgs Brev til Præsten O. Koch* om Concordieformlens Afvigelse fra Skriftens Lærdom, 251—253; f) *Brev fra Prof. Menzer i Giesen til Biskop N. Lauridsen i Viborg* om at erholde Oplysning om Strids punkterne mellem Resen og Kock, 254; g) *Biskop H. Knudsens Proces og Dom* for Afvigelse fra den lutherske Lære om Nadveren, 481—509; (jfr. iverigt *Biskop H. Knudsen*).
- Nadverens Sacrament*, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser om dets Uddelelse, 58, 58, og om Berettelse, 78—80, jfr. om Antagelse dertil efter foregaaende Deprecation, Breve fra Biskop H. Brorson a) til Cancelliet, ang. Bonden Niels Hjortluuds Sag, 153—156, b) til Præsten Meier, 174—176, c) til Præsten Bloch, 176, d) til Præsten Bech, 176—177, e) til Provst Bech, 180—181, f) til Kapellan Neuchs, 183—184, g) til Præsten H. i T., (om en formodet Meneder), 191—193.
- Neodorpius*, Maurits, reformert Præst i Altona, 485.
- Nestved Graabrødre-Kloster*, Beretning om Munkenes Udjagelse deraf, 364—365; (jfr. 370, 411—412); Frederik den 1stes Gavebrev paa Klostret til Hospital for Byen, 416—417.
- Neuchs*, Hans Henrik, Kapellan (siden Præst) i Veile, Brev til ham fra Biskop H. Brorson, 183—184.
- Neumann*, Joh. Fred., Provst og Præst i Gjørding, 162, 163.
- Nicolai*, Cardinal, (Pave Hadrian IV), 30.
- Nicolaus I*, Pave, 18.
- Niels*, Konge af Danmark, 39.
- Niels*, (II, Jacobsen), Biskop i Roskilde, 54.
- Niels*, Præst i Roager, 393.
- Niels*, Præst i Herrested (nu Toftlund), i Törninglen, 393.
- Niels*, Præst i Lenit (nu Österlinnet), 393.
- Niels*, Præst i Skrydstrup, 393.
- Nielsen*, Algod, Borgemester i Ystad, 362, 416.
- Nielsen*, Jens, Kapellan i Stubbe-kjøbing, om Tiltale og Dom

- over ham for at have fungeret som Præst uden at være uordineret, 264—276; fire Breve angaaende hans Sag, 276—282.
- Nielsen, Jens*, Præst i Vilslev, 652.
- Nielsen, Jeppe*, Borgemester i Malmö, 387, 397.
- Nielsen, Morten*, Præst i Skjelderup og Ellinge, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 492.
- Nielsen, Niels*, Præst i Borberg, 645—646.
- Nielsen, Oluf*, Kappellan i Borberg, siden Prior i Stubberkloster, 645.
- Nielsen, Oluf*, Præst i Liunge og Braaby, 283—284.
- Nielsen, Peder*, (Præst i Roager?) Biskop i Ribe, Dom-Kapitlets Skrivelse til ham med Klage over hans uordenlige Levnet og Vilkaarlighed mod Kannikerne, 255—260.
- Nielsen, Peder*, Borger i Ystad, 362.
- Nielsen, Peder*, Degn i Haarslev og Tingjellinge, 514—516.
- Nielsen, Stigot*, Guardian i Graabrødreklostret i Flensborg, 335.
- Nielsen, Villads*, Præst i Holstebro, 645.
- Nordens Landsinddeling i 13de Aarhundrede*, 518—519.
- Nordfriesland*, ("Strand et Utlandia"), Pavebrev om de kirkelige Forhold der, 29.
- Norges Rige* erklæres for St. Olafs Eiendom, 30.
- Nustrup Sogn* (i Törninglen), om dets Tiendesager, 221, (jfr. iøvrigt *Haderslev*, *Ribe* og *Törninglen*).
- Nyborg*, Guardian i Graabrødreklostret i Nestved, 365.
- Nykjöbing* paa Falster, *Graabrødreklostret*, 328, om Klosters Sölv-Klenodier, 369, 370, om *Mödet der af Comissionen i Biskop H. Knudsens Sag*, 484—488.
- Nyrop*, Bendix, Overstadsmaaler i Bergen, 314.
- Nyrop, Christopher*, Præst i Herrested, (siden Biskop i Christianssand), hans Levnetsomstændigheder og hans Slægt, 312—314.
- Nyrop, Hans*, Præst i Lüdingen (i Trondhjems Stift), 312.
- Nyrop, Peder Jespersen*, Præst til Norderhaug, siden til Eger, (Agerhuus Stift), Provst, 314.
- Nysted Graabrødre-Kloster*, 328, om dets Sölv-Klenodier, 370.
- Næsby Kirke-Klokkers Indskrift*, 531.
- Nævninger*, 8, 9; deres Domme underkastedes jydsk Lov, Biskoppens og de bedste Bydemænds Paakjendelse, 36—39.
- Nöring, Jacob Pedersen*, Kapellan for Vester- og Öster Egede, hans Contract med Sognepræsten Jens Fred. Hofman om Fordelingen af Embeds-Forretningerne og Indkomsterne, 124—135, og hans Forpligtelse til Kirke-Patronessen, 135—136.
- Oblatio**, (Offer) Benævnelse af Nadveren, 234
- Oda*, o: Psalme, 337, 341—342, 349, (jfr. 381—382, 402).
- Odense Graabrødrekloster*, 328; *Herredagens Bestlutning* om Fremgangsmaaden ved Execution, 48; om *Mödet der af Commissionen* i Biskop H. Knudsens Sag, 488—493; *Sortebrødrenes* (Dominikanernes) *Provindsial-Kapitel-Bog*, 551—553, jfr. Anmærkningerne dertil 570—581, Navnefortegnelsen, 581—600, Stedfortegnelsen, 600—625, og Sagfortegnelsen 626—642).
- Offer*, til Præsten, dets Ringhed anseet som en Forhaanelse mod Præsten, 171.
- Oggesen, Peder*, Mag., ("Læsemester"), Prof. ved Kjöbenhavns Universitet, 271.
- Olaf den Hellige*, K. af Norge, 531.
- Olaus*, Andr., Kapellan i Høielse, 472.

- Olesen**, Niels, Præst til Verst og Jordrup, 649, 651.
- Olevian**, Prof. Theol., i Heidelberg, (Catechismus), 491, 492.
- Oliva**, Navn paa Klokkeren i Slotsbjergby, 468, 469.
- Olivarius**, Holger, Mag., Præst i Örslev og Bjerre, Provst i Vester-Flakkebjerg Herred, og hans Datter Elisabeth Marie, 521.
- Olufsen**, Hans, se *Spandemager*.
- Olufsen**, Gerhard, Borgemester i Halmstad, 357.
- Olufsen**, Peter, Borger i Ystad, 362.
- Olufsen**, Rasmus, Lektor i Graabrødre-Klostret i Nestved, 326, 329, 364—365, 416.
- Orm**, Mauritius, se *Worm*.
- Palladius**, Niels, Biskop i Skaane, hans Bekjendelse om Nadveren, 241.
- Palladius**, Peder, Biskop i Sjælland, hans Bekjendelse om Nadveren, 238.
- Paludan**, Johannes, Erkedegn i Viborg, 263, 264, 265, 270, 271, 273, 275 (to Breve fra ham til Lensmand Niels Friis og Biskop Jacob Madsen med Oplysninger om Sagen mod den uordnede Præst Jens Nielsen i Stubbekjøbing), 276—280, og 280—281.
- Pantsat Kronlen**, hjemfalden til Kronen ved Anvendelse af den geistlige Ret, 50—51.
- Papister**, deres Mening om Nadveren, 230, 233, 234.
- Paris**, Universitetet der, 7.
- Parsoberg**, Mandrup, til Hagsholm, Rigsraad, 495.
- Paræus**, David, Prof. Theol. i Heidelberg, 251, 485, 486.
- Pauli**, Holger, Kjøbmand, 117.
- Petersen**, Christjern, Præst i Önslev, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 487.
- Petersen**, Clement (Clies Petri), Præst i Herrested, 296.
- Petersen**, Hans, Herredsskriver i (Vester-) Flakkebjerg Herred, 514, 516.
- Petersen**, Mads, Præst i Herrested, 294.
- Petersen**, Maurits, Herredsfoged i Onsild Herred, 304.
- Petersen**, Mikkell, Præst i Kjøbelev, 457; Fortegnelse paa hans Indbo, 458—461, og paa hans Bøger, 461—463.
- Petersen**, Morten, Præst i Herrested, 295.
- Petersen**, Niels, Præst i Borberg, siden Kannik i Viborg, 645.
- Petersen**, Oluf, Borger i Halmstad, 357.
- Petersen**, Poul, Sognemand i Tingjellinge, 516.
- Petersen**, Rasmus, Borger i Kjøbenhavn, 272, 273, 274, 275.
- Petersen** (Bregnemose), Rasmus, Præst i Herrested, hans Levnetsomstændigheder, 298—299.
- Petersen**, Simon, 463.
- Petrus Lombardus**, Biskop af Paris, 18, 19, 21, 26.
- Pezel**, Christoffer, Prof. i Wittenberg, 485, 499.
- Philip**, se *Melancthon*.
- Philippus**, Præst i Vonsild, Dalby og Sest, 643—644.
- Plov**, Hans, Graabrødre-Munk i Klostret i Malmö, 346.
- Plum**, Fred., Biskop i Fyen, 324.
- Pogwisch**, Wulf, den Yngre, Amtmand i Flensborg Amt, 370.
- Pontoppidans Annales ecclesiæ Danicæ**, Berigtigelse hertil ang. Graabrødre-Klostret i Haderslev, 327; ang. Provincialen Jacob Jensen, 329; ang. Graabrødre-Klostret i Flensborg, 371; ang. Frands Vormordsens Ankomst til Malmö, 397; ang. Graabrødre-Klostret i Kjøbenhavn, 403; ang. Carmeliter-Klostret i Kjøge, Graabrødre-Klostret i Veile, Nonne-Klostret i Aarhus, St. Laurents Kirke i Roskilde og Graabrødre-Klostret i Nestved, 411—412.
- Pontoppidan**, Provst i Fredericia, Brev til ham fra Biskop H. Brorson 193—195.

- Pontoppidan*, Henrik, Mag., Rektor i Odense, 304.
- Postilla* Gualteri, 462, 486.
- Povlsen*, Bernhard, 2den Vice-Guardian i Graabrödre-Klostret Malmö, 350.
- Povlsen*, Gabriel, Guardian i Graabrödre-Klostret i Malmö, 343, 344, 348, 349, 350, 397.
- Povlsen*, Hans, Præst i Skjelby og Gjeddesby, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 487.
- Povlsen*, Jacob, Præst i Væggerløse, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 486.
- Povlsen*, Peder, Kapellan i Holstebro og Borberg, 644.
- Povlsen*, Sören, Provst og Præst i Egtved og Ødsted, 647, 648.
- Pregius*, Hans, Rektor i Assens, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 491, 497.
- Processers* Vidtløftighed i det Slesvigske, 171.
- Prom*, Johan, Præst til Haarslev og Tingjellinge, 512, 521.
- Provster*, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser om deres Embede og dets Pligter, 110, 111—112.
- Provste-Forhør*, anordnet over en Præst paa Grund af uanstændig Opførsel; Brev fra Biskop H. Brorson til Stiftsprovst Stokemarck, 186.
- Prædikens* Holdelse, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser herom, 67—73.
- Prædikebrödre* (Dominikaner), se *Sortebrödrc*.
- Præster*, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser, a) om deres Besikkelse, 81; Kirketjeneste for Udvælgelsen, 81—83; Landsbypræsternes Udvælgelse af Sognemændene, 83—84, (jfr. 489, 490, 498, 502—503 og 649—651); Præsternes Udvælgelse af Kirke-Patronerne, 84, (jfr. 104); Kjøbstadpræsternes Udvælgelse af Magistraten, 84; Valgets Stadfæstelse af *Lensmanden* paa Kongens Vegne, 84—85, (jfr. 648—649); hvorvidt ethvert Sogn kunde faae sin egen Præst, 85, (jfr. om Hospitaler paa Landet, 110); Forbud mod Tiggermunkenes Indblanden i Sognepræsternes Embede, 85; Helgen-Billeders Bortskaffelse af Kirkerne, 85; Præsternes værdige Embedsførelse, 86, (jfr. om deres Vandel, 108); b) om *Præsternes Underhold*, 102; Landsbypræsternes Tiende, 102; Frihed for Skat og Tyngde, 103; Forbud mod Embedernes Bestyrelse ved Kapellaner, 103—104; Adelenes Forpligtelse at yde et Vederlag for deres Frihed for Præste-Tiende, 105—106; Kjøbstadpræsternes Underhold, 102, 106; *Præste-Enkernes* Underhold af Landsbysognene, 107, og af Kjøbstadsognene, 108; *Præsternes hidtil nydte Friheder* tilsikkres dem, 116.
- Præstekalds* Afstaaelse (eller "Opladelse"), se *Verst Sogn*.
- Præstekabets* Anseelse i Danmark, 4, 28—30; Forfølgelse fra den verdslige Magt, 44—45.
- Psalmer*, danske, paa Reformationens Tid i Malmö og Haderslev, 341—342, (jfr. 390), i Viborg, 337, (jfr. 381—382); *Frederik den 2dens Omsorg for deres Udbredelse*, 137; hans Breve til Stiftsskriverne og Superintendenterne om at anskaffe HansThomsensPsalmebog og Niels Jespersens Gradual til alle Kirkerne og smedde dem med Jernlænker til Degnestolen, 140—142.
- Quanchius*, se *Zanchius*.
- Quist* (?), Casparus Ingvarus, Præst i Liunge og Braaby, 283; (jfr. *Ingvorsen*).
- Quistgaard*, Christen Schou, Præst i Boeslunde, 539.
- Qvitzov*, Eiler, (til Qvitzovsholm). 303.

- Raer**, Hans, Præst til Haarslev og Tingjellinge, 511.
- Ramus**, Christian, Biskop i Fyen, 316, 318, 320.
- Ramus**, Jacob, Provst og Præst til St. Knuds Kirke i Odense, (siden Biskop i Fyen), 319.
- Randers Graabrødre-Kloster**, Beretning om Munkenes Udjagelse deraf, 353—354, 370; om Klosters Sölv-Klenodier, 368—369; om Frederik den 1stes Gavebrev paa Klosteret til Mogens Gjõe istedetfor Flensborgs Graabrødre-Kloster, 408—409, (jfr. 371).
- Randulf**, Enevold, Præst i Roskilde, 313.
- Randulf**, Niels, Biskop i Bergen, 313.
- Ranzau**, Brede, til Ranzausholm, Statholder i Kjöbenhavn, 495.
- Ranzau**, Daniel, 137.
- Ranzau**, Gert, Lensmand i Haderslev, hans Brev til Provsten i Nörre-Rangstrup Herred Peder Jonsen ang. Grændsen mellem jus patronatus og jus visitationis i Törninglen, 478—479.
- Rasmus**, Guardian i Graabrødre-Klosteret i Viborg, siden Præst i Ove (Hinsted Herred), 376.
- Rasmus**, evangelisk Prædikant i Trælleborg, 409.
- Rasmussen** (Herrested), Laurids, Kapellan i Herrested, siden Præst i Kullerup og Refsvindinge, 302.
- Rasmussen** (Herrested), Rasmus, Præsti Herrested, hans Levnetsomstændigheder, 303—304, (jfr. Beretningen i Gjessings "Jubellærere" om ham), 302.
- Rasmussen**, Sören, Sognemand i Tingjellinge, 522.
- Rasmussen**, Kall-, Abr., Cand. theol., 469, 533.
- Rasmussen**, Kall-, Nic. Chr. Mich., Registrator, 265, 535, 536.
- Ravnholt**, Christi Kapels Indretning og Indvielse, 316—318.
- Reimarus**, Præst til Vonsild, Dalby og Veistrup, 613.
- Resen**, Hans Povlsen, Biskop i Sjælland, 251, 254, 495.
- Reuterdaahl**, Dr., Prof. Theol., i Lund, (nu Statsraad), 12.
- Reutze**, Henrik, Præst i Velling, 286.
- Reutze**, Mathias, Præst i Ryslinge, 300—301.
- Revelationes Birgittæ**, en Opbyggelsesbog i Middelalderen, 461.
- Ribe**, *Biskoppen afviser en af Amtmanden i Haderslev fremført Indsigelse mod Autorisationen af en Justitsprotokol for Geistligheden i Hvidding Herred*, 206—207; han oplyser Jurisdiktions-Forholdene i Törninglen og forsvarer Ribe Stifts biskoppelige Jurisdiktion, 207—209, (jfr. 214—218), og viser, at det tilkommer alene Biskoppen at anordne alle Provsteretter og autorisere de fornødne Protokoller, uden at Amtmanden i Haderslev kan befatte sig dermed, 210—212; *hans Protest til det danske Cancellie mod den Haderslevske Amtmands Fordring paa at tage Beslutning ang. Tjendesager i Törninglen*, 213; Oplysning ang. de af Amtmanden fremsatte Grunde for sin Paastand, med Hensyn til Jurisdiktionen over de Törninglenske Kirker, 214—215, (jfr. 207—209); med Hensyn til Archidiaconatets Rettigheder som et virkeligt Embede, der er overdraget Biskoppen i Ribe, 215—216; med Hensyn til Kirkernes Beliggenhed og nære Forhold til Ribe, 216—217; med Hensyn til Kollekter, Taxationer og Skatter, 217—218; med Hensyn til tidligere Beslutninger ang. Kirketjenders Bortforpagtning, 218—219; Bön til Kongen om at haandhæve Archidiaconatets Rettigheder over Törninglen for Biskoppen i Ribe imod Indgreb af Amtmanden i Haderslev, 220;

- Christian den 3dies Befaling til Biskoppen* at fremlægge de fornødne Brevskaber ang. Ribe Stifts Rettigheder ved et Møde paa Koldinghuus Slot med den haderslevske Hertug Hans den Ældre, 171—175; *Frederik den 2dens Befaling til Biskoppen i Ribe* at visitere paa Vesterland - Får og Amrum, 175, og om paany at visitere og føre Tilsyn med Törnninglens Kirker "udi Ribe Stift", 177—178, (jfr. ogsaa Artiklerne *Archidiakonaten*, *Haderslev* og *Törnningten*).
- Ribe, Dominikanernes* (Sortebrødrenes) *Provindsial-Kapitel-Bog*, 551—555, (jfr. Anmærkningerne dertil, 570—581; Navnefortegnelsen, 581—600; Stedfortegnelsen, 600—625, og Sagfortegnelsen, 626—612).
- Ribe Dom-Kapitels* Skrivelse til Biskop Peder Nielsen med Beklagelse over hans uordenlige Levnet og hans Vilkaarlighed mod Kannikerne, 255—260.
- Ribe Graabrødre-Kloster*, 328.
- Riccius*, Johan, Prof. i Utrecht, 215.
- Richter*, Matth. Peter, Kammerraad, til Ørslevkloster, og hans Datter Henriette Christiane Georgine, 323.
- Rober*, Claus, katolsk Geistlig i Viborg, 376.
- Rosenberg*, Provst og Præst i Lemvig, Brev til ham fra Biskop H. Brorson ang. Forslaget til en Katekets Ansættelse i Lemvig, 178.
- Rosenkrands*, Holger, Ridder, 370.
- Rosenkrands*, Jörgen, til Rosenholm, Rigsraad, 214.
- Rosenkrands*, Jörgen, Lensmand paa Koldinghuus, 648.
- Rosenstand-Goiske*, Peder, Prof. Theol., 320; Peder, Høiesterets-Advokat (siden General-Auditör), 539.
- Roskilde*, Domkirkens store Klokkes Indskrift, 471; Graabrødre-Klostret, 328.
- Rosæfontanus*, Peder Parvus, Prof. Rhetor., hans Bekjendelse om Nadveren, 240.
- Rosæfontanus*, Sören Nielsen, Præst til Haarslev og Tingjellinge, 511.
- Rud*, Corfits Eriksen, Lensmand paa Hindsgavl, 503.
- Rybjerg*, Niels, Præst i Asperup og Rørelv, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 489, 490, 498, 502—503.
- Ryslinge Sogn*, forhen Annex til Herrested, senere et selvstændigt Sognekald, 300—301, 308.
- Rønne*, Christian Frederik, Præst til Haarslev og Tingjellinge, (nu Høve og Flakkebjerg), 513.
- Sacrament*, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser om dets Udelelse, 58—59; Benævnelse af Nadveren, 233, 235.
- Sacrificium*, Benævnelse af Nadveren, 231, 235.
- Sadeel*, Anton, Prof. i Paris, 490.
- Sadolin*, Jörgen Jensen, hans Ankomst til Viborg, 374; Sogne-Præst til Sortebrødre-Kirke, 376.
- Sandemænd*, se *Nævninger*.
- Saxe*, Henning, Kannik i Ribe Dom-Kapitel, 260.
- Scheeby*, Hans Alexandersen, Præst til Herrested, hans Levnetstændigheder og hans Slægt, 318—319.
- Schjönning*, Christen, Herredsføged i Aars Herred, 301.
- Schjönning*, Christen, Dr. juris, 301.
- Schjönning*, Christen, Præst i Herrested, hans Levnetstændigheder og hans Slægt, 304—306; hans Beretning om om Herrested Sognekalds Beskaffenhed, 306—308.
- Schlegel*, Joh. Fr. Vilh., Conferentsraad og Prof. jur., hans

- Mening om den Skaansk-Sjællandske Kirkerets Gyldighed for Jylland og Fyen, 12.
- Schyth*, Niels, Præst til Haarslev og Tingjellinge, 512, 521.
- Schytte*, Anders, Præst til Liunge og Braaby, 283—285.
- Sehested*, Christian, Geheimeraad, til Ravnholt, 310, 312, 313, 316, 318, 319.
- Sehested*, Christen Thomsen, Kantsler, hans Indlæg mod Biskop H. Knudsen, 496—498.
- Seidelin*, Hans Michelsen, Præst til Herrested, hans Levnetso-mstændigheder, 314—316.
- Seidelin*, Mikkel, Proprietær i Fyen, 314.
- Selmer*, Frederik Sigfred, Provst og Præst i Herrested, hans Levnetso-mstændigheder og hans Slægt, 323—324.
- Selmer*, Mathias, Præst til Söllested og Vedtofte, siden til Gamtofte, 323.
- Selmer*, Sigismund, Capitain i Norge, 314.
- Sem Sogn*, (Törninglen), Compastores til denne Kirke vare Kapellanerne til Ribe Frue Kirke og Katrine Kirke, 216.
- Sermones* Meffret, *sermones* Pomerii, og *sermones* de adventu, forskjellige Prædikensamlinger i Middelalderen, 461—462.
- Sest Sogn*, Beretning om Præsterne der og om Sognets tidligere Forbindelse med Vonsild og Dalby Sogne i Slesvig, 643—644.
- Signum*, Benævnelse af Nadveren, 233.
- Sigwardt*, Mathias, Præst i Vester- og Öster-Egede, 125.
- Simonsen*, Thomas, Præst i Ringe, 298.
- Skaaning*, Hans Nielsen, Kapellan til St. Hans Kirke i Odense, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 488.
- Skanderup Sogn*, Beretning om Præsterne der, 648—652.
- Skanör*, Graabrödrenes Kapel 358.
- Skeel*, Chr. Jørgensen, til Sostrup, og hans Datter Elisabeth Sophia, 306.
- Skelderop*, Jens, Prof. Phys., hans Bekjendelse om Nadveren, 239; siden Biskop i Bergens Stift, ang. falsk Afbenyttelse af hans Haandskrift, 263—279.
- Skenninge*, Kirkemødet der, 6.
- Skjelskör* Kirke-Klokke, 471.
- Skodborg*, Peder, Præst til (Egtved og) Ödsted, 646.
- Skoler*, latinske, Kirke - Ord-nantsens Bestemmelser om deres Oprettelse i Kjøbstæderne, 95—96; om deres Inddeling i Lektier, og om første Lektie, 96; om anden og tredje Lektie, 97; om fjerde og femte Lektie, 98; om Övelserne i Skolerne. 99—102; om "Skriver"-Skolerne (Almue- og Borger-Skoler), 102; om Lærernes Antal, 95, 102, og deres Ansættelse af Superintendenterne, 111; om Friheder (Privilegier) for Skolerne, 102, og for Lærerne, 116.
- Skra*, danske Kirke - Statuter, 5, 6.
- Skriver*, Niels, Byfoged i Halmstad, 358.
- Skrydstrup* Sogn, Tiendesag, 213 (jfr. iøvrigt *Haderslev*, *Ribe* og *Törninglen*).
- Skønning*, Jacob, Rektor i Viborg, 374.
- Slagelse*, St. Mikkel's Kirke-Klokkes Indskrift, 532—533.
- Slaglille* Kirke - Klokkes Indskrift, 527.
- Slesvig*, Kirkemødet der, 32.
- Sloman*, Jörgen, Dr., 482.
- Slotsbjergby Kirke-Klokke*, 464; Indskriftens Forklaring og Afbildning, 466—468; Oplysninger dertil, 468—471; *Stolestader i Kirken*, deres Afbildning og Forklaring, 541—544; *Slægtskab*, en Hindring for Ægteskab, 9, 18; Graderne heri forskjelligt beregnede, (den Isidorske Beregning), 21—23.

- Sohnius, Georg**, Prof. Theol. i Heidelberg, 485, 494.
- Sophie** af Meklenborg, Frederik den 2dens Dronning; om Brugen af hendes og Kongens Navnetræk (F. S.) som Kirkeprydelse, 543—544.
- Sophie Amalic**, Grevinde af Samsø, 125, 128, 135.
- Sortebrödrens Kapitel-Bog** for de nordiske Riger, 545—569, om Klostrene og Kollegial-Skoler i 13de Aarhundrede 549—550; Odense Kapitel, 551—553; Ribe (?) Kapitel, 554—555; Lunds Kapitel, 555—559; ? Kapitel, 559—562; Aarhus (?) Kapitel 562—565; Mailands General-Kapitel, 565—569; (jfr. Anmærkningerne dertil, 570—581; Navnefortegnelsen, 581—600, Stedfortegnelsen, 600—625, og Sagfortegnelsen, 626—642); se ogsaa *Kapitel-Bog*.
- Sortebrödre-Klostret** (ikke Graabrödre-Klostret) i Veile, om dets Sölv-Klenodier, 368—369.
- Sortebrödre-Munkenes Fordrivelse** fra Klostret i Haderslev forvexles med Graabrödrene, i Pontoppidans Annal. eccl. Dan. 327.
- Sorö Kirke**, Helgenskrinet der, 655—661, jfr. ogsaa *Helgenskrin*.
- Spandemager**, Hans Olufsen, om hans förste Opträden i Malmö, 342, jfr. 389; Ophold i Haderslev, 342, jfr. 390; Hjemkomst til Malmö, 342, jfr. 394—395; Mangel paa Færdighed i at disputere med Munkene i Malmö, 344 jfr. 398; Møde paa Herredagen i Köbenhavn, 400.
- Sparre**, Aage Jepsen, udvalgt Erkebiskop i Lund, fordriver Claus Töndebinder fra Malmö, 342, 389; tillader Frands Vormordsen at prædike i Malmö, 345; indstævner de evangeliske Prædikanter til at forsvare deres Lærdomme for hans Domstol, 394—395.
- Stage, Jacob**, Kannik i Ribe, 260.
- Stagius**, Hans, Præst i Ørsted (i Fyn), Vidne mod Biskop H. Knudsen, 491—492.
- Stampe**, Jens Jespersen, Rektor i Nyborg, 303.
- Stampe**, Jesper Hansen, Provst i Vinding Herred, 303.
- Stangberg**, Henrik, Biskop i Ribe, 255.
- Steenbuch**, Hans, Prof. Theol., 318.
- Steffensen**, Hans, Vice-Guardian i Graabrödre-Klostret i Köbenhavn, 403.
- Stokemarck**, Stiftsprovst i Ribe, 150, 167, Brev til ham fra Biskop H. Brorson om at afholde Provste-Förhör over Kapellanen Peder Haard, 186.
- Stolestader** i Slotsbjergby Kirke, 541, deres Afbildning, 542; Forklaring af Indskriften, 543—544.
- Storehedinge Graabrödre-Klosters Tilværelse** er ubevislig, 328.
- Storm**, Knud, Præst i Egtved og Ødsted, hans Indberetning om Præsterne der, 616—648.
- Stub**, Jörgen Jensen, Sognemand i Skanderup, 651.
- Sture**, Marcus, Kapellan i Herrested(?), 302.
- Stygesen** (Stygotus), Povl, Biskoppens Huusfoged i Viborg, 376.
- Stykke**, Ulrik, Erkebiskop af Lund, hans Statuter, 42.
- Styng**, Jon, Borger i Halmstad, 358.
- Stynger**, Jens, Borgemester i Viborg, 371.
- Sunesen**, Andreas, Erkebiskop af Lund, 5, 13, 26, 27, 33, 35, 43; hans Statuter, 30—31.
- Superintendenter, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser** om deres Embede og Pligter, 110, 111, 113; om deres Udvalgelse, 114; om en öfverste Superintendent, 110, 113, 114; *Frederik den 2dens Brev til dem* om

- at anskaffe H. Thomsens Psalmebog og N. Jespersens Gradual til alle Kirker, 140—142.
- Svane*, Hans, Mag., Præst, 134, 135, 136.
- Svaning*, Hans, (den Ældre), Magister, Rigshistoriograph, Christian den 3dies Skrivelse til Ribe Dom-Kapitel om hans Kanonikat, 261—262; (jfr. 480).
- Svend*, Præst, 335, 336.
- Svendborg* Graabrødre-Kloster, 335, 336.
- Svendsen*, Christen, Præst i Borberg, 645.
- Sverres* Christenret, 9; (jfr. og-saa *Kirkeret*).
- Sverrige* Geistlighed paalægges at studere Decretalerne, 6.
- Syge*, Kirke-Ordinantsens Bestemmelser om Præsternes Besøg hos dem, 87—90.
- Sylvius*, Hans, Præst i Østofte, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 487, 498.
- Symbola*, Benævnelse af Nadveren, 233.
- Synaxis*, Benævnelse af Nadveren, 234.
- Syntagma Theologorum*, 214; (jfr. *N. Hemmingsen*).
- Syv*, Peder ("Danske Ordsprog"), 537.
- Sörby*, Niels Jensen, Præst til Haarslev og Tingjellinge, 511.
- Sören*, Byskriver i Ystad, 361.
- Sören*, Præst i Vodder, 393.
- Sörensen*, Hans, Præst til Baarse og Beldringe, 284.
- Sörensen*, Hans, Mag., Præst i Nyborg, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 491.
- Sörensen*, Niels, Præst i Heinsvig, 647.
- Tage*, Knud, Degn i Herrested, hans Beretning om Degnekaldet, 308—310.
- Talionsprincipet*, anvendt imod Calumnianter i en Landtingsdom, 51.
- Tausen*, Hans, Mag., hans *Ankomst til Viborg*, 336, 376; (Morten Hvas's og Jens Blocks) Beretning om hans Virken i Viborg, 372—378; hans Prædiken fra Graabrødre-Kirkens Beenhuus, 375; hans Ophold i Johanniter- eller Korsbrødre-Klostret, 378—379; hans Flugt fra Klostret, 379—380; hans Prædiken i St. Hans Sognekirke, 380, og i Graabrødre-Kirken, 381; *Kongebreve til ham som Biskop i Ribe*, om Faddere, 473—474, om Mødet paa Koldinghuus ang. Törninglens Forhold, 474—475, og om at visitere paa Vesterland-För og Amrum, 475.
- Teruma*, Benævnelse af Nadveren, 235.
- Testament - Sager* hørte efter canonisk Ret under Biskoppens Paakjendelse, 53—54.
- Thomas*, Graabrødre - Munk i Ystad, 363.
- Thomas*, Præst i Skanderup, 648.
- Thomsen*, Provst og Præst i Lunde og Outrup, Brev til ham fra Biskop H. Brorson, 181.
- Thomsen*, Christ. Jürgensen, Etatsraad, 655.
- Thomsen*, Hans, Præst til Frue Kirke i Kjøbenhavn, 138, 139, hans Psalmebog befales af Frederik den 2den anskaffet til alle Rigets Kirker, 140—142.
- Thord Degns* Artikler ang. den geistlige Jurisdiktion, 43, ang. Testament - Sager, 53.
- Thorlundemagle* Landsby og Sogn i Smørum Herred, 53—54.
- Thuesen*, Niels, Ridder, (Præst?), 295.
- Thybo*, Niels, Guardian i Graabrødre-Klostret i Viborg, 326, 337, 339, 382.
- Thöger*, Præst i Borberg, 645.
- Tiende* til Landsbypræsterne, Kirke - Ordinantsens Bestemmelser herom, 102.
- Tigers Kirke* (Tögers K.), se *Endrupskov*.

- Tiggermunke*, Kirke-Ordinantsens Forbud mod deres Indtrængen i Sognepræsternes Embede, 85.
- Tilemann*, Johan Georg, Præst til Knebel og Rolse, 323.
- Tilenus*, Daniel, Prof. i Sedan, 486.
- Tingjellige Kirke*, dens paa-tænkte Nedlæggelse forhindret ved Sognemændens Forpligtelse til selv at afholde alle Udgifter ved dens Vedligeholdelse, 522—523.
- Tingsvidne* fra Langeland, angaaende Indskrænkning i den geistlige Afgjørelse af aldeles verdslige Sager, 49—50.
- Torkel*, Præst i Agerskov, 393.
- Tornekrands*, Henrik Christensen, Abbed i Sorø, 658—659.
- Tranders*, Præst i Varde, 181.
- Trane*, Peter, Borgemeester i Viborg, 374, 383.
- Transsubstantiatorernes* Mening om Nadveren, 230.
- Treschow*, Herman, Præst til Garnisons-Kirken i Kbhvn., 223.
- Trolovens* Virkning med Hensyn til et nyt Ægteskab efter canonisk Ret, 24—27.
- Trondhjem*, St. Clemens Kirkes Klokke, 496, 531.
- Trølleborg* Graabrødre-Kloster, 351, jfr. 409; Frederik den Istes Gavebrev paa Klostret til et Hospital for Byen, 409—410.
- Tuo*, Borger i Ystad, 362.
- Tyge*, Biskop af Ribe, 46.
- Tøndebinder*, Claus Mortensen, om hans Prædiken i Frue Kirke i Kbhvn., 340; Mangel paa Lærdom, fremhævet i Chron. Skibb., 385—386; første Optræden i Malmö, 341, jfr. 387—388; Ophold i Haderslev, 342, jfr. 390; Hjemkomst til Malmö, 342, jfr. 394; Indsættelse som Sognepræst til St. Peders Kirke, 395—397; Mangel paa Færdighed i at disputere med Munkene, 343—345, jfr. 385, 398; Møde paa Herredagen i Kjøbenhavn, 400.
- Tønder* Graabrødre-Kloster, Beretning om Munkenes Udjælgelse deraf, 339—340 (jfr. 383—384); om Forvexling i Dansk Atlas af Kloster-Kirken og Byens Sognekirke, 383—384.
- Tønder*, Hans, Præst til Vitsted (i Gram Herred), hans Vidnesbyrd om den theologiske Dannelsesanstalt i Haderslev og den geistlige Jurisdiktion over Tørninglen, 391—394.
- Tønsbergske* Forlig, ang. Omfanget af geistlige Sagers Begreb, 41—42; ang. Testament-Sagers Behandling, 53.
- Tørninglens Jurisdiktionsforhold*, Anledning til Uenighed mellem Biskoppen i Ribe og Amtmanden i Haderslev, 206; *de verdslige Sager* under Hertugdømmet Slesvigs Rettergang, men *alle kirkelige Sager* under Ribe Stifts biskoppelige Jurisdiktion, ligesom alle Matrimonial-Sager under Tamperretten i Ribe, 207—209 (jfr. 211—215); *Archidiaconatets* Rettigheder over Kirkerne i Tørninglen tilkommer alene Biskoppen i Ribe, 215—216; *Amtmanden i Haderslev* kan ikke befatte sig med den geistlige Jurisdiktion, 210—211 (jfr. 217—218); og hans Myndighed som Stiftamtmand i Tørninglen angaaer ikke Archidiaconatets Kirker, 219—220; *Beretning om Tørninglens Kirke-Forhold paa Reformationens Tid*, 391—394; *Frederik den 2dens Befaling til Biskoppen i Ribe* paany at overtage Visitationen over Tørninglens Kirker, 477—478; *Lensmanden i Haderslev* gjør Paastand paa at *jus patronatus* i Tørninglen tilhører "Fyrstedømmet" (Hertugen) medens Kronen kun har *jus visitationis*;

- og protesterer mod Præsternes *Bidrag til Kjöbenhavn's Universitet*, da Kirkerne give Bidrag til de Studerende ved udenlandske Universiteter, 478-479; (jfr. ogsaa Artiklerne *Archidiakonat*, *Haderslev og Ribe*).
- Töxen*, Niels, Præst til Verst og Bekke, 195.
- Ubiquitarier*, 490.
- Udby Sogn* (ved Kallundborg), Afgift af dette Kald til Vester- og Öster-Egede, 129.
- Ulf*, Rasmus Clausen, Provincial-Minister for Graabrödrene i Danmark, 329.
- Ulfeld*, Anders Ebbesen, 407; Ebbe Andersen, 407; Hartvig Andersen, 351, 407.
- Ulfeld*, Jacob, til Ulfeldsholm, Rigs-Kantsler, 495.
- Ulfstand*, Holger Gregersen, Rigsraad, 356, 358, 413.
- Undal*, Cancelliasessor og Sørenskriver i Norge, 314.
- Universitetet*, Kirke-Ordinantsens Forslag om at ophjelpe det, 115.
- Urdineret Præst*, se Kapellan *Jens Nielsen*.
- Urne*, Christopher, til Rygaard, 311; Johan, Ridder, 46; Lago, Biskop i Roskilde, 340, 386; Margrethe, 299, 301, 303, 311.
- Ursin*, Prof. i Heidelberg (Catechismus), 491, 492.
- Ursin*, M. R., Stiftsprovst i Viborg, hans "Beskrivelse over Viborg" berigtiges ang. Stedet for Tausens Prædiken, 374-375; ang. Forskjellen mellem Johanniter-Klostret og Korsbrödre- (eller St. Hans) Klostret, 378-381.
- Utenhof*, Wolfgang, Lensmand i Flensborg, 335, 370.
- Valdemar I*, Konge af Danmark, 10.
- Valdemar II*, Konge af Danmark, (Jydske Lov), 32; (Jordebog), 293.
- Valkendorf*, Christopher, Rigsraad, 241.
- Vammehagen*, Johannes, Erke-
degn i Ribe Dom-Kapitel, 255, 260.
- Vandal* (eller *Wendt*), Hans, Lektor Theol. i Haderslev (siden Biskop i Ribe), 390-392.
- Vandal*, Hans Iversen, Præst til St. Knuds Kirke i Odense (siden Biskop i Viborg), Vidne mod Biskop H. Knudsen, 489.
- Vandal*, Hans, Prof. Theol., 313.
- Vang*, Sören H., Stud. Theol. 476.
- Veberöd* (i Skaane), Kirke-Klokke, 527.
- Weele*, Borger i Flensborg, 335.
- Weidensee*, Eberhard, Lektor Theol. i Haderslev (siden Superintendent i Goslar), 390-393.
- Veile* Sortebrödre-Kloster (ikke Graabrödre Kloster, dets Kle-nodier og Kirkesmykker, 368-369, (jfr. 411).
- Veistrup Sogns Forbindelse med Vonsild og Dalby Sogne*, siden med Heils Sogn, 643-644.
- Werlauff*, Er. Chr., Conferents-
raad, Professor, 544.
- Vermilio*, Petrus Martyrius, Prof. i Zürich, 487.
- Verst Sogns Forbindelse med Jordrup Sogn* 649; om dets ulovlige Afstaaelse af Præsten, 475-476, (jfr. om Tiltale mod Præsten, 651-652).
- Vester-Vedsted Sogn*, Præsten der var Lektor Theologiæ i Ribe, og Degnen Collega ved Ribe Katedralskole, 216.
- Vestgöthaloecns Kirkebalk*, 10; (jfr. ogsaa *Kirkeret*).
- Viborg Graabrödre-Kloster*, Beretning om Munkenes Udjagelse deraf, 336-339, (jfr. om Tiden 382-383); om Klosters Sölvklenodier, 368-369; om Korsbrödre-Klostret eller Johanniter-Klostret, 378-379; om Graabrödre- og Sortebrödre-

- Kirkernes Overgang til Sognekirker i Byen, 380—382.**
- Victor, en Helgen, 655, 656, 658—660.**
- Vilhelm, Abbed af Ebelholt, om hans Brevvexling og Anvendelsen af den canoniske Ret deri, 13—25.**
- Vilhelm af Sabina, Cardinal, 6, 7.**
- Villadsen, Niels, Præst i Holstebro, 645.**
- Villadsen, Peder, Slotsskriver paa Kjöbenhavns Slot, 406.**
- Vilslev Sogn, om Præsterne der, og om Sognets Forbindelse med Hunderup Sogn, 652—654.**
- Wind, Præst paa Vænö, Brev til ham fra Biskop H. Brorson, 189—191.**
- Wind, Jacob, Cantor i Ribe Domkapitel, 260.**
- Winslöv, Claus Jacobsen, Præst til Næsby og Tyvelse, 135.**
- Winter, Jürgen, Lektor Theol. i Haderslev, 390.**
- Winther, Nicolaus, Borgemester i Ystad, 361, 363; jfr. 415—416.**
- Winther, Peder, Mag., Præst til Haarslev og Tingjellinge, 511, 520.**
- Winther, Peder, Præst i Borberg, 645.**
- Winther, P., Præst i Skanderup, hans Indberetning om Sognets Præster, 648—652.**
- Winther, Provst i Veile, 197.**
- Wisk, von der, Jürgen, 369.**
- Wolf, Jacob Jacobsen, Lektor i Odense, Vidne mod Biskop H. Knudsen, 489.**
- Wolfgang, se Utenhof.**
- Vonsild og Dalby Pastorats Forbindelse med Veistrup Sogn, siden med Sest Sogn, 643—644.**
- Vonsilder, Mathias Jensen, Præst til Vonsild, Dalby og Sest, 644.**
- Worm, Christen, Biskop i Sjælland, 314.**
- Worm, Maurids, Præst i Vilslev, 652.**
- Worm, Matthias, Præsident i Ribe, 330.**
- Worm, Ole, Prof. Med., 303.**
- Worm, Willum, Prof. Med., (siden Justitiarius i Höiesteret), 305.**
- Vormordsen, Frands, Lektor i Kbhvn., 345, 385; Ankomst til Malmö, 397—398; Omtale i Chron. Skibb., 398—399; Lektor ved Gymnasiet i Malmö, 400; om hans Giftermaal, 348, 400—401.**
- Vrang, Rasm. Nic., Degn i Slaglille og Bjernede, 531.**
- Ystad Graabrödre-Kloster, Beretning om Munkeens Udjagelse deraf, 359—364; (jfr. 413—416); Frederik d. 1stes Gavebrev paa Klostret til et Hospital for Byen, dog med Forbehold af Værelser for Kongehuset paa dets Reiser, 414—415.**
- Zacharias, Pave, 18.**
- Zanchius, Hieron., Prof. i Heidelberg, 486, 499.**
- Zwingli's Mening om Nadveren, 228.**
- Ægidius, Johannes, (Jens Gjødesen), Biskop i Aarhus, 495.**
- Ægteskab, den canoniske Rets Afgjörrelse af forskellige Spørgsmaal med Hensyn til dets Indgaaelse, 16—17; Slægtskab som Hindring derfor, 18, 21—23; om dobbelt Ægteskab og om Ægtefællers Indtrædelse i Kloster, 21; om Ægteskab med en Slægtnings Trolovede, 24—27; Inddragelse af Sager herom under geistligt Værneting, 31—32; Kirke-Ordinantsens Bestemmelser om Ægteskabets Indgaaelse, 80—81.**
- Æthelred, Konge af England, 13.**
- Oecolampadius, hans Mening om Nadveren, 229, 487.**
- Ödsted Sogns Forbindelse med Egtved Sogn, 646.**
- Örsted, Oluf, Mag., Rektor i Randers, 305.**

RETTELSE.

- Side 4, Linie 1 f. n.: Kongemagten l. Kirkemagten
— 27, — 14 f. o.: sidste l. første
— 165, — 17 f. o.: Excellencer l. Excellence
— 166, — 5 f. o.: Ære l. Arv
— 174, — 7 f. n.: Megier i Møeltünder l. Meier i Møgel-
tünder
— 196, — 3 f. o.: eedelig l. redelig
— 255, — 10 f. n.: Hing Herred l. Hind Herred.
— 261, — 5 f. o.: Yngres l. Ældres
— 269, — 2 f. n.: 1660 l. 1560.
— 458, — 15 f. o.: Falster l. Lolland.
— 468, — 8 f. o.: l. Jaspar, Melchior
— 469, — 9 f. n.: Maria, Laura l. Maria Laura.
— 489, — 9 f. n. (i Noten): Ribe l. Viborg.
— 493, — 1 f. n. (i Noten): 312 l. 242.
— 497, — 10 f. o.: Regius l. Pregius.
-